

T. C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

Doktora Tezi

**Müşir Recep Paşa'nın Askeri ve Siyasi
Hayatı (1842-1908)**

Hazırlayan
Abdulnasır YİNER
2502970298

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ali İhsan GENCER

İstanbul 2006

ÖZ

Çalışmamız, II. Abdülhamit Döneminin önemli asker ve devlet adamlarından biri olan Müşir Recep Paşa'nın (1842–1908) biyografisinden oluşmaktadır. Müşir Recep Paşa, Osmanlı Devleti topraklarının birer birer işgal edildiği bir dönemde çeşitli askeri, idari ve mülki görevlerde bulunmuş bir devlet adamı olmasından dolayı, çalışmamız son dönem askeri, siyasi ve ekonomik olayları hakkında bilgiler sunmaktadır.

Müşir Recep Paşa, ilk eğitimini tamamladıktan sonra, Harp Okulu'na girmiş ve 1864'de piyade subayı, 1865 tarihinde de kurmay piyade subayı olmuştur. İlk görevine yüzbaşı olarak merkezi Bağdat'ta bulunan Altıncı Ordu'da başlamış ve birçok önemli görevde bulunmuştur. İlk önemli başarısını 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında göstermiştir. Bu savaştan sonra Yanya ve Bolayır'da Fırka Komutanlığı yapmıştır. Kısa bir süre Altıncı Ordu Meclis Reisliği yaptıktan sonra tekrar Üçüncü Ordu'ya atanmış ve Serfice'de Fırka Komutanlığı yapmıştır. Müşir olarak atandığı Selanik-Kosova ve Havalisi Umum Komutanlığı sırasında, ayrılıkçı güçlere karşı mücadele etmiş, özellikle Kosova Bölgesi'nde asayiş ve güvenliğin sağlanmasında başarılı olmuştur. Recep Paşa, 1889 yılında merkezi Şam'da bulunan Beşinci Ordu Komutanlığı'na atanmış ve bu görevde iki yıldan daha az bir süre görev yapmıştır. Özellikle Bağdat ve çevresinde meydana gelen yeni gelişme ve karışıklıklar üzerine, bölgede asayişi sağlamak üzere atanmıştır. Yedi yıldan fazla görev yaptığı Bağdat'ta halkın güvenini kazanmış, buradan alınıp Trablusgarp'a tayin edilmesi, halk arasında üzüntüyle karşılanmıştır. Recep Paşa'nın kuşkusuz en önemli görev yeri Trablusgarp olmuştur. Burada ilk altı yılı Fırka Komutanlığı, son dört yılı Vali vekilliği de yaptığı Trablusgarp'ta iyi bir idare sergilemiş, bölgeyi başta İtalya olmak üzere İngiltere ve Fransa'nın yayılmacı politikalarına karşı başarıyla korumuştur. Bölgeyi korumak maksadıyla her türlü tedbiri almaya çalışmış, bu konuda İstanbul'a ısrarla raporlar göndererek bölgenin önemine dikkat çekmiştir. İtalyanların bölgedeki ekonomik ve siyasi yayılmacılığına karşı mücadele etmiş, Banco di Roma'nın zararlı faaliyetlerini engellemeye

çalışmıştır. Trablusgarp'taki görevi sırasında, sürgün gelenlere iyi davranmış, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Harbiye Nazırlığı'na atanmıştır. Ancak, bu göreve başladıktan kısa bir süre sonra 1908 yılında aniden vefat etmiştir. Çalışmamızda ağırlıklı olarak arşiv belgeleri kullanılmış, süreli yayınlar, Recep Paşa'nın yaşadığı dönemde ve konuyla ilgili sonradan yazılan eserlerden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Müşir Recep Paşa, Kosova, Bağdat, Trablusgarp, Banco di Roma Olayı.

ABSTRACT

This study is on the biography of Marshal Recep Pasha (1842-1908) who was one of the most eminent military and diplomatic characters of the era of II. Abdulhamit. This study introduces information about military, political and economic events in the late period, since Marshal Recep Pasha was a statesman who was in charge of military, administrative and civil tasks in such an era when Ottoman State territories were occupied one after another.

After completing his primary education, Marshal Recep Pasha joined Military School, and he became infantry officer in 1864, and became infantry staff officer in 1865. As the first mission, he started at the Sixth Army centered in Baghdad as a lieutenant and completed several important tasks. He gained his first remarkable success in Ottoman-Russian battle, 1877-1878. After this battle, he became the commanding officer of legion in Yanya and Bolayir. For a short period, he became the president of council of the Sixth Army, and then he was appointed to the Third Army and became the commanding officer of legion in Serfice. He struggled against separatist movements when he was appointed as a marshal in the office of general commander of Salonika-Kosovo District, and he gained success in establishing peace especially in Kosovo district. Recep Pasha was appointed to the Fifth Army centered in Damascus in 1889, and he officiated here less than two years. After the new changes and turmoil emerged in Baghdad and

its districts, he was appointed to a new position in that region to set the public peace. He gained public credit in Baghdad where he stayed more than seven years, and his departure to Tripoli as a new appointment caused affliction in public. Certainly, the most significant duty station for Recep Pasha was Tripoli. He performed a good administration in Tripoli, where he was the Legion Commander in the first six years and the Acting Governor for the last four years, and he successfully defended the region against the imperialist policies of Britain, France and especially Italy. He tried to take all the necessary precautions to defend the region, and he insistently sent reports to Istanbul about this issue and emphasized the importance of this region. He struggled against Italian expansion in economy and politics, and he tried to prevent the detrimental actions of Banco di Roma. While he was in charge in Tripoli, he treated well to deportees, and he was appointed as the Minister of War after II. Constitutional Monarchy. Nonetheless, after a short while he started this position, he passed away with a sudden death in 1908. In this study, mainly archive documents are used, but also, periodicals, works published during his lifetime and works related to the subject are also benefited.

Key Words: Marshal Recep Pasha, Kosovo, Baghdad, Tripoli, Banco di Roma Event.

ÖNSÖZ

Tarihte öyle şahsiyetler vardır ki, özgeçmişleri yazıldığında dönemin önemli olaylarını da aydınlığa çıkarır. İşte bu tür şahsiyetlerden biri de Müşir Recep Paşa'dır.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile başlayan önemli askeri hizmetleri, merkezi Manastır'da bulunan Üçüncü Ordu'daki fırka komutanlıkları, merkezi Şam'da bulunan Beşinci Ordu Müşirliği, merkezi Bağdat'ta bulunan Altıncı Ordu Müşirliği, nihayet Trablusgarp Fırka Komutanlığı ve Trablusgarp Vali vekilliği sırasında gelişen pek çok olay, bizde mevcut eserlere hiç yansımamış veya pek azı yansımıştır.

İşte, yukarıda belirttiğimiz gibi, salt bir biyografi dışında olan bu tip çalışmalar, tarihimizde bilinmeyen veya pek az bilinen olayları da aydınlatmaktadır. Pek çok eserde ve hatıralarda dürüstlüğüne sık sık değinilen, üzerine aldığı her görevi en iyi şekilde yerine getirmeye çalışan Müşir Recep Paşa'yı doktora konusu olarak aldığımız zaman Recep Paşa'nın yukarıda belirttiğimiz görev yerlerinde gelişen olaylar pek net bir şekilde bilinmemekteydi. Biz böyle bir çalışmayla bu olayları ortaya çıkarttığımız gibi, daha sonra çalışacak olanlara da bir kapı aralamaya çalıştık.

Müşir Recep Paşa ile ilgili eserleri gözden geçirmenin dışında, başta Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Genelkurmay ATASE Arşivi de gözden geçirilerek mümkün olduğu kadar Müşir Recep Paşa ile ilgili gerçeklere ulaşmaya çalıştık. Çalışmamızda görüleceği üzere çok sayıda yer ve aşiret isimleri geçmiştir. Bu isimler tespit edilirken Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki tasnif ve okumalar esas alınmış, şüphe duyulan isimlerin sonuna (?) konmuştur.

Recep Paşa'nın, özellikle, Trablusgarp'taki görevleri sırasında yaptığı işler, İtalyanlarla mücadelesi dikkat çekicidir. Recep Paşa'nın güçlü ve dirayetli kişiliği, aldığı önlemler büyük bir ihtimalle 1911 yılında gerçekleşecek olan Trablusgarp işgalini geciktirmiş, Recep Paşa'nın aldığı ve sağladığı güvenlik tedbirleri sayesinde, İtalyanlar bir süre daha işgal için

beklemek mecburiyetinde kalmışlardır. Zaten, Recep Paşa'nın buradan ayrılmasından sonra, yeri bir türlü doldurulamamış, Trablusgarp Valiliği'ne atanan İbrahim Paşa, Recep Paşa'nın bölge üzerindeki politika ve etkinliğini bir müddet daha sürdürmüştür. Ancak, İbrahim Paşa'nın baskılar sonucu bu görevden alınmasından sonra bölge vali ve komutansız kalmış, bir ara Bekir Sami Bey bölgeye atanmış olmasına rağmen, şu veya bu sebepten görev yerine gidememiş ve İtalyanlar ellerini sallaya sallaya Trablusgarp'ı işgal etmişlerdir.

Bağdat, Kosova, Şam, Trablusgarp ve dolaylarında gelişen olaylarda etkin bir rol oynayan Müşir Recep Paşa'nın bir doktora konusu olarak ele alınması ve incelenmesinin, tarihimizde bazı boşlukları doldurduğunu düşünmekteyiz. Bazı eksikliklerimizin olduğu şüphesizdir. Fakat, bu tür bir çalışmayla, bu konuda araştırma yapacak olanlara öncülük yaptığımızı düşünerek teselli bulmaktayız. Ayrıca bu çalışmanın, Müşir Recep Paşa hakkında yapılan ilk bilimsel çalışma olması önemini daha da arttırmaktadır. Bundan sonra yapılacak çalışmaların konuyla ilgili eksiklikleri gidereceğini ve yeni açılımlara imkan sağlayacağını ümit etmekteyiz.

Çalışmamızın başından bitim aşamasına kadar her türlü desteğini hiç esirgemeyen, konu seçiminden tezin yazımına kadar geçen zaman zarfında yol gösterici, eleştirici ve yapıcı katkılarını gördüğüm hocam ve aynı zamanda tez danışmanım olan Prof. Dr. Ali İhsan GENCER'e şükranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZ (ABSTRACT).....	II
ÖNSÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VII
KISALTMALAR.....	XIX
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜŞİR RECEP PAŞA'NIN AİLESİ, ÖĞRETİM HAYATI, İLK GÖREVLERİ VE 1877-1878 OSMANLI- RUS SAVAŞI'NDAKİ HİZMETLERİ, SÜLEYMAN PAŞA'NIN MUHAKEMESİNDE TANIKLIK ETMESİ

A. Ailesi ve Öğretim hayatı.....	5
1. Ailesi.....	5
2. Öğretim Hayatı.....	5
B. İlk Görevleri.....	5
1. Subay Olarak Atanması ve İlk Askeri Görevleri.....	5
2. Üçüncü Orduya Atanması.....	6
a. Miralay Rütbesiyle Üçüncü Orduya Atanması...6	
b. Mirliya Rütbesiyle Hersek Askeri Fırkasında İstihdam Edilmesi.....	6
C. Recep Paşa'nın 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndaki Hizmetleri.....	8

1. Recep Paşa'nın İkinci Liva Komutanı Olarak Hersek Fırkasında Karadağlılarla Savaşı ve Fırkanın Dedeağaç'a Kaydırılması	15
2. Eski Zağra'nın İşgalden Kurtarılması ve Recep Paşa'nın Başarıları.....	19
3. Şıpka Muharebeleri.....	21
4. Recep Paşa'ya Üçüncü Rütbeden Osmanî Nişanı Verilmesi ve Orhaniye Fırkası'na Atanması.....	28
5. Plevne'nin Düşmesi ve Sonrasındaki Gelişmeler.....	33
6. Recep Paşa'nın Savaş Sonrasındaki Hizmetleri.....	40
a. Recep Paşa'nın Yanya Yenişehir ve Tırhala Bölgelerindeki Faaliyetleri.....	41
b. Recep Paşa'nın İstanbul'a Tayin İsteği.....	47
c. Recep Paşa'nın Galos'tan Asker Çekilmesini Uygun Görmemesi.....	47
d. İngiliz Konsoloslarının Desteği İle Eşkriyanın Çekilmesinin Sağlanması.....	48
e. Recep Paşa'nın Bolayır Komutanlığı'na Atanması.....	50
D. Süleyman Paşa'nın Muhakemesinde Recep Paşa'nın Tanıklık Yapması.....	52

İKİNCİ BÖLÜM

MÜŞİR RECEP PAŞA'NIN 1877-1878 OSMANLI-RUS SAVAŞI'NDAN SONRA, MERKEZİ BAĞDAT'TA BULUNAN ALTINCI VE MERKEZİ MANASTIR'DA

**BULUNAN ÜÇÜNCÜ ORDUDAKİ GÖREVLERİ,
SELANİK KOSOVA VE HAVALİSİ UMUM
KOMUTANLIĞI, MERKEZİ ŞAM'DA BULUNAN
BEŞİNCİ ORDU MÜŞİRLİĞİ**

A. Recep Paşa'nın Altıncı Ordu'daki Görevleri	56
B. Üçüncü Ordu'ya Bağlı Altıncı Fırka ve Serfice Komutanlığı...	58
1. Recep Paşa'ya Verilen Talimat	60
2. Yunanlı Komutanın Düşmanca Davranışları.....	61
3. Yunanlıların Yenişehir'de Silah ve Asker Toplamaları.	61
4. Recep Paşa'nın Türk Ve Yunan Tarafının Davranışları Hakkında Verdiği bilgi.....	62
5. Recep Paşa'nın Debre Mutasarrıflığına Tayin Edilmesinin İstenmesi.....	63
6. İşkodra Valiliğine Recep Paşa'nın Atanmak İstenmesi.....	67
7.- Kosova Bölgesinde Olayların Artması ve Recep Paşa.....	69
8. Recep Paşa'ya Mecidi Nişanının Verilmesi.....	73
9. Recep Paşa'nın Yunanlıların Hazırlıklarını Haber Vermesi.....	73
C. Recep Paşa'ya Müşirlik Rütbesinin Verilmesi Ve Hizmetleri.....	76
1. Selanik-Kosova ve Havalisi Umum Komutanlığı'na Atanması ve Bölgede Gelişen Olaylar.....	76

2. Varilden Çıkan Humbara-Gülle- Olayı ve Mahiyeti.....	79
3. Recep Paşa'nın Kosova Bölgesindeki Faaliyetleri.....	80
a. Recep Paşa İçin Yapılan Tören.....	80
b. Ateşemiliter Major Troter'in Bölgedeki Ziyaretleri.....	81
4. Recep Paşa'nın Arnavutluk'ta Asker Topladığına Dair Söylentiler ve Köylüler İçin Af Talebi.....	85
5. Recep Paşa'nın Askerlerin Sağlık Durumu Ve Erzak Müteahhitlerinin Alacakları İle İlgili Yazıları	90
6. Recep Paşa'ya Birinci Dereceden Osmanî Nişanı Verilmesi	93
7. Derviş Paşa'nın Girişimleriyle Recep Paşa'nın Görev Değişikliği Meselesi.....	93
8. Debrenice Olayları ve Recep Paşa	94
9. İpek ve Yenipazar Sancaklarındaki Eşkîyanın Etkisiz Hale Getirilmesi.....	102
10. Recep Paşa'nın Üsküp Kazasında Yapılan Yanlış Uygulamalara Dikkat Çekmesi.....	103
11. Görev Yeri Değişikliği Talebi.....	104
D. Recep Paşa'nın Beşinci Ordu Müşirliğine Atanması ve Faaliyetleri.....	105
1. Recep Paşa'nın Bağlılığını ve Selanik'ten Ayrılacağını Haber Vermesi	105
2. Selanik'ten Ayrılması ve Yeni Görev Yerine Hareketi.....	105

3. Beşinci Ordu Müşirliğine Atanması.....	106
4. Yeni Görevi Sırasında Faaliyetleri ve Dürzi Olayları...	107
5. Bağdat ve Çevresinde Meydana Gelen Yeni Gelişmeler ve Recep Paşa.....	109

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜŞİR RECEP PAŞA’NIN MERKEZİ BAĞDAT’TA BULUNAN ALTINCI ORDU MÜŞİRLİĞİ’NE ATANMASI, BURADAKİ FAALİYETLERİ, TRABLUSGARP FIRKA KOMUTANLIĞINA ATANMASI VE BU ATAMAYA KARŞI HALKIN TUTUMU

A. Recep Paşa’nın Altıncı Ordu Müşirliğine Atanması ve Faaliyetleri.....	110
1. Altıncı Ordu Komutanlığına Atanan Recep Paşa’nın Dört Talebi.....	111
a. Recep Paşa’nın Taleplerinin Askeri Komisyonda Görüşülmesi.....	114
b. Şam’da Bulunan Recep Paşa’ya Yeni Görev Yerine Biran Evvel Gitmesi İçin Telgraf Çekilmesi.....	118
2. Recep Paşa’nın Bölge Hakkında Görüşleri.....	119
a. Arap Aşiretleri Arasında Meydana Gelen Gelişmeler Hakkında Verdiği Bilgiler.....	119

b. Bağdat ve Basra'da Halka İyi Muamele Edilmediğini Bildirmesi.....	120
c. Recep Paşa ve Bağdat Valisi Sırrı Paşa'nın Aşiretlerin Durumu Hakkındaki Telgrafları.....	122
3. Ordunun Elindeki Bazı Silahların Değiştirilmesi ve İranlıların Sınır İhlalleri, Bu Konularda Recep Paşa'nın Faaliyetleri.....	123
B - Müşir Recep Paşa ile Bağdat Valisi Hasan Paşa Arasındaki Geçimsizlik.....	130
1. Recep Paşa'ya Yapılan Tebligat, Paşa'nın Kendini Savunması.....	132
2. Recep Paşa ve Bağdat Valisi Hasan Paşa Arasındaki Geçimsizliğin Devam Etmesi, Recep ve Nüsret Paşalar Hakkında Yeni Şikayetler.....	133
C. Necit'te Kaçak Barut İmalathanesi, Altıncı Ordu'da Ortaya Çıkan Kolera ve Sıtma Karşı Salgınına Alınan Tedbirler, Katar Olayları ve Recep Paşa.....	136
D. İngilizlerin Bağdat ve Çevresinde Sünni-Şii Çatışmasını Tezgahlaması.....	142
E. İranlıların Sınır Boyunda Bulunan Bazı Kürt Kabilelerini Kendi Taraflarına Çekmeye Çalışmaları ve Recep Paşa.....	144
F. Sancar Yezidileri Olayları ve Recep Paşa.....	145
G. Askeri ve Mülki İdare Arasındaki Geçimsizliklerin Devam Etmesi.....	149
1. Bağdat Valisi Hasan Paşa'nın Recep ve Nüsret Paşalar Hakkındaki Şikayetleri, Nüsret Paşa'nın	

Halep'e Görevlendirilmesi.....	149
2. Recep Paşa'nın Trablusgarp Fırka Kumandanlığına Atanması Talebi ve Serasker Rıza Paşa'nın Karşı Çıkması.....	151
3. Nüsret Paşa'nın Bağdat Vilayeti'nde Asayişin Bozulduğunu Bildirmesi.....	153
H. Müfettiş Esat Bey'in Recep Paşa ve Altıncı Ordunun Durumu Hakkındaki Raporları.....	154
I. Recep Paşa'nın Trablusgarp Fırka Komutanlığına Atanması ve Halkın Tutumu.....	155
1. Müfettiş Esat Beyin Recep Paşa'nın Bağdat'ta Kalıp Kalmayacağı Konusundaki Raporu ve Recep Paşa'nın Bağdat'tan Ayrılışı.....	157
2. Hint Basını ve Recep Paşa.....	159

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MÜŞİR RECEP PAŞA'NIN TRABLUSGARP ASKERİ FIRKA KOMUTANLIĞI SIRASINDA GELİŞEN OLAYLAR, TRABLUSGARP VALİ VEKİLLİĞİ, HARBİYE NAZIRLIĞI, VEFATI VE KİŞİLİĞİ

A. Recep Paşa'nın Trablusgarp Askeri Fırka Komutanlığı Dönemi.....	160
1. Recep Paşa'nın Yeni Görev Yerine Gitme Hazırlıkları ve Trablusgarp'a Gitmesi.....	160

2. İtalya'nın Trablusgarp Politikası ve Büyük Devletlerin Tutumu.....	161
3. Trablusgarp'taki Durum ve Alınan Önlemler.....	167
4. Trablusgarp'a Sürülen Bazı Kimselerin Firar Olayları.....	169
a. Recep Paşa'nın Firarlarla İlgili Görüşleri	170
b. Firar Edenlerin Takibi Meselesi.....	170
5. Eski Bağdat Valisi Hasan Paşa'nın Recep Paşa Hakkındaki Görüşü, Yunan Gemilerinin Sünger Avcılığı.	172
B. Fırka Komutanlığı Sırasında II. Abdülhamit'i Tahttan İndirme Planları ve Recep Paşa'nın Tutumu.....	173
C. Recep Paşa'nın Fırka Komutanı Olarak Trablusgarp'taki Askeri Faaliyetleri.....	177
1. Fırka İçin Silah İsteği.....	177
2. Recep Paşa'nın Grames ve Gat Bölgesindeki Askeri Birlikleri Arttırma İsteği.....	178
3. Yeni Askeri Fırka Teşkil Çalışmaları ve Recep Paşa'nın İstifa Girişimi.....	179
4. Trablusgarp Vilayetinin Asker Alımı İçin Sekiz Ayrı Bölgeye Ayrılması.....	182
D. Recep Paşa'nın Vali Vekilliğine Atanması ve Bu Dönemde Bölgede Gelişen Olaylar.....	183
1. Recep Paşa'nın Trablusgarp Vali Vekilliğine Atanması.....	184
2. Recep Paşa'nın Derne Dolaylarının Önemini Bildirmesi ve İngilizlerin Bölgedeki Yayılma Faaliyetleri.....	185

3. İtalyan Basımında Trablusgarp, İtalyan Göçmenler Meselesi.....	187
4. Recep Paşa'nın Yeniden Silah Ve Cephane İstekleri ve Sevkıyattaki Aksamalar.....	189
E. İtalya, İngiltere, Fransa'nın Bölgedeki Yayılma Faaliyetleri ve Başvurdukları Yöntemler.....	190
1. "Trablusgarp İtalya Postanesi" Tabiri Meselesi ve Posta İhtiyat Sandığı'nı Kurmaları.....	190
2. İngiliz ve Fransızların Şeyh Sünusi'yi Kendi Taraflarına Çekme Teşebbüsleri ve Karşı Tedbirler.....	192
F. Recep Paşa'nın Yeni Bazı İstekleri.....	193
1. Trablusgarp'ın Güvenliği Meselesi ve Recep Paşa'nın Girişimleri.....	193
2. Recep Paşa'nın İtalyan Faaliyetlerine Dikkat Çekmesi.....	195
a. İtalyanların Trablusgarp'ta Bir Bina Kiralamaları, Banco di Roma Şubesini Açma Girişimleri ve Bankanın Açılması.....	195
b. İtalyan Postalarına Verilen Trablusgarp Mektupları.....	199
c. Trablusgarp'ta Bulunan İtalyan Katolik Başrahibi'nin Zararlı Faaliyetleri ve Görevden Alınmasının İstenmesi.....	200
G. Bölgede Gelişen Yeni Olaylar ve Recep Paşa'nın Girişimleri.....	203
1. İtalya, İngiltere Ve Fransa İşgaline Karşı Alınması	

İstenen Tedbirler.....	203
2. İngiltere'nin Mısır Hıdivliği Üzerindeki Etkileri, Sellum ve Bamba'daki Gelişmeler.....	206
3. Recep Paşa'nın Trablusgarp Posta Telgraf Müdürünün Değiştirilmesi, Maaşının Arttırılması İstekleri.....	208
H. İtalyanların Emlak, Arazi Alımları ve Banco di Roma.....	210
1. İtalya Kralının Şikâyeti, Banco di Roma Müdürünün Emlak ve Arazi Alma Girişimleri.....	211
2. Recep Paşa ile İtalya Konsolosu Arasındaki Anlaşmazlık ve Etkileri.....	214
3. Trablusgarp Sahillerinin Korunması İçin Alınması Gereken Tedbirler.....	219
4. Derne'de İtalyan Rahibin Öldürülmesi ve Meydana Gelen Gelişmeler.. ..	220
5. Fransızların Sınır Tecavüzlerine Karşı Recep Paşa'nın Tedbir ve Teklifleri.....	222
6. Trablusgarp'ta Banco Di Roma Tarafından Vapur İşletilmesine Karşı Tedbirler.....	223
7. Trablusgarp Vali ve Kumandanlığının İstedığı Silah, Mühimmat ve İhtiyaçların Sevkıyatının Gecikmesi	225
8. İtalya'nın Trablusgarp'ı İşgal Etmesine Büyük Devletlerin Karşı Çıkmayacağına Dair Haberler.....	228
a. Trablusgarp Limanına Demir Atan İtalyan Gemileri ve Durumları.....	230

b. İtalya Basınında Trablusgarp ve Recep Paşa Hakkında Neşriyat.....	232
c. Recep Paşa'nın İtalya Gemilerinin Sahillerimizdeki Faaliyetlerine Dikkat Çekmesi...	236
d. Recep Paşa'nın Homs'ta İtalyanlara Satılan Emlakin, "Yeraltında Harabeler Bulunabileceği" ni İleri Sürerek Karşı Çıkması.....	237
e. İtalyanların Yaptıkları Usulsüzlükler, Almaya Çalıştıkları Arazilerin Miktar ve Mevkileri.....	239
f . İtalya Basınında Trablusgarp Memurları Hakkındaki Menfi Neşriyata Duyulan Tepki ve Rahatsızlık.....	247
I. Trablusgarp ve Çevresinde Gelişen Bazı Önemli Olaylar.....	250
1. Fransızların Canet Bölgesindeki Saldırıları Karşısında Recep Paşa'nın Girişimleri.....	250
2. Trablusgarp'a Gönderilen Osmanlı Gemilerine Büyük İlgi ve Halkın Refah Seviyesini Yükseltme Çabaları.....	252
3. İtalya Korsasuna Sefinesinin Trablusgarp Karasularından Ayrılmaması.....	253
4. Fransız Ordusunda Görev Yapan Tunuslu Aziz Efendinin Osmanlı Ordusu'na Sığınması, Recep Paşa'ya İftihar Madalyası'nın Verilmesi.....	255
K. Recep Paşa'nın Harbiye Nazırlığına Atanması Vefatı ve Kişiliği.....	257
1. Trablusgarp'tan Ayrılışı ve İstanbul'a Gelişi.....	260
2. Sultan II. Abdülhamit İle Görüşmesi ve Harbiye	

Nazırlığına Başlaması.....	265
3. Aniden Fenalaşması ve Vefatı.....	266
4. Cenazesine Otopsi Yapılması ve Otopsi Raporu.....	268
5. Vefatı Hakkında Düşünceler.....	270
6. Büyük Bir Törenle Toprağa Verilmesi.....	274
7. Kişiliği.....	277
8. Hakkında Yazılanlar.....	281
SONUÇ.....	289
BİBLİYOGRAFYA.....	291
EKLER.....	306
ÖZGEÇMİŞ.....	325

KISALTMALAR

Adı geçen eser	a.g.e.
Adı geçen makale	a.g.m.
Adı geçen tez	a.g.t.
Askeri Tarih ve Stratejik Etüt İdaresi Başkanlığı	ATASE
Aynı eser/yer	a.e.
B.E.O. Sadaret Evrakı	A.MKT.MHM.
B.E.O. Divan Kalemı Evrakı	BEO. A.DVN.
Bakınız	Bkz.:
Basım tarihi yok	t.y.
Basım yeri yok	y.y.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi	BOA.
Cilt	C.
Çeviren	ev.
Çok yazarlı eserlerde ilk yazardan sonrakiler	v.d.
Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemı	DH.MKT.
Editör/Yayına Hazırlayan	Ed. Veya Haz.
Erkân-ı Harbiye Dairesi	Y.PRK.MYD.
Eserin kendi içinde aşağıya atıf	Bkz.: aş.
Eserin kendi içinde yukarıya atıf	Bkz.: yuk.
Genel Kurmay Başkanlığı	GKB
İrade Askeri	İ.AS.
İrade Dahiliye	İ.DH.
İrade Taltif	İ.TAL

İradeler	İ.
MEB İslâm Ansiklopedisi	İA
Meclis-i Vükelâ Mazbataları	M.V.
Osmanlı Rus Savaşı Fonu	ORH.
Sadaret Evrak Kalemi, Dahiliye, Bingazi	A.VRK.DH.BZ.
Sadaret Evrak Kalemi, Dahiliye, Trablusgarp	A.VRK.DH.TG.
Sadaret Mektubi Kalemi, Dahiliye, Bingazi	A.KMT.DH.BZ.
Sadaret Mektubi Kalemi, Dahiliye, Trablusgarp	A.MKT.DH.TG.
Sadaret Mümtaze Kalemi, Trablusgarp, Adliye, Mezahib	A.MTZ.TG.AM.
Sadaret Mümtaze Kalemi, Trablusgarp, Dahiliye	A.MTZ.TG.DH.
Sadaret Mümtaze Kalemi, Trablusgarp, Harbiye	A.MTZ.TG.HB.
Sadaret Mümtaze Kalemi, Trablusgarp, Hariciye	A.MTZ.TG.HR.
Sadaret Mümtaze Kalemi, Trablusgarp, Mütferrik	A.MTZ.TG.M.
Sadaret Mümtaze Kalemi, Trablusgarp, Posta Telgraf	A.MTZ.TG.PT.
Sadaret Mümtaze Kalemi, Trablusgarp, Sarayla YazışmaA.	MTZ.TG.S.
Sadaret, Mümtaze Kalemi, Trablusgarp	A.MTZ.TG
Sayfa/sayfalar	s.
Türk Tarih Kurumu	TTK
Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi	TDVİA
Yazara ait son zikredilen yer	a.y.
Yıldız Esas Evrakı	Y.E.E.
Yıldız Sadaret Hususi Maruzat	Y.A.HUS.
Yıldız Tasnifi Mütenevvi Maruzat Evrakı Bölümü	Y.MTV
Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Arzuhal ve Journaller	Y.PRK.AZJ.
Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Askeri Maruzat	Y.PRK.ASK.

Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Hariciye	Y.PRK.HR.
Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Mabeyn Başkitabeti	Y.PRK.BŞK.
Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Sadaret Maruzatı	Y.PRK.A.
Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Umûm Vilayetler Tahriratı	Y.PRK.UM.
Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Yâverân ve Maiyet-i Seniyye	
Erkân-ı Harbiye Dairesi	Y.PRK.MYD.
Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Zaptiye Nezareti Maruzatı	Y.PRK.ZB.
Zaptiye	ZB.

GİRİŞ

Recep Paşa, Sultan II. Abdülhamit Dönemi'nin önemli asker ve mülki idarecilerinden birisidir. Bu dönemde meydana gelen önemli askeri olayların bizzat içinde yer almış, genç bir subay iken dikkatleri üzerine çektiği gibi, vefatına kadar içinde bulunduğu askeri ve siyasi gelişmelerde adından söz ettiren ve önde gelen komutanlarımızdan biri olmuş, özellikle yirminci yüzyıl başındaki Osmanlı-İtalya ilişkileri ve Trablusgarp ile ilgili gelişmeler, Recep Paşa'nın daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır.

Recep Paşa, Harbiye Mektebi'nden mezun olduğu 1864 yılından itibaren Vatanın muhtelif yerlerinde vazife görmüş, en çok Altıncı Ordu'nun bünyesinde hizmet etmiştir. Doksanüç Harbi'nde gösterdiği başarı ve cesaret, atandığı görevlerde üstün temsil yeteneği ve başarısına rağmen, Devletin merkez teşkilatında görev yapma imkanı bulamamıştır. Yüzbaşı olarak atandığı Altıncı Ordu'dan Harbiye Nazırlığına atandığı ömrünün son günlerine kadar taşrada tutulması, “*sürgün*” muamelesi gördüğü şeklinde yorumlara neden olmuştur. Ancak, kendisi böyle bir değerlendirmeyi hatırına getirmedeği gibi, verilen vazifeyi en iyi şekilde yerine getirmeye gayret göstermiş, bulunduğu yerlerde halkın teveccühüne mazhar olmuş, görev yaptığı Vatanın kritik bölgelerinde, özellikle dış müdahalelere başarıyla mukavemet göstermiştir.

Yaptığımız çalışmada, Recep Paşa'nın söz konusu görev ve hizmetlerini dört bölüm halinde incelemeye çalıştık. Birinci bölümde; ailesi, öğretim hayatı, ilk görevleri ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndaki çalışmalarını ortaya koymak için gayret sarf ettik.

İkinci bölümde; Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonraki görevleri olan Altıncı Ordu Meclis Riyaseti, Serfice Komutanlığı, Selanik Kosova ve Havalisi Umum Komutanlığı, Beşinci Ordu Komutanlığı'ndaki hizmetleri üzerinde durduk.

Üçüncü bölümde; Altıncı Ordu Komutanlığı'na atanmasından Trablusgarp Fırka Komutanlığı'na kadar geçen hizmetleri ve faaliyetleri üzerinde durduk.

Dördüncü bölümde ise; Trablusgarp Fırka Komutanlığı'na atanmasıyla birlikte, dış müdahalelere giderek daha çok muhatap olan, saldırılara açık, savunmaya pek de elverişli durumda olmayan söz konusu topraklarda yaptığı faaliyetleri, Trablusgarp Vali vekilliği, Banco di Roma'nın Trablusgarp şubesinin açılması girişimlerine gösterdiği tepkiler, sömürgeleştirme faaliyetlerine karşı yöre halkı ile birlikte gerçekleştirmeye çalıştığı savunma tedbirleri üzerinde durduk. Bölümün sonunda da; Harbiye Nazırlığına atanması, İstanbul'a gelişi ve karşılanması, beklenmedik ani vefatı, büyük cenaze merasimi, hakkında yazılanlar ve kişiliği üzerinde durarak şahsiyetini incelemeye ve ortaya koymaya çalıştık.

Bu çalışmamızı yaparken, Recep Paşa'nın ayrıntılı bir otobiyografisi ve biyografisinin bulunmaması, ayrıca, Başkanlık Osmanlı Arşivi'ndeki *Sicill-i Ahvâl Defterleri*'nde bile hakkında kayıt olmaması, daha baştan itibaren önemli zorluklarla karşılaşmamıza sebep olurken, özellikle, çocukluk ve gençlik yıllarını aydınlatmamıza pek imkan vermedi.

Kısa biyografilerine rastladığımız Ansiklopedik eserler dışında, biyografik bilgilerine rastlamazken, Harbiye Nezareti'ne atandıktan sonra, İstanbul'a gelişi ve üç gün sonra vuku bulan vefatı arasında geçen, diğer bir deyişle 14-17 Ağustos 1908 tarihleri arasında neşredilen *İkdam*, *Tanin*, *Millet*, *Saadet*, *İttifak* gibi, bazı gazetelerde kısa biyografisine yer verildiğini gördük. Özellikle ansiklopedik eserlerde, verilen bilgilerde tezat teşkil edecek önemli bir husus olmamakla birlikte, Trablusgarp Fırka Komutanlığı'yla birlikte vali vekilliğine de atanmış gösterilmesi, sadece dört yıl olan valilik döneminin on iki yıl gibi bir süreyi kapsadığı yanlışlığına sebebiyet vermiştir. Alaattin Gövsa'nın "Türk Meşhurları Ansiklopedisi"nde "*Recep Paşa'nın 1896 yılında Trablusgarp Fırka Komutanlığı ve Vali vekilliğine atandı,*" ibaresinin yer alması, ayrıca, Recep Paşa kısa biyografisini veren bir çok eserde, bu kaydın esas alınması sonucu da söz konusu yanlışın bir çok yerde tekrar edilmesine yol açmıştır. Oysa ki, Recep Paşa 1896'da değil 1898'de ve sadece Trablusgarp Fırka Komutanlığı'na atanmış, 1904 yılında ilave olarak Trablusgarp Vali vekilliği de kendisine tevdi edilmiştir.

Biyografik eserlerde verilen bazı muğlak bilgilerle, yanlış anlaşılmaya sebebiyet verebilecek hususları arşiv belgelerine dayanarak daha doğru bir şekilde tespit etmeye çalıştık ve bunu dipnotlarımızda gösterdik.

Recep Paşa'nın biyografilerinde verilen tayin ve görev yeri değişikliklerini arşiv belgeleriyle doğrulamaya çalışırken, farklılık teşkil eden durumlarda arşiv belgelerini esas aldık. Osmanlı-Rus Savaşı öncesinde gerçekleşen görev yeri değişiklikleri, henüz küçük rütbeli bir subay olmasına karşın, Süleyman Paşa'ya tavsiye edilmesi, savaş sırasında bölgeye seyahatte bulunan Basiret Gazetesi İmtiyaz Sahibi Ali Bey'in (Basiretçi) izlenimlerini aktardığı layiha vb. kaynakların ilgi çekici bir mahiyet arz ettiğini gördük.

Recep Paşa gibi, önemli bir şahsiyetin biyografisini incelemek için bibliyografyamızda gösterdiğimiz bütün yerli ve yabancı literatür gözden geçirilmiştir. Başta *Başbakanlık Osmanlı Arşivi* olmak üzere *Genelkurmay Başkanlığı ATASE Arşivi* vesikaları çalışmalarımızın ağırlık noktasını teşkil etmiştir. Burada tespit edilen ve dipnotlarımızda gösterilmiş bulunan vesikalar gözden geçirilerek en doğru bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır.

Recep Paşa hakkında, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*'nde çok sayıda vesikaya rastlanmış ve çalışmamızda bunlar değerlendirilmiştir. *1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı* ile ilgili olarak ayrı bir önem arz eden *Genelkurmay Başkanlığı ATASE Arşivi*'ndeki Osmanlı-Rus Savaşı Fonları incelenmiş ve önemli ölçüde istifade edilmiştir. ATASE Arşivi'nde yaptığımız çalışmada Recep Paşa ile ilgili sicil bilgilerine rastlanmadığı gibi, Kara Kuvvetleri Komutanlığı Arşivi'nden bilgi edinmek için yaptığımız yazılı müracaat sonrasında da, MSB Arşiv Müdürlüğü tarafından "*herhangi bir bilgi ve belgeye*" rastlanmadığı tarafımıza resmi yazıyla bildirilmiştir.

Recep Paşa'nın, *Selanik Kosova ve Havalisi Umum Komutanlığı*'ndan Trablusgarp'taki görevine kadar geçen uzun zamandaki hizmet ve faaliyetleri hemen hemen bütünüyle arşiv vesikalarına dayanılarak ortaya konmaya çalışılmıştır. Trablusgarp Vali Vekilliği dönemine rastlayan ve özellikle *Banco di Roma*'nın konu

edildiği hususlarda ise, daha çok telif eser ve süreli yayınların mevcudiyeti ve daha fazla olduğu dikkat çekmiş ve bunlar incelenmeye çalışılmıştır.

Tezin hazırlanmasında arşiv vesikaları, yerli ve yabancı eserler yanında, yine yerli ve yabancı gazete nüshalarından önemli ölçüde istifade edilmiştir. Recep Paşa, hakkında daha çok hatırat türü eserlerde bilgiler yer alırken, özellikle II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında daha çok yazının kaleme alındığı dikkat çekmiştir. Harbiye Nezareti'ne atanması, şahsı üzerinde Padişah ve Sadrazam Kamil Paşa arasında cereyan eden tartışma, İstanbul'a gelişi ve muhteşem karşılanışı, o zamana kadar pek rastlanmayan bir şekilde cereyan eden cenaze merasimi telif eser ve süreli yayınlarda önemli bir yer teşkil etmiş, bu konuda özellikle gazetelerde dikkat çekici ve ayrıntılı bilgiler yer almıştır. Bütün bunlar incelenerek istifade etme yoluna gidilmiştir.

Recep Paşa'nın bu son günlerine rastlayan tarihlerde neşriyatın hızla artması, yeni yeni gazetelerin yayım hayatına başlaması, kaynak teşkil etme bakımından çalışmamıza önemli bir katkı sağlamıştır. Recep Paşa hakkındaki kamuoyu görüşünün anlaşılmasına, Ağustos 1908 tarihli gazetelerin önemli bir katkısı olmuştur.

Çalışmamızı gerçekleştirirken Recep Paşa'nın hayatını, dönemin olayları içerisinde incelemeye çalıştık. Tabii olarak, çalışmanın özünü teşkil eden biyografik bilgilere ayrıntılı bir şekilde yer vermeye çalışırken, diğer olaylara Recep Paşa ile ilişkileri nispetinde değinmeye gayret ettik.

Bu izahtan sonra, önemli asker ve idarecilerimizden olan Recep Paşa'nın özgeçmişini, dönemin sosyal, ekonomik ve siyasi olayları içerisinde daha ayrıntılı bir biçimde açıklamaya geçebiliriz.

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜŞİR RECEP PAŞA'NIN AİLESİ, ÖĞRETİM HAYATI, İLK GÖREVLERİ VE 1877-1878 OSMANLI-RUS SAVAŞI'NDAKİ HİZMETLERİ, SÜLEYMAN PAŞA'NIN MUHAKEMESİNDE TANIKLIK YAPMASI

A. Ailesi ve Öğretim Hayatı

1-Ailesi

Recep Paşa, 1842 yılında (Rumi 1258)¹ Manastır Vilayeti Debre livası'nın Mat kazasına bağlı Hoca Köyünde doğdu.² Babası “*aza-yı memlekette Hasan Efendidir.*”³

2- Öğrenim Hayatı

Memleketinde iptidai eğitimini tamamladıktan sonra, önce “*Mekteb-i İdadiye-i Askeriye*”, daha sonra “*Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne*”ye devam ederek 19 Mart 1864 (7 Mart 1280) tarihinde piyade yüzbaşısı olarak mezun oldu.⁴

B. İlk Görevleri

1- Subay Olarak Atanması ve İlk Askeri Görevleri

19 Mart 1864 yılında yüzbaşı rütbesiyle merkezi Bağdat'ta bulunan Altıncı Ordu'da göreve başladı. 28 Nisan 1864'te (21 Zilkade 1280/16 Nisan 1280) Birinci Alay Dördüncü Tabur Üçüncü Bölüğüne,⁵ 13 Ağustos 1864'te (10 Rebiülevvel

¹ **Metin**, Sayı: 9, 18 Ağustos 1908 (21 Receb 1326/5 Ağustos 1324); **Saadet**, Sayı: 21, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324);

² **Metin**, aynı sayı; **Saadet**, aynı sayı; İbrahim Alaettin Gövsa, **Türk Meşhurları Ansiklopedisi**, Hayatları-Eserleri, İstanbul, Sedat Simavi Yayını, C: IV, 1933, s. 1324. Recep Paşa, Mat Kazasının Köyünde doğmuş olmasından dolayı bazı kaynaklarda “Matlı Recep Paşa” olarak geçmektedir. (Bkz. Nuray Bozboru, **Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğu'nun Gelişimi**, İstanbul Boyut Y., 1997, s. 208.)

³ **Metin**, aynı sayı; **Saadet**, aynı sayı; **Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi**, C: II, İstanbul, YKY., 1999, s. 452.

⁴ Kolağası Mehmed Esad, **Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye**, İstanbul, Artin Asodoryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1310, s. 342; **Saadet**, aynı sayı; **İttifak**, Sayı: 1, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324); **Sabah**, Sayı: 6786, 16 Ağustos 1908 (19 Receb 1326/3 Ağustos 1324); Hüsamettin Ertürk, **İki Devrin Perde Arkası**, Hatırat, Yazan Samih Nafiz Tansu, İstanbul Hilmi Kitabevi, 1957, s. 53-54. **Meydan Larousse**, C: 10, İstanbul, 1972, s. 490;

⁵ **İkdâm**, Sayı: 5111, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324); **Saadet**, Sayı: 21, 17 Ağustos 1908.

1281/1 Ağustos 1280) becayişen İkinci Alay Üçüncü Tabur Birinci Bölüğüne nakledildi.⁶ 19 Ağustos 1868'de (29 Rebiülahir 1285/6 Haziran 1284) Altıncı Ordu İkinci Alay Üçüncü Tabur Birinci Bölük yüzbaşılığından, sol kolağalığına terfi etti.⁷ 3 Şubat 1870 'te (2 Zilkade 1286/22 Kanunusani 1285) Altıncı Ordu Dördüncü Alay Birinci Tabur sağ kolağalığına terfi etti.⁸ 8 Haziran 1871'de (20 Rebiülevvel 1288/27 Mayıs 1287) Altıncı Ordu İkinci Alay İkinci Tabur binbaşılığına yükseltildi.⁹ 15 Temmuz 1872'de (9 Cemaziyelevvel 1289/3 Temmuz 1288) “*Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî*”nin teklifiyle ve İsmail Ağa ile becayişen İkinci Alay Birinci Tabur Binbaşılığından, Üçüncü Talîa (öncü) Taburu binbaşılığına tayin edildi.¹⁰ 9 Nisan 1873'te (11 Safer 1290/28 Mart 1289) Üçüncü Talîa Taburu Binbaşılığından Beşinci Alay Kaymakamlığına terfi etti.¹¹

2- Üçüncü Ordu'ya Atanması

a - Miralay Rütbesiyle Üçüncü Ordu'ya Atanması

Üçüncü Ordu'ya mensup Yunan Hududu Miralaylığının bu sırada boş olması sebebiyle, bu göreve münasip birinin seçilip tayin edilmesi gerektiğinden, “*Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî*” tarafından yapılan tahkikat sonucu; Recep Bey'in dirayet sahibi, hudut olaylarına vakıf, istenilen vazifeyi güzel şekilde ifaya muktedir bulunduğu göz önünde bulundurulmuş, bu hususların belirtildiği mazbata ile uhdesine Piyade Miralaylığı rütbesi tevcih edilmek suretiyle tayin edilmesi talebi üzerine (15 Nisan 1875/9 Rebiülevvel 1292/3 Nisan 1291), 20 Ağustos 1875'te (19 Receb 1292/8 Ağustos 1291) Yunan Hudut Alayının Piyade Miralaylığına tayin edildi.¹²

b - Miraliva Rütbesiyle Hersek Askeri Fırkasında Hizmetleri

1877 yılı başından itibaren taburların sayıca istenilen seviyeye ulaştırılması için çalışmalar yapılmaktaydı. Osmanlı Devleti Hersek, Yenipazar ve İşkodra

⁶ **İkdâm**, Sayı: 5111, 17 Ağustos 1908; **Saadet**, Sayı: 21, 17 Ağustos 1908.

⁷ **İkdâm**, aynı sayı; **Saadet**, aynı sayı.

⁸ **İkdâm**, aynı sayı; **Saadet**, aynı sayı.

⁹ **İkdâm**, aynı sayı; **Saadet**, aynı sayı.

¹⁰ BOA., **İ.DH.**, nr.45457, 9 Cemaziyelevvel 1289/2 Temmuz 1288, 9 Cemaziyelevvel 1289/3 Temmuz 1288.

¹¹ **İkdâm**, Sayı: 5111, 17 Ağustos 1908; **Saadet**, Sayı: 21, 17 Ağustos 1908.

¹² BOA., **İ.DH.**, nr.49022, 18 Receb 1292/7 Ağustos 1291, 19 Receb 1292/8 Ağustos 1291; **İkdâm**, aynı sayı; **Saadet**, aynı sayı.

mevkilerinde bulunan askeri kuvvetleri arttırdığı gibi, nakil vasıtalarını da takviye ediyordu. Özellikle Karadağlıların saldırılarına karşı tedbir alınmaktaydı. Bu tarihe kadar meydana gelen olaylardan edinilen tecrübelerin de etkisiyle¹³ taburların daha mükemmel hale getirilmesi için çaba sarf edilirken, asker sayısının artırılmasına gidildi. Bu arada kumanda işinde istihdam edilecek mirliva, miralay ve kaymakam rütbelerindeki eksiklikler tamamlanmaya çalışılmaktaydı. Hersek Askeri Fırkası Komutanlığı'na atanan Süleyman Paşa, görev yerine ulaştıktan sonra; askeri disiplini sağlamak, ve mevcut eksiklikleri tamamlamak için çalışmalara başladı.¹⁴ Bu çerçevede askeri firkanın mevcudunu tamamlamak için çaba sarf etti.¹⁵ Ayrıca, kumanda işinde istihdam edilmek üzere ihtiyaç duyduğu iki mirliva, bir miralay ve kaymakamın tayin edilmesi gerekmektedir. Bu ihtiyacı göz önünde bulunduran “*Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî*” tarafından, Üçüncü Ordu'ya mensup bulunan Yunan Hudut Alayında görevli Miralay Recep ve redif sınıf-ı mukaddem birinci alayı miralay olan Veysel beylerin; yapılan tahkikatla dirayet ve iktidar sahibi, talep edilen vasıfları taşıyan ve askeri işlerin idaresine vakıf amirler oldukları tebeyyün ettiğiinden, tayin edilmelerinin uygun olacağı 6 Ocak 1877 tarihinde bir mazbata ile Seraskerliğe bildirildi (20 Zilhicce 1293 / 25 Kanunuevvel 1292).¹⁶ Görünen lüzum üzerine, Seraskerliğin arzı ve Padişah iradesiyle, 18 Ocak 1877 tarihinde Recep ve Veysel beylerin uhdelerine mirlivalık tevcih edilmek suretiyle Hersek Fırka-i Askeriyesinde istihdam edildiler.¹⁷

Süleyman Paşa, Recep Beyin mirliva tayin edilmesi ile ilgili olarak, bu ismin Said Efendi adlı birisi tarafından kendisine tavsiye edildiğini belirtmektedir. Said Efendi Recep Beyi kast ederek; “*Bu zatın pek gayretli ve mukadim olduğunu mütevatiren işitiyorum, anı da maiyetinize alsanız memnun olursunuz. Şu kadar ki, miralaylığı yenidir. Bilmem terfi’i calib-i itiraz olmaz mı?*”¹⁸ diyerek düşüncelerini

¹³ Reşid, **1293 Seferi Avrupa’da**, İstanbul Matbaa-i Hayriye ve Şürekası, 1326, s. 8; H. Hikmet H. Hikmet Süer, **1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Rumeli Cephesi**, Ankara, Genelkurmay Basım Evi, 1993, s. 65;

¹⁴ A. Hüsnü Erol Özbilgen, **Müşir Süleyman Hüsnî Paşa (1838-1892) Askeri ve Siyâsi Hayatı Kişiliği Eserleri**, İstanbul, Basılmamış Doktora Tezi, 1997, s. 43.

¹⁵ Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir’ât-ı Hakikat**, Haz: İsmet Miroğlu, İstanbul, Berekât Yayınevi, 1983, s. 322.

¹⁶ BOA. **İ.DH.** nr.60507/1, 6 Ocak 1877 (20 Zilhicce 1293/25 Kanunuevvel 1292).

¹⁷ BOA. **İ.DH.** nr.60507/2, 18 Ocak 1877 (3 Muharrem 1294/6 Kanunusani 1292).

¹⁸ Süleymanpaşazade Sami, **Süleyman Paşa Muhakemesi**, İstanbul, 1328, s. 104.

ifade etmiştir. Süleyman Paşa, Said Efendinin bu sözlerinin sihir gibi kendisine etki ettiğini belirtmiş;

“*Veysel Bey de yenidir. Varsın yeni olsun. Bize iş görececek adam lazım. Kıdemce olan istihkakı vakt-i hazırada aranılır, zaman-ı harb yalnız istihkak-ı zâti arar*”¹⁹ şeklinde mukabelede bulunduğunu ve bu ismi pusulasına kaydettiğini, daha sonra tayinin gerçekleştiğini belirtmiştir. Tayinlerinin gerçekleşmesinden sonra, seraskerlik tarafından, yeni görev yerlerine doğru hareket etme emri verilmiştir.

6 Ocak 1877 yılında Hersek Fırkasında istihdam edildikten dört ay sonra 24 Nisan 1877 yılında Rus Hükümeti, Petersburg’daki Türk elçiliğine bir nota vererek Osmanlı Devletine savaş ilan etmiştir.²⁰

C. Recep Paşa’nın 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’ndaki Hizmetleri

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nın daha iyi anlaşılabilmesi için, savaştan önce gelişen olaylar ve bu arada Osmanlı-Rus ilişkilerine kısaca değinmek faydalı olacaktır.

Bilindiği gibi, Osmanlı Devleti’nin zayıf anından azami ölçüde faydalanmak için her fırsatı değerlendiren Rusya, 1853-1856 Kırım Harbi ve imzalanan Paris Antlaşması ile yenilgiye uğramıştı.²¹ İmzalanan Paris Antlaşması ile Osmanlı Devletinin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü, antlaşmaya imza koyan devletlerin garantörlüğü altına alınması, Karadeniz’in tarafsız hale getirilerek donanmanın bulundurulamayacak olması, Tuna boğazlarının tamamen Osmanlı Devleti’ne bırakılması gibi maddeler, Rusların istilacı emellerini ortadan kaldırmamışsa bile, en azından bir süreliğine engellemişti.²² Ancak, Antlaşmanın dokuzuncu maddesi, Rusların, Osmanlı Devleti topraklarında yaşayan Ortotoks teb’anın bir nevi

¹⁹ Süleymanpaşazade Sami, **a.g.e.** s. 105.

²⁰ H. Hikmet Süer, **1877...**, s. 65; Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1999)**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2000, s. 340.

²¹ Edouard Driault; **Şark Meselesi**, Çev. Nafiz, İstanbul, Muhtar Halid Kütüphanesi, 1328, s. 247; Ahmet Saib, **Son Osmanlı Rus Muharebesi**, Mısır Hindiyye Matbaası, 1327, s. 7; Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih...**, s. 323; H. Hikmet Süer, **1877...**, s. 5; Bayram Bayram Kodaman, **“1876-1920 Arası Osmanlı Siyasi Tarihi,”** Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, İstanbul, Çağ Yayınları, C: XII, 1989, s. 136.

²² Reşid, **1293...** s. 5; Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, Ankara, TTK. Basımevi, C: VI., 1983, s. 15; Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi**, Ankara, TTK. Basımevi, 1948, s. 338.

hamiliğini üstlenmesine, Osmanlıların içişlerine karışmasına ve bu yolla emellerini gerçekleştirmesine ortam hazırlıyordu.²³

Rusya, Paris Barış Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti'ne karşı olan siyasi emellerini, Balkan milletlerini kışkırtmak suretiyle devam ettirdi. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren artmaya başlayan milliyetçilik akımını araç olarak kullanmaya başlayan Rusya, bütün Slav topluluklarını siyasi bir birlik altında toplamayı amaçlayan Panslavizm'i siyasi bir ideoloji haline getirerek; Balkanların değişik şehirlerinde teşkilat ve cemiyetler kurmaya, Bulgar, Sırp, Karadağlı gençlerini Moskova'ya getirtmek suretiyle ayrılıkçı hareket ve isyanlara zemin hazırlamaya başlamıştır.²⁴

Hersek, Sırbistan, Karadağ ve Bulgaristan'da halkı isyana hazır hale getiren Rusya'nın faaliyetleriyle arka arkaya isyanlar çıkmaya başlıyordu. Rusya, bir taraftan isyanları organize ederken, diğer taraftan Avrupa kamuoyunu Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtmak için, yoğun faaliyetlere girişiyordu. Osmanlı Devleti'ni yalnız başına bırakmak için, Hıristiyan halka zulüm yapıldığı şayiasını her defasında yalan haberlerle yayan Rusya, Hıristiyanları daima bir maşa olarak kullanıyordu. Bulgarların Türkler tarafından katledildiğini basın aracılığıyla defalarca gündeme getirerek durumu kısa süre zarfında, "Müslümanlık-Hıristiyanlık" meselesi haline getirmeye çalışıyordu.²⁵ Bu arada Avrupa siyasetinde meydana gelen gelişmeler; Fransa'nın 1870-1871 Savaşı'nda Almanya'ya yenilmesi, İtalya'nın Roma'yı alarak birliğini tamamlaması gibi siyasi olaylar, Rusya'nın işini kolaylaştırırken, halkı Osmanlı Devleti'ne karşı isyana teşvik etmeye hız veriyordu.²⁶

Osmanlı Devleti'nin, çıkan Sırp ve Karadağ isyanlarına, Rus gönüllülerinin isyancılarla birlikte savaşmasına ve tüm çabalarına rağmen bunların üstesinden gelmesi, muharebelerden galip çıkması, Rusya'nın işine gelmemiş ve mağlubiyet

²³ Enver Ziya Karal, **Osmanlı...**, C: VI, s. 15;

²⁴ Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir'at...**, s. 36; Mahir Aydın, "**Doksanüç Harbi 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı**," TDV. İA. C: IX., İstanbul, 1994, s. 498; Bayram Kodaman, "**1876-1920...**", s. 136; Rifat Uçarol, **Siyasi...**, s. 322; Enver Ziya Karal, **Osmanlı...**, C: VII., s. 56; Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980**, Ankara, İş Bankası Kültür Y., 1986, s. 21-22;

²⁵ Mahir Aydın, "**XIX. Yüzyılda Bulgar Meselesi**", V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, Ankara, TTK. Basımevi, 1990, s. 284.

²⁶ Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir'at...**, s. 51; Reşid, **1293...**, s. 5; Enver Ziya Karal, **Osmanlı...**, C: VII., s. 59.

üzerine açıktan müdahale etmeye başlamıştı.²⁷ Osmanlı Devleti'ne mağlup olan Sırbistan kralının Rus Çarı'na bir telgraf çekip müdahalesini istemesinden sonra harekete geçen İstanbul'daki Rus elçisi İgnatieff, 31 Ekim 1876 yılında Osmanlı Devleti'ne bir nota vererek, bu notada, Osmanlı Devleti'nden 48 saat içinde her türlü askeri harekate son vermesi, Sırbistan ve Karadağlılarla kayıtsız şartsız iki aylık bir mütareke yapılmasını istemişti.²⁸ Batılı devletlerden destek bulamayacağını bilen, tek başına Rusya ile savaşı göze alamayan, böyle bir savaşın askeri ve mali yükünü kaldıramayacağını düşünen Osmanlı hükümeti Sırbistan ve Karadağ ile mütareke yapmak zorunda kaldı.²⁹

İngiltere, Balkanlarda meydana gelen bu bunalımın kendi menfaatine aykırı bir hal almamasını isterken, Rusya'nın olayları kendi menfaatlerine alet ettiğini görerek, hadisenin diplomatik yollarla çözümü için harekete geçti. İngiltere'nin teklifi ile 1856 Paris Antlaşması'nda imzası bulunan devletlerle Osmanlı Devleti temsilcilerinin katıldığı İstanbul (Tersane) Konferansı toplandı. 23 Aralık 1876 tarihinde toplanan bu konferansa söz konusu devletlerin delegelerinin yanı sıra İstanbul'da bulunan elçileri de katıldı. Osmanlı Devleti'ni ise Hariciye Nazırı Saffet Paşa ile Berlin elçisi Ethem Paşa temsil etti.³⁰

Sözde Balkan bunalımını çözmek için Osmanlı Devleti'nin bütün karşı koymalarına rağmen toplanan Tersane Konferansının başladığı gün olan 23 Aralık 1876'da top sesleri ile Meşrutî idareye geçildiğinin ilan edilmesi, bir nevi bu konferansın geçersizliğini ilan ediyor gibiydi. Artık, bundan böyle her toplum Osmanlı Parlamentosu'nda kendi seçtikleri tarafından temsil edilecekti. Dolayısıyla böyle bir parlamenter sisteme Batılıların müdahalesine gerek kalmayacaktı. Osmanlı hükümetinin bu düşüncesi Batılı delegeleri pek etkilemezken, bu gelişme Osmanlı

²⁷ Reşid, **1293**..., s. 6; Edouvard Driault, **Şark**..., s. 284,285; Ahmed Saib, **Abdülhamid'in Evâil-i Saltanatı**, Mısır, 1326, s. 37.

²⁸ Ahmet Saib, **Abdülhamid'in**..., s. 39; İ. Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, İstanbul, Türkiye Yayınevi, C: IV, 1972, s. 291; Hüsnü Erol Özbilgen, **Müşir Süleyman**..., s. 32.

²⁹ Enver Ziya Karal, **Osmanlı**..., C: VIII, s. 24; Mahir Aydın, **"Doksanüç**..., s. 498; Adem Ölmez, **Gazi Ethem Paşa'nın Askeri ve Siyasi Hayatı (1844-1919)**, İstanbul, Basılmamış Doktora Tezi, 2004, s. 10; H. Hikmet Süer, **1877**..., s. 10; Rifat Uçarol, **Siyasi**..., s. 330; Mahmut Celaledin Paşa, **Mir'at**..., s. 197; Edouvard Driault, **Şark**..., s. 286-287.

³⁰ İ. Hami Danişmend, **İzahlı** ..., C: IV, s. 291;

Devleti'nin bir iç meselesi olarak algılayan³¹ temsilciler, toplantılarına devam ettiler³² ancak, konferanstan kesin bir sonuç alamadılar. Konferans sonrası Padişah ile görüşen İngiliz baş murahhası Lord Salisbury, ileri sürülen şartların kabul edilmemesi halinde, Osmanlı Devleti'nin büyük bir felaketle karşı karşıya kalacağını, konferansın dağılacağını ve sefirlerin de İstanbul'u terk edeceğini bildirdi.³³

Sadrazam Mithat Paşa ve Mahmut Paşa'nın etkisiyle, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü zedeleyici Tersane Konferansı'nın kararları Meclis-i Umumi tarafından reddedildi. Osmanlı Hükümeti'nin meclis kararını gerekçe göstererek kararların kabul edilemeyeceğini bildirmesi üzerine, delegelerle birlikte temsilciler de İstanbul'u terk etti ve barış yapma umudu da zayıfladı.³⁴ Böylece Konferans gergin bir şekilde dağıldı. Bunun üzerine harekete geçen Rusya'nın İstanbul elçisi General İgnatieff', Avrupa başkentlerini dolaşmak suretiyle birtakım müzakerelerde bulundu. Bu ziyaretler neticesinde İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya, Almanya ve İtalya arasında 31 Mart 1877 (16 Rebiülevvel 1294) tarihinde Londra Protokolü imzalandı. Tersane Konferansı'nda alınan kararlardan pek de farklı olmayan protokol kararları aynı gün Bâbiâli'ye bildirildi. Londra Protokolü ile; Osmanlı Devleti'nden silahlı kuvvetlerini azaltması, daha önce Hıristiyan teb'a için vaat edilen ıslahatların yapılması istenirken, ıslahatların uygulanması da İstanbul'daki Büyük Devlet elçileri aracılığıyla kontrol edilmesi öngörülmekteydi.³⁵ Alınan kararları içişlerine bir müdahale sayan Osmanlı Hükümeti, bir savaşı göze alma pahasına da olsa, 12 Nisan 1877 tarihinde ilgili devletlere verdiği bir nota ile Londra Protokolü'nü reddettiğini bildirdi.³⁶

³¹ M. Akif Aydın, “**Kânûn-ı Esâsî**”, İstanbul, TDVİA., C: XXIV, s. 329; Edouard Driault, **Şark...**, s. 289; Adem Ölmez, **Gazi Ethem...**, s. 10; Enver Ziya Karal, **Osmanlı...**, C: VIII, s. 28; Rifat Uçarol, **Siyasi...**, s. 332; Ahmet Saib, **Abdülhamit...**, s. 55

³² M. Tanju Akad, “**Kanun-ı Esasi'nin İlanı**”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C: IV, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1994, s. 421.

³³ İ. Hami Danişmend, **İzahlı...**, s. 292; Enver Ziya Karal, **Osmanlı...**, C: VIII, s. 32-33; Nuray Bozboru, **Osmanlı Yönetiminde ...**, s. 182.

³⁴ İ. Hami Danişmend, **İzahlı ...**, C: IV, s. 299; Mahir Aydın, “**Doksanüç...**”, s. 498; Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih...**, s. 332; Edouard Driault, **Şark...**, s. 291; **Türk Ansiklopedisi**, Ankara, MEB. Basımevi, C: XIII, 1966, s. 464. Mebusların dördü dışındakilerin tamamı ret oyu kullanmışlardır. (Bkz. Ahmet Saib, **Son Osmanlı...**, s.75)

³⁵ Rifat Uçarol, **Siyasi...**, s. 334.

³⁶ Mahir Aydın, “**Doksanüç...**”, s. 498; Enver Ziya Karal, **Osmanlı...**, C: VIII., s. 40; Ahmet Saib, **Abdülhamit...**, s. 144-145; Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih ...**, s. 334; Mahmut Celaledin Paşa, **Mir'at...**, s. 270; Bayram Kodaman, “**1876-1920...**”, s. 139; Ali İhsan Gencer, Nedim İpek: “**1877-1878 Osmanlı**

Savaş açmak için bahane arayan Rusya'ya, Londra Protokolü'nün reddi iyi bir fırsat oldu. 19 Nisan 1877 tarihinde Osmanlı Devleti'ne savaş açmaya karar verdiklerini Avrupa devletlerine bildirirken,³⁷ 23 Nisan 1877 tarihinde Hariciye Nazırı Saffet Paşa'ya nota veren Rusya'nın İstanbul maslahatgüzarı, Osmanlı Devleti ile münasebetlerinin kesildiğini resmen bildirdi. Rusya 24 Nisan 1877 tarihinde savaş ilan etti.³⁸

24 Nisan 1877'de başlayan Osmanlı-Rus Savaşı başladığında; Almanya, Fransa, İtalya ve Avusturya tarafsızlıklarını ilan ederken, İngiltere ise tarafsızlığını belirtmekle birlikte boğazların durumunun tehlikeye düşmesi halinde olaya bigane kalmayacağını bildirdi.³⁹ 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı, Anadolu ve Rumeli olmak üzere iki cephede gerçekleşti. Anadolu cephesi baş komutanı Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Rumeli (Tuna) Orduları baş Komutanlığı'nda ise Şumnu'da bulunan Abdülkerim Nadir Paşa bulunmaktaydı.⁴⁰

Anadolu Cephesinde Başkomutan olarak Gazi Ahmet Muhtar Paşa görevlendirilirken,⁴¹ Batum'daki kolordunun başında bulunan Müşir Derviş Paşa ve Erzurum Valisi Müşir Kurt İsmail Paşa birlikleriyle serbest bırakılmışlardı. Ancak, bunların bulunduğu bölgenin 300 kilometrekarelik geniş bir alanı ihtiva etmesi kumanda birliğinin sağlanmasında sıkıntılara yol açtı.⁴² Savaşın başlamasıyla birlikte ilerlemeye başlayan Ruslar önce 30 Nisan 1877'de Doğu Beyazıt'ı ve arkasından 17 Mayıs 1877 tarihinde de Ardahan'ı işgal ettiler.⁴³ Rus ilerleyişi 21 Haziran 1877 tarihine kadar devam etti. Bu tarihte Rus ileri hareketini durdurup Tatarköy civarında yapılan muharebeyi kazanan Gazi Ahmet Muhtar Paşa, aynı zamanda Anadolu

Rus Harbi Rumeli Cephesi Vesikaları (Temmuz 1877) Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi, C: XV, Sayı 19'dan Ayırbaşım, Ankara, TTK., Basımevi, 1993, s. 206.

³⁷ Ahmet Saib, **Abdülhamit...**, s. 151; Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih...**, s. 339; Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi...**, C: VIII, s. 40; Edouvard Driault, **Şark...**, s. 291.

³⁸ Ali İhsan Gencer, **"Ayastefanos Antlaşması"**, TDV.İ.A., C: IV, İstanbul, 1991, s. 225; Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir'at...**, s. 271; Ahmet Saib, **Abdülhamit...**, s. 152; Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi...**, s. 41; Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih...**, s. 340; H. Hikmet Süer, **1877...**, s. 68; A. İhsan Gencer-Nedim İpek, **1877-1878...**, s. 206.

³⁹ Bayram Kodaman, **"1876..."**, s. 140; Rifat Uçarol, **Siyasi...**, s. 340;

⁴⁰ Enver Ziya Karal, **Osmanlı...**, C: VIII, s. 44; İ. Hami Danişmend, **İzahlı...**, C: IV, s. 300-302; Adem Ölmez, **Gazi Ethem...**, s. 11.

⁴¹ Ahmet Muhtar Paşa, **Sergüzeşt-i Hayatının Cild-i Sanisi**, İstanbul, Harb Akademileri Basımevi, 1970, s. 4.

⁴² İ. Hami Danişmend, **İzahlı...**, C: IV, s. 300;

⁴³ Edouvard Driault, **Şark...**, s. 298; Ahmet Saib, **Son Osmanlı...**, s. 52-57.

Cephesi'ndeki ilk zaferi de kazanmış oluyordu. Dört gün sonra yani 25 Haziran 1877 tarihinde meydana gelen Zivin Muharebesi de kazanılınca kuşatma altındaki Kars şehri muhasaradan kurtuldu. Bu mağlubiyetler üzerine harekete geçen Rus Çarı, cephe kumandanını azletti ve yerine kardeşi Grandük Mihail Nicolaievitch'i tayin etti.⁴⁴ Bu arada Ferik Fazıl Paşa'nın Sohum'a bir fırka asker çıkarması Rus Ordusunun durumunu daha da zorlaştırdı.⁴⁵

Anadolu Cephesinde bir süre beklendikten ve her iki taraf da hazırlık yaptıktan sonra 25 Ağustos 1877 tarihinde meydana gelen Gedikler (Kızıltepe) Savaşı'nda da Ruslar mağlup edildi. Bu zaferden sonra Kızıltepe geri alındı. Morali yükselen Osmanlı Ordusu üç koldan saldırıya geçti. Daha önce kaybedilen yerler geri alındı. Bunun üzerine Padişah, Ahmet Muhtar Paşa'ya uzun bir tebrik ve teşekkür telgrafı çekti. Ayrıca, kendisine "Gazilik" unvanını verdi.⁴⁶

Gedikler Muharebesi'nde mağlup olan Ruslar 2 Ekim 1877 tarihinde taarruza başladılar. Ancak, 4 Ekim 1877'de yapılan Yahniler Savaşı'nı da kaybettiler. Bu savaş aynı zamanda Anadolu cephesinde kazanılan son zafer oldu. Rus kuvvetleri sürekli takviye edildi. Üstün kuvvetlerle saldırıya geçen Ruslar Alacadağ (14 Ekim 1877) ve Deveboynu muharebelerinde (4 Kasım 1877) Osmanlı birliklerini mağlup ettiler. Bu gelişmeler üzerine Gazi Ahmet Muhtar Paşa, daha fazla mukavemet gösterilemeyeceği düşüncesiyle kuvvetlerini Erzurum'un müstahkem mevkiilerine geri çekti. Burada savunma hattı oluşturdu. Anadolu cephesinde bu gelişmeler olurken, Rumeli cephesinde ise durum daha ciddi bir hal almaktaydı. Rus Ordularının İstanbul'u tehdit eden ilerlemeleri karşısında Çatalca'da bir müdafaa hattı oluşturularak buranın Komutanlığı'na Gazi Ahmet Muhtar Paşa tayin edildi. Gazi Ahmet Muhtar Paşa yeni görev yerine gitmek üzere ayrılırken vekil olarak Kurt İsmail Paşa'yı bıraktı ve 25 Aralık 1877 tarihinde Erzurum'dan ayrıldı. Trabzon üzerinden İstanbul'a ve oradan da yeni görev yerine geçti.⁴⁷

⁴⁴ Ahmet Saib, **Son Osmanlı...**, s. 89; İ. Hami Danişmend, **İzahlı...**, s. 300; Bayram Kodaman, **"1876..."**, s. 141; **Türk Ansiklopedisi...**, C: XIII, s. 466.

⁴⁵ İ. Hami Danişmend, **İzahlı...**, s. 300.

⁴⁶ İ. Hami Danişmend, **İzahlı...**, s. 301; Bayram Kodaman, **"1876..."**, s. 141.

⁴⁷ Enver Ziya Karal, **Osmanlı...**, C: VIII, s. 56; İ. Hami Danişmend, **İzahlı...**, C: IV, s. 301; Ahmet Muhtar Paşa, **Sergüzeşt...**, s. 4. Bayram Kodaman, **"1876..."**, s. 141; Adem Ölmez, **Gazi Ethem...**, s. 12.

Anadolu cephesindeki savaşlar bu geri çekilme ile neticelenirken, Rusların kazandığı son başarılar kesin netice almalarına yetmedi. Türk Ordusu bu cephede büyük bir mücadele örneği verdi.⁴⁸ Osmanlı-Rus Savaşı'nın kaderini daha çok Rumeli cephesindeki gelişmeler belirledi.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda asıl neticenin alınacağı bölgenin Rumeli cephesi olduğunu bilen taraflar buraya büyük yığınak yapmışlardı. Savaş başladığında Osmanlı Ordularının başında “*Serdar-ı Ekrem*” unvanıyla Tuna Ordusu Umum Kumandanı olarak Abdülkerim Nadir Paşa başkomutan olarak bulunmaktaydı. Bu cephede bulunan Osmanlı kuvvetleri üç orduya ayrılmıştı. Müşir Ahmet Eyüp Paşa'nın başında bulunduğu Şark Ordusu Rusçuk, Silistre, Şumnu ve Varna'da; Müşir Tokatlı Osman Paşa'nın başında bulunduğu Batı Ordusu Vidin'de bulunurken; bu iki paşanın arasında ve Güney/Balkan Ordusu'nun başında ise daha sonra Hersek'ten getirilecek olan Süleyman Paşa tayin edilmişti.⁴⁹ Recep Paşa, savaş başladığında Hersek Fırkası'nda olup Süleyman Paşa komutasındaki bu orduda mirliya olarak savaşa katıldı.

Rumeli cephesine büyük önem veren Ruslar, bu bölgeye dört kolordu yerleştirmiş ve daha sonra bu sayıyı yedi kolorduya çıkarmışlardı. Rus Ordusu'nun başkumandanı aynı zamanda veliaht ve Çar'ın kardeşlerinden olan Grandük Nikola Nikolayeviç (Nikolas Nicolaievitch) idi. Savaş öncesi Romanya ile anlaşmada ihmalkar davranan Osmanlı Devleti'ne karşılık, savaş başlar başlamaz Ruslar Romenlerle anlaşarak 16 Nisan 1877 tarihinde gizli bir anlaşma imzaladılar. Ruslar bu anlaşma ile Balkanlarda önemli bir üstünlük sağladılar. Çünkü, Rus Orduları Romanya topraklarından geçip kısa bir sürede Tuna önlerine gelme fırsatını elde ettiler.⁵⁰ Bu sırada Hersek'te bulunan Recep Paşa mirliya rütbesi ile Rus Savaşı'na katılmıştı. Şimdi Recep Paşa'nın savaş sırasında ve sonrasındaki hizmetleri hakkında bilgi vermeye geçebiliriz.

⁴⁸ İ. Hami Danişmend, **İzahlı...**, s. 301.

⁴⁹ İ. Hami Danişmend, **İzahlı...**, s. 302; Enver Ziya Karal, **Osmanlı...**, C: VIII, s. 44; Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir'at...**, s. 296; Ahmet Saib, **Son Osmanlı...**, s. 15.

⁵⁰ Ahmet Saib, **Abdülhamit...**, s. 149; Edouvard Driault, **Şark...**, s. 291; İ. Hami Danişmend, **İzahlı...**, C: IV, s. 302; Adem Ölmez, **Gazi Ethem...**, s. 12.

1- Recep Paşa'nın İkinci Liva Komutanı Olarak Hersek Fırkasında Karadağlılarla Savaşı ve Fırkanın Dedeagaç'a Kaydırılması

31 Ekim 1876 tarihinde Rusların verdiği nota ve 48 saat içinde Sırp ve Karadağlılarla mütareke yapılmasını istemesinden sonra, Karadağlılarla mütareke yapılmak zorunda kalındığı yukarıda belirtmiştik. Karadağ Prensiği ile barış görüşmeleri devam ederken, Osmanlı Devleti Hersek, Yenipazar ve İşkodra'da bulunan askeri fırkaların sayısını arttırdı. Mühimmat ve nakil vasıtaları da takviye edildi. Böylece muhtemel bir Karadağ saldırısına karşı tedbir alındı. Hersek Kumandanı Süleyman Paşa'nın görev sınırları içinde, diğer fırkalara nazaran daha fazla kuvvet toplandı.⁵¹

Rusya savaşı ilan edince, Karadağlılar yeniden silaha sarılıp saldırıya geçtiler. Özellikle Hersek tarafına fazla yüklenerek Duga Boğazı'na ait yüksek ve sarp dağları tuttular. Ancak, Süleyman Paşa, aldığı tedbir ve yaptığı savunmalarla saldırıları etkisiz hale getirdi. Karadağlıların istihkamları zapt edildiği gibi Kristaç, Pive ve Pireşika kayalıklarına istihkamlar yaparak asker yerleştirdi.⁵² Hersek Ordusu'nun gösterdiği büyük başarı, akabinde, Yenipazar ve İşkodra fırkalarının da taarruza geçmesiyle Karadağlılar kuvvetlerini üçe bölmek zorunda kaldılar. Böylece ilerlemeleri de imkansız hale geldi.⁵³ Süleyman Paşa, 10 Haziran 1877'de Seraskerliğe gönderdiği telgrafında, 4 Haziran 1877'de yapılan Kristaç Muharebesi'nde şehit olanların yerlerine atananlarla, muharebede fevkalade yararlılık gösterenlere Mecidî Nişanı verilmesi talebinde bulundu. Bu çerçevede liva komutanı olan Recep Paşa'nın da mükafaten ve tebdilen fırka mevcudundan bir kıta Üçüncü Rütbe Mecidî Nişanı ile ödüllendirilmesi talep ve isteğinde bulundu.⁵⁴

16 Haziran 1877 tarihinde Nikşik Ovası'ndan harekete geçen Hersek Fırkası, Ustruk Boğazı'na doğru bayrak açtı. Boğaza yaklaşık bir saatlik bir mesafe kadar yaklaşıncı, Mirliva Recep Paşa komutasındaki on tabur, Özrenik (İzernik) Kalesi üzerinden boğazın sol tarafındaki dağlara, Mirliva Veysel Paşa komutasındaki on tabur İstoviçe Köyü sırtlarından sağ taraftaki tepelere gönderildi. Geri kalan livalar

⁵¹ Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir'at...**, s. 322.

⁵² Hüsnü Erol Özbilgen, **Müşir Süleyman...**, s. 46; Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir'at...**, s. 322-323.

⁵³ Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir'at...**, s. 324.

⁵⁴ ATASE, **ORH.-V**, nr.82/13, 29 Mayıs 1293.

ve toplar boğaza karşı olan ovada bırakıldı. Recep Paşa livası, yüksek mevki ve sarp yerlerde mevzilenmiş Karadağlıların şiddetli ateşine maruz kaldı. Bu saldırıya hücumla karşılık verildi. Dört saat süren çarpışma sonunda, yükseklik ve sarplılığıyla meşhur Ustruk Dağı'nın tepesine çıkılarak burası ele geçirildi. Burada bulunan istihkamlar yerle bir edildi. Karadağlılar hezimete uğradıklarından⁵⁵ dağınık bir şekilde geri çekilmeye başladılar. Osmanlılar karşısında daha fazla tutunamayarak Ruslara sığındılar. Bu arada Veysel Paşa livası da savaş yapmadan ilerlemeye başladı. Böylece, Karadağlıların çok güvendikleri Ustruk Boğazı ve tepeleri tamamen ele geçirildi.⁵⁶

Ustruk mağlubiyetinden sonra Hersek Fırkası'nın geçişine engel olmak isteyen Karadağlılar on beş bin askerle saldırıya geçtiler. Bu saldırılar ve mevkinin büyük tehlike arz etmesine rağmen, Recep Paşa livası sol taraftan ve dağın en yüksek kısımlarından hareket ettirildi. Veysel Paşa livası Zita (Zeta) suyunun üzerindeki sağ taraftan ve dağın eteklerinden, geri kalan fırkanın ağırlıkları ise boğazdan sevk edildi. Bu şekilde başlayan hareketin yedinci gününde İşpozi Kasabası'na ulaşılarak İşkodra fırkasıyla buluşuldu. Bu geçiş sırasında dağın orta kısmına toplar yerleştiren, askeri harekatı zorlaştırarak erzak ve mühimmat kfilesini tehdit eden, orduya ateş açıp taciz eden Karadağlıların tüm engelleme çabaları netice vermediği gibi, Osmanlı askerlerinin geçişine mani olamadılar. Diğer taraftan bölgede giriş çıkışları adeta imkansız hale getiren sıradağlar, ormanlar, çukur ve kayalıklar, suyun bulunmamasından kaynaklanan büyük susuzluk da diğer engelleri teşkil etmekteydi. Bu çatışmalar sırasında Osmanlı askeri 1495 şehit verirken Karadağlıların kaybı bunun iki katından fazla oldu. Bu zafer ve askerinin Karadağ topraklarına girdiği haberi üzerine Padişah Hersek ve İşkodra fırkalarına telgraf çekerek tebrik ve taltif etti.⁵⁷

⁵⁵ ATASE, **ORH.-VII**, nr. 1-7/1135, 05.04.1293; **ORH.-VII**, nr.4-21/15, 05.04.1293; **ORH.-VII**, nr.1-7/1206, 13.04.1293; **ORH.-VII**, nr.4-21/21, 13.04.1293; **Vakit**, Sayı, 597, 26 Haziran 1877.

⁵⁶ ATASE, **ORH.-I**, nr.3/85 4 Haziran 1293, nr.3/168, nr.4/144; **ORH.-II**, nr.18/58 13 Haziran 1293; **ORH.-III**, 38/10 5 Haziran 1293; **Vakit**, Sayı: 597, 26 Haziran 1877; Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir'at...**, s. 324; İ.Halil Sedes, **1877-1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşları**, İstanbul, Askeri Matbaası, C: III, 1937, s. 22, 25.

⁵⁷ Hüsnü Erol Özbilgen, **Müşir Süleyman...** s. 46; **Vakit**, Sayı, 598, 27 Haziran 1877; **Vakit**, Sayı, 599, 28 Haziran 1877; Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir'at...**, s. 324.

II. Abdülhamit Hersek Fırkası Kumandanı Süleyman Paşa'ya gönderdiği telgrafında; “*Aferin Süleyman Paşa! Şu hizmetiniz memnuniyetimi mûcib olmuştur. Sizin ve evlâdım olan askerlerimin muvaffakiyeti için dâimâ duâ etmekteyiz. Sizi ve askerlerimi Cenâb-ı Hakk’a emânet ve Fahr-ı Kâinât Hazretlerinin rûhânî imdâdına havâle ettim. Berhudâr olunuz. Ümerâ, subaylar ve diğer askerlerimden yararlık gösterenlere birer derece terfi ettiklerini müjdeleyiniz.*”⁵⁸

Hersek Fırkası, Karadağlılara karşı zafer kazanıp topraklarına girerken, Tuna Cephesi'nde çok önemli gelişmeler olmaya başladı. Romanya ile anlaşılan Ruslar 21 Haziran 1877 tarihinden itibaren ileri harekate başladılar. Rus istilasına karşı engel teşkil edebilecek iki tabii müdafaa hattı bulunmakta idi. Bunlar Tuna Nehri ve Balkan Dağları'ndan oluşmaktaydı. Tuna boyunda toplanan Rus birliklerinden general Zimmermann komutasındaki 40 bin kişilik ordu, İbrail'den geçip Maçın Kasabası'nı zapt etti. 21 Haziran'da başladıkları hareketi dört günde tamamlayıp Tuna'yı geçerek Dobruca'ya kadar varıldı.⁵⁹ Bu birlikler daha fazla ileri gitmeden, Osmanlı birliklerinin hareketlerini gözetleme göreviyle burada bırakıldı.⁶⁰ Rusların bu hareketleriyle iki tabii engeli aşmaları zor olmadı. Bölgede bulunan Osmanlı Ordusunun durumuna göre, Rus Orduları üç kola ayrılmıştı. Grandük Nikola komutasındaki Rus askeri kolu Rusçuk'ta bulunan “*Şark Ordusu*” üzerine, General Krüdner komutasındaki kol Osmanlıların “*Batı Ordusu*” üzerine olmak üzere Niğbolu'ya doğru, diğer üçüncü kol ise General Radetzki komutasındaki Rus kolu da “*Güney Ordusu*” üzerine olmak üzere harekete geçti. Bunların dışında Rus general Gurko (Gourko) ise güney kolunun öncü komutanlığında bulunuyordu. Rusların ilerlemesi ile birlikte 7 Temmuz 1877'de Tırnova, 16 Temmuz 1877'de Niğbolu işgal edilirken, 18 Temmuz 1877'de de Rus Ordusu güneydeki Şıpka Geçidi'ni ele geçirdi. Böylece Tuna ve Balkan Dağları engelleri aşıldı.⁶¹ Rusların bu ilerleyişi ve ciddi bir direnişle karşılaşmalarını üzerine Serdar-ı Ekrem Abdülkerim Nadir Paşa

⁵⁸ Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir'at...**, s. 332; Hüsnü Erol Özbilgen, **Müşir Süleyman...**, s. 46-47.

⁵⁹ İ. Hami Danişmend, **İzahlı...**, C: IV, s. 302; Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir'at...**, s. 383-385; Adem Ölmez, **Gazi Ethem...**, s. 13; İ. Halil Sedes, **1877-1878...**, s. 37; Hüsnü Erol Özbilgen, **Müşir Süleyman...**, s. 56; Edouvard Driault, **Şark...**, s. 294.

⁶⁰ İ. Hami Danişmend, **İzahlı...**, C: IV, s. 302.

⁶¹ İ. Hami Danişmend, **İzahlı...**, s. 303; Ahmet Saib, **Son Osmanlı...**, s. 19-20; Adem Ölmez, **Gazi Ethem...**, s. 13; Hüsnü Erol Özbilgen, **Müşir Süleyman...**, s. 56, Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir'at...**, s. 383-397; İ. Halil Sedes, **1877-1878...**, C: III, s. 31-32; Edouvard Driault, **Şark...**, s. 296; Ahmed Cemal, **Plevne Müdafaası**, İstanbul, 1316, s. 7-8.

azledilerek 17 Temmuz 1877 tarihinde İstanbul'a çağrıldı. Yerine ise Yenipazar Ordu Komutanlığı'nda bulunan Mehmet Ali Paşa tayin edildi.⁶²

Osmanlı Ordusunun Temmuz ayı ortalarında meydana gelen bu muharebelerde bir varlık gösterememesi, Rusların aldığı başarı ve kolay bir şekilde ilerlemeleri üzerine önemli değişikliklere gidildi. Sultan Abdülhamit, İstanbul'da bir Askeri Meclis teşkil ettirerek önemli kararlar aldırdı. Vidin'de bulunan Müşir Osman Paşa'nın Plevne istikametinde doğuya doğru hareket etmesi, Recep Paşa'nın da mensubu bulunduğu Süleyman Paşa emrindeki Hersek Fırkasının Dedeagaç'a getirilerek Güney Ordusu'na dahil ettirilmesi kararlaştırıldı. Güney Ordusu Komutanlığı da Süleyman Paşa'ya verildi.⁶³

Hersek Fırkası Komutanı Süleyman Paşa ve İşkodra Fırkası komutanı Ali Saib Paşa, Karadağ'ın merkezi olan Çetine'nin üzerine yürümek amacıyla hazırlık yapmaktaydılar. Rus Ordularının Rumeli'deki ilerleyişi üzerine ordu idaresinde yapılan değişikliklerden sonra, 30 Haziran 1877 tarihinde Seraskerliğe bir telgraf gönderen Süleyman Paşa harekete hazır olduğunu bildirdi.⁶⁴ 3 Temmuz 1877 tarihinde hareket emri alan Süleyman Paşa'nın 25 bin kişilik Fırkası, Bar Limanı'ndan vapurlarla Dedeagaç'a ve oradan da tren yoluyla güneye nakledildi. Bu faaliyetin kısa bir sürede gerçekleşip 26 Temmuz 1877 tarihinde General Gurko'ya karşı savaşa hazır hale getirilmesi büyük bir başarı idi.⁶⁵ Süleyman Paşa Dedeagaç'a varınca durumu Seraskerliğe bildirdi. 21 Temmuz 1877 tarihinde Seraskerlik aracılığıyla gönderilen telgrafta, Balkan Umum Kumandanlığı'na tayin edildiği

⁶² İ. Hami Danişmend, **İzahlı...**, s. 303; Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir'at...**, s. 405; Ahmet Saib, **Son Osmanlı...**, s. 131-132; Hüsnü Erol Özbilgen, **Müşir Süleyman...**, s. 56; Bayram Kodaman, **"1876-1920..."**, s. 140; Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C: VIII, s. 48.

⁶³ Hüsnü Erol Özbilgen, **Müşir Süleyman...**, s. 56-57; İ. Hami Danişmend, **İzahlı...**, s. 303; Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir'at...**, s. 398; Enver Ziya Karal, **Osmanlı...**, s. 48.

⁶⁴ Hüsnü Erol Özbilgen, **Müşir Süleyman...**, s. 57; Ahmet Saib, **Son Osmanlı...**, s. 169; Seher Dilber Kurçeren, **1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın Türk Basımına Yansıması**, İstanbul, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2001, s. 108.

⁶⁵ Hüsnü Erol Özbilgen, **Müşir Süleyman...**, s. 58; Edouard Driault, **Şark...**, s. 296; İ. Hami Danişmend, hareket emrinin 9 Temmuz tarihinde verildiğini belirtmektedir. (Bkz. **İzahlı...**, C: IV, s. 303; Süleyman Paşa fırkasının bu hareketi harp tarihine geçecek büyük başarılar arasında sayılmıştır; Ahmet Saib, **Son Osmanlı...**, s. 170); S. Dilber Kurçeren, **1877-1878...**, s. 108; Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir'at...**, s. 404-405; Süleyman Külçe, **Osmanlı Tarihinde Arnavutluk**, İzmir, Ticaret Basımevi, 1944, s. 241.

bildirildi.⁶⁶ Süleyman Paşa'nın görevi, düşmanı Balkanlardan geri çevirmek, bu bölgenin emniyetini sağlamaktı.⁶⁷

2 - Eski Zağra'nın İşgalden Kurtarılması ve Recep Paşa'nın Başarıları

14 Temmuz 1877 tarihinde Hain Boğazı'nı ele geçiren Ruslar, üç gün sonra Kızanlık kasabasıyla Şıpka köyünü işgal etmişlerdi. Yine aynı gün Osmanlı Askeri Şıpka istihkamlarını terk edince General Gurko Komutasındaki Rus kuvvetleri buralara yerleşmiş ve 22 Temmuz 1877 tarihinde de Eski Zağra'yı işgal etmişlerdi. Süleyman Paşa Karapınar'a varduktan sonra Rauf Paşa ile yaptıkları görüşmede, Eski Zağra'nın geri alınmasına karar verdiler. Bunun için Rauf başa sağ kanat ve Yeni Zağra'dan, Mirliva Hulusi Paşa sol kanat ve Çırpan'dan, Süleyman Paşa ise merkezdeki Karapınar'dan aynı anda hareket edeceklerdi.⁶⁸

Yeni Zağra'da Ruslarla karşı karşıya gelen Rauf Paşa'nın kuvvetleri, çıkan çatışmada bozguna uğrayarak mağlup oldu. Karapınar'a çekilmek zorunda kalındı. Ruslar, Yeni Zağra'yı ele geçirdikleri gibi Rauf Paşa'nın fırkasını da perişan ettiler.⁶⁹ (Rauf Paşa'nın Ruslara mağlup olmasının önemli sebeplerinden bir tanesi, Süleyman Paşa'dan yardım alamamasına bağlanacak ve savaştan sonra kurulan Divan-ı Harp'te yargılanan Süleyman Paşa itham edilecektir. Süleyman Paşa ise Rauf Paşa'yı suçlayacaktır.⁷⁰) Süleyman Paşa 29 Temmuz 1877 tarihinde Karapınar'dan Eski Zağra üzerine hareket etti. Eski Zağra'ya yaklaşınca Recep Paşa Komutasındaki ikinci livayı sağ kanattan, Şükrü Paşa komutasındaki dördüncü livayı merkezden, Veysel Paşa Komutasındaki üçüncü livayı da sol kanattan Eski Zağra üzerine sevk ettirdi.⁷¹

Eski Zağra üzerine hareket ederken alınan karara göre; Recep Paşa livası Muratlı'ya kadar ilerleyecek, daha sonra sağa kayarak Eski Zağra'yı güneydoğudan

⁶⁶ Hüsnü Erol Özbilgen, **Müşir Süleyman...**, s. 58.

⁶⁷ Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir'at...**, s. 405; Hüsnü Erol Özbilgen, **Müşir Süleyman...**, s. 59; S. Dilber Kurçeren, **1877-1878...**, s. 108.

⁶⁸ Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir'at...**, s. 406; ATASE, **ORH.-VI**, nr.99/133, 22.05.1293; Hüsnü Erol Özbilgen, **Müşir Süleyman...**, s. 60; H. Hikmet Süer, **1877...**, s. 185.

⁶⁹ Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir'at...**, s. 406; Hüsnü Erol Özbilgen, **Müşir Süleyman...**, s. 60; H. Hikmet Süer, **1877-1878...**, s. 188-195; S. Dilber Kurçeren, **1877-1878...**, s. 114.

⁷⁰ Hüsnü Erol Özbilgen, **Müşir Süleyman...**, s. 60-61; Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir'at...**, s. 408-409.

⁷¹ Hüsnü Erol Özbilgen, **Müşir Süleyman...**, s. 61; Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir'at...**, s. 409; H. Hikmet Süer, **1877-1878...**, s. 198.

vuracak. Şükrü Paşa Livası Büyük Kadıköy'den itibaren sola kaymak suretiyle batı yönünde ilerleyecek ve Eski Zağra'yı güneybatıdan vuracak. Veysel Paşa livası kuzeye yönelerek şehri batı ve kuzeybatıdan çevirecek şekilde hareket edilecekti. Henüz irtibat sağlanamayan Hulusi Paşa Livası da Veysel Paşa Livasına destek olacaktı. Alınan karar doğrultusunda harekete geçildi.⁷² Buna karşılık Ruslar da Eski Zağra'nın savunması için gerekli tertibatı almışlardı.

30 Temmuz 1877 tarihinde sol kanatta ihtiyat olarak bulundurulmuş Prenses Nikola Loythenberg komutasındaki sekizinci Dragon Süvari Alayı ile muharebe, ilerlemekte olan Recep Paşa Livası'na top ateşiyle taarruz etmeleriyle başladı. Bu ateş karşısında hemen tedbir alan Recep Paşa Livası hemen mevzilenip karşı ateşe başladı. Recep Paşa askerlerini yayararak savaşıma başladı. Rusların sağ tarafına yüklenerek düşmanı mevzilerinden çıkmak zorunda bıraktı. Arkalarından da çevirme hareketine girişti.⁷³ Çok şiddetli geçen muharebenin sonunda Rus alayı Eski Zağra'nın iki kilometre doğusunda bulunan sırtlara kadar çekilmek zorunda kaldı. Bu taarruz Recep Paşa'nın ilerleyişini geciktirmekle beraber hemen karşılık verilmesi, meydana gelebilecek önemli bir kaybı önlemiş oldu. Şükrü Paşa komutasındaki askerler gösteriş taarruzuyla düşmanı oyalarken, Recep Paşa ve Veysel Paşa Eski Zağra'yı iki yandan iyice sıkıştırmaya başladılar. Buna karşılık Ruslar da müdafaa için her türlü gayreti gösteriyorlardı.⁷⁴ General Gurko tarafından gönderilen takviye birlikler ve Eski Zağra'da bulunan Bulgar halkı müdafaa kullanıldı. Taraflar süngü süngüye geldiler. Ancak, bütün tedbirlerine rağmen Türk taarruzunu ve şehre girişlerini engelleyemediler. Şehir ele geçirildikten sonra, Recep Paşa şehrin etrafındaki tepeleri tutup arkalarını kesti. Bu son hareketten sonra özellikle Recep Paşa Fırkası'nın bulunduğu bölgede çok şiddetli ve dört saat süren bir muharebe cereyan etti.⁷⁵ Bu arada takviye kuvvet de gelince düşmana karşı baskı iyice arttırıldı. Rusların bütün çabalarına rağmen Recep Paşa kuvvetleri Rus süvari bataryasını ele geçirecek derecede ilerledi. Düşman ancak, şehrin içine çekilmek suretiyle kurtulabildi. Veysel Paşa da düşmanın müdafaa hattının sağ tarafını iyice sıkıştırınca

⁷² ATASE, **ORH.-I**, 6/170 20 Temmuz 1293; Ahmet Saib, **Son Osmanlı...**, s. 173-174.

⁷³ Ahmet Saib, **Son Osmanlı...**, s. 173-174.

⁷⁴ Ahmet Saib, **a.e.**, s. 174.

⁷⁵ Ahmet Saib, **Son Osmanlı...**, s. 174.

Rus ve Bulgar kuvvetlerinin durumu iyice zorlaştı. Durumun fenalaştığını gören Ruslar geri çekilmeye başladı. Bunu fırsat bilen Recep ve Veysel paşalar sağdan ve soldan çemberi iyice daralttılar. Cephe boyunca zor durumda kalan düşman geri çekilmek zorunda kalarak Yeni Zağra'ya doğru çekildi. Şehrin, Türklerin eline geçmesini engellemek isteyen Bulgarlar, kasaba içindeki bütün yolları barikatlarla kapatmışlardı. Bu yüzden barikatlar tek tek yıkıldı. Şimdiye kadar ciddi bir direniş görmeyen düşman, Süleyman Paşa kuvvetleri karşısında ezildi.⁷⁶ Muharebe sonunda Osmanlıların 165 şehit ve 300 yaralısına karşılık, Rusların geride bıraktıkları cesetlerin üç bin civarında olduğu belirtilmiştir.⁷⁷

Elde edilen bu önemli galibiyetten tam istifade edilmedi. Süleyman Paşa'nın General Gurko kuvvetlerini takip edip, Karacadağ'da sıkıştırmaması ve onun zor durumundan istifade ederek muharebeye zorlamaması, ordusunu daha fazla tahrip etmemesi, kaçırılan bir fırsat olarak değerlendirilmiştir⁷⁸ Curanlı Muharebesi'nde ordusu yıpranan ve Eski Zağra Muharebesi'nde ağır kayıplar veren Gurko'nun daha fazla perişan edilmesi mümkündür. Zaten kendisi de uğradığı kayıplar ve cephe yetersizliğinin de etkisiyle yeni bir muharebeye girme taraftarı değildi. Muharebeden sonraki gün kuzeye çekildi. Ancak, Süleyman Paşa kendisini takip etmedi. Ele geçen bu fırsatı kabul eden Süleyman Paşa, General Gurko'nun takip edilmeyişini elinde yeterli süvari kuvvetinin olmayışıyla açıklamıştır.⁷⁹

3 – Şıpka Muharebeleri

Eski Zağra Muharebelerinde mağlup olan Ruslar Hain Boğazı üzerinden Tırnova'ya geri çekilmiş, bu hareketleriyle muhtemel bir Osmanlı saldırısına karşı kendilerini emniyete almışlardı. Süleyman Paşa, düşmanın geri çekilmesinden sonra Meriç ve Tunca vadilerinde bulunan ve Osmanlılara karşı ayaklanmış bulunan Bulgar eşkıyasını temizledikten sonra Frediç ve Hain boğazlarını savaşmadan ele

⁷⁶ Hüsnü Erol Özbilgen, **Müşir Süleyman...**, s. 61; Edouard Driault, **Şark...**, s. 296; Ali, **Yıldırım Hatası Devlet-i Aliyye ve Rusya Muharebesi 1293**, Padişaha sunulan layihanın aynen suretidir, Dersaadet, İkbâl-ı Millet Matbaası, 1324, s. 30; H. Hikmet Süer, **1877-1878...**, s. 201-202; Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir'at...**, s. 409; ATASE, **ORH.-I**, nr.10/92 20 Temmuz 1293; S. Dilber Kurçeren, **1877-1878...**, s. 115.

⁷⁷ Ahmet Saib, **Son Osmanlı...**, s. 174; ATASE, **ORH.-VII**, nr.4-21/39, 20 Temmuz 1293; **Vakit**, Sayı, 637, 4 Ağustos 1877.

⁷⁸ Reşid, **1293 Seferi...**, s. 28.

⁷⁹ Hüsnü Erol Özbilgen, **Müşir Süleyman...**, s. 62-63; H. Hikmet Süer, **1877-1878...**, s. 203.

geçirdi. Düşmanın geçişine kapatmak için tahkim etti.⁸⁰ Ayrıca askerlerinin ihtiyacı olan silah, cephane ve gıda ihtiyacını gidermek için takviye yaptı. Hazırlıklarını tamamladıktan sonra 11 Ağustos 1877 tarihinde Eski Zağra'dan hareket etti. 19 Ağustos 1877 tarihinde hiçbir engelle karşılaşmadan Kızanlık'a ulaştı. İlk iş olarak Kızanlık ve Şıpka arasında dolaşmakta olan Kazak atlıları, akabinde Türk askerine büyük zorluklar çıkaran ve kurşun yağdıran Bulgar güçleri etkisiz hale getirildi.⁸¹

Süleyman Paşa, Kızanlık'ta komutanları toplayarak nasıl hareket edilmesi gerektiği konusunda fikirlerini sordu. Yapılan görüşmede, Şıpka geçidi için anahtar hükmünde olan Siveti-Nikola istihkamlarına hücum edilip alınmasına karar verildi. Ancak, ormanlarla çevrili, korkunç ve derin derelerin mevcudiyeti ve Rusların dağın iki tarafında uzanan vadilere yerleşmiş bulunmaları, alınan kararın uygulanmasının ne kadar zor ve tehlikeli olduğunu göstermekteydi. Bölge hakkında bilgi sahibi olan Rasim ve Hulusi Paşalar, söz konusu istihkamlara sağ taraftan hücum edilmesini ve bu tarafın sol tarafa göre daha kolay olduğunu dile getirdiler. Harekete geçildikten sonra, Siveti-Nikola tepesinin karşısında bulunan dağın tepelerinin zapt edilmesi gereğini ve böylece hedefe ulaşmanın mümkün olduğunu belirttiler.⁸² Yapılan görüşmeler neticesinde, her türlü olumsuz şartlara rağmen taarruza karar verildi. Alınan karara göre, ordunun hakiki ve düşmanı aldatmaya yönelik sahte olmak üzere iki şekilde hücumla geçmesine karar verildi. Süleyman Paşa'nın Şıpka Geçidi'ni alma kararında olduğu tahmin edildiğinden, Rus-Bulgar tabur ve bataryaları geçidin muhtelif yerlerine yerleştirilmişti.⁸³

Ordunun hakiki hücum kolu için, seçkin askerlerin teşkil ettiği ikinci ve üçüncü livalar memur edildi. Bu iki livanın komutanlığı da Recep Paşa'ya verildi. Sahte hücum için birinci liva memur edilip bunların komutanlığı da Şakir Paşa'ya verildi.⁸⁴ Birinci liva cepheden hücum ederken, ikinci ve üçüncü livalar sağdan boğaza hücum edecekti. Recep Paşa'nın iki livasının takip edecekleri yol uzun olduğundan 20-21 Ağustos tarihinde gecenin karanlığında ve çok erken saatlerde harekete geçildi. Bu gece hareketinde amaç, hakiki hücum kolunun düşmanın

⁸⁰ Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir'at...**, s. 425.

⁸¹ Mahmut Celaleddin Paşa, **a.e.**, s. 427.

⁸² Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir'at...**, s. 427; Ahmet Saib, **Son Osmanlı...**, s. 188.

⁸³ H. Hikmet Süer, **1877-1878...**, s. 261-262.

⁸⁴ Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir'at...**, s. 427.

göremeyeceği yollardan geçerek Rusların sol tarafına doğru ilerlemesi ve sabahın erken saatlerinden itibaren taarruza geçmesi idi. Veysel Paşa komutasındaki üçüncü liva da sabaha karşı Buzluca Dağı civarında Recep Paşa livası ile birleşecekti. Bu livanın takip edeceği yol nispeten daha kısa idi.⁸⁵ Hakiki kol ilerlemesini devam ettirirken, Şakir Paşa komutasındaki sahte kol Siveti-Nikola istihkamlarının hizasından harekete geçti. Bu hareket düşmanı oyalarken, Recep Paşa'nın askerlerinin rahat bir şekilde ilerlemeleri sağlanacaktı. Şakir Paşa askerleri Şıpka yolu üzerinden fazla ilerlemeyecek, sadece hakiki kolun işini kolaylaştıracaklardı. Ancak, bunların vazifelerini tam olarak yapmamaları, sahte hücumu hakikiye dönüştürmeleri neticesinde düşmanın kurşunlarına hedef olundu.⁸⁶ 21 Ağustos sabahı ikinci ve üçüncü livalar kararlaştırılan yerde birleşti. Bu iki livanın bundan sonra kumandanlığını Recep Paşa yapacaktı.⁸⁷ Bu kuvvetlerin gelişinden bir saat sonra haberdar olan Rus keşif kolu, meydana gelen çatışma sonunda püskürtülerek ilerlemeye devam edildi. İkinci liva Demirtepe bölgesine yerleşirken, üçüncü liva da Mali Bedek Dağı ve Buzluca'nın kuzeyinde mevzilendi. Türk askerlerinin bu faaliyetini fark eden Ruslar şiddetli top ateşine başladılar. Buna rağmen mevzi hazırlama faaliyetini sürdüren Türk askerleri hiç aksatmadan mevzi almaya devam ettiler. Onların bu hareketi Rus kuvvetlerinin şaşkınlık ve hayranlığına sebep oldu.⁸⁸ Hakiki hücum kolu Siveti-Nikola istihkamlarına doğru ilerlemelerini sürdürerek bazı yerlerde iki-üç yüz bazı yerlerde ise yüz elli adım kadar düşmanın bulunduğu mevzilere yaklaşıldı. On dört saat süren muharebede kesin bir netice alınamadı.⁸⁹ Bir ara Rus müdafaa hattında meydana gelen sarsıntıdan istifade eden Recep Paşa dört dağ topunu düşmanın ateşine uğramadan Küçük Bedek tepesine çıkararak yerleştirdi. Çünkü, bu sırada düşman kuvvetleri merkezden hücum eden birinci livanın taarruzunu durdurmakla meşgul idi. Düşman istihkamlarda yerleşmiş durumda olmasına karşılık, birinci liva askerleri tamamen ve düşmanın saldırısına açık bir yerde bulunmaktaydı. Buna rağmen büyük fedakarlıklara katlanılarak düşman saldırısına on dört saat boyunca sabırla karşı durdular. Recep Paşa livası, Küçük

⁸⁵ H. Hikmet Süer, **1877-1878...**, s. 264.

⁸⁶ Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir'at...**, s. 427.

⁸⁷ H. Hikmet Süer, **1877-1878...**, s. 264.

⁸⁸ H. Hikmet Süer, **a.e.**, s. 264.

⁸⁹ Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir'at...**, s. 428.

Bedek, Demirtepe ve Demireviç istikametinden Siveti-Nikola Dağı'nın doğu ve kuzeydoğusuna doğru ilerleyişini devam ettirdi. Süleyman Paşa da kendilerine destek olmak amacıyla birinci livaya Siveti-Nikola Dağı'nın güneydoğusuna taarruz etmelerini emretti. Ancak, müşterek taarruzlarda istenilen koordine sağlanamadı. Diğer taraftan çok şiddetli ve kanlı çatışmalar cereyan etti. Daha sonra ihtiyatta bekletilen Kula ve Urfa taburlarına da taarruz emri verildiyse de, düşmanın bulunduğu mevkinin tahkimli olmasından dolayı yerlerinden çıkarıp atmak mümkün olamadı.⁹⁰

21 Ağustos 1877 tarihinden itibaren başlayan muharebe altı gün boyunca çok şiddetli çatışmalara sahne oldu. Rus birlikleri daimi bir şekilde takviye almalarına rağmen, Osmanlı kuvvetleri yardım alamadıkları gibi, çatışmalarda verdikleri kayıplardan dolayı sayıları giderek azaldı. Muharebenin başlangıcında sayısal olarak Osmanlı kuvvetleri üstün durumda olmalarına karşın, birkaç gün sonra durum tersine döndü. Takviye birlikleriyle Rusların sayısı daha fazla bir seviyeye ulaştı. Bütün olumsuz şartlara rağmen, altı gün sonunda istihkamlarıyla ünlü Siveti-Nikola'nın ele geçirilmesi içte ve dışta büyük bir hayret uyandırdı. Bu gelişme üzerine Süleyman Paşa'ya üst üste emirler yağmaya ve cesaret verici yazılar gelmeye başladı. Ayrıca, düşmanı biraz daha sıkıştırması için de ağır istihkam topları ve havanlar gönderilmekte idi. Süleyman Paşa gönderilenleri tabyalara yerleştirirken gece gündüz ateş etmeyi sürdürdü. İlave olarak Hain ve Frediç boğazlarından içerilere doğru atlılardan oluşan müfrezeler yollanarak düşman tehdit edilmeye çalışıldı. Ancak, yedi gün boyunca devam eden muharebeler sonunda Osmanlı Ordusu 6744 şehit⁹¹ ve bir çok yaralı verdi. Burada bulunan Osmanlı Ordusunun sayısı savaş öncesi yirmi altı bin iken, on dokuz bin kişiye indi. Bu büyük kayıplara rağmen istenilen amaca ulaşılammıştı.⁹² Buna karşılık sürekli takviye alan Rus kuvvetlerinin sayısı tedricen artarak otuz bini geçti. Süleyman Paşa da bu durum karşısında savunmasını geriye çekmek zorunda kalırken, açığının kapatılması için de İstanbul'a haber gönderdi.⁹³

⁹⁰ H. Hikmet Süer, **1877-1878...**, s. 269.

⁹¹ Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir'ât-ı...**, s. 430

⁹² H. Hikmet Süer, **1877-1878...**, s. 298.

⁹³ Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir'ât-ı...**, s. 430; H. Hikmet Süer, **1877-1878**, s. 300.

Şıpka Muharebelerinin sürdüğü tarihlerde bölgeyi gezen ve otuz gün boyunca burada kalan Basiretçi Ali Bey* gördüklerini ve yaşadıklarını daha sonra bir lahika olarak padişaha sunmuştur. Recep Paşa'nın yanında kalmış, kendisi ve emrindeki askerleri hakkında ayrıntılı bilgilere yer vermiştir;

Ali Bey, Şıpka'da bulunduğu otuz günlük süre boyunca muharebesiz vakit geçmediğini ifade etmektedir. Askerin hiç moralini bozmadan defalarca Allah Allah sedaları ile dağları ve ovaları çınlatacak şekilde haykırmaları ve hücumlarına şahit olmuştur. Yürümenin bile zor olduğu yerlere topların yerleştirildiğini görünce hayrete düşmüş ve bunların buraya nasıl çıkarıldığını Recep Paşa'ya sormuştur; "... *Zira yol yok, imkan müsait değil,*" diyen Basiretçi Ali Beye, Recep Paşa, "*İşte bu gördüğün dilaverler bu topları kemal-ı şevk ve gayretle düşman görmemesi için gece yaruları omuzlarında ve halatlarla çıkardılar,*" demiştir. Basiretçi Ali Bey, "*Barekallah, Maşallah demekten başka bir söz bulamadım...*"⁹⁴ diyerek mukabelede bulunmuştur. Basiretçi Ali Beyin şahit olduğu manzaralardan bir tanesi de iki tarafın birbirine çok yakın olması ve ordugahlardaki bazı faaliyetlerin görülebilmesidir. Recep Paşa ile birlikte Rus tarafına baktıklarında, Rus askerlerinin yanında dolaşan Müslüman kızları gördüğünü belirtmektedir. Bunlar, Rusların canlı kalkan olarak kullandıkları Türk kızlarıdır. İlk bakışta normal bir durum gibi görünmesine karşılık, daha dikkatli bakıldığında bu kızların esir edildiği, gözlerinin yaşlı olduğu fark edilmiştir. Recep Paşa'ya bu duruma nasıl katlandığını ve niçin ateş etmediğini sormuştur. Recep Paşa, bu durumu kendisinin de gördüğünü, gülle atması halinde biçare kızlara tesadüf edeceğini, bunların da bir kabahatinin olmadığı cevabını vermiştir. Daha sonra bu kızların kulübelere götürüldüğünü gördüğünü, "... *aman Paşam Rusların üzerine birkaç gülle atalım*" deince Paşanın, "*ben de onu düşünüyorum. Fakat, biz üç atar isek onlar otuz tane atarlar. Çünkü, her topun beş yüz mermisi olmak kavaid-i harbiyeden olduğu halde bizde ancak yetmişer mermi vardır...*"⁹⁵ dediğini, kumandan paşa vasıtasıyla tophane müşiri Mahmut Celaleddin Paşa'dan müteaddit defalar imal top mermisi gönderilmesini istediklerini, seryaveri Yusuf Beyi İstanbul'a gönderdiğini, mermi gelmediği gibi cevap bile alamadığından

* Basiret Gazetesi İmtiyaz Sahibi olup "*Basiretçi Ali*" olarak bilinmektedir.

⁹⁴ Ali (Basiretçi), *Yıldız'm...*, s. 29.

⁹⁵ Ali (Basiretçi), *Yıldız'm...*, s. 30.

yakındığını aktarmaktadır. Bu arada ellerindeki mermi adedinin elliye kadar düştüğünü ifade ettikten sonra, daha fazla dayanamayarak topçu yüzbaşısına ateş et, emrini verdiğini, anlatmıştır. Toplar zaten dolu olup mahirane bir şekilde hedeflerine isabet ettirilmiş, atılan güller Rus askerlerin tam ortasına düşüp patlamıştır. Orada bulunanların yarısı ölmüştür.⁹⁶ Ali Bey, askerın tavrı hakkında da ilginç ifadelere yer vermiştir:

“... Bu tabyanın arkasında ve yanında bulunan asakir-i şahane efradı ise güller üzerinden gelip geçtikçe ve bazen sağ ve sollarına düşüp patladıkça güya hiçbir şey yok imiş gibi kayd etmediler. Bunların kimisi saz çalar, kimisi zeybek oyunu oynar idi. Bir takımı da yemek pişirir idi ve bir takımı bir tarafa çekilip uyur idi ki, şu hal-ı lakaydiyi gördükçe kemal-ı taaccüple Maşallah, Barekallah der idim.” Recep Paşa için de; “Bu Recep Paşa aslen (anası) Arnavut olup tahminen 35 yaşındadır. Mektebden erkan-ı harb zabıtlığıyla çıkmış fazıl, gayur, şeci’ bir zattır;”⁹⁷ ifadelerini kullanmıştır. “ Zikr olunan İsveti Nikola (Siveti-Nikola) tepesinin taştan tabya olan istihkamatının tahminen yirmi-otuz arşın altında iki tabyamız siper içinde gece-gündüz tüfek ellerinde oturmakta ve her gün aşağıdan yukarıya tüfek atmak, düşman karakollarını telef etmekte idiler. Hele bu taburların bulunduğu mahal hakikaten insana hayret verir idi. Bunların biraz aşağısında batarya topumuz var idi... iki tabur düşman istihkamlarına o kadar sokulmuşlar idi ki, bazen yukarıdan Moskoğlar, ‘Türkler artık akşam oldu, paydos edelim, derler ve onlar da cevabını verirler idi. Bazen askerimiz Moskoğlara peksimet atar idi. Bu taburların yiyecek ve içecekleri gündüz gönderilmek mümkün olmadığından geceleri taşıyor idi...”⁹⁸

Bölgenin ehemmiyeti, askerın sebat ve gayretini işiten Ali Bey, burayı görmek istemiş, isteğı üzerine Yüzbaşı Hamdi Efendi ile bir gece gizlice bu bölgeye çıkmıştır. Söz konusu sarp yere ancak iki saate çıkabildiklerini, yine iki saatte inebildiklerini, askerlerin uyku bile uyumadıklarını, azimle hücum ettiklerini kaydetmiştir. Ayrıca, bulunduğu süre zarfında dört binden fazla düşman askerının öldürüldüğünü, aralarında dört sahra topu olmak üzere bir çok silah ve ganimet

⁹⁶ a.e., s. 30.

⁹⁷ a.e., s. 32.

⁹⁸ a.e., s. 32.

malının ele geçirildiğini ifadelerine eklemiştir.⁹⁹ Bulgar ve Rusların masum halkı katlettiklerini, ahaliden birçok kişiyi idam ettiklerini, Süleyman Paşa'nın Rusları Şıpka Balkanına kadar def ettiğini, düşmanın kaybının yirmi bini geçtiğini de belirtmiştir.¹⁰⁰ Bu bilgilerin dışında Şıpka'da bulunan bütün amir ve zabıtların ve erlerin Süleyman Paşa'dan hoşnut olduklarını, Süleyman Paşa'nın ise sürekli bir şekilde ihtiyaç duyduğu savaş malzeme ve mühimmatını temin etmekle meşgul olduğunu, gördüğünü yazdığı layihasına derç etmiştir.¹⁰¹

Taarruz durumundan müdafaa durumuna geçen Süleyman Paşa, bir taraftan gerekli tedbirleri alırken diğer taraftan da 26 Ağustos 1877 tarihinde Başkomutanlığa gönderdiği telgrafla; bu zamana kadar yapılan muharebelerde taburlarının çok fazla yıprandığını, eksiklerinin bir an önce giderilmesini, her türlü savaş mühimmatının tedarikini ve takviye kuvvetlerinin bir an önce gönderilmesini istemiştir. Düşmanın her geçen sürede biraz daha güçlendiğini, Hazargrad ve Plevne Ordusu'nun Selvi-Gabrova yönünde ilerleyip Şıpka Boğazı'nı geriden zorlayabileceklerini bu takdirde yeniden taarruz etmenin gerekebileceğini ifade etmiştir. Zayıflamış birlikleriyle böyle bir taarruzun gerçekleştirilemeyeceğini ayrıca belirtmiştir.¹⁰²

Devlet üst yönetiminin Şıpka istihkamlarının alınması konusundaki şiddetli arzusu ve Süleyman Paşa'nın bütün çabası buranın alınmasına yetmedi. Kuşatmanın başlangıcından itibaren meydana gelen şiddetli çatışmalardan sonra, on beş gün boyunca top muharebeleri devam etti. Süleyman Paşa'dan sıradan nefere kadar, buranın alınması için gösterilen büyük gayret ve kahramanlığa rağmen bir neticenin elde edilememesinin en önemli sebeplerinin başında, arazinin sarplığı ve bundan dolayı hücumlarda verilen büyük zayıflık olmuştur.

Bütün çabaların neticesiz kaldığını gören Süleyman Paşa, hücumdan vazgeçmek ve savunma durumuna geçmek zorunda kaldı. Bundan sonra top ateşi aralıklarda devam ederken, Mehmet Ali Paşa'nın azledilmesi üzerine yerine, 26 Eylül 1877 tarihinde Tuna Doğu Ordusu başkumandanlığına Süleyman Paşa tayin

⁹⁹ Ali (Basiretçi), **Yıldız'ın...**, s. 34.

¹⁰⁰ **a.e.**, s. 35.

¹⁰¹ **a.e.**, s. 41.

¹⁰² H. Hikmet Süer, **1877-1878...**, s. 300-301.

edildi. Balkan Ordusu Kumandanlığı ise Rauf Paşa'ya verildi.¹⁰³ Rauf Paşa'nın buradaki görevi iki ay kadar sürdü. Bu müddet zarfında da muharebe sadece top atışlarına münhasır kaldı. Bu arada Rusların Plevne üzerine yaptıkları büyük yığınaktan dolayı, Osmanlı Devleti buranın savunması için her taraftan asker sevk ederken, Balkan Ordusu'ndan da asker kaydırıldı. Geride sadece tabyaların muhafazasını sağlayacak kadar kuvvet kaldı. Rauf Paşa, Seraskerlik kaymakamlığına tayin edilince yerine Müşir Ahmet Eyüp Paşa getirildi. Olaylar hızlı bir şekilde gelişmeye devam ettiğinden bir süre sonra Ahmet Eyüp Paşa Edirne'de oluşturulan ihtiyat ordusu kumandanlığına getirilince Balkan Kolordusu Kumandanlığı Ferik Veysel Paşa'ya havale edildi. Plevne'nin düşmesine kadar Şıpkı'da top muharebeleri devam etti.¹⁰⁴ Bundan sonra Rusların hücumu geçmesiyle Balkan Ordusu bozguna uğradı ve büyük kısmı esir düştü. Recep Paşa ise Balkan Kolordusu'nda görev yaparken üçüncü rütbeden Osmanî nişanı aldı. Süleyman Paşa'dan sonra kısa bir süre Rauf Paşa komutasında da görev yaptı ve daha sonra Orhaniye Fırkasına tayin edilince Şıpkı'dan ayrılarak yeni görev yerine gitti.¹⁰⁵

4 - Recep Paşa'ya Üçüncü Rütbeden Osmanî Nişanı Verilmesi ve Orhaniye Fırkasına Atanması

Yukarıda da belirtildiği gibi, Recep Paşa katıldığı muharebelerde büyük gayret göstererek, çok zor şartlar altında kazanılan bazı zaferlerde önemli pay sahibi oldu. Onun bu gayretini takdir eden Balkan Kolordusu Başkomutanı Süleyman Paşa, geçmiş zaman içinde hizmetleri müşahede edilen Mirliva Recep, Veysel ve Arif paşalara üçüncü rütbeden Osmanî Nişanı verilmesi talebini 30 Eylül 1877 tarihinde Dar-ı Şura-yı Askeri'ye bildirdi. 6 Ekim 1877 tarihinde Padişah'a arz edilen mazbata ve 7 Ekim 1877 tarihli irade ile söz konusu paşalara üçüncü dereceden Osmanî Nişanı verildi.¹⁰⁶

Ruslar, daha önce iki kez Plevne'ye saldırmışlardı. Üçüncü Plevne Muharebesinden de mağlup çıkınca, Şıpkı Rus kuvvetlerinin başında bulunan

¹⁰³ Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir'at...**, s. 432; H. Hikmet Süer, **1877-1878...**, s. 307; İ. Hami Danişmend, **İzahlı...**, s. 304.

¹⁰⁴ Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir'at...**, s. 432-433; H. Hikmet Süer, **1877-1878...**, s. 307.

¹⁰⁵ ATASE, **ORH-II**, nr.31/177, 26 Teşrinisani 1293.

¹⁰⁶ BOA. **İ. DH.** nr.61638, 28-29 Ramazan 1294/24-25 Eylül 1293.

General Gurko, 24 Ekim 1877 tarihinde otuz beş bin kişilik ordusuyla harekete geçerek Sofya-Plevne yolunu işgal etti. Böylece Plevne'ye ulaşmak için kullanılan son yol da kapatılınca Plevne savunucuları açlık ve cephanesizlikle karşı karşıya kaldı. Bu sıralarda Orhaniye'de bir İmdat Ordusu teşkil edilmiş ve Tuna Güney Ordusu Komutanlığı'ndan azledilen Mehmet Ali Paşa getirilmişti.¹⁰⁷ Mehmet Ali Paşa, yeni görev yerinde ordusunu düzenlemek ve eksikliklerini gidermek için faaliyete başladı. 29 Kasım 1877 tarihinde miralay ve kaymakam rütbelerinde subay eksik olduğunu, bu vesileyle Necip ve Recep paşaların gönderilmesini istedi.¹⁰⁸ Kendi mahiyetinde istihdam edilmek üzere ferik rütbesinde askeri komutana ihtiyaç duyduğunu, bu ihtiyaçtan dolayı Balkan Ordusu'nda bulunan Mirliva Recep Paşa'ya ferik rütbesi tevcih edilerek Orhaniye Fırkası'nda istihdam edilmesi talebini, bu sırada Rumeli Umum Kumandanı olan Süleyman Paşa'ya yazdı. Süleyman Paşa da talebi telgrafla Sadarete bildirdi. 2 Aralık 1877 tarihinde Sadaret tarafından Padişaha sunulan telhis ve 3 Aralık 1877 tarihinde çıkan irade ile Recep Paşa'ya feriklik rütbesi tevcih edilerek Orhaniye Fırkası'na tayin edildi.¹⁰⁹ Bu sıralarda Kımarlı'ya doğru düşmanın düzenli bir ordu ile saldırıya geçtiği haber verilirken, Recep Paşa'nın henüz Sofya'da olduğu, İskender Paşa'nın ise maiyetiyle henüz Kımarlı'ya varmadığı haber verilmekteydi.¹¹⁰ Yeni görev yerine gitmek üzere hareket eden Recep Paşa, Sofya üzerinden¹¹¹ 8 Aralık 1877 tarihinde yeni görev yeri olan Orhaniye'ye ulaştı.¹¹² Recep Paşa, yeni görev yerine geldikten sonra, Mehmet Ali Paşa aracılığıyla ve 8 Aralık 1877 tarihli telgrafla Şıpka'nın durumu hakkında Seraskerliğe şu bilgileri sunmuştur:

Rusların, Osmanlı kuvvetleri üzerine saldırdığı yalnız piyadelerin mevcudu otuz beş binin üzerindedir. Düşman önce bizi burada tutmuş daha sonra her iki tarafımızdan sarkmaya başlamıştır. Taarruz için yapılan tebliğler ve tahşidat yapılmasından dolayı halı hazır müdafaaya devam etmenin mahzuru daha önce bildirilmişti. Üç gün boyunca devam eden sis ve duman hareket etmemizi engellemiş

¹⁰⁷ İ. Hami Danişmend, **İzahlı...**, s. 306.

¹⁰⁸ ATASE, **ORH-II**, nr.31/158, 17 Teşrinisani 1293; **ORH.-V**, nr.88/156, 18 Teşrinisani 1293.

¹⁰⁹ BOA. **İ. DH.** nr.61967, 26-27 Zilkade 1294/20-21 Teşrinisani 1293.

¹¹⁰ ATASE, **ORH.-VI**, nr.103/43, 24 Ağustos 1293.

¹¹¹ ATASE, **ORH.-II**, nr.31/173, 24 Teşrinisani 1293.

¹¹² ATASE, **ORH.-II**, nr.31/177, 26 Teşrinisani 1293.

ve imkan vermemiştir. İçinde bulunulan ümitsizlik durumuna rağmen girişilecek bir “...mecnunane kabilinden olup mazhariyet istihsali için Cenabı Hakkın avn-ı inayetinden maada nokta-i istinad olmadığından ve bir kere buradaki mevkiimizden maazallah uyandığımız gibi artık sevkıyatta bile ictima etmek gayr-ı memul olduğundan...” daha önce bir şeyler yapmak imkan tahtında ise de mevcut kuvvetten bunu beklemek mümkün değildir. 12-14 taburdan mürekkep zabıt ve amirleri ile mükemmel bir askeri fırkanın bir an önce gönderilmesi gerekmektedir. Ancak, bundan sonra sürekli bir şekilde istenilen taarruzu, uygun bir zamanda gerçekleştirmek mümkün olacaktır.¹¹³

Orhaniye-Plevne yolunun açık tutulması ve yardım götürülmesi açısından çok büyük bir önem arz etmekteydi. Daha önce bu yolla Gazi Osman Paşa’ya yardım götürülmüş ancak, bu yardım yeterli görülmemiştir. Bu sırada Orhaniye Fırkası komutanı olan Ferik Şevket Paşa, bölgenin muhafazası için Kemerköprü ve Radomirça mevkilerine asker yerleştirmişti.¹¹⁴ Bu şekilde Orhaniye yolu emniyet altına alınmış ise de, bölgenin, yerleştirilmiş bulunan kuvvetler arasında rahat bir yardımlaşmaya imkan vermemesi, mevcut kuvvetlerin mevkiin fiziki şartlarından dolayı dağınık ve zayıf bulunmalarından dolayı, ileride olabilecek Rus saldırısında bu noktaların işgal edilmesi pek zor görünmüyordu. Bu durum göz önüne alındığında takip edilebilecek üç yol görünmekteydi. Birincisi, Rusların elinde bulunan Lofça’yı geri almak, Rusların sağ kanadında Balkanlara dayanan bir savaş hattı teşkil etmek; İkincisi, Orhaniye ve Plevne taraflarına birer seyyar fırka çıkarmak; Üçüncü şık ise, önemli noktaları ele geçirip mevcudu takviye edip aradaki irtibatı sağlamaktır.¹¹⁵ Gazi Osman Paşa’nın bütün ısrarına rağmen Lofça alınamadı. Orhaniye ve Plevne civarında yol üzerinde bulundurulacak seyyar bir fırka, Rusların büyük tehdidi altında bulunacağından bunun da uygulanması adeta imkansız idi. Sadece Orhaniye yolunu savunmaya açık bir şekilde tutulmaya çalışıldı. Ancak, bu durum sadece on üç gün devam edebildi. Çünkü, Plevne etrafında giderek artan Rus kuvvetleri

¹¹³ ATASE, **ORH.-II**, nr.31/177, 26 Teşrinisani 1293.

¹¹⁴ Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir’at...**, s. 472-473.

¹¹⁵ Mahmut Celaleddin Paşa, **a.e.**, s. 473.

tabyaları gece-gündüz topa tutmaya başlarken, 7 Ekim 1877 tarihinden itibaren Romanya kuvvetleri de Griviça Tabyasına hücum etmeye başlamışlardı.¹¹⁶

Ruslar, Plevne kuşatması ile ilgili hazırlıklarını sürdürürken kuşatmayı kolaylaştırma ve Plevne ric'at hattını teşkil eden Orhaniye yolunu tutma görevini General Gurko'ya verdiler. Kumandasındaki süvari ve piyadelerden oluşan kırk bin asker, yüz elli iki top ile 12 Ekim 1877 tarihinde Orhaniye yoluna sevk ettiler. Buna karşılık daha yeni mevzi kazmaya başlayan ve sayıları dört bin civarında bulunan Osmanlı askerlerinin buradaki siperlerinden çıkarılmaları çok zor olmadı. Rus Ordusunun kuşatmasından haberi olmayan, hasta ve muhacirleri Teliş mevkiine götüren bölüklerle, Plevne için Küçük Dubnik bölgesine kırk araba mermi götürmek üzere yola çıkan birlikler, Rusların kurduğu pusuya düştüğünden çok azı kurtulabildi. Böylece buradaki Osmanlı askerinin sayısı daha da azaldı.¹¹⁷ Osmanlı askerlerinin sayıca çok az olmaları sebebiyle, Ruslara karşı verdikleri büyük mücadeleye rağmen Büyük-Dubnik Rusların eline geçti. Bu hareketleriyle Plevne kuşatmasını emniyet altına alan Ruslar, Osmanlıların elinde bulunan, Orhaniye taraflarındaki Kemerköprü'nün alınması için 16 Ekim 1877 tarihinden itibaren Teliş ve Kemerköprü'de bulunan Osmanlı askerleri üzerine büyük bir saldırıya geçtiler.¹¹⁸ Bu saldırılar sonucunda önce Teliş Rusların eline geçti. Bu haber Kemerköprü'de bulunan askerlerin mukavemetini sarstığından, geri çekilmelerine sebep oldu. Bu iki mevkinin Rusların eline geçmesinden sonra Küçük-Dubnik bölgesinde bulunan Osmanlı askerleri ise geri çekilip Plevne Ordusuna katıldılar. Bu gelişmelerden sonra Orhaniye-Plevne yolu tamamen kapanmış oldu.¹¹⁹

Gazi Osman Paşa ile irtibatın kesilmesi, Plevne'ye haber ulaştırılamaması ve Orhaniye yolunun tamamen kapanması üzerine, Orhaniye'de bir askeri kuvvet toplatılıp Plevne yolunun yeniden açılmasına karar verildi. Bu maksat için, Sofya ve Orhaniye'ye yeterli derecede kuvvet gönderilmesi kararlaştırıldı. Yukarıda belirtildiği gibi, daha önce Tuna Doğu Ordusu Komutanlığı'ndan alınan Mehmet Ali

¹¹⁶ Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir'at...**, s. 474.

¹¹⁷ **a.e.**, s. 475-476.

¹¹⁸ **a.e.**, s. 478.

¹¹⁹ **a.e.**, s. 478-479.

Paşaya görev verilerek Yenipazar'a gönderildi.¹²⁰ Mehmet Ali Paşa'nın gayretleri ile Orhaniye'de yetmiş taburdan fazla asker toplandı. Ancak, bunların büyük bir ekseriyeti talim ve askeri disiplinden yoksun, ihtiyar, ayakta kalmakta zorlanan kimselerden müteşekkildi.¹²¹ Yine yukarıda belirtildiği gibi, subay ihtiyacını karşılamak maksadıyla, Mehmet Ali Paşa'nın isteği ile ferik rütbesi tevcih edilen Recep Paşa Aralık ayı başında Orhaniye Fırkası'nda görev almaya başladı.

Askeri Şura tarafından, Güney (Balkan) Ordusu Başkomutanlığı'na getirilen Süleyman Paşa'ya, Plevne kuşatma hattının açılması için nelerin yapılabileceği sorulunca, kendi fikirlerini verdiği cevapla yazdı. Plevne Ordusunun bir felakete uğrama ihtimalinin yüksek olduğunu, Mehmet Ali Paşa'ya Orhaniye'de ilerleme emrinin verilmesi halinde oradaki taburlarla istenilen neticenin alınamayacağını bildirdi. Buna karşılık, Tuna Doğu Ordusu'ndan seçeceği komutan ve on beş tabur seçkin askerle İstanbul'a gelmesi, oradan demiryolu ile Pazarcık'a gidip on beş tabur Balkan Ordusu'ndan ve on beş tabur da Orhaniye Fırkası'ndan alarak düşman üzerine yürümesine izin verilmesini istedi. Mehmet Ali Paşa'nın da elinde kalan kuvvetlerle kuşatma hattına taarruz etmesini, Allah'ın yardımı ile bu şekilde Plevne yolunu açmayı ümit ettiğini bildirdi. Bu fikir, Askeri Şura tarafından kabul edildiyse de daha sonra, bu faaliyetin fazla zaman alacağı gerekçesiyle Padişah tarafından uygun bulunmadı. Balkan Ordusu ve Orhaniye'den Plevne'ye ne şekilde yardım yapılabileceğini oradaki komutanlarla haberleşerek neticesini bildirmesi istendi.¹²² Bundan sonra Süleyman Paşa, Tuna Doğu Ordusu'ndan hazırladığı askerlerle Tırnova'ya doğru taarruz ederken, Mehmet Ali Paşa'ya defalarca Plevne'ye yardım için emir verildi. Ancak, bütün ısrarlara rağmen sadece Kımarlı ve Orhaniye geçitlerini tutmakla yetinip taarruz hareketine girişmedi.¹²³

Tırnova üzerine hücum edip Elena'yı ele geçiren Süleyman Paşa'nın bu zaferine karşılık, Plevne Ordusunun teslim olduğu haberleri, bu zaferden bir netice çıkmayacağını gösterdi. Orhaniye'de çok sayıda kuvvet ve önemli miktarda mühimmat, malzeme yığılmışsa da, buradaki taburların eğitimsizliği, bazı

¹²⁰ Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir'at...**, s. 486.

¹²¹ **a.e.**, s. 487.

¹²² **a.e.**, s. 488.

¹²³ **a.e.**, s. 489.

kumandanların neferler arasından seçilmiş olması, Rusların Balkan geçitlerini ve Berkofça taraflarını tehdide başlamasıyla, Mehmet Ali Paşa şaşkınlık içinde ne yapacağını bilemedi. Bu durum da askeri hareketin tamamen başarısız kalmasını netice verdi.¹²⁴ Plevne'ye yardım etmesinin imkansız olduğunu anlaşılınca da Mehmet Ali Paşa Sofya'dan Edirne'ye getirtildi. 2 Aralık 1877'de Seraskerliğe gönderilen telgrafta Mehmet Ali Paşa'nın Orhaniye Boğazı'nı terk etmesiyle Plevne ordusunun güç durumda kalacağı, bu yüzden yerine Şakir ya da Recep paşalardan birine görev verilmesinin uygun olacağı belirtilmekteydi.¹²⁵ Kımarlı'da bulunan kolordunun başına Ferik Şakir Paşa getirildi. Rusların taarruzuna maruz kalan bu kuvvetler esir düşmekten kurtulup geri çekilmeyi başardılar. Daha sonra bu kuvvetler Filibe-Pazarcık'a geri çekildiler.¹²⁶ 16 Ocak 1878 tarihinde Seraskerliğe gönderilen telgrafta Recep Paşa Fırkasının geri çekildiği ve kaymakam Ali Beyin de yanında bulunduğu belirtilerek neticenin tahkik edilmesi istenmekteydi.¹²⁷ Kımarlı Ordusunun Orhaniye geçitlerini terk edip geri çekilmesinden sonra durum daha da kötüleşti.

5 – Plevne'nin Düşmesi ve Sonrasındaki Gelişmeler

Ruslar, üçüncü kez Plevne üzerine yaptıkları hücumdan sonra yine hezimet uğramaları üzerine, Başkomutan Grandük Nikola harp meclisini topladı. Bu toplantıda Plevne'yi kuşatma altına almanın gereği ve önemi üzerinde duruldu. Alınan karar gereğince yeni birlikler sevk edilecek, Plevne Ordusunun savunma hattına doğru mevziler kazılıp istihkamlar yapılırken, diğer taraftan da Orhaniye ve Sofya yollarının geliş ve gidişini kesilip Osmanlı istihkamları bazı yerlerden sürekli bir biçimde topa tutulacaktı.¹²⁸ Orhaniye üzerine yapılan Rus saldırısında da ulaşım yolunu keserek, Plevne'de bulunan Osmanlı askerlerini muhasara altına alma amacı güdülmüştü.¹²⁹ Ruslar, kuşatma ile ilgili hazırlıklarını tamamladıktan sonra General Gurko'yu Orhaniye yolunu kesmekle görevlendirmişlerdi.

¹²⁴ Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir'at...**, s. 503; İ. Hami Danişmend, **İzahlı...**, s. 306; Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C: VIII, s. 51.

¹²⁵ ATASE, **ORH.-VI**, nr.107/114, 20 Teşrinisani 1293.

¹²⁶ ATASE, **ORH.-VI**, nr.107/114; Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir'at...**, s. 507.

¹²⁷ ATASE, **ORH.-IV**, nr.67/19, 4 Kanunusani 1293.

¹²⁸ Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir'at...**, s. 468.

¹²⁹ S. Dilber Kurçeren, **1877-1878...**, s. 186.

Plevne bağlantı yollarının kesilmesi ve yardım alma ümidinin tamamen ortadan kalkmasından sonra, Rus kuşatması giderek ağırlaştırıldı. Osmanlı Ordusu, çok ağır şartlarla mücadele etmek zorunda kaldı. Ekim ayı sonlarına gelindiğinde, ellerinde ancak on beş günlük erzak kalmıştı. Hayvanları yemsizlikten telef olmaya başlamıştı. Kuşatma hali bir aydan beri sürmesine rağmen hiçbir yardım alınmadı. Cephaneleri tükenmek üzere olduğu gibi, havaların çok soğuk olması, hastalıkların artması ve levazımın kalmaması durumu daha da güçleştirdi. Gazi Osman Paşa, 1 Aralık 1877 tarihinde ordusundaki komutanları karargahında toplayarak bir toplantı yaptı. Genel durumu anlattıktan sonra kendileri için tercih edilecek iki yolun olduğunu bildirdi. Ya, ellerindeki erzakla sonuna kadar direnip daha sonra teslim olmak veya Allah'a tevekkül edip düşmanın kuşatma çemberini yarmaya çalışmaktı. Kendisi ikinci şıkkı tercih etmekten yana olduğu gibi, komutanlar da aynı fikirde birleşince Vid Nehri vadisinden çıkılmaya karar verildi.¹³⁰ Bu sırada, defalarca savaş yıpranan Gazi Osman Paşa'nın emrindeki kuvvetlerin sayısı kırk-kırk iki bin civarında iken Rus Ordusunun mevcudu yüz otuz bini bulmaktaydı.¹³¹ Ayrıca, mühimmat, cephane ve erzak açısından da Ruslar kıyaslanmayacak derecede üstün durumda bulunuyorlardı.¹³²

Gazi Osman Paşa ordusunu iki tümen şeklinde düzenledi. Birinci tümen komutanı Mirliya Tahir Paşa, ikinci tümenin komutanı ise Ferik Adil Paşa idi. 9 Aralık 1877 gecesini Osmanlı Ordusu Plevne'den huruç hareketini başlattı. Gece yarısına kadar kırk bin kişilik Ordu köprü başında toplandı. Birinci fırka köprüyü geçip savaş düzenini alıncaya kadar sabah oldu. Hareketi fark eden Rus topçusu ateş etmeye başladı. Gazi Osman Paşa bizzat kumandayı ele alarak merkez kuvvetlerinin başına geçti. Bir taraftan askerlerin ileri hareketini gerçekleştirmeye çalışırken diğer taraftan da düşmanın top ateşine hedef olan tabyaların savunulmasına büyük gayret gösterdi. Şiddetli top atışlarına rağmen hücumu geçen Osmanlı askerleri büyük bir kahramanlık örneği göstererek beş yüz adım ötede bulunan düşmanın üzerine hücumu geçti. Buna karşılık Ruslar top ateşine hız verdiler. Çok şiddetli çarpışmalar

¹³⁰ Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir'at...**, s. 490; İ. Hami Danişmend, **İzahlı...**, s. 306; H. Hikmet Süer, **1877*1878...**, s. 479-480.

¹³¹ H. Hikmet Süer, **a.e.**, s. 481.

¹³² **a.e.**, s. 481.

olurken süratle hareket eden Osmanlı askerleri, Rusların birinci savunma hattını yarararak tabyalarda bulunan on bir topu ele geçirdiler. Daha sonra ikinci savunma hattından bazı istihkamlar ele geçirildiyse de, düşmanın sayıca çok üstün olması, bir çok Osmanlı subayının şehit düşmesi ve Rusların karşı saldırısı üzerine birinci savunma hattına geri çekilmek zorunda kalındı. Bu arada, ordu ile birlikte Plevne'den çıkmış bulunan halkın kargaşa halindeki feryadı, daha sonra Gazi Osman Paşa'nın bacağından yaralanması, askerlerin ümidini önemli ölçüde kırdı.¹³³

Gazi Osman Paşa tarihte eşi az rastlanır bir mücadele örneği gösterdikten sonra yaralı olarak esir düştü. Böylece 143 gün süren bir müdafaadan sonra Plevne düşman eline geçmiş oldu.¹³⁴ Ruslar tarafından büyük bir saygı gören Gazi Osman Paşa'ya kılıcı, Rus Orduları Başkomutanı Grandük Nikola tarafından iade edildi. Bu muharebede Osmanlı Ordusu iki bin beş yüz şehit ve üç bin beş yüz yaralı verirken, kendilerinden birkaç kat fazla olan Rusların kaybı da bundan aşağı olmayıp on altı binden fazla idi.¹³⁵ Gazi Osman Paşa 12 Aralık 1877 tarihinde Bogot'ta bulunan imparatorluk karargahında Rus Çarı II. Aleksandr ile görüşürüldü. Çar ve bazı generaller kendisini ayakta karşıladılar. Dört gün sonra ise Rusya'ya götürülerek Harkof Kasabası'nda kendisi için tahsis edilen ikametgahına yerleştirildi.¹³⁶

Plevne'nin düşmesinden sonra Sofya üzerine yürüme kararı alan Ruslar, General Gurko komutasındaki kuvvetleriyle Sofya civarında yığınak yapmaya başladılar. Rusların genel taarruzu ihtimaline karşılık, Padişahın emri ile Serasker vekili Müşir Rauf Paşa, Rumeli Orduları Umum Komutanı olan Süleyman Paşa'dan altmış tabur asker alınarak Balkanların güneyinde savunma hattı oluşturulması istendi. Süleyman Paşa ise, kendi düşüncelerini aktarmak üzere İstanbul'a geldi. Ancak, İstanbul'da durumun kendisi açısından pek iç açıcı olmadığı ve kendine muhalif olanların etkili olduklarını görünce hemen ertesi gün buradan ayrılarak Edirne'ye gitti. Arkasından hemen Sofya'ya gitmesi emredildi.¹³⁷ Bu arada fırsattan

¹³³ Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir'at...**, s. 493; İ. Hami Danişmend, **İzahlı...**, s. 306-307; H. Hikmet Süer, **1877-1878**, s. 480-481.

¹³⁴ F. W. Von Herbert; **Plevne Müdafaasında Bir İngiliz Zabitanın Hatıraları**, Çev. Nurettin Artam, Ankara, Ulus Basımevi, 1938, s. 175.

¹³⁵ H. Hikmet Süer, **1877-1878...**, s. 486; İ. Hami Danişmend, **İzahlı...**, s. 306; Adem Ölmez, **Gazi Ethem...**, s. 32

¹³⁶ Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir'at...**, s. 394; Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi...**, s. 355.

¹³⁷ Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir'at...**, s. 505-506; H. Hikmet Süer, **1877-1878...**, s. 489.

yararlanmak isteyen Sırp'lar da 16 Aralık 1877 tarihinde Osmanlı Devleti'ne savaş açtı.¹³⁸ Kımarlı üzerine hücumla geçen Ruslar 1 Ocak 1878 tarihinde her taraftan Osmanlı Ordusunu ateş altına almaya başladılar. Bundan evvel de Kımarlı'da meydana gelen muharebelerde Recep Paşa, Ramiz Efendi ve Bekir Ağa sayesinde Ruslara büyük kayıplar verdirilmiş, Osmanlı askerlerinden de yirmi yaralı ve on şehit verilmişti.¹³⁹ Bu kez Amaçları, Plevne Ordusu'nu esir aldıkları gibi, buradaki orduyu da esir alıp burada bulunan son Osmanlı Ordusu'nu da yok etmekte. Geri çekilenleri takip eden Rus Ordusu ile Osmanlı kuvvetleri Petriç'te karşılaştı. Düşman Petriç Deresi'ne doğru taarruza başlayınca Recep ve Mustafa Remzi paşalar ile Miralay Nazif Bey livaları muharebeye katıldı. Muharebede düşmanın geri çekilmesinden faydalanılarak Osmanlı askerleri Otlukköyü'ne nakledilerek müdafaa için uygun mevkilere yerleşmeleri sağlandı.¹⁴⁰ Bu arada, Taşkesen civarına gönderilen Beykır Paşa'nın¹⁴¹ Rus ilerlemesine mani olması ve zamanında haberdar etmesi sayesinde Kımarlı'daki Osmanlı kuvvetlerinin geri çekilmesi sağlandı ve esir düşmekten kurtuldu.¹⁴²

Rusların yüz yirmi-yüz elli bin civarındaki büyük bir kuvvetle hücumla geçmesi üzerine, Anadolu Harp Ordusu Başkomutanı¹⁴³ olan Ahmet Muhtar Paşa, yukarılarda anlatıldığı gibi, 25 Aralık 1877 tarihinde¹⁴⁴ İstanbul'a çağrılmış ve Çatalca İstihkamları Başkomutanlığı'na atandığına dair emir 17 Ocak 1878 tarihinde kendisine tebliğ edilmişti.¹⁴⁵ Rus taarruzu karşısında savaş şartlarının giderek ağırlaştığını gören Süleyman Paşa savunma hattını Edirne'ye çekmek istediye de İstanbul'dan gelen emir ve aradaki fikir ayrılığı askeri hareketleri büsbütün içinden çıkılmaz hale soktu. Kımarlı Ordusunun geri çekilmesi ve Orhaniye geçitlerinin Rusların eline geçmesi, Sofya'nın tahliye edilmesi ve halkın içinde bulunduğu

¹³⁸ İ. Hami Danişmend, **İzahlı...**, s. 307; Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi...**, C: VIII, s. 52.

¹³⁹ ATASE, **ORH.-VI**, nr.109/183, 29 Teşrinisani 1293.

¹⁴⁰ ATASE, **ORH.-VI**, nr.106/156,161 23 Kanunuevvel 1293 - **ORH.-VII**, nr. 4-21/288,289, 23 Kanunuevvel 1293.

¹⁴¹ İngiliz asıllı olup, Osmanlı Devleti hizmetine girdikten sonra kendisine Mirliva rütbesi tevcih edilmiş ve bu rütbe ile Doksanüç Harbine katılmıştır. (Bkz. Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir'at...**, s. 507).

¹⁴² Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir'at...**, s. 507.

¹⁴³ Rifat Uçarol, **Gazi Ahmet Muhtar Paşa (1839-1919) Askeri ve Siyasi Hayatı**, 2. bs., İstanbul Filiz Kitabevi, 1989, s. 49.

¹⁴⁴ Rifat Uçarol, **Gazi Ahmet...**, s. 99.

¹⁴⁵ **a.e.**, s. 109.

perişan durum, düşmanın işini kolaylaştıran sebepler arasında idi.¹⁴⁶ Orhaniye geçitlerinin Rusların eline geçmesi, öncesinden de Şıpka geçidinin işgalleri altında bulunması Edirne yolunun kendileri için açık hale gelmesini netice verdi. Padişah, ordunun tanzim ve takviye edilmesi maksadıyla askeri müşavirlerini topladı. Özellikle Serasker Rauf Paşa'nın etkisiyle Kızanlık'tan Samaku'ya kadar uzanan 300 kilometrelik bir cephede Balkan geçitlerinin güneyden tutulmasına karar verildi.¹⁴⁷ Bu hareketle Süleyman Paşa'nın Edirne savunma hattı teşkili ortadan kalkmış olmakta iken, aynı zamanda bu kadar geniş bir alanda başarılı bir mücadelenin verilebilmesinin imkansızlığı da kısa zamanda ortaya çıktı. Rus ilerleyişi devam ederken Şıpka Komutanlığı'nda bulunan Veysel Paşa teslim oldu. Bu gelişmelerden sonra Süleyman Paşa da bir şey yapamadı. 3 Ocak 1878 tarihinde Sofya düştü. Bunu Kızanlık, Yeni Zağra takip ederken 20 Ocak 1878 tarihine gelindiğinde Ruslar Edirne'ye kadar dayandılar.¹⁴⁸

Edirne'de bulunan Ahmet Eyüp Paşa'nın komutasında sekiz bin kadar asker bulunmaktaydı. Mehmet Ali Paşa'nın Yanbolu'da mağlup olduğunu, Edirne'ye uğramadan Kırklareli üzerinden İstanbul'a geçtiğini duyduktan sonra ürktü ve Edirne'yi tahliye etti. Bundan sonra General Skobelev Ordusu'na mensup öncü birliklerin komutanı olan General Strukof kolay bir şekilde ve hiçbir mukavemetle karşılaşmadan Edirne'yi işgal etti.¹⁴⁹ Plevne'den sonra önemli bir savunma mevki olarak Edirne görülmesine ve uzun süre Ruslara karşı koyabilecek bir müdafaa mevki olmasına rağmen,¹⁵⁰ Müşir Ahmet Eyüp Paşa ve Edirne valisi Ferik Cemal Paşa, eldeki kuvvetlerle şehrin savunulamayacağı ve boşaltılmasının zorunlu olduğu fikrinde idiler. Nitekim, düşman eline geçmesin diye burada bulunan mühimmat depoları tahrip edilmiş ve şehir boşaltılmıştı.¹⁵¹ Bu felaketten sonra İstanbul yolu da açılmış oldu. Rusların durdurulamayacağı anlaşılınca, Sultan Abdülhamit 13 Ocak 1878 tarihinde Rus Çarı'na bir mektup göndererek mütareke yapılmasını istedi.

¹⁴⁶ Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir'at...**, s. 509-510.

¹⁴⁷ Mahmut Celaleddin Paşa, **a.e.**, s. 510; İ. Hami Danişmend, **İzahlı...**, s. 308.

¹⁴⁸ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi...**, C: VIII, s. 52.

¹⁴⁹ İ. Hami Danişmend, **İzahlı...**, s. 308.

¹⁵⁰ Mahir Aydın, **"Doksanüç..."**, s. 499.

¹⁵¹ Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir'at...**, s. 526.

Ancak, buna rağmen Ruslar ilerleyişlerini sürdürerek Yeşilköy'e kadar ilerlediler.¹⁵² 26 Ocak 1878'de Dimetoka ve Uzunköprü'yü işgal ederken, üç gün sonra Çatalca'ya kadar dayandılar. 31 Ocak 1878 tarihinde Edirne Mütarekesi imzalandı. Buna göre Osmanlı Ordusu Küçük Çekmece-Terkos hattına kadar çekilirken, hattın 5 km. önüne Rus askerleri yerleşecek ve iki devlet arasında tarafsız bir bölge bulunacaktı.¹⁵³ Buna rağmen Ruslar 5 Şubat 1878'de Silivri ve 6 Şubat 1878'de de Çatalca'yı işgal ettiler.¹⁵⁴ Bu tarihe kadar ciddi bir girişimde bulunmayan İngiltere'nin donanmasını İstanbul yakınlarına göndermesi üzerine Ruslar ilerlemeye son verdiler.¹⁵⁵

Edirne Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra iki ülke arasında yapılan görüşmelerde Osmanlı Devleti'ni Hariciye Nazırı Saffet Paşa ve Berlin Sefiri Sadullah Bey temsil ederken, Rusya Devleti'ni ise General İgnatiyef ve Nelidof temsil etti. Yapılan görüşmeler sonunda 3 Mart 1878 tarihinde Ayastefanos Antlaşması imzalandı.¹⁵⁶ Yirmi dokuz maddeden oluşan antlaşmaya göre Osmanlı Devleti Romanya, Karadağ ve Sırbistan'ın bağımsızlığını kabul edecekti. Karadağ Adriyatik denizine kadar uzanırken, Niş Sırbistan'a verilmekte, Romanya Besarabya'yı Rusya'ya bırakırken buna karşılık, Dobruca ise kendisinde kalacaktı. Özerk prenslik haline getirilen Bulgaristan'ın sınırları Tuna'dan Ege Denizi'ne ve Arnavutluk'tan Karadeniz'e kadar uzanacaktı.¹⁵⁷

Ayastefanos Antlaşması, Rusya'nın Balkanlardaki hakimiyetini sağladığı gibi, Anadolu üzerinde de hakimiyet kurmasına imkan veren bir mahiyet arz etmekte ve asırlardan beri kurdukları hayallerini gerçekleştirme imkanı sunmaktaydı.¹⁵⁸

¹⁵² Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi...**, s. 355; Enver Ziya Karal, **Osmanlı...**, C: VIII, s. 59.

¹⁵³ A. İhsan Gencer, "**Ayastefanos...**", s. 225; Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi...**, s. 60.

¹⁵⁴ H. Hikmet Süer, **1877-1878**, s. 505.

¹⁵⁵ Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi...**, s. 355.

¹⁵⁶ A. İhsan Gencer, "**Ayastefanos...**", s. 225; Mahir Aydın, "**Doksanüç...**", s. 499; Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi...**, s. 355; H. Hikmet Süer, **1877-1878**, s. 507; İ. Hami Danişmend, **İzahlı...**, s. 312; Bayram Kodaman, "**1876-1920...**", s. 144; Nuray Bozbora, **Osmanlı Yönetiminde...**, s. 186.

¹⁵⁷ A. İhsan Gencer, **Ayastefanos...**, s. 225; İ. Hami Danişmend, **İzahlı...**, s. 312; Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi...**, C: VIII, s. 65; Süleyman Külçe, **Osmanlı Tarihinde...**, s. 242-243; Antlaşmanın ayrıntısı için, (Bkz. Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, C: I, Kısım: I, 4. Basık, Ankara TTK. Basımevi, 1991, s. 1-5).

¹⁵⁸ Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi...**, s. 355; Bu arada, ilk defa Ermeni Meselesi gündeme, ruhani reisler tarafından sokulmuş, Rusların Yeşilköy'e geldikleri sırada, Patrik Nerses Varjabedian Rusya Başkomutanı Grandük Nikola'ya giderek Ayastefanos Antlaşması'na Ermeni milleti lehine bazı maddeler koydurmuş ve himayelerini sağlamıştır. (Daha geniş bilgi için Bkz. Ali İhsan Gencer,

Ancak, Rusya'nın Avrupa devletleri arasındaki dengeyi dikkate almadan kendi menfaatleri doğrultusunda Şark Meselesi'ni halletmeye kalkışmış olması başta İngiltere ve Avusturya olmak üzere diğer Avrupa devletlerinin muhalefetiyle karşılaştığı gibi,¹⁵⁹ Balkanlarda yeni kurulan devletlerin de muhalefetiyle karşılaştı. Rusya'nın Osmanlı toprakları üzerinde aşırı derecede nüfuz sahibi olması İngiltere'nin menfaatlerine uygun gelmediği gibi, Balkan toprakları üzerinde büyük bir Bulgaristan'ın kurulmak istenmesi de Avusturya'yı son derece rahatsız etti.¹⁶⁰ İşte bu sebeplerden ötürü Ayastefanos Antlaşması'nın yeniden gözden geçirilmesi ve bazı değişiklikler yapılması maksadıyla Berlin'de bir kongre toplanması kararlaştırıldı. İngiltere'nin girişimleriyle¹⁶¹ toplanan Kongreye sıcak bakmayan, taraftar olmayan ve ilk başta katılmak istemeyen Rusya, daha sonra katılmak zorunda kaldı. 13 Haziran 1878'de Almanya Başvekili Bismark başkanlığında Berlin'de toplanan kongre bir ay sürdü. 13 Temmuz 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması, Ayastefanos Antlaşması'na oranla Osmanlı Devleti için nispeten daha hafif maddeleri ihtiva etti. Ama, 1856 yılında imzalan Paris Antlaşması'nın, Osmanlı toprak bütünlüğünü esas alan prensibi ihlal edilmekte, hiç alakası olmadığı halde İran ve Yunanistan'a toprak verilmekteydi.¹⁶² Berlin Antlaşması ile Ayastefanos geçersiz ilan edildi.¹⁶³ Bölgedeki gelişmelerin etkisiyle, başlayan göçler neticesinde 1877-79 yılları arasında İstanbul'a çok sayıda göç olayı olmuş ve 387.804 kişi yaşadığı beldeleri terk etmek zorunda kalmıştır. Göçmenler Anadolu'nun değişik yerlerine iskan edilmişlerdir.¹⁶⁴

6 – Recep Paşa'nın Savaş Sonrasındaki Hizmetleri

“**Ermeni Sorununda Dış Etkenlerin Rolü**,” Uluslar arası Türk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu İstanbul 2001, İstanbul Üniversitesi Yayını, s. 67-75.)

¹⁵⁹ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi...**, C: VIII, s. 61, 67.

¹⁶⁰ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi...**, s. 68.

¹⁶¹ M. Cavid Baysun, “**Ayastefanos**”, İA., C: II, İstanbul, 1979, s. 55; Muzaffer Erendil, **Çağdaş Orta Doğu Olayları**, Ankara Genelkurmay Basım Evi, 1992, s. 14.

¹⁶² Ali İhsan Gencer, “**Berlin Antlaşması**”, TDVİA. C: 5, İstanbul, 1992, s. 516-517; Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi...**, s. 355-356; İ. Hami Danişmend, **İzahlı...**, s. 315; H. Hikmet Süer, **1877-1878...**, s. 510; Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih...**, s. 355; Enver Ziya Karal, **Osmanlı...**, C: VIII, s. 78; Bayram Kodaman, “**1876-1920...**”, s. 146-148.

¹⁶³ Necdet Sakaoğlu, “**Ayastefanos Antlaşması**”, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C: I, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1993, s. 467.

¹⁶⁴ M. Tanju Akad, “**Osmanlı-Rus Savaşında İstanbul**”, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C: VI, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1994. s. 178.

Recep Paşa'nın Orhaniye Fırkası'nda istihdam edildiği ve yeni görev yerine geldiği sıralarda olaylar çok hızlı gelişmekteydi. 3 Aralık 1877'de tayin edildikten sonra 8 Aralık'ta yeni görev yerine varırken, Plevne son günlerini yaşamaktaydı. Nitekim bir iki gün sonra Plevne düşünce, Rusların önündeki en büyük engel ortadan kalkmış ve hızla ilerlemeye başlamışlardı. Yukarıda belirtildiği gibi, Orhaniye'de Mehmet Ali Paşa komutasında toplanan kuvvetler de pek bir varlık gösterememiş, görev yerinden ayrılan Mehmet Ali Paşa'nın yerine Şakir Paşa getirilmiştir. İşte bu sıralarda arka arkaya gelen mağlubiyetler, geri çekilmeler ve bozgunlar yüzünden ordudaki haberleşmeler büyük ölçüde aksamıştı. Plevne'nin düşmesi, Orhaniye geçitlerinin de Rusların eline geçmesinden sonra, Recep Paşa Fırkası'nın Filibe'ye geri çekildiği Seraskerlikte görevli miriliva Rıfat Paşa'ya gönderilen 16 Ocak 1878 tarihli telgraftan anlaşılmıştı.¹⁶⁵ Bundan üç gün sonra, 19 Ocak 1878 tarihli Süleyman Paşa raporunda Rumeli Ordusu'nun muharebeleri ve aynı zamanda Recep Paşa'nın fırkası hakkında da bilgi verilmiştir.¹⁶⁶ Ferik Fuat Paşa'nın verdiği haberlere dayanan bu raporda, içinde bulunulan durum tafsil edilmektedir. Fuat Paşa, düşmanın gerilerini aldığını, onları püskürtmenin mümkün olup olmadığını bilmediğini, bir günlük peksimetlerinin kaldığını, yine şiddetli muharebeden sonra cephanelerinin kalmadığını ve kendilerine yardım edebileceklerini (Süleyman Paşa'nın) sanmadığını belirtmiştir. Fuat Paşa Morkova'dan Kavala'ya geri çekileceklerini ve beş günde varabileceklerini belirttikten sonra, aldığı haberler doğru ise, Şakir ve Recep Paşa fırkalarının bir kısmı dağılmıştır. *Şükrü Paşa ile gönderilen iki bataryadan birisi meydanda yok. Diğer bataryanın hayvanları alınmış, toplar yolda bırakılmış. Diğer bataryanın hayvanları alınmış, toplar yolda bırakılmış. Sonra Azim Paşa Tugayı'nın fazla top beygirleri ile bu toplar alınıp koşuldu ise de bunların atacak mermileri yok.*¹⁶⁷

Müşir Saffet Paşa Şubat 1293 (Mart 1878) tarihinde Rumeli'deki geri çekilmelerle ilgili yazdığı raporda Süleyman Paşa'yı suçlamıştır; Ordunun perişan hale gelmesi gibi bir neticenin meydana gelmesinin sebebinin, Süleyman Paşa'nın askeri tertibattaki acizliği olduğunu ifade etmiştir. Mahiyetinde bunca subay ve

¹⁶⁵ ATASE, **ORH.-IV**, nr.67/19, 4 Kanunusani 1293.

¹⁶⁶ ATASE, **ORH.-IV**, nr.60/59, 7 Kanunusani 1293; H. Hikmet Süer, **1877-1878...**, s. 501.

¹⁶⁷ ATASE, **ORH.-IV**, nr.60/59; H. Hikmet Süer, **1877-1878...**, s. 502.

komutan olmasına rağmen asla istişare etmemesi, her bir fırkanın hareketine dair komutanlarına gerekli talimat ve emirleri vermemesinden dolayı bu büyük hata meydana gelmiş ve bu durum subay ve komutanların da hoşnutsuzluğuna sebebiyet vermiştir. Geri çekilme esnasında asker, yardımcı kuvvetler ve göçmenlerde görülen felaket ve perişanlığı gözle görmedikten sonra şifahen ve yazıyla tam anlatabilmek mümkün değildir. Kar ve buzlanma sebebiyle içlerinde çoluk-çocuk olduğu halde tepelerde mahsur kalmış pek çok asker ve göçmenin atlı askerler vasıtasıyla kasabaya götürüldüğünü de ilave etmiştir.¹⁶⁸

Recep Paşa, beraberindeki taburlarla 29 Ocak 1878'de Gelibolu'ya gelmiştir. Buraya geldiği öğrenildikten sonra kendisine gönderilen telgrafta mahiyetinde kaç tabur ve mevcutları hakkında bilgi vermesi istenmiştir.¹⁶⁹

a - Recep Paşa'nın Yanya Yenişehir ve Tırhala Bölgelerindeki Faaliyetleri

Ayastefanos Antlaşması'nın imzalanmasından ve Berlin Kongresi toplanıncaya kadar geçen zaman zarfında, Rumeli'deki hassas durum devam etmiş, anlaşmaların uygulanması sırasında, Osmanlı Devleti'nden daha fazla toprak ele geçirmek isteyen Balkan ülkeleri her fırsatı değerlendirmekten geri kalmamışlardır. Bunlardan bir tanesi de Yunanistan olmuştur. 93 Harbi başlar başlamaz bundan yararlanmak isteyen Yunanistan, özellikle Rusların Edirne'yi işgal etmelerinden sonra Epir ve Teselya'da isyanlar çıkartmış ve bu arada Yanya'yı işgal etme hazırlıklarına başlamıştı. Bu gelişmeler üzerine, Yunanistan'a toprak vermemeyi ve hatta savaş açmayı bile düşünen Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında savaş hazırlıkları yapılmaya başlandı.¹⁷⁰ Meydana gelebilecek yeni bir gelişme ve bunalımın, Rusya'nın işine yarayacağı endişesini taşıyan Avrupa devletleri Yunanistan'ın daha fazla ileri gitmesine engel olmuşlardır.¹⁷¹ Bu durumu göz önünde bulunduran Osmanlı Devleti mevcut askeri birliklere ilaveten Yenişehir'de bir fırkanın teşkil edilmesine karar verdi.¹⁷² Recep Paşa, Gelibolu'ya geldikten birkaç

¹⁶⁸ ATASE, **ORH.-IV**, nr.65/154, (?) Safer 1295/ 00 Kanunusani 1293

¹⁶⁹ ATASE, **ORH.-III**, nr.49/124, 17 Kanunusani 1293.

¹⁷⁰ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih...**, s. 367; Rifat Uçarol, **Gazi Ahmet...**, s. 129.

¹⁷¹ Rifat Uçarol, **Gazi Ahmet...**, s. 127.

¹⁷² ATASE, **ORH.-IV**, nr.53/10, 23 Kanunusani 1293.

gün sonra Karaağaç'tan Galos'a asker götürmekle görevlendirildi. 3 Şubat 1878'de Bahriye Nezareti'ne gönderilen telgrafta Karaağaç'tan Galos'a iki batarya topunun gönderileceği, bu taburları götürme görevinin da Gelibolu'da bulunan Recep Paşa'ya tevdi edildiği belirtilmekteydi. Bu iş için tahsis edilen vapurlar önce Gelibolu'ya gidip Recep Paşa'yı alacak, akabinde Karaağaç'a uğrayarak alacağı askeri Galos'a götürecektir.¹⁷³ Aynı tarihte Yenice'de bulunan Saffet Paşa'ya bir yazı gönderilerek, Yenişehir Fırkası komutanı olan Sabit Paşa'nın Bolayır'daki Fırka Komutanlığı'na atanmasından dolayı Recep Paşa'nın Yenişehir Fırkası'nı teslim alacağı belirtilerek, ayrıca, Karaağaç'ta bulunan beş süvari alayından ikisinin Yenişehir'e ve üçünün de Dersaadet'e gelmek üzere harekete hazır bulundurulması istendi.¹⁷⁴

Recep Paşa'ya bir gün sonra 4 Şubat 1878'de gönderilen yazıda ise Yenişehir cihetinde bir Fırka'nın toplanmasının lazım geldiği kaydedilerek, bu fırkanın Komutanlığı'nın da kendisine tevdi edildiği tebliğ edildi. Yazıda Sabit Paşa Fırkası'nın oraya geleceği ve kendi emrine verildiği, Sabit Paşa'nın ise Bolayır'da bulunan fırka komutanlığına tayin edildiği, Karaağaç'tan Galos'a nakledilecek olan taburlar için vapur tahsis edildiği de haber verildi.¹⁷⁵ Alınan karar gereği asker sevkiyle birlikte ihtiyaç duyulan cephaneye de gönderilecekti. Tophane-i Amire Müşirliği tarafından 7 Mart 1878 tarihli yazıda, Yenişehir Fırkası için gönderilecek sekiz tabur asker için lazım olan 2.600 sandık Martini cephanesinin Seyit Paşa refakatinde gönderileceği, bunun dışında, Yenişehir tarafına gönderilecek olan dağ toplarının, şirket vapurlarının zamanında gelmemesinden dolayı geciktiği de ilave edilmekteydi.¹⁷⁶ 5 Şubat 1878'de Sait Paşa tarafından gönderilen telgrafta, nakil için Sultaniye ve Taif vapurlarının tahsis edildiği, bunların Dersaadet'ten iki batarya topuyla bir tabur askeri olarak hareket edeceği haber verildi.¹⁷⁷ Bunların dışında Seraskerlik tarafından Yenice'de bulunan Müşir Saffet Paşa'ya gönderilen telgrafta, orada bulunan 16 taburun Recep Paşa komutasında Galos'a götürüleceği, bunların iki liva olarak teşkil edileceği, durumun Sabit Paşa'ya tebliğ edilmesi istendikten sonra,

¹⁷³ ATASE, **ORH.-IV**, nr.53/207, 22 Kanunusani 1293.

¹⁷⁴ ATASE, **ORH.-IV**, nr.54/41, 22 Kanunusani 1293.

¹⁷⁵ ATASE, **ORH.-IV**, nr.53/10, 23 Kanunusani 1293.

¹⁷⁶ ATASE, **ORH.-IV**, nr.67/29, 23 Kanunusani 1293.

¹⁷⁷ ATASE, **ORH.-IV**, nr.52/42, 24 Kanunusani 1293.

geri kalan bir taburun ise İstanbul'a gönderilmesi istendi.¹⁷⁸ Durumdan halkı da haberdar etmek isteyen devlet, 6 Şubat 1878'de Yanya ahalisine gönderilen bir telgrafla, Recep Paşa'nın komutasında Yanya cihetine 16 taburdan oluşan fırkanın sevk edildiği ve bir fırkanın da gönderilmek üzere olduğu bildirildi.¹⁷⁹

Muhtemel Yunan saldırılarına karşı İstanbul'da bulunan sekiz tabur askerin gönderilmesi kararlaştırılmıştı. Ancak, bunların acemi olmaları sebebiyle gönderilmelerinden vazgeçilmiş, Karaağaç'ta bulunan 16 taburlu Ferik Sabit Paşa Fırkası'nın Gelibolu'da bulunan Recep Paşa komutasında Galos'a nakledilmeleri uygun görülmüştür. 6 Şubat 1878 tarihli yazıda alınan bu karar Seraskerlik tarafından Meclis-i Mebusan Riyaseti'ne gönderilen yazıda, *mesele-i hazırada hüsn-ü hizmet ve azimeti meşhur olan Ferik Recep Paşa* komutasında gönderilmelerinin münasip görüldüğü, Dersaadet'ten de top bataryaları tertip edilerek nakli ve Recep Paşa'nın Gelibolu'dan hareketle Karaağaç'tan mahalli askeri alarak Galos'a götüreceği bildirilmiş, aynı zamanda bu konuda Süleyman Paşa'nın da bilgilendirildiği ilave edilmiştir.¹⁸⁰

Yeni teşkil edilecek olan Recep Paşa Fırkası ve orada mevcut bulunan kuvvetlerin ne şekilde bulundurulacağına dair bilgi ve emir, Yenişehir Komutanı Muhlis Paşa'ya 8 Şubat 1878'de telgrafla bildirildi.¹⁸¹ Buna göre orada bulunan askeri kuvvetler mevkinin ve oradaki vaziyetin gereklerine göre topluca bulundurulmalarına karşılık, Recep Paşa Fırkası seyyar halde olacak, bütün emirler Yanya Umum Komutanlığı'ndan alınacaktır. Daha önce yeni askeri birliklerin gönderilmesi talebinde bulunmuş olan Yanya Umum Komutanlığı ve Yanya Valisi'ne 10 Şubat 1878'de bir telgraf gönderilerek, müştereken yapmış oldukları talepleri üzerine orası için, Taif vapuru ile Ferik Recep Paşa komutasında seçkin bir fırkanın gönderilmekte olduğu haber verilmiştir.¹⁸²

Yukarıda belirtildiği gibi, Yunanistan'ın da etkisiyle Osmanlı topraklarında karışıklık çıkarma ve eşkıyalık faaliyetleri giderek artmaya başlamıştı. Nitekim,

¹⁷⁸ ATASE, **ORH.-IV**, nr.54/42, 24 Kanunusani 1293.

¹⁷⁹ ATASE, **ORH.-IV**, nr.56/36, 24 Kanunusani 1293.

¹⁸⁰ ATASE, **ORH.-IV**, nr.54/48, 25 Kanunusani 1293.

¹⁸¹ ATASE, **ORH.-IV**, nr.54/45, 27 Kanunusani 1293.

¹⁸² ATASE, **ORH.-IV**, nr.57/37, 29 Kanunusani 1293.

Recep Paşa Fırkası'nın teşkilinden hemen sonra, bu olaylar sebebiyle kendisine görev verilmiş ve bunların üzerine gönderilmiştir. Yenişehir Merkez Komutanı olan Ferik Ahmet Paşa, 14 Şubat 1878'de gönderdiği telgrafta Galos ve Kardiç (Kadrice) taraflarında eşkıya eylemlerinin artması üzerine, Galos'ta bulunan Recep Paşa tarafından asker sevk edildiğini bildirmiştir.¹⁸³ Ancak, askeri cephanenin azlığı sebebiyle yeterli sayıda asker çıkarılmadığı da ifade edilmiş, daha önceden defalarca talepte bulunulduğu gibi, ihtiyaç duyulan cephane ve mühimmatın süratle gönderilmesi istenmiştir. Osmanlı-Rus Savaşı'nda olduğu gibi, daha sonra eşkıya guruplarıyla baş etmek için girişilen mücadelede de özellikle cephane ve mühimmat açısından çok büyük sıkıntılar çekilmiş, dolayısıyla istenilen neticenin elde edilmesi zorlaşmıştır. Yanya Umum Komutanı Abdi Paşa, 15 Şubat 1878'de gönderdiği telgrafta, Galos'ta bulunan Recep Paşa Fırkası'nın acil ihtiyacı ile Yanya ve Narda'daki birliklerin ihtiyaç duyduğu üç bin sandık Henri Martini fişeği ile yeterli miktarda top cephanesinin Galos İskelesi'ne gönderilmesini istemiş, Recep Paşa'nın istediği miktarın gönderilmesini özellikle vurgulamıştır.¹⁸⁴ Abdi Paşa, 17 Şubat 1878 tarihli telgrafında ise, komutası altında bulunan fırkaların ihtiyacını temin etmek için Preveze İskelesi'ne tabur gönderilmesini isterken, Recep Paşa'dan aldığı bilgiye dayanarak üç tabur askere şiddetle ihtiyaç duyulduğunu, elbise, çamaşır, çadır, kazma, kürek vs. levazımın süratle gönderilmesini istemiştir.¹⁸⁵

Osmanlı Ordusunun çektiği önemli sıkıntılardan bir tanesi de erzak meselesidir. Kendilerine ödeme yapılmayan erzak müteahhitleri bir çok kez erzakı kesme tehdidinde bulunmuşlardır. Abdi Paşa 19 Şubat 1878 tarihli telgrafında, emrindeki birliklerin zaruri ihtiyaçlarını karşılamak üzere erzak müteahhitlerinin birikmiş alacaklarını karşılamak için bin adet yüzlük kaime gönderilmesini istemiş, ayrıca, Galos'ta çıkan kargaşadan dolayı harekate hazırlanmakta olan Recep Paşa'nın zahire ve diğer ihtiyaçlarının karşılanmasını istemiştir.¹⁸⁶ Sık sık eşkıya takibine çıkan Recep Paşa, çok daha fazla cephane sarf ettiği için ihtiyaç duyduğu cephaneyi Umum Komutan Abdi Paşa aracılığıyla temin etmeye çalışmıştır. Abdi Paşa, 24

¹⁸³ ATASE, **ORH.-IV**, nr.63/93, 2 Şubat 1293.

¹⁸⁴ ATASE, **ORH.-IV**, nr.63/67, 3 Şubat 1293.

¹⁸⁵ ATASE, **ORH.-IV**, nr.63/70, 5 Şubat 1293.

¹⁸⁶ ATASE, **ORH.-IV**, nr.63/71, 7 Şubat 1293.

Şubat 1878'de bir telgraf göndererek taleplerin karşılanmasını ısrarla istemeye devam etmiştir. Recep Paşa'dan aldığı haberlere göre, bölgede bulunan eşkıya zaman zaman köylere inmekte ve hasara sebebiyet vermektedir. Bunlarla çok sık meydana gelen çatışmalardan dolayı daha fazla cephane sarf edilmekte ve bu yüzden cephane taleplerinin bir an önce ikmali gerektiğine vurgu yapmıştır.¹⁸⁷ Recep Paşa, 24 Şubat 1878'de Yenişehir'den gönderdiği telgrafında Tırhala sancağı dahilinde ve hudut boylarında toplanmış bulunan iki bin kadar eşkıya ile çarpışabilmek için cephane ikmalinin yapılması gerektiğini, çünkü, cephane ve mühimmatlarının çok azaldığını ifade etmiştir.¹⁸⁸

Recep Paşa iki gün sonra 26 Şubat 1878'de Seraskerliğe bir telgraf göndererek, Yenişehir Sancağının asayişini temin edilmedikçe kazalardan vergi tahsil etmenin imkansız olduğunu, erzak müteahhidinin alacağının ödenememesinden dolayı bundan sonra kendilerine erzak verilmeyeceğinin müteahhit tarafından beyan edildiğini, askeri açlıktan kurtarmak için yeteri kadar ödeneğin gönderilmesini ve İstenen meblağdan hiç olmazsa 60 yük (60x100.000 Akçe = 6.000.000) kuruşun biran önce yetiştirilmesini talep etmiştir.¹⁸⁹

Yanya'da meydana gelen hadiselerle ilgili olarak 1 Mart 1878'de Tırhala'dan gönderdiği telgrafında ise, söz konusu hadiselerin önlenmesi için Tırhala mutasarrıfı İbrahim Paşa'nın yerine Cavit Paşa'nın tayinini istemiş¹⁹⁰ olan Recep Paşa; Tırhala Sancağındaki asayiş bozukluğunun mutasarrıfın dürüst olmamasından ileri geldiğinin aşikar olduğunu, bu sebeple mutasarrıf İbrahim Paşa'nın başka bir mahalle nakli ile yerine Cavit Paşa'nın tayininin yerinde bir hareket olacağını belirtmiştir.¹⁹¹

Yenişehir'de meydana gelen olaylarla ilgili olarak burada bulunan Ferik Recep, Muhlis ve Ahmet paşalar 8 Mart 1878'de gönderdikleri telgrafta; Yenişehir'de bulunan Hıristiyan halkın üçte birine yakın bölümünün isyan halinde olduğu, Agra'ya'nın tamamen isyancıların eline geçmediği, ayrıca Katrin (Katerin)

¹⁸⁷ ATASE, **ORH.-IV**, nr.63/76, 12 Şubat 1293.

¹⁸⁸ ATASE, **ORH.-IV**, nr.63/96, 12 Şubat 1293.

¹⁸⁹ ATASE, **ORH.-IV**, nr.63/97, 14 Şubat 1293.

¹⁹⁰ ATASE, **ORH.-IV**, nr.62/165, 17 Şubat 1293.

¹⁹¹ ATASE, **ORH.-IV**, nr.63/98, 17 Şubat 1293.

şehrinde de eşkıyalığın artmış olduğu, Yenişehir ve Manastır arasındaki telgraf hatlarının isyancılar tarafından tahrip edilmiş olduğu, bütün bunlara karşı koyabilmek için 16 taburun acele yollanması gerektiği bildirilmiştir.¹⁹² Üç gün sonra Seraskerlik tarafından 11 Mart 1878’de Ferik Recep, Muhlis ve Ahmet paşalara gönderilen telgrafta; Yunanlıların hareket ve faaliyetleri, yöre üzerindeki etkileri, ihtiyaç duyulan asker, cephane vs. ihtiyaçlar ile ilgili olarak doğrudan gönderilen telgraflarıyla umum kumandanlık tarafından Seraskerliğe gönderilen telgraflar arasında farklılık ve birbirine muhalif ifadeler bulunduğu, bu ise askeri kısımlar arasındaki haberleşme, gerekli tertibatların alınması konusunda zaman kaybına ve hatta önemli hatalara sebebiyet verdiği, içinde bulunulan nazik durumun ise bunu kaldıramayacağı, Yenişehir ile civarının ihtiyaç duyduğu şeylerin bundan böyle umum kumandanlığa gönderilmesi ve bu yolla Seraskerliğe aktarılması kaidesine riayet edilmesi istenmiştir.¹⁹³

Recep, Muhlis ve Ahmet Paşalar Tırhala bölgesi için 25 tabur ve iki alay süvari ile cephane ihtiyaçları, ayrıca Mirliya İbrahim Paşa’nın 16 taburluk bir kuvvet isteği, daha önceden de yine Recep Paşa’nın asker ve mühimmat isteğine dair taleplerinin olduğu, Seraskerlik tarafından 11 Mart 1878 tarihli telgraf ile Yanya Umum Komutanlığı’na bildirilmiştir.¹⁹⁴ Bosna Kumandanlığı 13 Mayıs 1878 tarihli telgrafında, Bosna Salis taburları için Dersaadet’ten Selanik’e gönderilen tüfek ve fişeklerden, 800 sandık fişeğin 400 sandık kısmının Recep Paşa’ya verildiği, buna karşılık eksilen malzemenin tamamlanacağı belirtildiği halde hala Selanik’e gönderilmediği bildirilmiştir.¹⁹⁵

b- Recep Paşa’nın İstanbul’a Tayin İsteği

Recep Paşa 14 Mayıs 1878’de Yenişehir’den gönderdiği telgrafında, Yenişehir civarında asayişin yoluna girmekte olduğunu, buradan 24 taburun Dersaadet’e gönderileceğini öğrendiğini; Hersek, Karadağ ve Ruslarla yapılan bütün savaşlarda bulunduğunu, Dersaadet’e gidecek olan bu taburlarla birlikte ve

¹⁹² ATASE, **ORH.-IV**, nr.63/101, 24 Şubat 1293.

¹⁹³ ATASE, **ORH.-IV**, nr.63/24aajpg, 27 Şubat 1293.

¹⁹⁴ ATASE, **ORH.-IV**, nr.63/26, 27 Şubat 1293.

¹⁹⁵ ATASE, **ORH.-IV**, nr.69/185, 1 Mayıs 1294.

Dersaadet'e tayin edilmesini arzu edip istirahatda bulunduğunu ifade etmiştir.¹⁹⁶ Buna karşılık Ferik Ahmet Paşa ise 15 Mayıs 1878'de gönderdiği yazısında, Recep Paşa'nın burası için varlığının önemli ve elzem olduğunu belirterek, Dersaadet'e gönderilecek firkanın komutasının Recep Paşa yerine Muhlis Paşa'ya verilmesinin daha uygun olacağını belirtmiştir.¹⁹⁷ Diğer taraftan Yanya vilayetinden yine 15 Mayıs 1878'de gönderilen yazıda, Abdi Paşa'nın hasta olması sebebiyle, Yenişehir'de bulunan üç ferikten Recep veya Muhlis paşalardan birinin Yunan cihetine, Beşir Paşa'nın ise kendi mahiyetlerine tayin edilmesinin münasip ve uygun olacağı ifade edilmiştir.¹⁹⁸ Böylece Recep Paşa'nın İstanbul'a tayin isteği gerçekleşmemiştir. Recep Paşa, birkaç ay sonra tekrar tayin için teşebbüste bulunmuştur. 3 Eylül 1878'de Yanya'dan gönderdiği telgrafında bir kez daha Dersaadet'e tayini rica etmiştir. Telgrafında, şimdiye kadar nereye memur ve tayin edilmişse, emirlerin icrasıyla işin hakkını vermek için gücü ve takati yettiğince çalışarak sabır gösterdiğini, hiçbir zaman tayin yerleri için kızmak suretiyle makamı kötüye kullanmadığını, ancak, bu sefer sağlık durumlarından kaynaklanan mazeretinden dolayı mümkünse Dersaadet'e alınmasını rica etmiştir.¹⁹⁹ Ancak, bu seferde isteği gerçekleşmemiştir.

c- Recep Paşa'nın Galos'tan Asker Çekilmesini Uygun Görmemesi

Recep Paşa 24 Mayıs 1878'te Seraskerliğe gönderdiği telgrafında, kendi bölgesinden 3 taburun İşkodra'ya gönderilmesinin irade buyrulduğunu, ancak, Dersaadet'e gönderilmek üzere buradan ayrıtıp Galos'a gönderilen ve henüz Galos'ta bulunan 22 taburdan sonra geriye kalanlarının, mevkinin hassasiyeti ve önemine binaen buldukları mevkileri muhafaza ve müdafaa suretiyle yerlerinde bırakılıp buralarda muhafaza edilmesinin daha uygun olacağını bildirmiştir.²⁰⁰ 5 Haziran 1878'de yine Seraskerliğe gönderdiği telgrafında İşkodra bölgesine sevk

¹⁹⁶ ATASE, **ORH.-IV**, nr.69/196, 2 Mayıs 1294.

¹⁹⁷ ATASE, **ORH.-IV**, nr.70/3, 3 Mayıs 1294.

¹⁹⁸ ATASE, **ORH.-IV**, nr.70/5, 3 Mayıs 1294.

¹⁹⁹ ATASE, **ORH.-V**, nr.7/120, 22 Ağustos 1294.

²⁰⁰ ATASE, **ORH.-IV**, nr.69/197, 12 Mayıs 1294.

olunmak üzere üç taburun Galos İskelesi'nde 18 Haziran günü (6 Haziran 1294) hazır bulundurulacağını haber vermiştir.²⁰¹

d- İngiliz Konsoloslarının Desteği İle Rum Eşkîyanın Çekilmesinin Sağlanması

22 Nisan 1878'de Recep Paşa ile Tırhala Mutasarrıfı İbrahim Bey tarafından Seraskerliğe gönderilen telgrafta, İngiliz konsoloslarının teşebbüsü üzerine, Yunan eşkıyasının geri çekilmekte olduğu bildirilmiştir.²⁰² Galos'ta İngiliz konsoloslu, Atina konsoloslu, Recep Paşa ve Tırhala mutasarrıfı İbrahim Beyin katıldığı bir görüşme yapılmış, görüşmeden sonra Kardiç taraflarındaki eşkıyaya yapılan tebligat ve nasihat sonucu geri çekilmeleri sağlanmış, söz konusu gurupların kendi aralarında kararlaştırdıkları şekilde iki-üç vapura bindirilip buradan ayrılmaları sağlanmıştır. Ayrıca, bunların biran önce buradan ayrılmaları için Yunan komiserleriyle görüşmeciler arasında yapılan görüşme neticesinde istenilen gayeye ulaşılmıştır. Recep Paşa, 4 Haziran 1878'de Seraskerliğe gönderdiği telgrafında Tırhala sancağında eşkıya tecavüzlerinin Osmanlı askeri ve biraz da İngiltere konsolosluğunun yardımıyla şimdilik bastırıldığını, Müslim ve gayr-ı Müslim halkın yerleşim yerlerine dönmeye başladıklarını bildirmiştir.²⁰³ 15 Haziran 1878 tarihli telgrafında ise Yunanistan'a hicret eden Hıristiyan halkın, daha önce gelmeyeceklerine dair haber alınmasına rağmen, eski mekanlarına dönmeye başladıklarını, amaçlarının ise anlaşılamadığı ve bu duruma dikkat edileceğini ifade etmiştir.²⁰⁴

Osmanlı Devleti'nden toprak kapmanın peşinde olan Yunanistan, Berlin Kongresinin toplanması ile birlikte faaliyetlerini arttırmış, Osmanlı topraklarında karışıklıklar çıkarmak suretiyle Avrupa'nın dikkatini bu taraflara çekmeye çalışmıştır. Ali Saib Paşa, Tırhala'da bulunan Recep Paşa'dan aldığı telgraf üzerine 21 Haziran 1878 tarihli yazısında, Petril'de uzun zamandan beri hükümet kuvvetinden hali kalmasından dolayı eşkıya faaliyetlerinin arttığını, bunu önlemek ve Yunan entrikalarını bozmak amacıyla bu bölgeye kuvvet gönderilmesi gerektiği

²⁰¹ ATASE, **ORH.-IV**, nr.70/47, 24 Mayıs 1294.

²⁰² ATASE, **ORH.-V**, nr.90/104, 10 Nisan 1294.

²⁰³ ATASE, **ORH.-IV**, nr.70/34, 23 Mayıs 1294.

²⁰⁴ ATASE, **ORH.-IV**, nr.60/72, 3 Haziran 1294.

haber vermiştir.²⁰⁵ Yunanlıların faaliyetleriyle ilgili olarak yapılan tahkikatta; Yunanlılar, askerlerinin hudutta Arnavutların yaptıkları hırsızlıkları sebebiyle bulundurulduğu iddia edilmesine karşılık; Narda, Kerebine (Grebena), İspir (İsper), Potamo, Haslar ve Alasuyu (Alasonya) taraflarına asker gönderdikleri tespit edilmiş, ayrıca, buradaki Hıristiyan halkı devlet aleyhine kışkırtarak, Avrupa'ya ve bu sırada devam etmekte olan Berlin Kongresi'ne katılanlara haklı olduklarını göstermeye yönelik bir hareket olduğu anlaşılmıştır.²⁰⁶

Osmanlı askerinin aylar geçmesine rağmen önemli ölçüde ihtiyaçlarının karşılanmadığına dikkat çekmiş, komutanların ısrarlı talepleri hep devam etmiştir. Recep Paşa, 26 Ağustos 1878 tarihli telgrafında askerın ihtiyacına sarf edilmek üzere 2 milyon kuruşun gönderilmesini istemiş, askerın ayaklarındaki çarıkların kullanılamaz halde olduğunu ve paranın bu amaçla harcanacağını ifade etmiştir.²⁰⁷

Berlin Kongresi'ne katılan Yunan temsilcileri, Osmanlı delegelerinin tüm karşı çıkımlarına rağmen, özellikle Bismark'ın da desteğiyle 24. Maddenin antlaşma metnine istekleri doğrultusunda düzenlenip dahil edilmesini sağladılar. Bu maddeye göre; *“Osmanlı Devleti ile Yunanistan, Berlin Kongresi'nin 13. protokolünde açıklanan sınır düzeltilmesi maddesince, anlaşmaya varamadıkları takdirde Almanya, Fransa, Avusturya, İngiltere, İtalya ve Rusya devletleri görüşmeleri kolaylaştırmak için kendilerine arabuluculuk etmek hakkını muhafaza ederler.”*²⁰⁸ Bu şekilde Osmanlı Devleti'nin rızası alınmak suretiyle Yanya, Tırhala, Preveze ve Galos taraflarında Yunanlılar lehine sınır düzeltilmesi yoluna gidilecek ve bu yolla bir kısım toprak kendilerine terk edilecekti. Berlin Antlaşması'nın imzalanmasından hemen sonra Osmanlı Devleti'ne sınır düzeltme notası veren Yunanistan'ın talebi karşılanmayınca her iki taraf savaş hazırlıklarına başlamıştır.²⁰⁹ Yunanlıların Ayamavra adı verilen mevkiye bir batarya top göndermek üzere olduklarını haber aldığını belirten Recep Paşa 27 Ağustos 1878 tarihli telgrafında, söz konusu yerin şehbenderliğinden alınan yazı üzerine durumun Narda Komutanlığı'na bildirildiğini

²⁰⁵ ATASE, **ORH.-IV**, nr.70/38, 9 Haziran 1294.

²⁰⁶ ATASE, **ORH.-IV**, nr.2-9/119, 19 Haziran 1294.

²⁰⁷ ATASE, **ORH.-V**, nr.72/100, 14 Ağustos 1294.

²⁰⁸ Rifat Uçarol, **Gazi Ahmet...**, s. 128.

²⁰⁹ Rifat Uçarol, **Gazi Ahmet...**, s. 129.

de belirtmiştir.²¹⁰ Daha sonra Yunanlıların Ayamavra bölgesine bir batarya topunu getirip yerleştirdiklerini, durumun Narda Komutanlığı'na bildirildiğini, Yanya ve Yenişehir üzerine tecavüze hazırlanan Yunanlılara karşı Yanya ve Yenişehir fırkalarının asker ihtiyacının ikmal edilmesini istenmiştir.²¹¹

Yunanlılarla sınır sorununu çözmek üzere yapılacak görüşmeler için, Gazi Ahmet Muhtar Paşa 18 Aralık 1878 tarihinde Birinci Komiser olarak tayin edilmiş, taraflar arasında yapılan görüşmeler uzun süre devam etmesine rağmen bir netice alınamamıştır. Gazi Ahmet Muhtar Paşa, söz konusu toprakların kaybedilmemesi için, Preveze'de yapılan görüşmeleri asıl hedefinden saptırarak, usul mücadelesi haline sokmuş, Yunan komiserlerinin görüşmelerden çekilmesine sebep olurken, heyetlerin bir sonuç alınmadan dağılması Osmanlı devletinin işine yaramış ve biraz daha zaman kazanılmıştır.²¹²

e- Recep Paşa'nın Bolayır Komutanlığı'na Atanması

Yanya bölgesinde görevlendirilmiş olup ve Yenişehir'de teşkil edilmiş olan fırkanın komutanı olan Recep Paşa'nın görev yeri 15 Eylül 1878 tarihinde değiştirilmiştir. Bu tarihte Derviş Paşa Dördüncü Ordu Müşirliği'ne, İsmail Hakkı Paşa Erzurum Valiliğine, Osman Nuri Paşa Kosova Komutanlığı'na atanırken, Recep Paşa'da Bolayır Komutanlığı'na atanmıştır.²¹³

Recep Paşa, o güne kadar askeri görevleri sürdürürken 6 Mart 1879 tarihli tezkere ve vali muavini unvanı ile Edirne valiliğine tayin edilmiştir. Aynı tezkere ile Selami Paşa'nın Gelibolu kumandanlığına tayin edildiği belirtilmiştir.²¹⁴ Seraskerlik tarafından 14 Eylül 1879'da (27 Ramazan 1296/2 Eylül 1295) Sadrazamlığa gönderilen yazıda, Altıncı Ordu Meclisi reisi Sabit Paşa'nın Basra valiliğine tayin edildiği hatırlatılarak yerine Ferik Recep Paşa'nın tayin edilmesinin tasvip edildiği belirtilmiştir. Bunun üzerine Sadrazam tarafından 21 Eylül 1879'da padişahın onayına sunulduktan sonra, Recep Paşa 22 Eylül 1879 tarihli irade ile Altıncı Ordu

²¹⁰ ATASE, **ORH.-V**, nr.72/101, 15 Ağustos 1294.

²¹¹ ATASE, **ORH.-V**, nr.72/101, 15 Ağustos 1294; ATASE Arşivi'ne yaptığımız çalışmamızda Recep Paşa'ya yazılmış, ancak, şifresi çözülmemiş telgrafların mevcudiyeti de dikkatimizi çekmiştir. (Bkz. **ORH.-V**, nr.79/68, 13.03.1294- nr. 79/85, 25.03.1294.)

²¹² Rifat Uçarol, **Gazi Ahmet...**, s. 131-134.

²¹³ ATASE, **ORH.-VII**, nr.2-10/798,800, 3 Eylül 1294.

²¹⁴ ATASE, **ORH.-VII**, nr.2-10/865, 22 Şubat 1294.

Meclisi Reisliğine tayin edilmiştir.²¹⁵ Genelkurmay ATASE Arşivi'nde rastladığımız ve Recep Paşa'nın vali muavini olarak Edirne valiliğine tayin edildiğini gösteren bu vesika dışında her hangi bir bulguya ulaşamadık. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yaptığımız çalışmada ise, bu konu ile ilgili olarak bir jurnale rastladık.²¹⁶ Jurnalın orijinal kaydında herhangi bir tarih yoktur. Ancak, yapılan tasnifte dosya üzerine 1298 tarihi düşülmüştür. Şayet bu tarih doğru kabul edilirse, Recep Paşa'nın bu tarihte Edirne'de olması mümkün değildir. Çünkü, bu sırada (02.10.1879-19.05.1881) Bağdat'ta ve Altıncı Ordu Meclis Riyasetinde bulunmaktadır. Sadece vesikada belirtilen bilgilerden hareket edilirse, söz konusu vali yardımcısının Recep Paşa olduğu hakkında şüpheye yer yoktur. Jurnalde; o sırada Edirne valisi olan Rauf Paşa ve diğer idarecilerin icraatları hakkında önemli bilgilere yer verilmektedir; Rauf Paşa'nın hiçbir memuru azletmediği, kendisinde kusur bulanların dahi kötü bir vasfının olmadığını tasdik ettikleri ifade edildikten sonra, "...*Babiâli bu eyaletin sair memurlarını dahi gayet itina ile intihab eylediği anlaşılıyor,*" denilmektedir. Bu görevlilerin devletin iyi memurlarından olduğunun herkes tarafından tasdik edildiği, vali gibi gayretli oldukları, özellikle "...*muavin Recep Paşa'nın hürmet-i istisnâiyeye nâil olmuş bir zat...*"²¹⁷ olduğu belirtilmektedir. Yine Recep Paşa'nın da herkes tarafından takdir gördüğü, gayretli ve üstün bir kişiliğe sahip olup, sevmeyenlerin bile ahlaki bir kusurunun olmadığı bir mülkiye memuru olduğunu kabul ettiklerine işaret edilmektedir. Vali ve yardımcısının gayet uyumlu çalıştıklarına da değinilmektedir. Mutasarrıf olarak atananların da özenle seçildiği Dimetoka, Çatalca ve Kırkkilise mutasarrıfları ile Çorlu kaymakamının çok methedildiğine yer verilmektedir.²¹⁸

D- Süleyman Paşa'nın Muhakemesinde Recep Paşa'nın Tanıklık Yapması

Osmanlı-Rus Savaşı'nın büyük bir mağlubiyetle neticelenmesinden sonra ihmali görülen ve muhtelif suçlar isnat edilen paşalardan birisi de Süleyman Paşa idi. Divan-ı Harbe verilen Süleyman Paşa, muhakeme sonucu isnat edilen bazı

²¹⁵ BOA., **İ.DH.**, nr.64300, 5 Şevval 1296; ATASE, **ORH.-VII**, nr.2-10/905, 12 Eylül 1295.

²¹⁶ BOA., **Y.PRK. AZJ.**, nr.4/112, 1298.

²¹⁷ BOA., **Y. PRK. AZJ.**, nr.4/112, 1298.

²¹⁸ BOA., **Y. PRK. AZJ.**, nr.4/112, 1298.

hususlarda mahkeme tarafından suçlu bulunmuş, ömür boyu sürgün cezasına çarptırılmış²¹⁹ ise de bu ceza Padişah tarafından altı yıla indirilmiş ve Bağdat'a Sürgün'e yollanmıştır.²²⁰

Süleyman Paşa, Eski Zağra Muharebesi sırasında sağ cenahında düşmanla muharebe eden Rauf Paşa'ya yardım etmemesi, Kredîç ve Hain boğazlarından hemen hareket edip düşmanın toparlanmasına fırsat vermeden hücumu geçmesi gerekirken bu fırsatı değerlendirmemesi, Şıpka'nın alınamayacağı anlaşıldığı halde hücumu devam etmesi, Kımarlı'nın terki sırasında gerekli tertibatı almaması ve bu sebeple büyük bir faciaya sebep olması, Kendisine tam yetki verildiği halde İstanbul'dan mezuniyet istemek suretiyle zaman kaybına sebep olması, Maiyetinde bulunan taburları Edirne'de bırakıp ayrılması ve bozguna sebep olması gibi nedenlerden dolayı oy çokluğu ile suçlu bulunurken, bunun dışında isnat edilen suçlamalardan ise oy çokluğu ile suçsuz bulunmuştur.²²¹

Süleyman Paşa'nın, yedi kişiden oluşan mahkeme heyetinden altısının oyuyla suçlu bulunduğu, Rauf Paşa'ya yardım etmemesi hususunda ifadesine başvurulardan bir tanesi de maiyetinde bulunan ve söz konusu muharebede bulunan Recep Paşa'dır. Konu ile ilgili olarak Divan-ı Harb Reisi Semih Paşa tarafından 24 Haziran 1879 tarihli telgrafla ifadesine başvurulması üzerine, 6 Temmuz 1879 tarihli telgrafı ile konu hakkındaki görüşlerini arz etmiştir.²²² Recep Paşa'nın telgrafla bildirdiği görüşlerine geçmeden önce söz konusu olaylara kısaca değinmek faydalı olacaktır:

Bilindiği gibi, Rusların eline geçmiş bulunan Eski Zağra'nın tekrar ele geçirilmesi için Karapınar'da Rauf Paşa ile buluşan Süleyman Paşa birlikte hareket etmeyi kararlaştırmışlardı. Varılan karara göre Rauf Paşa sağ kanatta bulunan Eski Zağra'dan, Mirliva Hulusi Paşa sol kanatta bulunan Çırpan'dan, Süleyman Paşa da Karapınar'dan birlikte hareket edeceklerdi. Rauf Paşa Eski Zağra'ya doğru hareket ederken önce Göllü Köyü'nde düşman müfrezesi ile karşılaşmış ve bunları püskürtmüştü. Daha sonra meydana gelen Curanlı Muharebesi'nde cephanesi

²¹⁹ Hüsnü Erol Özbilgen, **Müşir Süleyman...**, s. 149.

²²⁰ **a.e.**, s. 151.

²²¹ **a.e.**, s. 145-146.

²²² **İlave-i Ceride-i Askeriye**, 23 Receb 1295/11 Temmuz 1294.

tükenmiş ve Ruslara mağlup olmuştu. İki binden ziyade şehit ve yaralı veren Rauf Paşa ordusu bozguna uğramış, akabinde Ruslar Yeni Zağra'yı işgal etmişlerdi.²²³

Eski Zağra üzerine harekete geçtiği sırada, sağ kanadında bulunan Rauf Paşa Fırkası ile aralarında sadece bir saatlik bir mesafe bulunan Süleyman Paşa, bunların düşmanla savaşa tutuştuğunu top seslerinden ve yardım için gönderilen subaylardan öğrenmişti.²²⁴ Emrinde bulunan kırk üç taburdan bir kısmını ayırıp Rauf Paşa yardımına göndermesi mümkündür. Çünkü, düşmanın bu sıralarda içinde bulunduğu zaaf da buna imkan sağlamakta idi. Ancak, Süleyman Paşa kendi zaferini Rauf Paşa Fırkası'nın mahvedilmesi veya zaferine başkasını ortak etmemek düşüncesiyle yardımda bulunmamıştı.²²⁵ Yukarıda anlatılan Eski Zağra Muharebesi sırasında mağlup olup çekilen Rus birlikleri de Rauf Paşa fırkasını üç taraftan sarıp perişan etmişlerdi.²²⁶ İşte Süleyman Paşa Muhakemesi sırasında bu konu gündeme gelmiş ve bunun için mahkeme Recep Paşa'nın ifadesine başvurmuştu.

Recep Paşa, komutanların kararlaştırdığı şekilde; Rauf Paşa'nın emrindeki kuvvetlerle sağ taraftan, Mehmet Hulusi Paşa'nın sol ve Süleyman Paşa'nın merkezden harekete geçip Eski Zağra'da buluşmaya karar verdiklerini belirtmiş, ilk gün top seslerinin duyulmadığını, ertesi gün ise sağ taraflarında bulunan Rauf Paşa'nın bölgesinden top seslerinin gelmeye başladığını, ayrıca süvarilerin de haber verdiğini belirtmiştir. Top seslerinin devam ederek herkes tarafından duyulduğunu da sözlerine eklemiştir. O gün Süleyman Paşa Ordusu Arabacı Köyü'ne varmış ve geceyi orada geçirmiştir. Bu köy Eski Zağra'ya yaklaşık bir buçuk saatlik bir mesafede bulunmaktadır. Ertesi sabah Süleyman Paşa'nın emri ile Eski Zağra'da bulunan düşmanın üzerine hücumla geçilecektir. Recep Paşa, nasıl hareket edileceği konusunda kendisi ve Veysel Paşa'ya gerekli talimatın verilmesinden sonra Süleyman Paşa'ya mealen şu ifadede bulduklarını belirtmiştir:

“Cenâheyn kollarımızdan hiç haber olmadığı ve dünkü gün dahi Rauf Paşa cihetinden pek çok top sedâsı işitildiği cihette, bugün sağ ve sol cenahlardan sağlam bir haber almadıkça, yahut görüp anlamadıkça ileriye hareket caiz değildir. Zira

²²³ Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir'ât...**, s. 406.

²²⁴ **a.e.**, s. 408.

²²⁵ **a.e.**, s. 408.

²²⁶ **a.e.**, s. 408.

mezkûr kolların kuvvetleri dahi zayıftır, bir muhâtara ihtimali vardır”²²⁷ Buna karşılık Süleyman Paşa’nın ise, bir iki saat Arabacı köyünde bekledikten sonra yine bir haber alınmazsa Eski Zağra’ya hareket edileceğini, kendilerine söylediğini aktarmıştı.

Recep Paşa ifadesinde, bir süre beklenildikten sonra hareket ettiklerini, kendisi ordunun sağ tarafında bulunduğunu, Rauf Paşa tarafından top seslerinin gelmeye başladığını belirtmiş, bu sırada Süleyman Paşa’nın yanına geldiğini, daha önce kararlaştırılan hareketi sözlü olarak kendisine tebliğ ederek taarruza memur olduğunu tebliğ ettiğini yazmıştır. Rauf Paşa tarafından gelen top seslerinin şiddetlenmesi üzerine, Süleyman Paşa’ya, “*işte Rauf Paşa hazretleri şiddetli bir muhârebe ediyor. Ve kuvve-i mevcûdesi malumunuzdur. Ve işte atılan toplar görülmüyor. Nazar buyurunuz deyu ifade ve irâe ettim,*”²²⁸ demiştir. Süleyman Paşa ise, “*evet topları işitiyorum, fakat, Rauf Paşanın sıkıntısı olsa elbette bizim ile muhabere ederdi*” karşılığını vermiştir. Recep Paşa, bizim onları aramamız gerektiğini, yardımcı kuvvete ihtiyacı olduğunu, emir verirlerse kendisinin oraya yakın olması hasebiyle yardıma gidebileceğini, veya başka bir livanın yardım için tayin edilmesini arz ve ihtarda bulunduğunu da ilave etmiştir. Bunun üzerine, Süleyman Paşa’nın, hareket içinde hareket olamayacağını söylediğini ifade etmiştir. Devamında, Eski Zağra’nın yakın olduğunu, Rauf Paşa’nın da yakın olduğunun görüldüğünü, öncelikle Eski Zağra’yı zapt etmek gerektiğini ve bu yolla Rauf Paşa’nın da düşmandan kurtulacağını, Eski Zağra’da birleşileceğini sözlerine eklemiştir.²²⁹

Recep Paşa, ifadesinin devamında; kısa bir süre sonra kendi livası ile düşman arasında muharebenin başladığını, bundan sonra Rauf Paşa tarafından gelen seslerin duyulması imkanının kalmadığını, Curanlı Muharebesi’nde uğranılan felaketten ve firarlardan bir nalbant neferi vasıtasıyla haberdar olduklarını, aldığı haberi muharebenin sonunda Süleyman Paşa’ya ilettiğini belirterek, ifadesine son

²²⁷ **İlave-i Ceride-i Askeriye**, 23 Receb 1295/11 Temmuz 1294; Süleymanpaşazâde Sami (Toplayan), **Süleyman Paşa’nın Muhâkemesi**, C: I, İstanbul, 1328, s. 356.

²²⁸ **İlave-i...**, 11 Temmuz 1295.

²²⁹ **İlave-i...**, 11 Temmuz 1295.

vermiştir.²³⁰ Recep Paşa, bu ifade ve telgrafıyla Süleyman Paşa'nın aleyhinde tanıklık etmiş olmaktadır.

Süleyman Paşa savunmasında, Rauf Paşa tarafından top seslerinin geldiğini kabul etmekle birlikte, mahiyetini anlayamadıklarını, hatta bazı subayların bunun bir Rus oyunu olabileceğini de söylediklerini aktarmıştır. Daha sonra kendilerinin de muharebeye girdiklerini, yolda Recep Paşa'ya, top sesi gelen yöne doğru livası ile birlikte ilerlemesini tembihlediğini, buna karşılık Recep Paşa'nın, hangi yoldan ve ne tarafa gideceğini kendisine resmi olarak tebliğ edilmesini istemesi üzerine kendisinin de meçhul bir hareket emri verme konusunda tereddüt ettiğini, söylemiştir. Bu konuda, Recep Paşa'nın ifadesine başvurmaya hiç gerek olmadığını, belirtmiş yukarıda aktarılan Recep Paşa'nın aleyhindeki ifadeleri için ise; "*hâdfürûşluk ve kamperestlik*" tabirlerini kullanırken, özellikle istikbalini düşünerek böyle bir ifadeye başvurduğunu, "*Rauf Paşa'nın mertebe-i satvet ve nüfûzunu ve Şakir ve Fuat paşaların anın delâletiyle rütbe-i müşiriyet kazandığını haber alan Recep Paşa artık sevâbık-ı eltâf ve inâyâtımı katan hatırına getirmeyerek Rauf Paşa'nın işine yarayacak surette bir cevabnâme yazıp bizi tahte-i cenâbetkârlığına tecâsür eyledi.*"²³¹ demiştir. Böylece, Recep Paşa'nın kendi istikbali için böyle bir ifadeyi verdiğini belirterek ağır ithamda bulunmuştur.

²³⁰ İlave..., 11 Temmuz 1295.

²³¹ Süleymanpaşazade Sami, *Süleyman...*, s. 357.

İKİNCİ BÖLÜM

MÜŞİR RECEP PAŞA'NIN 1877-1878 OSMANLI-RUS SAVAŞI'NDAN SONRA, MERKEZİ BAĞDAT'TA BULUNAN ALTINCI VE MERKEZİ MANASTIR'DA BULUNAN ÜÇÜNCÜ ORDU'DAKİ GÖREVLERİ, SELANİK-KOSOVA VE HAVALİSİ UMUM KOMUTANLIĞI, MERKEZİ ŞAM'DA BULUNAN BEŞİNCİ ORDU MÜŞİRLİĞİ

A - Recep Paşa'nın Altıncı Ordu'daki Görevleri

Recep Paşa, Yanya Fırka Komutanlığı sırasında iki kez, İstanbul'a tayin istemiş ancak, her iki seferinde de talebi kabul görmediğini, yukarıda belirtmiştik. Yanya'da görevini sürdürürken, merkezi Bağdat'ta bulunan Altıncı Ordu Meclis Reisi olan Sabit Paşa Basra Valiliğine atandı. Sabit Paşa'nın tayini ile birlikte boşalan, Altıncı Ordu Meclis Reisliğine, Serasker Ali Saib Paşa tarafından, 13 Eylül 1879 tarihli Sadarete yazılan yazı ile bu göreve Recep Paşa'nın tayin edilmesini tavsiye etti.²³² Bu tavsiyeyi de göz önüne alan Sadaret tarafından, 21 Eylül 1879 tarihli yazıları ile durum Padişahın onayına sunuldu ve tayin talebinin kabul edilmesi üzerine 22 Eylül 1879 tarihli irade ile Recep Paşa, merkezi Bağdat'ta bulunan Altıncı Ordu Meclis Reisliğine tayin edildi.²³³

Böylece Recep Paşa, askeri okuldan mezun olduktan sonra ilk görev yeri olan Altıncı Ordu'ya ikinci kez tayin edilmiş oluyordu. Merkezi Bağdat'ta bulunan Altıncı Ordu Meclis Reisliğine atanmakla birlikte, ordu komutanlığının boş olmasından dolayı, bu görevi de vekaleten yürüttü. Göreve başladıktan bir süre sonra Harbiye Nazırlığına gönderdiği yazılarda, vilayetin içinde bulunduğu durum hakkında bilgi verdi. Gerek vilayetin gerekse ordunun iyi idare edilmediğini ve bu durumun giderek kötüleştiğini belirtti. Bunları yazmaya; devlete olan bağlılığından dolayı kendisini mecbur hissettiğini, maksadının ise, buraya süratle merkezin dikkatini çekmek olduğunu belirtti. Biran önce ordu müşirliğine ve valiliğe dirayetli

²³² BOA., İ. DH., nr.64300, 27 Ramazan 1296/1 Eylül 1295.

²³³ BOA., İ. DH., nr.64300, 4-5 Şevval 1296; **Metin**, Sayı: 9, 18 Ağustos 1908 (21 Receb 1326/5 Ağustos 1324); **Saadet**, Sayı: 21, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324); **İkdâm**, Sayı: 5111, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324); İ. Alaettin Gövsa, **Meşhur...**, C: IV, s. 1324.

birisinin tayin edilmesinin gerekli olduğunu, aksi takdirde durumun daha da kötüleşeceğini ve bu yüzden defalarca bunları yazmak zorunda kaldığını belirtti.²³⁴

Recep Paşa'nın, verdiği bilgiler ve vilayet idaresi hakkındaki görüşlerinden ötürü hükümet işlerine karışmakla suçlandı. Hükümet işlerine karışmak ve uyumsuzluk göstermekle suçlandı. Ayrıca, Vilayetin gelirlerini ordunun giderleri için harcamakla itham ediliyordu. Recep Paşa Harbiye Nezaretine gönderdiği telgrafında kendisine yöneltilen bu eleştiri ve şikayetleri belirttikten sonra; fikir ve mesleki durumunun, böyle bir şeye uygun olmadığını binlerce kişinin malumu olduğunu, bütün amacının askeri vazifesini hakkiyle yerine getirmekten ibaret olup, zaten kendi karakterinin de mülki idareye müdahaleye müsait olmadığını ifade etti. Şehrin şu anki durumu devam ederken, vilayet idaresini üzerine alma hayal ve sevdasında olmadığını, vilayetin içinde bulunduğu durumun üzerinde ısrarla durmasının sebebinin ise; böyle büyük bir kıtanın mahv olduğu, kötü idare edildiğini açık bir şekilde gördüğü halde susmayı, kendisine ihsan edilen nimet ve memurluk vazifesiyle bağdaştıramamaktan kaynaklandığını sözlerine ekledi. Mahalli masraflardan artan gelirlerin orduya verildiği iddiasına açıklık getiren Recep Paşa; mahalli kayıtlardan kolay bir şekilde anlaşılacağı üzere, kötü idareden dolayı gelirlerin büyük ölçüde zayi olduğunu, taburların çoğunun geçen yıllardan kalma alacakları olduğunu, hatta bazılarının üç-dört yıl öncesinden bile alacaklarının olduğunu ve kendilerine ödeme yapılamadığını yazdı.²³⁵

Recep Paşa, 20 Kasım 1880 tarihinde yine Harbiye Nazırlığına gönderdiği telgrafında, yaptığı vazifelere mukabil yapılan ödeme ve harcırahların azlığından şikayette bulundu. Asıl görevi Meclis Reisliği olmakla birlikte, ordu komutanlığına da vekalet ettiğini, bir seneden beri burada görev yaptığı halde, harcırahının çok yetersiz olduğunu, masraflarının arttığını, kendisinden evvel görev yapan selefleri gibi, hem maaş hem vekalet ödeneği almadığını, dolayısıyla borçlandığını, buldukları yerden ayrılmaları için verilen harcırahların, binek hayvanının kirasına bile yetmediğini, ailesi ile birlikte burada sefalet içinde bulunmasına "*merhamet-i*

²³⁴ BOA., Y. PRK. BŞK., nr.3/73-1, 30 Zilkade 1297.

²³⁵ BOA., Y. PRK. BŞK., nr.3/73-2, 30 Zilkade 1297.

seniyeinin” razı olamayacağını belirtip, bütün bunlardan dolayı harcırahının artırılması talep ve ricasında bulundu.²³⁶

Recep Paşa, Ferik İzzet Paşa'nın Altıncı Ordu Komutanlığı'na tayin edilinceye kadar vekaleten görevi devam ettirdi. 3 Kasım 1880'de Recep Paşa'ya telgraf çeken Serasker Ali Saib Paşa, Altıncı Ordu Komutanlığı'na Ferik İzzet Paşa'nın tayin edildiğini haber vererek, yeni komutan gelinceye kadar askeri idare, asayiş ve mahalli güvenliğin zarar görmemesi için vazifeye devam etmesini istedi. Mesuliyetin kendisinde olduğunu bildirerek, yeni komutanın gelmesinden sonra gerekli resmi devir-teslim işlemlerinin yapılmasını ve bu zamana kadar beklemesi talimatını verdi.²³⁷

Recep Paşa'nın ikinci kez hizmet gördüğü Altıncı Ordu'da görevi uzun sürmedi. 19 Mayıs 1881'de (20 C. 1298 / 7 Mayıs 1297) Üçüncü Ordu Altıncı Fırka Komutanlığı'na atandı.²³⁸

B - Üçüncü Ordu'ya Bağlı Altıncı Fırka ve Serfice Komutanlığı

Recep Paşa, Üçüncü Ordu'ya da ilk kez değil ikinci kez atanmış olmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi, 20 Ağustos 1875'te Yunan Hududu miralaylığına atanmış ve 22 Eylül 1879 tarihine kadar, söz konusu Ordu dahilinde muhtelif yerlerde hizmet görmüş ve bu sırada 1877-1878 Osmanlı-Rus muharebesine katılmıştı. Bu yeni görevinde, Yunanlılarla ciddi sınır problemlerinin yaşandığı bir bölgede yer alan Serfice Komutanlığı'nı yaptığını göreceyiz.

Bilindiği gibi, Osmanlı Devleti'nin zor durumundan istifade etmek isteyen Yunanistan, Edirne'nin Rusların eline geçmesinden sonra harekete geçmiş, ancak, bu durum Rusların işine yarayacağı endişesi ile, başta İngiltere olmak üzere batılı devletler buna izin vermemişlerdi.²³⁹ Berlin Antlaşması görüşmeleri sırasında Yunanlıların toprak talebine, Osmanlı Devleti tarafından itiraz edilmesine rağmen, kongrenin 13. protokolüne, “*Kongre, Babiâli'yi Teselya ve Epir bölgelerinde sınır*

²³⁶ BOA., **Y. PRK. BŞK.**, nr.3/73-3, 30 Zilkade 1297.

²³⁷ BOA., **Y. PRK. BŞK.**, nr.3/73-4, 30 Zilkade 1297.

²³⁸ **Metin**, Sayı: 9, 18 Ağustos 1908 (21 Receb 1326/5 Ağustos 1324); **Saadet**, Sayı: 21, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324); **İkdâm**, Sayı: 5111, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324); İ. Alaettin Gövsa, **Meşhur...**, C: IV, s. 1324;

²³⁹ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih...**, s. 366.

tahdidi için Yunan hükümeti ile anlaşmaya davet eder.²⁴⁰ Bu hududun Adalar denizi sath-ı mailinde Salambris vâdisini ve Yunan denizi cihetinde de Kalamis vâdisini takip etmesini muvafık addeyleyler”²⁴¹ kaydı düşürülmüştü. Antlaşmanın imzalanmasından sonra, sınır düzeltilmesi maksadıyla iki devlet temsilcileri arasında Ağustos 1879’da görüşmelere başlandı. Bu görüşmeler Mart 1881 tarihine kadar devam etti. Osmanlı Devleti toprak vermemek için ısrar ettiyse de Avrupa devletlerinin baskısıyla sınır düzenlemelerini kabul edip, Yunanistan’a toprak vermek zorunda kaldı.²⁴² 24 Mayıs 1881’de imzalanan antlaşma ile Teselya Yunanistan’a bırakılırken Epir Osmanlı Devleti’nde kaldı.²⁴³ Böylece sınır anlaşmazlığı o zaman için bir neticeye vâdendirilmiş oldu.²⁴⁴ İşte bu sıralarda, yani antlaşmanın sağlandığı tarihten yaklaşık bir ay sonra Recep Paşa, söz konusu bölgede hizmet etmek üzere tayin edilecektir.

Recep Paşa, yeni görev yerine geldiğinde Yunanlılara bırakılan yerlerin boşaltılması işlemleri sürmekteydi. Bunlardan bir tanesi de Epir’in (Yanya) Narda kazası idi. Yapılan antlaşma ile Narda Yunanlılara bırakılmıştı. Burası 2 Temmuz 1881 tarihinden itibaren boşaltılmaya başlandı. Recep Paşa, Harbiye Nezaretine gönderdiği 4 Temmuz 1881 tarihli telgrafında, bugünün “*Narda mıntıkasının Yunana terk ve teslim günü*” olduğunu belirtmekteydi.²⁴⁵ Yarından itibaren Başluca, Dömeke ve Fenar kalelerinde bulunan silah ve toplarla birlikte her türlü eşyanın nakledileceğini ve söz konusu mıntıkanın boşaltılacağını haber verdi. Ayrıca, bu işe girişilip girişilmemesi hususunda iradeyi ehemmiyetle beklediklerini ilave etti.²⁴⁶

Bölgedeki hassas durumun devam etmesi, silah altında bulunan redif askerlerinin hizmet süreleri dolarken, yerlerine yenilerinin gelmesinin gecikmesi bazı tedbirlerin alınmasını gerektirmekteydi. Bölgede Fevkalade komutan olarak görev

²⁴⁰ **Berlin Konferansı**, Fransızca’dan Tercüme Risale, İstanbul Vakıf Matbaası, 1297, s. 17.

²⁴¹ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi...**, C: VIII, s. 112-113; **Berlin Konferansı...**, s. 17.

²⁴² Ahmet Mithat, **Yunanistan**, İstanbul, 1298, s. 121.

²⁴³ Süleyman Tevfik-Abdullah Zühdü, **Devlet-i Aliye-i Osmaniye ve Yunan Muharebesi**, İstanbul Mihran Matbaası, 1315, s. 13; Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C: VIII, s. 113-114; İ. Hami Danişmend, **İzahlı...**, C: IV, s. 318; K. Süsseim, “**Arnavutluk**”, İA. C: I, İstanbul, MEB. Basımevi, 1978, s. 588; Ahmet Mithat, **Yunanistan...**, s. 121; Süleyman Tevfik-Abdullah Zühdü, **Devlet-i Aliye-i...**, s. 13; Süleyman Külçe, **Osmanlı Tarihinde...**, s. 245.

²⁴⁴ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi...**, s. 114.

²⁴⁵ BOA., **Y. PRK. ASK.**, nr.7/56, 7 Şaban 1298.

²⁴⁶ BOA., **Y. PRK. ASK.**, nr.7/56, 7 Şaban 1298.

yapan Derviş Paşa, 19 Ağustos 1881 tarihli telgrafında, Selanik bölgesinde bulunan redif askerinin memleketlerine gönderileceklerine dair bir şayanın dolaşmaya başladığını, bunun da bazı bölgelerde serkeşliğe yol açtığını yazdı. Durumun daha da kötüleşmemesi ve şimdiye kadar yapılanların boşa gitmemesi için, daha önce istenen on sekiz taburdan altı taburun buraya yerleştirilmesinin uygun olacağını belirtti. Ayrıca, memleketlerine gönderileceklerin yerlerinin doldurulması, halka da bu yönde telkinatta bulunulması ve askeri ikmalin selametle yapılmasının elzem olduğunu ifade etti.²⁴⁷ Bu arada Karaali Derbendi'nde iki ülke askeri kuvvetleri arasında giderek tırmanan bir gerginlik yaşanmaya başlandı. Recep Paşa'nın 29 Ağustos 1881'de çektiği telgrafta, Yunanlılar tarafından hasmane hareketlerin devam ettiğini bildirmesi üzerine sıkı görüşmeler yaşanmaya başlandı. Bir taraftan gerekli tedbirler alınırken diğer taraftan da Yunan elçisine tebligat yapıldı. Yapılan tebligatta; söz konusu bölgede bir tetkikin yapılması neticesinde, ihtilaf konusu olan yerin hangi ülkeye aitse onun tarafından teslim alınması teklifi yapıldı. Durum tespiti yapıncaya kadar ihtilafli bölgenin her iki tarafın askerinden arındırılması ve tarafsız hale getirilerek zapt edilmemesi istendi. Böylelikte, iki ülke arasında meydana gelen bu sorun, iyi niyetle ele alınarak çözümü sağlanacak ve iyi bir neticenin alınması sağlanacaktı. Bu minval üzere 30 Ağustos 1881'de irade çıktı.²⁴⁸

1- Recep Paşa'ya Verilen Talimat

Osmanlı sınırında meydana gelen gelişmeler ve iki ülke askeri arasında gerginliğin tırmanması üzerine Yunan elçiliği ile temasa geçen Hariciye Nezareti, yapılan görüşme hakkında Recep Paşa'yı bilgilendirdi. Harbiye Nezaretinden 30 Ağustos 1882'de Recep Paşa'ya gönderilen şifreli telgrafta; Yunan Sefareti tarafından Babıâli'ye verilen tezkere, Yunan askeri komutanın yaptığı düşmanlığı terk etmesi için devletleri (Yunanistan) tarafından emir verilmiş olduğu belirtilmiştir. Bu sebeple kendisinin de iki devlet arasında bir karar verilinceye kadar "*terk-i muhâsama*" ederek, askerlerin buldukları yerlerde tutulması istenmiştir. Bunun yanında yine de tedbiri elden bırakmaması, Yunanlılar tarafından ateş açılıp

²⁴⁷ BOA., Y. PRK. MYD., nr.10/3, 23 Ramazan 1298.

²⁴⁸ BOA., İ. DH., nr.102036, 16 Şevval 1299/18 Ağustos 1297.

açılmadığı, ne zamandan beri ateşin kesildiği, seri bir şekilde bildirmesi istenmiştir. Ayrıca, ihtiyat kuvvetlerinin sevki ile ilgili olarak da kısa bilgi verilmiştir.²⁴⁹

2-Yunanlı Komutanın Düşmanca Davranışları

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Edirne Antlaşması'ndan sonra uzun süre görüşmeler neticesinde; Teselya Yunanistan'a verilirken, Yanya Osmanlılarda kalmıştı. Ancak, Yunanistan eline geçirdikleriyle yetinmeyip Balkanlarda meydana gelen gelişmeleri takip etti ve Osmanlı sınırındaki askeri faaliyetlerini ara vermeden devam ettirdi. Yunanistan'ın askeri faaliyetlerini yakından takip eden Recep Paşa, ilgili yerlere daimi bir surette bilgi aktarmaya gayret gösterdi. Harbiye Nezareti'ne gönderdiği 16 Eylül 1882 tarihli telgrafında; bölgeye sevk edilen, Tırhala'ya doğru uzanan yerlere yapılan askeri yığınak ve faaliyetler hakkında bilgi verdi. Söz konusu yerlere gizlice memurların gönderildiğini ve alınacak yeni bilgilerin aktarılmaya devam edileceğini ekledi.²⁵⁰

3 - Yunanlıların Yenişehir'de Silah ve Asker Toplamaları

Yunan Sefareti tarafından verilen teminata rağmen Yunanlı komutanın hasmane davranışları devam etmiştir. Bulgaristan-Sırbistan arasındaki ihtilafın büyümesi ve savaşın çıkmasından sonra, Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında da savaş çıkma ihtimali artmaya başladı.²⁵¹ Savaş için hazırlık yapan Yunanlılar bir çok kişiyi silah altına almaya ve askeri yığınak yapmaya başladılar. Preveze Kalesi istihkamlarına toplar yerleştirdiler. Recep Paşa, 31 Ağustos 1882'de Harbiye Nezareti'ne gönderdiği şifreli telgrafında, iki taraf arasında muharebenin devam ettiğini belirtmiştir.²⁵² Yunanlılar tarafından gerçekleştirilen ateş sonucu vuku bulan saldırıya karşılık, yapılan müdafaa sonucu Yunanlıların, bir çok ölü bıraktıkları ve geri çekilmeleriyle sonuçlandığını yazmıştır. Bu arada bazı Yunan askerleri de firar etmiştir. Osmanlı askerlerinden ise sadece birisi yaralanmıştır.²⁵³ Recep Paşa, Yunanlıların zorla asker toplayıp bunları silahlandırdıklarını, Yenişehir mevkiine asker topladıklarını, Çay ağzına da vapurla asker sevkıyatı yaptıklarını, bunun da

²⁴⁹ BOA., **Y. PRK. ASK.**, nr.14/19, 15 Şevval 1299.

²⁵⁰ BOA., **Y. PRK. ASK.**, nr.14/1, 3 Şevval 1299.

²⁵¹ Süleyman Tevfik-Abdullah Zühtü, **Devlet-i Aliye-i...**, s. 18.

²⁵² BOA., **İ. DH.**, nr.69031, 17 Şevval 1299/19 Ağustos 1298.

²⁵³ BOA., **İ. DH.**, nr.69031, 17 Şevval 1299/19 Ağustos 1298.

adeta bir savaş hazırlığını andırdığını belirtmiştir. Bu arada, Yunanlılar tarafından ateşkes emrinin verildiğine dair bir emarenin de olmadığını ilave etmiştir.²⁵⁴ Recep Paşa, bir süre sonra, Selanik Körfezi sahili ile Katrin'e (Katerin) gelen, oradan da Liteson (Litehor), Plağma (Platimona) ve Karaali Derbendi yoluyla Yunanistan'a geçecek olan Rusya prenslerinden Konstantin'in Yunanistan'a yapacağı ziyareti de haber vermiştir.²⁵⁵

4 - Recep Paşa'nın Türk Ve Yunan Tarafının Davranışları Hakkında Verdiği Bilgi

Sınırdaki gerginlik devam ederken, Recep Paşa'ya verilen talimat gereği, çatışmalara girmemesi ve askerini bulunduğu yerde tutması istenmişti. Bu talimat üzerine, Yunanlılar tarafından düşmanlığa son verileceğine ve çatışmaların duracağına dair beklenti oluştu. Onlardan bir cevap geleceği beklendi. Ancak, beklenen gelişme meydana gelmediği gibi, Yunan sınır kuvvetleri tarafından ateş etmeye devam edildi. Recep Paşa tarafından 31 Ağustos 1882'de Harbiye Nezaretine gönderilen ve bilahare Babiâli ile Saraya takdim edilen telgrafında, düşmanlığa devam edildiği belirtildi. Böylece, ateşkes beklenirken ateş açılması sonucunda, Osmanlı askeri de karşılık vermekteydi. Yunanlılar yaptıkları saldırı sonucu büyük kayıplar verip geri çekildiler. Bu çatışmada bir Osmanlı askeri şehit düşerken, Yunanlıların kayıpları çok daha fazla oldu.²⁵⁶ Çatışmalar sürerken, Yunan basını olayları çarpıtarak suçu Osmanlı tarafına atmaktaydı. Son çatışmadan sonra bölgede yapılan inceleme sonucu orman içinde, aralarında bir zabitanın da bulunduğu 41 Yunanlı askerin ölüsü ile karşılaşıldı. Yunan askeri ile birlikte bölgede bulunan eşkıyanın da saldırıya geçtiği, ancak, Osmanlı askeri karşısında bir şey yapamadığı görüldü.²⁵⁷ Recep Paşa, düşmanlığı sürdürme niyetinde olmadıklarını belirterek, tüm bu gelişmeler karşısında top ateşi bile açmadıklarını, ancak, Yunanlıların sağ taraflarına yaptıkları hücum ile, aradaki düşmanlığa son vermenin aksine, savaşa devam etme niyetinde olduklarını belirtmiştir. Yaptıkları hücumlardan bir netice alamayan Yunanlıların bu hareketlerini irdeleyen Recep Paşa, bunların savaşı

²⁵⁴ BOA., **İ. DH.**, nr.69031, 17 Şevval 1299/19 Ağustos 1298.

²⁵⁵ BOA., **Y. PRK. ASK.**, nr.15/14, 22 Zilhicce 1299.

²⁵⁶ BOA., **İ. DH.**, nr.69031/A, 18 Şevval 1299/20 Ağustos 1298.

²⁵⁷ BOA., **İ. DH.**, nr.69031/A, 18 Şevval 1299/20 Ağustos 1298.

sürdürme taraftarı olduklarını veyahut şimdiye kadarki tüm saldırılarında mağlup olmalarından ötürü, düşmanlığa son vermeden önce, hiç olmazsa bir kere galip gelip, kendi milletleri nazarında bir muharebe kazanmış olma fikrinde olmalarından kaynaklandığını ifade etmiştir. Recep Paşa, Yunanlıların bu tutumlarından vazgeçmeleri için daha etkin bir şekilde hareket etme gereğine de işaret etmiştir. Serasker Ali Saib Paşa, bu talebi sadaret ve mabeyne ileterek daha etkili hareket edilmesinin gereği üzerinde durmuştur.²⁵⁸ Recep Paşa, kendilerine tebliğ edilen iradelere harfiyen uydukları halde, Yunanlıların aksi yönde hareket ettiklerini, mütareke yapılmış olmasına rağmen, saldırılarına ara vermeden her fırsatı değerlendirmeye çalıştıklarını, istihkamlara saldırı ve tacize devam ettiklerini, diğer sınır bölgelerinde de asker toplamaya devam ederek insanları silahlandırdıklarını, bu gelişmelerden Osmanlı tebaasının rahatsız olmaya başladığını da belirtmiş, Yanya Komutanlığı'ndan alınan bilgilere göre, Yunanlıların Preveze ve Narda taraflarına top ve askeri birlikleri sevk ettikleri de görülmüştür.²⁵⁹

5 - Recep Paşa'nın Debre Mutasarrıflığına Tayin Edilmesinin İstenmesi

Balkanlardaki ayrılıkçı hareketlerden etkilenen Arnavutlar, teşkilatlanma yoluna giderek kendi haklarını korumayı gaye edindiler. Bu hareketin fikri alt yapısı da önceden İstanbul'da atılmaya başlanmış, burada bulunan Arnavut aydınları söz konusu harekete ön ayak olmuşlardı.²⁶⁰ Ayrılıkçı hareketlerin artması ve Osmanlı Devleti'nin toprak kaybetmeye devam etmesi üzerine, teşkilatlanmaya hız veren Arnavutlar, kendi kendilerini korumaya karar verip siyasallaşmaya daha fazla ağırlık vermeye başladılar. Bununla birlikte, Rusların bütün tahriklerine rağmen, Arnavutlar Doksanüç Harbi'nde Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldılar. Savaş sonrasında ise, Ruslar, Ayastefanos Antlaşması'na, Arnavutların meskun olduğu bazı yerlerin Karadağlılara verilmesini kabul ettirerek bir bakıma intikam alma yoluna gittiler.²⁶¹ Osmanlı Devleti'nin mağlup olması, Arnavutların yaşadığı bazı bölgelerin Karadağ'a

²⁵⁸ BOA., İ. DH., nr.69031/A, 18 Şevval 1299/20 Ağustos 1298.

²⁵⁹ BOA., Y. PRK. ASK., nr.14/24, 22 Şevval 1299.

²⁶⁰ Adem Ölmez, **Gazi Ethem...**, s. 48.

²⁶¹ K. Süsseim, "Arnavutluk", İA. C: I, İstanbul, MEB. Basımevi, 1978, s. 588; Süleyman Külçe, **Osmanlı Tarihinde...**, s. 243-244; Nuray Bozboru, **Osmanlı Yönetiminde...**, s. 191; Şaban Çolaku, "İstanbul'daki Bazı Arnavut Aydınların 19. Yüzyılın Son Çeğreğinde Arnavutluk Sorununa Katkısı Üzerine," XI. T.T. Kongresi'nden Ayırbaşım, Ankara T.T.K. Basımevi, 1994, s. 1738.

verilmesi üzerine, kendi başlarının çaresine bakmak için bazı faaliyetlere giriştiler. Berlin Kongresi'nin toplanmasından üç gün evvel, yani 10 Haziran 1878'de Prizren'de, otuz sekizi Müslüman ve beşi Hıristiyan olmak üzere kırk üç delegenin katıldığı bir Kongre topladılar. Bu kongrenin toplanmasında Abdül Fraşari (Frasehri) ile Debreli İlyas Paşa'nın büyük katkısı oldu.²⁶² Kongrenin toplanması ve daha sonra Prizren Birliği'nin kurulmasında Babîâli de destek oldu.²⁶³ Arnavutların bu girişimini destekleyen²⁶⁴ Sultan Abdülhamit Yakova, Prizren ve Debre şehirlerinde bulunan kadı, müderris ve müftülerle, askeri ümeraya, söz konusu ittihadı engel olmamaları tavsiyesinde bulundu.²⁶⁵ Berlin Kongresi'nde de Arnavutların yaşadığı Gosine ve Plava'nın Karadağlılara verilmesi Arnavutların büyük tepkisine sebep oldu.²⁶⁶ Söz konusu yerlerin Arnavutlara aidiyeti, bunun milliyetler prensibine aykırı olduğu ve Arnavutlara bırakılması gerektiği, şeklindeki itirazlar dikkate alınmadığı gibi, bizzat Bismark tarafından Arnavut diye bir milletin olmadığı ifade edilerek istekleri reddedilmiştir.²⁶⁷ Karadağlılar savaş yoluyla alamadıkları toprakları bu şekilde masa başında ele geçireceklerdi. Arnavutlar da topraklarının teslimine karşı çıkarak Karadağlılarla savaşa girdiler.²⁶⁸ Diğer taraftan, Arnavutları ikna etmek için bölgeye gelen Mehmet Ali Paşa'nın, Arnavut topraklarının teslimini sağlamak için geldiği şeklindeki şayialar ve paşanın gitmesini istedikleri halde buradan ayrılmaması Prizren Birliğinin kanlı eylemine sebep oldu. 6 Eylül 1878'de paşanın kaldığı ev ateşe verildi. Kendisi ile birlikte evde bulunanların tamamı öldü. Bu eylem, Babîâli ile Prizren Birliği'nin arasının açılmasına sebep oldu.²⁶⁹ Karadağlıların savaşı kaybetmesi, batılı devletlerin devreye girmesi ve Osmanlı Devleti'nden Berlin Kongresi kararlarına uymasını istemeleri, hem Osmanlıları hem de Arnavutları zor durumda bıraktı.²⁷⁰ Antlaşma şartlarını yerine getirmek zorunda kalan Osmanlı

²⁶² Süleyman Külçe, **Osmanlı Tarihinde...**, s. 246; Nuray Bozbora, **Osmanlı Yönetiminde...**, s. 191; Şaban Çolaku, **İstanbul'daki...**, s. 1738.

²⁶³ Mustafa L. Bilge, "Arnavutluk", TDVİA. C: III, İstanbul, 1991, s. 386.

²⁶⁴ Nuray Bozbora, **a.e.**, s. 188.

²⁶⁵ K. Süsseim, "Arnavutluk..." s. 588.

²⁶⁶ Münir Aktepe, "Kosova", TDVİA., C: XXVI, Ankara, 2002, s. 218; Rifat Uçarol, **Gazi Ahmet...**, s. 135.

²⁶⁷ Nuray Bozbora, **a.e.**, s. 188.

²⁶⁸ Rifat Uçarol, **Gazi Ahmet...**, s. 138; Nuray Bozbora, **a.e.**, s. 195.

²⁶⁹ Nuray Bozbora, **a.e.**, s. 195.

²⁷⁰ Süleyman Külçe, **Osmanlı Tarihinde...**, s. 248; Adem Ölmez, **Gazi Ethem...**, s. 49, Mustafa L. Bilge, "Arnavutluk..." 386.

Devleti ile Arnavutların arası daha da bozulmaya başladı. Arnavutlar bir taraftan topraklarının verilmemesi için mücadele ederken, diğer taraftan da yavaş yavaş bağımsızlık için faaliyetlerini arttırdılar. Müslüman ve Hıristiyan Arnavutlar, aralarındaki dini farklılığa bakmadan topraklarını korumak için mücadele edeceklerine dair yemin içtiler.²⁷¹ Berlin Kongresi kararlarına göre Plava ve Gosine'nin Karadağlılara verilmesi yönünde karar çıkmış olmasına rağmen, gösterilen tepkiden sonra, 1880 Berlin Konferansı ile buraların yerine Ülgün'ün Karadağ'a verilmesi kararı alındı. Prizren Birliği, Müslüman Arnavutlarla meskun bu bölgenin teslimine karşı olduğu gibi, Osmanlı Hükümeti de aynı görüşte olup bu karara itiraz etti. Ancak, Osmanlı Devleti'ne yapılan baskılar ve Avrupalı devletlerin, İzmir Limanı'nın işgal edileceği yönündeki tehditleri sonucu kabul edildi. Osmanlı Hükümeti buranın Karadağ'a teslimini sağlamak maksadıyla Derviş Paşa'yı görevlendirdi. 15 Kasım 1880'de İşkodra'ya gelen Derviş Paşa, Arnavut reislerinin tarafsızlığını sağladı. Bundan iki gün sonra da Ülgün Karadağ askerleri tarafından işgal edildi. Bazı Arnavut reisler de sürgüne yollandı.²⁷² Karadağlılara toprak verilmesi Arnavutların hiç hoşuna gitmedi. Prizren Birliği tarafından Üsküp, Priştina ve Mitroviça'nın işgal edilmesi, uzun zamandan beri kuzeyde Devlete vergi ödenmemesi, Osmanlı Devleti'nin müdahalesine sebep oldu.²⁷³

Derviş Paşa, yirmi bin kişilik bir ordu ve umum fevkalade komutanlık unvanı ile 25 Mart 1881'de Üsküp'e geldi. Ayrıılıkçı faaliyetlerde bulunan bazı kimseler Rodos'a sürüldü. Prizren Birliği etkisiz hale getirildiği gibi, Abdül Fraşeri bir çok kişi ile birlikte nefyedildi. Böylece oluşturulan birlikleri ortadan kaldırılmış oldu.²⁷⁴ Prizren Birliği'nin güç kullanılarak dağıtılmasından sonra, Arnavut aydınları daha çok ideolojik çalışmaya ağırlık verdiler.²⁷⁵ İşte bu karışık dönem ve olayların hızlı geliştiği sırada bölgede görev yapan, aynı zamanda Matlı olan Recep Paşa'nın isminin çok sık geçtiği, değişik görevler için tavsiye edildiği bir çok resmi vesikada karşımıza çıkacaktır.

²⁷¹ Süleyman Külçe, **Osmanlı Tarihinde...**, s. 250; K. Süsseim, "**Arnavutluk...**," s. 588.

²⁷² K. Süsseim, "**Arnavutluk...**," s. 589; Süleyman Külçe, **a.e.**, s. 263; Nuray Bozbora, **Osmanlı Yönetiminde...**, s. 201.

²⁷³ K. Süsseim, "**Arnavutluk...**," s. 589; Süleyman Külçe, **a.e.**, s. 265; Nuray Bozbora, **a.e.**, 203.

²⁷⁴ Münir Aktepe, "**Kosova...**," s. 218; Süleyman Külçe, **a.e.**, s. 253; K. Süsseim, "**Arnavutluk...**," s. 590; Nuray Bozbora, **Osmanlı Yönetiminde...**, s. 204.

²⁷⁵ Şaban Çolaku, **İstanbul'daki...**, s. 1742.

Akova'dan, Prizren Kazası umum vekili Bayram isimli şahıs tarafından 18 Şubat 1883'te Sadarete gönderilen telgrafta, kaza ahalisinin günden güne istirahatlarının bozulduğunu belirtilmiştir.²⁷⁶ Kazada hırsızlık, yaralama ve adam öldürme gibi menfi durumlar yüzünden halkın huzursuz olduğunu belirtmiş, mutasarrıf Hasan ile İpek mutasarrıfı Ali paşaların mülki işlerdeki vukufsuzluklarından dolayı tebdillerini rica etmiştir. Daha önceden Paşanın değiştirileceğinin haber verilmesine rağmen hala bu değişikliğe gidilmediğini ilave etmiştir. Hasan Paşa'nın yerine daha dirayetli birisinin tayinini isterken, kazanın adli yönden Kosova vilayetine ilhak edilmesi ricasında bulunmuştur.²⁷⁷ Bu durum Manastır, Kosova valilikleri ve Derviş Paşa tarafından da Sadarete yazılmıştır. Bu arada Debre mutasarrıfı Yusuf Ziya Efendinin de görevinden istifa ettiği, Manastır valiliği tarafından bildirilmiştir. Bölgedeki durum dikkate alınmak suretiyle biran önce durumun düzeltilebilmesi için Debre mutasarrıflığına Recep Paşa'nın, Prizren ve İpek mutasarrıflıklarına da Salih ve İskender paşaların atanması Bâb-ı Âli'nin onayına arz edilmiş ve böyle bir tayinin uygun olacağı ifade edilmiştir.²⁷⁸ Bu tayinlerle ilgili olarak daha önce "*Meclis-i Vükelâ*"nın 3 Ocak 1883 tarihli kararı ve sadrazamın tezkeresinde, Debre mutasarrıflığına vekaleten Recep Paşa'nın tayini talep edilirken Salih, İskender ve İbrahim paşalardan münasip görüleceklerin de diğer iki mutasarrıflığa tayin edilmeleri talep edilmişti.²⁷⁹ Ancak, Recep Paşa'nın tayin edilmesi talebi gerçekleşmemiştir.

Arnavutların yaşadığı topraklardan bir kısmının elden çıkması ve Derviş Paşa'nın Arnavut direnişini kırmasından sonra, Babiâli, her türlü isyan ve karışıklığa yol açabilecek düzenleme ve uygulamadan kaçınmış, asayiş ve düzenin korunmasına gayret göstermiştir. Burada bulunan askeri birliklerin sayısı asgari seviyede tutulduğu gibi, vergilendirme ve askere alma konusunda ayrıcalıklar getirilmiş, kabileler arasında meydana gelen ihtilaf ve çatışmalara da mümkün olduğu ölçüde karışılmamaya çalışılmış, devlet görevlilerinin yerel işlere müdahalesini sınırlı tutulmuştur. Arnavutlara karşı izlenen bu siyasetin neticesinde meydana gelen

²⁷⁶ BOA., Y. A. HUS., nr.172/131-1, 7 Şubat 1298.

²⁷⁷ BOA., Y. A. HUS., nr.172/131-1, 7 Şubat 1298.

²⁷⁸ BOA., Y. A. HUS., nr.172/131-2, 17 Rebiülevvel 1300.

²⁷⁹ BOA., Y. A. HUS., nr.172/131-2, 17 Rebiülevvel 1300.

kanundışı eylem ve serkeşliklerde, Arnavutlara rütbe ve nişan verilmek suretiyle, söz konusu eylemlerden vazgeçirilmeye çalışılmıştır.²⁸⁰

6 – İşkodra Valiliğine Recep Paşa'nın Atanmak İstenmesi

Arnavutluk'un kuzey bölgesinde yer alan İşkodra, Malisörler olarak adlandırılan ve daha çok dağlık kesimde yaşayanların ekseriyet teşkil ettiği bir bölgeydi. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra Arnavutların yaşadığı bu bölgenin hassasiyeti giderek artmıştır. Nitekim, Prizren'de Arnavutlar tarafından kurulan Arnavut Milletinin Haklarını Müdafaa Cemiyeti'nin amacı; Yanya, Manastır ve Kosova ile birlikte İşkodra'nın da elde tutulmasını sağlamak için, hem Yunanlılara hem de Karadağlılara karşı mücadele etmektir.²⁸¹ İşkodra'da yaşayan Latinlerin Avusturya'ya dilekçe göndererek himaye talebinde bulunmaları, Manastır ve Prizren taraflarından Mat ve Sardunya'ya silah nakledilmesi, İşkodra'da yaşayan bazı fesat guruplarının Korfu'ya gittikleri yönündeki istihbarat bilgileri, Seraskerlik tarafından değerlendirilmiş ve bazı mütalaalarda bulunulmuştur. Yapılan müzakerede; İşkodra ve dahilindeki kasabaların sekiz seneden beri iyi yönetilmediği, Tanzimat-ı Hayriye ve devlet mevzuatından layıkıyla istifade olunmadığı, bazı kötü niyetlilerin devlet ve millet arasındaki irtibatı bozmaya yönelik faaliyetlerde bulunduğu ve bunun için bazı tedbirlerin alınması gerektiği üzerinde durulmuştur.²⁸² Seraskerlikten Sadarete gönderilen yazıda; Mat ve Sardunya taraflarıyla ilgili olarak alınan istihbarat gereğince, nakledilmekte olan silahlara engel olunması ve gerekli tedbirin seri bir şekilde alınması, İşkodra vilayetinin ehemmiyeti göz önünde bulundurularak burada vazife yapacak olan valinin faal ve mahalli duruma vakıf olması gerektiği, bu çerçevede halen vali olan Abdi Paşa'nın, halk nazarında iyi bir itibar bırakmamış olduğu, daha önce bölgede küçük vazifelerde istihdam edilmiş, hükümet nüfuzunu yeterince muhafaza edememiş olması ve hakkında yapılmış olan şikayetlerden dolayı, valilik görevinin devamı halinde kendisinden yeterince istifade edilemeyeceği anlaşılmıştır.²⁸³ Bu görev için Serfice komutanı Ferik Recep Paşa, Manastır merkez komutanı Osman Nuri ve İkinci Ordu Komutanı Veysel paşaların

²⁸⁰ Nuray Bozbora, **Osmanlı Yönetiminde...**, s. 208.

²⁸¹ Mustafa L. Bilge, "Arnavutluk...", s. 386.

²⁸² BOA., **Y. PRK. ASK.**, nr.15/67, 9 Safer 1300/8 Kanunuevvel 1298.

²⁸³ BOA., **Y. PRK. ASK.**, nr.15/67, 9 Safer 1300/8 Kanunuevvel 1298.

aranan özellikleri taşıdıkları belirtilmekle birlikte; Recep Paşa'nın diğerlerine göre hizmet açısından üstün olduğu belirtildikten sonra, bunlardan birisinin Abdi Paşa'nın yerine atanması arz edilmiştir. Seraskerlik tarafından gönderilen yazıda, İşkodra vilayet idaresinin Bâb-ı Âli'ce Üçüncü Ordu Müşirliği'ne tevdi edilmesinin²⁸⁴ düşüldüğünden hareketle, bu konudaki askeri görüşe de yer verilmiştir:

Şu sıralarda Üçüncü Ordu Müşirliği'nin işi çok fazla artmıştır. İşkodra vilayeti Manastır'a olan uzaklığından ötürü, buranın idaresinin Üçüncü Ordu Müşirliği'ne verilmesi halinde, düzenin sağlanamayacağı düşünülmektedir. Bu arada Derviş Paşa'nın Rumeli Fevkalade Komutanı olarak bölgeye gönderilmesi, İşkodra'nın da tabii olarak bunun dahilinde olması, güvenlik sorununun sadece İşkodra ile sınırlı olmayıp tüm Arnavutluk'u ilgilendirdiğine göre, Derviş Paşa buraya varduktan ve bölgeyi teftiş etmesini müteakip göndereceği bilgilerden sonra, daha önceden arz edilen isimlerden birinin İşkodra'ya gönderilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.²⁸⁵

11 Şubat 1883'te Mabeyn'e İşkodra'dan gönderilen telgrafta, İşkodra'daki durumun daha da kötüleştiği bildirilmiştir. Burada yaşayan Malisörlerin (Kuzey Arnavutlukta dağlılar) gizli ittifaklar kurduğu, memleketin durumunun giderek kötüleştiği, harici ve dahili büyük tehlikeler altında bulunduğu, bu duruma son verilmesi için gerekli tedbirlerin biran önce alınması istenmiştir. Yine, daha önce belirtildiği gibi Malisörlerin Avusturya himayesini talep ettikleri, bölgeye silah sevkıyatının olduğu hatırlatılmış, İşkodra valiliği ve Komutanlığı'na bir zatın atanması açıkça istenmiştir. Müşir bir zatın atanması arzu edilmekle birlikte Recep, Osman Nuri ve Veysel paşalardan birisinin tayin edilmesi istenmekle birlikte, bu hizmet için Recep Paşa'nın diğerlerine göre daha üstün olduğu belirtilmiştir.²⁸⁶ Seraskerliğe Hasan Hüseyin ve İbrahim Derviş paşa imzalarıyla 27 Şubat 1883'te gönderilen telgrafta, İşkodra hadisesinin önünün alınması gerektiği bir kez daha vurgulanmıştır. İşkodra Valiliği ve Komutanlığı'nda bulunacak zatın faal, mahalli duruma vakıf olması lazımdır. Serfice Komutanı Recep Paşa askeri fikriyatı, mektebi

²⁸⁴ BOA., Y. PRK. ASK., nr.15/67, 9 Safer 1300/8 Kanunuevvel 1298.

²⁸⁵ BOA., Y. PRK. ASK., nr.15/67, 9 Safer 1300/8 Kanunuevvel 1298.

²⁸⁶ BOA., Y. PRK. ASK., nr.16/33, 3 Rebiülâhir 1300.

bilgisiyle münasip bir zat olup tensip ve tavsiye edildiği halde tayin edilmemesi hatırlatılarak, şayet bir müşir atanacak ise de durumun nezaketi göz önünde bulundurulması istenirken, arzu edilen tayin gerçekleştirilene kadar Recep Paşa'nın tayininin ilan edilmesi, bir an önce buraya ulaşmasının sağlanması, Abdi Paşa'nın başka bir yere atanması ve asayişin sağlanması için ne gerekiyorsa yapılması, İşkodra'daki askeri kuvvetin sayısının arttırılması, ayrıca; İşkodra, Kosova, Manastır, Selanik vilayetlerinde bulunan askeri komutanlara, mutasarrıflara valilikleri nezdinde gerekli ikazlar yapılarak seyyar askeri birliklerin hazır bulundurmalarının sağlanması istenmiştir.²⁸⁷

İşkodra'da bir türlü asayişin sağlanamamasına paralel olarak, Recep Paşa üzerinde ısrarla durulmasının devam ettiği görülmektedir. Buradaki huzursuzluk 1883 yılı boyunca devam etmiştir. Buranın komutanı Ferik Hafız Paşa'nın sağlık sorunları, kumanda ve asayiş sağlamadaki yetersizliği, iyi bir idare sergileyememesi, rahatsızlıkların sürmesine sebep olmuştur. Burasının Arnavutluk kıtasının en mühim ve nazik yerlerinden olması sebebiyle, ahalisinin ekseriyetinin dağlı malisörlerden müteşekkil bulunması valilik ve komutanlıkta üstün rütbeli ve dirayetli idarecilere olan ihtiyacı defalarca dile getirilmiştir. Recep Paşa'nın Matlı olması, iktidar sahibi, dirayetli olmasından dolayı valilik ve komutanlığı büyük bir dirayetle yerine getireceğinin aşikar olduğuna işaret edilmiştir.²⁸⁸ Ayrıca, Karadağlıların emel ve niyetlerini bilen birisi olduğu ifade edilmiş, şimdiye kadar üstlendiği görevlerde gösterdiği başarısına dikkat çekilmiştir.²⁸⁹

7 - Kosova Bölgesinde Olayların Artması ve Recep Paşa

Yukarıda belirtildiği gibi, Osmanlı Devleti bir taraftan Arnavutlar üzerine asker sevk ederken diğer taraftan, himaye edici bir siyaseti de birlikte uygulamıştır. Bu himayeden istifade eden Arnavutlar, 1883 yılına gelindiğinde Kosova'nın hemen hemen tamamında etkili olmaya başladılar.²⁹⁰ Kosova bölgesinde cereyan eden olayların önemli bir kısmının Prizren Sancağı dahilinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. 9 Şubat 1885'te Prizren Komutan ve Mutasarrıflığına gönderilen yazıda, Prizren

²⁸⁷ BOA., Y. PRK. ASK., nr.16/48, 19 Rebiülâhir 1300.

²⁸⁸ BOA., Y. PRK. MYD., nr.3/22, 21 Safer 1301.

²⁸⁹ BOA., Y. PRK. MYD., nr.3/22, 21 Safer 1301.

²⁹⁰ Münir Aktepe, "Kosova...", s. 218.

halkının eşkıyayı şehre davet ettiği haberinin duyulduğu, şehrin ileri gelenleri ile görüşülüp eşkıyaya mani olunması, bunun için gerekli tedbirin alınması halkı ifsat edenlere engel olunarak karşı çıkacakların ölü veya diri ele geçirilmesi ve bu konunun İpek Mutasarrıflığına da bildirildiği haber verilmiştir.²⁹¹ 1885 yılında Prizren’de ortaya çıkan karışıklığın iki sebepten olduğu ileri sürülmüştür. Birincisi, İbrahim Paşa’nın mutasarrıf olmak istediği halde olamaması,²⁹² İkinci olarak, Kalkandelenli Mehmet Paşa talip olduğu halde onun da isteğine ulaşamaması,²⁹³ sebep olarak gösterilmiştir.

Prizren civarında eşkıyanın toplandığı, kasabayı basıp konsoloshane ile Hıristiyan ahalinin mallarını yağma edecekleri haberinin alınması üzerine Üçüncü Ordu Komutanlığı ve Debre Mutasarrıflığına 13 Şubat 1885’te tebligatta bulunulmuştur. Gönderilen yazıda, mevcut kuvvetlerle engel olunması ve gereğinin yapılması istenmiştir.²⁹⁴ Aynı olayla ilgili olarak Luma Kaymakamlığına 16 Şubat 1885’te gönderilen telgrafta ise, olayın önüne geçilmesi için Kosova Komutanı İsmet Paşa vasıtasıyla, olaya karışanlarla görüşülüp itaate davet edilmeleri istenmiştir.²⁹⁵ 20 Şubat 1885’te Prizren Mutasarrıflığı tarafından gönderilen şifreli telgrafta; zararlı şahısların etkisiz hale getirildiği ancak, faaliyetlerinden vazgeçmedikleri, cemiyetlerini arttırmaya çalıştıkları, eşkıyanın Prizren caddesini kapattıkları, Sadettin Beyin bir buçuk tabur askerle caddeyi açtığı, bunların terbiye edilmesi için biraz daha fazla askere ihtiyaçlarının olduğu ve bunu Kosova Komutanlığı’na bildirdikleri belirtilmiştir.²⁹⁶ Prizren taraflarında toplanan eşkıya haberleşmeyi kesmek amacıyla telgraf hatlarını tahrip etmiş, bunun tamir edilmesi için memur ve askeri yardım talep edilmiştir.²⁹⁷ Serasker Ali Saib Paşa, söz konusu yardımların biran önce yapılması

²⁹¹ BOA., **Y. PRK. ASK.**, nr.25/49-1, 28 Kanunısani 1300.

²⁹² BOA., **İ. DH.**, nr.73848, 23 Muharrem 1302/31 Teşrinievvel 1300. Prizren sancağı mutasarrıflığı için o sırada mirliya olan İbrahim Paşa’nın tayin edilmesinin uygun olacağı sadarete yazılmış, böyle ehemmiyetli bir yerin mutasarrıflığının uzun zaman boş tutulmasının caiz olamayacağı ifade edilmiştir. Bunun üzerine İbrahim Paşa’nın tayini için sadaret tarafından 8 Kasım 1884’te Padişahın onayına sunulmuştur. Ancak, 12 Kasım 1884’te çıkan irade ile İbrahim Paşa değil, daha önce burada mutasarrıflığa vekalet etmiş olan Kalkandelen hanedanından Recep Paşa tayin edilmiştir. (Bkz. BOA., **İ. DH.**, nr.73848, 23 Muharrem 1302/31 Teşrinievvel 1300.)

²⁹³ BOA., **Y. PRK. ASK.**, nr.25/49-2, 1 Cemaziyevvel 1302.

²⁹⁴ BOA., **Y. PRK. ASK.**, nr.25/49-3, 1 Şubat 1300.

²⁹⁵ BOA., **Y. PRK. ASK.**, nr.25/49-4, 4 Şubat 1300.

²⁹⁶ BOA., **Y. PRK. ASK.**, nr.26/1-1, 8 Şubat 1300.

²⁹⁷ BOA., **Y. PRK. ASK.**, nr.26/1-3, 13 Cemaziyevvel 1302/16 Nisan 1300.

için harekete geçerken, olayların biran önce sona erdirilmesi, eşkıyanın cezalandırılması gerektiğini dile getirdikten sonra, Recep Paşa'nın tayin edilmesini istemiştir.²⁹⁸ Öte yandan İbrahim Derviş ve Gazi Osman Nuri (bin Mehmet) paşalar tarafından gönderilen yazıda ise, eşkıyanın giriştiği hareketlerin siyasi olmadığı, şimdiye kadar alınan tedbirlerin yeterli olmasıyla birlikte Manastırdan iki, Yenipazar'dan da bir taburun, Recep Paşa komutanlığında harekete geçirildiği ifade edilmiştir.²⁹⁹

27 Şubat 1885'te Mabeyn'e yazılan Sadaret yazısında, Prizren olaylarına son verilmesi için, Seraskerlik ile yapılan müzakere sonucunda burada bulunan askeri kuvvetin takviye edilmesine karar verildiği, bu sırada Prizren'de bulunan Kosova Komutanı İsmet Paşa'ya haber verildiği belirtilmiştir. Sayıları giderek artan fesat komitesine katılmamaları konusunda Debre sancağı ile Yakova ve İpek kazaları halkına nasihatlerde bulunulmuş, zararlı cemiyetin daha fazla yayılmasını engellemek için; Prizren, Üsküp ve Priştine yolunun kontrol altına alınması, olayların diğer yerlere sirayet etmemesi için ihtiyati kuvvet bulundurma gereği üzerinde durulmuştur. Bu maksat için Kosova'da bulunan fırkadan iki taburun Prizren'e sevki kararlaştırılmış olmakla birlikte dört tabura ihtiyaç duyulduğu ve bu konuda henüz Seraskerliğe tebligat yapılmadığı belirtilmiştir. Ayrıca Recep Paşa ile Aydın Redif Taburu Komutanı Salih Sarım Paşa'nın bölge hakkında bilgi sahibi oldukları belirtilmekte birlikte, Recep Paşa'nın Matlı olmasına ve askeri terbiyesine değinildikten sonra, yerli olmasının mahzurlu olabileceği belirtilmiş bir şekilde, Padişah'ın iradesine arz edilmiştir.³⁰⁰ 3 Mart 1885'te fevkalade komutan Derviş Paşa ve Gazi Osman Nuri Paşa imzalarıyla Mabeyn'e gönderilen yazıda ise; Prizren'de çıkan fesadın yayılmaması için görevlendirilen Kosova Komutanı İsmet Paşa'nın yetersiz kaldığı, buraya yeni bir komutanın atanıp görev yerine gelmesi zamanına kadar Recep Paşa'nın geçici olarak gönderildiği ve Tesalya'dan hareket ettiği yazılmıştır. Prizren Fevkalade Komutanlığı'na atanan Veysel Paşa'nın emrinde bulunan sekiz tabur, orada bulunan altı tabur ile askeri kuvvetin on dört tabura çıkacağı, ayrıca, Recep ve Veysel paşalarla birlikte iki ferikin mevcudiyetine gerek

²⁹⁸ BOA., Y. PRK. ASK., nr.26/1-4, 16 Şubat 1300.

²⁹⁹ BOA., Y. PRK. ASK., nr.26/1-5, 13 Cemâziyelâhir 1302.

³⁰⁰ BOA., Y. PRK. BŞK., nr.9/29-1, 12 Cemaziyelevvel 1302/15 Şubat 1300.

olmayacağı, Veysel Paşa'nın varmasından sonra Recep Paşa'nın eski görev yerine (Naslıca'ya) gönderilmesi, İsmet Paşa'nın da münasip bir yere tayin edilmesi talep edilmiştir.³⁰¹ Bu yazışma ve görüşmelerden sonra, Recep Paşa'nın memuriyet yeri olan Naslıca'ya (Naslic) iadesi, İsmet Paşa'nın Prizren'de bırakılması, Prizren askeri fırkasında yer alan ehliyetsiz ve kifayetsiz olanların değiştirilmesi ve bu yönde Veysel Paşa'ya verilen talimata göre hareket edilmesi tebliğ edilmiştir.³⁰²

Veysel Paşa'nın bölgeye gelmesinden sonra, Debre eşkıyasının yaptıklarının engellenmesi için Kosova valisi Faik, Kosova komutanı İsmet Paşa, sıkıyönetim komutanı Salih Paşa ve Prizren mutasarrıfı Recep ve Ali paşa'nın katıldıkları bir toplantı yapılmış, eşkıya elebaşlarının itaate davet edilmesi, bazı köylere baskın düzenlenmesi, icabet etmeyenlerin ölü veya diri olarak ele geçirilmesi kararlaştırmıştır.³⁰³ 22 Haziran 1885'te Seraskerliğe şifreli telgraf gönderen Manastır Valisi Ali Kemal; Debre eşkıyasının te'dipleri işinin Veysel Paşa'ya havale edilmesinden sonra, şimdiye kadar bir faaliyet görülmemiş olmasına karşılık, eşkıyanın Uhri ve Kosova'ya kadar ilerleyip emniyeti ihlal ettiklerini, durumdan şikayet edildiğini, mevcut askeri kuvvetle bunların cezalandırılmalarının mümkün olduğu, buna rağmen hala önlenemediğini daha önce Babıâli'ye de yazdığını ifade ederek, bir an önce icraata geçilmesini istemiştir.³⁰⁴

Şevval 1302'de Prizren'e memur olarak gönderilen İbrahim Bey, 20 Temmuz 1885 tarihli uzun bir jurnal göndererek bölge ve bazı idareciler hakkında ayrıntılı bilgi vermiştir. Derviş Paşa'nın şahsi menfaati uğruna devletin menfaatini feda ettiğini, Arnavutluk'un başlıca şehirlerine tayin ettirdiği memurların adaletsiz davranışlarının halkı hükümetten nefret ettirdiği, Veysel Paşa'nın da kesesini doldurmakla meşgul olduğu, buralarda asayişin sağlanabilmesi için İşkodra'da bulunan Mustafa Asım Paşa'nın fevkalade komutan olarak tayin edilmesinin ahali tarafından rica edildiğini iddia etmiş, Prizren'deki memuriyeti sırasında tahkik edebildiği olayları ihtiva eden layihayı hazırladığını belirtmiştir.³⁰⁵ Arnavutluk kıtasında şu anda görülen hadiselerin geçmişten ve daha önceki hudut meselesinden

³⁰¹ BOA., **Y. PRK. BŞK.**, nr.9/29-2, 16 Cemaziyelevvel 1302/20 Şubat 1300.

³⁰² BOA., **Y. PRK. BŞK.**, nr.9/29-3, 17 Cemaziyelevvel 1302/21 Şubat 1300.

³⁰³ BOA., **Y. PRK. ASK.**, nr.27/17-1, 14 Receb 1302/17 Nisan 1301.

³⁰⁴ BOA., **Y. PRK. ASK.**, nr.27/17-2, 10 Haziran 1301.

³⁰⁵ BOA., **Y. PRK. AZJ.**, nr.10/57, 7 Şevval 1302.

itibaren başladığını, buraya gönderilen askerin Prizren Birliğini ortadan kaldırdığını, bu arada haklı haksız bir çok kişinin de zarar gördüğünü, fevkalade komutan Derviş Paşa'nın hakka ve adalete uymayan icraatları refah ve asayişe zarar verirken, bu durumun sadece şahsi menfaatine yaradığını, milletin menfaatini şahsi menfaatine feda ettiğini; Kosova, Üsküp, Prizren, İpek ve Yakova ile Arnavutluk'un sair yerlerine tayin ettirdiği zevatın adalete zarar verici davranışlarının da hükümetten nefret edilmesine sebebiyet verdiğini, müzayedelerde devletin zarara uğratıldığını tüm bu hareketlerin asayiş olumsuz etkilediğini belirtmiştir.³⁰⁶ Bütün bunların yanında, idarecilerin hareketleri sonucu halkın da ikiye ayrıldığı ve aralarında çarpışmaların meydana geldiğini, bölgedeki askerin sebat ve gayretiyle olayların daha fazla büyümesinin engellenmesine karşılık, eşkıya tarafından telgraf hatlarının tahrip edildiğini, Veysel Paşa'nın tayini ve sıkı yönetim idaresinin kurulmasından sonra olayların önemli bir şekilde azaldığının inkar edilemeyeceğini, ancak, Veysel Paşa'nın çok ağır ve gevşek davrandığını, özellikle halktan alınacak yardımlarla ihtiyaç olmadığı halde yeni bir kışlanın inşasına başlanmasının, Veysel Paşa'ya olan güvenin ortadan kalkmasına sebep olmuştur.³⁰⁷

8 - Recep Paşa'ya Mecidi Nişanının Verilmesi

27 Şubat 1885 tarihli İrade ile Üçüncü Ordu'ya mensup olarak hizmet görmekte olan Recep Paşa'ya Mecidi Nişanı verilmiştir. İlgili vesikada ayrıntılı bilgi yer almadığı gibi, Sadrazamın telhisi de teamülün aksine, yer almamaktaydı. Dolayısıyla nişanın özel bir veriliş sebebinin olup olmadığını bilemiyoruz. İradede, “*Üçüncü Ordu'ya mensup Altıncı Fırka Kumandanı olan Ferik Recep Paşa Hazretlerine tebdilen ve On dokuzuncu Fırka kumandanı Ferik Osman Nuri Paşa'ya müceddeden İkinci Rütbeden Mecidi nişanı...*” verildiği belirtilmekte ve gereğinin yapılması seraskerliğe tebliğ edilmektedir.³⁰⁸

9 - Recep Paşa'nın Yunanlıların Hazırlıklarını Haber Vermesi

Yukarıda belirtmiş olduğumuz gibi, 24 Mayıs 1881'de yapılan antlaşma ile Teselya ve Epir'in Narda kazası Yunanistan'a bırakılmıştı. Ancak, Yunanlılar

³⁰⁶ BOA., Y. PRK. AZJ., nr.10/57, 7 Şevval 1302.

³⁰⁷ BOA., Y. PRK. AZJ., nr.10/57, 7 Şevval 1302.

³⁰⁸ BOA., İ. DH., nr.74557, 12 Cemaziyevvel 1302/15 Şubat 1300.

bunlarla hiç yetinmedikleri gibi,³⁰⁹ eskiden beri göz diktikleri Girit Adası ve Yanya'yı (Epir) ele geçirmek, topraklarına katmak için çetecilik ve askeri faaliyetlerine hız verdiler.³¹⁰ Osmanlı Devleti 1877-1878'de Rusya ile savaşa girdikten sonra, fırsatı değerlendirmek isteyen Girit'in Rumları ayaklanma çıkarmış,³¹¹ ve bu ihtilallere milli şekil vermişlerdi.³¹² Ancak, Berlin Kongresi'nde istediklerine ulaşamamışlardı. 9 Eylül 1878'de Gazi Ahmet Muhtar Paşa, adaya gönderilmiş ve 23 Ekim 1878'de imzalanan Halepa Sözleşmesi ile Rumlar muhtariyet elde etmişlerdi.³¹³ Buna göre; büyük devletlerin muvafakati ile Osmanlı Hükümeti tarafından beş yıllık bir süre için Hıristiyan vali tayin edilecek, otuz biri Müslüman ve kırk dokuzu Hıristiyanlardan oluşacak şekilde bir meclis oluşturulacak, meclisin kararları Padişahın onayına bağlı olmakla birlikte geniş haklar tanındı.³¹⁴ 24 Mayıs 1881'de imzalanan antlaşma ile, savaş yapmadan diplomatik yollarla Osmanlı Devleti'nden toprak koparan, Halepa Sözleşmesi ile Rumlara geniş hakların verilmesini sağlayan Yunanlılar bütün bunlarla yetinmeyecek ve önlerine çıkan her fırsatı değerlendireceklerdir. Nitekim 1885'te Doğu Rumeli işgali³¹⁵ ve Bulgaristan ile birleşmesi problemi ortaya çıkınca, bunalımdan istifade için yeniden harekete geçip Girit'i Yunan topraklarına katmak veya en azından Halepa Sözleşmesi'nin kapsamını genişletmek istediler.³¹⁶

Ayastefanos Antlaşması ile büyük Bulgaristan kurulmuş ise de Berlin Antlaşması ile sınırları küçültülmüş ve kurulacak Bulgar Prensiği'nin de Osmanlı egemenliği altında bulunması kararlaştırılmıştı. Yine Doğu Rumeli'ye özel bir statü

³⁰⁹ **Berlin Konferansı...**, s. 18; İ. Hami Danişmend, **İzahlı...**, s. 337; Cemal Tukin, **"Girit"**, TDVİA., C: XIV, İstanbul, 1996, s. 90.

³¹⁰ Ali Paşa, **Girid**, Neşreden Suphi Paşazâde Mehmet Hayrullah, İstanbul Bekir Efendi Matbaası, 1327, s. 4; **Girid Vekayi'ine Atf-ı Nazar**, Hanya Yusuf Kenan Matbaası, 1313, s. 3; Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi...**, C: VIII, s. 114.

³¹¹ Mehmed Salahi, **Girid Meselesi 1866-1889**, İstanbul Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1967, s. 16; Ahmet Mithat, **Yunanistan...**, s. 3.

³¹² **Girid**, İstanbul Artin Asadoryan ve Mahdumları Matbaası, 1328, s. 10.

³¹³ Mehmed Salahi, **Girid Meselesi...**, s. 17-19; Vecihi ve Rûfekası, **Musavver Tarih-i Harb**, Dersaadet İkdâm Matbaası, 1315, s. 53; Ali Fuat Türkgeldi, **Mesâil-i Mühime-i Siyâsiyye**, C: III, Ankara TTK. Basımevi, 1987, s. 36; Cemal Tukin, **"Girid..."**, s. 90.

³¹⁴ Cemal Tukin, **"Girid..."**, s. 90; Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih...**, s. 369.

³¹⁵ Mahir Aydın, **"XIX. Yüzyılda..."**, s. 285; Yusuf Halaçoğlu, **"Kuruluşundan Günümüze Bulgaristan'da Türk Nüfusu"**, V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, Ankara, TTK: Basımevi, 1990, s. 508.

³¹⁶ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih...**, s. 370; Tahmisci-zade Mehmed Macid, **Girit Hatıraları**, Haz. İsmet Miroğlu-İlhan Şahin, İstanbul, 1001 Temel Eser, 1977, s. 19-20.

verilerek Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştı. Padişah tarafından beş yıl süre ile bir Hıristiyan vali tayin edilmekte, halkın seçtiği bir meclisi ve Avrupalı subayların komutası altında bir ordusu teşekkül ettirilmişti. Ancak, bu durumdan hoşnut olmayan ve bölgedeki nüfuzunu arttırma niyetinde olan Rusya, gerek Bulgaristan gerekse Doğu Rumeli'de gerçekleştirdiği propaganda ile bu iki bölgenin birleştirilmesi fikrini yaydı. Ayastefanos Antlaşması ile çizilen sınırlara tekrar ulaşmak isteyen Bulgaristan da bu yönde faaliyetlerde bulundu. 18 Eylül 1885'te Filibe'de ayaklanma çıkaran, Vali Gavril Paşa'yı tutuklayan Doğu Rumeli'deki milis askerler, geçici bir hükümet kurduktan sonra, Doğu Rumeli'nin Bulgaristan ile birleştiğini ilan ettiler. Arkasından Filibe'ye gelen Bulgar Prensi Aleksandr von Battenberg, 21 Eylül 1885'te Doğu Rumeli ile Bulgaristan'ın birleştiğini, kendisinin de Kuzey ve Güney Bulgaristan prensi olduğunu ilan etti.³¹⁷ Bu gelişme yeni bir Balkan bunalımının ortaya çıkmasına sebep oldu. Tam bu sırada, Yunanlılar da Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu sıkıntıdan faydalanma yoluna gittiler.

Yunanlıların askeri faaliyet ve hazırlıklarını yakından takip eden Recep Paşa, durumu Seraskerlik vasıtasıyla hükümete bildirmekteydi. 2 Ekim 1885'te Seraskerliğe gönderdiği telgrafında, Yunanistan'ın savaşa hazırlandığını haber verdi. Yunanlıların, Bulgaristan'a karşı Osmanlı Devleti ile ittifak halinde savaşa hazırlanmak için bu faaliyetlerini gerçekleştirdiklerini iddia ettiklerini belirttikten sonra yaptıkları hazırlıklar hakkında bilgi verdi. Savaş hazırlanan Yunanlılar Narda (Arta) ve Yenişehir'de bulunan askeri fırkaları bu iş için tahsis ettiklerini, Ayamavra'dan Narda'ya bir tabur sevk edildiğini, geriden yeni taburların getirildiğini, Yenişehir'den batarya toplu, Galos'tan piyade taburunun Tartoh'a sevk edildiğini, toplanan askeri birliklerin yerleştirilmesi için cami, külliye ve mekteplerin tahliye edildiğini, hududun önemli noktaları ile sınıra yakın yerlere asker sevk edildiğini, birinci ve ikinci redifin silah altına alındığını, general Garpova'nın Narda, General Abuncani'nin de Tırhala sancağı komutanlıklarına atandığını, kısacası Yunanlıların süratli bir şekilde savaşa hazırlandıklarının görüldüğünü belirtti. Buna karşılık kendi komutası altında bulunan Altıncı Fırka'nın gereken askeri mevcuda

³¹⁷ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih...**, s. 360-362; Yusuf Halaçoğlu, "**Bulgaristan**", TDVİA., C: VI, İstanbul, 1992, s. 398; Rauf Ahmed Hotinli, "**Bulgaristan**", İA., C: II, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1979, s. 802.

sahip olmadığını, daha önce burada bulunan bazı taburların İşkodra, Manastır ve Prizren'e gönderildiğini, hali hazırdaki mevcudun asayişe mahsus olmak üzere üç vilayetin hududunda bulundurulduğunu, Yunanlıların hazırlıklarına karşılık askeri fırkaya yeni bir şekil verilmesi gerektiğini bildirdi.³¹⁸

C - Recep Paşa'ya Müşirlik Rütbesinin Verilmesi ve Hizmetleri

Recep Paşa'nın mülki görevlere atanması ile ilgili olarak değişik zamanlarda talepler olduğu halde, yukarıda görüldüğü gibi gerçekleşmemiş, daha çok askeri kişiliğinden istifade edilme yoluna gidilmiştir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra, kısa süre Altıncı Ordu Meclis Reisliği dışında, Üçüncü Ordu'nun değişik yerlerinde ve hassas bölgelerde önemli vazifeler ifa etmiştir. Buradaki görevini sürdürmeye devam ederken, askeri rütbe olarak en üst makam olan müşirliğe de burada yükselmiştir. Ferik Recep Paşa'ya, müşirlik rütbesi verilmesi Seraskerlik tarafından teklif edilmiş³¹⁹ ve 19 Ağustos 1886 tarihli irade ile müşirliğe yükseltilmiştir.³²⁰

1 – Selanik-Kosova ve Havalisi Umum Komutanlığı'na Atanması ve Bölgede Gelişen Olaylar

19 Ağustos 1886 tarihli seraskerlik yazısında, Recep Paşa'ya müşirlik rütbesi verilmesi talep edilirken, aynı zamanda, Veysel Paşa'nın merkeze çekilmesi ve yerine Recep Paşa'nın tayin edilmesi istenmiştir.³²¹ Seraskerliğin teklifi ve sadrazamın arzı ile padişah onayına sunulan müşirlik talebi hiç bekletilmeden padişah tarafından onaylanarak irade çıkmıştır. Müşirliğe yükseltilen Recep Paşaya, aynı zamanda Selanik'te bulunan ve Veysel Paşanın komutanı bulunduğu Üçüncü Ordu'ya bağlı iki kolordu komutanlığı da tevdi edilmiştir.³²² Bu arada, dokuz taburdan müteşekkil bulunan Hassa Ordusu'nun bir taburu da Selanik'te bulunmakta ve burada Merkez Taburu görevini ifa etmekteydi. Böylece bu taburun da komutanlığı Recep Paşa'nın emrine geçiyordu.³²³ Padişah onayından sonra

³¹⁸ BOA., **Y. PRK. ASK.**, nr.28/68, 25 Zilhicce 1302/23 Eylül 1301.

³¹⁹ BOA., **Y. PRK. ASK.**, nr.34/31, 19 Zilkade 1303

³²⁰ BOA., **İ. DH.**, nr.78898, 19 Zilkade 1303/7 Ağustos 1302.

³²¹ BOA., **Y. PRK. ASK.**, nr.34/31, 19 Zilkade 1303.

³²² BOA., **İ. DH.**, nr.78898, 19 Zilkade 1303/7 Ağustos 1302.

³²³ Eşref Albati, **Hatıraları**, Canlı Tarihler: XII, İstanbul Türkiye Y., 1945. s. 13.

seraskerliğe gereğini yapması için emir verilmiştir. Üç gün sonra yani 22 Ağustos 1886'da çıkan ikinci bir irade ile de, Recep Paşaya verilen müşirlik menşurunun bir an evvel ulaştırılması emredilmiş ve neticenin de bildirilmesi istenmiştir.³²⁴ Bunun üzerine gerekli işlem hemen yapılmış, Sadrazam Kamil Paşa tarafından Mabeyne, iki gün sonra gönderilen, 24 Ağustos 1886 tarihli yazıda, “*Menşur-ı Ali*”nin ulaştırıldığı haber verilmiş,³²⁵ bir gün sonra, yani, 25 Ağustos 1886'da Padişah'ın bilgisine sunulmuştur.³²⁶ Recep Paşa, bu yeni görev yerine giderek artan iç karışıqlarla uğraşıp asayiş sağlamaya çalışırken, diğer taraftan; Yunan, Bulgar ve Karadağlıların Osmanlı topraklarında çıkarmaya çalıştıkları tahrik, isyan, sınır ihlalleri ile uğraşmak zorunda kalacaktır.

Bulgarlar, 1885'te Doğu Rumeli'yi topraklarına kattıktan sonra, Bulgar azınlıkların bulunduğu Makedonya, Batı ve Doğu Trakya'da milliyetçilik faaliyetlerine hız verdiler.³²⁷ Büyük Bulgaristan emellerini gerçekleştirmek için bu yola başvururken, sınır boylarında sık sık karışıklıklar çıkartmak suretiyle Batının dikkatini bölgeye çekmeye ve azınlıkların haksızlığa uğradığı imajını vermeye çalıştılar. Recep Paşa'nın yeni görevi üzerinden henüz bir ay geçmeden, Bulgar sınırından bazı zabitlerin Osmanlı Devleti'ne sığındığı haberini yazdı. Recep Paşa, hudut karakollarına gelenlerin; Köstendil Alayı'ndan Tırnovalı binbaşı Dimitri Moskof, istihkam yüzbaşısı Filibeli Ağvazof, Rusya'nın Keşnef(?) kasabasından topçu yüzbaşısı Devanof, piyade üsteğmen Köstendilli Gorki Kırbaçof, Doktor Sebikdar(?) adındaki şahıslar olup, binek hayvanlarıyla birlikte birer kılıç, revolver taşıdıkları ve alınan emir doğrultusunda, güven altına alınarak Palanka'ya götürüldüklerini belirttikten sonra, hudut üzerinde asayişin berkemal olduğunu da, 5 Eylül 1886'da Seraskerliğe gönderdiği telgrafla bildirdi.³²⁸

7 Ekim 1886'da Umum Rumeli Fevkalade Komutanı Derviş Paşa'ya gönderilen yazıda ise; bir taraftan yerli, diğer taraftan Bulgar eşkıyasının bazı bölgelerde halkı huzursuz ettiği, yolların güvenli olmadığı, buralara askeri birliklerin gönderilmesi gerektiği, eşkıyayı takip için çıkarılan müfrezenin bir kısmını ölü ve

³²⁴ BOA., **İ. DH.**, nr.78909, 22 Zilkade 1303/10 Ağustos 1302.

³²⁵ BOA., **İ. DH.**, nr.78897-1, 24 Zilkade 1303.

³²⁶ BOA., **İ. DH.**, nr.78897-2, 25 Zilkade 1303.

³²⁷ Rauf Ahmed Hotinli, “**Bulgaristan...**,” s. 802.

³²⁸ BOA., **Y. PRK. ASK.**, nr.35/16, 7 Zilhicce 1303.

bazılarını da yaralı ele geçirdiği, bazı köylerde Müslüman kıyafetlerinin bulunduğu, bu elbiselerin Bulgarların yapacakları eylemlerde kullanılmak suretiyle işin Müslümanlar üzerine yıkılma amacı güdüldüğünün ortaya çıkarıldığı, gelişmelerden Recep Paşa'nın da haberdar edildiği belirtilmiştir.³²⁹ Bulgarlar askerlerinden 1500 kişilik bir birliğin, eşkıya takribi bahanesiyle 1 Kasım 1886'da Osmanlı topraklarına girerek bir çok insanı katlettikleri de müşahede edilmiştir. Batak adlı mevkide bulunan yün fabrikasını basıp on iki genç kızını esir aldıkları, bir işçiyi öldürdükleri, yine Makedonyalı işçileri sınıra götürülen iki jandarmanın tüm elbise ve malzemelerinin gasp edilerek götürüldüğü haber verilmiştir.³³⁰ Eylemlerin Müslüman kıyafetleriyle yapılması, Bulgaristan tarafından, Osmanlı askerlerinin yün fabrikasını bastıkları şeklinde duyurulmuştur. Olay duyulduktan sonra, Recep Paşa'dan tahkikat yapması istenmiştir. Recep Paşa, 5 Kasım 1886'da Seraskerliğe gönderdiği cevabi telgrafında; olayın tersyüz edildiğini, bölgede yer edinmek isteyen Bulgar eşkıyasına askerler tarafından göz açtırılmadığı için böyle iftira atma yoluna gittiklerini, amaçlarının bu yolla bölgeyi askerden arındırmayı sağlamak olduğunu, buna karşılık eşkıyayı takip için çıkarılan müfrezeyle sınırı geçmemelerinin tembih edildiğini, iddiaların tamamen iftira olduğunu bildirmiştir.³³¹ Recep Paşa, bilahare gönderdiği telgrafında, yine Bulgarlar tarafından tertip edilen eşkıyalık faaliyetlerine dikkat çekmiş, kış şartlarının ağır geçmesine rağmen, bunların fesat çıkarmasına fırsat verilmeyeceğini bildirmiştir.³³²

Babî'î'nin bhusus Arnavutların yaşadığı bölgelere karşı yumuşak bir siyaset izleyerek herhangi bir huzursuzluğa sebebiyet vermeme konusunda hassasiyetini uzun süre devam ettirmiştir. Kosova'nın Princan, Oşkova ve Peruskin(?) köylerinde bazı huzursuzlukların meydana geldiği, bunu önlemek için asker gönderilmesi gereğini dile getiren Kosova valiliğinin telgrafına karşılık, sadaret tarafından 21 Haziran 1886'da gönderilen tezkerede, herhangi bir gaileye sebebiyet vermemek için hali hazırda söz konusu yere askeri birliklerin gönderilmesinin mahzurlu olacağı, asayiş ve emniyetin mahalli jandarmalar vasıtasıyla sağlanması tavsiye edilmiştir. Bu

³²⁹ BOA., Y. PRK. ASK., nr.35/44, 9 Muharrem 1334.

³³⁰ BOA., Y. PRK. ASK., nr.36/13-1, 12 Safer 1304/28 Teşrinievvel 1302.

³³¹ BOA., Y. PRK. ASK., nr.36/13-2.

³³² BOA., Y. PRK. ASK., nr.36/47, 28 Safer 1304.

durum, Üsküp'te bulunan Recep Paşa'ya da tebliğ edilmiş, daha önceden söz konusu olan asker göndermeme ile ilgili mahzurun devam edip etmediğinin bildirilmesi de istenmiştir. Recep Paşa ise, 25 Ekim 1886 tarihli telgrafında, söz konusu yerlerde önemli bir durumun olmadığı, buna karşılık Karadağlıların yaptığı zararlı faaliyetlere dikkat çekmiştir.³³³ 20 Kasım 1886'da Seraskerlikten Recep Paşa'ya gönderilen yazıda Karadağlıların köprü inşa ettikleri, bazı yerlere top ve cephane yerleştirdikleri, Berâne'ye bağlı bazı nahiyelerde bu mealde haberler alındığı, bunların doğru olup olmadığı araştırılması istenmiştir.³³⁴ Recep Paşa, alınan bilgilerin doğru olduğunu, ayrıca, Karadağlıların Berâne ve Akova'da bulunan Hıristiyan halkı işgal etmeye çalıştıklarını, burada bulunan askerlerin kifayetsizliği yüzünden buna engel olunamadığını da bildirmiştir. Bu tahriklerin de etkisiyle bölgeye gelen vergi memurlarının köylere sokulmadığı ve hatta beş kilometre kadar kovalandıklarını, bunların bu halde bırakılmasının serkeşliklerini daha da arttırmalarına sebep olacağını bildirmiştir. Burada cereyan eden hadiselerin yeni olmadığına, iki-üç yıldan beri devam ettiğine işaret edilmiş, olayların bu şekilde cereyan etmesinin en önemli sebebi, Karadağ ile olan sınırın kesin olarak tespit ve tayin edilmemesinden kaynaklandığı gösterilmiştir. Bazı yerlere asker sevkinden önce sınırların kesin olarak tespit edilmesinin daha faydalı olacağı belirtilmiştir. Karışıklıkların meydana geldiği köylerin sınır boylarında olan köyler olduğuna ayrıca işaret edilmiştir.³³⁵ Karadağlıların, sınır boylarındaki Hıristiyan halkı tahrik etmesi, buralarda bulunanlara silah ve cephane dağıtmasının yanında bazı idarecileri zor kullanmak suretiyle kendi taraflarına çekmeye çalışmışlardır. Bu gelişmeler üzerine; Prizren ve Üsküp'e bağlı yerlerin teftişi, hudutta asayiş ve inzibatın sağlanması, takviye için gerekli tedbirlerin alınmasına yönelik olarak yerinde incelemeler yapmak üzere bu iki vilayet tarafından Recep Paşa'nın birkaç günlüğüne gönderilmesi talebinde bulunmuşlar ve durumu Sadarete bildirmişlerdir.³³⁶

2- Varilden Çıkan Humbara-Gülle- Olayı ve Mahiyeti

³³³ BOA., Y. PRK. ASK., nr.35/80, 27 Muharrem 1304.

³³⁴ BOA., Y. PRK. ASK., nr.36/33-1, 24 Safer 1304/9 Teşrinisani 1302.

³³⁵ BOA., Y. PRK. ASK., nr.36/33-2, 24 Safer 1304/9 Teşrinisani 1302.

³³⁶ BOA., DH. MKT., nr.1388/41, 2 Rebiülâhir 1304.

Kasım 1886'da tren yoluyla Üsküp'e gelen eşyalar arasında gülle taneleri ve dinamit ile atılan humbara bulunması Kosova valisi Faik, Derviş ve Recep paşalar arasında, olayın vuzuha kavuşturulması için, bir dizi yazışmalar gerçekleşmiş, nihayetinde Recep Paşa'dan alınan son haber ile hadisenin mahiyeti anlaşılmıştır. Kosova valisi Faik Paşa'nın haberi ve Derviş Paşa tarafından Seraskerliğe bildirilen yazıda; trenle Üsküp'e gelen eşyalar arasında bulunan bir varil içinde patlayıcı maddelerle doldurulmuş humbara bulunması üzerine, buna benzer başka varilin olup olmadığı, bunların nerelere götürüleceği ve neticenin bildirilmesi için araştırma başlatılmıştır.³³⁷ Yapılan tahkikat sonucu eşyaların, Fransız vatandaşı olan ve Üsküp'te inşa edilmekte olan demiryolu hattı başmühendisi Friedrich'e ait olduğu anlaşılmıştır. Ancak, söz konusu eşyalar teslim edilirken Friedrich'in, varilin kendisine ait olmadığını belirtmesi üzerine söz konusu varil istasyona iade edilmiştir. Ayrıca, varilden çıkan malzemenin 214 parçadan ibaret olduğu da belirtilmiştir.³³⁸ Konuyla ilgili Recep Paşa'nın verdiği cevapta; olayın önceden kendilerine aksettığını, hemen tetkikata başlandığını, Şimendifer komiseri olan Hayri Bey'in Üsküp'e getirilerek olayın inceletildiğini, tahkikat için gerekli incelemelerin başlatılmış olduğunu belirterek neticenin bildirileceğini ifade etmiştir.³³⁹ Aynı gün ikinci bir telgrafi Seraskerliğe gönderen Recep Paşa; güllerin zararlı ve kötü bir niyetle getirilmediğini, söz konusu güllerin meşhur Selanikli tüccar Alatini'ye ait olduğunun, bunların tuğla fabrikasındaki toprağı ezmek ve ufalamak amacıyla istimal edildiğinin anlaşıldığını ve güllerin bu amaçla Üsküp'e gitmiş olduğunun anlaşıldığını belirtmiştir.³⁴⁰

3 – Recep Paşa'nın Kosova Bölgesindeki Faaliyetleri

a - Recep Paşa İçin Yapılan Tören

Recep Paşa'ya verilmiş bulunan menşur, 4 Ocak 1887 tarihli Selanik Memurunun Seraskerliğe gönderdiği şifreli telgrafından anlaşılmaktadır. Menşuru getiren binbaşının 3 Ocak'ta vardığı, daha önceden tertip edilen alayın iskele caddesinde saf tuttuğu, binbaşyı taşıyan vapuru karşılamak üzere önce Selanik

³³⁷ BOA., Y. PRK. ASK., nr.36/57-1, 24 Safer 1304/10 Teşrinisani 1302.

³³⁸ BOA., Y. PRK. ASK., nr.36/57-2, 9 Teşrinisani 1302.

³³⁹ BOA., Y. PRK. ASK., nr.36/57-3, 13 Teşrinisani 1302.

³⁴⁰ BOA., Y. PRK. ASK., nr.36/57-4, 13 Teşrinisani 1302.

Komutanı Ferit Paşa ve diğer askeri erkan ile birlikte iskeleye çıkıldığını, binbaşı ile ferik paşanın beraberce arabaya binip hükümet merkezine vardıklarını, büyük kapı önüne inmiş bulunan vali ve diğer müşir paşalar tarafından karşılandıklarını, “*Menşur-ı Ali*”nin Recep Paşa’ya takdim edildiğini belirtmiştir. Müteakiben hükümet erkani, askeri ve mülki erkan ve yabancı konsolosların da hazır bulunduğu sırada menşur okunmuş, askeri okulun Arapça öğretmeni tarafından dua okunduktan sonra, üç defa “*Padişahım çok yaşa*” duası da yapılmıştır. Bu törenden evvel İsveç ve Norveç devletlerine ait harp gemileri limana gelmiştir.³⁴¹

b – Ateşemiliter Major Troter’in Bölgeyi Ziyaretleri

İngilizlerin İstanbul Ateşemiliteri olan Major Troter’in bölgeyi gezmesi ve görüştüğü kimseler hakkındaki raporlar, Selanik ve Kosova Umum Komutanlığı ile diğer idari alanlardan günlük olarak iletilmiş ve ziyaret yakından takip edilmiştir. Major Troter’in Edirne’ye geçmesi ile birlikte her hal ve hareketi, gezdiği yerler, görüştüğü kimseler günlük raporlar halinde seraskerliğe bildirilmiş ve daha üst makamlara arz edilmiştir.³⁴² Edirne Valisi İzzet Paşa, Mabeyne gönderdiği 27 Aralık 1886 tarihli telgrafında, Major Troter’in idarehanesine gelip kendisi ile görüştüğünü, daha sonra bir arabaya binip şehrin kenar kısımlarına doğru gittiğini, şayet başka bir tarafa gidecek olursa yanına birkaç adam ve istihbaratçının tayin edileceğini arz etmiştir.³⁴³ 10 Ocak 1887’de Dedeoğaç Askeri Şubesi’nden gönderilen yazıda, ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir; 7 Ocak 1887 Cuma günü Edirne’den Dedeoğaç’a giden posta treni ile gelen Major Troter, sivil olarak gelmiş olup burada oturmakta olan konsolos Jak ve biraderi Fransuva tarafından karşılanmış, arabaya bindirilerek konsoloshaneye götürülmüştür. Daha sonra yanlarında Avusturya’nın konsolosu da bulunduğu halde Fener idaresine buluşmuşlar ve bir hayli görüşmüşlerdir. Askeri bölgenin bulunduğu civarları dolaştıktan sonra sahili gözden geçirmişler, liman ve rıhtımda incelemelerde bulunmuşlardır. Üç gün sonra İstanbul’dan gelen Fransız gemisiyle Selanik’e gitmişlerdir. Ancak, Selanik’e mi gidecekleri, veyahut bu arada geminin uğrayacağı başka bir yere mi gidecekleri kesin olarak anlaşılamamışsa da³⁴⁴

³⁴¹ BOA., Y. PRK. ASK., nr.37/34, 10 Rebiülâhir 1304/25 Kanunuevvel 1302.

³⁴² BOA., Y. PRK. ASK., nr.37/84-13, 10 Rebiülâhir 1304/25 Kanunuevvel 1302.

³⁴³ BOA., Y. PRK. ASK., nr.37/84-19, 15 Kanunuevvel 1302.

³⁴⁴ BOA., Y. PRK. ASK., nr.37/84-12, 29 Kanunuevvel 1302.

9 Ocak 1887’de Selanik limanına vardıkları görülmüştür. Bu arada iki İngiliz vapuru da Selanik limanına gelmiştir.³⁴⁵ İngiliz donanmasına ait bu gemilerin geliş sebebi sorulmuş, İngiliz donanmasında görevli subayların elbiselerinin getirildiği ve bu elbiselerin Malta’dan gelmiş olan vapura verileceği, Edirne’den buraya gelmekte olan Major Troter’in alınıp İstanbul’a götürüleceği cevabı verilmiştir.³⁴⁶ Ancak, bu cevabın doğruluğundan şüphe edildiğinden takip edileceği arz edilmiştir. Selanik valisi Galip Paşa, 11 Ocak 1887’de Major Troter’in Fransız vapuruyla geldiğini, İngiliz konsoloshanesinde misafir edildiğini, daha sonra gelişmelerin bildirileceğini belirtmiştir. Major Troter, konsoloshaneden ayrılarak, İstanbul’dan gelmiş bulunan İngiliz vapuruna binmiş ve akşama kadar vapurda kaldıktan sonra tekrar konsoloshaneye geri dönmüştür.³⁴⁷ Ferik Mehmet Muhlis Paşa tarafından gönderilen yazıda ise şu bilgilere yer verilmiştir:

Major Troter’i nezaret altında bulundurmak ve yapmak istedikleri hakkında fikir sahibi olmak maksadıyla bir bahriye mülazımı yanında bulundurulmuş, mülazımı ile birlikte askeri dairenin önüne getirilmiş. Hem o gün hem de sonraki gün kendisine büyük bir hürmet gösterilmiş, bir ara Aladağ cihetine gitmeyi tasarlamışken, karar değiştirip Lefke nahiyesine hareket etmiştir. Bu seyahati esnasında refakatine iki jandarma verilmişken, bunlara bir jandarma subayı ve bir de polis memuru ilave edilmiştir. Elde edilen bilgilere göre, Major Troter’in çantasında bölgeye ait bir harita ve haritanın bazı noktalarının da işaretlenmiş olduğu müşahede edilmiştir. Bu haritanın bulunması, söz konusu şahsın gizli niyetleri olduğu, bölgeyi gezerken ilerde yapılabilecek taarruz noktalarını tespit etmek, buralarda yerleşmiş bulunan askeri kuvvet hakkında bilgi sahibi olmak, bazı hakim noktaları gözden geçirmek gibi bir maksadın peşinde olduğu düşüncesinin hatırdan uzak tutulmaması gerektiğini göstermektedir.³⁴⁸ Selanik valisi Galip Paşa, 15 Ocak 1887 tarihli telgrafında; İngiliz gambotunun Selanik’ten hareketle Kavala taraflarına gittiği, vapurdakilerin burada bulunan Avusturya konsolos vekili ile görüştükleri, geceyi orada geçirdikleri, ertesi gün oradan ayrılıp Aynaroz’a gideceklerinin mahalli

³⁴⁵ BOA., Y. PRK. ASK., nr.37/84-11, 19 Rebiülevvel 1304/2 Kanûnusanî 1302.

³⁴⁶ BOA., Y. PRK. ASK., nr.37/84-20, 28 Kanûnuevvel 1302.

³⁴⁷ BOA., Y. PRK. ASK., nr.37/84-17, 30 Kanunuevvel 1302.

³⁴⁸ BOA., Y. PRK. ASK., nr.37/84-14, (1) Kanunuevvel 1302

kaynaklardan öğrenildiğini yazmıştır. Selanik'te bulunan diğer vapur da hareket edip Karaburun Körfezi'ne gitmiştir. Bu vapurların uğradıkları liman ve körfezlerde keşifte buldukları haber verilmiştir. Major Troter'in Müşir Paşa ile (Recep Paşa) dairesinde görüşükten sonra, iki güne kadar ayrılacağını söylediği de belirtilmiştir.³⁴⁹ Selanik'ten Üsküp'e gelen Major Troter, burada yaşayan Zaho adlı şahsın evine misafir olmuşken, faaliyetleri ile ilgili olarak, gizli polis ve jandarma aracılığıyla hakkında bilgi alınmaya çalışılmıştır. Major Troter'in hükümet konağına gelip görüşmede bulunulduğu sırada, iki gün sonra buradan ayrıлып Selanik'e döneceğini beyan etmiştir.³⁵⁰ Derviş Paşa aracılığıyla Seraskerliğe gönderilen Üsküp Mutasarrıflığının şifreli telgrafında da, Mösyö Major Troter'in hal ve hareketi hakkında bilgi verilmektedir.³⁵¹ Recep Paşa, 18 Ocak 1887'de gönderdiği telgrafında, Major Troter'in gezeceği yerlerin gizli bir şekilde araştırıldığını, Üsküp'den öteye gitmemesi hususunda Kerim Paşa'ya imada bulunulduğunu bildirmiştir.³⁵² Seraskerlik tarafından ilgili kimselere gönderilen yazıda, Major Troter'in mümkün mertebe Üsküp'ten öteye gitmemesi, herhangi bir şikayete mahal vermeden her hareketinin takip edilmesi istenmiştir.³⁵³ Seraskerliğin 22 Ocak 1887 tarihli yazısında; Major Troter'in trenle Komanova'ya vardığı, seyahati ve ikameti sırasında dikkat çekici bir halde bulunmadığı, bu seyahat esnasında o civarda bulunan askeri kuvvetin miktarı ve durumları, mevcut yolların durumunu inceleyip Arnavutluk'un daha iç kısımlarına gitme emelinde olduğu belirtilmiştir. Bu sebeple, münasip bir lisanla, seyahatine engel olunması için Selanik-Kosova Umum Komutanlığı'na telgraf çekildiği ifade edilmiştir.³⁵⁴ Major Troter, Mustafapaşa'ya³⁵⁵ gitmiş ve daha sonra Edirne'ye geri dönmüştür. Dönüşünden sonra Pazar, Salı ve Çarşamba günleri Edirne'de; Avusturya konsolosu ve Belçika konsolosunun kardeşi ile görüşmüş, bir ara askeri kışlanın ve topların bulunduğu yere giderek barakalara

³⁴⁹ BOA., Y. PRK. ASK., nr.37/84-15, 3 Kanûnusani 1302.

³⁵⁰ BOA., Y. PRK. ASK., nr.37/84-7, 5 Kanûnusani 1302.

³⁵¹ BOA., Y. PRK. ASK., nr.37/84-6, 22 Rebiülâhir 1304/6 Kanûnusani 1302.

³⁵² BOA., Y. PRK. ASK., nr.37/84-5, 6 Kanûnusani 1302.

³⁵³ BOA., Y. PRK. ASK., nr.37/84-4, 23 Rebiülâhir 1304/7 Kanûnusani 1302.

³⁵⁴ BOA., Y. PRK. ASK., nr.37/84-1, 28 Rebiülâhir 1304/12 Kanûnusani 1302.

³⁵⁵ **Mustafapaşa**, Güneydoğu Bulgaristan'da bulunan bir kasabadır. Türkiye sınırına yakın olup Meriç kıyısında bulunmaktadır. Osmanlılar döneminde Hasköy Sancağına bağlı bulunmaktaydı. Cisir-i Mustafapaşa olarak da belirtilmekte olup aynı zamanda Meriç üzerinde bulunan köprünün de ismidir. Günümüzdeki adı Svilengrad'tır. (Daha fazla bilgi için, Bkz. Yusuf Halaçoğlu, "Cisir-i Mustafa Paşa", TDV. İA., C: VIII, İstanbul, 1993, s. 33-34.)

uzaktan baktığı, sonra tekrar Avusturya konsolosunun yanına ve oradan da bir İngiliz vatandaşının konağına gittiği, bir ara halktan bazı kimselerle de görüştüğü haberi alınmıştır. Akşam üstü hükümet konağına gidip Vali İzzet Paşa ile görüşmede bulunmuş, İzzet Paşa'ya, yarınki trenle Dedeağaç'a ve oradan da Selanik'e gideceğini ifade etmiştir.³⁵⁶ Major Troter'in, Dedeağaç'tan, iki top ve elli iki mevcutlu, bir vapura bindiği ve Selanik'e varmış olduğu; ayrıca Malta'dan hareket edip dört topla altmış beş mevcudu taşıyan bir başka vapurun da bu havalide dolaştığı, akabinde Selanik'e varmış olduklarına dair haberler, Recep Paşa'dan alınan bilgilere dayanılarak Serasker Ali Saib Paşa tarafından 13³⁵⁷ ve 22 Ocak 1887 tarihli yazılarla Mabeyn'e arz edilmiştir.³⁵⁸ Selanik Valisi Galip Paşa, 24 Ocak 1887'de Mabeyn'e gönderdiği telgrafında, Major Troter'in hükümet dairesine gelip kendisi ile görüştüğünü, bir süre sonra İstanbul'dan gelecek olan Fransız vapuru ile, hava müsait olması halinde, Halkidikya (Halkidikia)³⁵⁹ ve Lefterya(?) (Leftekarya) taraflarında iki gün avlanacağını, daha sonra İstanbul'a gideceğini, bu seferki seyahatinin doğrudan doğruya görev icabı ve memuriyeti vesilesiyle olmadığını, özellikle seyahat amaçlı olduğunu, kendisinin yakından takip edildiğini ima etmekle beraber bir şikayette bulunmadığını yazmıştır.³⁶⁰ 21 Ocak 1887 tarihli telgrafta Recep Paşa, Major Troter'in Üsküp'e gelişinin daha önce bildirilmiş olduğunu hatırlattıktan sonra, bir süre önce Komanova'ya gittiğini, akşam tekrar geri döndüğünü, seyahati esnasında dikkat çekici bir harekette bulunmadığını, seyahatinin asıl maksadının bölgede bulunan askeri birliğin miktarı, vaziyeti, mevcut yolların durumunu görüp, teftiş etme emelinde olduğunu, Arnavutluk'un iç kısımlarına yapmak istediği seyahatin de kesin bir şekilde men edildiğini haber vermiştir.³⁶¹ Major Troter'le ilgili yazışmalar, Recep Paşa'nın 7 Şubat 1887 tarihli telgrafıyla son bulmuştur. Recep Paşa, Seraskerliğe gönderdiği telgrafında; Selanik ve Üsküp taraflarına gelip bazı yerleri dolaşan ve Arnavutluk'un içeri taraflarına gitmek istediye de uygun bir lisanla müsaade edilmeyen ve seyahati boyunca nezaret

³⁵⁶ BOA., Y. PRK. ASK., nr.37/84-18, 25 Kanunuevvel 1302.

³⁵⁷ BOA., Y. PRK. ASK., nr.37/84-11, 19 Rebiülâhir 1304/2 Kanûnusani 1302.

³⁵⁸ BOA., Y. PRK. ASK., nr.37/84-2, 28 Rebiülâhir 1304/12 Kanûnusani 1302.

³⁵⁹ Halkidikya (Khalkidike), Yunanistan'da yarımada, Makedonya'nın doğusunda, üç yarımada halinde sona erer.

³⁶⁰ BOA., Y. PRK. ASK., nr.37/84-16, 12 Kanûnusani 1302.

³⁶¹ BOA., Y. PRK. ASK., nr.37/84-8, 21 Rebiülâhir 1304/11 Kanûnusani 1302.

altında tutulan, buradaki askeri kuvvetin miktarını ve mevcut yolların durumunu öğrenmekten başka bir gayesi olmadığı anlaşılan Major Troter'in bu seyahatinin dışında; sahillerimizi dolaşmakta olan iki savaş gemisinin Aynaroz manastırlarından birine külliye mühimmat ve cephane naklettiği şeklinde Hariciye Nezareti'ne ulaşan haberlerin tahkiki sonucu asılsızlığının da ortaya çıktığını, haber vermiştir.³⁶²

4 - Recep Paşa'nın Arnavutluk'ta Asker Topladığına Dair Söylentiler ve Köylüler İçin Af Talebi

Arnavutluk'ta olayların ardı arkası kesilmiyordu.³⁶³ Devlet yönetiminin her hangi bir huzursuzluğa meydan vermemek için fazla müdahalede bulunmaması suiistimallerin ve özellikle eşkıyalığın artmasına sebep olmaktaydı. Prizren Komutanlığı'ndan alınan habere atfen Recep Paşa tarafından 13 Şubat 1887'de Seraskerliğe gönderilen telgrafta; üç subay ile birlikte Kalkandelen'den Prizren'e gönderilen yirmi bin kuruş ve diğer erlerden alınan on iki bin kuruşun eşkıya çetesi tarafından gasp edilmiş olduğunu bildirilmekteydi. Gasp olayı üzerine hemen harekete geçilmiş ve yerleri tespit edilerek takibata başlanılmıştır. Saklandıkları yere yapılan baskın neticesinde çatışma çıkmış, eşkıyadan ikisi yaralı olarak ele geçirilmiştir, bu arada bir subay da çatışmada şehit düşmüştür.³⁶⁴ Olayların çıktığı yerlerden bir tanesi Berâne kazasına bağlı Buca köyü olmuştur. Tahminen bir ay kadar süren karışıklıklar üzerine Recep Paşa, önce bir, daha sonra iki tabur asker göndermiş, köy halkının pişmanlık duymaları, bir aydan beri devam ettirdikleri serkeşliklerinden sonra af talebinde bulunmaları, isteklerinin kabul edilmesi halinde bu hareketlerinden vazgeçeceklerini bildirmişlerdir. Bunun üzerine kendilerine nasihatte bulunmuş onlarda nasihate uyarak eylemlerinden vazgeçmişlerdir. Olay, Recep Paşa tarafından 13 Şubat 1887 tarihli telgraf ile Seraskerliğe bildirilmiş ve bir gün sonra da Sadarete yazılmıştır.³⁶⁵

Yakova'nın Şale vadisinde³⁶⁶ yaşayan Birişa ve Krasnik kabileleri³⁶⁷ arasında uzun zamandır süregelen çatışmalar hükümetin zayıf kalan müdahalesinin de

³⁶² BOA., Y. PRK. ASK., nr.38/52, 20 Cemaziyelevvel 1304.

³⁶³ Süleyman Külçe, *Osmanlı Tarihinde...*, s. 278.

³⁶⁴ BOA., Y. PRK. ASK., nr.38/53, 20 Cemaziyelevvel 1304/2 Şubat 1302.

³⁶⁵ BOA., Y. PRK. ASK., nr.38/54, 21 Cemaziyelevvel 1304/3 Şubat 1302.

³⁶⁶ BOA., Y. PRK. ASK., nr.39/14, 27 Cemaziyelahir 1304/11 Mart 1303.

etkisiyle³⁶⁸ bir türlü önlenemiyordu. Diğer taraftan yukarıda bazı örneklerini verdiğimiz çete faaliyetleri de asayışı bozmaya devam etmekteydi. Kabileler arasında husumetin devamına sebep olanları ortaya çıkarmak, özellikle Karadağ ile devam eden hudut meselesini mahallinde müzakere etmek, vergilerin tahsilini kolaylaştırmak,³⁶⁹ Kosova'da cereyan eden çete olaylarını bastırmak³⁷⁰ maksadıyla bölgede sözü geçen Recep Paşa'nın Kosova'ya gitmesi, Fevkalade komutan olan Derviş Paşa tarafından Mabeyne arz edilmiş ve bu yönde çıkan irade üzerine, Kosova valisi Faik Paşa ve komutan İsmet Paşa ile müzakerede bulunduktan sonra bunları da yanlarına alarak Kosova'ya hareket etmiştir.³⁷¹ Bu arada sınır hattının tam olarak tespit edilmemiş olması, huzursuzluklara sebebiyet verdiği gibi, sınır ihlallerine de sebep olmakta ve bu nedenle de, nasıl hareket edilmesi konusunda ard arda merkezden talimat istenmekteydi.³⁷² Recep Paşa, 6 Ağustos 1887'de Seraskerliğe gönderdiği telgrafında, sınır durumu ve kabileler arasındaki çatışmalar hakkında bilgi vermiştir. Karadağ ile olan sınır probleminin çözümünün, her iki taraf komiserlerinin hududu tetkik ve incelemelerine bağlı bulunduğunu, problemin halli için çok fazla işin kalmadığını ifade etmiştir. Şale ve Krasnik kabileleri arasındaki düşmanlığa gelince; anlaşmazlığın ortaya çıkmasının temel sebebinin orman arazisi olduğunu, sorunun her iki taraf arasında bir daha ihtilaf meydana gelmeyecek şekilde çözüldüğünü, bunun dışında gereken başka tedbirlerin de alındığını, icap edenlere gerekli vasiyetlerde bulunulduğunu haber vermiştir. Ayrıca, olayların önünü almak için Selanik'ten getirilmiş olan birliklerin tekrar geri götürüleceğini de sözlerine eklemiştir.³⁷³

Recep Paşa çete faaliyetlerinin önlenmesinde başarılı olmuştur.³⁷⁴ Aynı yıl içinde, İşkodra'ya bağlı Zadrime nahiyesinde piskoposun tahrikiyle nahiye ahalişi vergi vermemeye kalkışmış, köylerine giden jandarma erlerini de kovup tehdit etmişlerdir. Bu gelişme üzerine kendilerine nasihler gönderilmiş ama, bunlar

³⁶⁷ Süleyman Külçe, **Osmanlı Tarihinde...**, s. 278.

³⁶⁸ Nuray Bozbora, **Osmanlı Yönetiminde...**, s. 208; Süleyman Külçe, **a.e.**, s. 278.

³⁶⁹ BOA., **Y. PRK. ASK.**, nr.39/14.

³⁷⁰ Nuray Bozbora, **a.g.e.**, s. 278.

³⁷¹ BOA., **Y. PRK. ASK.**, nr.39/14.

³⁷² BOA., **Y. PRK. MYD.**, nr.6/33, 17 Şaban 1304.

³⁷³ BOA., **Y. PRK. ASK.**, nr.40/92, 6 Zilkade 1304.

³⁷⁴ Nuray Bozbora, **a.g.e.**, s. 208.

muhalefetlerine devam etmişlerdir. Nasihatler de netice vermeyince iki tabur asker gönderilerek vergiler tahsil edilmiş ve piskopos da azledilmiştir. Olaya karışanlardan bir kısmı da af edilmiştir.³⁷⁵ Recep Paşa'nın Üsküp yolu üzerinden Viçetrin'e geldiği duyulur duyulmaz, her taraftan suçlular teslim olmaya başlamışlar, bir kısmı tevkif edilirken, diğerleri hakkında da kanuni işlemler başlatılmıştır. Uzun zamandır süregelen hadiselerin önüne geçilememişken, Recep Paşa'nın kısa süre içinde durumu kontrol altına alması ve başarılı olması bazı askeri ve mülki idarecilerin *çekememezlik* sonucu aleyhine dönmüş ve çeşitli yazılar yazdıkları görülmüştür. Manastır Valisi Ahmet Eyüp Paşa, Recep Paşa'yı jurnallemiş ve Arnavutluk'ta bağımsızlık hareketi hazırlığı yapmakla itham etmiştir.³⁷⁶ Bu arada Rus Basınında Recep Paşa aleyhinde neşriyat yapılması dikkat çekmiştir. Prizren'den geldiği iddia edilen bir mektup, Rus Resmi Gazetesinin 19 Eylül 1887 tarihli nüshasında yayımlanmıştır.³⁷⁷ İpek şehrinde Arnavutların keyfi bir idare kurdukları, Recep Paşa'nın gelmesinden sonra hırsızlık ve eşkıyalığın baş gösterdiği, İpek mutasarrıfı meşhur Gosine'li Ali Paşa'nın da Arnavutların rezaletine kayıtsız kaldığı ve onları himaye ettiği kaydedilmiştir. İddialarına göre; Recep Paşa hapishanedeki yağmacı Arnavutları serbest bırakmış ve bu yüzden İpek eyaletinde yaşayan Hıristiyan halk perişan bir vaziyete düşmüştür. Aynı vakitlerde Prizren'de hırsızlık ve kital baş göstermiş, Luma taraflarında ise, bir güruh Arnavut zaptiye kıyafetine girip geceleri hırsızlık maksadıyla şehre girmişlerdir. Hatta, Arnavutluk'ta, hadiselerde önyak olanların nüfuzlu ailelere mensup ve bunların Bâb-ı Âli nezdinde itibarlı oldukları da ima ve iddia edilmiştir.³⁷⁸ Recep Paşa'nın aleyhine geçenlerden birisi de Kosova Valisi Mehmet Faik'tir. 25 Ekim 1887'de Fevkalade Komutan Derviş Paşa'ya gönderdiği yazısında; Recep Paşa'nın Priştine ve civarından ihtiyaca uygun hiçbir ıslahatta bulunmadan Selanik'e döndüğünü iddia etmiştir. Recep Paşa ve adamları tarafından gönderilen yazılarda iftiharla belirttikleri ıslahatların, eşkıya ve firarlardan bir takımını ele geçirmekten ibaret olduğunu, zaten bu işin de mahalli kuvvetler tarafından gerçekleştirildiğini, Paşanın yaptığı şeylerin ise; bazı mahkumları salıvermek, Sakız'a sürülmeleri emri gelen fesat şebeke mensuplarını hala

³⁷⁵ Süleyman Külçe, **Osmanlı Tarihinde...**, s. 278.

³⁷⁶ Süleyman Külçe, **a.e.**, s. 279; Nuray Bozboru, **a.g.e.**, s. 208.

³⁷⁷ BOA., **Y. PRK. TKM.**, nr.11/34, 16 Muharrem 1305.

³⁷⁸ BOA., **Y. PRK. TKM.**, nr.11/34, 16 Muharrem 1305.

hapishanede tutmak, olduğunu iddia etmiştir.³⁷⁹ Bu davranışların Arnavutları ıslah etmekten çok, daha da cüretlenmelerine, bazı yerleşim yerlerinde hükümet aleyhinde bir takım işaretlerin belirdiği ve söz konusu serkeşlerin vilayet idaresini ele geçirme fikrinde olduğu izlenimi edindiğini sözlerine eklemiştir. Ayrıca, Recep Paşa'nın kimsenin fikrine itibar etmediğini, sadece kendi fikirlerini uygulamaya koymasının böyle bir neticeyi doğurduğunu da iddia etmiştir.³⁸⁰ Aradan uzun bir zaman geçtikten sonra, yine Kosova Valisi Mehmet Faik tarafından (28.02.1889) yine Derviş Paşa'ya gönderilen yazıda ise, Melamilerden olduğu ve zararlı faaliyetler bulunduğu belirtilen Redif komutan vekili Miriliva Necip Paşa'nın, Recep Paşa'nın casusu olduğu iddia edilmiştir. Güya, bu şahıs Recep Paşa'dan talimat almakta ve halkı hükümet aleyhine teşvik etmekte, buraya bağlı vilayetler hakkında yalan yanlış haberleri ordu komutanlıklarına göndermekten geri kalmamakta, hükümet aleyhinde tahrik ve iğfallerde bulunmaktadır. Yeni yapılmakta olan inşaatın tehiri için ahaliyi ve özellikle *Noktacıları* teşvik etmektedir. Kendisi bu tür faaliyetleri sürdürürken redif binbaşısı Lumalı Hacı Nuri Ağayı da bu yola sevk ettiği his olunmaktadır.³⁸¹

Recep Paşa, Padişah'a gönderilen tarihsiz bir jurnalle de karalanmaya çalışılmış, Arnavut birliğini kurma, Manastır vilayetinde fahri zabıta istihdam etme, Arnavutluk'ta Hanri Martini tüfeklerinin imal ediliyor olması gibi sebepler ileri sürülerek, aleyhinde bulunulmuştur. Bu üç meselenin ciddiye alınması gerektiği, bunun için bir tahkikatın yapılması ve buna göre gereğinin yapılması üzerinde durulmuştur. Jurnalci; Recep Paşa ile bir iki defa görüştüğünü, ahvaline tam muttali olmadığını, kendisini tanıyanlardan işittiğine göre cesur ve gayretli, askeri işlerde muktedir bir adam, siyasi işlerde ise bilgisizdir. Akabinde Recep Paşa'nın Mat'lı olduğu, o taraf halkının sebat ve metanet ehli iseler de çoğunlukla zarif ve ince fikirli olmadıklarını yazmıştır. "*Onlar Toskaları sevmez, Toskalar da onları beğenmez. Bir düğünde oynamazlar ve bir kazanda kaynamazlar,*"³⁸² ifadelerine yer vermek suretiyle Recep Paşa'yı dolaylı olarak karalamaya çalışmıştır. Manastır'ın Debre'ler cihetindeki köylerde *fahri zabitanın* tertibinin usul ve kaidelerin dışında olup yolsuz

³⁷⁹ BOA., Y. PRK. UM., nr.10/46, 8 Safer 1305.

³⁸⁰ BOA., Y. PRK. UM., nr.10/46, 8 Safer 1305.

³⁸¹ BOA., Y. PRK. UM., nr.14/24 27 Cemaziyelahir 1306/16 Şubat 1304.

³⁸² BOA., Y. EE., nr.38/87.

bir hareket olduğu belirtilmiştir. Çünkü, emniyet ve asayiş muhafaza her yerde hükümetin vazifesi olup bunun için zaptiye istihdam edilmektedir.³⁸³ Debre eşkıyasının yaz aylarında takım takım dışarı çıkıp civar köylere yayılarak cana ve mala zarar vermekte, askeri kuvvetlerin sayısı bu zararların önüne geçmek için yeterli olamamaktadır. Ayrıca, askeri kuvvetler düzenli bir şekilde hareket ederken, eşkıya keçi gibi sarp dağlar ve yerlerden geçmekte, askeri kuvvetlerin saldırısı ile savuşmakta ve dolayısıyla istenilen gayeye ulaşamamaktadır. Öteden beri Manastır valileri Debrelilerin cezalandırılmaları ve yaptıklarının önüne geçilmesi gerektiği üzerinde durmalarına karşılık, bölgenin tamamının kontrol altına alınması gerektiği açıkça anlaşılmaktadır. Bölgenin nüfus açısından yoğun olması, kendilerini besleyecek münbit arazinin olmaması, dolayısıyla kış aylarında bunların Rumeli kazalarına yayılmaları şeklinde tezahür etmekte, kimileri dükkan kiralarken kimileri da boza satmakta, kimileri de tüfek imaliyle uğraşmaktalar.³⁸⁴ Bunca kalabalık arasında bir çok serserinin bulunup civar köylere yayılması ve eşkıyalıkta bulunmaları görülebilmektedir. Bir taraftan bunların ıslahına çalışılırken diğer taraftan da köylerin güvenliğinin sağlanması gerekmektedir. Bu sebepten dolayıdır ki, Manastır vilayetinde geçici olmak üzere köylerde *hasbi zabıta* istihdamına gerek görülmüştür.³⁸⁵ Ayrıca bölgede Müslümanların beşte biri ve Hıristiyanların onda biri silahlı bir şekilde köylerinin muhafazası için tertip edilmiştir. Bu vesile ile köylüler de silah kullanmaya alışmaktadırlar. İşte köylülerin bu şekilde silahlanmış olmaları şikayete sebep olmaktadır. Öte taraftan *hasbi zabıta* istihdamı yasaklandığı takdirde Debre eşkıyasının tedibi için çok sayıda askeri kuvvete ihtiyaç olacaktır. Silah konusuna gelince, Osmanlı ülkesinde öteden beri silah imal edilmektedir. Özellikle tüfek ve tabanca imalinde Kefeliler çok ileri gitmişlerdir.³⁸⁶ Avrupa'da sanayinin gelişmesi ile birlikte ucuza mal edilen silahlar, ülkemizdeki el tezgahlarının çoğunun kapanmasına sebep olmuştur. Yine de değişik bölgelerde el tezgahları varlıklarını devam ettirmektedirler. Tüm bunlara rağmen Arnavutluğun bir çok yerindeki el tezgahlarında tüfeklerin bir çok parçası yapılmakta ve bir çok yerde güzel silahlar

³⁸³ BOA., Y. EE., nr.38/87.

³⁸⁴ BOA., Y. EE., nr.38/87.

³⁸⁵ BOA., Y. EE., nr.38/87.

³⁸⁶ BOA., Y. EE., nr.38/87.

imal edilmektedir.³⁸⁷ Görüldüğü gibi bir taraftan Recep Paşa karalanmakta iken, diğer taraftan şikayet konusu olan üç maddenin, daha çok bölgedeki gelişmelerin etkisiyle ortaya çıktığı ifade edilmektedir.

Prizren Birliği ve daha sonra bunun Derviş Paşa tarafından dağıtılmasına yukarıda değinmiştik. Karadağlılarla yapılan anlaşma uyarınca; Arnavutların yaşadığı bir kısım toprakların verilmesi tepkiye yol açmış, Avrupalı devletlerden büyük baskı gören Osmanlı hükümetinin talepleri yerine getirmek zorunda kalması, Arnavutlarla karşı karşıya gelmelerine sebep olmuş, Arnavutlar Osmanlı kuvvetleriyle çarpışmışlardı. İşte bu çarpışmalarda yer almış ve Osmanlı askeriyle silahlı çarpışmalara girmiş çete reislerinden bazıları, Recep Paşa'nın bölgeye gelmesinden sonra, bağışlanmaları talebiyle müracaatta bulunmuşlardır. Recep Paşa, 26 Ocak 1887'de Seraskerliğe gönderdiği telgrafında, geçmişte söz konusu olaylarda yer almış bazı eşkıya reislerinin (Rüstem ve Ufo?) af talebinde bulduklarını belirtmiştir.³⁸⁸ Recep Paşa, bunların af talebinin kabul edilmesi durumunda başkalarına da etki edeceğini, ikinci derecedeki bazı reislerin de talepte bulunacağını, böylece işsiz-güçsüz bir kısım zararlı kişilerin ikide bir, cemiyet teşkil edip ifsatta bulunmalarının engellenmiş olacağını, taleplerinin reddinin ise, asayiş ve emniyete zarar vereceğini, ilkbaharın gelmesiyle bunların tekrar çeteler teşkil edip asayiş bozacaklarını, bunu önlemek için de güç kullanmanın mecburi hale geleceğini, bu şikkın tercih edilmesi durumunda ciddi bir hareket ve askeri güce ihtiyaç duyulacağını, bu neticeye de yapılan haberleşmeler sonucu varıldığını ifade etmiştir.³⁸⁹ Recep Paşa'nın teklifini, Sadarete bildiren Serasker, talebin mahalli asayiş ve istirahatata hizmet edeceği mütalaasında bulunmuş kendisinin de aynı görüşte olduğunu belirtmiştir.³⁹⁰

5 - Recep Paşa'nın Askerlerin Sağlık Durumu ve Erzak Müteahhitlerinin Alacakları İle İlgili Yazıları

Selanik-Kosova ve Havalisi Umum Komutanlığı devam ettiği sırada Recep Paşa, 22 Mart 1887'de Seraskerliğe gönderdiği telgrafında, Siroz'da teşkil edilmiş

³⁸⁷ BOA., Y. EE., nr.38/87.

³⁸⁸ BOA., Y. PRK. ASK., nr.38/2-1, 2 Cemaziyelevvel 1304/15 Kanunusani.

³⁸⁹ BOA., Y. PRK. ASK., nr.38/2-1, 2 Cemaziyelevvel 1304/15 Kanunusani.

³⁹⁰ BOA., Y. PRK. ASK., nr.38/2-2, 2 Cemaziyelevvel 1304/15 Kanunusani.

bulunan ihtiyat kuvvetlerinin başta sağlık olmak üzere durumları hakkında bilgi vermiştir. Siroz'dan çektiği telgrafında; burada bulunan Üçüncü Fırka ihtiyat kuvvetlerini teşkil eden askerlerin muayene edildiğini, neticesinde sağlık durumlarının iyi olup hasta olanların sayısının %1'den daha düşük olduğunun görüldüğünü, talim ve eğitimlerinin de gayet iyi olduğunu, toplanmalarının üzerinden kısa bir süre geçmesine rağmen mükemmel derecede askeri manevraları icra ettiklerini, bilhassa fırka komutanının himmeti, amir ve zabitlerinin çalışma ve gayretlerinin takdir ve iltifata medar olduğunu ifade etmiştir.³⁹¹

Üsküp'te 24 Mart 1887'de bir depremin meydana geldiği vesikadan anlaşılmaktadır. Deprem ile ilgili olarak Seraskerliğe 25 Mart 1887'de telgraf çeken Recep Paşa, depremin şiddetinden hastahanelerin ve bazı mahallerin duvarlarında ayrılmalar olduğunu, bir kaza ve zayıfın meydana gelmediğini bildirmiştir. Hava değişikliği için hastahane bulunan erlerden Rumelili olanların memleketlerine gönderildiğini, Anadolu olanların ise Selanik'te toplandıklarını, geri kalan hastaların ise, depremden zarar görmemiş hastahanelere nakledildiğini bildirmiştir.³⁹² 1887 yılı sonlarına doğru, Selanik'te bulunan askerlerin çadırlarda bulunduğu ve bu durumun da şikayet konusu olduğu anlaşılmaktadır. Konu ile ilgili olarak hükümet ve Seraskerlik arasında bir dizi yazışmalar olmuş, askerlerin askeri binalara yerleştirilmesi, istirahatlarının bir an evvel sağlanması istenmiş³⁹³ ve akabinde durum Recep Paşa'ya bildirilmiştir. Serasker Ali Saib Paşa, Recep Paşa'dan aldığı cevabı Sadarete ulaştırmıştır. Recep Paşa; Selanik'teki askerlerden topu olanların iki hafta önce mekanlarına yerleştirildiklerini, piyadelerin de birkaç gün evvel askeri kışlalara yerleştirildiklerini bildirmiştir.³⁹⁴ Piyadelerin nakil tarihlerine kadar çadırda tutulmalarının sebebinin de hava durumundan kaynaklandığını bildirmiştir. Bölgede soğukların geç başladığını, ancak, bu yıl diğer senelere göre daha erken biraz kar yağdığını, bunun üzerine hemen askeri mahallere nakledildiklerini, şimdi ise havanın yeniden mutedil bir hal aldığını, belirtmiştir. Çadırlarda bile askeri birliklerinin istirahatlarının sağlandığını, şu anda durumlarının çok iyi olduğunu, askeri

³⁹¹ BOA., Y. PRK. ASK., nr.39/15, 27 Cemaziyelahir 1304/11 Mart 1303.

³⁹² BOA., Y. PRK. ASK., nr.39/26, 1 Receb 1304/14 Mart 1303.

³⁹³ BOA., Y. PRK. ASK., nr.43/24-1,2, 16 Rebiülevvel 1305.

³⁹⁴ BOA., Y. PRK. ASK., nr.43/24-3, 16 Rebiülevvel 1305.

mahallerin tarafından sürekli bir şekilde kontrol edildiğini, askerlerin rahatının sağlandığını ifade etmiştir. Hasta olanların oranının % 25'in altında bulunduğunu, kolordunun dağılımından evvel dahi hiçbir zaman bu oranı geçmediğini kaydetmiştir. Selanik Vilayeti dahilinde hiçbir yerde askeri mekan olmadığı halde, Selanik ile birlikte dokuz yerde devletin hazinesine yük olmadan bir çok mekanın ve hastahanelerin vücuda getirildiğini, sadece Selanik'te değil, diğer tüm mevkilerde bulunan askerlerin huzur ve istirahatının temin edildiğini ilave etmiştir.³⁹⁵

Recep Paşa'nın uğraşmak zorunda kaldığı meselelerden bir tanesi de Erzak Müteahhitlerinin alacaklarını tahsil edememelerinden dolayı, Orduya verdikleri erzakı kesme tehdidinde bulunmalarındır. Seraskerlik ve Sadaret arasında cereyan eden yazışmalardan sonra, müteahhitlerin taleplerini karşılamak üzere Sadaret tarafından defterdarlıklara tebligatta bulunmuş ve kararın neticesi Recep Paşa'dan sorulmuştur. Serasker Ali Saib Paşa, Sadarete yazdığı 16 Mart 1887 tarihli tezkeresinde, Recep Paşa'ya gerekli yazının yazıldığını ve alınacak cevabın bilahare arz edileceğini bildirmiştir.³⁹⁶ Recep Paşa, cevabi telgrafında vilayet ağnam ve aşar vergi gelirlerinden, alacaklarının ödeneceğinin erzak müteahhitlerine tebliğ edilmesi üzerine, erzak sevkıyatına başladıklarını, söz konusu ödemeler için alınacak 60.000 liranın alınması için haberleşmenin devam ettiğini bildirmiştir.³⁹⁷ Geçici bir süre hal yoluna giren erzak meselesinin, taahhüt edilen zamanda ödenmenin yapılmaması, erzak müteahhitlerinin tepkisine sebep olmuştur. Selanik bölgesinde bulunan askerler için Kosova, Manastır ve Yanya vilayetleriyle Serfice sancağı ağnam varidatından 45.000 liranın ödemesinin gecikmesi üzerine erzak sevkıyatı kesilmiş, Selanik banka şubesinden teminat alınması üzerine müteahhitler yeniden sevkıyata başlamışlardır. Selanik Valiliğinin tahsilat talebi üzerine, söz konusu meblağın bir an önce ödenmesi için irade çıkmış, durum 9 Temmuz 1887'de Seraskerliğe bildirilmiştir. Bu haber üzerine Seraskerlik ve Maliye Nezareti arasında cereyan eden yazışmalarda, Osmanlı Bankası tarafından iki milyon kuruşun Selanik'teki banka şubesi aracılığıyla

³⁹⁵ BOA., Y. PRK. ASK., nr.43/24-3, 16 Rebiülevvel 1305.

³⁹⁶ BOA., Y. PRK. ASK., nr.38/104, 23 Cemaziyelahir 1304/7 Mart 1303.

³⁹⁷ BOA., Y. PRK. ASK., nr.38/104, 23 Cemaziyelahir 1304/7 Mart 1303.

ödenebilmesi için Temmuz ayında havale yapılacağı, geri kalan alacakların ise, vergi gelirlerinden peyder pey tahsili yoluna gidilmesi kararlaştırılmıştır.³⁹⁸

6 - Recep Paşa'ya Birinci Dereceden Osmanî Nişanı Verilmesi

Recep Paşa'ya daha evvel bazı nişanlar verilmişse de ilk defa birinci rütbeden Osmanî Nişanı 20 Mart 1888'de verilmiştir. Bu tarihte çıkan iradede; "*Kosova ve Havalisi Umum Kumandanı devletlu Recep Paşa hazretlerine birinci rütbeden Osmanî Nisaşının verildiğine dair irade ile ihsanda bulunulduğu*" belirtilerek gereğinin yapılması emredilmiştir.³⁹⁹ Recep Paşa'nın aynı yıl içinde maaşına beş bin kuruş zam yapıldığı da görülmüştür. Ağustos 1888'de gerçekleşen bu zammı Seraskerlik vasıtasıyla öğrenen Recep Paşa, 17 Ağustos 1888'de Mitroviçe'den bir telgraf çekerek Yıldız'a teşekkürlerini arz etmiştir. Bu zamana kadar kendisine yapılan iltifat ve ihsanlardan dolayı gereği ölçüde teşekkür etmede aciz kaldığını belirtmiş ve yapılan maaş zammıyla teşekkür ve minnettarlığını dile getirmiştir.⁴⁰⁰

7 - Derviş Paşa'nın Girişimleriyle Recep Paşa'nın Görev Değişikliği Meselesi

Recep Paşa'nın askeri kimliği ve aldığı görevlerde gösterdiği başarılarını, Selanik-Kosova ve Havalisi Umum Komutanlığı sırasında da göstermiş, başta Arnavutluk olmak üzere, asayişin sağlanması ve çete faaliyetlerini önlemede önemli ölçüde bir başarı göstermişti. Kosova'da o zamana kadar önlenemeyen isyanları kontrol altına alması, halk ile arasındaki başarılı diyalog, bir taraftan bölgede asayişin sağlanmasına, diğer taraftan da kendisini çekemeyenler tarafından karalanmasına sebep olmuştur. 22 Mart 1888 tarihli bir jurnalde, Recep Paşa'nın görev yerinin değiştirileceğine dair haberlerin dolaştığı ve bunun bölgede me'yusiyete sebep olacağı ifade edilmiştir; Müşir Recep Paşa umumun teveccüh, muhabbet ve emniyetini kazanmış bir müşir olduğu, bu aralık Derviş Paşa'nın girişimiyle tebdil edilip yerine Derviş Paşa tahsildarlarından birinin geçeceği şeklindeki havadisın umumi bir me'yusiyete sebebiyet verdiği belirtilmiştir. Bu arada halk arasında yaygın bir inanış haline gelen durumdan söz edilmiş, Rumeli'ye tayin

³⁹⁸ BOA., **Y. PRK. ASK.**, nr.40/63, 20 Şevval 1304.

³⁹⁹ BOA., **İ. DH.** nr.84212, 8 Receb 1305/ 8 Mart 1304.

⁴⁰⁰ BOA., **Y. PRK. ASK.**, nr.49/21, 9 Zilhicce 1305/5 Ağustos 1304.

edilecek memurların Derviş Paşa'nın onayı ile gerçekleştiği, bunun da halk arasında öteden beri ileri geri konuşmaların vücuda gelmesine sebebiyet verdiği işaret edilmiştir.⁴⁰¹

8 - Debrenice Olayları ve Recep Paşa

Manastır Valisi Halil Rifat Paşa, Dahiliye Nezaretine gönderdiği yazısında Debre eşkıyasının öteden beri yaptıkları gibi fidye almak için bu sene de yaz mevsiminde civar ahalisi ve Hıristiyan ahalden bir hayli kimseyi esir aldıklarını ve şekavetlerine devam ettiklerini, esir aldıklarını henüz salıvermediklerini bildirmiştir. Söz konusu eşkıyanın ellerinde ne kadar kimsenin olduğunun bilinmediğini, bunların kurtarılması için ne yapılması gerektiğinin Debre mutasarrıflığına sorulduğunu yazmıştır. Alınan cevaba göre; Karçova, Pirlepe, Uhri ve Manastır'a bağlı Demirhisar nahiyesiyle sair mahallerden 33 Hıristiyan⁴⁰² vatandaşın eşkıyanın elinde bulunduğu, bunların çoğunluğunun fakir ve fidye verecek güçte bulunmadıkları ve bunların yaşadığı bölgenin ise hükümet nüfuzunun olmadığı, eşkıyanın esaretinde bulunan köyler olduğu, dolayısıyla bunları kurtarmak için mahalli imkanın yeterli olmadığı, ne yapılsa yapılsın fayda etmeyeceği ifade edilmiştir.⁴⁰³ Bunlar 100-150 kişilik çeteler halinde Kalkandelen, Karçova, Uhri, Pirlepe ve Manastır kazalarına tecavüz etmekte, sürü sürü koyunları, köylerin büyük baş hayvanlarını ve bazen tamamını gasp edip götürmekte, bunların elinden insanlar gibi hayvanları da kurtarmak mümkün olamamaktadır. Devlete sadık halkın can ve mal açısından duçar olduğu hasar tabii olarak ümitsizliğe düşmelerine sebep olmakta, Hıristiyan halktan bir kısmı ise konsoloslara müracaat ederek zulümden kurtulmaya çalışmakta, *Debre eşkıyasının zülüm ve ta'addisinden halimiz ne olacaktır ve ne vakit bu zülüm ve ta'addiden kurtulacağız*, demektedirler. Bunu fırsat bilen bazı kötü niyetliler *habbeyi kubbe* yapıp hazır yönetim aleyhine, yabancılar vasıtasıyla zararlı neşriyatta bulunmaktadırlar.⁴⁰⁴

Prizren mutasarrıflığından Sadarete gönderilen 8 Kasım 1887 tarihli yazıda; yeni irade ve talimatlar dairesinde hareket edilmekte olup liva dahilinde bir aydan

⁴⁰¹ BOA., Y. PRK. AJZ., nr.13/99, 10 Receb 1305/11 Mart 1304.

⁴⁰² BOA., A. MKT. MHM., nr.495/45-1, 7 Rebiülevvel 1305/10 Teşrinisani 1303.

⁴⁰³ BOA., A. MKT. MHM., nr.495/45-1, 7 Rebiülevvel 1305/10 Teşrinisani 1303.

⁴⁰⁴ BOA., A. MKT. MHM., nr.495/45-1, 7 Rebiülevvel 1305/10 Teşrinisani 1303.

beri hiçbir eşkıya çetesi görülmediği ve hiçbir eşkıyalık eyleminin vukuuna rastlanılmadığı bildirmiştir. Ancak, burada gösterilen himmet ve gayretin Debre ve Luma eşkıya çetelerinin tecavüzleri, muti halka zarar vermelerinin engellenmesi konusunda istenilen maksat gerçekleştirilememektedir. Luma halkını bunların şerrinden muhafaza etmek için şimdiye kadar hiçbir tedbirin alınmamış olmasından dolayı, öteden beri şekavetleriyle meşhur köylerin reislerine *deruhteci* adı altında paralar vererek, köylüler kendilerini çetelerden korumaya çalışmışlardır.⁴⁰⁵ İşte, Luma kazası köylerinden olup genellikle muti olan ve kendilerini eşkıya reislerine vergi vermekle muhafaza etmekte bulunan Radomir köyü üzerine, yine aynı kazaya bağlı olup şekavetleriyle meşhur Losna köyü halkı hücum ederek 200 sığır ve 15 beygirlerini gasp edip engel olmaya çalışan üç kişiyi öldürmüş ve yaralamışlardır.⁴⁰⁶ *Luma eşkıyası* diye meşhur olan bu çete grupları, sadece üç-beş köye mensup çetelerden oluşmaktadır. Kaza halkının ekserisi ise muti olup ziraat, ticaret veya gurbetçilikle geçimlerini sağlamaktadırlar. Söz konusu vatandaşların zulüm altında bulunmalarının kabul edilemeyeceğini belirten mutasarrıf, bahar ve yaz ayları gelmeden harekete geçilmesi, hali hazırda kış mevsiminin olması hasebiyle, çoluk çocuklarıyla birlikte hanelerinde bulunan bu çeteler üzerine gönderilecek iki tabur askerle tamamının terbiye edilebileceğini, yaza kalması durumunda bunların etrafa dağılacığını, aynı zamanda dışarıdan da gelebilecekler göz önüne alındığında, hareketin daha da zorlaşacağına dikkat çekmiştir. Ayrıca, halkın büyük ekseriyetinin devlete bağlı ve itaat edenlerden olması, hareket esnasında da yardımcı olacaklarını, dolayısıyla Luma ve Debre eşkıyasının hakkından gelinebileceğini, aksi takdirde sarf edilen çabaların boşa gideceğini ve asayişin daha da bozulacağını dile getirmiştir.⁴⁰⁷ Manastır Vilayetine de ulaşan bu bilgiler, valilik aracılığıyla Sadarete yazılmış ve kazada meydana gelen mezalime işaret edilmiştir.⁴⁰⁸ Manastır Valiliğinden 1 Aralık 1887’de gönderilen yazıda ise, Debre eşkıyasının elinde 33 Hristiyanın esir bulunduğu haber verilmiştir. Valiliğin, Debre mutasarrıflığı aracılığıyla edindikleri bilgilere göre; eşkıya çetelerinin 100-150 kişilik guruplar halinde hayvan sürülerini gasp ettikleri, ahaliden bazılarının konsolosluklara müracaat ettikleri, bir kısım kötü

⁴⁰⁵ BOA., A. MKT. MHM., nr.495/45-2, 29 Rebiülevvel 1305.

⁴⁰⁶ BOA., A. MKT. MHM., nr.495/45-2, 29 Rebiülevvel 1305.

⁴⁰⁷ BOA., A. MKT. MHM., nr.495/45-2, 29 Rebiülevvel 1305.

⁴⁰⁸ BOA., A. MKT. MHM., nr.495/45-3, 29 Rebiülevvel 1305.

niyetli kişilerin de bu durumu devletin aleyhinde bir takım neşriyatı gerçekleştirdikleri, buna karşılık Manastır, Görüce ve Prizren’de iki ay içinde 66 şakinin ölü veya yaralı olarak ele geçirildiği, ele geçirilemeyenlerin de firar ettikleri, bir kısmının Yunanistan ve Bulgaristan’a ve vilayetin haricine savuşup saklandıkları,⁴⁰⁹ şimdilik Debre eşkıyasının hakkından gelinmiş ise de yeni ıslahatların gereğine işaret edilmiştir. Mevcut nüfusu besleyecek ziraat ve sanayi olmaması, ahalinin ekserisinin fakir ve muhtaç bulunmaları, eşkıya ve şekaveti bir çeşit geçim kaynağı olarak gördükleri müşahede edilmiştir. Civar kazaları tecavüz ve şekavetten kurtarmak için içlerinden ve eşkıyanın reislerinin içinde en dişli olanlardan beş kişi temin edip bunlar ikna edilmelidirler. Eşkıya çetelerine yapılması düşünölen teklif de şü şekilde açıklanmıştır:

Eşkıya reislerinden seçilecek beş kişiye aylık 500 ve on kişiden oluşacak fertlere 100 kuruş maaş verilerek, her reisten Kalkandelen, Karçova Uhri ve Manastır kazalarından biri tevdi edilerek, buraları Debre eşkıyasından muhafaza edeceklerine dair taahhüt alınacaktır. Bunlar mahalli zabitanın nezareti altında çalışacak ve gerekli mevkilerde sürekli gezdirilmek suretiyle Debre eşkıyasının tecavüzlerine set çekilmiş olacaktır. Aynı zamanda bazı çete reisleri de devlet tarafına çekilmek suretiyle önemli faydalar sağlanacaktır. Bu vesile ile aynı zamanda maddi açıdan zor durumda olan bazı Malisörlerin bir kısım ihtiyaçları da karşılanmış olacaktır. Debre eşkıyası elinde esir olan Hıristiyan ahalinin de kurtarılma şansı olabilecektir. Malisörler arasından seçilecek en nüfuzlu ve güçlü olanları, kendilerine tevdi edilen görevi yaparken, geri kalanlar da bunların nüfuzundan çekinip tecavüzlerine son verecek, maaş bağlananlar da maaşlarının kesilmemesi için gayret göstereceklerdir.⁴¹⁰ Böyle bir istihdam kabul edildiği takdirde reis ve adamlarına ödenecek maaşın senelik miktarı 90.000 Kuruş olup,⁴¹¹ eşkıyanın verdiği zararla kıyaslandığında çok az bir yekun tuttuğu görülecektir. Hatta bu çetelerin sadece bir köyden gasp ettikleri

⁴⁰⁹ BOA., A. MKT. MHM., nr.495/45-4, 7 Rebiülevvel 1305.

⁴¹⁰ BOA., A. MKT. MHM., nr.495/45-5, 7 Rebiülevvel 1305.

⁴¹¹ Reislerine aylık 500 kuruş üzerinden olmak üzere yılda 6000 kuruş, toplam on adamına da aylık 1000 kuruştan yılda 12000 kuruş tutacağı, böylece bir reis ile on adamına yılda 18000 kuruş ödenecek iken, beş reis ve adamlarıyla birlikte bu rakamın tamamının yıllık 90.000 kuruşluk bir yekun teşkil edeceği hesaplanmıştır. (Bkz. BOA., A. MKT. MHM., nr.495/45-6, 15 Rebiülevvel 1305).

hayvanların bedeli bile önemli bir miktar tutmaktadır.⁴¹² Debre taraflarında durumun ciddi bir hal aldığı, yeni tedbirlerin alınmaması veya ertelenmesi halinde hali hazırdaki zorlukların bir kat daha artacağına da işaret edilmiştir. Söz konusu yazışmalarla ilgili olarak Seraskerlik tarafından da Sadarete 6 Aralık 1887’de yazılan yazıda, Manastır Valiliği tarafından yukarıda belirtilen teklife atıfta bulunulmuş, kış mevsiminden istifade ile Luma eşkıyasına karşı askeri kuvvete başvurulabileceği, bu arada Debrelilerin de ıslahının mümkün olabileceği, hangi yolun tercih edileceğinin Bâb-ı Âli’nin iradesine bağlı olup emir beklendiği ifade edilmiştir.⁴¹³ Debre eşkıyasının yaptıklarının engellenmesi için reislerinden bazılarının maaş bağlanması teklifi *Meclis-i Mahsus*’un 7 Nisan 1888 tarihli toplantısında görüşülmüş ise de, öncelikle konu ile ilgili olarak Umum Komutan Recep Paşa’nın şu sırada asker gönderme konusundaki mütalaasının alındıktan sonra Bâb-ı Âli’ye bildirilmesi ve durumdan Seraskerliğin haberdar edilmesi kararlaştırılmıştır.⁴¹⁴ Alınan karar 12 Ocak 1888 tarih ve 1350 sayılı yazıyla seraskerliğe bildirilmiştir.⁴¹⁵ Huzursuzluğun ve bazı serkeşliklerin yaşandığı yerlerden bir tanesi de Priştine’dir. Burada ortaya çıkan heyecan yatıştırılmış ve sükunet sağlanmıştır. Ancak, buna benzer hadiselerin bir daha zuhur etmemesi için; ahaliden methali bulunan, olaylarda teşvikçi oldukları saptananlar hakkında icap eden muamelenin yapılması, bölgede bulunmaları sakıncalı görülenlerin görevlerinden azledilmesi vb. tedbirlerin icrası maksadıyla, Seraskerlik vasıtasıyla, Selanik ve Kosova Havalisi Umum Komutanı olan Recep Paşa’ya yetki verilmesi talebinde bulunulmuş, bu talep Sadaret tarafından Padişahın onayına sunulmuştur. 24 Haziran 1888’de çıkan iradede; yolsuzluğu saptanan memurların doğrudan doğruya azillerinin uygun olmayacağı gerekçesiyle kabul edilmemiştir. Bunun yerine bir harp divanının teşkili ve gerekli kanuni muamelenin icra edilmesi emredilmiştir.⁴¹⁶

Priştine’de meydana gelen hadise ile ilgili olarak Seraskerliğe 16 Haziran 1888’de telgraf çeken Recep Paşa; Priştine, Kısmı, Viçetirin kazaları halkından olup mahalli hükümetten meşru olmayan taleplerde bulunarak, Hüdavendigâr Türbesi

⁴¹² BOA., A. MKT. MHM., nr.495/45-6, 15 Rebiülevvel 1305.

⁴¹³ BOA., A. MKT. MHM., nr.495/45-7, 20 Rebiülevvel 1305/23 Teşrinisani 1303.

⁴¹⁴ BOA., A. MKT. MHM., nr.495/45-8, 20 Rebiülevvel 1305.

⁴¹⁵ BOA., A. MKT. MHM., nr.495/45-9, 28 Rebiülevvel 1305/29 Kanun-ı Evvel 1303.

⁴¹⁶ BOA., İ. DH. nr.85230, 14 Şevval 1305/ 12 Haziran 1304.

civarında toplanan halka yapılan nasihat sonucu dağıldıklarını haber vermiştir.⁴¹⁷ Arnavutların taleplerini bir kez daha tekrar ve ısrar etmek üzere tekrar toplandıkları yolundaki haberin Kosova Komutanlığı tarafından bildirildiğini belirten Recep Paşa, Kosova valisinin ise olayı daha büyük ve mühim göstererek bunların cezalandırılmalarını, aksi takdirde serkeşliklerini daha da ileri götüreceklerini aktarmıştır. Valinin bu sözleri üzerine söz konusu kişilerinin niyet ve teşebbüslerinin araştırılması, alınacak bilgilerin Sadarete yazılarak alınacak cevaba göre hareket edilmesi, şayet kuvvet kullanma yoluna gidilecekse, ihtiyaç duyulacak kuvvetin tespitinin yapılması, Kosova Komutanlığı'na yazılmıştır. Ancak, şu sıralar kuvvet kullanmayı gerektirecek bir durum olmadığı, yine de gerekli tedbirlerin alınması, gerekli kuvvet ve mühimmatın toplanması için zaman kazanılması şeklindeki düşüncelere yer veren Recep Paşa, mahalli hükümetten cevap beklendiğini, Prizren ve İpek sancaklarında asayiş devam ederken Priştine'de hadise çıkmasının dikkat çekici olduğunu, bunun çevreye sirayet etmemesi için gerekli tedbirlerin alınması ve dikkatli hareket edilmesi gerektiğine işaret etmiştir.⁴¹⁸ 18 Haziran 1888'de Kosova Valiliğinden gönderilen telgrafta; silahlı bir şekilde kasabada toplanan Arnavutlara yapılan nasihat sonucu dağıldıklarını, hükümete karşı bu derece ileri gitmeleri göz önüne alındığında hemen dağılmalarının mümkün olmadığını, belki yarına kadar tekrar toplanın kasabaya hücum edebileceklerini ve yağma ile halka zarar verebilecekleri belirtilmiştir. Memleketin asayişini ihlal edenlere karşı askeri güç kullanılması gerektiği, ancak, mevcut iki bölük piyade ve iki bölük süvari ile bu işin yapılamayacağı, Üsküp'teki askeri birlikten bir tabur ve Mitroviçe'den de iki topun yarına kadar ulaştırılması, fesat komitesinin dağıtılması ve ön ayak olanların cezalandırılması için ilgili kişilere seri bir şekilde emir verilmesi talebinde bulunulmuştur.⁴¹⁹ Aynı gün çıkan irade ile kuvvet kullanılması fikri kabul görmemiş, fenalığa meydan verilmemesi için hükümetle diğer görevlilerin ittifak halinde hareket etmeleri, idarecilerin yanlarına sözü geçen nasihler alarak gitmeleri, toplanan kişilerin içlerinden 5-10 kişiyi vekil sıfatıyla bırakıp dağılmalarının uygun bir lisanla

⁴¹⁷ BOA., Y. PRK. ASK., nr.47/42, 25 Şevval 1305.

⁴¹⁸ BOA., Y. PRK. ASK., nr.47/42, 25 Şevval 1305.

⁴¹⁹ BOA., Y. PRK. ASK., nr.47/42-1, 6 Haziran 1304.

kendilerine ihtar edilmesi ve silaha başvurulmaması emredilmiştir.⁴²⁰ Bu arada Derviş Paşa da, Kosova valiliğinin talebi doğrultusunda asker ve topa ihtiyaç duyulduğu ve bunların bir an önce Priştine'ye ulaştırılması yönünde görüş beyan etmiştir. Yine Recep Paşa'nın da bölgeye gönderilmesi ve yerinde gerekli tedbirleri almasının uygun olacağı Seraskerliğe bildirmiştir.⁴²¹

Recep Paşa, olayları yerinde incelemek ve gerekli tedbirleri almak maksadıyla Priştine'ye gitmiştir. 30 Haziran 1888'de Priştine'den Seraskerliğe gönderdiği telgrafı, Seraskerlik tarafından bir gün sonra Mabeyne arz edilmiştir.⁴²² Recep Paşa Priştine'ye vardıktan sonra Arnavut cemiyeti dağılmaya başlamış ve gerekli tedbirleri almaya başlamıştır. Recep Paşa, cemiyetin tamamen dağılmasını sağlamak için olaya karışanların reislerini, kasabanın eşraf ve ulemasını toplayarak, kanunsuz bir şekilde toplanan cemiyetin yaptıklarının yanlışlarına dikkat çektikten sonra, bu hareketleriyle Padişahın gazabını çekeceklerini onlara anlatmış, serkeşlikte bulunmadan, sadakat ve tabiiyete uygun hareket etmelerini, şehre silahlı adamların gönderilmemesini, istedikleri zaman gelip görüşmelerde bulunabileceklerini, yapılan bu nasihate uymanın hayırlarına olacağını ifade etmiştir. Recep Paşa'nın tavsiyelerine uyan Arnavut ileri gelenleri görüşmeden ayrıldıktan sonra, toplanan cemiyetleri dağılmış ve böylece yörede sükunet sağlanmıştır.⁴²³ Recep Paşa 3 Temmuz 1888'de Harbiye Dairesine şifreli telgraf göndererek gelişmeler hakkında bilgi vermiştir; birkaç gün serkeşlikte bulunanların kazalarından ve kazada bulunan her evden birer şahıs getirtilerek tebaiyete uygun hareket etmelerini, devlete sadakatle bağlanmalarını kesin ve uygun bir dille anlatmış ve onları ikaz etmiştir. Ayrıca, araştırma sonucu tespit edilen bazı yolsuzlukların önüne geçileceğini ve bilahare keyfiyetin bildirileceğini yazmıştır.⁴²⁴ Recep Paşa, vilayet dahilinde ikide bir serkeşlikte bulunan ve bunda ileri giden, asker ve vergi vermeye yanaşmayanların Debrenice Nahiyesi ahalisi olduğunu belirtmiştir. Nahiye daha önce Viçettrin kazasına bağlı iken, her nasılsa Mitroviçe'ye bağlanmış, bunun üzerine nahiye halkı serkeşliğe başlamıştır. Bunlar her şeyi reddetmiş, vaziyeti gören diğer vatandaşlar da

⁴²⁰ BOA., Y. PRK. ASK., nr.47/42-2, 6 Haziran 1304.

⁴²¹ BOA., Y. PRK. ASK., nr.47/42-3, 9 Şevval 1305/7 Haziran 1304.

⁴²² BOA., Y. PRK. ASK., nr.47/42-4, 21 Şevval 1305/19 Haziran 1304.

⁴²³ BOA., Y. PRK. ASK., nr.47/42-4, 20 Şevval 1305/18 Haziran 1304.

⁴²⁴ BOA., Y. PRK. ASK., nr.47/42-5, 21 Haziran 1304.

olumsuz etkilenmişlerdir. Recep Paşa, bunların tehdit edilerek kontrol altına alındıklarını da sözlerine eklemiştir. Debrenice Nahiyesinin iki köyü olup bunlar arasında mevcut olan düşmanlığın bertaraf edildiğini, serkeşliğe ön ayak olanların dört beş kişiyi geçmediğini, bunların da geçici bir süreyle Selanik'e sürgün edilmelerinin uygun görüldüğünü belirtmiştir. Prizren'e ait olup daha önce İpek'e sevk edilmiş olan 18. Alayın 3. Taburunun halı hazırda İpek'ten alınmasında bir mahsur görünmediğini, bunun İpek ve Debrenice arasında uygun bir yerde ve toplu halde bulundurulmalarını, icap ederse Prizren'den bir miktar süvari alınabileceğini, meselenin çözümünden sonra söz konusu birliklerin yeniden Prizren'e iade edilebileceğini, Debre eşkıyasının bu mevsimdeki tasallutlarının önlenmesi için, söz konusu tabura, gerekirse bir miktar süvari takviyesi yapılabileceğini, olay çıkaran şahısların Selanik'e sürülmesi için mezuniyet verilmesini, bu dönem zarfında ve askerlerin bölgede bulunduğu sürede köyün Viçetrin'e bağlanması hususunda Kosova vilayetine emir verilmesini istemiştir.⁴²⁵ Serasker Ali Saib Paşa da, Bâb-ı Âli'ye arzda bulunarak, söz konusu talebin uygun görülmesi halinde vilayete gerekli emrin verilmesi, askeri sevkıyat için irade talebi ve durumun Recep Paşa'ya bildirilmek üzere keyfiyetin kendisine tebliğ edilmesini istemiştir.⁴²⁶ Recep Paşa'nın teşebbüsüyle önemli ölçüde zayıflayan Debrenice olaylarından kısa bir süre sonra, Kosova valiliği tarafından yeniden şikayet konusu edildiği görülmektedir. 9 Temmuz 1888'de Sadarete telgraf çeken Kosova Valisi Faik Paşa; Priştine ve Viçetrin kazalarının bazı köylerinde Debrenicelilerin hadise çıkardıklarını belirtmiştir. Ancak, olayların tarihi ve seyri hakkında bilgi vermeden, Arnavutların önce ve sonrasında yaptıkları serkeşlik ve itaatsizlik, asker ve vergi vermeyen Debrenicelilerin her zaman kaza ve köylerde suiistimalde bulduklarını, başları sıkışınca İpek ve Yakova taraflarına dayandıklarını, her şeyi reddettikleri için bunları gören diğer köylülerin de şımarıklarını, bunlardan bazılarının Selanik'e sürülmesi hususunun Recep Paşa tarafından Seraskerliğe yazıldığını belirtmiştir. Bu sebeplerden dolayı birhayli biriken vergilerin tahsili, öteden beri aranılan şahısların yakalanması, asker kaçaklarının bulunmaları ve bu suretle nahiyede arzu edilen ıslahatların bir an evvel uygulamaya konulabilmesi için, daha önceden talep edilen askeri kuvvetin

⁴²⁵ BOA., Y. PRK. ASK., nr.47/42-5, 21 Haziran 1304.

⁴²⁶ BOA., Y. PRK. ASK., nr.47/42-6, 25 Şevval 1305/23 Haziran 1304.

gönderilmesini istemiş, aksi takdirde söz konusu şahısların daha da şımaracaklarını ifade etmiştir.⁴²⁷

Recep Paşa, 24 Temmuz 1888'de Viçetrin'den Seraskerliğe gönderdiği telgrafında faaliyetleri ve son gelişmeler hakkında bilgi vermiştir; Priştine sancağı dahilinde, öncesi ve sonrasında meydana gelen katl ve şekavet gibi kötü fiillerin işlendiği üç kazanın merkezinin Viçetrin olduğunu belirten Recep Paşa, bundan dolayı Komanova'dan Miralay İslam Bey ve Priştine'ye götürülmüş olan piyade taburundan iki bölük, Priştine ve Tervice'den bir suvari bölüğünü alarak 14 Temmuz 1888'de Viçetrin'e gitmiştir. Bir haftadan beri burada faaliyet gösteren Recep Paşa; zararlı kişileri başlarına toplamış bulunan beş köyde, yüzden fazla şahsın üzerine giderek yakalamış ve bunları Viçetrin'e getirmiştir. Bu sırada asayiş bozacak ve emniyeti sarsacak hiçbir hal meydana gelmemiş, bütün bunlar bir tüfek dahi patlatılmadan gerçekleştirilmiştir.⁴²⁸ Bilfiil olaylara karışan, halkı devlete karşı silahlandıran, insanları katleden kimseler var olduğundan bunlar tespit edilip ayrı tutulmaktadır. Geriye kalanlar da birbir ele geçirilmekte ve haklarında gerekli kanuni işlem yapılmaktadır. Bu gün dahi Priştine kasabasının iki köyünde on beş kadar şahıs yakalanıp götürülmüştür.⁴²⁹ Recep Paşa, bölgede asayiş ve istikrarın sağlanması yolunda yaptığı faaliyetleri hakkında Seraskerliği ve dolayısıyla Bâb-ı Âliyi haberdar etmeye devam etmiştir.⁴³⁰ Priştine'de öteden beri fesada karışıp cezalandırılmaları gereken Arnavutların isimlerinin 17 Ekim 1888'de telgrafla bildirildiğini, Derviş Paşa'ya gönderdiği telgrafında belirten Kosova Valisi Faik; ayrıca, 22 kişinin Viçetrin'de tutulduğunu ve bunlarla ilgili mazbatanın da gönderilmiş olduğunu hatırlatmıştır. Birkaç yıldan beri Viçetrin ve civar kazaların asayişini ihlal eden, insanları öldüren, halkın malını gasp eden ve hiçbir nasihat kabul etmeyen, hapsedilmekten başka çareleri bulunmayan, bu bozguncuların toplatılıp cezalandırılmalarının gerektiği Recep Paşa'ya bildirildiği halde, her nasılsa ve

⁴²⁷ BOA., Y. PRK. A., nr.5/2, 29 Şevval 1305.

⁴²⁸ BOA., Y. PRK. ASK., nr.47/96, 17 Zilkade 1305.

⁴²⁹ BOA., Y. PRK. ASK., nr.47/96, 17 Zilkade 1305.

⁴³⁰ BOA., Y. PRK. ASK., nr.48/97, 3 Zilhicce 1305/30 Temmuz 1304.

anlaşılmayan sebeplerden dolayı, henüz bir teşebbüs görülmediği ve bunların Sakız'a nefyedilmelerinin de gerektiğini belirtmiştir.⁴³¹

9 - İpek ve Yenipazar Sancaklarındaki Eşkiyanın Etkisiz Hale Getirilmesi

Osmanlı-Karadağ sınır hatlarının kesin olarak tespit edilip çizilmemiş olması iki ülke arasında sık sık gerginliklerin ve sınır ihlallerinin meydana gelmesine sebep olmuştur. 1887 yılı içinde de yeni olaylar ortaya çıkmış ve taraflar eskiden olduğu gibi yine birbirlerini suçlamışlardır. Bu yılın ikinci yarısından itibaren taraflar arasında sınır tespiti için görüşmeler yapılmıştır. Serasker Ali Saib Paşa, Çetine sefiri Cevat Paşa'dan aldığı telgrafa dayanarak, Gosine ve Plava tarafındaki hududun tespit edildiğini bildirmiştir.⁴³² Çetine sefiri Cevat Paşa, Prens hazretleriyle kararlaştırılan hudut güzergahının tahdidi, gerekli yerlere kule inşa edilmesi ve doğabilecek gailelere meydan vermemek için, 21 Ağustos 1887'de sınıra gidildiğini haber vermiştir. Son olarak bu sınır tespitinden birkaç gün önce, Karadağlılar sebepsiz yere Rakova taraflarından hududu ihlal ederek, yaylalara çıkmış bulunan Arnavutların kulübelerini yıkmış, 15-20 civarında Müslümanı katletmiş ve 1000 kadar koyun, 300 kadar ineği gasp etmişlerdir. Olayın haber alınması üzerine, Recep Paşa dört tabur asker göndererek Arnavutları Karadağlılara karşı korumuştur. Ancak, Karadağlılar Baba-ı Âli'ye karşı olayı inkar etmişlerdir. Sınır tespitinin yapılmaya çalışıldığı sırada bu olayın vuku bulması, Karadağ'ın Gosine ve İpek'e hakim noktaları ele geçirme fikrine hamledilmiştir.⁴³³ Recep Paşa'nın İpek'te yaptığı ıslahatlardan da söz edilmiş, zor kullanmadan İpek'te ıslahata giriştiği, halkı kontrolü altına aldığı, zararlı şahıslardan 100 kadarını yakalatıp tevkif ettiği, biriken vergi alacaklarını önemli ölçüde tahsil ettiğine yer verilmiştir. Mitroviçe kazasına bağlı, Arnavutların en serkeşi olarak bilinen ve daha önce Recep Paşa'nın davetine icabet etmeyen Debrenicelilerin reislerinin de Mitroviçe'ye gelmeye başladıkları kaydedilmiştir. Bu arada, Gosine'de ne kadar ıslahat yapılırsa yapılsın, Gosineli Ali Paşa İpek'te mutasarrıf bulunduğu sürece, temel tutmayacağına da anlaşıldığına değinilmiştir.⁴³⁴

⁴³¹ BOA., Y. PRK. UM., nr.13/39, 11 Safer 1306.

⁴³² BOA., Y. PRK. ASK., nr.41/33-1, 28 Zilkade 1304/6 Ağustos 1303.

⁴³³ BOA., Y. PRK. ASK., nr.41/33-2, t.y.

⁴³⁴ BOA., Y. PRK. ASK., nr.41/33-2, 15 Temmuz 1303.

İpek ve Yenipazar taraflarında ıslahat yapıp asayiş sağlanmaya çalışılırken Nisan ayı içinde Yenipazar ve Mitroviçe ambarlarında bulunan ve artık antika haline gelmiş bulunan silahlar da Recep Paşa tarafından İstanbul'a gönderilmiştir. Recep Paşa'nın Seraskerliğe gönderdiği telgrafta; çakmaklı ve kapsüllü muhtelif cinsten 1716 tüfek, 32 süvari filintası, 12 çakmaklı süvari tabancası Rusya ve Yunanistan'dan alınmış silahlar Kayseri Vapuruna yüklenirken Selanik Redif taburu birinci bölük yüzbaşı Nuri Efendiye teslim edilip yola çıkarılmıştır.⁴³⁵ Recep Paşa, 9 Eylül 1888'de Mabeyn'e gönderdiği Telgrafında, senelerden beri İpek ve Yenipazar sancaklarında bir çok eşkıyalık ve zulümleriyle halkı canından bezdiren çetelerin elebaşlarının ele geçirildiği haberini vermiştir. 60 kişiden oluşan süvari birliği İpek'e gönderilmiş, bunlarla birlikte bölgede yaşayan muteber kimseler, vilayet ve zabitanın gayretleriyle çete reislerinden on iki kişi sağ, daha sonra Senice'nin Melami köyünde saklandıkları evin ablukaya alınması ve çıkan çatışma sonucu iki kişi de ölü olarak ele geçirilmiş, hizmetleri sabit olan bazı düşük rütbeli subayların taltif edilmesi ricasında da bulunulmuştur.⁴³⁶

10 - Recep Paşa'nın Üsküp Kazasında Yapılan Yanlış Uygulamalara Dikkat Çekmesi

Recep Paşa, 19 Şubat 1889'da Mabeyne gönderdiği telgrafında, Üsküp'te yaşayan halkın şikayeti ve bazı yanlış uygulamalar hakkında bilgi vermiştir. Tahkikatta bulunmak üzere gönderilen Ferik Osman Nuri Paşa'ya döneceği zaman halkın kendisine iki dilekçe vermiş olduğunu belirtmektedir. Dilekçelerde halkın şikayetleri yer almıştır. Temettu vergilerinin fazla yazıldığı, *sene be sene* oranının arttırıldığı, konu ile ilgili olarak yapmış oldukları itirazların dikkate alınmadığından ve herhangi bir düzeltmenin yapılmamasından şikayetçi olmuşlardır. Diğer taraftan mahalli tapu memuriyetinin on yıldan beri devam eden memuriyetinde halktan ikişer üçer defa tapu harcı aldığı, diğer bazı gayri meşru davranışlarından dolayı soruşturma emrinin geldiği, yapılacak muhakemede yaptıklarının ortaya çıkacağı aşikar olmasına rağmen, söz konusu emrin uygulamaya sokulmadığından yakınılmıştır. Köyleri gezip dolaşan zabıta, tahsildar ve mültezimlerin yaptıkları

⁴³⁵ BOA., Y. PRK. ASK. nr.46/114, 14 Şaban 1305/13 Nisan 1304.

⁴³⁶ BOA., Y. MTV., nr.35/4, 3 Muharrem 1306.

kötülüklerin tahammül sınırını aştığı iddiasında bulunulmuştur. Diğer taraftan hükümet merkezinin Priştine'den Üsküp'e nakli üzerine yeni hükümet konağının inşaatına başlanılmış, inşaat masrafı adı altında, halkın iradesi alınmadan vergilerinin yarısı oranında yeni vergi yüklendiği ve bu miktarın zabıtalara vasıtasıyla cebren tahsil edildiğini beyan etmişlerdir. Söz konusu iddiaların araştırılması için mahallinden bilgi istendiğini belirten Recep Paşa, gelen cevabın iddiaları doğrular mahiyette olduğunu kaydetmiştir. Üsküp'te hükümet konağı inşası için teşkil ettirilen komisyon tarafından vergi defterlerinin getirildiği, halkın yıllık vergilerinin yarısı kadar umuma vergi tevzi edildiği, bunun da zaptiyeler aracılığıyla tahsil edildiği anlaşılmıştır. Recep Paşa, konu ile ilgili olarak hazırlanan makbuzlardan bazı örnekleri de dilekçeleriyle birlikte Mabeyne arz etmiştir.⁴³⁷

11- Görev Yeri Değişikliği Talebi

Recep Paşa'nın, Selanik Kosova ve Havalisi Umum Komutanlığı'ndaki görevini sürdürdüğü tarihten bir yıl kadar önce Beşinci, Altıncı Ordu müşirleriyle Suriye ve Bağdat valileri arasında bir anlaşmazlığın vuku bulduğu ve bu yüzden görev değişikliğinin gündeme geldiği görülmektedir.⁴³⁸ Beşinci Ordu Müşiri Hasan Fevzi Paşa Suriye valisi ile, Altıncı Ordu Müşiri Tefik Paşa da Bağdat valisi ile ihtilafa düşmüş ve aralarında meydana gelen geçimsizlik, devlet işlerine zarar verecek boyutlara ulaşmıştır. Önce Altıncı Ordu Müşirinin Birinci Ordu Müşiriyetine tayin edilmesi ve bu yönde irade çıkmış olmasına rağmen, bundan vazgeçilmiştir. Söz konusu tayin yerine, sadaretin teklifiyle Beşinci ve Altıncı Ordu komutanlarının becayişi gündeme getirilmiş ve bu yönde ikinci bir irade çıkarıldığı⁴³⁹ halde gerçekleşmemiş ve sürüncemede kalmıştır. Çünkü, bir yıl sonra Hasan Fevzi Paşa ile Recep Paşa'nın görev yerleri becayiş ile değiştirilecektir.⁴⁴⁰

⁴³⁷ BOA., Y. MTV. nr.37/97, 18 Cemaziyelahir 1306/7 Kanun-u evvel 1304.

⁴³⁸ BOA., Y. PRK. BŞK., nr.13/6, 12 Şaban 1305.

⁴³⁹ BOA., Y. PRK. BŞK., nr.13/6, 12 Şaban 1305.

⁴⁴⁰ BOA., Y. E.E., nr.14/38, 12 Nisan 1305; BOA., Y. PRK. ASK., nr.54/79, 24 Şaban 1306.

D – Beşinci Ordu Müşirliği'ne Atanması ve Faaliyetleri

1 - Recep Paşa'nın Bağlılığını ve Selanik'ten Ayrılacağını Haber Vermesi

Recep Paşa'nın yeni memuriyetini Seraskerlikten öğrendikten sonra Yıldız'a yazdığı telgrafında; yeni görevi için lütuf ve ihsanda bulunulduğunu, haberi müjde olarak telakki ettikten sonra çok sevindirildiğini, Padişah'a uzun ömürler dileği ve duasını dile getirmiştir. Zaten asker olduğunu, her an ve makamda hayatını fedaya hazır ve her işi şerefle kabul ettiğini belirterek sadakatini dile getirmiştir.⁴⁴¹ Ayrıca, bu sadakatinin kendisi için bir kurtuluş vesilesi olduğunu da ifade etmiştir. Bu duygu ve düşüncelerini dile getirdikten sonra, yarın gelmesi muhtemel vapurla İzmir üzerinden yeni görev yerine hareket edeceğini sözlerine eklemiştir.⁴⁴² Recep Paşa aynı tarihte yani 24 Nisan 1889'da Seraskerliğe de bir telgraf çekerek duygu ve düşüncelerini benzer ifadelerle dile getirdikten sonra bazı ricalarda bulunmuştur. Selanik Redifi mukaddem mirlivası Abdullah Paşa, Erkan-ı Harbiye binbaşlarından Enver Beyin Beşinci Ordu'da istihdam edilerek maiyetine verilmesi, Müstahdem Süvari Alayı Emimi Rifat, piyade sağ kolağası Vahid ve süvari yüzbaşı vekili Salih Efendi'nin de maiyetine verilmesi, birer derece terfi ettirilmeleri ve kendisi ile birlikte götürölmelerine müsaade edilmesi ricasında bulunmuştur.⁴⁴³

2 - Selanik'ten Ayrılması ve Yeni Görev Yerine Hareketi

Recep Paşa, daha önce bildirdiği gibi 25 Nisan 1889'da deniz yoluyla Selanik'ten ayrılarak İzmir'e doğru yola çıktı. Selanik komutanı ferik Ali Paşa telgrafla durumu Seraskerliğe bildirdiği gibi, Recep Paşa'nın yerine vekaleten tayin edilen ferik Ahmet Hafız Paşa'nın da aynı gün Yanya'dan hareket ettiğini haber verdi.⁴⁴⁴ Öte yandan Beşinci Ordu Müşirliği'ne atanan Hüseyin Fevzi Paşa da Seraskerliğe gönderdiği telgrafında, Recep Paşa'nın Beyrut'a ulaşmasını beklediğini, akabinde kendisinin de İstanbul üzerinden görev yerine hareket edeceğini

⁴⁴¹ BOA., Y. E.E., nr.14/38, 12 Nisan 1305.

⁴⁴² BOA., Y. E.E., nr.14/38, 12 Nisan 1305.

⁴⁴³ BOA., Y. PRK. ASK., nr.54/79-2, 12 Nisan 1305.

⁴⁴⁴ BOA., Y. PRK. ASK., nr.54/79-3, 24 Şaban 1306/13 Nisan 1305.

bildirmiştir.⁴⁴⁵ Recep Paşa da, 26 Nisan 1889'da İzmir'e vardı. Telgrafla varışını ve ertesi sabah Beyrut'a doğru yola çıkacağını Mabeyn'e ve Seraskerliğe bildirdi.⁴⁴⁶

3 – Beşinci Ordu Müşirliği'ne Atanması

Beşinci Ordu Müşiri Hasan Fevzi Paşa ile Suriye valisinin geçinememesi ve aralarındaki husumetin devlet işlerinin zarar görmesine sebep olmasından dolayı paşanın buradaki görevinden alınması kararlaştırılmış ise de, bu durum bir süre bu şekilde devam ettikten sonra 24 Nisan 1889 tarihinde gerçekleşmiştir. Söz konusu tarihte çıkan irade ile Hasan Fevzi Paşa Recep Paşa'nın yerine Selanik Kosova ve Havalisi Umum Komutanlığı'na atanırken, Recep Paşa da Beşinci Ordu Müşirliği'ne atanmıştır.⁴⁴⁷ Recep Paşa'nın görev yerinin değiştirilmesi; sadece Hasan Fevzi Paşa'nın merkezi Şam'da bulunan Beşinci Ordu Müşirliği'nden alınma gereğinden ibaret olmadığı, atama işinde Derviş Paşa'nın da etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim, Recep Paşa'dan evvel Derviş Paşa'nın atama işinden haberdar olduğu ve Recep Paşa'nın yerine tayin edilecek kişi için isim teklifinde bulunduğu görülmektedir. Recep Paşa, 24 Nisan 1889'da becayişle tayin edildiğini öğrenmesine rağmen, iki gün evvel yani 22 Nisan 1889'da Harbiye Nezaretine telgraf çeken Derviş Paşa, Recep Paşa'nın naklinden söz etmekte ve yerine bu görevi ifa edecek muktadir bir ferikin atanması gereğinden söz etmektedir.⁴⁴⁸ Akabinde, Selanik ve havalisi hakkında bilgi sahibi olan Yanya vali vekili ferik Ahmet Hafız Paşa'nın tayin edilmesinin uygun olacağını da dile getirmektedir.⁴⁴⁹ Yaklaşık bir yıl önce, Derviş Paşa'nın girişimleriyle Recep Paşa'nın görevden alınacağına dair alınan jurnal, daha önce de belirttiğimiz gibi, Kosova bölgesindeki başarılarından dolayı bazı mülki idarecilerin kendisini çekememesi ve aleyhindeki yazıları ve Derviş Paşa'nın da bunlara dahil olması,⁴⁵⁰ tayin işinde kendisinin de önemli bir rolünün olabileceğini akla getirmektedir.

⁴⁴⁵ BOA., Y. PRK. ASK., nr.54/79-3, 24 Şaban 1306/13 Nisan 1305.

⁴⁴⁶ BOA., Y. PRK. ASK., nr.54/79-4, 14 Nisan 1305.

⁴⁴⁷ BOA., Y. PRK. ASK., nr.54/79-1, 24 Şaban 1306.

⁴⁴⁸ BOA., Y. PRK. MYD., nr.8/42, 22 Şaban 1306.

⁴⁴⁹ BOA., Y. PRK. MYD., nr.8/42, 22 Şaban 1306.

⁴⁵⁰ Bkz: yuk. **İkinci Bölüm C/4** Recep Paşa'nın Arnavutluk'ta Asker Topladığına Dair Söylentiler ve Köylüler İçin Af Talebi.

4 – Yeni Görevi Sırasında Faaliyetleri ve Dürzi Olayları

Recep Paşa, Beşinci Ordu Müşirliği görevine başladıktan sonra bölgesinde keşif ve incelemelerde bulundu. Kendi yerine vekaleten ferik İsmail Hakkı Paşa'yı vekil bıraktıktan sonra Beyrut'a gitti. Beyrut şehrinde incelerde bulunandı. Beyrut kalesini gezdiği gibi, inşa edilecek karakolhanelerle cephanenin yerleştirileceği yerlerin keşif ve tayini için çalışmalarda bulundu. Bu incelemeler sırasında cephanenin bulunduğu yerin şehrin içinde kaldığını ve bunun da önemli sakıncaları barındırdığı düşüncesine vardı. Askeri bölgenin şehrin dışına taşınması hususunda sarayın onayı ve iradenin çıkması üzerine yer tespiti çalışmalarına başlandı. Recep Paşa, 19 Nisan 1990'da Mabeyn'e gönderdiği telgrafında Beyrut'un kuzeyinde bir yerin tespit edildiğini ve arsa sahibinin de Dürzilerin ileri gelenlerinden birine ait olduğunu bildirdi. Arsa sahibi, herhangi bir karşılık almadan arsasını meccanen bağışlayınca hemen çalışmalara başlanıldığını, Suriye valisi, vilayet memurları ve devlet görevlilerinin hazır bulunduğu bir ortamda inşaat çalışmaları başlatıldığını bildirdi.⁴⁵¹

Müşir Recep Paşa'nın Beşinci Ordu Müşirliği'nde geçen iki yıla yakın zaman zarfında, bölgenin dışı karşı muhafazasını temine çalışmıştır. Bu mayanda yukarıda belirtildiği gibi, başta Beyrut olmak üzere sınır bölgelerinde bulunan kalelerin onarımı, cephenin bulunduğu bölgelerin gözden geçirilmesi, ordunun elinde bulunan silahların yenilenmesi bu amaca yönelik olmuştur. Ordunun elindeki bazı silahlar değiştirildikten sonra, ordunun elinde bulunan eski tip silah ve cephane taburlar arasından toplatılarak Necid vapuruna yüklenmiş ve İstanbul'a götürülmek üzere Girit üzerinden hareket ettirilmiştir. Bu silahlar İstanbul'a ulaştırıldıktan sonra Tophane-i Amire Müşirliği'ne teslim edilecekti.⁴⁵² Beşinci Ordu Kapsamına giren ve Tanzimattan sonra Osmanlı Devletini uğraştıran Suriye bölgesinin en problemlili bölgesi Havran olmuştur.⁴⁵³ Bölgede yaşayan bedevi ve Dürzi nüfus Devletin bölgede otorite kurmasına izin vermemiştir. Devletin yapmak istediği okul, yol vb. imar faaliyetlerine; nüfus tespitinin yapılacağı, askerlik ve vergi mükellefiyetinin getirileceği düşüncesiyle izin verilmemiştir. Bu direnişi kırmak isteyen Devlet,

⁴⁵¹ BOA., Y. PRK. ASK., nr.60/81, 28 Şaban 1307.

⁴⁵² BOA., Y. PRK. ASK., nr.61/6-1, 14 Ramazan 1307/21 Nisan 1306.

⁴⁵³ Şit Tufan Buzpınar, "Havran", TDVİA. C: XVI, İstanbul, 1997, s. 541.

Balkan, Kafkaslar ve Cezayir'den gelen Müslüman nüfus buraya yerleştirmiştir. Devletin otoritesini kabule yanaşmayan Dürziler 1877-1879 yılları arasında olaylar çıkarmış, Havran kazası kaymakamlığına bölgenin en güçlü Dürzi ailesi olan Atraşlar'ın lideri İbrahim Atraş'ın atanmasıyla ancak, sükunet sağlanabilmiştir. 1883 yılında sağlanan bu sükunet 1895 yılına kadar devam etmiştir.⁴⁵⁴ Havran'da yapılacak ıslahatlar çerçevesinde, Beşinci Ordu'ya mensup 33. ve 5. alayların 1. taburları Selanik'e gönderilerek burada eğitimden geçirilmişler ve akabinde Şam'a doğru yola çıkarılmışlardır.⁴⁵⁵ Havran bölgesinde bu hadiseler cereyan ederken Recep Paşa'nın tayin işi gerçekleşmiştir. Bir süre sonra Havran bölgesinin durumu ve ne mahiyette olduğu Sadarete bildirmek üzere kendisinden sorulmuştur.⁴⁵⁶

Dürzilik, Batını bir karakter arz etmekte olup, bünyesinden çıktığı İsmailî tarikatını da reddeden bir mahiyet arz etmiştir.⁴⁵⁷ Daha çok Suriye'de yaşayan,⁴⁵⁸ zamanla değişik kollara ayrılan Dürzilik ve Dürziler dört büyük aileden müteşekkil bulunmaktaydılar. Bunlardan ilki olan Tenûhîler, zamanla değişik yerlerde bulunmuş olmakla birlikte, sayıları zamanla azalmış olup günümüzde, Lübnan'ın bazı bölgelerinde yaşamalarını sürdürmektedirler.⁴⁵⁹ Dürzilerin ikinci büyük ailesini teşkil eden Ma'niler Sayda ve Beyrut'a yerleşmişlerdir.⁴⁶⁰ Dürzi toplumunu teşkil eden üçüncü aile ise Şihabîlerdir. Bu aileye mensup kişiler zamanla İslamiyet'ten tamamen uzaklaşmış olup bir kısmı Hıristiyanlığı kabul etmiş, Marunî Hıristiyanlar olarak adlandırılırken, ailenin diğer kesimi ise Müslüman ve Dürzi şeklinde kısımlara ayrılmışlardır. Bunlar da daha çok Cebelilübnan'da yaşamlarını sürdürmüşlerdir.⁴⁶¹ Dürzilerin son ve dördüncü ailesini de Canbolatlar oluşturmuşlardır. Kilis ve Halep civarında yaşamışlar, bir ara Adana bölgesine kadar yayılmışlar, daha sonra bunlar da Lübnan'a göçüp buraya yerleşmişlerdir.⁴⁶² Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin'de yaşayan Dürzilerin önemli bir kısmı zamanla göç etmeye başlamışlar, Amerika, Batı

⁴⁵⁴ Ş. Tufan Buzpınar, "Havran...", s. 541.

⁴⁵⁵ BOA., Y. PRK. ASK., nr.61/6-2, 18 Ramazan 1307/25 Nisan 1306.

⁴⁵⁶ BOA., Y. PRK. ASK., nr.61/6-3.

⁴⁵⁷ Mustafa Öz, "Dürzilik", TDV. İA., C: X, İstanbul, 1994, s. 40.

⁴⁵⁸ İsmet Parmaksızoğlu, "Dürziler", Türk Ansiklopedisi, C: XIV, Ankara, MEB. Basımevi, 1996, s. 218.

⁴⁵⁹ Mustafa Öz, "Dürzilik"..., s. 46.

⁴⁶⁰ a.m., s. 46.

⁴⁶¹ a.m., s. 46.

⁴⁶² a.m., s. 46.

Afrika ve Avusturalya'ya giderek buralara yerleşmişlerdir.⁴⁶³ Belli bölgelerde yaşayan Dürziler arasında zaman zaman iç karışıklıklar çıkmış ve bazı aileler birbirleriyle çarpışarak üstünlük kurmaya çalışmışlar ve yek diğerini hakimiyet altına almak istemişlerdir. Havran bölgesinde yaşayan Atraş ailesi, diğer Dürzî gruplar üzerinde tam bir üstünlük kurmuş, Osmanlı hükümetinin nezdinde de otoritelerini muhafaza etmek için her yola başvurmuşlardır.⁴⁶⁴ İşte bu çatışmalardan bazıları Recep Paşa'nın Beşinci Ordu Komutanlığı'nı yaptığı dönemde de meydana gelmiştir.

Recep Paşa, 26 Nisan 1890 tarihinde Seraskerliğe gönderdiği telgrafında Havran'da yaşayan Dürziler arasında meydana gelen ve çok kanlı neticelenen hadise hakkında bilgi vermiştir. Dürziler arasında iki gün süren ihtilaf ve akabinde yirmi saat süren silahlı çatışma sonucunda taraflardan yüze yakın kişi ölmüştür. Bu arada kaza kaymakamı İbrahim Bey (Atraş) ile bazı kardeşleri ailelerini terk edip mevrada bulunan kışlaya iltica etmek zorunda kalmışlardır. Olayın büyüklüğü ve çevreye sirayet etmemesi için çevreden toplanan kuvvetlerden bin kadar silahlı asker, bir batarya topu bölgeye gönderilmiştir. Ancak, gönderilecek askeri birliğin sayısı yeterli görülmemiş ve acilen iki tabur askerin daha gönderilmesi kararlaştırılmıştır.⁴⁶⁵

5 - Bağdat ve Çevresinde Yeni Gelişmeler ve Recep Paşa

Altıncı Ordu kapsamına giren, başta Bağdat olmak üzere, bölgede cereyan eden hadiseler, merkezi Bağdat'ta bulunan Altıncı Ordu Müşirliği'ne dirayetli bir komutanın atanmasını mecburi hale getirmiş çünkü, bu sıralarda bölgedeki durum oldukça hassas bir hal almıştı. Şimdi, Recep Paşa'nın bundan sonraki faaliyetleri ile Altıncı Ordu Müşirliği sıfatıyla bölgedeki gelişen olaylar hakkında bilgi vermeye geçebiliriz.

⁴⁶³ Mustafa Öz, "Dürzilik"..., s. 47.

⁴⁶⁴ İsmet Parmaksızoğlu, "Dürziler"..., s. 220.

⁴⁶⁵ BOA., Y. PRK. ASK., nr.61/6-4, 14 Nisan 1306.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜŞİR RECEP PAŞA’NIN MERKEZİ BAĞDAT’TA BULUNAN ALTINCI ORDU MÜŞİRLİĞİ’NE ATANMASI, BURADAKİ FAALİYETLERİ VE TRABLUSGARP FIRKA KOMUTANLIĞI’NA ATANMASI VE BU ATAMAYA KARŞI HALKIN TUTUMU

A – Recep Paşa’nın Altıncı Ordu Müşirliği’ne Atanması ve Faaliyetleri

Bu sırada Bağdat ve çevresinde öteden beri devam edip gelen bir takım huzursuzlukların daha da artması, Arap kabileleri arasında çıkan silahlı çatışmalar, şeyhlik için verilen büyük mücadele ve bu mücadelelerin sebep olduğu insan ölümleri, bu arada İngilizlerin Arap aşiretlerinin durumundan istifade etmeye çalışmaları, İngiliz konsolosunun telkinleri ile bazı kabilelerin İngiliz bayrağını milli bayrak kabul etmeleri⁴⁶⁶ gibi hadiseler, durumun ciddiyetini açık bir şekilde ortaya koyuyordu. Bunların dışında bölgede yaşayan ve uzun zamandan beri Devleti uğraştıran Hemavend eşkıyasının faaliyetlerini arttırmaları,⁴⁶⁷ yine zaman zaman İngilizlerle işbirliği yapan İbnürreşid’in⁴⁶⁸ kuvvetlerini giderek arttırması ve bölge için tehdit oluşturmaya başlaması⁴⁶⁹ dikkatleri daha fazla Altıncı Ordu’nun üzerine çevirmiştir. Bu görev için dirayetli bir komutan aranırken ilk akla gelenin ve ismi üzerinde herhangi bir ihtilafın görülmediği Beşinci Ordu Müşiri Recep Paşa olmuştur. Recep Paşa’nın Altıncı Ordu Müşirliği’ne atanmasının önemli sebebi, bu huzursuzluğa son verip, bölge vilayetlerinde asayişi sağlamak olacaktır.⁴⁷⁰

⁴⁶⁶ BOA., Y. E.E., nr.139/63, 13 Rebiülevvel 1308/15 Teşrinievvel 1306.

⁴⁶⁷ Hemavend Eşkıyasının yaptıkları sadece Osmanlı Devleti’ni değil İranlıları da rahatsız etmiş, bunların zararlarının engellenebilmesi amacıyla Osmanlı-İran devletleri arasında bir mukavele imzalanması için 9 Kasım 1886 yılında bir irade çıkmıştır. (Daha fazla bilgi için Bkz. **Musul-Kerkük İle İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919)**, TC. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 1993, s. 160-164.)

⁴⁶⁸ Necid bölgesinde yaşayan Şammar Kabilesi’nin Abda kolu yöneticilerine verilen hanedan unvanı. Reşidî hanedanının kurucu Abdullah bin Ali bin Reşid’tir (1835-1847). Söz konusu ettiğimiz dönemde ise hanedanın başında Muhammed ibn Abdullah el-Reşid (1869-1897) bulunmakta ve “Muhammed Kebir” olarak da anılmaktadır. (Daha fazla bilgi için Bkz. H. V. F., Winstone, **Ortadoğu Serüveni**, İstanbul, Risale Yayınevi, 1999, s. 489; Medevi Er-Reşid, “İBNÜ’r-REŞİD”, TDV. İA. C: XXI, İstanbul, 2000, s. 184; J. H. MORDTMANN, “İbn Reşid”, İA., C: V, Kısım: II, İstanbul, 1977, s. 778; A. GUILLAUME, “Şemme, Şammar”, İA., C: XI, İstanbul, 1970, s. 406.)

⁴⁶⁹ BOA., Y. MTV., nr.48/79-1, 22 Receb 1308.

⁴⁷⁰ BOA., Y. MTV., nr.48/79-1, 22 Receb 1308.

Nitekim, bütün bunlar göz önüne alınarak Recep Paşa Altıncı Ordu Müşirliği'ne 22 Şubat 1891'de atanmıştır. Atama emri, Seraskerlik tarafından 27 Şubat 1891'de gönderilen şifreli telgraf ile tebliğ edilmiş, aynı gün kendisi de bağlılığını ve her ne görevde olursa olsun hayatının sonuna kadar hizmet edeceğini bildirerek teşekkürlerini arz etmiştir.⁴⁷¹ Yeni görev yerini öğrenen Recep Paşa, 1 Mart 1891'de Seraskerliğe gönderdiği telgrafında; Bağdat'a üçüncü kez tayin edildiğini, daha önce bölgede, çeşitli tarihlerde on dört yıl hizmet gördüğünü, Şam'da bulunduğu süre zarfında da bölgeye olan ilgisini devam ettirdiğini hatırlatarak, dört önemli talepte bulunmuştur.⁴⁷²

1 - Altıncı Ordu Komutanlığı'na Atanan Recep Paşa'nın Dört Talebi

Recep Paşa, Altıncı Ordu Müşirliği görevine başlamadan evvel Seraskerliğe çektiği telgrafında, daha önce on dört yıl Bağdat'ta memurluk yaptığını hatırlatarak bölge hakkında önemli bir birikim ve bilgiye sahip olduğunu belirtmiş, buna dayanarak görevini layıkıyla ve güzel bir şekilde ifa edebilmek için, yerine getirilmesini istediği dört talepte bulunmuştu.⁴⁷³ Bunlar;

Birinci talebi, Altıncı Ordu'nun genel masrafları için; Bağdat, Basra ve Musul vilayetlerine havale olunagelen meblağdan tamamıyla istifade edilememektedir. Askerin giyim ihtiyacı karşılanmalı ve maaşların düzenli bir şekilde ödenmesi sağlanmalıdır. Ordunun dahili işlerinin düzenli bir şekilde yürütülebilmesi için nakdi ihtiyaç süreklilik arz etmektedir. Maddi ihtiyacın karşılanması, intizamın muhafazası için, normal askeri tahsisatın dışında paraya ihtiyaç olacağı göz önünde bulundurulmalı, kolay bir şekilde istifade edilebilecek tahsisat sağlanmalıdır. Bu ihtiyacı karşılamak ve ihtiyaç duyulacak parayı kolay bir şekilde temin edebilmek için, gümrük hasılatından elli bin lira tahsis edilmesi ve bunun Bâb-ı Âli tarafından ilgili mercilere tebliğinin sağlanması,⁴⁷⁴

İkinci talebi, Ordu Dairesinin büyük kısmı birkaç vilayete bağlı kuvvetlerden müteşekkildir. Bir vilayetten uzaklaştırılacak eşkıyanın çöllere çekilerek kendini unutturması, idareler arasında olabilecek ihtilaftan faydalanarak diğer vilayetlere

⁴⁷¹ BOA., Y. PRK. MYD., nr.10/26, 15 Şubat 1306.

⁴⁷² BOA., Y. MTV., nr.48/79-2, 17 Şubat 1306.

⁴⁷³ BOA., Y. MTV., nr.48/79-1, 22 Receb 1308.

⁴⁷⁴ BOA., Y. MTV., nr.48/79-1, 22 Receb 1308.

sızmaları mümkün ve imkan dahilinde olacağından, çıkabilecek karışıklıkları sırasıyla ortadan kaldırabilmek ve bunları tesviye edebilmek için vuku bulacak tebligat ve ileri sürülecek mütalaaların söz konusu vilayet idareleri nezdinde ehemmiyetle ele alınmalı ve kabul görmelidir. Gerek merkez olarak seçilecek vilayet gerekse mezuniyet dairesine giren diğer vilayet ve mahallerde yapılacak ıslahat ve düzenlemelerin başarılı olabilmesi, burada görev yapmakta olan mülki ve idari memurların yardımına bağlıdır. Bu amaçla, söz konusu vilayetlerde görev yapmakta olan idari ve mülki amirlere Bâb-1 Âli tarafından gerekli tebligat yapılması,⁴⁷⁵

Üçüncü talebi, İbnürreşid ile hemfikir olanların saldırılarını engellemek için ihtiyaç duyulacak askeri kuvvetin seyyar ve istenildiği zaman gereken noktalara süratli bir şekilde yetiştirilmeleri gerekecektir. Bu maksadın gerçekleştirilmesi için atlı askeri müfrezelerden müteşekkil 3-4 piyade taburu tertip edilip bunlara havale edilmelidir. Bu maksat için şimdiden ihtiyaç duyulan 1500 binek hayvanının mubayaası için Bağdat, Basra ve Musul vilayetlerine acilen bildirilmesi, ve mubayaa için vilayetlere bu hususta yetki verilmesi,⁴⁷⁶

Dördüncü talebi, Şahsıma tevdi edilen bu önemli vazifeyi görebilmem ve muvaffak olabilmem için, maiyetimde bulundurulacak dirayetli amir ve subaylara ihtiyaç olacaktır. İhtiyacım olan birkaç amir ve subayı ehliyetli ve iktidar sahibi, tecrübeli kişiler arasından seçmeme müsaade edilmesi ve bunların terfi ettirilmesi, yardımcı olmak üzere ferik Kerim Paşa'nın memuriyetinin Padişah'a arz edilerek gerekli iznin alınması, bir kısmının terfisi sağlanırken, diğerlerinin daha sonraya da bırakılabileceğini ifade eden Recep Paşa, beklentilerini bu şekilde sıralamıştır.⁴⁷⁷

Recep Paşa'nın sıraladığımız talepleriyle birlikte kendi düşüncelerini de bilahare ilave ederek Bâb-1 Âli'ye gönderen Serasker Ali Saib Paşa, Hemavend ve İbnürreşid'in durumları hakkında bilgi sunmuştur. Hemavend eşkıyası silahlı olarak etrafa saldırmakta, diğer aşiretler arasında mevcut olan ihtilaftan dolayı birbirlerinden korkmakta ve dolayısıyla Hemavend eşkıyasına karşı müdafaa ve mukavemet edememektedirler. İbnürreşid yedi bin kişilik bir kuvvetle Gaza ve

⁴⁷⁵ BOA., Y. MTV., nr.48/79-1, 22 Receb 1308.

⁴⁷⁶ BOA., Y. MTV., nr.48/79-1, 22 Receb 1308.

⁴⁷⁷ BOA., Y. MTV., nr.48/79-1, 22 Receb 1308.

Beride aşiretleri üzerine hücum ederek bunlara üstünlük sağlamıştır. Vefat eden Gaza şeyhi ve oğullarıyla, Beride şeyhinin yerlerine başkalarını seçerek tayin etmiştir. Aşiretleri kontrolü altına alarak Arap Yarımadasında müstakil bir hükümet kurma fikrinde⁴⁷⁸ olduğunu göstermekte bu hal ve hareketiyle devletin hukukuna da tecavüz etmektedir. Şimdiden tedbir alınırrsa, ileride dış devletlerin muhtemel karışmalarının da önüne geçilmiş olacaktır. Bu arada, aşiretler arasında meydana gelen ihtilafların etkisiyle ortaya çıkan eşkıya gurupları da Hemavend eşkıyasıyla birlikte ortadan kaldırılmalıdır. Recep Paşa'nın maiyetinde askeri erkandan gayet bilgili ve dirayetli bir zatın bulunması gerekmektedir. Seçilcek zata tebligatın bizzat Recep Paşa tarafından iletilmesi uygun olacaktır. Recep Paşa biran önce harekete geçip Musul'a gitmelidir. Burada Hemavendlilerin ıslahına süratle çalışıp Basra'ya giderek İbnürreşid hakkında tahkikat yapacaktır. Bunlar kuvvetlerini nereden temin ediyorlar, etkisiz hale getirmek için gerekli kuvvetin mevcut olup olmadığı, desteğe ihtiyaç durumu, Altıncı Ordu'nun daha güçlü hale getirilmesi için nelerin yapılması gerektiği, göçebe aşiretlerin meskun hale getirilmeleri, yazım işlemlerinin yapılmadığı yerlerde yazımın yapılması, tabur sayısının arttırılması, eksikliklerinin giderilmeleri, geçici olarak Dördüncü Ordu'dan asker alımına gerek olup olmadığı konularında bilgi verecektir. Ayrıca Bağdat'a gidip dönen Teftiş Heyetinin tespit ettiği eksikliklerinin giderilmesi, yapılması gerekenlerle ilgili olarak layiha arzı, rapor suretinin Recep Paşa'ya verilmesi, Ferik Abdülkerim Paşa'nın maiyetine verilmesi, Serasker tarafından arz edilmiştir.⁴⁷⁹

Recep Paşa'nın taleplerini dile getirip, bununla ilgili görüşmeler devam ederken, Hemavend eşkıyası ile ilgili önemli bir telgraf alındı. 7 Mart 1891'de Musul valisi Tahir ile Kerkük Komutanı Ferik Ethem tarafından gönderilen telgrafta;⁴⁸⁰ Bingazi'den firar ederek Şehr-i Zor (Kerkük) ve Süleymaniye sancaklarında şakavetlerini devam ettiren Hemavend eşkıyası takibe uğramış, takip ve sıkıştırılmaları sonrasında önemli bir kısmı bölgeden kaçmıştır. Geriye kalan elli atlıyı takip girişimi devam ederken, ele geçirileceklerini anlayınca, teslim olup silahlarını bırakacaklarını bildirmişlerdir. Ancak, daha öncede mükerreren teslim

⁴⁷⁸ BOA., Y. MTV., nr.48/79-1, 22 Receb 1308/19 Şubat 1306.

⁴⁷⁹ BOA., Y. MTV., nr.48/79-1, 22 Receb 1308/19 Şubat 1306.

⁴⁸⁰ BOA., Y. MTV., nr.48/79-3, 23 Şubat 1306.

olup silahları bırakma sözü vermelerine rağmen, ilk fırsatta yeniden silaha sarılıp halka zarar vermeye başladıklarından hareketle daha tedbirli davranılmıştır. Söz konusu bölgede bulunan Hemavendliler altı kabileden müteşekkil idi. Her kabilenin ileri gelenlerinden birisi hükümetin nezaretinde tutulacak, bir çeşit verilen sözün teminatı olarak gözü altında bulundurulacak, olay çıkaranlar hemen hükümete teslim edilecek ve Hemavendliler mahalli idarenin göstereceği yerde ikamet etmek zorunda olacaklardı. Bu anlaşma üzerine, ikamet etmeleri için Şehr-i Zor (Kerkük) sancağı merkezine dokuz saat mesafede bulunan Salaha(?) nahiyesi köylerinde iskan etmelerinin uygun bulunduğu ve söz konusu elli atlının buraya gönderildiği bildirilmiştir.⁴⁸¹

a - Recep Paşa'nın Taleplerinin Askeri Komisyonunda Görüşülmesi

Recep Paşa'nın teklif ettiği ve yukarıda izah ettiğimiz taleplerinden olan, Hemavend eşkıyasının zararları, İbnürreşid'in saldırılarının engellemesi ve bu olayların ortadan kaldırılması için maiyetine dirayetli bir zatın atanması, Bağdat ve Musul çevresinde gelişen olayları önlemek gibi hususlar, Başkatip tarafından 4 Mart 1891'de Askeri Komisyona gönderilmiş ve konu heyet tarafından görüşülmüştür.⁴⁸²

Askeri Komisyon bu hususta; Recep Paşa'nın Musul'a giderek Hemavend işini halletmesini, orduyu tanzim etmesini, İbnürreşid'in işinin aksayacağına göz önünde bulundurularak zamana ihtiyaç duyulacağından bu işin daha sonraya bırakılmasını, bir süre sonra İbnürreşid'in niyetinin ne olduğunun ortaya çıkacağını, Hemavend eşkıyasının durumunun İbnürreşid gibi olmadığını, bunların bir asırdan beri kötü alışkanlıklarını sürdürmüş, her fırsatta verdikleri söz ve yeminlerinden dönmüş bulduklarının tecrübeyle sabit bulunduğunu, aşiretler arasındaki durumu yerinde tetkik edecek olan Recep Paşa'nın fikrinin alınmasının uygun olacağını, Recep Paşa'nın önce Bağdat'a gitmesini, durumu incelemesini ve daha sonra buraya aktaracağı bilgilere göre ıslahata başlanmasının uygun olacağını,⁴⁸³ Bağdat ve Musul vilayetlerinde bulunan iki atlı taburdan Bağdat'takinin eksikliklerinin tamamlamasını, Altıncı Ordu'nun durumunun müsait olmaması halinde, Dördüncü

⁴⁸¹ BOA., Y. MTV., nr.48/79-3, 23 Şubat 1306.

⁴⁸² BOA., Y. MTV., nr.48/79-4, 29 Receb 1308/27 Şubat 1306.

⁴⁸³ BOA., Y. MTV., nr.48/79-4, 29 Receb 1308/27 Şubat 1306; BOA., Y. MTV., nr.48/82, 24 Receb 1308.

Ordu'dan iki tabur istenip hemen işe girişilmesini, Hemavendlilerin işinin halledilmesini ve bunlara, diğerlerine ibret olacak şekilde, bir ders verilmesi zamanının gelmiş olduğunu belirtmiştir.⁴⁸⁴

Ayrıca; Gümrük hasılatından her yıl elli bin lira için, vilayetlere gerekli tebligatın yapılması, 1500 kadar katır tedarik edilmesi, Beşinci Ordu'dan bazı amir ve zabıtların rütbelerinin yükseltılarak Recep Paşa ile birlikte gitmelerine izin verilmesi maddelerini de görüşerek raporunda; Recep Paşa'nın Altıncı Ordu'ya tayin edilmesi sebebinin durumu düzelterek söz konusu vilayetlerin askeri, mülki ve mali durumunu ıslah etmek olduğunu, her sene gümrük vergisinden elli bin lira tahsisine gerek bulunmadığını, ancak, derhal elde para bulunmazsa iş görmenin de mümkün olmayacağını, sadece bir veya iki sene elli bin lira ayrılmasının yeterli olacağını,⁴⁸⁵ eskiden çok iyi olan üç vilayetin durumunun bozulmasının sebebinin buralardaki idari kargaşa olduğunu, birinin yaptığının diğeri tarafından bozulduğunu belirtmiştir.⁴⁸⁶ Görüldüğü gibi, Recep Paşa'nın, her yıl gümrük vergilerinden elli bin lira ayrılması ile 1500 katır alınmasının dışında, benzer talepleri dile getiren askeri komisyon, ilave olarak, ıslahatların daha etkili ve başarılı olabilmesi için üç vilayetin birleştirilerek muktadir bir valinin idaresine verilmesini veya en azından ordunun ıslah edileceği zaman zarfında valilerin, Recep Paşa'nın vereceği talimatlara uygun hareket etmelerinin sağlanmasını istemiştir. İhtiyaç duyulan 1500 katır konusunda ise; bu ihtiyaç için gerekli paranın büyük bir miktar tutacağı, yörenin coğrafi durumu göz önünde bulundurularak bunların yerine develerin alınmasının daha uygun olacağı, develerin hem daha dayanıklı hem de daha fazla yük ve asker taşıyabileceği ifade edilmiştir. Daha önce bölgeye gidip dönen teftiş heyeti raporlarına atıf yapan Askeri Komisyon, Altıncı Ordu'da mevcut amir ve subaylarla ıslahat yapmanın mümkün olmadığını, bu nedenle bir kısmının Beşinci Ordu'da bulunanlarla becayişlerinin uygun olacağı belirtildikten sonra, Altıncı Ordu'da ihtiyaçtan fazla amir ve subayın bulunduğu, yapılacak terfilerle bu sayının daha da artacağı göz önünde bulundurularak, terfilerin sınırlı tutulması, değişime tabi

⁴⁸⁴ BOA., Y. MTV., nr.48/79-4, 29 Receb 1308/27 Şubat 1306.

⁴⁸⁵ BOA., Y. MTV., nr.48/79-4, 29 Receb 1308/27 Şubat 1306.

⁴⁸⁶ BOA., Y. MTV., nr.48/79-4, 29 Receb 1308/27 Şubat 1306.

tutulanların yeni görev yerlerinde gösterecekleri başarıya göre, terfi işleminin şimdilik ertelenmesinin daha isabetli olacağı vurgulanmıştır.⁴⁸⁷

Askeri Komisyon raporunda, Musul'da muafiyetlerin suiistimal edildiğini, askerlikten muaf olmayanların bile firar ederek kaçtıklarını, tabur sayısının giderek azaldığını, bu yüzden Recep Paşa'ya memur verilmesine gerek olmadığını da ifade etmiştir. Ayrıca, Arap aşiretlerine silah satan, Hemavendlileri hükümete karşı muhafazaya cüret eden Şammar Aşiretinin şeyh ve nüfuzlu kişilerinin, Hemavendlilerle işbirliği yapan jandarma subay ve erlerin tespit edilerek cezalandırılmalarının, Recep Paşa'ya tavsiye edilmesinin de faydalı olacağı, kararlaştırılmıştır. Komisyon, Irak bölgesinde kargaşanın önlenmesi, olumsuzlukların bertaraf edilmesi, ahlaki bozukluğun da göz önünde bulundurularak örfi idareye gidilmesi ve bu konuların Recep Paşa'ya verilecek talimata eklenmesi fikrini dile getirmiştir.⁴⁸⁸ Askeri Komisyon; Hemavend ve İbnürreşid olaylarının izalesini istediği gibi, Şammar Aşiretinin yaşadığı bölgenin kontrol altına alınmasını, İbnürreşid'e yakınlığı ile bilinen Aneze (Anze) şeyhinin Bağdat'a çağrılarak sadakat ve bağlılığını bildirmesinin sağlanmasını, aksi takdirde yerine başkasının tayin edileceğinin kendisine bildirilmesini isterken, Recep Paşa'nın icraatlarının tesirli olacağını beklendiğini de belirtmiş, Anze ve Şammar aşiretlerinin yaşadığı Şamiye ve Elcezire bölgelerinin küçük-büyük aşiretlerini kontrol altında bulundurmak için güçlü bir valinin tayin edilmesini, Dördüncü, Beşinci ve Altıncı Ordu'lardan teşkil edilecek bir askeri fırkanın bölgeye yerleştirilmesini, asayişin sağlanması için hiçbir fırsatın kaçırılmamasını arz etmiştir.⁴⁸⁹

Yukarıda izah ettiğimiz bu görüşmeler cereyan ederken Şam'da bulunan Recep Paşa, buradan ayrılmadan önce 19 Mart 1891'de Seraskerliğe bir telgraf çekmiş, telgrafında; Beşinci Ordu'ya tayin edilen Müşir Osman Paşa'nın bu sabah (Perşembe) Beyrut'a vardığını, Cumartesi günü de ordu merkezine gelme niyetinde

⁴⁸⁷ BOA., Y. MTV., nr.48/79-4, 29 Receb 1308/27 Şubat 1306. Altıncı Orduyu teftiş eden heyet, ordunun eksiklikleri ve ihtiyaçlarının karşılanması için hazırladığı raporu Müşir Osman Paşa'ya sunmuş, ancak, ordu müşirliklerinde yapılan değişiklikler üzerine, söz konusu rapor Seraskerliğe verilmiş, Recep Paşa'nın tayin edilmesi üzerine bu raporun kendisine verilmesi kararlaştırılmıştır. (Bkz. BOA., Y. MTV., nr.48/82, 24 Receb 1308).

⁴⁸⁸ BOA., Y. MTV., nr.48/79-4, 29 Receb 1308/ 27 Şubat 1306.

⁴⁸⁹ BOA., Y. MTV., nr.48/82-2, 21 Şubat 1891.

olduğunu belirttikten sonra; artık Şam'da kalmasına gerek yoksa Musul'a gitmek üzere Diyarbakır'a hareket etmesine, refakatine verilecek şahısların da buraya gelmelerine ve birlikte Musul'a gitmelerine müsaade edilmesini istemiştir.⁴⁹⁰ Serasker Ali Saib Paşa, kendisine çekilen bu telgrafi 21 Mart 1891'de Sadarete göndermiş ve yapılacak tebligatın tarafına iletilmesini arz etmiştir.⁴⁹¹

Recep Paşa'nın yeni görev yerine gitmesinden evvel Hemavend eşkıyası ile ilgili bir şikayet, Osmanlı idaresini büyük ölçüde rahatsız etmiştir. Çünkü, yapılan şikayet Mabeyne, doğrudan değil de İstanbul'daki Fransız elçiliği vasıtasıyla yapılmıştır. 19 Mart 1891'de Kerkük'ten çekilen telgrafa; iki yıldan beri mal, can ve ırzlarının Hemavend eşkıyası tarafından yakıldığı ifade edilmiştir. Beş aydan beri gözyaşı dökerek müracaatlarını sürdürmelerine rağmen hiçbir netice alamadıklarını, şeriat kanunlarının mahvedildiğini, kendilerine yapılanların Cengiz'e rahmet okutturacak cinsten olduğunu, vatanlarının insan kanı ve leşiyle dolduğunu, yerli idarecilerin olayları önleyemediklerini, göç etmek zorunda kalmışken son bir kez daha müracaatta bulduklarını ifade etmişlerdir.⁴⁹² Bu arada Musul valiliğinden çekilen telgrafta da Hemavend eşkıyasının tehlikesine işaret edilmiştir. Telgrafta, Bingazi'den firar eden 27 Hemavendlinin çöldekilerle birleştiği, sayılarının 80'e ulaştığı, birçok insan ve hayvana zarar verdikleri, birkaç kişiyi katlettikleri, iki gündür takip edildikleri halde bir müfrezinin çıkarılmadığı, yaptıkları eylemlerin bölgede telaşa sebep olduğu, bu durumun fesat ehli için de fırsat teşkil ettiği, ellerindeki kuvvetlerle güçlü bir müfrezeyi çıkarmalarının mümkün olmadığı, askeri kuvvetin giderek etkisini kaybettiği, mevcut kuvvetin bir müfreze çıkarmaya imkan vermezken, eşkıyayı takip için en az 5-6 müfrezinin bulunması gerektiğine işaret edilmiştir. Bu durumun düzelebilmesi için Altıncı Ordu Müşirinin işe el atması gerektiği de vurgulanmıştır.⁴⁹³ Hemavend eşkıyasından Samarra'da bulunanlar ise Musul Valiliğine müracaat ederek af talebinde bulunmuşlardır. Ahaliden aldıkları hayvanları hükümet nezdine göndermiş, bundan sonra fenalık etmeyeceklerine dair teminat olmak üzere kefil göstermişlerdir.⁴⁹⁴ Hemavendliler ile ilgili bu gelişme 19

⁴⁹⁰ BOA., Y. PRK. ASK. nr.70/94-1, 7 Mart 1307.

⁴⁹¹ BOA., Y. PRK. ASK. nr.70/94-2, 9 Mart 1307.

⁴⁹² BOA., Y. PRK. MYD., nr.10/30-1, 7 Mart 1307.

⁴⁹³ BOA., Y. PRK. MYD., nr.10/30-2, t.y.

⁴⁹⁴ BOA., Y. PRK. MYD., nr.10/30-4, 7 Mart 1307.

Mart 1891 tarihli telgrafla Musul valiliği tarafından bildirilirken; Kerkük'ten Fransız elçiliği vasıtasıyla gönderilen telgraftaki imza ve şikayetin birkaç kişinin tertibi olduğu, buldukları her yerde fesat çıkarmaya alışmış olan kişilerin yazdığı telgrafi, bazı safdil vatandaşları da kandırarak imza ettirdiklerine işaret edilmiştir.⁴⁹⁵ Yine aynı gün Musul valisi ve Kerkük komutanı tarafından gönderilen telgrafta, Musul'a gelecek olan Recep Paşa'nın, Hemavendlilerden af talebinde bulunanlara şimdilik bir şey yapmaması, edepleriyle oturmalarına müsaade etmesi, itaatte buldukları sürece kendilerine bir şey yapılmayacağına dair teminat vermesi ve böylelikle asayişin muhafazasına çalışması tavsiyesinde bulunmuşlardır.⁴⁹⁶

İbnürreşid'in Anze ve Kasım şeyhleriyle savaşa girişmesi, müstakil bir hükümet kurarak bazı şeyhleri tayin etmeye kalkışması vb. haber ve jurnaller gelirken, Recep Paşa'nın Altıncı Ordu Müşirliği'ne atanmasının bir amacının da bu gaileyi defetmek olduğu belirtilmiş, Paşa'nın görev yerine gidip ıslahatlara başlamasıyla bu gailenin önüne geçileceği ifade edilmiştir.⁴⁹⁷

b - Şam'da Bulunan Recep Paşa'ya Yeni Görev Yerine Biran Evvel Götmesi İçin Telgraf Çekilmesi

Altıncı Ordu bölgesindeki olayların devam etmesi ve bölgedeki hassas durumdan ötürü, Şam'da bulunan Recep Paşa'nın biran önce hareket etmesi istenmiştir. 13 Nisan 1891'de Seraskerlik tarafından Recep Paşa'ya çekilen telgrafta yeni memuriyet yeri olan Bağdat'a bir an evvel hareket etmesinin Padişahın emri olduğu hatırlatılmasında bulunulmuştur. Bunun için Seraskerliğe bilgi vermesi ve acele etmesi tebliğ edilmiştir. Daha önce de aynı şekilde tebligatın yapıldığı hatırlatılarak hala Şam'dan hareket etmemesinin sebebi sorulmuştur. Telgrafta, doğruca Musul'a doğru hareket etmesi istenmiştir.⁴⁹⁸ Recep Paşa, 21 Nisan 1891'de Hama'ya gelmiş ve buradan Mabeyn'e çektiği telgrafta Halep'e doğru hareket

⁴⁹⁵ BOA., Y. PRK. MYD., nr.10/30-4, 7 Mart 1307.

⁴⁹⁶ BOA., Y. PRK. MYD., nr.10/30-5, 9 Mart 1307. Daha fazla bilgi için (Bkz. BOA., Y. PRK. MYD., nr.10/30-3, 7 Mart 1307.)

⁴⁹⁷ BOA., Y. MTV., nr.49/47, 15 Şaban 1308.

⁴⁹⁸ BOA., Y. MTV., nr.49/90, 4 Ramazan 1308/1 Nisan 1307.

edeceğini haber vermiştir.⁴⁹⁹ 26 Nisan 1891’de Halep’ten Mabeyn’e telgraf çekerek bir gün sonra deniz yoluyla yeni görev yerine doğru hareket edeceğini bildirmiştir.⁵⁰⁰

Bu sırada, Beşinci Ordu Müşirliği’ne atanan Osman Paşa’nın Bağdat’tan ayrılmasından sonra, Altıncı Ordu Müşirliği’ne vekaleten Tevfik Paşa bakmaktaydı. Tevfik Paşa, henüz Recep Paşa gelmeden önce, sağlık durumunu ileri sürerek başka birisinin vekaletine atanmasını ve kendisinin de İstanbul’a dönmesine izin verilmesini istemiştir. Bu gelişme ile Recep Paşa’nın biran evvel yeni görevine başlaması için yazışmalar yapılmıştır. Recep Paşa’ya gönderilen yazılarda biran evvel memuriyet mahalline gitmesi istenirken, cevaben acele etmek için gayret göstereceğini yazmıştır. Serasker Ali Saib’in 6 Mayıs 1891 tarihli telgrafında bu bilgiler yer alırken, ayrıca, halkın Recep Paşa’nın gelmesini beklediğini de ifade ederek durumu, vekil Tevfik Paşa’ya bildirmiştir. Bu arada Recep Paşa’da Şam’dan ayrılıp varmasına az kaldığını, sıcakların artmasının varışını geciktirdiğini belirtmiş, ayrıca yolların uzaklığı, bu arada sağlık durumunun da pek elvermemesi ve karşılaşılan müşkülâtlardan ötürü gecikmelerin olduğunu bildirmiştir.⁵⁰¹ Recep Paşa, 15 Mayıs 1891’de Ramadiye’ye varınca, Mabeyn’e bir telgraf çekerek geceleyin buraya vardığını haber vermiştir.⁵⁰²

2 - Recep Paşa’nın Bölge Hakkında Görüşleri

a - Arap Aşiretleri Arasında Meydana Gelen Gelişmeler Hakkında Verdiği Bilgiler

Altıncı Ordu Müşirliği görevine başlayan Recep Paşa, bölgesi ile ilgili gelişmeleri hemen yazmaya başlamıştır. 8 Haziran 1891’de Derviş Paşa’ya gönderdiği telgrafta, bölgedeki bazı aşiretler arasında cereyan eden hadiseler hakkında bilgiler sunmuştur. Recep Paşa’nın verdiği bilgilere göre; Gana(?) Araplarından İbn Hankal denilen fırka, Fahreddin namında bir şeyh tarafından idare edilmekte olup, bir sene evvel maiyetinde bulunan şeyhlerden Regan(?) isminde biri şeyhlik duygusuna kapılarak fırkanın bir kısmıyla ayrılmıştır. Bunu hazmedemeyen Fahreddin söz konusu kişiyi evinde öldürüp ortadan kaldırmıştır. Bunun üzerine

⁴⁹⁹ BOA., Y. PRK. ASK., nr.71/36, 12 Ramazan 1308/9 Nisan 1307.

⁵⁰⁰ BOA., Y. PRK. ASK., nr.71/48, 17 Ramazan 1308/14 Nisan 1307.

⁵⁰¹ BOA., Y. MTV., nr.49/142, 27 Ramazan 1308/24 Nisan 1307.

⁵⁰² BOA., Y. PRK. ASK., nr.71/77, 6 Şevval 1308.

öldürülenin oğlu, babasının yolunda devam ederek mücadeleye başlamış, babası İbnürreşid'e meyilli olmasından ötürü kendisi de Ona müracaat ederek silahlı aşiret kuvvetlerini arttırma yoluna gitmiştir. Buna karşılık Fahreddin de kendisini muhafaza etmek için Arap fırkalarından yardım toplama işine girişmiştir. Geçenlerde bu iki hasım arasında çatışma meydana gelmiş, İbnürreşid'in desteği ile silahlı gücünü arttıran Regan'ın oğlu Fahrettin'e üstünlük sağlamıştır. Fahreddin'in kuvvetleri sürekli bir şekilde harb edemeyip kısa zamanda mağlup ve firar etmişler. Çatışmada ikiyüz kadar kişi ölmüş ve yaralanmıştır.⁵⁰³

b - Bağdat ve Basra'da Halka İyi Muamele Edilmediğini Bildirmesi

1891 yılı ilk yarısında Bağdat valiliğinin Sırrı Paşa tarafından yürütüldüğünü görmekteyiz. Recep Paşa'nın Bağdat bölgesindeki vaziyeti aktarmasından evvel vali paşa hakkında Mabeyn'e iki önemli şikayet ulaşmıştır. Bu şikayetlerden bir tanesi daha önce Hale mutasarrıflığında bulunmuş olup azledilen Mehmet Salih adındaki şahsın ifadeleridir. Mehmet Salih 9 Haziran 1891'de Diyarbakır'dan göndermiş bulunduğu telgrafında,⁵⁰⁴ Bağdat Vilayetini içinde bulunduğu durum hakkında bilgiler vermiş ve eski mutasarrıf; Bağdat vilayetinin genel durumunun iyi olmadığını, şirazedden çıkmış ve ağlanacak bir surette gördüğünü, valinin eğri işleri doğru gösterme çabası içinde olduğunu, halkın isyan edip hükümete karşı silaha sarılmaya başladığını, Arap kabilelerinin vergi sisteminin terkiyle hükümetten vahşet ve nefret ettirecek dereceye getirildiklerini, bunları genel olarak silaha sarılmış gördüğünü iddia etmiştir. Şamiye kazasında senelik dört bin liraya yakın gelir getiren arazide iskan edilmiş bulunan büyük bir kabile meskenlerinden çıkartılmış, bunların elinde bulunan araziler başkalarına tevdi edildiği için aşiretler birbirine düşürülmüş, yaşlı, çoluk-çocuk bir çok insanın katline sebep olunmuş, hükümet memurları aşiretler tarafından kurşuna tutulacak dereceye varan vahim olaylara işaret etmiştir. Valinin görevinin devam etmesi halinde memleketin harap olacağını ileri sürmüştür.⁵⁰⁵ Sırrı Paşa hakkında şikayette bulunan bir diğer kişi Kerbela Naibi Ahmet Şahabeddin Efendi'dir. Bu şahıs valinin haksız yere kendisini hapsedtiğini yazarak, uğradığı haksızlığın giderilmesi için Kerkük'ten Mabeyn'e şikayet dilekçesi

⁵⁰³ BOA., Y. PRK. ASK., nr.73/2, 1 Zilkade 1308.

⁵⁰⁴ BOA., İ. DH., nr.96380-1, 4 Zilkade 1308/30 Mayıs 1307.

⁵⁰⁵ BOA., İ. DH., nr.96380-2, 28 Mayıs 1307.

göndermiştir.⁵⁰⁶ Bu şikayetlerden özellikle Mehmet Salih'in şikayeti; valinin azledilmesinde etkisi olduğu ve onun yüzünden görevinden alındığından dolayı Bağdat Vilayetinin durumunu kötü göstererek vali paşayı karaladığı akla gelebilir. Ancak, kendisinin çekmiş bulunduğu telgraftan bir ay sonra, aynı durumun Recep Paşa tarafından da dile getirilmesi, Mehmet Salih'in haklılığını ortaya çıkarıyordu.⁵⁰⁷

Recep Paşa, 11 Temmuz 1891'de Yıldız Sarayına gönderdiği telgrafında çok önemli hususları dile getirerek; Musul'da büyük bir buhranın meydana gelmiş olduğunu, vilayet dahilinde bu buhranın meydana geliş sebebinin; eskiden beri bir takım yollarla iltizamı alan mültezimlerin, silahlı adamlarını çıkartarak halka zulmetmiş olmaları ve bu yolla nüfuzlarını arttırmaya çalışmaları olduğunu ifade etmiştir.⁵⁰⁸ Bağdat ve Basra vilayetlerinde yaşanan Araplarla diğer halkın esas geçim kaynağının ziraat ve çiftçilik olduğunu dile getiren Recep Paşa; her ne sebebe dayandırılıyorsa, zaman zaman birinin arazisinin alınıp diğerine verilmek gibi işlerin huzursuzluk yarattığını, bu uygulamanın aşiretler arasında fitne ve kıtale sebebiyet verdiğini, üç dört ay önce Hindiyeye ve Şamiye kazalarında bulunan Beni Hasan ve El-Fetan fırkaları arasında meydana gelen çekişmenin, can ve mal kaybına yol açtığını belirtmiştir. Taraflar arasında meydana gelen bu gelişmelerden sonra, vilayette yapılan görüşme ve müzakerelerden neticesinde, süvari mirlivası Kazım Paşa'nın riyasetinde bir komisyon teşkil ettirildiğini, olayın mahiyetinin teşkil edilen komisyon tarafından araştırıldığını yazmıştır. Bu iki aşiret arasında çıkan kargaşada ecnebi parmağı olmasının ihtimal dahilinde olduğunu,⁵⁰⁹ meselenin halli için diğer askeri birliklerden destek gücü ve yardıma ihtiyaç olmadığını, bu gibi meselelerde; eskiden beri devam eden imar ve iskan edilmiş arazinin, tasarrufta bulunanların elinden alınıp başkalarına verilmesi yanlışlığından vazgeçilip, valiliklerin adil bir şekilde davranması halinde, devam eden gelen uygunsuzlukların kısmen önünün alınmış olunabileceğini izah eden Recep Paşa, meydana gelen bu olayların da göz önünde bulundurulduğunda, ordunun bir çok eksiğinin ve ihtiyaçlarının bulunduğunu belirtiyordu. Ayrıca, telgrafında, Seraskerliğe peyderpey bilgi aktarıldığını, öncelikle

⁵⁰⁶ BOA., **İ. DH.**, nr.96326, 13 Zilkade 1308/8 Haziran 1307.

⁵⁰⁷ BOA., **Y. PRK. ASK.**, nr.73/83, 4 Zilhicce 1308/29 Haziran 1307.

⁵⁰⁸ BOA., **Y. PRK. ASK.**, nr.73/83, 4 Zilhicce 1308/29 Haziran 1307.

⁵⁰⁹ BOA., **Y. PRK. ASK.**, nr.73/83, 4 Zilhicce 1308/29 Haziran 1307.

topçu sınıfının bir fırka haline konulması gerektiğinin tarafından arz edildiğini ifade etmiştir.⁵¹⁰

c - Recep Paşa ve Bağdat Valisi Sırrı Paşa'nın Aşiretlerin Durumu Hakkındaki Telgrafları

Bağdat vilayeti dahilinde aşiretler arasındaki çatışmalar bir süre daha devam etmiştir. Bağdat valiliği ve Altıncı Ordu Müşiriyeti tarafından Mabeyne yazılan yazılarda Hana ve Şamiye kazalarında birbirleriyle çarpışan aşiretlere nasihatte bulunulduğu ve bunların çatışmayı bırakıp mahallerine döndükleri belirtilmiştir. Yukarıda belirttiğimiz gibi, bu çatışmalarda da asıl sebebin, birinin arazisinin alınıp diğerine verilmesi gibi valiliğin yanlış uygulamalarından kaynaklandığını belirtmiştir. Bu arada işe nüfuzlu kişilerle şeyhlerin karışması işleri daha da çıkmaza soktuğu ve olayların çıkmasında önemli etken olduğu, olayların böyle bir hal almasının üzerinde ehemmiyetle durulması gerektiği çünkü; aşiretler tarafından kullanılan arazilerin, keyfi bir şekilde ellerinden alındığı sürece, bu gibi çatışma ve öldürmelerin önünün alınmasının mümkün olmayacağını, yazılarında belirtmekteydiler. Aşiretlere uygulanan bu sistemden vazgeçilmesini isteyen Vali Sırrı ve Komutan Recep paşalar, durumun bir an evvel çözülmesi ve rast gele arazinin el değiştirilmesi işinden vazgeçilmesini arz etmişlerdir.⁵¹¹ Recep ve Sırrı Paşa'nın teklifleri Padişah'a arz olunduktan sonra, gereğinin yapılması için sadaretin tezkeresiyle birlikte Maliye Nezareti'ne de gönderilmesi için, 3 Ağustos 1891 tarihli irade çıkmıştır.⁵¹² Bu arada, daha önce hakkında bazı şikayetlerde bulunulan Bağdat valisi Sırrı Paşa yerine Hacı Hasan (Refik)⁵¹³ Paşa tayin edilmiş, 6 Ağustos 1891 tarihli irade ile yeni valiye vezirlik rütbesi de verilmiştir.⁵¹⁴

Daha sonra Recep Paşa, 25 Ekim 1891'de Mabeyne çektiği yeni bir telgrafta ise Musul vilayetine bağlı Süleymaniye sancağının uzun zamandan beri kötü vaziyette olduğunu ve durumun giderek kötüleştiğini yazmıştır. Ahalinin büyük

⁵¹⁰ BOA., **Y. PRK. ASK.**, nr.73/83, 4 Zilhicce 1308/29 Haziran 1307.

⁵¹¹ BOA., **İ. DH.**, nr.96894-1, 24 Zilhicce 1308/18 Temmuz 1307.

⁵¹² BOA., **İ. DH.**, nr.96894-2, 27 Zilhicce 1308.

⁵¹³ Nilüfer Bayatlı, "Osmanlı Döneminde Bağdat Valileri (1534-1917)", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Sayı 158, Ekim 2005, s. 200. Bu makalede, Hacı Hasan Paşa'nın valilik dönemi S. H. Longrig'e dayanılarak 1892-1896 yılları arası olarak gösterilmektedir. Ancak, bulduğumuz İrade Ağustos 1891 tarihini taşımaktadır. (Bkz. BOA., **İ. DH.**, nr.96962, 30 Zilhicce 1308).

⁵¹⁴ BOA., **İ. DH.**, nr.96962, 30 Zilhicce 1308.

ekseriyetle silahına dayanmış ve hükümetin gücünü etkisiz hale getirmiş olduklarını, kendilerinden asker alınmadığını, vergilerin de tahsil edilemediğini bu durum, orada bulunan az miktardaki askerin geçiminin sağlanmasında güçlük çekilmesine sebep olduğunu belirtmiş, özellikle bu sıralarda sancak dahilinde yerleşik aşiretin kötü durumu, firari Mahmud'un fenalıkları, burada ıslahat yapılmasını zorunlu kıldığını da ilave etmiştir.⁵¹⁵ Süleymaniye Sancağının askeri ve mülki idaresinin birleştirilerek askeri amirlerden muktedir bir mutasarrıfın tayinine kesinlikle ihtiyaç olduğunu, bu vazife için, süvari mirlivası Kazım Paşa'nın aranan özellikleri taşıdığını, Altıncı Süvari Fırkası Komutanlığının da uzun zamandan beri boş olduğunu, durumun kendisi tarafından Seraskerliğe yazılmış bulunduğunu, Kazım Paşa'nın terfi ettirilerek söz konusu komutanlığa atandığını, bu atama görevi ile birlikte, ıslahat ihtiyacı giderilinceye kadar geçici olarak Süleymaniye Mutasarrıflığının da kendisine verilmesini, işleri düzene sokma açısından bu taleplerin gerekli olduğunu vurgulamıştır.⁵¹⁶ Recep Paşa, mirliva Kazım Paşa'nın Süleymaniye Sancağı Mutasarrıflığına tayinini isterken, bir gün sonra kendisine gönderilen iradede isteğinin kabul edilmediğini görmüştür. Gelen yazıda, Altıncı Fırka Komutanı mirliva Kazım Paşa'nın mutasarrıflığa tayin edilmesinin memnuniyete vesile olacağına dayanılarak yapılan bu talebe karşılık; Kazım Paşa'nın oradaki idare ve asayiş muhafazaya muktedir olamayacağı, tayin edilmesi halinde belki de idareyi büsbütün bozabileceği ileri sürülmüş, dolayısıyla tayin edilmesinin mahzurlu görüldüğü belirtilmek suretiyle, Recep Paşa'nın isteği geri çevrilmiştir.⁵¹⁷

3 - Ordunun Elindeki Bazı Silahların Değiştirilmesi, İranlıların Sınır İhlalleri, Bu Konularda Recep Paşa'nın Faaliyetleri

Yukarıda verilen bilgi ve olayların seyri göz önünde bulundurulduğu zaman Altıncı Ordu'da yapılacak ıslahat ve düzenlemelerin çok büyük önem arz ettiği anlaşılmaktadır. Çünkü, bölgede huzur ve sükunetin sağlanması büyük ölçüde ordunun ifa edeceği hizmetlerle paralellik teşkil edecektir. Altıncı Ordu'nun içinde bulunduğu durumu, özellikle Recep Paşa'dan alınan bilgilere dayanarak, ortaya koyan Seraskerlik, durum ve yapılacaklar konusunda izahlarda bulunmuştur.

⁵¹⁵ BOA., Y. PRK. BŞK., nr.23/108-1, 13 Teşrinievvel 1307.

⁵¹⁶ BOA., Y. PRK. BŞK., nr.23/108-1, 13 Teşrinievvel 1307.

⁵¹⁷ BOA., Y. PRK. BŞK., nr.23/108-2, 22 Rebiülevvel 1309/14 Teşrinievvel 1307.

Ordunun sayısal bakımdan giderek küçülmüş olduğu, her yıl askere alınması gerekenlerin yarısından fazlasının icabet etmediği, piyade ve taburların sayısı yüzü geçmezken, topçu alayı da atalet içine düştüğü, bir kereye mahsus olmak üzere Dördüncü Ordu'dan 3500 nefer ayrılması gerektiği, yeteneksiz ve itaatsiz amir ve subayların da yerine yenilerinin atanması lüzumu ortaya çıkmıştır.⁵¹⁸ Redif fırkasının elindeki silahlar kapaklı şınayder tipi iken, aşiretlerin elindeki silahlar bile daha yeni olduğu, bu yüzden eski silahların Martini Hanry silah ve cephaneleriyle değiştirilmeleri, eskilerin ise İstanbul'a gönderilmesi, hakeza, topçuların elindeki eski ve verimsiz toplar da yenileriyle değiştirilmesi gerekli olmuştur. Diğer taraftan, subayların aldıkları maaş ailelerini geçindirmekten uzak olup bu da ümitsizliğe düşmelerine sebep olduğu, hayvan alımı için taleplerin karşılanamadığı, askeri binaların harap halde olduğu, ordunun teçhizatının altıda birinin bile karşılanamadığı anlaşılmıştır. Bundan dolayı bir kereye mahsus olmak üzere Bağdat vergi gelirlerinden 50.000 liranın ayrılıp gönderilmesi uygun olacağı,⁵¹⁹ Mülkiyenin de ıslah ve teftiş ihtiyacı bulunduğu belirtilmiştir. Erkanı Harbiye tarafından hazırlanıp sunulan mazbataya göre; ordunun genel mevcudu 18.857 olması lazım gelirken,⁵²⁰ hali hazırdaki mevcudun 9.000 civarında, yani yarısından bile az olduğu ifade edildikten sonra, Serasker tarafından özetlenen durumun düzeltilmesi ve eksikliklerin biran önce giderilmesi amacıyla bu bilgiler sadarete arz edilmiştir.⁵²¹

Ordunun eksiklikleri tespit edilip giderilmeye çalışılırken, daha öncesinde, sınır komşusu İran ile önemli olaylar yaşanmaya başlanmıştır. İran tarafından gelip, Bağdat'a yakın yerlere yapılan saldırılar, İran tarafından eşkıyalık hareketi olarak ileri sürülürken, Osmanlı kaynakları, bu saldırıları İran'ın Kirmanşah hakimine verilen emir ve talimata dayanılarak yapıldığını belirtmişlerdir.⁵²² Ayrıca, İran'ın kuvvetlerinin sayısını arttırdığını da ilave etmişlerdir. Saldırı haberinin Musul valiliği tarafından bildirilmesinden sonra, vakit geçirilmeden kuvvet gönderilmesi, vilayetle haberleşilerek ihtiyaç duyulan kuvvetin tespit edilmesi, sevkiyat için Altıncı Ordu Müşirliği'ne emir verilmesi maksadıyla, Seraskerliğe emir verilmiş, bu arada,

⁵¹⁸ BOA., Y. MTV., nr.56/44, 18 Rebiülahir 1309/9 Teşrînisani 1307.

⁵¹⁹ BOA., Y. MTV., nr.56/44, 18 Rebiülahir 1309/9 Teşrînisani 1307.

⁵²⁰ BOA., Y. MTV., nr.56/44, 18 Rebiülahir 1309/9 Teşrînisani 1307.

⁵²¹ BOA., Y. MTV., nr.56/44, 18 Rebiülahir 1309/9 Teşrînisani 1307.

⁵²² BOA., İ. DH., nr.98186, 6 Rebiülahir 1309/27 Teşrinievvel 1307.

Seraskerlik ve ordu müşirliği arasında yapılacak haberleşmelerle gereğinin yapılması doğrultusunda da irade çıkmıştır.⁵²³ Bu arada İran sefareti ile de görüşme yapılmış ve kesin teminat talep edilmiştir. Bunun üzerine, Sefir; *“bu hususta tarafıma tebliğ-i keyfiyet buyrulmasından dolayı pek ziyade müteşekkirim”* dedikten sonra, *Padişaha hissiyatımı ve iki İslam devleti arasındaki rabitaları güçlendirip daha da ilerletmek için çalışmak ve bunu arz etmek için sebep aramaktaydım*, ifadelerini sarf etmiştir.⁵²⁴ İran hududu ile ilgili rivayetlerin tamamının asılsız olduğuna dair teminat verdiği gibi, hemen Tahran’a da yazarak teminat talep edeceğini sözlerine eklemiştir. Ayrıca, Şah hazretlerinin samimi arzusunun iki devlet arasındaki ilişkileri geliştirip güçlendirmek olduğunu, bu yolda çalışmalarını için emir aldığını, görevde bulunduğu süre boyunca iki devlet arasındaki ilişkilere yabancı devletler tarafından müdahaleye asla meydan verilmemesi gerektiğini dile getirmiştir. İki ülke arasındaki ilişkilere bu şekilde dikkat çeken İran elçisi, Bağdat Valisinin Şiiler hakkındaki uygulamalarına dikkat çekmiştir. Elçi, Bağdat Valisinin Şii Osmanlı vatandaşlarına kötü davrandığını, ayrıca, Kerbela’ya gelen İran vatandaşlarına da kötü muamelede bulunulduğunu söylemiştir.⁵²⁵ İranlılar hududa geldiklerinde silahlarının toplanmasına bir şey demediğini, fakat, silahları alındıktan sonra müdafaalarının sağlanması gerekirken, yanlarına sadece 2-3 zabıta verildiğini, saldırı ve eşkıyalıklarıyla meşhur aşiretlerin bulunduğu bölgeden geçmek zorunda kalan bu insanların müdafaasız bir şekilde saldırıya uğradıklarını, bazen yanlarına verilenlerin de saldırganlarla işbirliği yaptığını, bu konudaki şikayetlere de hiç ehemmiyet verilmediği, iddiasında bulunmuş ve bunu Bâb-ı Âli’ye bildirmek zorunda olduğunu söylemiştir.⁵²⁶ Kerbela ve Necef’te oturan alimlerle, İran taraflarından bazı vasıtalarla elde edilen bazı haberlerden sonra ise, bölgedeki idarecilerin dikkati çekilmiştir. Son alınan haberlere göre; Şahın vezirinin babası, Şahın rızası olmadan, Osmanlı topraklarına saldırı maksadıyla İngilizlerle gizli bir anlaşma yapmış, İngilizler İran’ın Basra karşısında bulunan Benderbuşir’e gelerek orada, Osmanlı Devleti aleyhine kargaşa çıkaracakları, İran askerinin de şimdiden silah altına alınmakta olduğu, Kirmanşah valisinin azledilip yerine Tebriz Valisi Emirü’l-

⁵²³ BOA., İ. DH., nr.98186, 6 Rebiülahir 1309/27 Teşrinievvel 1307.

⁵²⁴ BOA., Y. PRK. BŞK., nr.24/31, 25 Teşrinisânî 1307.

⁵²⁵ BOA., Y. PRK. BŞK., nr.24/31, 25 Teşrinisânî 1307.

⁵²⁶ BOA., Y. PRK. BŞK., nr.24/31, 25 Teşrinisânî 1307.

Nizam'ın tayin edildiği, Mısır'da bulunup İngilizlerin teveccühünü kazanmış olan Necef Ali Han'ın Bulgaristan şebkenderliğine (konsolos) tayin edilmesinin de bu ittifakın bir neticesi olduğuna dair Bağdat valiliğinden telgraf alınmıştır.⁵²⁷ Saraya ulaşan bu bilgiler üzerine 24 Aralık 1891'de çıkan irade ile rivayetin doğru olup olmadığının araştırılması için gerekenlere emir verilmesi istenmiştir.⁵²⁸ Aynı gün Altıncı Ordu Müşiri Recep Paşa ve yine Ordu müfettişi Nüsret Paşa'ya şifreli telgraf gönderilerek söz konusu İran faaliyetleri hakkında tahkikat yapmaları emredilmiştir.⁵²⁹ İran sınırından alınan haberlerin üzerinde büyük bir önemle durulduğu anlaşılan Saray tarafından, bilahare Nüsret Paşa'ya emir verilmiş, diğer taraftan vuku bulacak bir saldırıya hemen karşılık vermek ve def etmek için, Dördüncü Ordu Müşirliği'ne de yazı gönderilerek derhal kafi derecede asker hazırlanması, rediflerin elbise vs. eksiklikleri, silah altına alınıp sevk edilecek hale getirilmelerinin çok seri bir şekilde bildirilmesi emredilmiştir. Yine bu çerçevede Erzurum ve civarında bulunan askerlerin de sınıra doğru sevk edilmelerinin uygun olacağı bildirilmiştir.⁵³⁰

Saraydan, 7 Aralık 1891'de Altıncı Ordu Müşirliği'ne gönderilen yazıda; İranlıların saldırılarına karşı imdat kuvveti olmak üzere Dördüncü Ordu'dan kafi derecede kuvvet gönderileceğinin daha önce bildirildiği hatırlatılmış, Altıncı Ordu'da silah altına alınıp seferberlik halinde tahsis edileceklerin sayısı, mevcut bataryaların adedi ve bunların süratle silah altına alınarak sevkleri için ne gibi eksikliklerinin olduğu, imdat kuvveti olmak üzere Dördüncü Ordu'dan ne kadar kuvvetin sevkinin lazım geldiği, Nüsret Paşa ile birlikte müştereken yapacakları görüşmeden sonra, hızlı bir şekilde bildirmeleri istenmiştir.⁵³¹ Bir gün sonra 8 Aralık 1891'de yine Recep Paşa'ya çekilen telgrafta İran sınırındaki gelişmelerle ilgili tahkikat yapması emredilmiştir. İran devletinin Hanry Martini tüfekleriyle Korapa toplarından büyük miktarda satın aldığı, askerlerini teçhiz ettiği ve Osmanlı sınırına saldırma teşebbüsünde bulunulacağına haber alındığı belirtilmiş, bu konuda mükemmel bir tahkikat yaparak rivayetin doğru olup olmadığının bildirilmesi, sınıra hücum etmiş

⁵²⁷ BOA., İ. DH. nr.98412, 22 Cemaziyelevvel 1309/12 Kanunuevvel 1307.

⁵²⁸ BOA., İ. DH. nr.98412, 22 Cemaziyelevvel 1309/12 Kanunuevvel 1307.

⁵²⁹ BOA., Y. PRK. BŞK., nr.24/73-5, 12 Kanunuevvel 1307.

⁵³⁰ BOA., Y. PRK. BŞK., nr.24/73-1, 25 Teşrinisani 1307.

⁵³¹ BOA., Y. PRK. BŞK., nr.24/73-2, 25 Teşrinisani 1307.

bulunan İran atlılarının geri çekilip çekilmediğinin bildirilmesi istenmiştir.⁵³² Recep Paşa, Mabeyne yazdığı cevabi yazısında, sınırimıza yakın ve biraz da İran içlerine doğru yapılan tahkikattan ve elde edilen bilgilere göre, herhangi bir hareketin görülmediğini belirtmiştir. Ancak, İran'ın daha iç kısımlarında bir hareketin olup olmadığını bilmediklerini, bu konuyla ilgili bilgilerin, Tahran elçiliğimizden ve şebbenderliklerden (konsolos) alınabileceğini, şayet bir haber alınırsa kendisinin de haberdar edilmesini arz etmiştir.⁵³³

7 Aralık 1891 tarihli Mabeyn'in telgrafına ise bir gün sonra cevap yazılmıştır. Altıncı Ordu Müşirliği ve Müfettişliği tarafından Recep ve Nüsret paşa imzalarıyla, Mabeyn'e yazılan 8 Aralık 1891 tarihli şifreli telgrafta, eksikler ve şiddetle giderilmesi gereken ihtiyaçlar konusunda ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir.⁵³⁴ Rapora göre; topçu alayının top, hayvan ve sayı bakımından hali hazırdaki durumunun iyi olmadığı, diğer ordulara uygulandığı gibi, tüm ateşli silahlarla sair malzemenin süratle Bağdat merkezine yetiştirilmesi gerektiği, süvari fırkasının mevcudu da yeterli olmadığı, bu birliği seferber etmek için 4500 hayvana ihtiyaç olduğu, topçu fırkası için de topları çekecek 2500 hayvan gerektiği, bütün bunların mubayaası için gereken paranın 150.000-200.000 lira arasında bir yekun teşkil ettiği,⁵³⁵ piyade fırkalarının da mevcudu yeterli olmadığı, bunların ikmali için kura veya ihtiyat askeri olarak alınması gerektiği belirtilmiştir. Ancak, bölgede Şiiliğin bölünmelere sebebiyet vermiş olduğu ve dolayısıyla emniyetin zarar gördüğü, buradaki Altıncı Ordu askerleriyle karıştırılmak üzere, Anadolu'da bulunan Birinci, Üçüncü ve Dördüncü Ordu dairesindeki yerlerden kura veya ihtiyat sınıfından hangisi uygun görülecekse, 5-10 bin askerin süratle buraya yetiştirilmesi istenmiştir.⁵³⁶ Malumları olduğu üzere, böyle bir zamanda düşman karşısına çıkacak olan vilayet ve livaların mülki ve askeri idarecilerinin, savunma ve tecavüzleri bertaraf etmek için, sıkı bir işbirliği içinde olmaları gerektiğine vurgu yapılarak, Hilafet tarafından alınacak tedbirlerle cemiyeti sevk ve takip edebilmenin büyük bir fayda sağlayacağı aşikardır, denilmiştir. Nitekim, olağan üstü hallerde sıkı işbirliği

⁵³² BOA., **Y. PRK. BŞK.** nr.24/73-3, 6 Cemaziyelevvel 1309.

⁵³³ BOA., **Y. PRK. BŞK.**, nr.24/73-4, 30 Teşrinisani 1307.

⁵³⁴ BOA., **Y. PRK. BŞK.**, nr.24/73-6, 26 Teşrinisani 1307.

⁵³⁵ BOA., **Y. PRK. BŞK.**, nr.24/73-6, 26 Teşrinisani 1307.

⁵³⁶ BOA., **Y. PRK. BŞK.**, nr.24/73-6, 26 Teşrinisani 1307.

sağlamak ve idareciler arasında koordinasyonu daha işler hale getirmek için örfi idarenin ilan edildiği zamanlar olmuştur.⁵³⁷ Bundan dolayı, Altıncı Ordu idaresinde bulunan mülki idarecilerin, ordunun her türlü eksikliklerinin giderilmesi ve ikmalî sırasında söz konusu vali ve mutasarrıfların yardımlarının en üst seviyede olması gerektiğinden, Irak'ın durumu hakkında bilgi sahibi olanlar, burada muhtelif mezheplerin bulunduğunu bildikleri, ancak, uzun zamandan beri buraya gelen idarecilerin, mahallin durumunu göz önüne alarak gerek meskun gerekse çadırlarda yaşayan halkın nüfus sayımlarının tespiti için, yapılacak çalışmalarda her yerin özel durumuna göre muamelede bulunmaları gerekirken, fiili hiçbir teşebbüste bulunmadıkları, bu lakaytlığın, her fırsatı kollayan dış düşmanların istilası için ortam hazırladığı ifade edilmiştir. Bu tehditlere karşı bölgeyi hem karadan hem de denizden muhafaza etme gereği, buradaki karışık durum ve fikir ayrılıklarının bir an önce ittifaka dönüştürmek gerektiği dile getirilmiştir.⁵³⁸

Recep Paşa'nın, Altıncı Ordu ve Bağdat'taki faaliyetleri hakkında, Mabeyn'e 29 Aralık 1891'de Bağdat'tan telgraf çeken Altıncı Ordu müfettişi Nüsret Paşa, övgü dolu ifadelerle yer vermiştir;⁵³⁹ Recep Paşa'nın, gerçekten gayretli ve tedbirli bir şekilde perişan vaziyette olan ordunun durumunu düzeltmeye çalıştığını, Irak'ta maddi manevi kuvveti vücuda getirmek, hükümete eski gücünü kazandırmak, huzur ve güvenliği teminat altına almak, vatandaşların istirahatını sağlamak için gece gündüz uğraştığını, Saltanatın iradesine uygun şekilde hareket ettiğini memnuniyetle gördüğünü, kendisiyle güzel ve mükemmel bir şekilde çalışmakta olduğunu ifade etmiştir.⁵⁴⁰ Bilindiği gibi, Altıncı Ordu'nun bulunduğu bölgede çok çeşitli aşiretler yaşamakta, ekserisi çadır hayatını yaşayan bedevilerden oluşmakta, dolayısıyla bağlılıklarını sürekli hale getirmek için gönüllerinin alınması gerektiğini yazan Nüsret Paşa, Arapların ekserisinin Şii mezhebine mensup olduğunu hatırlatmıştır.⁵⁴¹ Orduya daha çok yardımcı olabilecek ahalinin başlıcası Kerkük ve Süleymaniye Kürtleri olduğundan, Müşir Paşa bunlarla beraber Şammar ve Anze gibi Arap şeyhlerinin bağlılığını da celp etmeye çalışmakta ve başarılı olmakta olduğunu, Caflı

⁵³⁷ BOA., Y. PRK. BŞK., nr.24/73-6, 26 Teşrinisani 1307.

⁵³⁸ BOA., Y. PRK. BŞK., nr.24/73-6, 26 Teşrinisani 1307.

⁵³⁹ BOA., Y. PRK. ASK., nr.78/45, 17 Kanunuevvel 1307.

⁵⁴⁰ BOA., Y. PRK. ASK., nr.78/45, 17 Kanunuevvel 1307.

⁵⁴¹ BOA., Y. PRK. ASK., nr.78/45, 17 Kanunuevvel 1307.

Mahmud dahi bağılılığını bildirip beş bin süvariyle Ordu maiyetinde bulunmayı taahhüt etmiş olduğunu, Bağdat'ta iskan edilmesi şartıyla af isteği uygun görülüp gizlice yerleştirilmeye çalışıldığını,⁵⁴² geçen hafta yalnız on yaşındaki yetim bir oğlu ile beraber gelip Orduya sığınmış olduğunu, aman dileyene kılıç çekilmez kaidesinde, Recep Paşa ile vardıkları karar çerçevesinde, ailesiyle birlikte Bağdat'ta iskan edilmesi ve affı için talepte bulduklarını ancak, her kim sebep olmuş ise, af talebinin geri çevrilmiş olması, bundan böyle Müşir Paşa'nın vereceği vaat ve teminata kimsenin itimat ve emniyet etmeyeceği muhakkak olup, Recep Paşa'nın büyük bir üzüntü duyarak mahzun olmuş, muvaffakiyetine olan güveni azalıp mükedder olmuş çok sıkılmış, özgüveninin sarsılmış olduğunu bizzat gördüğünü vurgulamıştır.⁵⁴³ Bu sebeple; söz konusu af talebi kabul edilip Mahmud'un ailesiyle birlikte Bağdat'ta iskan edilmeleri sağlanırsa, hem Recep Paşa'nın buradaki etkisini büyük ölçüde arttıracak hem de Irak ahalisinin Recep Paşa'ya olan itimatları güçlenmiş, İran'ın buralardaki etkisine de büyük bir darbe indirilmiş olacağını önemle belirtmiştir.⁵⁴⁴

Recep Paşa, 24 Aralık 1891'de gönderdiği şifreli telgrafında, bölgede yaşayanların dini, ırkı, yerleşik veya göçebe olmaları, askeri mevcutları, nüfus sayımının yapılıp yapılmadığı, vergi mükellefi veya muaf olma vb. durumları hakkında daha özel bilgilere yer vermiştir; Musul vilayetinin 82 köyünde Yezidilerin yaşadığını, Şammar ahalisinin Sünni mezhebine mensup bulunduğunu, Vilayette 5 Redif alayının mevcudiyetini, Arapların yoğun olarak yaşadığı Bağdat ve Basra vilayetlerinde yaşadıklarını, burada yaşayanların üç kısma ayrıldığını yazmıştır.⁵⁴⁵ Birincisi; Buradaki nüfusun büyük kısmının nüfus sayımı yapılmamış, askeri mükellefiyetten istisna tutulanların da bulunduğu kabile halinde yaşayan, İkincisi; Bedeviler olup seyyar halde, her türlü mükellefiyetten uzak olup çadırlarda yaşamakta olanlar, Üçüncüsü; Şehir, kasaba ve köylerde yaşayan medeniler olduğunu, bunların her türlü mükellefiyete tabi olduklarını yazmıştır. Bunlardan

⁵⁴² BOA., **Y. PRK. ASK.**, nr.78/45, 17 Kanunuevvel 1307.

⁵⁴³ BOA., **Y. PRK. ASK.**, nr.78/45, 17 Kanunuevvel 1307.

⁵⁴⁴ BOA., **Y. PRK. ASK.**, nr.78/45, 17 Kanunuevvel 1307. Aynı vesika 77/100 dosya numarasıyla tasnif edilmiştir. Ancak, tasnif yapılırken dosyaya 27 Cemaziyelevvel. 1309 tarihi yazılacağına, sehven 25 Rebiülahir 1309 tarihi yazılmıştır. (Bkz. BOA., **Y. PRK. ASK.**, nr.77/100, 25 R. 1309).

⁵⁴⁵ BOA., **Y. PRK. BŞK.**, nr.24/73-7, 15 Kanunuevvel 1307.

daimi 3 redif alayı teşkil edildiğini, ahalinin büyük kısmının Şii olduğunu, bedevi ve her türlü mükellefiyetten uzak olanların Sünni olduklarını ifade etmiştir. Şehirlerde yaşayan ve mükellef olanların %20'sinin Sünni ve %80'inin Şii olduğunu,⁵⁴⁶ Altıncı Ordu bölgesine karşılık gelen İran tarafında dört vilayet bulunduğunu, Birincisinin; ahalisinin Kürt ve Sünni olduğu⁵⁴⁷ Sine vilayetidir ki, buranın valisi Sünni iken azledilmiş, vilayet idaresi de lağvedilerek burası Kirmanşah'a bağlanmış bulunduğunu, İkincisinin; Kirmanşah, Valisi genç ve dirayetli birisi olmasına rağmen azledilmiş ve yerine Emir Nizam tayin edilmiş bulunduğunu, Üçüncüsünün; Nuristan olup, Valisi Hüseyin Kulu Han olduğunu, bu valinin mütegalibeden olup,⁵⁴⁸ merkezi hükümetin sözünü pek dinlemediğini, Dördüncüsünün ise; Basra vilayeti ve körfezine mütegalib olan Asfiyalar vilayeti ve Valisinin Şahın büyük oğlu Zal Sultan olduğunu, bu şahsın, İngilizlerin her türlü fikir ve teşebbüslerine meyilli bulunduğunu, bu vilayetin aynı zamanda Hindistan'a yakın olduğundan, Valinin, İngilizlerin hareket ve maneviyatına uygun hareket ettiğini, Sine vilayetinin de dahil edilmesiyle Kirmanşah'ın büyük bir vilayet haline almış bulunduğunu, bu vilayete Emir Nizam'ın Vali olduğunu yazmıştır. Hudut ve hududa yakın yerlerde yeni bir hadise meydana gelmemiştir. Peyder pey alınacak bilgiler daha sonra arz edilecektir, denilmiştir.⁵⁴⁹

B - Müşir Recep Paşa ile Bağdat Valisi Hasan Paşa Arasındaki Geçimsizlik

Müşir Recep Paşa ile Bağdat valisi Hacı Hasan Paşa arasındaki uyuşmazlık göreve başladıkları ilk dönemlerinden itibaren başlamış ve yıllarca devam etmiştir. Bu arada Altıncı Ordu müfettişi Nüsret Paşa da defalarca vali tarafından şikayet edilecek, giderek artan bu şikayetlerin artması, bir süre sonra görevinden alınmasıyla sonuçlanacaktır. Bağdat valisi Hasan Paşa'nın Nüsret Paşa'yı şikayet etmesine karşılık, elliden fazla ulema ve tüccarın imzalarıyla Bağdat'tan Mabeyn'e gönderilen telgrafta; Nüsret Paşa'nın Mirza Musa'dan satın aldığı arazi hakkında bilgi verildiği gibi, Paşa'nın kendi hudutlarından tecavüz etmediği, Nakibzâdeler tarafından

⁵⁴⁶ BOA., Y. PRK. BŞK., nr.24/73-7, 15 Kanunuevvel 1307.

⁵⁴⁷ BOA., Y. PRK. BŞK., nr.24/73-7, 15 Kanunuevvel 1307.

⁵⁴⁸ BOA., Y. PRK. BŞK., nr.24/73-7, 15 Kanunuevvel 1307.

⁵⁴⁹ BOA., Y. PRK. BŞK., nr.24/73-7, 15 Kanunuevvel 1307.

kendisine yapılan isnadın gerçek dışı olduğu, Nüsret Paşa'nın şimdiye kadar kimsenin hukukuna tecavüz etmediği arz ve beyan edilmiştir. Bu duruma bir son verilmesini isteyen dilekçe sahipleri, Bağdat valisi ve Recep Paşa marifetiyle hadisenin tahkik ettirilerek bir karar verilmesini istemişlerdir. Bu dilekçe üzerine gereğinin yapılması için Sadaret'e emir ve tebligatta bulunulmuştur.⁵⁵⁰

Bağdat Valisi Hasan Paşa, Nüsret Paşa'yı şikayet ettiği gibi Recep Paşa'yı da defalarca şikayet etmiştir. 26 Mayıs 1892'de Mabeyn'e gönderdiği şifreli telgrafında Recep Paşa hakkında ciddi iddialarda bulunmuştur.⁵⁵¹ Vali; Bağdat'ta her nasılsa bir süreden beri mahalli memurların müsamahasıyla Şiiliğin çok ileri gittiğini, maddi-manevi zararlarının bir neticesi olarak, buradaki Osmanlı otoritesinin zayıflamaya yüz tuttuğunu belirtmiştir. Böyle bir mahalde görev alanların İslâmın farzlarına ve yasaklarına açık bir şekilde uymaları gerekirken, Müşir Recep Paşa'nın namaz kılmadığını, bazı kimselerle kumar oynadığını, içki içmekle meşgul olduğunu, hayat kadınlarını konaklarına kapatarak İslam esaslarını iğfale çalıştığını, bütün bunların halk arasında açıktan açığa söylendiğini, halkın nazarına çok çirkin görünen ve askerlere de sirayet etme ihtimali olan bu fiilleri işlediğini yazmıştır.⁵⁵² Recep Paşa ile aralarındaki ihtilafın bundan kaynaklandığını iddia eden Hasan Paşa, satılan bir arazi yüzünden de Devletin önemli bir zarara uğratıldığını ifade etmiştir. Berire kazasında bulunan 228.251 dönüm devlet arazisinin kıymeti 10.150 lira olmasına rağmen Recep Paşa tarafından 3.190 liraya, bedelinin 6.960 lira altında satılarak hazinenin zarara uğratılmış olduğunu yazmıştır.⁵⁵³ Vali, bu ve buna benzer boş arazilerin göçebe yaşayan bazı aşiretlere meccanen terkinin talep edilmesine karşılık, aralarındaki ihtilafın, buna karşı çıkıp engellemesinden kaynaklandığını ileri sürmüştür. Ayrıca, Recep Paşa'nın vali olma niyetinde olduğunu ve bu yüzden işlerine karıştığını da sözlerine eklemiştir.⁵⁵⁴ *Münderecatı gayetle garip görülüp* Sadarete gönderilen telgraftaki iddialarla ilgili olarak icabına bakılması, Recep Paşa ve Bağdat valisi arasındaki bu ihtilaf için gereğinin yapılması emredilmiştir.⁵⁵⁵ Yine

⁵⁵⁰ BOA., İ. DH., nr.97852, 9 Zilkade 1309/9 Teşrinievvel 1307.

⁵⁵¹ BOA., İ. DH., nr.100552-1, 14 Mayıs 1308.

⁵⁵² BOA., İ. DH., nr.100552-1, 14 Mayıs 1308.

⁵⁵³ BOA., İ. DH., nr.100552-1, 14 Mayıs 1308.

⁵⁵⁴ BOA., İ. DH., nr.100552-1, 14 Mayıs 1308.

⁵⁵⁵ BOA., İ. DH., nr.100552-2, 9 Zilkade 1309/23 Mayıs 1308.

Bağdat valiliği tarafından şikayet edilen Nüsret Paşa ile ilgi telgraf sureti Sadarete gönderilmiş, Paşanın her nereye gitse rahat durmayacağından, vazifesinin dışına çıkmaması için kendisine Sadaret tarafından tenbihte bulunulması ve gereğinin yapılması için emir ve irade buyrulmuştur.⁵⁵⁶

1 - Recep Paşa'ya Yapılan Tebligat, Paşa'nın Kendini Savunması

Recep Paşa ile vali arasında uyuşmazlığın devam etmesi ve Saraya ulaşması üzerine taraflara tebligatlar ve hüsnü niyetle işleri yürütmeleri tavsiye edilmiş ve bu yönde iradeler gönderilmiştir. Recep Paşa'ya 8 Eylül 1892'de Mabeyn'den gönderilen telgrafta vali ile uyumlu çalışması emredilmiştir,⁵⁵⁷ kendisinin, "*Zat-ı devletleri velinimet bîmüntehaz şevketmeab efendimiz hazretlerinin yetiştirdikleri bendegan-ı sıdk-ı nişandan olmaları hasebiyle*" her zaman Padişahın emir ve rızaları doğrultusunda hareket etmesi gerektiği, Altıncı Ordu Müşirliği'ne tayin edilmekteki maksadın, Padişahın rızası doğrultusunda hareket etmesi, orduyu her yönüyle iler götürmesi, vali paşa ile ittifak halinde çalışması olduğu belirtilmiş, her nasılsa bazı taraflardan nifak meydana geldiği ve tahrik sonucu aralarında meydana gelen nifakın bertaraf edilmesi arzusu belirtilmiş, hala devam eden durumun sadakat ve İslamî düsturlar gereğince ihtilafa biran evvel son verip vazifelerine elbirliği ile devam etmeleri talebi iletilmiştir. Yapılan bu ikazlardan sonra Hilafetin arzusuna uygun bir şekilde süratle çalışmaları emredilmiştir.⁵⁵⁸

Recep Paşa, Mabeyn'den kendisine gönderilen emre, 16 Eylül 1892'de cevap vermiştir.⁵⁵⁹ Recep Paşa, ebedi sadakat ve hizmetkarlığından ziyade fevkalade fedakarlığa sevk ve icbar eden özel sebeplerle, kimsenin vasıta ve delaleti olmaksızın yetiştirildiğini ve bu büyük nimete nail olduğuna dikkat çekmiştir. Bu sebeptir ki, Padişaha hizmet etmek, kendisi için mukaddes bir görev olup hayatından önce geldiğini ifade etmiştir. Recep Paşa, İrade'ye uygun hareket etmeyi şeref telakki ettiğini belirttikten sonra, vali ile aralarında bir ihtilaf olmadığını, Saraya akseden haber ve ihtilafın valinin yakınları tarafından kendisine yazdırılan uydurma haber

⁵⁵⁶ BOA., İ. DH., nr.101061, 17 Zilhicce 1309/29 Haziran 1308.

⁵⁵⁷ BOA., Y. PRK. ASK., nr.85/39-2, 27 Ağustos 1308.

⁵⁵⁸ BOA., Y. PRK. ASK., nr.85/39-2, 27 Ağustos 1308.

⁵⁵⁹ BOA., Y. PRK. ASK., nr.85/39-3, 4 Eylül 1308.

olduğunu yazmıştır.⁵⁶⁰ Çünkü, vali aciz olmakla beraber Hilafetin arzularına aykırı bir takım meşru olmayan bu yakınları tarafından yapılan tahrik ve yönlendirmeleriyle hareket ettiğini, söz konusu yazının maksadının, fesatlıklarıyla uyuttukları valiyi gayrı meşru niyetlerine alet ederek şahsi menfaatlerine meydan bulmak olduğunu, Vali Paşanın da dürüstlüğünü devam ettiremediği ortaya çıkan bazı emarelerden anlaşıldığını yazmıştır. Mektupçusu ve bazı adamlar tarafından tamamen çevrilen Valinin, hiçbir konuda usul dairesinde hareket etmediğini, esas müsalahaya hiç ehemmiyet vermediğini, meşguliyetinin ne mahiyette olduğunu Bağdat'taki mevcut durumun açıkça ortaya koyduğunu, Vali Paşanın, Padişahın rızası dairesinde hareket etmediğini,⁵⁶¹ bu hususu kendisine her fırsat ve uygun durumda hatırlatmaya çalıştığını belirtmiştir. Recep Paşa, kendisinin sadece ordunun durumunu daha iyiye yükseltmek için uğraştığını, verilen emirler doğrultusunda hareket ve faaliyetlerini sürdürdüğünü, sadakatle hizmetini ifa etmeye devam ettiğini, Padişahın uğurunda canfedakarane çalışmaktan başka bir işi olamayacağını da sözlerine eklemiştir.⁵⁶²

2 - Recep Paşa ve Bağdat Valisi Hasan Paşa Arasındaki Geçimsizliğin Devam Etmesi, Recep ve Nüsret Paşalar Hakkında Yeni Şikayetler

Recep Paşa'ya vali ile iyi geçinmeleri hususunda emir ve tebligatta bulunulduğu gibi, Hasan Paşa'ya da bu meyanda emir ve tebligatta bulunulmuştur. Ancak, aradaki ihtilaf devam ettiği gibi, şahıslar karşılıklı olarak birbirlerini suçlamış, Hasan Paşa ayrıca, Nüsret Paşa ve yaverinden de şikayetçi olmuştur. Hasan Paşa tarafından Seraskerliğe yazılan yazıda, Recep Paşa'nın irade ve fermana uymadığı gibi, haysiyet kırıcı tavırlarda bulunduğu, Nüsret Paşa'nın yaveri binbaşı Şahin Efendi hakkında resmi şikayet olduğu halde kulak ardı ettiğini, hükümetin emirlerini etkisiz hale getirecek davranış sergilediği belirtilerek, yeniden etkili bir tebligatta bulunulmasını talep etmiştir. 2 Ekim 1892'de Serasker Rıza Paşa'ya ulaşan vali Hasan Paşa'nın şikayet yazısı, Seraskerin tezkeresiyle birlikte 16 Ekim 1892'de Mabeyn'e arz edilmiştir.⁵⁶³ Hacı Hasan Paşa'nın 2 Ekim tarihli şikayet yazısı üzerine Recep Paşa da 15 Ekim 1892'de Seraskerliğe cevap yazmıştır. Recep Paşa, sözü

⁵⁶⁰ BOA., Y. PRK. ASK., nr.85/39-3, 4 Eylül 1308.

⁵⁶¹ BOA., Y. PRK. ASK., nr.85/39-3, 4 Eylül 1308.

⁵⁶² BOA., Y. PRK. ASK., nr.85/39-3, 4 Eylül 1308.

⁵⁶³ BOA., Y. MTV., nr.69/46-1, 25 Rebiülevvel 1310/4 Teşrinievvel 1308.

edilen binbaşı rütbesinde Şahin adında kimsenin olmadığını, binbaşı Şamil olabileceğini, Nüsret Paşa tarafından hukuka dair bir dilekçe ile hükümete gönderildiğini, buna karşılık valilik kaleminden kendisine belge verilmediğini, talebinde ısrar ettiğini, valiye değil de memurlara birkaç söz söylemiş olduğunun kendisi tarafından da duyulduğunu ve bu nedenle kendisine gerekli ikazın yapıldığını, hatta, Nüsret Paşa'nın hizmetinden alınarak taburlara geri gönderildiğini belirtmiştir.⁵⁶⁴ Recep Paşa, ilave olarak (büyük ihtimalle kendisinden sorulmuş olmasından dolayı) Şeyh Haydar hakkında da bilgi vermiştir. Bu şeyhin diğerleri arasında en fazla itaat eden olduğunu, hükümete bağlılığını devam ettirdiğini, defalarca aşiretinden aldığı adamlarıyla devletine hizmet eden namuslu bir insan olduğunu belirtmiştir. Şeyhin arazi işleri için Bağdat taraflarına geldiğini, ancak, burada bulunan bazı nüfuzlu kimselerle hükümet memurlarından bazıları tarafından mağdur edildiğini, malları yağma edilmiş bir mağdur olduğunu belirtmiştir. Uğradığı haksızlık sebebiyle şikayette bulunduğunu ve bu şikayeti ile de bazı hırsızların endişeye kapıldıklarını, maruzatının harfiyyen doğru olduğunu, valinin yalan söylemeyi adet edindiğini, ifettsizliğinin de hep pervasızlığından kaynaklandığını ve yaptıklarından cesaret aldığını da ilave etmiş, bu davranışlarını sürdüreceğinin de şüphesiz olduğunu eklemiştir.⁵⁶⁵ Şeyh Haydar ile ilgili olarak, Mabeyn'den 12 Nisan 1893'te Recep Paşa'ya gönderilen emirde, Şeyhin güzel hizmetini devam etmesi halinde ödüllendirilip taltif edileceği, böylece şevk ve gayretinin ziyadeleşmesine vesile olacağından, şimdiden kendisine bildirilmesi istenmiştir.⁵⁶⁶

Vali Hacı Hasan Paşa, Nüsret Paşa ve Recep Paşa arasındaki ihtilaf ve şikayet konuları giderek artmıştır. 25 Ekim 1893'te Sadarete yazan Hacı Hasan Paşa, Nüsret Paşa hakkındaki şikayetlerine yenisini eklemiştir. Valinin iddiasına göre, hükümet konağına giden Nüsret Paşa, Recep Paşa ile mahiyeti bilinmeyen bir müzakerede bulunmuş oradan doğruca alaybeyinin odasına gitmiştir. Kendi adamları hakkında adliye tarafından yapılan tahkikata karşı çıkmış, kendisinin tahikakatından evvel böyle bir şeye izin vermeyeceğini, savcının adamları hakkındaki soruşturmaya son vermemesi halinde, sonucun fena olacağını beyan ederek adliyenin işlerine

⁵⁶⁴ BOA., Y. MTV., nr.69/46-2, 25 Rebiülevvel 1310.

⁵⁶⁵ BOA., Y. MTV., nr.69/46-2, 25 Rebiülevvel 1310.

⁵⁶⁶ BOA., Y. PRK. ASK., nr.89/75-3, 31 Mart 1309.

karıştığını ve memurları tehdit ettiğini yazmıştır. Maiyetindeki adamlarından biri Ermeni, diğerinin içkici takımından olduğunu, bunların adliye tarafından istenilmesinin sebebinin, Nüsret Paşa'ya dayanarak yaptıkları zulüm, arazi için insanları yaralamaları, daha önce haklarında tutuklama emri çıkarıldığı halde Nüsret Paşa'nın bunları teslim etmemesinden kaynaklandığını belirtmiştir. Bu iddialarda bulunan Vali Hacı Hasan Paşa, bu işlerde Recep Paşa'nın teşvik ve tahrikinin olmadığını da ilave etmiştir.⁵⁶⁷ Aynı gün ikinci bir telgrafı Sadarete gönderen Hacı Hasan Paşa; Nüsret Paşa'nın, akşamüzeri dairedeki memurların dağılması, alaybeyinin yemek için odasından çıkıp evine gitmesinden sonra, maiyetindeki yaverle alaybeyine haber göndererek hükümet memurlarının kendisine suikast niyetinde olduklarını, bu sebeple korunmasını istediğini, Vali, Nüsret Paşa'nın anormal hareketlerinin giderek arttığını ileri sürmüş ve icabına bakılmasını istemiştir.⁵⁶⁸ Buna karşılık Nüsret Paşa da 24 Ekim 1893'te Bağdat'tan Sadarete telgraf çekmiştir. Nüsret Paşa; vali Hasan Paşa, adliye müfettişi Hüsni, savcı Mahmut beylerle meşhur kerhaneci muavini Hasan'ın kardeşi seyit Abdurrahman ve Ahmet efendiler ve ikinci sorgu hakimi Mardinli Rafıza(?), vali paşanın başkanlığında bir haftadan beri akşam geç saatlere kadar müzakerelerde bulduklarını, bundan böyle benim refakatimde asker bulunmayacağına dair karar alıp ilan ettiklerinden, buralarca ismi malum olan şahıslar tarafından şahsına suikast tertiplendiğini, vekalet, yazı işleri, ziraat işlerinde istihdam ettiği adamlarının birer birer hapis ve tevkif edildiğini, bu işler için 100 lira vali paşa dairesine, 450 mecdiye adliyeye verildiğini, bu sebeple alaybeyinin odasına iltica ettiğini, buralarda adliye ve hükümetin kalmadığını, kimsenin güvende olmadığını, söz konusu adamlar yerine şeriata bağlı ve sadık zatlardan mürekkep bir heyetin gönderilmesini, kendisi ile adamlarının korunması için ordu müşiriyetine emir verilmesini rica etmiş ve “*alaybeyi odasına misafireten sığınmış müşir kulları*” şeklinde telgrafını imzalamıştır.⁵⁶⁹

Bağdat valisi Hasan Paşa'nın, Recep ve Nüsret Paşaları şikayet eden son telgrafın Mabeyn'e ulaşmasından sonra, 11 Eylül 1893 tarihinde çıkan irade ve

⁵⁶⁷ BOA., Y. PRK. A., nr.9/8-1, 13 Teşrinievvel 1309.

⁵⁶⁸ BOA., Y. PRK. A., nr.9/8-2, 13 Teşrinievvel 1309.

⁵⁶⁹ BOA., Y. PRK. A., nr.9/8-3, 12 Teşrinievvel 1309.

Mabeyn'in tezkeresiyle, konuyla ilgili tahkikat yapmak üzere Derviş ve Şakir paşalara emir verilmiştir. Bu arada, Nüsret Paşa'nın ihtiyarlamış olduğu, emekliye sevk edilerek Bağdat'ta ikamet ettirilirse, artık kimseye bir zararı olamayacağı şeklindeki rivayetin doğruluğunun da araştırmaları emredilmiş ve bu konuda müşterek karar vermeleri ve bunu bildirmeleri istenmiştir.⁵⁷⁰ Kendi aralarında yaptıkları müzakerede, söz konusu paşaların her birinin hususi hal, ahlak, tavır, mizaç ve gidişatları, Nüsret Paşa'nın haiz olduğu memuriyet sıfatıyla ordu ve vilayetin idarelerini ihlal etmekten geri kalmadığı, yapılan tahkikat sonucu bunda bir tereddütlerinin kalmadığını belirtmişlerdir. Nüsret Paşa'nın emekliliği konusunda ise; Nüsret Paşa'nın görev yaptığı süre boyunca, Bağdat'ta hem taraftarı hem de aleyhinde olan bir kısım kimseleri hasıl ettiğini, bu nedenle Bağdat'ta ikamet etmesinde ısrar edilirse, kendisinden intikam almak isteyen kişilerin girişecekleri bir hareketin hükümet işlerini zora sokacağı ve zarar vereceği, bir de Vali ve Recep Paşa arasındaki ihtilafı bir kat daha arttıracaklarını belirtmiştir. O halde emekliliğiyle beraber Bağdat dışına, Urfa gibi bir sancak merkezine ikamete memur edildikten sonra, vali ve Recep Paşa arasındaki durum hangi renge alırsa ona göre bunlar hakkında da bir muamelenin icra edilmesinin, daha uygun bulunduğu arz edilmiştir.⁵⁷¹

C - Necit'te Kaçak Barut İmalathanesi, Altıncı Ordu'da Çıkan Kolera ve Sıtma Salgını Alınan Tedbirler, Katar Olayları ve Recep Paşa

Necit'te kaçak barutun imal edildiği ve yasadışı bu imalathanelerin Recep Paşa tarafından ortaya çıkarıldığı Nüsret Paşa tarafından bildirilmiştir. Altıncı Ordu müfettişi Nüsret Paşa, Mabeyn'e yazdığı 1 Ocak 1893 tarihli şifreli telgrafında olayı haber vermiştir. Nüsret Paşa'nın bildirdiğine göre; Kazımiye'de bulunan şehzade Ebülfazl Mirza ile Bağdat Maslahatgüzarı Ali Nayhan geçen Safer ayının yirmisinde (12.09.1892) Kebed(?) ve Nahif(?) taraflarına ziyaret bahanesiyle siyasi bir seyahatte bulunmuşlardır.⁵⁷² Bu ziyaret sonrasında, Recep Paşa tarafından Necid'te yapılan baskında, yedi barut imal fabrikası ortaya çıkarılmış, günde 150 kilogramdan fazla barut imal edilen bu fabrikalarda kullanılmış olan alet edevatın Avrupa malı olduğu tespit edilmiştir. Fabrikayı idare edenlerin Şii olduğu, bazılarının yakalandığı

⁵⁷⁰ BOA., Y. MTV., nr.86/116-1, 27 Rebiülevvel 1311.

⁵⁷¹ BOA., Y. MTV., nr.86/116-2, 29 Rebiülevvel 1311.

⁵⁷² BOA., Y. PRK. ASK., nr.86/53, 10 Rebiülâhir 1310.

belirtilmiştir. Nüsret Paşa, bu bilgileri verdikten sonra, Irak'ın her tarafında nezaretini arttırıp faaliyetlerini sürdürmek için fevkalade gayret ve himmet ettiğini de ilave etmiştir.⁵⁷³

Bu sırada 1893 yılının ilk yarısında, orduda çok şiddetli ve bulaşıcı kolera salgını ile sıtmanın zuhur ettiği, belgelerden anlaşılmaktadır. Bu hastalıkların ortaya çıkması ve bazı askerlerin ölmesi üzerine, Altıncı Ordu'nun da durumu sorulmuş ve alınan bilgiler Seraskerlik vasıtasıyla Bâb-ı Âli'ye bildirilmiştir. Seraskerliğin 30 Mayıs 1893 tarihli yazısından, Altıncı Ordu'da söz konusu hastalıklardan üç askerin vefat ettiği anlaşılmıştır.⁵⁷⁴ Alınan bilgilere göre, 20-29 Mayıs tarihleri arasında üç geri hizmet neferinde kolera ile şiddetli ve salgın halde seyreden sıtma hastalığının belirtileri görülmüş ve akabinde vefat etmişlerdir. Bunların dışında söz konusu hastalıklardan dolayı herhangi bir ölüm olayı gerçekleşmemiş, sadece bir askerde daha hastalığın belirtileri görülmüştür. Bu olaylar üzerine yapılan tahkikat sonucu imarette külli miktarda pirinç tohumu bulunmuş ve söz konusu hastalığın buradaki pirincin aşırı bir şekilde tüketilmiş olmasından kaynaklandığı tabip kolağası Emin Efendi tarafından tespit edilmiştir. Bir aydan beridir devam ettiği bildirilen tahkikat için ayrıca Bağdat Hastahanesinden kaymakam Selim Bey ile Basra Karantina tabibi Melek Efendi'nin ilk posta ile gönderilecekleri, oraya varduktan sonra aktaracakları bilgilerin bilahare arz edileceği ve bütün bunların Sadarete bildirileceği ifade edilmiştir.⁵⁷⁵

1893 yılı ikinci yarısında kolera hastalığına karşı bazı tedbirlerin alındığı anlaşılmaktadır. Bu çerçevede, uygulanmak üzere İstanbul'dan gönderilen bazı ilaçların acil olarak kullanılmak üzere Recep Paşa'ya tebligatta bulunulmuştur. Bu ilaçların orada bulunan doktorlar tarafından tecrübe edilmesi, alınacak neticenin faydalılık derecesi ve tesirinin bildirilmesi tavsiye edilmiştir. Ancak, söz konusu ilaçlar kullanılmışsa da iyi bir tesir ve neticesi görülmemiştir. Bunu üzerine Recep Paşa tarafından Fransızca olarak gönderilen telgrafta, kendi bölgesinde bulunan sağlık meclisi tarafından kendi hastaları üzerinde denenilen ve iyi netice veren iki ilaç terkiibini haber vermiştir. Recep Paşa, 8 Eylül 1893 tarihli telgrafında, merkezden

⁵⁷³ BOA., Y. PRK. ASK., nr.86/53, 10 Rebiülâhîr 1310.

⁵⁷⁴ BOA., Y. PRK. ASK., nr.90/119, 14 Zilkade 1310/18 Mayıs 1309.

⁵⁷⁵ BOA., Y. PRK. ASK., nr.90/119, 14 Zilkade 1310/18 Mayıs 1309.

acil olarak denenmesi tavsiye edilen ilaçların Bağdat'ta tecrübe edildiğini, bir fayda sağlamadığı gibi, bazı zararlarının görüldüğü, burada bulunan sağlıkçılar tarafından kendi hastaları üzerinde denedikleri ve faydasını gördükleri⁵⁷⁶ iki ilacın muhteviyatı hakkında şu bilgileri vermiştir:

Birinci Tertip

Malisa manku'i	200 gr.	
Florodrin	2 gr.	
Klorğal(?)	2 gr.	
Afyon ruhu (seydi reham)	1 gr.	
Nane Şurubu	20 gr.	Saat be saat kaşıkla istimal olunmalıdır.

İkinci Tertip (Desiris(?) nam zatın terkibi)

Klorğal(?)	1 gr.	
Gül	8 gr.	
Halis nışadır	10 gr.	
Kolormait morfin	40 gr.	
Halis su	110 gr.	Saat besaat kaşıkla istimal olunmalıdır, ⁵⁷⁷

şeklindeki ifadelere yer verilmiştir.

Bu arada Katar'daki olaylar giderek tehlikeli bir hal almaya başlamıştı. Necid Sancağı'nın ıslahı için görevlendirilmiş bulunan Basra Valisi Mehmet Paşa, Mabeyn'e gönderdiği telgrafında olaylara dikkat çekmiş ve eşkıyanın bir adet topu gasbettiklerini haber vermişti.⁵⁷⁸ Alınan bu telgraf üzerine, 8 Nisan 1893'te Yıldız'dan Seraskerliğe gönderilen 7081 sayılı emirde; bölgede görevli Ferik Kazım Paşa'nın istenilen asker ile birlikte Basra Limanı'ndan gemiyle hemen Katar'a sevk edilmesi, şayet Kazım Paşa'nın girişimi kafi gelmezse, muktedir diğer birinin

⁵⁷⁶ BOA., Y. PRK. ASK., nr.94/52, 9 Rebiülevvel 1311.

⁵⁷⁷ BOA., Y. PRK. ASK., nr.94/52, 9 Rebiülevvel 1311.

⁵⁷⁸ BOA., Y. PRK. BŞK., nr.30/31-1, 21 Ramazan 1310/27 Mart 1309.

gönderilmesi, durumu eski haline getirmek için ne kadar kuvvet gerektiğinin, isyancıları etkisiz hale getirmek için daha fazla tertibata gerek olup olmadığının bildirilmesi, yeteri kadar askerin sevki için de, Altıncı Ordu Müşirliği ile seri bir şekilde görüşme yapılması ve alınacak neticenin akşama kadar bildirilmesi emri verilmiştir.⁵⁷⁹ Yine aynı gün gönderilen 7082 sayılı tezkere ile, Necid sancağında zuhur eden eşkıyalığın ortadan kaldırılması için, mesuliyetin Recep Paşa'da olmak üzere, kendisiyle seri bir şekilde görüşmeye gidilerek gereğinin yapılması ve akşama haber verilmesi tebliğ edilmiştir. Bu işin bir-iki gün içinde halledilmesi ve ara verilmeksizin gerekenin yapılması için, Recep Paşa'nın, yerine münasip birini vekil bırakıp, yeteri kadar kuvvetle bizzat olay yerine gitmesinin münasip görüldüğü, bu doğrultuda Recep Paşa ile yapılacak görüşme neticesinin akşama kadar bildirilmesi iradeyle emredilmiştir.⁵⁸⁰ Bu emir ve iradeler üzerine Seraskerlik tarafından hemen Recep Paşa ile irtibat ve görüşme sağlanmaya çalışılmış ancak, direk görüşme gerçekleştirilememiştir. Bunun yerine Diyarbakır'a, Bağdat'a ulaştırılmak üzere telgraf çekilmiştir. Bu yüzden haberleşmenin bir iki gün sürebileceği, Recep Paşa'nın mahalline gitmesinin uygun görülmesi hakkındaki fikirlerinin alındığı gibi arz edileceği, cevaben bildirilmiştir.⁵⁸¹ Seraskerliğe verilen emrin dışında, bir gün sonra 9 Nisan 1893'te Mabeyn'den Altıncı Ordu Müşirliği'ne "*Müsta'celdir*" notuyla tebligatta bulunulmuştur. Yazıda, Basra Valisi Hafız Mehmet Paşa tarafından, Katar kaymakamı Casim Bey'in (Casimü's-Sani) isyan ettiği haberinin verildiği, meydana gelen çatışmada 150 asker ile 7-8 subayın öldüğü, Ferik Kazım Paşa'ya 5-6 taburla Bağdat'tan süratle hareket emri verildiği bildirilmiştir. Olayın ehemmiyeti ve Kazım Paşa'nın olayın üstesinden gelemeyeceği, bu yüzden yeni bir zayiata meydan vermemek için Recep Paşa'dan mesuliyeti kendisinde olmak kaydıyla, Kazım Paşa'nın yerine başka birini seçip süratle göndermesi, harp divanının teşkil edilmesi, isyancının mahkemeye çıkarılması, olay hakkında Seraskerlikten de haberin ulaştırılacağı bilgisi ve emri verilmiştir.⁵⁸² Recep Paşa, aynı gün telgrafa cevap vermiştir. Olay hakkında bir gün evvel Seraskerliğe yazı yazdığını, alınacak tertibatın tesirinin deniz vasıtalarına bağlı bulunduğunu beyan eden Recep Paşa,

⁵⁷⁹ BOA., Y. PRK. BŞK., nr.30/31-1, 21 Ramazan 1310/27 Mart 1309.

⁵⁸⁰ BOA., Y. PRK. BŞK., nr.30/31-2, 21 Ramazan 1310/27 Mart 1309.

⁵⁸¹ BOA., Y. PRK. BŞK., nr.30/31-3, 21 Ramazan 1310/27 Mart 1309.

⁵⁸² BOA., Y. PRK. BŞK., nr.30/31-4, 22 Ramazan 1310/28 Mart 1309.

Basra'da asker nakline elverişli ve hızlı, denizde harekete münasip sağlam gemi olmadığını bildirmiştir. Mevcut gemilerin Şattülarap'ta sadece karakolluk vazifesini ifa edebilecek surette küçük gemilerden ibaret olduğunu belirtmiştir. Bölge hakkında bilgi veren Recep Paşa, özellikle Seyyit Hasan arazisine tecavüzde bulunan İran aşiretlerinin püskürtülmesi için gönderilen kuvvetlerin de henüz oradan dönmemiş olduklarını belirttikten sonra, olay yerine gitmesiyle ilgili görüşlerini aktarmıştır. Kazım Paşa'dan başka orduda ferik olarak Tefvik ve Mahmut paşaların olduğunu ve bunların da Musul tarafında olup, buldukları yerde kalmalarının zaruri olduğunu, bunların dışında merkez orduda Şaban ve Adem paşaların olduğunu, Şaban Paşa'nın eskiden beri bu havalide kalıp ufak tefek bazı işleri yaptığını, Mirliva Mehmet Fazıl Paşa'nın muharebede kahramanlığı ve işlerdeki süratli hareketinin bilinmesinden hareketle, terfi ettirilerek olay mahalline gönderilebileceğini arz etmiştir.⁵⁸³ 10 Nisan 1893'te Mabeyn'e yazan Serasker Rıza Paşa, Katar'daki askeri birliğin artırılması ve diğer konularla ilgili olarak verilen iradeler ve Altıncı Ordu Müşirliği ile yapılan görüşmeler devam ederken, kale içine çarpışmaya girmeden sokulmayı başaran askerlerin güç bela geri çekilebildiğini, bu arada kale içinde çok sayıda asker ve subayın da kaldığını bildirmiştir.⁵⁸⁴

Rıza Paşa, 10 Nisan 1893'te Mabeyn'e yolladığı yazıda, Recep Paşa'dan aldığı telgraf ve Katar kaymakamı Casim Bey (Casimü's-Sani) olayı hakkındaki düşüncelerine yer vermiştir.⁵⁸⁵ Casim Bey'in isyan etmeye kalkışmasından dolayı takibi için, Altıncı Ordu Müşirliği'ne çekilen telgrafa cevap verildiğini, Basra Valisi'nin olayı haber vermesinden sonra, Musul'da toplanan ve burada bulunan askerlerin tamamının dört taburdan ibaret olduğu, noksanlarının tamamlanması, bunlara ikisi seyyar biri dağ topu olmak üzere üç topun ilave edilmesi gerektiği, Kazım Paşa komutasında Katar'a asker gönderileceği, isyancının cezalandırılması ve kalelerinin yıktırılması için emir verildiği hatırlatılmış, ancak, Bağdat'tan Basra'ya kadar asker sevk etmek mümkün ise de, Basra'da bulunan geminin gayet küçük olduğu, deniz seferi için uygun olmadığı vurgulanmıştır. Bu yüzden diğer mahallerden biran evvel Basra'ya vapur yetiştirilmesi gerektiği, gerekli tedbirlerin

⁵⁸³ BOA., Y. PRK. BŞK., nr.30/31-5, 22 Ramazan 1310/28 Mart 1309.

⁵⁸⁴ BOA., Y. PRK. BŞK., nr.30/31-6, 23 Ramazan 1310/29 Mart 1309.

⁵⁸⁵ BOA., Y. PRK. BŞK., nr.30/31-7, 30 Mart 1309.

alınması, gönderilen askerlerin Katar’da toplanması ve eksikliklerin tamamlanmasından sonra harekete geçilebileceği ifade edilmiştir. Ayrıca, olayın bir an önce halledilmesi, İngilizlerin bölge hakkında bilinen emellerinin gerçekleşmesine fırsat verilmemesi için, Basra’dan Katar’a düzenli bir şekilde nakliyatla bulunacak gemilere olan ihtiyacın bir an önce yerine getirilmesinin ehemmiyeti üzerinde durulmuştur.⁵⁸⁶ Serasker Rıza Paşa, 11 Nisan 1893’te Mabeyn’e gönderdiği tezkerede Casim Bey olayı ilgili olarak Recep Paşa ile görüşmelerin devam ettiğini, ihtiyaçlarının neler olduğunu sorulduğunu, alınacak cevabın mahiyetinin bilahare arz edileceğini ifade etmiştir.⁵⁸⁷ Bu arada, olayın genişlemesini önlemek ve Katar’da yeteri kadar kuvvetin toplanacağı zamana kadar, Bağdat ve Basra civarında bulunan iki taburun mevcudunun beş yüze çıkarılacağı, levazımının ikmal edileceği ve bunların Ferik Şaban Paşa komutasında hızlı bir şekilde Basra’ya indirilip oradan da vapurlarla Katar’a sevk edilmesi şeklinde bir mütalaada bulunmuş, şayet tasvip görülürse hemen harekete geçileceğini yazmıştır.⁵⁸⁸ Bu arada Saray’a ulaşan bir iddiaya göre, Basra valisi 24 Mart 1893’te silahlı askerlerle bir gemiye binerek Katar’a gittiği ve ahali üzerine ateş açığının belirtilmesi üzerine, “*gayet müsta’celandır*” ibaresiyle 12 Nisan 1893’te valiliğe irade gönderilmiş, söz konusu olay için kimden emir aldığını hemen bildirmesi, aksi takdirde kendisinin sorumlu tutulacağı ihtarında bulunulmuştur.⁵⁸⁹

Recep Paşa, 10 Nisan 1893’te Mabeyn’e gönderdiği başka bir şifreli telgrafında, Katar’daki olay ile ilgili olarak Basra valisi tarafından yapılan tahkikat üzerine, Necid komutanı Kuveyt’ten Ahsin’e gitmiş, bunun üzerine kuvveti iki bin civarında olan Kuveyt şeyhlerinden Mübarek Essabah’ın (Mübarekü’s-Sabah) Ahsin’deki birliklerinden kırk atlının Katar’a sevk edildiği, Essabah refakatindeki atlılardan ve Şeyhin gücünden istifade edilebileceği umuduna yer vermiştir.⁵⁹⁰ Basra Valiliği’nden 12 Nisan 1893’te Mabeyn’e yazılan telgrafta, henüz varmamış olan askeri fırkanın beklendiği belirtilmiş, burada bulunan milletin dinine ve devletine sadık olduğu, sadakat ve muhabbetle bağlı buldukları, hiç kimsenin bunları isyana

⁵⁸⁶ BOA., Y. PRK. BŞK., nr.30/31-7, 30 Mart 1309.

⁵⁸⁷ BOA., Y. PRK. BŞK., nr.30/31-8, 24 Ramazan 1310/30 Mart 1309.

⁵⁸⁸ BOA., Y. PRK. BŞK., nr.30/31-8, 24 Ramazan 1310/30 Mart 1309.

⁵⁸⁹ BOA., Y. PRK. BŞK., nr.30/31-9, 31 Mart 1309.

⁵⁹⁰ BOA., Y. PRK. ASK., nr.89/75-1, 29 Mart 1309.

teşvik edemeyeceği, buna kalkışıldığı takdirde taraftar bulamayacaklarına yer verilmiştir. Ayrıca, Casim Bey tarafından meydana getirilen olayın da iyi bir şekilde üstesinden gelinebileceği ümidi belirtilmiştir. Katar olayı üzerine Kahire'deki fırkadan da asker geleceği, bunların gelmesi ile birlikte, gayenin komutana iyice belletilmesinin önemine dikkat çekilmiştir. Bölgenin ehemmiyetine binaen Osmanlı ve Arap ahvali ile göçebe Araplar hakkında bilgi sahibi olan Abdülhamit Bey'in Basra Vali yardımcılığına verilmesi veyahut, Recep Paşa ile yapılacak görüşme sonucunda burada kalmasına gerek görülmediği takdirde ayrılma için izin istenmiştir.⁵⁹¹ Basra Naibi Said Bey de, 15 Nisan 1893'te Mabeyn'e gönderdiği yazısında, iradeyle tayin edilecek zatların ulaşmasıyla birlikte Katar'a gitmeye hazır olduğunu ifade etmiştir.⁵⁹²

D - İngilizlerin Bağdat ve Çevresinde Sünni-Şii Çatışmasını Tertipleme Girişimleri

Katar'da meydana gelen gelişmeler ve bunlarla ilgili yapılan yazışmalarda, bölgede meydana gelen olaylarda İngiliz parmağının olduğu ve bu hususta dikkatli olunması gerektiği belirtiliyor, İngilizlere hiçbir şekilde verilmemesi üzerinde duruluyordu.⁵⁹³ İngiliz emelleriyle ilgili olarak devlet idarecilerine yazanlardan birisi Musul Valisi Osman Bey olmuştur. Osman Bey, bir İngiliz misyoneri olan Mister Bron'un faaliyetleri hakkında bilgiler vermiştir. Bron'un, uzun zamandan beri Hakkari'de oturmakta olduğunu, Musul üzerinden Bağdat'a gideceğinin, oradan da İran üzerinden yine Hakkari'ye geri döneceğinin haber alındığını bildirmiştir. Bu şahsın asıl gayesinin, Nasturileri İngiliz Devletinin himayesine almak ve mezheplerini yaymak olduğunu kaydetmiştir. Her türlü fenalığın beklendiği bu şahsın Basra'ya henüz varmadığı belirtilip takibi istenmiştir. Bu arada İmadiye üzerinden geleceğinin haber alınmış olduğu ve bura kaymakamlığına yazı yazıldığı

⁵⁹¹ BOA., **Y. PRK. ASK.**, nr.89/75-2, 31 Mart 1309.

⁵⁹² BAO., **Y. PRK. ASK.**, nr.89/75-4, 3 Nisan 1309.

⁵⁹³ 1880'li yıllar ülkemizin petropolitik tarihini şekillendiren birçok olay ve gelişmenin olduğu bir dönem olmuştur. 1883'te Musul Vilayeti'nin tamamında petrol arama hakkı, yurt dışına sık sık seyahat yapan devlet adamı ve görevlisi Tahsin Paşa'ya verilmiştir. Ancak, Tahsin Paşa bu hakkı yabancı bir petrol şirketine satmak istediğinden, petrol aramaya başlamamıştı. Yine bu yıllarda İngiltere bölge ile bayağı ilgili idi. Bölgeye hakim olmak için her fırsatı kolluyordu. (Bu konuda daha fazla bilgi için Bkz. Hikmet Uluğbay, **İmparatorluktan Cumhuriyete Petropolitik**, genişletilmiş 2. bs., Ankara, 2003, s. 44, 45 ve devamı; Raif Karadağ, **Petrol Fırtınası**, 3. bs., İstanbul, 1979, s. 7 ve devamı.)

da ilave edilmiştir. Misyonerin Musul'a gelmesi halinde, hakkında nasıl bir takibat ve uygulamanın yapılacağı sorulmuş, bilahare alınacak haberlerin arz edileceği belirtilmiştir.⁵⁹⁴ İstanbul'dan Bağdat valiliği ve Altıncı Ordu Komutanlığı'na gönderilen yazıda da, İngilizlerin bölgedeki faaliyetlerine dikkat çekilmiştir. Özellikle hassas bölgelerde faaliyet yürüten İngilizlerin, Bağdat taraflarında, kendi müdahalelerine imkan sağlayacak şekilde etkili olmaya çalıştıkları ve fesat çıkarmak için uğraştıkları ifade edilmiştir.⁵⁹⁵ Gizli bir şekilde faaliyet sürdürürken amaçları Sünniler ve Şiiiler arasında olaylar çıkarmak olduğu, bu arada nasıl yaptılarsa, vilayet memurlarının çoğunu fikren İngiliz politikasına celp ettikleri, Bağdat'ta bulunan İran baş konsolosunun da politikalarına alet olup fesada iştirak ettiğinin hissedildiği, konsolosun buradan kaldırılması için, Tahran'da bulunan Rus elçisinin vasıtasıyla İran Şahı nezdinde teşebbüste bulunulduğu ve yakında konsolosun azledileceğinin beklendiği belirtilmiştir. Bu yüzden, Bağdat'ta İngilizlerin müdahalesine ortam sağlayacak veya Osmanlı toprağının işgaline sebebiyet verecek durumun ortaya çıkmaması için, gerek vali ve gerekse diğer memurların müteyakkız bulunmaları, İngiliz desiselerine kapılmamaları ve her sözlerine uyulmaması emredilmiştir.⁵⁹⁶

İngiliz görevlilerinin Osmanlı topraklarındaki sefer ve seyahatleri de dikkat çekmiş ve rahatsızlığa sebebiyet vermiştir. 18 Ağustos 1894'te Dahiliye Nezaretinden Sadarete gönderilen yazıda İngilizlerin Bağdat konsolosunun maiyetindeki vapurla Bağdat yakınlarındaki⁵⁹⁷ Samra'a gitmesine mani olunmasına ve sonraki gelişmelere yer verilmiştir. Samra'ya gitmesinin men edildiği tebligatı üzerine, İngiltere elçisi devreye girmiş; bunun üzerine, bir devlete ait nehirler dahilinde yabancı savaş gemilerinin seyru sefer yapmalarının devletler hukukuna aykırı olduğu, böyle bir durumun diğer devletler için de emsal teşkil edeceği,

⁵⁹⁴ BOA., **Y. PRK. UM.**, nr.27/64, 14 Zilhicce 1310.

⁵⁹⁵ BOA., **Y. PRK. BŞK.**, nr.37/51, 17 Safer 1312/8 Ağustos 1310.

⁵⁹⁶ BOA., **Y. PRK. BŞK.**, nr.37/51, 17 Safer 1312/8 Ağustos 1310; BAO., **Y. PRK. HR.**, nr.19/54, 18 Safer 1312. Bağdat'taki İngiliz faaliyetleri ve Sünni-Şii çatışmasını meydana getirmeye çalışıldığının Rusya Sefiri Nelidof tarafından iletildiğini Sadarete bildiren Hariciye Nezareti, bu arada Nelidof'un Nüsret Paşa ile ilgili ilginç ifadelerini de aktarmıştır. İngiltere'nin bölgedeki faaliyetleri hakkında Hariciye Nezareti'ne bilgi veren Nelidof; Nüsret Paşa'nın bağırıp çağırmasıyla İngiliz konsolosunu çoğunlukla rahatsız ettiğini ve Nüsret Paşa'nın bu tavrıyla konsolosun fesat çıkarma çabalarını geri bıraktığını ifade etmiştir. (Bu konuda Bkz. BOA., **Y. PRK. HR.**, nr.19/54, 18 Safer 1312.)

⁵⁹⁷ **Musul-Kerkük İle İlgili ...**, s. 27.

dolayısıyla gemiyle Bağdat'tan öteye seyahat edilemeyeceği kendilerine tebliğ edilmiştir. Konsolos, seyahatine başlamadan evvel seyahati hakkında bilgi vermek ve görüşmek niyetiyle Bağdat Valiliğine davette bulunmuş ancak, vali davetine icabet etmemiştir. Konsolos'a izin verilen beraberindeki memurlarla yapacağı seyahate, hoşnutsuzluğa sebebiyet verecek davranışlardan kaçınması, görev dairesi içine giren mahallerde maiyet vapuruyla dolaşmak şartıyla, seyahatine karşı çıkılmayacağı haberi verilmiştir. Bu seyahatin iki ülke arasında sorun teşkil etmesi üzerine, İngiltere hariciye nezareti ve Lord Salisbury de devreye girmiş, daha sonra söz konusu seyahate izin verilmiştir. İçinde konsolosun bulunduğu vapur, Samra'ya gittiği, daha ileri taraflara gitme ihtimalinin de bulunduğu ve böyle bir durumda engel olunması istenmişse de, seyahat edeceği yerleri önceden bildirmesi kaydıyla yeniden izin verilmiştir.⁵⁹⁸

E - İranlıların Sınır Boyunda Bulunan Bazı Kürt Kabilelerini Kendi Taraflarına Çekmeye Çalışmaları ve Recep Paşa

Bağdat ve çevresindeki İngilizlerin bu faaliyetleri devam ettiği sırada, bölge ile yakından ilgilenen İran da boş durmuyor, sınır boylarındaki Kürt kabilelerini kendi tarafına çekmek için girişimlerde bulunuyordu. Bu kabilelerin İran'a göçmesi için her türlü vaatte bulunuyordu. İran'ın bu girişimleri hiç kuşkusuz Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerini de olumsuz etkiliyordu. Altıncı Ordu Komutanı sıfatıyla bölgede görev yapmakta olan Recep Paşa, olayları yakından izlemekteydi. Recep Paşa, 1 Eylül 1894'te Seraskerliğe gönderdiği şifreli telgrafında, Osmanlı topraklarından İran'a yapılan göç teşebbüsleri hakkında bilgi vermiştir;⁵⁹⁹ İran sınırına yakın yerlerde oturan Kürt kabilelerinden bazılarını, İran'a göç etmelerini sağlamak için birçok vaatte bulunduğu, İran'a geçmeleri halinde kendilerine ciddi imkan ve teşviklerin sağlanacağını belirtildiğini, bu vaat ve taahhütler üzerine, Kalkanlı Seyyid Vahhab'ın oğlunun aşiretinin bir kısmıyla birlikte İran tarafına göç ettiğini ve kendisine burada arazi tahsis edildiğini haber vermiştir. Seyyid Vahhab'ın da harmanlarını kaldırdıktan sonra, aşiretinin geri kalanlarıyla birlikte İran'a göç

⁵⁹⁸ BOA., A. MKT. MHM., nr.532/47, 16 Safer 1312/6 Ağustos 1310.

⁵⁹⁹ BOA., Y. MTV., nr.104/1-1, 20 Ağustos 1310.

etme hazırlığında olduğunu bildirmiştir.⁶⁰⁰ Bunların dışında, söz konusu vaatlere kanıp İran'a geçmek isteyen ve Musul dahilinde yaşayan bazı fırkaların da göç etme fikrinde olduklarını yazmıştır. Olayın üzerinde ciddiyetle duran Recep Paşa, bir taraftan merkeze bilgi aktarırken, diğer taraftan da, adı geçen Seyyid Vahhab'ın çağırarak tehdit suretinde tebligatta bulunmuş ve İran'a göç eden aşiret mensuplarını geri aldırmasını istemiştir. Diğer taraftan devlet idaresinden de Musul dahilinde yapılan menfi propagandanın önüne geçilmesi için bir an önce teşebbüste bulunmasını arz ve talep etmiştir.⁶⁰¹ Recep Paşa'nın telgrafı ve istekleri kendisine ulaşan Serasker Rıza Paşa, İranlıların söz konusu hareketlerine karşı gerekli tertibatın alınması ve meydana getirilen fesadın önüne geçilmesi talebiyle durumu hem Sadarete hem de Mabeyn'e arz etmiştir.⁶⁰²

F - Sancar Yezidileri ve Recep Paşa

1893 yılı sonlarında Sancar bölgesinde meydana gelen olaylar devlet yönetimini meşgul etmiş, Musul Valiliği ve Altıncı Ordu Müşirliği arasındaki görüş ayrılığı ve birbirine tezat teşkil eden haberler, devletin değişik birimleri arasında bir dizi yazışmalara sebebiyet vermiş ve devlet yönetimini meşgul etmiştir. Sancar'daki olaylarla ilgili olarak Mabeyn'e 10 Ekim 1893'te şifreli telgraf çeken Musul Valisi Osman Paşa; asayiş ve güvenliğin sağlandığını, Sancar ahalisi hakkında silah kullanmaya gerek kalmadığını, alınan tedbirlerle can ve mal güvenliğinin teminat altına alındığını, halkın da bağlılığını bildirerek ahitte bulduklarını, ancak, Sancar mevkisi komutanı mirliya Bekir Paşa'nın bazı yolsuzluklarda bulunduğunu belirtmiştir.⁶⁰³ Valinin iddiasına göre Paşa; civar aşiret ve yerleşim yerlerinden çok sayıda asker toplamış, halk arasında yaptığı menfi propaganda ile adeta Yezidilere karşı cihadın başladığını bildiren ilanlar göndererek insanları çekmeye çalışmış,⁶⁰⁴ zaten hassas olan asayiş durumunun tamamen bozulmasına, can ve mal kaybına yol açan çarpışmalara sebebiyet vermiştir.⁶⁰⁵ Osman Paşa, bir gün sonra yine Mabeyn'e yolladığı şifreli telgrafında, Sancar ve diğer mahallerde bulunan Yezidilere yapılan

⁶⁰⁰ BOA., Y. MTV., nr.104/1-1, 20 Ağustos 1310.

⁶⁰¹ BOA., Y. MTV., nr.104/1-1, 20 Ağustos 1310.

⁶⁰² BOA., Y. MTV., nr.104/1-2, 1 Rebiülevvel 1312/21 Ağustos 1310.

⁶⁰³ BOA., Y. PRK. ASK., nr.95/13-1, 28 Eylül 1309.

⁶⁰⁴ BOA., Y. PRK. ASK., nr.95/13-1, 28 Eylül 1309.

⁶⁰⁵ BOA., Y. PRK. ASK., nr.95/13-1, 28 Eylül 1309.

nasihat ve alınan hakimane tedbirler ile herkesin ikaz edilmesi gibi tedbirler sayesinde kargaşaya fırsat verilmemişken, vilayetin bilgisi dışında Mirliva Bekir Paşa, Sancar üzerine Cumartesi günü askeri bir hareket gerçekleştirmiş ve alınan tedbirlere zarar vermiştir. Bekir Paşa, halktan toplanan insanlarla ordudan bazı kimselerin ölümüne sebep olmuş, diğer taraftan Mendekan Köylülerinin 5000 deve ve 150 kadar sair hayvanlarını gasp ederek beş saat mesafedeki hükümet merkezi olan Beledi(?) Karyesi'ne geri çekilmiştir. Bekir Paşa'nın bu hareketiyle, geçen sene Ömer Paşa'nın yaptığı gibi, Orduya büyük bir leke sürülmesine sebep olduğunu iddia etmiştir.⁶⁰⁶

Osman Paşa tarafından ileri sürülen iddialar üzerine, 12 Ekim 1893'te Mabeyn'den Dördüncü Ordu Müşirliği'ne konuyla ilgili olarak bir telgraf gönderilmiştir. Telgrafta, sözü edilen iddialar hatırlatılmış, Musul Valisi tarafından bildirilen hadisenin hangi emir ve mesnede dayandığı, olayla ilgili olarak Altıncı Ordu'dan kendilerine her hangi bir haberin ulaşip ulaşmadığı ve bu uygunsuz halin neden ibaret bulunduğu araştırılarak neticenin biran evvel bildirilmesi emredilmiştir.⁶⁰⁷ Aynı gün Mabeyn'den Altıncı Ordu Müşirliği'ne de bir telgraf çekilmiş ve olayın araştırılması emredilmiştir.⁶⁰⁸ Yine 14 Ekim 1893'te hem Dördüncü hem de Altıncı Ordu müşirliklerine Mabeyn'den gönderilen telgrafta; Bekir Paşa'nın aşiretlerden toplayarak teşkil ettiği 1500 kişi ile Yezidiler üzerine yaptığı haber verilen hareket hakkında malumat ve olayın mahiyeti hakkında seri ve acilen bilgi verilmesi emredilmiştir.⁶⁰⁹ Olayla ilgili olarak 15 Ekim 1893'te Mabeyn'e yeni bir yazı gönderen Musul Valisi Osman Paşa, daha önce yazdıklarını tekrarladığı gibi, ilave olarak da, çatışmalarda ölen aşiret, ordu mensuplarıyla Yezidilerin sayısının Ordu tarafından bilindiğini, gasp edilen hayvanların miktarının da daha önce kendisi tarafından bildirildiğini belirtmiş, geri çekilişinden sonra Bekir Paşa'nın cephane ve destek beklediğini de ilave etmiştir.⁶¹⁰

İstanbul'dan mükerrer olarak çekilen telgraflar üzerine, Dördüncü Ordu Müşiri Zeki Paşa 16 Ekim 1893'te Mabeyn'e cevap yazmıştır. Zeki Paşa; kendisine

⁶⁰⁶ BOA., Y. PRK. ASK., nr.95/13-2, 29 Eylül 1309.

⁶⁰⁷ BOA., Y. PRK. ASK., nr.95/13-3, 30 Eylül 1309.

⁶⁰⁸ BOA., Y. PRK. ASK., nr.95/13-4, 30 Eylül 1309.

⁶⁰⁹ BOA., Y. PRK. ASK., nr.95/13-5, 2 Teşrinievvel 1309.

⁶¹⁰ BOA., Y. PRK. ASK., nr.95/13-6, 3 Teşrinievvel 1309.

verilen emir üzerine Bekir Paşa'nın askeri hareketi hakkında ilgili kişilerle hemen irtibata geçtiğini, ancak, henüz bir netice alamadığını, bilgi sahibi olduğu gibi hemen arz edeceğini ifade etmiştir.⁶¹¹ Zeki Paşa, Mabeyn'e çektiği bir gün sonraki telgrafında ise; Sancar'ın Dördüncü Ordu muntikasının haricinde bulunduğunu, mesafenin de uzak olması sebebiyle Bekir Paşa'nın askeri hareketi hakkında tabii olarak malumat alamadığını, şimdiye kadar aldığı haberlerin de birbirine uymayıp çeliştiğini, dikkate değer bir netice ve bilgi alınamadığını, bu arada aşiretlerin çöl içlerine çekildiğini, oralarda telgrafın bulunmadığını, tahkikat için Musul'dan Sancar'a gönderilen istihbarat memurlarından bilgi alınabilmesinin 4-5 günü alacağını arz etmiştir.⁶¹²

Altıncı Ordu Müşirliği'ne, Yaver-i Ekrem Derviş Paşa tarafından da 18 Ekim 1893'te bir yazı yazılmıştır. Derviş Paşa; Mabeyn'e ulaşan telgraflardan bazılarına göre, yapılan nasihatın tesirli olamaması, silah kullanma mecburiyetinin hasıl olmasından dolayı askeri hareket yapıldığı beyan edilirken; Musul Vilayeti'nden gelen telgraflarda ise, mahalli hükümete haber vermeden harekate girişen Bekir Paşa'nın geri çekilmek zorunda kaldığı ve bu arada bazı hayvanları gasp ederek hükümet merkezine çekildiği, meydana gelen çarpışmada birçok kayıpların olduğu ayrıca, ordunun gücü ve duyulan muhabbetin zarar gördüğü, ifadeleri hatırlatılmıştır.⁶¹³ Derviş Paşa; Sancar'da deve olmadığı halde, civar köylerden deve ve diğer hayvanların toplatılmış olmasının, geri çekilme olayını örtbas ve yapılan hatayı tamir maksadına dayandığı ihtimalini hatıra getirmekte, asker toplamaya ihtiyaç duyulması da söz konusu maksadı doğrular mahiyette bulunduğuna yer vermiştir. Bu yüzden Müşir Paşa'nın (Recep Paşa) görüşlerine başvurmayı mecburiyet haline getirdiğini belirtmiştir.⁶¹⁴ Dolayısıyla, Sancar üzerine hareketi gerektiren kararın kaynağı, menşei, vilayete bilgi verilmemesinin sebebi, askeri harekate memur müfrezenin Arap savaşları gibi hayvan gasp etmesinin nerden kaynaklandığı, beyan edilen geri çekilme, asker toplama ve yardım isteme gibi soruların cevaplarıyla, vuku bulan kesin hatanın müfreze komutanının kötü

⁶¹¹ BOA., Y. PRK. ASK., nr.95/13-7, 4 Teşrinievvel 1309.

⁶¹² BOA., Y. PRK. ASK., nr.95/13-8, 5 Teşrinievvel 1309.

⁶¹³ BOA., Y. PRK. ASK., nr.95/13-9, 6 Teşrinievvel 1309.

⁶¹⁴ BOA., Y. PRK. ASK., nr.95/13-9, 6 Teşrinievvel 1309.

hareketlerinden kaynaklanıp kaynaklanmadığı şeklindeki tüm soruların cevaplandırılmasını istemiş ve bunun padişahın emir ve iradesi gereği olduğunu da ilave etmiştir.⁶¹⁵ Derviş Paşa, 19 Ekim 1893'te Mabeyn'e yazdığı telgrafında ise, yukarıda sözü edilen telgraftan başka yeni bir gelişme olmadığını, Altıncı Ordu Müşirliği'ne yapılan tebligatların cevaplarının beklendiğini, alınacak cevapla birlikte tüm bu yazışmaların birleştirileceğini ve buna göre müzakere edileceğini bildirmiş, Recep Paşa'dan cevap alınıncaya kadar bir şeyi arz etmenin mümkün olmadığını ifade etmiştir.⁶¹⁶ Recep Paşa, kendisine gönderilen yazılara 22 Ekim 1893'te cevap vermiştir. Recep Paşa, yapılan hareketin ihtiyari değil, yöredeki durum ve bunların mukabelede bulunmasından kaynaklandığını, söz konusu kuvvetlerin zaptiyelerden olmaması sebebiyle vilayete bildirilmesine gerek duyulmadığını, hayvanların yağma edildiğine dair kendilerine bir bilgi ulaşmadığını yazmıştır. Meydana gelen çarpışmadan sonra askerin geri çekilmediğini, ordugahın o civarda olduğunu, hezimete uğramış olarak değil, intizam içinde çekildiğini, merkeze ulaşan haberlerin ise bir garaz neticesi olduğunu belirtmiştir. Sancar'a civar köylerin Müslüman olduğunu, bir süreden beri Yezidilerle aralarının bozuk olduğunu, Yezidilerin yaptığı tahribatlardan dolayı söz konusu hadisenin meydana geldiğini sözlerine eklemiştir.⁶¹⁷

Recep Paşa'nın cevabının ulaşmasından sonra bir değerlendirmede bulunan Derviş Paşa, tevdi edilen sorulara Recep Paşa tarafından verilen cevapları nakletmiştir. Sancar'a, bazı askeri subayların şehit edilmesinden dolayı askeri hareketin yapıldığı, olayın sırf askeri bir mahiyet arz ettiği için vilayete bildirmeye gerek duyulmadığı, askerin muntazaman civardaki merkezine geri döndüğü, hayvan gasp edildiğine dair bir bilginin ulaşmadığı, halktan asker toplanmasının sebebinin de Yezidilerin saldırıları olduğu, Musul Valisi Osman Paşa'nın ileri sürdüğü iddiaların ise; valilikten azledilmesini askeri tarafa hamletmesinden dolayı böyle bir garazda bulunduğu ve bu yüzden aleyhlerine geçtiği şeklindeki cevaplarına yer vermiştir.⁶¹⁸ Ayrıca, dağlık bölgede yaşayan Yezidilerin buldukları arazinin de konumuna güvenerek öteden beri vergilerini vermemek ve etraftaki İslam köylerine saldırılar

⁶¹⁵ BOA., Y. PRK. ASK., nr.95/13-9, 6 Teşrinievvel 1309.

⁶¹⁶ BOA., Y. PRK. ASK., nr.95/13-10, 7 Teşrinievvel 1309.

⁶¹⁷ BOA., Y. PRK. ASK., nr.95/13-11, 10 Teşrinievvel 1309.

⁶¹⁸ BOA., Y. PRK. ASK., nr.95/13-12, 6 Rebiülahir 1311.

düzenleyerek eşkıyalıkta bulduklarına, daha önce kendileri için çıkarılan affın kıymetini takdir etmediklerine, 2-3 ay geçer geçmez yeniden saldırılara geçerek asayışı bozduklarına ve bu yüzden askeri hareketin gerçekleştiğine, dolayısıyla bunun da maslahata uygun olduğuna yer verilmiştir.⁶¹⁹ Tüm bu olanlardan sonra, üzerinde önemle durulması gereken konunun, işin sürüncemede bırakılmayıp süratle üzerine gidilmesi, aksi takdirde, karşılıklı suçlamaların devam edeceği, işin zamana bırakılmasının şekavette bulunanları cesaretlendireceği gibi, hükümetin nüfuzunun da kırılmasına sebep olacağı ifade edilmiştir.⁶²⁰ Hem bu duruma meydan vermemek hem de bölgenin ehemmiyeti göz önünde bulundurularak gerekli tedbirin alınması ve emniyetin sağlanması gerektiği, bundan sonra alınacak tedbirlerle hem söz konusu vatandaşların her türlü mükellefiyetlerini yerine getirmelerinin sağlanması, askeri otoritenin tesis edilmesi, orduya silah çekenlerin mahkemeye çıkarılarak cezalandırılması ve bir daha böyle bir harekete tevessül edilmesine imkan verilmemesi, bunun için başta Altıncı Ordu Komutanlığı olmak üzere ilgili birimlere talimat verilmesinin uygun olacağı, Derviş Paşa tarafından vurgulanmıştır.⁶²¹

G - Askeri ve Mülki İdare Arasındaki Geçimsizliklerin Devam Etmesi

1 - Bağdat Valisi Hasan Paşa'nın Recep ve Nüsret Paşalar Hakkındaki Şikayeti, Nüsret Paşa'nın Halep'e Görevlendirilmesi

Bağdat valisi Hacı Hasan Paşa, her fırsatta Recep Paşa'yı değişik makamlara şikayet etmekten geri durmamıştır. Daha önce de, karşılıklı olara yapılan şikayetler ve sonrasında merkezden kendilerine yapılan nasihatlere değinmiştik. Aradan uzun bir zaman geçmeden Hasan Paşa'nın şikayetlerini sürdürdüğü görülmektedir. Derviş Paşa'ya ulaşan şikayete göre, Recep Paşa, iki seneden beri hükümet ve saray tarafından yapılmış tüm tebligatlara kulak asmadığı gibi, askerin bunca işi varken, hükümetin işlerini etkisiz hale getirmek için her fırsatı değerlendirdiği ve türlü desiselere teşebbüs ettiği, kendisinden aşağıda kalmayan Nüsret Paşa'yı da ittifakına dahil ederek hükümet işlerine müdahale ettikleri gibi, vilayet memurları hakkında da insaniyete yakışmayacak ithamlarda buldukları, bu durumun Irak'ın geleceği için

⁶¹⁹ BOA., Y. PRK. ASK., nr.95/13-12, 6 Rebiülahir 1311.

⁶²⁰ BOA., Y. PRK. ASK., nr.95/13-12, 6 Rebiülahir 1311.

⁶²¹ BOA., Y. PRK. ASK., nr.95/13-12, 6 Rebiülahir 1311.

büyük bir tehlike oluşturduğu, Hasan Paşa tarafından ileri sürülmüştür. Bu iddialar, Yaveriekrem Derviş Paşa tarafından Sadarete arz edilmiştir.⁶²² Bunun üzerine Derviş ve Şakir paşalardan tahkikat yapılarak neticeyi bildirmeleri istenmiştir.⁶²³ Vali Hasan Paşa, 29 Ekim 1893 tarihli telgrafında ise yeni isnat ve iddialarda bulunmuştur. Valinin ifadesine göre; Bağdat ve bağlı livaların 1300 yılından 1308 (1884-1892) yılı sonuna kadar 12 milyon kuruştan ziyade, içinde bulunan yılda ise 66.000 liradan fazla devletin vergi alacağına biriktiği, civarda yaşayan aşiretlerin her yıl vergilerini vermedikleri gibi, hep bir sonraki yıla erteledikleri ve borçlarının giderek kabardığı, bu gidişle, gelirlerin kısa bir süre sonra yarıya kadar ineceği, öteden beri vergi tahsili için asker sevk etme yoluna gidildiği ve bundan başka çarenin bulunamadığı belirtilmiştir. Dolayısıyla vergi tahsil edilebilmesi için Recep Paşa'ya müteaddit defalar tebligat ve emirler verildiği halde bunu yerine getirmediği, hükümet idaresi ile girdiği rekabetten dolayı asker gönderme işine yanaşmadığı ileri sürülmüştür. Asker sevk etmemek için türlü bahaneler uydurmuş ve bu yıl da tahsil mevsiminin geçmesine sebep olmuş ve Nüsret Paşa ile birlikte hükümet işlerine sürekli müdahale etmişlerdir.⁶²⁴

Bağdat valisinin şikayetleri nihayet netice vermeye başlamış ve Nüsret Paşa'nın emekliye sevk edilerek Halep'e gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Sadaret tarafından hazırlanan tezkere ile emeklilik işlerinin gerçekleştirilmesi Seraskerliğe havale edilirken, söz konusu durumun Recep Paşa'ya tebliğ edilmesi için de Meclis-i Vükela tarafından bir mazbata kaleme alınmıştır.⁶²⁵

Bağdat valisi Hacı Hasan Paşa, 3 Mayıs 1894'de, Bağdat'tan Mabeyn'e çektiği şifreli telgrafında, yine Recep Paşa ve ordu müfettişi Nüsret Paşa'yı şikayet etmiştir.⁶²⁶ Paşa, daha önce defalarca arz ettiği gibi, Recep ve Nüsret Paşaların, Padişahın rızası hilafına keyfi icraatlarını devam ettirdiklerini, vilayet işlerine karışmalarına fırsat verilmediğinden vilayet aleyhinde olmak üzere her fırsatı değerlendirerek tahriklerde bulduklarını ileri sürmüştür. Bu çerçevede olmak üzere, vilayet dahilinde vatandaşlar arasında çıkan anlaşmazlıklar, vilayetin

⁶²² BOA., Y. MTV., nr.86/51-1, 22 Rebiülevvel 1311

⁶²³ BOA., Y. MTV., nr.86/51-1, 27 Rebiülevvel 1311.

⁶²⁴ BOA., Y. MTV., nr.86/51-2, 17 Teşrinievvel 1309.

⁶²⁵ BOA., Y. PRK., BŞK. nr.34/88, 24 Receb 1311.

⁶²⁶ BOA., Y. MTV., nr.94/95, 27 Şevval 1311.

memurları tarafından önlenip çözüme ulaştırılırken, Paşaların Şiileri tahrik ettiklerini⁶²⁷ ve şikayette bulunmaya sevk ettiklerini iddia etmiştir. Vali, paşaların vilayet işlerine karıştıkları gibi, meydana gelen olaylara siyasi bir renk vererek, yerli Şiileri teşvik ve tahrik ile vilayet aleyhinde, gerçek dışı neşriyatta bulundurmaya çalıştıklarını belirten Vali, bölgesinde muhtelif mezhep mensuplarının bulunduğunu hatırlatarak, bu mezhepler arasında düzeni sağlamak için geceli gündüzlü çalıştığını yazmıştır.⁶²⁸

Nüsret Paşa, hakkındaki şikayetlerin devam etmesi üzerin Sadaret tarafından görevden alınması için çalışma başlatılmıştır. Sadrazam tarafından 31 Ocak 1894'te Mabeyn'e gönderilen yazıda; Nüsret Paşa'nın bazı anormal halleri, emirlere uygun hareket etmediği, Bağdat'ta vilayet makamına gelen kimselerle hoş geçinmeyip, bu ara Recep Paşa'yı Vali Hasan Paşa aleyhine tahrik etmekte olduğu, bu yüzden vilayet işlerinin sekteye uğradığı, bu yüzden Nüsret Paşa'nın Halep'e yollanması istenmiştir.⁶²⁹ Halep'e vardığında emekliliğinin işleme konularak bir mazbata hazırlanması ve buna uygun olarak emeklilik işlerinin başlatılması hususu arz ve takdim edilmiştir. Sadaret tarafından gönderilen yazı ile birlikte, konuyla ilgili olarak Meclis-i Mahsus mazbatası da ilave edilmiştir.⁶³⁰ Bu gelişme üzerine, Nüsret Paşa hakkında 7 Şubat 1894'te İrade çıkmış, İrade ile, emeklilik işi onaylanmazken, Halep'e atanması ise uygun görülerek imzalanmıştır. Yazıda, Halep'e gönderilmesi, bu arada kendisine ve Halep Valisi'ne iyi geçinmeleri hususunda emir verilmesi de istenmiştir.⁶³¹

2 - Recep Paşa'nın Trablusgarp Fırka Kumandanlığına Atanması Talebi ve Serasker Rıza Paşa'nın Karşı Çıkması

Recep Paşa ve Bağdat Valisi Hasan Paşa arasındaki uyuşmazlık bir türlü önlenemeyince, yer değişikliği gündeme gelmiştir. Bu yer değişikliğinde, validen hiç söz edilmemesi, Recep Paşa'nın başka bir yere tayin edilmesinin belirtilmesi, Valinin Merkezden büyük bir desteğe sahip olduğu fikrini akla getirmektedir. Serasker Rıza

⁶²⁷ BOA., Y. MTV., nr.94/95, 27 Şevval 1311.

⁶²⁸ BOA., Y. MTV., nr.94/95, 27 Şevval 1311.

⁶²⁹ BOA., İ. AS/1., 24 Receb 1311/19 Kanunusani 1309.

⁶³⁰ BOA., İ. AS/1., 24 Receb 1311/19 Kanunusani 1309.

⁶³¹ BOA., İ. AS/2. 1 Şaban 1311.

Paşa'ya gönderilen Padişah iradesinde; Bağdat valisi ve Altıncı Ordu Müşiri'nin birbiriyle imtizaç edemeyerek, anlaşılamamalarının devlet işlerin olumsuz yönde etkilediğinin görüldüğü, bu yüzden Recep Paşa'nın Anadolu'da Dördüncü Ordu dışında komutanlardan ehil ve muktedir bir zatla becayişinin gereği belirtilmiştir.⁶³² Yazıda, Trablusgarp komutanı Arif Paşa ile becayişinin uygun olacağı belirtilmiş, sebep olarak da; Recep Paşa'nın genç ve faal olması sebebiyle ahaliden asker toplamaya muvaffak olacağı, buna karşılık Arif Paşa'nın da dindar olduğu, Şiiliğin yayılmasının önüne geçilmesi için çalışacağı ifade edilmiştir. Bu konuda Seraskerin fikri sorulmuş ve düşüncesini arz etmesi tebliğ edilmiştir.⁶³³ Rıza Paşa, 7 Mayıs 1894'te eline ulaşan yazıya bir gün sonra cevap vermiştir:

Arif Paşa'nın, dindar olması sebebiyle Altıncı Ordu bölgesinde Şiiliğin önünü kapatacak ve yayılmasını engelleyecek tedbirleri almasının mümkün olduğunu, Recep Paşa'nın da Trablusgarp'ta faal bir şekilde çalışabileceğini ve bu yüzden becayişlerinin mümkün olduğunu beyan etmiştir. Bu arada kendi düşüncelerini aktarırken; Altıncı Ordu dairesinde üç büyük vilayetin olduğunu ve Recep Paşa'nın burada faal bir şekilde çalışmak üzere tayin edildiğinin herkesin malumu olduğunu,⁶³⁴ diğer taraftan İran tehlikesi ve herhangi bir saldırı vukuunda yine çevik bir komutanın bulunması ve seri bir şekilde harekete geçmesinin gerekeceğini ve yörenin durumuna vakıf bir komutana ihtiyaç duyulacağını ortada olduğunu, Recep Paşa'nın, yüzbaşılığından miralaylığına kadar Bağdat ve çevresinde, daha sonra söz konusu ordu riyasetinde bulunarak yörenin her hal ve mevkisine tamamıyla vakıf olmuş olması sebebiyle, burada kendisinden azami ölçüde istifade edilebileceğinin muhakkak olduğunu, ancak, Vali ile geçinememesi ve işlerin sekteye uğramasının da, işlerin güzel bir şekilde yürütülmesine mani teşkil ettiğinin aşikar olduğunu belirtmiştir.⁶³⁵ Bu sebeplerden dolayı Recep Paşa'ya, bir kez daha tesirli bir tebligat yapılarak Vali ile güzel bir şekilde uyum sağlamaya çalışılması yönünde fikir beyan ederek bu düşüncelerini, 8 Mayıs 1894 tarihli yazıyla Mabeyne arz etmiştir. Böylece, bölgenin durumunun göz önünde bulundurularak son bir kez daha Paşa'ya tebligat

⁶³² BOA., Y. MTV., nr.95/21-1, 1 Zilkade 1311.

⁶³³ BOA., Y. MTV., nr.95/21-1, 1 Zilkade 1311.

⁶³⁴ BOA., Y. MTV., nr.95/21-2, 2 Zilkade 1311/25 Nisan 1310.

⁶³⁵ BOA., Y. MTV., nr.95/21-2, 2 Zilkade 1311/25 Nisan 1310.

yapılmasını, Valiye de nasihatte bulunulmasını ve son kez uyarılmalarını, aksi takdirde yine uyumsuzluğa devam ederlerse o zaman becayişlerinin uygulanmasını, arz etmiştir.⁶³⁶

3 - Nüsret Paşa'nın Bağdat Vilayeti'nde Asayişin Bozulduğunu

Bildirilmesi

Altıncı Ordu Müfettişliğinden Seraskerliğe gönderilen şifreli telgrafta, Bağdat Vilayetinin dahili ve harici durumunun çok vahim bir durum arz ettiği; vilayetin harici ve dahili asayişinin tamamen bozulduğu ileri sürülmüştür. Askere, Ramazan maaşının ödenmediği, hırsızlığın arttığı, kimsenin mal ve canından emin olmadığı bir durumun ortaya çıktığı, bunun da halkın zulüm altında ezilmesine sebebiyet verdiği yazılmıştır. Birleşen Dumihran Aşiretiyle Anze Aşireti, 16 Şubat 1896 (4 Şubat 1311) tarihinde Şammar Aşireti üzerine saldırmış ve bu aşiretten 100 kişi öldürülmüş, hayvanları da gasp edilmiştir.⁶³⁷ Bu aşiretler arasından üç aydan beri çarpışmalar devam etmesine rağmen, vilayet tarafından durumun orduya havale edilmediği, sadece 17 Şubat 1896 (5 Şubat 1311) tarihinde biraz nizamiye süvarisiyle piyade askerinin sevk edildiği, yine Ebu Sultan Aşireti ile Zübeyr Aşiretinin birleşerek Cebur Aşiretini vurdukları, saldırıya uğrayan Ceburlulardan 1000 kişinin katledildiği,⁶³⁸ Divaniye'de bulunan mülki ve askeri memurların bir şey yapamadıkları gibi muhasara altında oldukları, aşiretlerin hükümetten kimseyi kabul etmedikleri, 6-7 ay evvel Vali ve Müşir paşaların beraberce gidip aşiretlerle görüşmüş oldukları, diğer taraftan o zamana kadar biriken vergilerin 300.000 lira olduğu, tahsili için irade çıktığı halde bunu tahsil etmedikleri ve işin bu seviyeye kadar geldiği yazılmıştır.⁶³⁹ Durumu bu şekilde ifade eden Nüsret Paşa, bu durumun sonunun pek mühim olduğunu da ifade ettikten sonra, bundan böyle çekilecek telgrafların hiçbir yerde tutulmadan, direk Yıldız'a yönlendirilmesini istemiş, sebep olarak da kaybolmalarını göstermiştir.⁶⁴⁰

⁶³⁶ BOA., Y. MTV., nr.95/21-2, 2 Zilkade 1311/25 Nisan 1310.

⁶³⁷ BOA., Y. PRK. ASK., nr.110/29, 9 Ramazan 1313.

⁶³⁸ BOA., Y. PRK. ASK., nr.110/29, 9 Ramazan 1313.

⁶³⁹ BOA., Y. PRK. ASK., nr.110/29, 9 Ramazan 1313.

⁶⁴⁰ BOA., Y. PRK. ASK., nr.110/29, 9 Ramazan 1313.

H – Esat Bey'in Recep Paşa ve Altıncı Ordu'nun Durumu Hakkındaki Raporları

Bağdat'ta bulunup kaymakam rütbesiyle, Ordu Müfettişi olarak vesikalarda karşımıza çıkan Ahmet Esat Beyin, özellikle, Recep Paşa'nın Trablusgarp'a tayini ve sonrasındaki gelişmeler sırasında, Mabeyn'e çok sayıda telgraf çekip günlük rapor veren bir sima olarak görülmektedir. Ancak, burada sadece Altıncı Ordu'nun hakkında Mabeyn'e yazmış bulunduğu 16 Mayıs 1898 tarihli şifreli telgrafında belirttiği hususlara yer verilmiştir.⁶⁴¹ Ahmet Esat Bey, telgrafında Ordunun durumunun pek parlak olmadığını belirtmiştir; Askeri kıtaların çok sıradan işlerde çalıştırıldıklarını, ordu merkezinde askeri talim ve terbiyenin yok denecek kadar düşük seviyede olduğunu, amir ve subayların büyük bir kısmının talim, ders ve askeri bilgilerden mahrum bulunduğunu, bir kısmının da ticaretle meşgul olduklarını, merkezde bulunanların dışındaki askerlerin durumunun da hiç iyi olmadığını, Kerbela sancağı dahilinde bulunan üç küçük askeri kışlanın harap halde bulunduğunu, bu konuda müşiriye ihtar ve emir verilmesinin uygun olacağını belirterek, yazısına son vermiştir.⁶⁴²

Senelerden beri Bağdat'ta hizmet vermeye başlayan Altıncı Ordu Levazım Dairesi Reisi; uzun yıllar süren Irak bölgesindeki hizmetini hatırlattıktan sonra, devlete hizmet eden memurlar ve yöre hakkında o zamana kadar edindiği tecrübelerini aktarmak istediğini, 25 Mayıs 1898'de Saraya gönderdiği yazısında, muhtelif konularda düşüncelerini ve memurların genel durumu hakkındaki tespitlerini arz etmiştir.⁶⁴³

Asker ve amirlerin tamamının devletine bağlı olduğunu, Nizamiye kısmını teşkil eden askerlerin terbiye, itaat ve bağlılıkları yerinde bulunduğunu, Redif kısmının amir, subay ve durumları iyi olmakla birlikte, sevkıyat yapabilmeleri için silah ve araçlarının yeterli olmadığını; Musul, Bağdat ve Basra gibi ilim, irfan ve servet yeri olan bölgenin hakikatleri bilen ahalisinin, padişaha bağlı olmalarına karşılık, burada görevli mülki memurlar gerekli ehliyete haiz olmadıklarını ve iyi bir

⁶⁴¹ BOA., Y. PRK. BŞK., nr.56/55, 25 Zilhicce 1315/5 Mayıs 1314.

⁶⁴² BOA., Y. PRK. BŞK., nr.56/55, 25 Zilhicce 1315/5 Mayıs 1314.

⁶⁴³ BOA., Y. PRK. ASK., nr.139/37, 5 Muharrem 1316.

idare sergilemediklerini belirtmiştir.⁶⁴⁴ Mülki memurlar ile maliye ve zabitanın insanlarla olan muamelatının maslahata uygun iyi bir durum arz etmediğinden dolayı; Musul ile buraya bağlı Kerkük, Bağdat, Kerbela, Divaniye sancak merkezleriyle bunların bazı kazalarında, Basra ve bağlı bulunan Ammara, Mendek ve Necid sancaklarının merkezlerinin dışında, meskun mahallerdeki ahali ve aşiretlerin daimi bir korku içinde bulduklarını ve buralardaki zabıta kuvvetlerinin de yeterli olmamasından ötürü, mecburi olarak nizamiye askerinin seyyar halde bulundurulduğunu yazmıştır. Mülki ve maliyede yapılacak ıslahatla birlikte, zaptiye alay beyleriyle bazı sancaklardaki tabur ağalarına ait vazifelerin askeri komutanlara tevdi edilmesi halinde kısa zamanda faydasının görüleceğini,⁶⁴⁵ üç vilayetin kargaşadan arınmış vaziyette bulunmasının, İnyet-i İlahiye ve Recep Paşa'nın ciddi ve sadakatle çalışması ile birlikte, her işte saltanatın rızası doğrultusunda halisane bir tavır sergilemesinin eseri olduğunu ifadelerine eklemiştir. Necid'te ise idarenin İbnürreşid'in istilasına uğramış olduğunu,⁶⁴⁶ Ceziretülarap sahili ile Basra'ya bağlı olan Fav Boğazı'ndan itibaren ve sahilden Aden'e kadar olan geniş bölgede savaş ve ticaret gemilerinin görülmediği gibi, dahildeki mevkillerde de memurların görülmediğini bildirmi; halbuki, İngilizler, Hindistan münasebetiyle her türlü menfi teşebbüsler için gemi ve seyyahları oralardan eksik etmediklerinden, bölgenin aidiyetinin giderek tehlikeli bir durum arz ettiğini, Musul Vilayetinde Şiilik az ise de Bağdat ve Basra vilayetlerinde dahi, Allah korusun, Sünnilerin gittikçe onlara benzeyeceğini, bu durumun da Şer'i memurların basiretsizliğinden başka bir şeye atfedilemeyeceğini, bir an önce durumun düzeltilmesi ve hal çaresine bakılması gerektiğini ihtar etmiştir.⁶⁴⁷

I - Recep Paşa'nın Trablusgarp Fırka Komutanlığı'na Atanması ve Halkın Tutumu

Recep Paşa'nın Trablusgarp'a⁶⁴⁸ tayin edilmesinde, Bağdat Valisi Hasan Paşa'nın arka arkaya gelen ve değişik makamlara yapılan şikayetlerinin önemli etkisi

⁶⁴⁴ BOA., Y. PRK. ASK., nr.139/37, 5 Muharrem 1316.

⁶⁴⁵ BOA., Y. PRK. ASK., nr.139/37, 5 Muharrem 1316.

⁶⁴⁶ BOA., Y. PRK. ASK., nr.139/37, 5 Muharrem 1316.

⁶⁴⁷ BOA., Y. PRK. ASK., nr.139/37, 5 Muharrem 1316/14 Mayıs 1314.

⁶⁴⁸ Bilindiği gibi, Recep Paşa'nın altı yılı fırka komutanlığı, son dört yılında da Valivekili olarak görev yapacağı Trablusgarp, Kanuni Sultan Süleyman döneminde, Turgut Reis ve Sinan Paşa

olmuştur. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, daha önce de Recep Paşa'nın Trablusgarp'a tayin edilmesi düşünülmüş ancak, Serasker Rıza Paşa'nın karşı çıkmasından dolayı bundan vazgeçilmişti. Recep Paşa'nın Trablusgarp'a tayinini öngören İrade 2 Temmuz 1898'de çıkmıştır.⁶⁴⁹ İrade'de; Musul'un askeri cihetindeki ehemmiyetinden dolayı buranın valiliğine Trablusgarp Askeri Fırka Komutanı Müşir Arif Paşa'nın, Arif Paşa'dan boşalan Trablusgarp Askeri Fırka Komutanlığı'na da Altıncı Ordu Müşiri Recep Paşa'nın tayin edildiği belirtilmiş, bunların doğruca yeni memuriyet yerlerine gitmeleri için emir verilmiştir.⁶⁵⁰ Yeni görev yeri hemen kendisine tebliğ edilen Recep Paşa, Seraskerliğe bir telgraf çekerek teşekkürlerini arz etmiş, kendisine verilen yeni görevden dolayı da minnettarlığını dile getirmiştir. Recep Paşa, iftihar ettiği yegane sermayesinin, kendisine tevdi edilen görevleri en güzel şekilde yerine getirip hizmet etmek olduğuna vurgu yapmıştır. Trablusgarp Askeri Fırka Komutanlığı'na tayin edildiğinin kendisine tebliğ edilmesinden itibaren, amacının sıcaklara bakmadan bir an evvel yeni görev yerine hareket etmek olduğunu yazmış, yolculuğu için hazırlıklara başladığını, maaşını aldıktan sonra yola çıkacağını beyan etmiştir.⁶⁵¹

Recep Paşa'nın Bağdat'taki görevinin sona ermesi ve tayininden sonra meydana gelen tepki ve gelişmeler, Erkanı Harbiye Müfettişi Ahmet Esat Bey tarafından şifreli telgraflarla Mabeyn'e rapor edilmiştir. Recep Paşa'nın yer değişiminden itibaren geçen zaman içinde pek olay çıkmadığını bildiren Esat Bey,

tarafından alınarak 1553 tarihinde Osmanlı Devleti topraklarına katılmıştı. (Bkz. **Trablusgarp Bingazi ve Cezayir-i Esnaaşer Meseleleri**, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1334, s. 3; Mehmet Faik, **Trablusgarp, İtalyan Vahşeti, Sulh ve İntibah**, Diyarbakır, Diyarbakır Matbaası, 1327, s. 14.) Burada, Cezayir ve Tunus ile birlikte "Garp Ocakları" adı verilen özel bir idare kurulmuştu. Merkezden yönetilen Trablusgarp'ta daha sonra, Karamanlı Ailesinin yarı özerk idaresi 1711-1835 yılları arasında kurulmuş (Daha fazla bilgi için Bkz. Nehiceddin, **Trablusgarp Tarihi**, İstanbul, 1271, s. 3232-35), 1835 yılından itibaren merkezden gönderilen valiler dönemi başlamış, diğer dönemlere kıyasla valiler döneminde daha iyi bir yönetim sergilenmiştir. (Daha geniş bilgi için Bkz. El-Kilani Tuati El-Kilani, "**II. Abdülhamid Döneminde Trablusgarp Vilayeti ve Mehmed Kamil Paşa Layihası**," XI. Türk Tarih Kongresi'nden Ayrı Basım, Ankara, TTK., 1994, 1567-1577.)

⁶⁴⁹ Recep Paşa, 2 Temmuz 1898'de sadece Trablusgarp Fırka Komutanlığı'na atandığı halde, bazı eser ve ansiklopedilerde atama tarihi olarak 1896 yılı verilmiş, ayrıca vali vekilliği için de aynı tarih gösterilmiştir. Halbuki, Trablusgarp'ta altı yıl Fırka Komutanlığı yaptıktan sonra, 24 Ekim 1904 tarihinde (Bkz. **BOA., İ. HUS.**, nr.108, 15 Şaban 1322/11 Teşrinievvel 1320) Komutanlık görevine ilave olarak Vali vekilliğine de atanmış ve bu görevi sadece dört yıl yapmıştır. Yani, toplam on yıl Trablusgarp'ta görev yaparken on iki yıl olarak gösterilmiş, sadece dört yıl vali vekilliği yaptığı halde yine on iki yıl olarak verilmiştir. (Örnek için Bkz. Alaaddin Gövsa, **Meşhur Adamlar...**, s. 1324; Abdurrahman Çaycı, **Büyük Sahra'da...**, s. 136)

⁶⁵⁰ **BOA., İ. AS.**, nr.24, 13 Safer 1316/21 Haziran 1314.

⁶⁵¹ **BOA., Y. PRK. ASK.**, nr.140/64, 22 Safer 1316/29 Haziran 1314.

Recep Paşa'nın atlarını ve eşyasının fazlasını satışa çıkararak hazırlıklara başladığını ve yola çıkmak için hazırlandığını belirtmiştir. Bağdat'ta umumi bir üzüntü hissettiğini⁶⁵² belirten Esat Bey, Recep Paşa'nın alıkonulması için muhtelif yerlerde cemiyetler teşkil edildiğini; Müslüman, Hıristiyan ve Musevi vatandaşlardan çok sayıda kişinin mazbatalar hazırlayarak Saray'a arz etmeye hazırlandığını haber vermiştir;⁶⁵³ Heyecan giderek artmakta ve Bağdat dışındaki diğer kasaba ve köylere yayılmaktadır. Musul ve Basra vilayetleri ahalisine, Arap ve Kürt aşiretlerine de sirayet etmesi beklenmektedir. İki üç günden beri Bağdat telgraf müfettişine telgraf çekmek için müracaat edenlerin çoğunluğunun müracaatı kabul edilmemiştir. Fransa, Rusya hatta Almanya konsolosları dahi Recep Paşa'nın Bağdat'ta kalmasını sağlamaları için, mensubu buldukları elçiliklerine müracaat edecekleri haberi alınmıştır,⁶⁵⁴ diyen, tüm bu bilgileri 7 Temmuz 1898 tarihli telgrafıyla aktaran Esat Bey, söz konusu bütün bu girişimlerin birilerinin teşvikiyle mi, veya kendiliğinden oluşan bir hareket mi, olduğunu henüz öğrenemediğini ve araştırmaya devam ettiğini, neticeyi de bilahare arz edeceğini yazmıştır.⁶⁵⁵

1 - Müfettiş Esat Beyin Recep Paşa'nın Bağdat'ta Kalıp Kalmayacağı Konusundaki Raporu ve Recep Paşa'nın Bağdat'tan Ayrılışı

Recep Paşa ile ilgili haberleri aktarmaya devam eden Esat Bey, yukarıda verdiğimiz 7 Temmuz 1898 tarihli telgrafının zeylinde; yaptığı araştırmalara göre Recep Paşa'nın Bağdat'ta kalmayacağını belirtmiş,⁶⁵⁶ şimdiye kadar müteaddit defalar gönderilen telgrafların bir kısmının kendiliğinden çekildiğini ve tabii olarak gerçekleştiğini, çoğunluğunun ise Recep Paşa'nın maiyetinde veya diğer muhtelif dairelerde bulunan, belli kişilerin amacına hizmet etmeyi ve ifsat çıkarmayı gaye edinen bazı hainlerin delaletiyle gönderildiğini, Recep Paşa'nın da bundan önceden haberdar olduğunu, iddia etmiştir.⁶⁵⁷ Esat Bey, bir önceki gün Recep Paşa'nın nihayet nail olduğu inayete zahiren memnuniyetini gösterebildiğini, yazmıştır.

⁶⁵² BOA., Y. EE., nr.15/168, 18 Safer 1316/25 Haziran 1316.

⁶⁵³ BOA., Y. EE., nr.15/168, 18 Safer 1316/25 Haziran 1316.

⁶⁵⁴ BOA., Y. EE., nr.15/168, 18 Safer 1316/25 Haziran 1316.

⁶⁵⁵ BOA., Y. EE., nr.15/168, 18 Safer 1316/25 Haziran 1316; Asaf Tugay, **İbret Abdülhamid'e Verilen Journaller ve Journalciler**, İstanbul, Okat Yayınevi, t.y., s. 44.

⁶⁵⁶ BOA., Y. PRK. ASK., nr.140/70-1, 24 Safer 1316/2 Temmuz 1314.

⁶⁵⁷ BOA., Y. PRK. ASK., nr.140/70-1, 24 Safer 1316/2 Temmuz 1314.

Perşembe günü çektiği telgrafında, Recep Paşa'nın Pazartesi günü buradan yeni görev yerine hareket edeceğinin anlaşıldığını kaydetmiştir. Arıca, vekaleten tayin edilen Muhsin Paşa'nın da Bağdat'a gelerek göreve başladığını ilave etmiştir.⁶⁵⁸

Recep Paşa, kendisine olan teveccüh ve kalması için gösterilen büyük çabaları bildiği ve büyük bir ihtimalle her hangi bir huzursuzluğa meydan vermemek için, kimseye haber vermeden Bağdat'tan ayrılmaya karar vermesinden anlaşılmaktadır. Nitekim 16 Temmuz 1898'de güneşin batımından sonra, yeni görev yerine gitmek üzere, aniden Bağdat'tan ayrılmıştır.⁶⁵⁹ Ancak, buna rağmen ayrıldığı haberinin duyulması ve yayılması üzerine, Bağdat ve çevresinde çok sayıda insan yola dökülmüştür. Yollara dökülen halk ve memurlar beş-on saat boyunca kendisine eşlik ederek birlikte yürümüşlerdir. Bu arada bir kısmı gözyaşlarını tutamazken, halkın büyük bir kısmı da, "Allahü yansuru Recep Paşa"⁶⁶⁰ avazıyla bağırılmışlardır. Yine bu uğurlama durumu da Esat Bey tarafından Mabeyn'e bildirilmiştir.⁶⁶¹ Bağdat'tan ayrılan Recep Paşa, durumu telgrafla Seraskerliğe bildirmiştir.⁶⁶² Esat Bey, 17 Temmuz 1898'de Mabeyn'e çektiği şifreli telgrafında; Recep Paşa'nın Bağdat'ta bulunduğu süre zarfında, kulluk şanına yakışmayacak bazı hareketlerde bulunduğunu, iki oğlunun Padişahın izni alınmaksızın Paris'e gittiklerini, bazı zararlı evrakların getirtilerek Bağdat'ta neşredildiğini, en çok bu işleri yapan ve yardım edenin, Recep Paşa'nın kendisi ile götürdüğü yaveri binbaşı Şevket Bey olduğunu ve bunu araştırmaları sonucu tespit ettiğini ileri sürmüştür.⁶⁶³ 22 Eylül 1898'da Bağdat'tan gönderilen yazıda da, Recep Paşa taraftarlarının yer değişikliği olayından sonra huzursuzluk ve fesada yol açtıkları belirtilmiştir. Yazıda; birbirlerine saldırarak yaşamayı ve gasp etmeyi alışkanlık haline getiren bazı kimselerin öteden beri devam ettirdikleri bu durumlarıyla, özellikle Divane ve Kerbela sancaklarında asayişin bozulmasına yol açtıkları, iki yıldan beri bunun düzeltilmesi için çalışıldığı, fesat çıkarıcıların bir kısmı kendi şahsı menfaatlerini sürdürmek için bu yola başvururken, bazıları da asayişin kendi vücutlarıyla kaim olduğunu gösterme sevdasında olup,

⁶⁵⁸ BOA., Y. PRK. ASK., nr.140/70-2, 24 Safer 1316/2 Temmuz 1314.

⁶⁵⁹ BOA., Y. PRK. ASK., nr.140/170-2, 24 Safer 1316/2 Temmuz 1314; **50 Ünlü Vali Meşhur Valiler**, İçişleri Bakanlığı Merkez Valileri Bürosu Yayını, 1969, s. 259.

⁶⁶⁰ BOA., Y. EE., nr.15/169, 27 Safer 1316/4 Temmuz 1314.

⁶⁶¹ BOA., Y. EE., nr.15/169, 27 Safer 1316/4 Temmuz 1314; Tugay, **İbret...**, s. 44.

⁶⁶² BOA., Y. MTV., nr.180/84, 15 Rebiülevvel 1316

⁶⁶³ BOA., Y. EE., nr.15/170, 28 Safer 1316; Tugay, **İbret...**, s. 43.

Müşir Recep Paşa'nın tebdilinden sonra kendi mensuplarının tebdilin mahzurlarını yazdıkları, asayişin bozulmasına ve fesat tohumunun ekilmesine sebep olduklarına yer verilmiştir.⁶⁶⁴

2 - Hint Basını ve Recep Paşa

Recep Paşa'nın Bağdat'tan alınıp Trablusgarp'a atanmasına gelen önemli ve dikkat çekici tepkilerden birisi de Hint basınında yer almış olanıdır. Tayin olayının gerçekleşmesinden aylar sonra Hint basınında yer alan yazı ve yapılan tespitler dikkat çekmiştir.⁶⁶⁵ 6 Mart 1899'da neşredilip Türkçe'ye tercüme edilen bir makalede, Bağdat'ta bulunan muhabirlerine dayanarak bazı ifadeler serdedilmiştir; Recep Paşa'nın gidişinden beri Bağdat ve civarında olayların eksik olmadığı,⁶⁶⁶ Bedre ve Cessan taraflarında 20 bin koyun ve ineğin gasp edildiği, soygun olaylarının gerçekleştiği, Basra ve Kuveyt'te de emniyetin kalmadığı ifade edilmiştir. Yazara göre; Recep Paşa Arabistan Irak'ının muhafızı idi. Çadırlarda yaşayan Araplar tamamen terbiye edilip itaate mecbur edilmişlerdi. Irak ahalisinin üzerinde büyük etkisi olduğu belirtilen yazıda, çadırda yaşayan bedevi Arapların bile Recep Paşa'nın sayesinde tamamen itaat ettikleri kaydedildikten sonra, bu yüzden Osmanlı Devleti'nin dikkatini çekmek isteriz, denilmiştir. Düşmanın fesat hareketlerini neticesiz bırakan Recep Paşa, yine Basra gibi önemli bir yere getirilmelidir. Zira milletin ve devletin selameti bundadır, mealindeki ifadelere yer verilmiştir.⁶⁶⁷

⁶⁶⁴ BOA., Y. PRK. UM., nr.43/78, 6 Cemaziyevvel 1316.

⁶⁶⁵ BOA., Y. PRK. TKM., nr.41/35, 23 Şevval 1316.

⁶⁶⁶ BOA., Y. PRK. TKM., nr.41/35, 23 Şevval 1316.

⁶⁶⁷ BOA., Y. PRK. TKM., nr.41/35, 23 Şevval 1316.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MÜŞİR RECEP PAŞA'NIN TRABLUSGARP ASKERİ FIRKA KOMUTANLIĞI SIRASINDA GELİŞEN OLAYLAR, TRABLUSGARP VALİ VEKİLLİĞİ, HARBİYE NAZIRLIĞI, VEFATI VE KİŞİLİĞİ

A - Recep Paşa'nın Trablusgarp Askeri Fırka Komutanlığı Dönemi

Yukarıdaki bölümde izah ettiğimiz gibi, Recep Paşa, Trablusgarp Askeri Fırka Komutanlığı'na atandığını belirtmiştik. Bu makamda altı yıl hizmet görecektir, daha sonra, mevcut Askeri Fırka Komutanlığı görevine ilave olarak Trablusgarp Valivekilliğini de yürütüp dört yıl daha hizmet edecektir. Bu bölümde, on yıl boyunca hizmet gördüğü Trablusgarp ve çevresinde meydana gelen gelişmeler ile Recep Paşa'nın faaliyetleri hakkında bilgi verilecektir.⁶⁶⁸

1 - Recep Paşa'nın Yeni Görev Yerine Gitme Hazırlıkları ve Trablusgarp'a Gitmesi

Recep Paşa 2 Temmuz 1898'de Trablusgarp'a tayin edilmiş ve 4 Temmuz 1898'de, Altıncı Ordu Komutanlığı görevini yaptığı Bağdat'tan, Seraskerliğe yazdığı telgrafında yeni görevi ile ilgili teşekkürlerini bildirmiştir.⁶⁶⁹ Akabinde Mabeyn'e yazdığı telgrafında; hayatının en önemli ve gurur kaynağı olarak telakki ettiği şeyin Sultanın emrinde bulunmak ve hizmet etmek olduğunu dile getirmiştir. Harcırah olarak kendisine tahsis edilen dört yüz lira için de minnettarlığını ifade ettiği gibi, bundan sonra da aynı amaçla çalışma gayretinde olacağını belirtmiştir. Trablusgarp Komutanlığı'na tayin edildiğine dair iradenin Seraskerlik aracılığıyla kendisine ulaşmasından sonra, yapacağı işin belli olduğunu, bunun da; sıcaqlara bakmadan yeni memuriyet yerine müteveccihen biran evvel hareket etmek olduğunu yazmış,

⁶⁶⁸ Trablusgarp, özellikle II. Abdülhamit döneminde istikrar içinde idare edilmiştir. Osmanlı Hükümeti tarafından buraya gönderilen Ahmet İzzet, Ahmet Rasim, Namık Paşa ve Recep Paşa gibi yetenekli valiler döneminde; okullar, hastahaneler, çiftlikler inşa edilmiş ve halk da huzur içinde yaşamıştır. Bu sebepten dolayı Trablusgarp halkı Sultan II. Abdülhamit'i koruyucu ve kurtarıcı olarak görmüştür. (Bkz. El-Kilani, "II. Abdülhamid ...," s. 1575). Diğer taraftan, İtalyanların haddi hesabı olmayan entrika ve baskılarından bunalan Sultan Abdülhamid'in, İtalyanların Bingazi'ye sahip olmaları için 54 milyon liralık teklif etmeleri üzerine, teklifi dikkate değer bulması ve buranın terkinin savunması da ilgi çekicidir. (Daha fazla bilgi için, Bkz. Sultan Abdülhamit, **Siyasi Hatıratım**, İstanbul, Dergah Yayınları, 1984, s. 155-156.)

⁶⁶⁹ BOA., Y. PRK. ASK., nr.140/64, 22 Safer 1316.

sefer hazırlıklarını da tamamladığını ve maaşını alır almaz yola çıkacağını sözlerine ilave ettikten sonra, tekrar teşekkürlerini bildirip durumunu bu şekilde arz etmiştir.⁶⁷⁰

Recep Paşa, Trablusgarp'a gitmek üzere aile fertleriyle birlikte İzmir'e gelmiştir. Buraya gelmesinin sebebi deniz yoluyla İzmir üzerinden Trablusgarp'a geçmektir. İzmir'e geldiği 27 Ağustos 1898 sabahından itibaren vapur beklemeye başlamıştır. Aynı gün Mabeyn'e telgraf çekerek İstanbul'a gitmek istediğini ve bunun için izin verilmesini istemiştir. Zaten vapur beklemek zorunda olduğunu, ailesini İzmir'de bırakarak İstanbul'a gitmek istediğini, amacının da, Sultan II. Abdülhamit ile Irak'a ait bazı konuları şifahi olarak görüşmek olduğunu ve birkaç gün içinde tekrar geri döneceğini, görüşmenin kabul edilmesi için istirhamını arz etmiştir.⁶⁷¹ Recep Paşa'nın bu isteğinin kabul edildiğine ve İstanbul'a gitmesi için izin çıktığına dair herhangi bir bilgi mevcut olmadığından, muhtemelen İzmir'den Trablusgarp'a hareket etmiştir.

2 – İtalya'nın Trablusgarp Politikası ve Büyük Devletlerin Tutumu

Bilindiği gibi, İtalya Milli birliğini 1870 yılında⁶⁷² tamamladıktan sonra, sömürgecilik alanında geri kalmış olduğu Avrupa devletlerine yetişebilmek için hızla faaliyete geçmiş, yayılma sahası olarak Osmanlı Devleti'nin Afrika'daki topraklarını hareket alanı olarak seçmiş⁶⁷³ ve ilk etapta Tunus ile ilgilenmiş, zaman içerisinde bu bölgeye göçmenler yerleştirmeye başlamıştır. Fakat, Berlin Kongresine imza atan başta Almanya olmak üzere büyük devletler, Tunus'un Fransa'ya bırakılmasına pek ses çıkarmamışlar hatta, Almanya bu hususta Fransa'yı desteklemiştir.⁶⁷⁴ İngiltere ise, geçici olarak işgal ettiği Kıbrıs'ı Fransa'ya kabul ettirmek için Fransa'nın Tunus'u işgaline pek ses çıkarmamıştır. Berlin Kongresi ve sonrasındaki sözkonusu gelişmelerden sonra, İtalyanlar gözlerini Trablusgarp'a dikmişlerdir.⁶⁷⁵ İtalyanların

⁶⁷⁰ BOA., Y. PRK. ASK., nr.140/64, 22 Safer 1316.

⁶⁷¹ BOA., Y. PRK. ASK., nr.143/33, 9 Rebiülahir 1316/15 Ağustos 1314.

⁶⁷² Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih...**, s. 239.

⁶⁷³ Ali Kurumahmut, **Ege'de Temel Sorun Egemenliği Tartışmalı Adalar**, Ankara, TTK. Basımevi, 1998, s. 37.

⁶⁷⁴ **Trablusgarp Bingazi ...**, s. 4-5.

⁶⁷⁵ Ahmed Bedevi Kuran; **İnkılap Tarihimiz ve İttihad ve Terakki**, İstanbul, Tan Matbaası, 1948. s. 264; Mert, "Osmanlı Belgelerine ...", s. 830-831; Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1995, s. 54; Celal Tefvik Karasapan, **Libya Trablusgarp Bingazi ve Fizan**, Ankara, 1960, s. 154; Ahmed Bedevi Kuran; **Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap**

bütün bu girişimleri özellikle bölgeye nüfus yığıma teşebbüsleri, Birinci Meşrutiyet dönemini yaşayan Osmanlı Devleti'nin Meclisinde Mithat Paşa ve Abdurrahman Abdi Paşa tarafından dile getirilmesine rağmen, bundan sonraki gelişmeler göz önüne alındığında, bu ikazların pek dikkate alınmadığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, Trablusgarp deniz ticaretinde İtalyanlar daha öncesinden etkili olmaya başlamışlardı. Özellikle on dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru, Osmanlı Devleti ile eskiden beri münasebetleri bulunan İngiltere, Fransa ve Avusturya ile, bölgedeki ticari münasebetlerinde azalma görülmesine karşılık, Almanya ve İtalya ile ticari münasebetler artma eğilimi göstermiştir.⁶⁷⁶ Mesela, 1876 yılında Trablusgarp limanına, 79 yelkenli ve bandıralı İngiliz vapuru giriş ve çıkış yaparken, aynı tarihte İtalyanların 99 yelkenli ve vapuru giriş-çıkış yapmıştır. İngiliz gemileri 53.111 tonilatoluk bir yekun teşkil ederken, İtalyan gemileri 55.678 tonilatona ulaşarak, İngilizlere 2.567 tonilatoluk fark atmışlardır.⁶⁷⁷

Sınırlarına yakın olan Trablusgarp hakkındaki İtalyan emelleri pek gizil kapaklı da değildi.⁶⁷⁸ İtalyanlar yıllar öncesinden Trablusgarp deniz ticaretinde ön sıraya geçerken, özellikle 1900'lerin başından itibaren savaş gemileriyle sık sık Trablusgarp sahillerinde görünmeye başlayacak, bir taraftan gövde gösterisinde bulunurken, diğer taraftan büyük tedirginliklere de sebebiyet vereceklerdir. Mesela; Trablusgarp Valisi Hafız Mehmet Paşa, 25 Temmuz 1902'de Dahiliye Nezaretine çektiği şifreli telgrafında; İtalyan donanmasına ait dört zırhlı ve bir torpidonun limana gelerek birinin liman dahilinde, diğerlerinin de liman haricinde demir attıklarını, bunlarla bilmukabele resmi selam icra edildiğini haber vermiştir. Vali, 29 Temmuz 1902'de Dahiliye Nezaretine çektiği telgrafında ise; Limanda İtalya filosunun bulunmaya devam ettiğini, filo komutanının 1-2 günden beri İtalya Bahriye Nezaretiyle, konsolosun da Hariciye nezaretiyle müteaddit defalar şifreli telgraflarla

Hareketleri ve Milli Mücadele, İstanbul, Baha Matbaası, 1956, s. 485; Orhan Koloğlu, **Osmanlı Meclislerinde Libya ve Libyalılar**, İstanbul, Boyut Kitapları, 2003, s. XIX.

⁶⁷⁶ Vedat Eldem, **Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, Ankara TTK. Basımevi, 1994, s. 118; Orhan Koloğlu, **İttihatçılar ve Masonlar**, 2. bs., İstanbul, Eylül Yayınları, 2002, s. 245.

⁶⁷⁷ Celal Tevfik Karasapan, **Libya...**, s. 163; Özcan Mert, "Osmanlı Belgelerine...", s. 831; İsrail Kurtcepbe, **Türk-İtalyan...**, s. 13.

⁶⁷⁸ Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, Çev. Mehmet Harmancı, C: II, 2. bs., İstanbul E Y., 1983, s. 349.

görüştüklerini bildirmiştir.⁶⁷⁹ Vali Hafız Mehmet Paşa, 30 Temmuz 1902’de çektiği üç ayrı telgrafta; 1- İtalya gemilerinden bir zırhlı ve üç torpido vapurunun dışındakilerin bu sabah (30 Temmuz 1902) hareket ettiklerini, 2- İtalyan filosundan kalan iki torpido vapurunun limandan ayrıldığını, söz konusu filodan limanda geriye bir şey kalmadığını, 3- İtalyan amiralin veda için nezdine geldiğini, filolarının Trablusgarp limanında bulunduğu müddetçe ahaliden kimsenin gemilerine gidip onları ziyaret etmediklerini, bundan dolayı da teessür ve hayal kırıklığına uğradıklarını bildirdiğini, halktan böyle bir şey beklemediğini söylemesi üzerine, cevap olarak kendisinin de, ahalinin henüz medeniyete girmemiş olduğunu, zaten limana gelen ecnebi ve hatta Osmanlı gemilerine bile ilgi göstermediklerini, söylediğini belirtmiştir.⁶⁸⁰

İtalyanların Trablusgarp ve Bingazi’ye olan ilgileri çok daha önceden başlamıştır. İtalyanlar buraya yerleşebilmek için sistemli bir siyaset izleyerek başarılı da olmuşlardır.⁶⁸¹ Daha 1830’lı yıllarda bölge, İtalyan milliyetçilerinin önde gelenlerinden biri olan Mazzini tarafından Tanrının İtalya milletine bahsettiği, “Arz-ı mev’ûd” olarak nitelendirilmişti.⁶⁸² İtalyan birliği kurulduktan sonra ilk önce göz dikilen Tunus’un 1881’de Fransa tarafından işgal edilmesi üzerine Trablusgarp’a daha fazla yönelen İtalyanlar, burayı işgal etmek için fırsat kollamış, 1883 yılından itibaren İtalyan hükümetleri ve basını Trablusgarp’ın işgalini açıktan açığa tartışmaya başlamış,⁶⁸³ söz konusu ilgi ve tartışmalar 1900’lerin başından itibaren giderek hız kazanmıştır. Eylül 1902’de ‘İtalya ve Trablusgarp’ başlığıyla Yeni Marsilya Gazetesi’nde yayınlanan bir makale⁶⁸⁴, İtalyanların Trablusgarp’taki durumu ve emelleri açısından, önemli bilgiler ihtiva etmiştir.

Fransa’nın, İtalya’nın Trablusgarp hakkındaki emellerine kötü nazarla bakmayacağını ilan ettiğinden beri, Trablusgarp’ı hakimiyeti altına geçirmek isteyen

⁶⁷⁹ BOA., **A. MKT. DH. TG.** nr.2/64, 16 Temmuz 1318.

⁶⁸⁰ BOA., **Y. PRK. UM.**, nr.59/59, 27 Rebiülahir 1320. İtalyan gemilerine ilgi göstermeyen halk, Valinin ifadelerinin aksine ileride görüleceği üzere, Trablusgarp’a gelen Osmanlı gemilerine büyük bir ilgi gösterecek ve akın akın ziyaret etmeye gidecektir. (Bkz.: aş.)

⁶⁸¹ Mevlüt Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2002, s. 2.

⁶⁸² İsrail Kurtcephe, **Türk-İtalyan...**, s. 12.

⁶⁸³ Özcan Mert, **“Osmanlı Belgelerine...”** s. 831.

⁶⁸⁴ BOA., **Y. MTV.**, nr.234/55, 6 Cemaziyelahir 1320.

İtalya'nın, hiçbir teşebbüsten geri durmadığı, İtalyan hanedanının en kıymetli hülyalarından biri olan bu keyfiyetin, Trablusgarp'ta önemli bir mevki elde eden, ticareti yavaş yavaş kontrolüne geçiren İtalya tarafından sağlanmaya başlandığı; Trablusgarp, Mıstara, Bingazi, Derne ve Hanya limanları arasında vapur işlettirildiği, şu anda Bingazi'de İtalya postanesinin mevcut olduğu gibi, hububat ticaretinde de İtalya'nın üstünlüğü ele geçirmeye başladığı belirtilmiştir. Daha 1897 yılında Trablusgarp'a bir sene zarfında gelen 600 gemiden 121'inin İtalyanların olduğu,⁶⁸⁵ Konsoloslarının raporlarına göre, son beş sene zarfında bu faaliyetin daha da artmış olduğu yazıldıktan sonra, acaba, bütün bunlar asıl gaye olan Trablusgarp'ın ilhakını kolaylaştırabilecek mi? Sorusu sorulmuştur. İtalya'nın ilhak meselesini er geç fiiliyata koyacağına zannedildiği, Trablusgarp'ın alınmasının, Fransa'nın Tunus'u alması kadar kolay olmayacağına bilindiği, Osmanlı Devleti'nin orada 30.000 kişilik⁶⁸⁶ bir orduyu bulundurduğuna işaret edilmiş, birkaç yıl önce oraları gezen miralay Mozandi'nin ifadesine dayanılarak, Osmanlı askerinin silah ve elbise açısından mükemmel, subaylarının da muktedir olduğu ifade edilmiştir. Bunların dışında ayrıca, silah altına alınmış takriben 3000 süvari ve 12000 piyadeden mürekkep yardımcı kuvvetin de varlığı,⁶⁸⁷ ilave edilmiştir. Türklerin ve İslam aleminin söz konusu bölgeyi müdafaa konusundaki meyil ve arzularının da dikkat çekiciliği ve bunda halifelik makamının etkisinin büyük olduğu vurgulanmıştır. Fransa'nın, Tunus'u uzun zamandan beri işgal etmiş olmasına rağmen, mevcut durumun hala Osmanlı Padişahı tarafından tasdik edilmediği, ayrıca belirtilmiştir. Makalede, İtalyanların, Trablusgarp konusunda hayallere kapılmadıkları, çünkü, İtalya hükümeti tarafından bölgeye gönderilen özel bir görevlinin, burada bulunan memur ve askerlerin son nefere kadar şehit olmadıkça Trablusgarp'ı Hıristiyanlara teslim etmeyeceklerini kesin bir şekilde müşahede edip dönmüş olduğu da yazılmıştır. Geçen Rus harbinde, Osmanlı askerinin kahramanlığı ve fedakarlığına şahit olanların zaten bu durumdan şüphe etmedikleri, ayrıca, İngiltere'nin de Akdeniz'de statükonun muhafazası için bütün çabasını göstereceğinin dikkatten uzak tutulmaması gerektiği vurgusu yapılmıştır. Dolayısıyla, İtalya'nın Trablusgarp

⁶⁸⁵ BOA., Y. MTV., nr.234/55, 6 Cemaziyelahir 1320.

⁶⁸⁶ BOA., Y. MTV., nr.234/55, 6 Cemaziyelahir 1320.

⁶⁸⁷ Aynı belge.

hakkındaki emel ve hırsı ne merkezde olursa olsun bu konudaki ümitleri ne kadar meşru görünürse görünsün bu parçayı yutmak pek de kolay değildir,⁶⁸⁸ ifadelerine yer verilmiştir. Bu makalede de görüldüğü gibi, Trablusgarp'ı kesin bir şekilde işgal etmeyi tasarlayan İtalya'nın, uzun bir zamandan beri bu emelini gerçekleştirmek için faaliyette bulunduğu ve Trablusgarp ile ilgi her girişimin, bu emeli gerçekleştirmeye yönelik olduğu açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Trablusgarp'ı çok yakın takibe alan İtalya'nın hem bölgede bulunan Osmanlı kuvvetinden hem de halkın tepkisinden çok çekindikleri ve emellerini gerçekleştirmek için büyük bir itina ile gayret sarf ettikleri de fark edilmektedir.

İtalyan gazetelerinin Trablusgarp üzerinde İtalya'nın hukuku ile ilgili yazıları yayınlamaya başladıklarını belirten Fransızların Suar Gazetesi ise, İtalya'nın bu bölge üzerinde hak iddia etmesine karşılık, buranın Osmanlı'nın bir vilayeti olduğunu hatırlatmıştır.⁶⁸⁹ İtalya'nın Trablusgarp üzerindeki hukukunun menşei nedir? Diye soran gazete, bu hak iddiasının geçersizliğine işaret etmiştir. İtalya'nın hak iddia edebilmesi için ta Roma İmparatorluğu zamanına kadar gidilmesi gerektiğini, bu köhnemiş hak iddiasının da zaten zaman aşımına uğradığını dile getirmiştir. Buna karşılık, burada Osmanlı devletinin metbuiyetinin hüküm sürdüğüne işaret etmiştir. Trablusgarp'tan söz edilirken, "Trablusgarp Hükümeti"⁶⁹⁰ tabirinin de yanlış kullanıldığını, buranın idaresinin Tunus gibi veya Osmanlı Devleti'ne senelik vergi veren Mısır hidiviyeti gibi olmadığını, buranın Osmanlı'nın bir vilayeti olduğuna dikkat çekmiştir. Çünkü, İstanbul'a bağlı bir vali tarafından idare edilen bölgede, tamamen Osmanlı hukuku hüküm sürmektedir, denilmiştir. İtalya'nın burada hak iddia etmesinin hırs göstermekten başka bir şey olmadığını da yazmıştır. İtalya için bölge konusunda kendisine rakip olacak devletin, burada gözü olmayan Fransa'nın aksine, İtalya ile dost ve müttefik olan ve bölgedeki ticareti elinde bulunduran İngiltere olduğu ileri sürülmüş, bölgenin işgal edilmesi halinde Fransa'nın aksine, İngiltere tarafından zorluk çıkarılacağı iddia edilmiştir.⁶⁹¹ Sofya üzeri İstanbul'dan haber alan Paris Tan Gazetesi ise, 31 Mart 1899 tarihli nüshasında, bir önceki akşam

⁶⁸⁸ BOA., Y. MTV., nr.234/55, 6 Cemaziyelahir 1320.

⁶⁸⁹ BOA., Y. PRK. TKM., nr.41/45, 16 Zilkade 1316.

⁶⁹⁰ BOA., Y. PRK. TKM., nr.41/45, 16 Zilkade 1316.

⁶⁹¹ BOA., Y. PRK. TKM., nr.41/45, 16 Zilkade 1316.

Bâb-ı Âli tarafından İngiltere ve Fransa sefaretlerine daha önce imzaladıkları anlaşmadan dolayı protesto edildiklerini yazmıştır. Anlaşmada, Fransa'ya terk edilen toprağın, Trablusgarp'a ve dolayısıyla Osmanlı Devletine aidiyeti hatırlatılmıştır.⁶⁹²

Tunus'un Fransa tarafından işgal edilmesinden sonra, Trablusgarp ve Bingazi üzerindeki emellerini gizleme ihtiyacı duymayan İtalya, 1882'de Almanya ve Avusturya ile Üçlü Antlaşma imzalamış,⁶⁹³ ancak, İngiltere ile ilişkilerini bozmamaya da gayret göstermiştir. İtalya ve Fransa'nın çatışan emel ve menfaatleri Osmanlı yönetimi tarafından yakından takip edilmiş, Sultan II. Abdülhamit bu iki ülkeyi Kuzey Afrika'da birbirine düşürmek için her türlü diplomatik girişimde bulunmuştur.⁶⁹⁴ Bu durum 1896 yılına kadar devam etmiş, bu tarihte İngiltere İtalya ile olan antlaşmasını yenilemeyince bozulmaya başlamış, buna ilave olarak, Kuzey Afrika'da süren İngiliz-Fransız çatışması, Tunus'un işgalinden beri devam eden İtalya-Fransa küskünlüğünün yakınlaşmaya dönüşmesine sebep olmuştur. Bu yakınlaşma neticesinde iki taraf arasında Eylül 1896'da bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre; İtalya, Fransa'nın Tunus üzerindeki hakimiyetini tanıırken, Fransa da Tunus'ta yaşayan İtalyan vatandaşlarına bazı imtiyazlar tanımaktaydı. Aralık 1900'de yeni bir anlaşma daha imzalayan taraflardan İtalya, Fransa'nın Fas'taki nüfuzunu, Fransa da İtalya'nın Trablusgarp'taki nüfuzunu tanımıştır. Son olarak Osmanlı yönetimini ciddi bir şekilde rahatsız eden anlaşma 1902'de imzalanmıştır. Barrer-Prinetti adını alan bu anlaşma ile de İtalya Fransa'ya Fas'ta, Fransa da İtalya'ya Trablusgarp'ta serbestiyet tanımıştır. İlave olarak Fransa, İtalya'nın Fizan'ı da nüfuz bölgesine katmasına onay vermiştir.⁶⁹⁵ İtalya ve Fransa dışişleri bakanları arasında cereyan eden ve Trablusgarp'ı da kapsayan görüşme ve anlaşma İstanbul'da büyük rahatsızlığa sebebiyet vermiş, Sadarettin Hariciye Nezareti'ne 14 Haziran 1904'te gönderilen yazıda, konuya dikkat çekilirken, Berlin, ve Paris sefaretleriyle yapılan yazışma ve alınacak cevaplara göre gerekli

⁶⁹² BOA., Y, PRK. TKM., nr.41/60, 19 Zilkade 1316.

⁶⁹³ A. Savelli, **İtalya Tarihi**, Çev. Galip Kemali Söylemezoğlu, II. Cilt, İstanbul, Kanaat Kitabevi, 1946, s. 391-392;

⁶⁹⁴ Mim Kemal Öke, "**Şark Meselesi ve II. Abdülhamit'in Garp Politikaları (1876-1909)**", Osmanlı Araştırmaları, İstanbul, 1982, s. 258.

⁶⁹⁵ İsrail Kurtcepe, **Türk-İtalyan...**, s. 11-12; **Trablusgarp Bingazi ...**, s. 4-5; Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi I**, 2.bs., Ankara, Bilgi Yayınları, 2004, s. 30; Mahmud Muhtar, *Maziye Bir Nazar*, İstanbul, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı, 1341, s. 125-126. Aynı eserin İstanbul 1999 baskısı, s. 133.

girişimlerde bulunulması ve Osmanlı toprağı olan Trablusgarp'ın bir görüşme konusu yapılmasının protesto edilmesi emri verilmiştir. Yazıda, taraflar arasında yapılan görüşme ve bu görüşme sonrasında yapılacak yeni bir anlaşmanın hükmü ne olursa olsun, asla kabul edilmeyeceğı ve protesto edilmesinin lazım geldiğı, devletin toprak bütünlüğüne, mukaddes hakimiyet hukukuna müdahale anlamına gelecek böyle bir girişimde bulunulmayacağına dair teminat alınması için ilgili sefaretler aracılığıyla girişimlerde bulunulması da istenmiştir. Öncelikle Fransa'dan resmi teminat talebinde bulunulması ve daha sonra İtalya'dan da teminat alınması için teşebbüslerde bulunulması ve neticesinin bildirilmesi tebliğ edilmiştir.⁶⁹⁶

3 - Trablusgarp'taki Durum ve Alınan Önlemler

Fransızların her zamankinden daha ziyade sınır bölgelerinde keşiflerde bulunmaları, sömürge haline getirdikleri hudutlarını Osmanlı topraklarına doğru genişletmekten geri durmamaları, bu durumdan rahatsızlık duyan ve Trablusgarp topraklarında gözü olan İtalyanların da duruma seyirci kalmamaları, Trablusgarp'ın güvenliğinin sağlanması ve gerekli tedbirlerin alınmasını zorunlu hale getirmiştir. Trablusgarp'ın hariçten ve özellikle denizden gelebilecek tehlikelerle karşı karşıya olduğuna dikkat çeken Seraskerlik, biran evvel bir sınır haritasının getirilmesi ve buna göre alınacak tedbirlerin bir an önce hayata geçirilmesi gerektiğine işaret etmiştir.⁶⁹⁷ Bu meyanda; Trablusgarp'ta bulunan bataryaların noksan hayvanlarının tamamlanması için, biran önce mubayaanın yapılması ve bunun için bölge vergisinden ödenek ayrılması, Trablusgarp arazisinin % 70'ten⁶⁹⁸ fazlasının sırf kumlarla kaplı olduğu göz önünde bulundurularak, mevcut istihkam siperlerinin hariçten bir saldırı olmadan dahi muhafazalarının sürekli tamir gerektirdiğı, asıl önemli işin ise, istihkamlar arasında seyyar bataryaların bulundurulması olacak, denilmiştir. Bu bataryaların hedefinin de denizden gelecek donanma olacağına göre, buna uygun batarya topu, mühimmat ve hayvanlarıyla birlikte getirilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. Alınacak güvenlik tedbirlerinden diğeri bir tanesinin halka yeni silahların dağıtılması olduğu, daha önce halka dağıtılmış bulunan kısa menzilli Şınayder tüfeklerinin artık bir değerinin kalmadığı ve kıymetten düştüğü

⁶⁹⁶ BOA., A. MKT. MHM., nr.732/50, 29 Rebiülevvel 1322.

⁶⁹⁷ BOA., Y. PRK. ASK., nr.150/55, 18 Zilhicce 1316.

⁶⁹⁸ BOA., Y. PRK. ASK., nr.150/90-1, 27 Zilhicce 1316/26 Nisan 1315.

belirtilmiştir. Bu sebeple hem devlet gücünün etkisini arttırmak ve hem de halkın manevi gücünü takviye için söz konusu tüfekler yerine Hanri Martini tüfeklerinin muti halka dağıtılması ve topraklarının korunması hususunda aydınlatılmaları gereği üzerinde durulmuştur. Bu arada askeri fırkaya tabanca, mavzer tüfeği ve levazımatları gönderilmişse de mevcut eksiklikleri gidermek için yeterli olmamıştır. Fırka Komutanlığı'ndan gönderilen yazıda da eksikliklere işaret edilmiş ve ihtiyaçların biran evvel temin edilmesinin önemine dikkat çekilmiştir. Seraskerliğin 28 Nisan 1899 tarihli bu telgrafında mevcut ihtiyaçlar ve bunların tedariki konusuna değinilirken, Trablusgarp Fırka Komutanlığı'ndan alınan haberlere dayanılarak⁶⁹⁹; bölgede İngiltere ve Fransa'nın menfaatlerinin çatıştığı ve bu yüzden aralarında ihtilaf olduğu, İtalya'nın baskılarını arttırdığı, Fransızların Grames ve Gat taraflarında sınır tecavüzünde buldukları, bu yüzden de Trablusgarp'ın dört bir yanının güvenliğinin sağlanmasının zaruret halini aldığı, ihtiyaç duyulan eksikliklerin giderilmesi halinde, topraklarımız üzerinde beslenen kötü emellere ket vurabileceğine değinilmiştir.⁷⁰⁰ Recep Paşa tarafından 18 Nisan 1899 tarihinde Seraskerliğe gönderilen telgrafta daha çarpıcı bir duruma işaret edilmiştir; Denizden vuku bulacak bir taarruz halinde, her türlü savunma tertibatına ihtiyaç duyulacağı gibi, gündelik erzakın karşılanmasında bile sıkıntı çekileceği, saldırı halinde 1200 mil mesafeden değil kuvvet ve mühimmat, erzak celb etmekte bile büyük sıkıntı yaşanacağını sabit olduğu ifade edilmiştir. Recep Paşa telgrafında, ihtiyaçları sıralayıp ehemmiyeti üzerinde dururken; Trablusgarp'ın Selanik, Beyrut veya Trabzon vilayetleri gibi, gerektiğinde yardım götürülebilecek bir durumda olmadığını da hatırlatarak, talep edilen eksikliklerin bir an evvel tekmilini ısrarla istirham etmiştir.⁷⁰¹

Trablusgarp şehri sahilinde ise, daha önceden bir liman inşasına karar verilmiş, uygun yer tespit edilmiş ve bu konuda irade çıkmış olmasına rağmen henüz faaliyete başlanmamıştır. Oysa ki, limanın inşası için en uygun yer tespit edilmiş, söz konusu yerde 150-200 lira gibi külliyetli bir masraf harcamadan işin

⁶⁹⁹ BOA., Y. PRK. ASK., nr.150/90-1, 27 Zilhicce 1316/26 Nisan 1315.

⁷⁰⁰ BOA., Y. PRK. ASK., nr.150/55, 18 Zilhicce 1316.

⁷⁰¹ BOA., Y. PRK. ASK., nr.150/90-2, 6 Nisan 1314.

gerçekleştirilebileceği,⁷⁰² inşaat için harcanacak miktarın satılacak arazilerden karşılanabileceği, rıhtım hasılatından da büyük ölçüde istifade edileceği belirtilmiş ve rıhtımın inşası için daha önceden irade buyrulduğu hatırlatılmıştır. Akabinde, rıhtımın inşasına başlanması için gerekli yerlere emir verilmesi talep edilmiştir.⁷⁰³

4 - Trablusgarp'a Sürülen Bazı Kimselerin Firar Olayları

Bilindiği gibi Trablusgarp, ülkenin değişik yerlerinden muhtelif suç ve sebeplerden dolayı sürgün olarak gönderildikleri yerlerden bir tanesi olmuştur. Ancak, buraya sürgün olarak gönderilenlerin önemli bir kısmı firar etmiştir. Firar olaylarını araştırmak ve gerekli tedbirlerin alınması konusunda çalışmalarda bulunmak üzere buraya gönderilen heyet de bir netice alamamış, bölgede görev yapan bazı görevlilerin ümitsizlik içinde olduğu, firarların men edilmesi ile ilgili alınan tedbirlerin yetersizliği ve daha fazla itina göstermeleri konusunda irade ile emir buyrulması tavsiyesinde bulunulmuştur.⁷⁰⁴ Saray'dan 29 Ekim 1899'da Trablusgarp Vilayeti ve Komutanlığı'na gönderilen şifreli yazıda ise; Trablusgarp'a nefyedilen şahıslardan bazılarının firar ettiğinin anlaşıldığı, bu durumun görevlilerin yeterince dikkat göstermediğini akla getirdiği, böyle bir durumun sadakat ve ubudiyetle uyuşmadığı ikazı yapıldıktan sonra, firar edenlerin nasıl bir yol izlediklerinin bildirilmesi istenmiş, firarların devam etmemesi için daha fazla dikkat ve itina gösterilmesi emredilmiş, firarların devamı halinde mesul tutulacakları ikazı yapılarak emir verilmiştir.⁷⁰⁵

Trablusgarp'tan firar edenlerin yalnızca sürgün veya mahkumlardan ibaret olmadığı, ayrıca burada bulunan mülki ve askeri memurlardan bazılarının da firar ettiği görülmüştür. Trablusgarp'tan 6 Kasım 1899'da Mabeyn'e çekilen şifreli telgrafta, görev yerlerine gittikten sonra firar edenlerin isimleri bildirilmiştir.⁷⁰⁶ Tahkikatta bulunmak üzere görevlendirilen Mirliva Mustafa Paşa ve kolağası Hasan Bey tarafından 24 Kasım 1899'da Mabeyn'e yazılan şifreli telgrafta; firar eden

⁷⁰² BOA., Y. PRK. BŞK., nr.59/6, 27 Zilkade 1316.

⁷⁰³ BOA., Y. PRK. BŞK., nr.59/6, 27 Zilkade 1316.

⁷⁰⁴ BOA., Y. PRK. ASK., nr.151/96, 24 Muharrem 1317.

⁷⁰⁵ BOA., Y. EE., nr.149/115, Cemaziyelahir 1317/17 Teşrinievvel 1315.

⁷⁰⁶ BOA., Y. PRK. MYD., nr.22/83-1, 25 Teşrinievvel 1315/6 Teşrinisani 1899.

memurlara dikkat çekilmiş,⁷⁰⁷ burada bulunan memurların maaşlarının ödenmesine rağmen İstanbul'a gitmek istedikleri belirtilmiştir. Bazı memurların, burada sürekli tutulacakları endişesiyle, kimisi ailelerini de yanına alarak firar ettiklerine değinilmiş, bunların münferiden memleketlerine veya başka bir yere gönderilmelerinin uygun olacağı ifade edilmiştir.⁷⁰⁸

a - Recep Paşa'nın Firarlarla İlgili Görüşleri

Trablusgarp Valiliği ve Komutanlığı'na gönderilen yazılar üzerine, Başkitabet'e 2 Kasım 1899'da cevap yazan Recep Paşa, vilayetin inzibat kuvvetleriyle askeri fırkanın görevlerini yerine getirmede son derece fedakarane çalıştıklarını belirtmiştir.⁷⁰⁹ Sürgünde bulunanların daima deniz yoluyla ve yelkenli gemilerle kaçtıklarını, birkaç saat içinde Tunus sahillerine ulaştıklarını yazmıştır. En önemli firar sebeplerinden bir tanesinin yabancıların yardım etmesi olduğu, bunların da dünyanın en meşhur kaçakçıları olan İtalya, Karadağ ve Yunanlılar olduğu belirtilmiştir. Buna karşılık askeri fırkanın bunları denizden takip imkanı olmadığı, Çünkü, bu iş için gerekli deniz vasıtası yoktur, diyen Recep Paşa, yine de askeri fırkanın gece ve gündüz büyük fedakarlıklar göstermeye devam edeceğini ve gayretini arttıracığını ilave etmiştir.⁷¹⁰

b - Firar Edenlerin Takibi Meselesi

Firarlarla ilgili önemli bir hususu daha kaydeden Recep Paşa, 21 Kasım 1899'da Seraskerliğe gönderdiği telgrafında, firarların İtalyanlar tarafından kolaylaştırıldığını ve buna mani olunmadığını da yazmıştır.⁷¹¹ Firar edenleri takip edebilmek için; derin olmayan sularda da yüzebilen, her cihetle yanaşabilen ve seri hareketli istimbota acil ve kesin ihtiyaç olduğunu dile getirmiştir. Recep Paşa, firarilerin yabancıların evinde gizlendiklerini, bunların gizlendikleri yerleri tespit ve öğrenme imkanlarından yoksun olduklarını, bunun için tahsisata ihtiyaç olduğunu, gerekli donanım ve ihtiyaç duyulan maddi desteğin sağlanması durumunda, askeri

⁷⁰⁷ BOA., Y. PRK. MYD., nr.22/83-2, 12 Teşrinisani 1315/24 Teşrinisani 1899.

⁷⁰⁸ BOA., Y. PRK. MYD., nr.22/83-2, 12 Teşrinisani 1315/24 Teşrinisani 1899.

⁷⁰⁹ BOA., Y. PRK. ZB., nr.23/59, 28 Cemaziyelevvel 1317/21 Teşrinievvel 1315.

⁷¹⁰ BOA., Y. PRK. ZB., nr.23/59, 28 Cemaziyelevvel 1317/21 Teşrinievvel 1315.

⁷¹¹ BOA., Y. PRK. ASK., nr.156/25, 25 Receb 1317/17 Teşrinisani 1315.

açından firarların %90 civarında önünün alınabileceğini belirtmiştir.⁷¹² Talebelerin firar etmelerine de açıklık getiren Recep Paşa, bunlara ayrılan tahsisatın azlığına dikkat çekmiş ve bunların nerelerde olursa olsun, burada kendilerine verilenlerden daha fazla kazanabileceklerini, dolayısıyla bunun da firarın önemli bir sebebinin teşkil ettiğini yazmıştır. Recep Paşa, bunlarla ilgili fikrini de yazmıştır; Vilayet halkından olanların kendi memleketlerinde, İstanbulluların uygun görülecek vilayetlerde, sahilden uzak yerlerde ve özellikle hepsinin birlikte değil de ayrı ayrı yerlerde bulundurulmalarını, Trablusgarp'ta kalmak isteyenlerin burada tutulmalarını, hepsine eşit maaş verilmesini, bazılarına uygun memurluklar verilmesini tavsiye edip, bu tedbirlerin firar olaylarını önemli ölçüde engelleyeceğini yazmıştır.⁷¹³

Bu arada Recep Paşa, 10 Mart 1901'de Saray'a bir yazı yazarak oğlunun Paris Elçiliği Katip Yardımcılığı görevine atanmasını talep etmiştir.⁷¹⁴ Yazısına dua ile başlayan Recep Paşa, bütün kanı ve canını feda etse bile yetmeyeceğini belirttiği hizmetini, en iyi bir şekilde yerine getirmeye gayret gösterdiğini ve bunun en büyük emeli olduğunu dile getirmiştir. Recep Paşa, daha iyi hizmet edebilmek için eğitimin gereğine işaret etmiş, bir-iki yabancı dilin dışında bir şey bilmediğini, oğlunun herhangi bir vazifede bulunmadığını, zamanının kayba uğradığını, bu yüzden hukuk tahsilini yapmak için Paris'e gönderilmesine müsaade isterken, geçimini sağlayabilmesi için de büyükelçilikte katip yardımcısı olarak istihdam edilmesini istirham etmiştir.⁷¹⁵ 31 Ağustos 1901 tarihinde Seraskerliğe telgraf çeken Recep Paşa, oğlu Nejat Beyin Tıbbiye Mektebi'ne kabulünü rica etmiş, telgrafı Serasker Rıza Paşa tarafından Mabeyn'e arz edilmiştir.⁷¹⁶ Recep Paşa, 10 Ekim 1905'te Seraskerlik aracılığıyla çektiği telgrafta ise, oğlu Nejat'ın yanında bulunduğunu, burada Trablusgarp Vilayet Katipliğinde istihdam edilmesini arz ve rica etmiştir.⁷¹⁷ Recep Paşa, iki oğlu hakkında müteaddit defalar maruzatta bulunduğu halde bu konuda mahzun bırakıldığını yazmış, Padişah tarafından böyle bir ihsandan mahrum

⁷¹² BOA., Y. PRK. ASK., nr.156/25, 25 Receb 1317/17 Teşrinisani 1315.

⁷¹³ BOA., Y. PRK. ASK., nr.156/25, 25 Receb 1317/17 Teşrinisani 1315.

⁷¹⁴ BOA., Y. E.E., nr.14/103, 19 Zilkade 1318/25 Şubat 1316.

⁷¹⁵ BOA., Y. E.E., nr.14/103, 19 Zilkade 1318/25 Şubat 1316.

⁷¹⁶ BOA., Y. MTV., nr.220/10, 15 Cemaziyelevvel 1319.

⁷¹⁷ BOA., Y. PRK. ASK., nr.227/143, 5 Safer 1323/29 Mart 1321.

bırakılmasının sebebini bilmediğini arz etmiş ve 15 Temmuz 1905'te dileklerini bir kez daha yinelemiştir.⁷¹⁸

5 – Eski Bağdat Valisi Hasan Paşa'nın Recep Paşa Hakkındaki Görüşü, Yunan Gemilerinin Sünger Avcılığı

Trablusgarp valisinin hastalanması, valilik işlerinin aksaması ve meydana gelen boşluktan dolayı, yeni vali atanması için bir çalışma yapılmıştır. Bu arada, Recep Paşa hakkında da bir fikir yoklaması yapılmıştır. Daha önce Bağdat valiliği yapan ve Recep Paşa ile aynı bölgede görev yapmış olan eski Bağdat Valisi Hasan Paşa'nın hastalanması ve tedavi görmek amacıyla İstanbul'a gelmesi üzerine fikrine başvurulmuştur. Saray başkatibi olan Tahsin Bey, Hasan Paşa'nın fikrini sormuştur. Hasan Paşa; Recep Paşa'nın ahlaksız olduğunu, Trablusgarp'ta daha dindar birinin görevlendirilmesinin uygun olacağını söylemiştir.⁷¹⁹ Daha Önceki bölümde görülmüştü ki, Hasan Paşa ve Recep Paşa bir türlü geçinememiş ve defalarca birbirlerinin aleyhinde şikayet mektupları kaleme almışlardı.⁷²⁰

Trablusgarp sahillerinde sık sık karşılaşılan gemilerden bazıları sünger avcılarının bulunduğu gemiler olmuştur. Bunların sık sık limanda görülmeleri, söz konusu gemilerdeki mürettebat ve silah teçhizatı, bunları koruma iddiasıyla refakatlerinde bulunan savaş gemileri büyük huzursuzluklara sebep olmuştur. 26 Mayıs 1900 tarihinde Trablusgarp'tan Seraskerliğe çekilen, Kolağası Hasan ve Mirliva Mustafa imzalarının bulunduğu telgrafta, Yunan savaş gemisinin önceki gün (25 Mayıs 1900) Trablusgarp limanında görülmesinin sebebini anlaşılamadığı belirtilmiş, savaş gemisinin bu hareketinin halkın telaşlanmasına sebep olduğu ifade edilmiştir. Bu arada vilayet makamının boş olması, valilik işlerinin hiç kimse tarafından deruhte edilmemesinin de ileri geri konuşmalara sebebiyet verdiği de arz edilmiştir.⁷²¹ Bir ay sonra yine aynı görevliler tarafından 26 Haziran 1900 tarihinde Seraskerliğe gönderilen diğer şifreli telgrafta; daha önce limana geldiği bildirilmiş olan Yunan savaş gemisinin süngercilerin durumunu araştırmak üzere geldiği bildirilmiştir. Yunan süngercilerin durumunu tetkik için denize açıldığı iddia edilen

⁷¹⁸ BOA., Y. PRK. UM., nr.76/63, 12 Cemaziyelevvel 1323/2 Temmuz 1321.

⁷¹⁹ BOA., Y PRK. BŞK., nr.66/42, 26 Zilhicce 1319.

⁷²⁰ Bkz.: yuk.

⁷²¹ BOA., Y. PRK. ASK., nr.161/47, 27 Muharrem 1318/14 Mayıs 1316.

gemi, memleketin doğu ve batı sahillerini dolaştıktan sonra tekrar limana geri dönmüş, bu durum ahali üzerinde fevkalade kötü tesir bırakmıştır.⁷²²

Recep Paşa, söz konusu gemi ile ilgili olarak 28 Mayıs 1905'te Seraskerliğe çektiği şifreli telgrafında, daha fazla bilgiye yer vermiştir;⁷²³ Trablusgarp'a her yıl av için çok sayıda Yunan süngerci gemisinin geldiğini, hemen hemen senenin üçte bir müddetini burada geçirdiklerini, sahilin belirli yerlerinde ve hükümet tarafından verilen resmi ruhsatla av işini gördüklerini, ancak, bu durumun aksine ve alışılmadık bir şekilde iki gün evvel saçtan imal edilmiş Yunanlıların, Binbaşı İstamati komutasındaki, 500 tonilatonluk ve iki küçük toplu, 62 silahlı askeri taşıyan Girit vapurunun limana geldiğini,⁷²⁴ süngercilere nezaret etmek, hastalarını tedavi ve dalgıçların derin yere inmelerini gözetlediklerini, merkezi Trablusgarp limanı olmak üzere bütün sahili dolaşıp duracaklarının ifadelerinden anlaşıldığını, yazmıştır. Ellerinde bu geminin hal ve hareketini takip edecek gemi bulunmadığını belirten Recep Paşa, söz konusu gemiyle ilgili olarak nasıl bir yol izlenilmesinin bildirilmesini de istemiştir.⁷²⁵ Kendisine gelen bu telgrafları Bâb-ı Âli'ye arz eden Serasker Rıza Paşa da mevcut kuvvetlerle bir şey yapılamayacağını yazmış, hükümeti haberdar ederek izlenecek yol ile ilgili emir ve iradeyi beklemiştir.⁷²⁶

B – Fırka Komutanlığı Sırasında II. Abdülhamit'i Tahttan İndirme Planları ve Recep Paşa'nın Tutumu

Recep Paşa'nın isminin karıştığı önemli olaylardan bir tanesi, 1902 yılında cereyan eden II. Abdülhamit'i tahttan indirip Meşrutiyet idaresini yeniden yürürlüğe koyma teşebbüsüdür.⁷²⁷ Bu olayın en önemli simalarından olan Prens Sabahattin ve İsmail Kemal, Recep Paşa'nın yaveri olan Şevket Beyle görüşmek üzere Malta'ya gitmişlerdir. Bu görüşmede Fazlı Bey de bulunmuştur.⁷²⁸ Tasarlanan plana göre; Trablusgarp'tan alınacak askeri birlik, temin edilecek vapurlarla Saroz Körfezi veya Selanik'e çıkarılacak, İngiliz filosu tarafından desteklenecek olan bu hareketle

⁷²² BOA., Y. PRK. ASK., nr.162/14-1, 11 Haziran 1316.

⁷²³ BOA., Y. PRK. ASK., nr.162/14-2, 15 Mayıs 1316.

⁷²⁴ BOA., Y. PRK. ASK., nr.162/14-2, 15 Mayıs 1316.

⁷²⁵ BOA., Y. PRK. ASK., nr.162/14-2, 15 Mayıs 1316.

⁷²⁶ BOA., Y. PRK. ASK., nr.162/14-3, 28 Safer 1318.

⁷²⁷ Sina Akşin, *Şeriatçı Bir Ayaklanma 31 Mart Olayı*, İstanbul, İmge Kitabevi, 1994, s. 255.

⁷²⁸ Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, İstanbul, Tan Matbaası, 1945, s. 155.

Arnavutluk'ta ayaklanma çıkarılacak ve bu yolla Padişah, Meşrutiyeti yeniden yürürlüğe koymak zorunda bırakılacaktı.⁷²⁹ Şevket Bey, bu fikrin Recep Paşa tarafından da tasvip edildiğini ifade ettikten sonra, Arnavutluk'ta çıkacak bir hadisenin yabancı müdahalesine yol açacağı gerekçesini ileri sürerek, Arnavutluk yerine askerlerin Dedeoğaç'a çıkarılmalarının daha doğru olacağını ifade etmiştir.⁷³⁰ Görüşmede, Sabahattin Bey, Şevket Bey'in söylediklerine ilave olarak, İstanbul dışında yapılacak bir hareketin Sultan II. Abdülhamit'e vakit kazandıracığını, dolayısıyla girişilecek bir hareketin doğrudan doğruya başkentte hazırlanmasının daha uygun ve tehlikesiz olduğunu bildirmiştir.⁷³¹ Malta görüşmeleri sonunda alınan karara göre, Trablusgarp'ta bulunan askeri fırkadan temin edilecek birkaç tabur asker manevra bahanesiyle Çanakkale Boğazı'ndan yabancı bandıralı bir gemiyle geçirilerek İstanbul önlerine getirilirken, İstanbul'dan sağlanacak destekle güçlendirilerek hükümet etkisiz hale getirilecek ve Kanun-u Esasi'nin yeniden yürürlüğe konması sağlanacak, ayrıca, önceden alınacak tedbirlerle yabancı müdahalesine de fırsat verilmeyecekti.⁷³² İşin askeri kısmını üstlenen Şevket Bey, Recep Paşa'yı ikna etmek üzere Trablusgarp'a dönerken; olayın siyasi ve mali yönü ile gemi bulma işini de Sabahattin, İsmail Kemal ve Fazlı beyler üstlenmişlerdi.⁷³³

Şevket Bey'in Recep Paşa'yı ikna ettiğine dair haberin ulaşması üzerine Sabahattin Bey hemen harekete geçerek para bulma yoluna giderken, İsmail Kemal Bey de Londra Elçiliği Başkatibi olan Reşit Sadi Bey aracılığıyla İngiliz siyaset adamlarıyla temasa geçmiş ve girişilecek bir harekette yardım görecekları vaadini almıştır. Fazlı Bey ise Atina'ya giderek ihtiyaç duyulan vasıflarda gemi bulma işiyle uğraşmıştır. Bir süre sonra, istenilen gemilerin buradan temin edilmesinin mümkün olacağı intibahıyla Paris'e dönmüştür.⁷³⁴ Prens Sabahattin ve Reşit Sadi beyler de önemli miktarda şahsen borçlanmışlardır.⁷³⁵ Ayrıca, bu işle uğraşan Reşit Sadi Bey

⁷²⁹ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi...**, C: IX, s. 244.

⁷³⁰ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, C: I, Kısım: I, Ankara TTK. Basımevi 1991, s. 299; A. Bedevi Kuran, **İnkılap Tarihimiz...**, s. 155; Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, 3. bs., Ankara, İmge Yayınları, 2001, s. 65.

⁷³¹ Ahmet Bedevi Kuran, **a.e.**, s. 156.

⁷³² **a.e.**, s. 156.

⁷³³ Yusuf Hikmet Bayur, **a.e.**, s. 299; Ahmet Bedevi Kuran, **a.e.**, s. 156.

⁷³⁴ Yusuf Hikmet Bayur, **a.e.**, s. 299; Ahmet Bedevi Kuran, **a.e.**, s. 156.

⁷³⁵ Yusuf Hikmet Bayur, **a.e.**, s. 299.

başkatıplık görevinden de istifa etmiştir.⁷³⁶ Girişilecek harekatta önemli görevler alan söz konusu kişiler değişik yerlerde temaslarını sürdürürken İsmail Kemal Bey'den bir süre haber alınmamıştır. Bu arada Reşit Sadi Bey Trablusgarp'a giderken, Sabahattin ve Fazlı beyler Atina'ya gitmişlerdir.⁷³⁷ Atina'da toplanan komite üyeleri durumu değerlendirirken; İsmail Kemal Bey'in şüphe uyandırıcı hareketleri, Yunanlı bir zabıt ile aralarındaki görüşme ve yakınlık rahatsızlık uyandırmıştır.⁷³⁸ Diğer taraftan İsmail Kemal Bey'in darbe teşebbüsüne Yunan Kralı ve Mısır hidivini de karıştırmak istemesi ve girişimi bunların yardımıyla gerçekleştirmek istemesi de komite üyeleri arasında hoş karşılanmamıştır.⁷³⁹ Ancak, Yunanistan'dan beklenen yardımın sağlanmaması, Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa'nın da desteğinin sağlanmasını şart koşan İsmail Kemal Bey'in harekattan vazgeçmesi, İsmail Kemal Bey'in içinde bulunmayacağı bir eyleme Recep Paşa'nın da destek vermemesi, eylemin fiiliyata girişmeden sona ermesine sebep olmuştur.⁷⁴⁰ Darbe teşebbüsü neticesiz kalınca, Prens Sabahattin ve arkadaşları Paris'e dönmüşlerdir.⁷⁴¹ Darbe teşebbüsüne hatıralarında yer vermiş olan Ali Haydar Mithat, İngiliz Bankerlerinin girişim için borç para verdiklerini, Mısır Hidivi'nin de maddi yardımda bulunduğu gibi, Sultan Abdülhamit'i de olaydan haberdar ettiğini, Arnavutluk'a asker çıkararak buranın bağımsızlığını sağlamayı İsmail Kemal Bey'in istediğini, bu teklifinin ihanete yanaşmayan Recep Paşa tarafından reddedildiğini yazmıştır.⁷⁴² Trablusgarp'ta sürgün yaşayan ve bu vesile ile Şevket Bey'le yakınlık kurmuş olan Ahmed Cevat Emre ise, Recep Paşa'nın, tam eyleme girişileceği sırada verdiği karardan vazgeçtiğini ileri sürmüştür.⁷⁴³

Olayın önemli simalarından olan ve bu iş için başkatıplık görevinden istifa eden Reşit Sadi Beyin anılarında da olayla ilgili önemli izahlar yer almaktadır. 1902 Şubat'ında Londra Osmanlı Sefareti Başkatibi olan Reşit Sadi Beyin anılarında, Sultan Abdülhamit'i hal' etmek ve 93 tarihli Kanun-u Esasi'yi yeniden yürürlüğe

⁷³⁶ Ahmet Bedevi Kuran, **İnkılap Tarihimiz...**, s. 159.

⁷³⁷ **a.e.**, s. 159.

⁷³⁸ **a.e.**, s. 159.

⁷³⁹ **a.e.**, s. 164.

⁷⁴⁰ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı...**, s. 300.

⁷⁴¹ Ahmet Bedevi Kuran, **a.e.**, s.331.

⁷⁴² Yusuf Hikmet Bayur, **a.e.**, s. 300.

⁷⁴³ Ahmet Cevat Emre, *İki Neslin Tarihi*, İstanbul, Nurgök Matbaası, 1960, s. 80; Yusuf Hikmet Bayur, **a.e.**, s. 300.

koyma keyfiyeti, Cami Beye yazdığı notlarda gayet açık bir şekilde izah edilmektedir.

Reşit Sadi Bey, önce Prens Sabahattin ile görüştüğünü zikreden ilk görüşmesini, “Karşıma küçük yapıda Çinli ve Japonyalıya benzer bir adam çıktı. Bu adam Sabahattin Bey idi” sözleriyle ifade ediyordu. Daha sonra İsmail Kemal beyle görüştüğünü, İsmail Kemal Beyin Abdülhamit’i tahttan indirmek için hazırlanan planları, Trablusgarp kumandanı Müşir Recep Paşa ile yaveri kaymakam Şevket Bey vasıtasıyla haberdar ettiğini ve muvafakatini aldığını söylemişti.

Harekatın askeri kanadını Müşir Recep Paşa yerine getirecek, kiralanan vapurlara bindirilen Trablusgarp’taki askerler, Çanakkale boğazından geçirilip İstanbul’a çıkarılacak, Topkapı Sarayı basılacak, Sancağı Şerif çıkarılacak, halkı da yanlarına alarak Abdülhamit tahttan indirilecekti. Bu iş için mevcut para bir İngilizden temin edilecek, bir miktarı Recep Paşaya gönderilecekti.

Bu planı Müşir Recep Paşa ile görüşmek için Trablusgarp’a giden Reşit Sadi Bey, Paşa’nın bu plandan haberdar olmadığını hayret içinde öğrenmiş fakat, yapılan birkaç toplantıda Recep Paşa’nın bu plana olumlu yaklaşımı sağlanmıştı. Bu sırada Atina’ya gelen Prens Sabahattin ve İsmail Kemal Beylerle görüşen Reşit Sadi Bey, özellikle İsmail Kemal’in, Yunan Kralının yaverlerinden birinin evinde misafir olması ve gerekli vapurların henüz kiralanmamış olması, Reşit Sadi Beyi umutsuzluğa düşürmüştü. Bu arada Mısır Hidivinin bu plan için tahsis ettiği paranın Londra’ya gönderilmiş, Reşit Sadi Beye parayı tahsil için bir çek verilmiş, Reşit Sadi Bey çeki tahsil etmek için bankaya gittiğinde, paranın İsmail Kemal bey tarafından tahsil edilmiş bulunduğunu, hayretle öğrenmişti.

Bu olayı anlatan Reşit Sadi Bey, “Türklüğün gururunu kurtarmak için, alınan borç parayı 13 günde ödediğini” ifade ediyordu.

Fakat, daha sonra yapılan görüşmede Recep Paşa’ya bir miktar paranın verilmesi (üç bin Sterlin gibi) konuyu daha ciddi bir hale sokmuş, Reşit Sadi Beyin vapura bineceği gün kumandanlık dairesinde Recep Paşa ve yaveri Şevket Bey arasında geçen sonuncu müzakerede, Şevket Beyin hemen askeri hazırlıklara başlanması hususunda Recep Paşayı tazyik etmesi, Paşayı mizacı hilafına sert bir

ifadeyle Şevket Beyi reddetmesi ve Şevket Beyin çok müteessir bir halde ve bu arada Paşaya verilen kırmızı mühürle kapatılmış bulunan para zarfını Reşit Sami Beye iade etmesi üzerine, denizaşırı bir menfadan II. Abdülhamit'e karşı girişilecek bir hareket son bulmuştu.⁷⁴⁴

C – Recep Paşa'nın Fırka Komutanı Olarak Trablusgarp'taki Askeri Faaliyetleri

1 - Fırka İçin Silah İsteği

Kuzey Afrika'daki son toprakları olan Trablusgarp ve Bingazi üzerindeki yabancı devletlerin emperyalist emellerinin farkına varan Osmanlı devlet adamları olaya karşı duyarlı davranmış ve gerekli uyarılarda bulunmuşlardır.⁷⁴⁵ Muhtemel İtalyan saldırısına karşı koymak maksadıyla, Sultan II. Abdülhamit tarafından da desteklenen bazı girişimlerde bulunulmuştur. Mahalli güçlerden, emperyalistlerin emellerini engellemek için, istifade etmeye çalışılmış bu amaçla önemli bir tarikat olan Medeniyye'nin faaliyetleri desteklenmiştir. Bu faaliyetlerin önemli gayesi sömürgecilere karşı mücadele etmek olmuştur. Bölgede bulunan bir diğer tarikat ve en nüfuzlu olanı Sünusiler idi. Osmanlı yönetimi, Sünusileri de İtalyan tehlikesine karşı koymak için önemli bir güç olarak görmüştür.⁷⁴⁶ Sömürgecilere karşı başvuru en önemli durumlardan bir tanesi de bölgede bulunan askeri kuvvetleri yeni silahlarla donatmak ve muhtemel bir saldırıya karşı gerekli savunma tertibatını almaktı. Trablusgarp Fırkasına ihtiyaç duyulan topların satın alınması için, yeni tip silahlar takip edilmiştir. Bu çerçevede yeni silahları görmek ve seçim yapmak maksadıyla Prusya'nın Ren ve Vestefalya eyaletlerinde imal edilip Düseldorf'ta sergilenen silahları yerinde görmek için, Tophane-i Amire Meclisi Tecrübe ve Muayene Dairesi üyelerinden topçu miralayı Hurşit Efendi tayin edilmiş ve yanına da Necmeddin Efendi verilmiştir.⁷⁴⁷ Trablusgarp'a sevk edilecek yeni asker ve tabur mevcutlarının istenilen seviyeye çıkarılıp çıkarılmadığı, gönderilecek topların

⁷⁴⁴ Bu hatırat, Abdülhamit'in halli için Trablusgarp'ta yapılan görüşmelerde, Müşir Recep Paşa'nın yaveri sıfatıyla yanında bulunan Cami Beyin torununun hanımı olan **Sema Baykurt**'un uhdesinde bulunan **Cami Beyin özel arşivinden** alınmıştır. Bu bilgilerden dolayı, Sema Baykurt Hanım Efendiye teşekkürü bir borç biliriz.

⁷⁴⁵ İsrail Kurtcephe, **Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)**, Ankara TTK. Basımevi, 1995, s. 19.

⁷⁴⁶ Özcan Mert, "**Osmanlı Belgelerine Göre Banco di Roma'nın Trablusgarp'taki Faaliyetleri**", **Bellekten**, C: LI, S. 200'den Ayrıbasım, Ankara TTK. Basımevi, 1987, s. 832.

⁷⁴⁷ BOA., **Y. MTV.**, nr.229/71, 28 Muharrem 1320.

nereden tedarik edileceği, Sadaret tarafından 27 Mayıs 1902'de Seraskerliğe bildirilmiştir.⁷⁴⁸ Söz konusu asker ihtiyacını karşılamak için, Dördüncü ve Beşinci Ordu'lardan 4.239 askerın ayrılması kararlaştırılmış, ilk etapta 1.539'u Mekke vapuruyla Trablusgarp'a gönderilmiştir. 2.700'ü de iskelelere indirilmekte olduğu haber verilmiştir.⁷⁴⁹ Topların nereden ve nasıl tedarik edileceği konusunda da, her türlü ihtimali göz önünde bulundurmak, askeri fırkayı güçlendirip sömürgecilere karşı güçlü duruma getirerek ve topçu bataryalarının seri ateşli toplarla teçhiz edilmesi kararlaştırılmış, bu gaye ile iki bataryalık seri ateşli topun her türlü mühimmat ve levazımının satın alınması hususunda da, Hurşit Bey'in görevlendirildiği hatırlatılmıştır. Ayrıca, bu yolla topların satın alınmasının uzun zaman alacağı göz önünde bulundurularak ve bölgenin de hassasiyetine dikkat çekilmiş, silah ihtiyacının seri bir şekilde karşılanması için, altı bataryalık Manatelli sahra topunun beşer yüz atım cephanesiyle birlikte bölgeye sevk edilmesi için ilgililere talimat verilmiştir.⁷⁵⁰

2 - Recep Paşa'nın Grames ve Gat Bölgesindeki Askeri Birlikleri Arttırma İsteği

Bir taraftan giderek kendini hissettirmeye başlayan İtalyan baskısı, diğer taraftan Fransızların Osmanlı topraklarına doğru yayılmaya devam etmeleri ve Gat yakınlarına kadar sokulmaları üzerine, Recep Paşa, Seraskerliğe çektiği 27 Temmuz 1902 tarihli şifreli telgrafında yapılması gerekenlerle ilgili görüşlerini aktarmıştır;⁷⁵¹ Fransızların Gat ve Grames taraflarına doğru cereyan eden saldırılarının önünü almak için, söz konusu mevkiye yeni kuvvet göndermek gerektiğini, bunun için o civardaki yerli kuvvetlerden de istifade edilerek teşkil edilecek heyecanlı birliklerin, düşman taarruzunu engellemek için yeterli olacağını, siyasi hinterlandın da bize sağladığı salahiyyetten istifade edilerek daha kuvvetli birliklerin tertip edilmesi ve bunlara alınacak fertler ve görevlendirilecek memurların, mahalli lisana aşına olmalarına dikkat edilmesi, şeklindeki tavsiyelerinden sonra, bunlarla birlikte, bölgede Halifeliğin etkisini arttırmak için, Halifelik adına aşiretlerin arasında

⁷⁴⁸ BOA., Y. MTV., nr.230/119, 21 Safer 1320.

⁷⁴⁹ BOA., Y. MTV., nr.230/119, 21 Safer 1320.

⁷⁵⁰ BOA., Y. MTV., nr.230/119, 21 Safer 1320.

⁷⁵¹ BOA., Y. PRK. ASK., nr.183/62-1, 21 Rebiülahir 1320.

dolaşmak üzere doğu ve batı bölgelerine gönderilecek görevlilerle ciddi hizmetlerin ifa edilmesi mümkündür, demiştir.⁷⁵²

Trablusgarp'ın maruz kaldığı tehlike ve bunu önlemeye yönelik tedbirler konusunda ciddi girişimlerde bulunulurken, alınan karar ve verilen emirlerin seri bir şekilde işleme konmadığı veya konamadığı da anlaşılmaktadır. Son olarak Recep Paşa'nın, Fransızların tecavüzlerini Seraskerliğe bildirmesi üzerine, Serasker Rıza Paşa, 27 Temmuz 1902'de Erkan-ı Harb Dairesi'ne yazdığı yazıda, bu konuya dikkat çekmiştir;⁷⁵³ Fransızların Gat'a 8-10 km. kadar yaklaştıklarını, bazı yerleşim yerlerinde insanları katlettiklerini ve askeri barakalarını inşa ettiklerini belirtmiş ve daha önce kararlaştırılan silahların hala gönderilmediğini şikayet etmiştir. Trablusgarp kumandanlığı tarafından kendisine arz edilen ve Sadarete bildirilen, daha sonra gereğinin yapılması için irade çıkan iki dağ topunun hala gönderilmediğini belirttiği yazısında, konuyla ilgili daha önce yapılmış olan yazışmaların tarih ve numaralarını veren Rıza Paşa, kendisi tarafından yazılan yazılara da hala cevap verilmemesinden yakınmıştır.⁷⁵⁴

3 - Yeni Askeri Fırka Teşkil Çalışmaları ve Recep Paşa'nın İstifa Girişimi

Yukarıda belirtildiği gibi, Trablusgarp topraklarına karşı yoğunlaşan işgalleri etkisiz hale getirmek maksadıyla başvuru edilen tedbirlerin başında, mevcut askeri birliklerin sayısını arttırmak ve bunları yerli güçlerden teşkil edilecek geçici birliklerle takviye etmektir. Halktan asker alınması ve bu hususta yapılacak işlemlerle ilgili olarak Trablusgarp yönetimi ve merkez arasında yoğun bir şekilde yazışmalar yürütülmüştür. 8 Eylül 1902'de Trablusgarp Vilayetinden çekilen şifreli telgrafta⁷⁵⁵; halktan asker alınması konusunda, Trablusgarp Fırka Komutanlığı tarafından bir yıl evvel talepte bulunulduğu hatırlatılmış ve yapılan yazışmalar sonucu bazı kararların alındığı hatırlatılmış, konuyla ilgili çıkan irade ve hazırlanan nizamnamenin Seraskerlik tarafından 25 Kasım 1901'te Trablusgarp Komutanlığı'na tebliğ edildiği

⁷⁵² BOA., Y. PRK. ASK., nr.183/62-1, 21 Rebiülahir 1320.

⁷⁵³ BOA., Y. PRK. ASK., nr.183/62-2, 21 Rebiülahir 1320.

⁷⁵⁴ BOA., Y. PRK. ASK., nr.183/62-2, 21 Rebiülahir 1320.

⁷⁵⁵ BOA., Y. PRK. BŞK., nr.67/15-1, 1 Eylül 1318.

belirtilmiştir.⁷⁵⁶ Yeni teşkil edilecek ve halktan oluşturulacak birliklerle ilgili olarak Askeri Komisyon tarafından tanzim edilip Saray tarafından kabul edilen nizamnameye göre; Halktan oluşturulacak neferlerin bir yıl süreyle askerlik yapmaları, ilk başlarda teşkil edilecek bu birliklerde, teğmen ve üsteğmen, hatta fevkalade durumlarda bir defaya mahsus olmak üzere kolağalık rütbelerinin halkın ileri gelenlerinin çocuklarına; tabur imamlığı ve alay müftülüğü rütbeleri de mahalli alimlerin muktedirlerinden talip olanlara tevcih edilmesi öngörülmüştür.⁷⁵⁷ Bu nizamname çerçevesinde halktan asker alınması çalışmalarına başlanmıştır.

Valiliğin yazısında, satın alınması gereken silah ve mühimmata karşılık olmak üzere; Vilayetin ileri gelenlerinin bazı taahhütlerde buldukları da belirtilmiştir. Belediye gelirlerine gelince; temizlik işleri, aydınlatma maaş vs. masraflar düşüldükten sonra 319.659 kuruş bir meblağ kaldığı,⁷⁵⁸ bu meblağın belediyeden alınması halinde ifa edilmekte olan muhtelif hizmetlerin, inşaat ve tamirat ve yol yapımı gibi çalışmaların zarar göreceği ve bu durumun ise memleketin imarı ve terakkiyatı açısından kötü tesir bırakacağı ifade edilmiştir. Belediye gelirlerindin pek bir şeyin ayrılamayacağı anlaşılmıştır. Bunun dışında, Vilayetin vergi gelirlerine zam yapılması belli zamanlarda baş vurulan durumlardan biri olmuştur. Ancak, hali hazırda böyle bir yola gidilmesinin halkın üzerinde olumsuz etki yapacağı ve bu yola başvurulmasının mahzurlu olacağı da yazılmıştır. Valiliğin yazısında, şimdilik belediye gelirlerine dokunulmaması dileğinde bulunurken, bir kısım hayvan vergileriyle öşür vergisinin oranında hafif bir artışın yapılabileceği, bu yolla iki milyonu aşan bir karşılığın bulunabileceği, ayrıca, Vilayet dahilinde satılabilecek tahminen 15-20 bin lira değerinde arazi olduğu da ilave edilmiştir.⁷⁵⁹ 13 Eylül 1902'de Saraydan Trablusgarp Valiliğine gönderilen iradede; İstanbul'da bulunan Trablusgarp kökenli bazı zatlarla müzakere yapıldığı, Trablusgarp'ın her türlü ihtimale karşı askeri kuvvetlerle korunması ve bunun da orada mevcut kuvvetlerle gerçekleştirilmesi gereği üzerinde durulduğu, alınacak askerlerin vilayette istihdamları ve nizamiyede bulundurulma sürelerinin iki yıl ile

⁷⁵⁶ BOA., Y. PRK. BŞK., nr.67/15-1, 1 Eylül 1318.

⁷⁵⁷ BOA., Y. PRK. BŞK., nr.67/15-1, 1 Eylül 1318.

⁷⁵⁸ BOA., Y. PRK. BŞK., nr.67/15-1, 1 Eylül 1318.

⁷⁵⁹ BOA., Y. PRK. BŞK., nr.67/15-1, 1 Eylül 1318.

sınırlandırılması, halkın ileri gelenlerinin çocuklarına yüzbaşılığa kadar olan subaylık rütbelerinin verilmesi, Vilayetin merkezinde bir askeri idadi okulunun açılması, zikredilen zatların Valilikle yapılacak görüşmelerden sonra on bin lira yeni bir gelirin sağlanmasının muhtemel olduğu bildirilmiştir.⁷⁶⁰ İradeyle, söz konusu masraflar için Vilayet gelirlerine 15-20 bin liralık bir zammın mümkün olup olamayacağı, halkın ileri gelenlerinin telaffuz ettikleri şekilde 100.000 liranın toplanıp toplanamayacağı sorulmuş ve acilen cevap verilmesi emredilmiştir.⁷⁶¹

Trablusgarp Valiliğince yeni bir askeri fırka ve ahaliden teşkil edilecek askerleri eğitmek maksadıyla; piyade sınıfında Birinci Fırka muallimi Miralay Mehmet Faik, İkinci ve Üçüncü Ordu muallimleri binbaşı İsmail Cemil ve Halil Sami, süvari sınıfından İkinci Ordu muallimi Miralay Suphi ve Hassa Süvari Beşinci Alayı muallimi kaymakam Şevket beyler, topçu sınıfından da Kara Mühendishanesi eğitim muallimi Kaymakam Rıza Beyle yaverandan Kolağası Mehmet Nüsret Efendi seçilip tayin edilmiş ve ilgililere tebliğ edilerek Trablusgarp'a gönderilmişlerdir.⁷⁶² Daha sonra, bunlardan Miralay Mehmet Faik, Kaymakam Şevket ve Binbaşı İsmail Cemil beylerle yaver Kolağası Mehmet Nüsret Efendi bazı mazeretlerle İstanbul'a dönmüşken, diğerleri görevlerini tamamladıktan sonra İstanbul'a geri dönmüşlerdir.⁷⁶³

Trablusgarp Komutanlığı boyunca büyük bir gayretle çalışmasını sürdüren Müşir Recep Paşa; fırka için silah talebi, yeni bazı birliklerin teşkil edilmesi ve benzeri girişimlerinin sonuçsuz kalması ve isteklerinin tam olarak karşılanmaması kendisini, Fırka Komutanlığı'ndan istifa etme durumuna kadar getirmiştir. Bu yüzden, taleplerinin karşılıksız kalması veya cevaplandırılmaması sebebiyle sıkıntıya düşmüş ve çalışma azmi zarara uğramıştır.⁷⁶⁴ Nitekim, 25 Aralık 1903'te Seraskerliğe gönderdiği kısa şifreli telgrafında, arz ettiği maruzatına cevap verme iltifatında bulunulmadığını belirtmiş, bu durumun kendisini emrinde çalışanların karşısında ümitsizliğe düşürdüğünü, bu durumun özel bir sebebi varsa kendisine bildirilmesini ve böyle bir durumda gereğini yapmak için, süratle istifaya hazır

⁷⁶⁰ BOA., Y. PRK. BŞK., nr.67/15-2, 10 Cemaziyelahir 1320.

⁷⁶¹ BOA., Y. PRK. BŞK., nr.67/15-2, 10 Cemaziyelahir 1320.

⁷⁶² BOA., Y. MTV., nr.247/82, 10 Rebiülahir 1321.

⁷⁶³ BOA., Y. MTV., nr.247/82, 10 Rebiülahir 1321.

⁷⁶⁴ BOA., Y. PRK. ASK., nr.210/17, 6 Şevval 1321.

olduğunu arz etmiştir.⁷⁶⁵ Bunun üzerine, istifası kamul edilmediği gibi, merkezden gelen emir doğrultusunda, halktan oluşturulacak yeni askeri kıtaların teşkil edilmesi cihetine gidilerek, Trablusgarp'ta asker alımı için sekiz ayrı bölgeye ayrılmıştır. Böylece, Recep Paşa'nın teklif ettiği yeni askeri fırka teşkili bir noktaya kadar gerçekleştirilmiş olacaktır.

4 - Trablusgarp Vilayetinin Asker Alımı İçin Sekiz Ayrı Bölgeye Ayrılması

Halktan oluşturulacak askeri kıtalar ile ilgili tebliğ edilen, yukarıda değindiğimiz, nizamname çerçevesinde çalışmalar sürdürülürken, Trablusgarp Askeri Fırkası'nın takviyesi ve Trablusgarp'taki bu askeri düzenlemeleri tatbik etmek için, Maiyet-i Seniyeden Harbiye Birinci Feriki Abdullah Paşa'ya görev verilmiş,⁷⁶⁶ yine harbiye subaylarından münasip ve muktedir birkaç subayın ayırdedilip askeri düzenlemeleri yürütmekle vazifelendirilmeleri kararlaştırılmıştır. Söz konusu şahıslar askeri düzenlemeleri iki ay zarfında tamamlayıp geri dönmeleri, Fırkanın büyük çaplı mavzer tüfekleriyle silahlandırılması uygun görülmüş olup, tüfeklere ait fişekleri imal için tophanede makinelerin mevcut olduğu ifade edilmiştir. Söz konusu makinelerin halihazırda çalışmadığı ve istenen fişeklerin imal edilebilmesi için küçük bir tadilatın yapılmasından sonra istenilen şekilde imalatın yapılabileceği tebliğ edilmiştir.⁷⁶⁷ Askeri işlemler için Trablusgarp Vilayeti sekiz ayrı bölgeye taksim edilerek, nüfus sayımının tamamlanmasıyla asker alımına başlanılacaktı. Nüfus sayımının tamamlanmadığı yerlerde Abdullah Paşa, askeri düzenlemelerle birlikte nüfus yazımına da nezaret ederek yardımcı olacak, askeri alımlar için kuraya dahil olan neferler önce Trablusgarp Fırkasına tevzi edilecek ve böylece kuraya dahil olan neferlerden teşkil edilecek yeni birliğin mevcuduna göre, ne kadar taburun teşkil edilebileceği belirlenecek, gerekli subay ve komutanlarla, bir yıllık veya en azından altı aylık ihtiyaçlarının neler olduğu tespit edilerek gerekli yerlere tebligat yapılacaktır. Tophane Müşiri Zeki Paşa tarafından da; ambarlarda 48.344.390 büyük çaplı mavzer fişeğinin mevcut olduğu, her bir tüfeğe 500 fişeğin

⁷⁶⁵ BOA., Y. PRK. ASK., nr.210/17, 6 Şevval 1321.

⁷⁶⁶ BOA., Y. PRK. ASK., nr.217/77, 16 Rebiülevvel 1322.

⁷⁶⁷ BOA., Y. PRK. ASK., nr.217/77, 16 Rebiülevvel 1322.

düştüğü bildirilmiştir.⁷⁶⁸ Ayrıca, Hanry Martini tüfekleri için de fişek imalatının yapılabileceği ilave edilmiştir. Büyük çaplı mavzer tüfeğiyle silahlandırılacak neferlerden oluşan on yedi taburun her birine 17 bin tüfek ve yeni teşkil edilecek fırkalar için de toplam 34 bin adet büyük çaplı mavzer tüfeği, bu tüfeklerin her birine birer sandık hesabıyla 34 bin sandık cephanenin temin ettirilmesi ve fişeklerinin imal edilmesi için mahallinde imalathanenin tesis edilmesi öngörülmüştür.⁷⁶⁹ Şu anda Trablusgarp'ta bulunan sahra toplarının sekiz cm.lik eski çembersiz ve dağ toplarının da altı cm.lik eski toplardan ibaret bulunduğu, meydana gelecek muhasarada ve hücumlara karşı gereği gibi müdafaa kabiliyetini gerçekleştirmek için daha güçlü ve seri ateşli silahlarla donanmanın gereğine değinilerek, takviye için büyük-küçük çaplı ne kadar topa ihtiyaç duyulduğunun da Abdullah Paşa tarafından tahkik edilerek bildirilmesi istenmiş, gelecek taleplere göre ihtiyacın tophane tarafından karşılanabileceksen hemen karşılanması, aksi takdirde Avrupa devletlerine süratli bir şekilde sipariş verilmesi de kararlaştırılmıştır.⁷⁷⁰

D – Recep Paşa'nın Vali Vekilliğine Atanması ve Bu Dönemde Bölgede Gelişen Olaylar

Recep Paşa, Trablusgarp vali vekilliğine atanmadan evvel valilik makamında Hafız Mehmet Paşa bulunmaktaydı. Hafız Mehmet Paşa, valilik görevine başlar başlamaz Trablusgarp'ın gelişmesi için hızla işe girişmişti.⁷⁷¹ Hızlı bir şekilde ıslahata başlamış, bazı tedbirleri acil bir şekilde yürürlüğe koymuş, resmi dairelere yazı göndererek bundan böyle hazineyi soyan, rüşvet alan kişilerin görevden alınacağını bildirmişti. Ancak, hükümetin zaaf ve gafletinden istifade ile mütegalibe haline gelmiş olan kesimler halkı hükümete karşı isyana tahrik etmiş; nüfus kayıtlarının yapılmasının daha fazla asker almaya yönelik olduğu, ağır vergilerin getirileceği şeklindeki sözleriyle halkı korkutmuşlardı. Bu tahrik amacına ulaşmış ve Cumapazarı denilen yerleşim yerinde memurlar taş ve sopalarla kovulmuşlardı.⁷⁷² Olayın büyüdüğünü gören Hafız Mehmet Paşa, Recep Paşa'ya giderek, “senin gibi

⁷⁶⁸ BOA., Y. PRK. ASK., nr.217/77, 16 Rebiülevvel 1322.

⁷⁶⁹ BOA., Y. PRK. ASK., nr.217/77, 16 Rebiülevvel 1322.

⁷⁷⁰ BOA., Y. PRK. ASK., nr.217/77, 16 Rebiülevvel 1322.

⁷⁷¹ İttihat ve Terakki'nin Kurucu Üyelerinden **Dr. REŞİD BEY'in HATIRALARI**, “Sürgünden İntihara”, Yayına Haz. Ahmet Mehmetefendioğlu, İstanbul, Arba Yay., 2. bs., 1993, s. 30.

⁷⁷² **Dr. Reşid...**, s. 31-35.

birisine güvendiğim için bu icraata teşebbüs ettim. Vilayetin istikbali müessir tedabir ittihazına mütevakkıftır. Askeri kuvvet ile muavenet edeceğinizi temin etmezseniz buradan dışarı çıkamam”⁷⁷³ deyip yardımını istemiştir. Recep Paşa, daha ihtiyatlı ve daha dikkatli bir şekilde ıslahata girişilmesi taraftarı olmasına rağmen, durumun nezaketi ve Valinin iyi niyetiyle samimiyetine inandığı için gerekli yardımda bulunacağını bildirmiş, askeri bir hareket gerçekleştirerek, olay çıkaranları ürkütmüş sükuneti sağlamıştı.⁷⁷⁴ Böylece, Hafız Mehmet Paşa’nın bölgedeki muvaffakiyeti ve önemli başarılarına imza atmasının önemli amillerinden biri ve en önemlisi; Recep Paşa gibi vatansever, gayretli, hamiyetli bir müşirin kumandan olarak kendisine yardımcı olmuş olmasıydı.⁷⁷⁵ Hafız Mehmet Paşa’nın hastalanması ve valilikten ayrılmasından Recep Paşa’nın vali vekilliğine atanmasına kadar geçen iki buçuk yıllık dönemde, idarede önemli bozukluklar baş göstermiş ve hükümet işlerinin aksamasına sebep olmuştur.⁷⁷⁶

1 - Recep Paşa’nın Trablusgarp Vali Vekilliğine Atanması

Trablusgarp Valisi Hafız Mehmet Paşa’nın rahatsızlanması ve vilayet işlerinin aksaması üzerine çeşitli yazışmalar gerçekleşmiştir. 1 Şubat 1904’te Sadarettin valiliğe çekilen şifreli telgrafta; bir müddetten beri valinin hanesinden çıkmadığı, vilayet işlerine ehemmiyet verilmediği, asker alımının gecikip ertelendiği ve bu durumun uygun görülmediği belirtilirken, ayrıca, validen de böyle bir şeyin beklenmediği ifadesine yer verilmiştir.⁷⁷⁷ Ayrıca, İslahat ve imar çalışmalarının tesirli bir şekilde yürütülmesi de istenmiştir. Bu arada Reji Nazırı’nın konsoloslardan bazılarıyla irtibat halinde olduğu, hükümet işlerini haber verdiği belirtilerek söz konusu kişi ile irtibatın sınırlandırılması da istenmiştir.⁷⁷⁸ Bu arada aynı gün Maliye Nezareti’ne de “mahremane”⁷⁷⁹ kaydı düşülen bir yazı gönderilerek, Trablusgarp Reji Nazırı’nın oradaki İngiliz konsolosunun akrabası olduğu, hükümet işlerini yabancılara haber verdiğinin anlaşıldığı, orada memuriyetinin devam etmesinin

⁷⁷³ Dr. Reşid..., s. 35.

⁷⁷⁴ a.e., s. 35.

⁷⁷⁵ a.e., s. 35.

⁷⁷⁶ a.e., s. 36.

⁷⁷⁷ BOA., A. MKT. MHM., nr.732/30-1, 14 Zilhicce 1321.

⁷⁷⁸ BOA., A. MKT. MHM., nr.732/30-1, 14 Zilhicce 1321.

⁷⁷⁹ BOA., A. MKT. MHM., nr.732/30-2, 14 Zilhicce 1321.

mahzurlu olduğu, tebdili ve yerine daha sağlam birinin tayini hakkında Reji Müdürü Mösyö Ramber nezdinde girişimde bulunulması talimatı verilmiştir.⁷⁸⁰

Valilik makamının fiilen boş olması, Vali Paşa'nın hastalığının giderek şiddetlenmesi üzerine, Recep Paşa 16 Nisan 1904'te Seraskerliğe şifreli bir telgraf çekmiştir. Telgrafında; Valinin Ramazan'dan (Aralık 1903) beri makamına gitmediğini, hastalığının giderek şiddetlendiğini, burada tedavisinin fayda etmediği gibi, buranın havasıyla iyileşmesinin de mümkün olmadığını belirtmiştir. Bu durumun bir süre daha devam etmesi halinde artık, vapurla dahi bir yere gönderilemeyeceğinin tabipler tarafından söylendiğini aktarmıştır. Valinin zayıflamış bedeninin hastalıktan, vilayetin de amirsizlikten kurtarılmasını arz ve ihtar etmiştir.⁷⁸¹ Recep Paşa'nın çektiği telgraf, Seraskerlik tarafından bir üst yazıyla Sadarete gönderilmiştir.⁷⁸²

Vali Paşa'nın hastalığı, vekalette bulunan Arif Bey'in beceriksizliği yüzünden durum giderek karışmaya başlamıştı. Bu arada Trablusgarp'tan İstanbul'a açık ve gizli bir çok yazılar yazılmaktaydı. Recep Paşa'nın, "memleket mahv oluyor merhamet ediniz de bir vali gönderiniz"⁷⁸³ şeklindeki tesirli yazısından sonra atama yapılmış, Recep Paşa, 24 Ekim 1904'te Vali Vekilliğine tayin edilmiştir.⁷⁸⁴

2 - Recep Paşa'nın Derne Dolaylarının Önemini Bildirmesi ve İngilizlerin Bölgedeki Yayılma Faaliyetleri

Recep Paşa, Trablusgarp'ın üzerindeki etkisini giderek arttıran ve emellerini gizleme ihtiyacı duymayan İtalya'ya karşı mücadele verdiği gibi, Mısır'ı işgal eden İngilizler ve Tunus'u işgal eden Fransızlarla da mücadele etmek zorunda kalmıştır. Çünkü, bu iki sömürgeci devlet de işgal ettikleri alanlarla yetinmeyip sömürge alanlarını genişletmek için her yola başvurmuşlardır. Recep Paşa, bir taraftan bunlara karşı mücadele verirken diğer taraftan da Bâb-ı Âli'yi uyarmak için sık sık telgraf çekmiş ve yazılar yazmıştır. 1 Nisan 1905'te Sadaret'e çektiği telgrafında, idaresi

⁷⁸⁰ BOA., A. MKT. MHM., nr.732/30-2, 14 Zilhicce 1321.

⁷⁸¹ BOA., Y. PRK. ASK., nr.216/63-1, 3 Nisan 1320.

⁷⁸² BOA., Y. PRK. ASK., nr.216/63-2, 29 Muharrem 1322

⁷⁸³ Dr. REŞİD BEY'in ..., s. 35.

⁷⁸⁴ BOA., İ. HUS., nr.108, 15 Şaban 1322/11 Teşrinsani 1320; İkdâm, Sayı: 5111, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324).

altında bulunan yerlerden biri olan Derne'nin durumunun nezaketine dikkat çekmiştir.⁷⁸⁵ İngilizlerin, Mısır Hidivliği vasıtasıyla sömürge alanlarını genişletmek için baş vurdukları yöntemlerden bir tanesinin, demir yollarını döşeyip belli yerlerde merkezler oluşturmak, olduğunu, bu bağlamda, Sellum limanına göz diken İngilizlerin, bu limanın Mısır'a ait olduğunu iddia ederek ele geçirme hazırlıklarına başladıklarını bildirmiştir.⁷⁸⁶ Sellum'da karakol inşaatı, Derne'ye telgraf hattının çekilmesi ve Mısır Hidivliği tarafından Bamba Limanında tesis edilmek istenen, bina ve bu konularla ilgili olarak Saray ve Bâb-ı Âli'ye çok sayıda yazı yazılmıştır.⁷⁸⁷ Recep Paşa, yazısında, Mısır Hidivliğinin Derne yakınlarına kadar demiryolu döşerken, bir şehir tesis etme ve Sellum limanını ele geçirme niyetinde olduklarını, İtalyanların ise, Derne'yi ele geçirmeye yönelik zararlı faaliyette bulduklarını yazmıştır.⁷⁸⁸ Bu zararlı faaliyetlerin ve bölgeye posta vasıtasıyla sokulan zararlı yayınların takibinin ehemmiyetine inanan Recep Paşa, postahane ve haberleşme işlerinde görevlendirilecek, Fransızca ve İtalyanca'yı bilen memurların istihdam edilmesinin mecburiyetine temas etmiştir. Recep Paşa, posta vasıtasıyla muhtelif milletlere ait çok sayıda mektup ve evrakın geldiğini, dil bilen memurlar vasıtasıyla bunların ayırt edilmesi ve bu yüzden yabancılar arasında bir arbedenin meydana gelmesini önlemek için ehliyetli kişilerin istihdam edilmesinin şart olduğunu, bu memurların seçilerek burada görevlendirilmeleri gerektiğini arz etmiştir.⁷⁸⁹

Diğer taraftan, Ağustos 1905'te Trablusgarp telgraf merkezine bırakılan bir telgraf, Osmanlı idaresinde rahatsızlığa sebebiyet vermiştir. Posta ve Telgraf Nezareti aracılığıyla telgraftan haberdar olan Saray, 11 Ağustos 1905'te Trablusgarp Valiliğine bir yazı yazarak; Sellum limanının İngilizler tarafından işgal olunduğunun Lazana(?) imzasıyla ihbar edildiği, bu haberin alınmasıyla birlikte maksadın ne olduğunun anlaşılamadığı, olayın gerçek olup olmadığının araştırılması ve bildirilmesi emredilmiştir.⁷⁹⁰ Recep Paşa, bir gün sonra Mabeyn'e yazdığı cevapta; telgrafı bırakan şahsın 18 yaşında serseri bir İtalyan olduğunu bildirmiş, bıraktığı

⁷⁸⁵ İsrail Kurtcephe, **Türk-İtalyan...**, s. 20.

⁷⁸⁶ **a.e.**, s. 20.

⁷⁸⁷ BOA., **A. MTZ. TG. DH.**, 6/4, 27 Rebiülahir 1323.

⁷⁸⁸ BOA., **A. MTZ. TG.**, nr.1/6, 25 Muharrem 1323.

⁷⁸⁹ BOA., **A. MTZ. TG.**, nr.1/6, 25 Muharrem 1323/19 Mart 1321.

⁷⁹⁰ BOA., **A. MTZ. TG. S.**, nr.21/6-1, 9 Cemaziyelahir 1323.

telgrafın da iptal edildiğini, durumun İtalya konsolosluğuna şiddetle ihbar edildiğini, konsolosun üzüntülerini ifade ettiğini, İtalya’da böyle serserilerin çok olduğunu, söz konusu şahsın hemen İtalya’ya iadesinin taahhüt edildiğini haber vermiştir. Recep Paşa, ilave olarak da, böyle bir girişimde bulunma amacının, İngilizlerin Bingazi’ye doğru ilerleyip istila ettiği haberini yayarak, İtalya’yı Trablusgarp’ı işgale davet etmeye yönelik bir hizmet olduğu düşüncesini akla getirdiğini ve durumun bundan ibaret olduğunu yazmıştır.⁷⁹¹

3 - İtalyan Basınında Trablusgarp ve İtalyan Göçmenler Meselesi

İtalyan hükümetleri ve basınının 1883 tarihinden itibaren Trablusgarp’ın işgalini açıkça tartışmaya başladıkları daha önce belirtmiştik. Özellikle 1900’lerden itibaren bölgedeki olaylarla ilgili, yoğun yazılar ve tartışmalar yaşanırken, özellikle Trablusgarp’taki Osmanlı idarecilerini zor durumda bırakmak ve buradaki emperyalist emellere karşı olan direnci kırmak için, İtalyan basınında yıpratıcı yazıların yazıldığı görülmüştür. Milan şehrinde yayınlanan bir gazetenin nüshasında; Trablusgarp’taki Osmanlı askerlerinin bazılarının maaş alamadıkları ve bu yüzden silah bıraktıkları iddiasını ortaya atmıştır. Söz konusu yayından Sarayın haberdar olması üzerine, Başkitabet vasıtasıyla Recep Paşa’ya bir yazı yazılarak olayın doğru olup olmadığı sorulmuştur. Söz konusu yazının doğru olamayacağı ve bu yüzden tekzip edilmesinin Padişahın emri olduğu tebliğ edilmiştir. Recep Paşa, yazdığı cevabi yazısında; burada katiyen öyle bir şey olmadığını,⁷⁹² Roma sefaretî aracılığıyla İtalyan gazetelerinde tekzip yazısı neşredileceğini ifade etmiştir.⁷⁹³

Osmanlı Devleti’nde, 1867 yılına kadar yabancılara gayri menkulün satışına izin verilmemiştir. 9 Haziran 1867 tarihli kanunla bu yasağa son verilerek satışa izin verilmiştir.⁷⁹⁴ Bu arada, İtalya ile imzalanan 23 Mart 1873 tarihli protokol ile de

⁷⁹¹ BOA., A. MTZ. TG. S., nr.21/6-2, 10 Cemaziyelahir 1323/12 Ağustos 1905.

⁷⁹² BOA., Y. PRK. UM., nr.75/36, 22 Safer 1323.

⁷⁹³ BOA., A. MTZ. TG. S., nr.21/2 21 Safer 1323/14 Nisan 1321/27 Nisan 1905.

⁷⁹⁴ Özcan Mert, “Osmanlı Belgelerine ...”, s. 836. Yabancılara emlak edinme izni verilmeden evvel de yabancılar değişik yollarla mülk edinmeye çalışmışlar ve bu yüzden Osmanlı İdaresine büyük sıkıntılar yaşatmışlardır. Yasak sürdüğü sırada yabancılar; emlak ve arazileri ele geçirmek için, gayri resmi yoldan satın aldıkları emlak eşleri veya akrabaları üzerine kaydettirmişler ve aralarında imzaladıkları senetlerle işi idare etmeye çalışmışlardır. Dolayısıyla muvazaalı işler çoğalmış, devlet yöneticileri bu durumun önüne geçmek ve Osmanlı vatandaşları lehine arazilerin değerinin artması için, yabancılara mülk edinme hakkının tanınması gerektiğini savunmaya başlamışlardır. (Bu konuda

İtalyanlara gayrı menkul edinme hakkı tanınmıştır. Bunu fırsat bilen İtalyanlar, özellikle 1890'lı yıllarda Trablusgarp ve Bingazi'ye önemli miktarda para aktarmışlar, siyasi emellerini gerçekleştirebilmek için iktisadi yönden bölgede güçlü hale gelmeye başlamışlardır. Durumun farkına varan Osmanlı yönetimi, ilgili makamlara, yabancılara emlak satılmasına izin verilmemesi konusunda tebligatta bulunmuştur. Bâb-ı Âli, İtalyan vatandaşlarına emlak satılmasının yasaklanamayacağını belirtmekle beraber, bu işlemlerin kontrol altında tutulmasını istemiştir.⁷⁹⁵ Bunu dikkate alan Trablusgarp yöneticileri, İtalyanlar tarafından satın alınan bazı arazilerin geri alınmasına muvaffak olmuşlardır.⁷⁹⁶ Bu arada, İtalya'dan Trablusgarp'a giderek artan göçmen akımı da dikkati çekmiştir. Recep Paşa, 3 Haziran 1905'te Sadarete yazdığı yazısında, İtalyanların Trablusgarp'a göçmen sevkine başlayacağını haber vermiştir. Göçmen akımı ile ilgili rivayetin kuvveden fiile geçmesinin her an başlayabileceğini belirten Recep Paşa, böyle bir durumun ciddi sıkıntılara yol açacağını, İtalyanların önemli bir üstünlük sağlamasına sebep olabileceğini ve Trablusgarp'ın iâşe işlemlerinin karşılanmasında ileride sıkıntıların yaşanabileceğine dikkat çekmiştir.⁷⁹⁷ Recep Paşa'ya yazılan 6 Haziran 1905 tarihli cevapta, Osmanlı topraklarında Hıristiyan muhacirlerin kabul edilmesinin yasak olduğu belirtilmiş ve İtalya'dan toplu halde göçmenin gelmesi halinde kabul edilmeyeceğinin konsolosa uygun bir dille aktarılması istenmiştir. Bunların dışında Trablusgarp'a gelen yabancılara emlak satışının resmen yasaklanamayacağı, ancak, siyasi mahzurları göz önünde bulundurularak vatandaşların arazilerini satmamaları hususunda mahalli idarecilerin nasihat ve tembihte bulunmalarının gizli bir şekilde gerçekleştirilmesi tavsiyesinde bulunulmuş ve bu yolla emlak satışının engellenmesi istenmiştir.⁷⁹⁸

daha fazla bilgi için, Bkz. Ahmed Cevdet Paşa, **Maruzat**, Yayına Haz. Yusuf Halaçoğlu, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1980, s.194-196.)

⁷⁹⁵ Özcan Mert, "**Osmanlı Belgelerine...**", s. 837.

⁷⁹⁶ **a.m.**, s. 837.

⁷⁹⁷ BOA., **A. MTZ. TG.**, nr.1/8-1, 21 Mayıs 1321.

⁷⁹⁸ BOA., **A. MTZ. TG.**, nr.1/8-2, 2 Rebiülahir 1323/24 Mayıs 1321.

4 – Recep Paşa'nın Yeniden Silah Ve Cephane İstekleri ve Sevkiyattaki Aksamalar

Trablusgarp ve Bingazi üzerine yakınlaşan tehlikeyi fark eden Padişah ve Bâb-1 Âli, burada bulunan askeri birliklerin silah ihtiyacının temini ve yeni silahlarla donatılmaları için teşebbüste bulunmalarıyla birlikte, bu teşebbüslerin kısa zamanda neticelendirilemediği, alınan kararların Padişahın onayından geçtiği halde, hemen yerine getirilemediği anlaşılmaktadır. Recep Paşa, 3 Ekim 1905'te Seraskerliğe gönderdiği yazısında, Trablusgarp için kararlaştırılan silahların hala gönderilmediğini Seraskerliğe bildirmiş, Seraskerlik tarafından bir gün sonra Sadarete ve buradan da Mabeyn'e durum arz edilmiştir.⁷⁹⁹ Bâb-1 Âli'den 12 Ekim 1905'te Seraskerliğe gönderilen tezkerede, Padişahın onayına rağmen, Trablusgarp Askeri Fırkası için öngörülen yeni silahların hala gönderilmediği hatırlatılmıştır. Yazıda, Trablusgarp Vilayetinin mevkisinin ehemmiyeti, yabancı emel ve maksatlarına hizmet edecek kolaylıklar ve fesadın zararlı neticelerine karşı, memleketin selametinin temini, Osmanlı Devleti'nin menfaat ve hukukunun korunması için silah ve mühimmatın süratli bir şekilde temin edilmesinin ehemmiyetine değinilmiş, talep edilen yeni silah ve mühimmatın biran evvel ikmal gerektiğine işaret edilmiştir. Sadaret yazısında; Seraskerlikten, Recep Paşa ile hemen muhabere edilmesi, hangi şeylerin noksan ve ne tür levazımata ihtiyaç görülmekte olduğunun öğrenilerek alınacak cevaba göre icabının yerine getirilmesi istenmiştir.⁸⁰⁰

Bâb-1 Âli'nin tezkeresi doğrultusunda harekete geçen Seraskerlik, Trablusgarp için bir ihtiyaç listesi tespit etmiştir; Serasker Rıza Paşa, Trablusgarp Fırkası için 35 bin adet büyük çaplı mavzer tüfeği, 18 kıta manatlı sahra topu, altı kıta çelik dağ topu ve bunlar için gerekli cephaneye ihtiyaç duyulduğunu, bu ihtiyaçların karşılanması için iradenin çıktığını, söz konusu emrin yerine getirilmesi için 3 Ekim 1905 tarihli tezkere ile Tophane Amirliğine tebligat yapıldığını hatırlatmıştır. Sözü edilen 35 bin büyük çaplı mavzer tüfeği için 17.500 sandık cephaneye gerektiğini, ancak, bu tüfeklere mahsus olarak Tophane Ambarında sadece

⁷⁹⁹ BOA., Y. A. HUS., nr.493/115, 5 Şaban 1323.

⁸⁰⁰ BOA., Y. PPK. ASK., nr.233/54, 29 Eylül 1321/13 Şaban 1323.

1.320 sandık cephanesini bulunduğunu belirtmiştir.⁸⁰¹ Rıza Paşa, ihtiyaç duyulan silah ve mühimmatın Trablusgarp'a yetiştirilmesi için gerekli teşebbüslerde bulunulduğunu ilave etmiştir. Trablusgarp Fırkasının altı aylık erzak ve tayinatının mahallince tedariki için tebligatta bulunulurken, ihtiyaç duyulan fişeklerin imal edilmesi ve yerine ulaştırılmasının zaman alacağından hareketle, Yemen'deki fişekhanelerin ıslah ve tanzimiyle mavzer fişeği imalatına yakında başlanılacağını, Karadeniz Boğazı Topçu Alayı nezdinde bulunan 2.800 sandık cephanenin üzerine, Tophane ambarında bulunan 1.200 sandık cephanenin ilavesiyle toplam 4.000 sandık cephanenin Trablusgarp'a gönderilmesinin kararlaştırılmış olduğunu bildirmiştir.⁸⁰² Trablusgarp ve Bingazi'de bulunan askeri birlikler için ihtiyaç duyulan silah, şarapnel kapsülü vs. mühimmat Şark Vapuru'na yüklenerek yola çıkarılmış ve 30 Mayıs 1906'da mahalline ulaştırılarak teslim edilmiştir.⁸⁰³

Trablusgarp'ın ehemmiyetine binaen ihtiyaç duyulan küçük çaplı silahların tespit ve tayini için de çalışmalar yapılmıştır. Askeri komisyon tarafından hazırlanan ve Sadarete sunulan raporda 12.000 küçük çaplı mavzer tüfeğine ihtiyaç duyulduğu kaydedilmiştir.⁸⁰⁴ Askeri komisyon tarafından tanzim edilen küçük çaplı mavzer tüfeği ve fişekleriyle ilgili mazbatada; 100 milyon fişeğe ihtiyaç duyulduğu, 50 milyonunun Almanya'ya sipariş verildiği, geri kalan 50 milyon fişeğin de yerli fabrikaların tadil ve ıslahıyla buralarda imal edilmesi ve 100.000 adet küçük çaplı mavzer tüfeğinin satın alınması için de daha önceden iradenin çıkmış olduğu, söz konusu satın alma ile ilgili tebligatın gerekli mercilere tebliğ edildiği belirtilmiştir.⁸⁰⁵

E – İtalya, İngiltere, Fransa'nın Bölgedeki Yayılma Faaliyetleri ve Başvurdukları Yöntemler

1 - "Trablusgarp İtalya Postanesi" Tabiri Meselesi ve Posta İhtiyat Sandığı'nı Kurmaları

İtalyanlar, 1883 yılından itibaren Trablusgarp'ta, dış hatlara yönelik çalışan denizyolu acentası sahibi olup, vilayetin dış ticaretinde birinci sıraya yükselmişlerdi.

⁸⁰¹ BOA., Y. MTV., nr.279/142, 22 Şaban 1323/8 Teşrinievvel 1321.

⁸⁰² BOA., Y. MTV., nr.279/142, 22 Şaban 1323/8 Teşrinievvel 1321.

⁸⁰³ BOA., Y. MTV., nr.287/55, 6 Rebiülahir 1324.

⁸⁰⁴ BOA., Y. MTV., nr.284/60-1, 22 Zilhicce 1323/3 Şubat 1321.

⁸⁰⁵ BOA., Y. MTV., nr.284/60-2, 16 Muharrem 1324.

İktisadi üstünlüklerini daha da ileri götürmek ve pekiştirmek isteyen İtalyanlar posta, nakliye ve seyahat işlerine de ilgi göstermişlerdir.⁸⁰⁶ İtalyanlar tarafından kurulup işletirilen Trablusgarp'taki postahaneler meselesi, yurtiçinde olduğu gibi yurtdışında da Osmanlı Devletini rahatsız etmiştir. Viyana, Waşington ve Roma'da toplanan uluslararası postahane kongrelerinde, İtalya tarafından kullanılan ve toplantı tutanaklarıyla kongre metinlerine dahil ettirilen, "Trablusgarp İtalya Postahanesi" tabiri, Osmanlı delegelerini son derece rahatsız etmiş ve bu tabirin metinlerden çıkarılması için, büyük çaba sarf etmelerine rağmen başarılı olamamışlardır. Daha önce toplanan Viyana ve Waşington kongrelerinde, söz konusu tabirlerin çıkartılması için Osmanlı delegeleri tarafından gösterilen bütün ısrarlara rağmen, İtalyan delegelerinin karşı muhalefetinden dolayı, kongre kararları ve metinlerine derc edilen "İtalya Trablusgarp Postahanesi" tabiri çıkartılmamış ve metinde yer almıştır.⁸⁰⁷ Viyana ve Waşington kongrelerinden sonra Roma'da da kongre toplanmış, bu kongreye katılan Osmanlı delegeleri itirazlarını devam ettirerek söz konusu tabirin çıkartılması için girişimde bulunmuşlar, isteklerinin kabul edilmemesi halinde kongre kararlarını imzalamayacaklarını belirtmişler ve protesto edeceklerini beyan etmişlerdir. Burada da İtalya delegelerinin devreye girerek, konunun siyasi bir mahiyet arz ettiği, kongrenin ilgi alanına girmediği tarzındaki savunmaları sonucu, tabir metinlerden çıkarılmamış, Osmanlı delegelerinin imza koymamaları ve protestoları bir netice vermemiştir.⁸⁰⁸

Trablusgarp'ta, İtalyanların mali yönden güçlü duruma geçme teşebbüslerine mani olmak isteyen Recep Paşa, 17 Şubat 1906'da, Sadarete müracaat ederek acilen Trablusgarp'ta Osmanlı Bankası'nın bir şubesinin açılması ricasında bulunmuştur.⁸⁰⁹ Recep Paşa'nın bu talebi üzerine, kısa bir süre sonra Trablusgarp'ta bankanın bir şubesi açılmıştır. Ancak, bankanın Trablusgarp'ta gelişmesini engellemek isteyen İtalyanlar, aynı yıl içinde "Posta İhtiyat Sandığı" kurmuştur.⁸¹⁰ Sandığın kurulduğunu Sadarete yazdığı 28 Temmuz 1906 tarihli telgrafında haber veren Recep Paşa; bu sandığın yıllık %2 frank 64 santim faizle, gayri resmi yoldan halktan para

⁸⁰⁶ Mert, "Osmanlı Belgelerine...", s. 842.

⁸⁰⁷ BOA., Y. A. HUS., nr.506/6, 6 Receb 1324.

⁸⁰⁸ BOA., Y. A. HUS., nr.503/51, 11 Rebiülahir 1324; BOA., Y. A. HUS., nr.506/6, 6 Receb 1324.

⁸⁰⁹ BOA., A. MTZ. TG. DH. nr.6/11-3, 4 Şubat 1321; Özcan Mert, a.m., s. 833.

⁸¹⁰ Özcan Mert, a.m., s. 833.

topladığını, İtalya hükümetinin esnaf ve tüccarımızı kendisine çekerek, bankadan fazla faiz vermek suretiyle, Osmanlı Bankası işlemlerine sekte vurmak istediğini belirtmiştir. İzin alınmadan kurulan sandığın büyük sakıncalar doğurduğunu belirten Recep Paşa, nasıl muamele edileceğinin Sadaret tarafından bildirilmesini de istemiştir.⁸¹¹

2 – İtalyan, İngiliz ve Fransızların Şeyh Sünusi’yi Kendi Taraflarına Çekme Teşebbüsleri ve Karşı Tedbirler

Bilindiği gibi Trablusgarp’ta etkili olan tarikatların başında Sünusiler gelmekteydi. Osmanlı Devleti Sünusileri İtalyan emperyalizmine karşı güçlü bir unsur olarak gördüğü gibi, bölgede etkili olmaya çalışan İtalyanlar da bunları elde etmek için şeyhleriyle yakınlaşmaya çalışmışlardır.⁸¹² Mısır kaynaklı haberlere göre, Şeyh Sünusi’yi yanlarına çekmek isteyen yabancı devletler çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Bu duyum üzerine, Recep Paşa Sadarete 29 Ağustos’ta bilgi arz etmiştir.⁸¹³ Recep Paşa, Şeyh Sünusi’nin asıl maksadının ailesi ve mensuplarıyla birlikte Cağbub’a gitmek olduğunu ve şu sıralar o tarafa doğru hareket halinde bulunduğunu belirtmiştir. İngiliz ve Fransızların Afrika’yı istila ve tazyike başladıklarından beri Şeyhin büyük bir sıkıntı çektiğini, bu istilacılara karşı mukavemet edememesi ve geri çekilmek zorunda kalmasının eski şöhretine zarar vermekte olduğunu, bu saate kadar hiçbir Avrupa devleti ile münasebeti olmadığını, Mısır Hidivliğinin Şeyhi kendi taraflarına çekme gayretinin öteden beri bilinmekle birlikte, İngilizlere olan sevgilerinden dolayı, Şeyhin, kendilerine asla ilgi göstermediğini yazmıştır. İçinde bulunduğu sıkıntıdan dolayı yabancıları değil, kendi halifelerini bile nezdine kabul etmediğini, Hidivlik tarafından şu sıralarda nezdine hiç kimsenin sokulamadığını da ilave etmiştir.⁸¹⁴ Recep Paşa tarafından Sadarete aktarılan bu bilgiler, Bingazi Mutasarrıflığından da teyit edilmesi üzerine, Mısır

⁸¹¹ BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/11-5, 15 Temmuz 1322; Özcan Mert, “Osmanlı Belgelerine...”, s. 833.

⁸¹² Özcan Mert, a.m., s. 832.

⁸¹³ BOA., Y. A. HUS., nr.506/30-1, 16 Ağustos 1322.

⁸¹⁴ BOA., Y. A. HUS., nr.506/30-1, 16 Ağustos 1322.

tarafından dört zabitin Şeyhin yakına sokulduğu şeklindeki haberin asılsızlığı ortaya çıkmış ve Sadaret tarafından durum Padişaha arz edilmiştir.⁸¹⁵

Osmanlı Devleti'nin, elinde kalan son Kuzey Afrika toprağı olan Trablusgarp'a karşı İtalya ve Fransa'nın emperyalist emellerinin yoğunlaşmasına paralel olarak, bölgeyi korumaya yönelik tedbirler de sürekli gündemi meşgul etmiştir. Bu güvenlik tedbirlerinden bir tanesinin yerli halktan alınacak neferlerden yardımcı kuvvetler teşkil etmek, bir diğeri de eskimeye yüz tutmuş olan silahları yenileriyle değiştirmek ve bölgedeki askeri kuvvetlerin silah ihtiyacını bir an evvel tekmil etmek olduğunu daha önce de belirtmiştik. Trablusgarp Valiliğinin de ısrarlı talepleri ve teşkil edilen askeri komisyonların sundukları raporlar doğrultusunda, yerli halktan yardımcı kuvvet teşkili için 25 Mayıs 1904'te nizamname çıkarılmıştı. Bu nizamname ve bu yönde alınan kararlar ilgili birimlere tebliğ edilerek gereğinin yapılması emri verilmişti. Ancak, ihtiyaç duyulan silahların zamanında temin edilememesi, asker alımlarının da gecikmesine sebep olmuştur. Seraskerlik bünyesinde teşkil edilmiş bulunan askeri komisyonun 19 Eylül 1906 tarihli mazbatasında gelinen durum hakkında bilgilere yer verilmişti.⁸¹⁶ Fransız ve İtalyanların emellerine vurgu yapılan mazbatada, ambarlarda kafi miktarda büyük çaplı mavzer tüfeğı olmakla birlikte bunlar için yeteri kadar fişek bulunmadığı belirtilmiş, 680.000 adet küçük çaplı mavzer tüfeğı için alım ihalesi yapıldığı,⁸¹⁷ diğeri bölgelerdeki topçu alaylarında bulunan 6.299 adet büyük çaplı mavzer tüfeğı ile 3.149 sandık cephanenin deniz yoluyla biran evvel Trablusgarp'a gönderilmesi gerektiğı ifade edilmiştir. Bunların dışında sahra topu, dağ bataryaları ve bunlar için gerekli cephane ile mühimmatın da gönderilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır.⁸¹⁸

F – Recep Paşa'nın Yeni Bazı İstekleri

1 – Trablusgarp'ın Güvenliğı Meselesi ve Recep Paşa'nın Girişimleri

Trablusgarp'ı yabancıların istilacı emellerine karşı korumak ve bölgenin işgalini engellemek için, askeri gücün yeni silah ve teçhizatla donatılmasının ne kadar ehemmiyet kesp ettiği, Seraskerlik tarafından 5 Aralık 1906'da Sadarete

⁸¹⁵ BOA., Y. A. HUS., nr.506/30-2, 12 Receb 1324/18 Ağustos 1322.

⁸¹⁶ BOA., Y. PRK. ASK., nr.241/28, 30 Receb 1324/5 Haziran 1322.

⁸¹⁷ BOA., Y. PRK. ASK., nr.241/28, 30 Receb 1324/5 Haziran 1322.

⁸¹⁸ BOA., Y. PRK. ASK., nr.241/28, 30 Receb 1324/5 Haziran 1322.

sunulan arzda açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Trablusgarp'ı güçlü silah ve servete sahip olan sömürgeci dış güçlere karşı koruyabilmenin ötesinde, bölgede meydana gelen eşkıyalık olaylarını engellemede bile sıkıntı çekilmesi, durumun nezaketini bir kez daha ortaya çıkarmıştır. Çünkü, eşkıyanın elinde uzun menzilli tüfekler bulunmasına karşılık, jandarma alaylarında terkedilmiş kısa menzilli Şınayder tüfeklerinin bulunması, eşkıyanın takibini zorlaştırdığı gibi, asayişin sağlamayı da güçleştirmiştir.⁸¹⁹ Bu durumu Sadarete bildiren Rıza Paşa, jandarmanın Henry Martini tüfekleriyle donatılması gerektiğinin Trablusgarp Komutanlığı tarafından istendiğini, jandarma alaylarının peyder pey bu silahlarla donatılmaya başlandığını, bunların dışında piyade birlikleri için 296 adet kasatura ve süvari alayları için de 160 adet tüfek, bunlar için 4.650 deste fişekle birlikte gönderilmesi isteğinin, Padişah tarafından onaylandığını ifade ettikten sonra, gereğinin yapılması için Tophane Amirliğine emir verilmesini istemiştir. Böylece yeni silahlar Trablusgarp'a gönderilirken eskilerin de İstanbul'a getirilmesi kararlaştırılmıştır.⁸²⁰

Trablusgarp Vilayetinin ehemmiyeti, bölgenin Osmanlı Devleti için arz ettiği önem, aynı zamanda maruz kaldığı ve kalacağı muhtemel tehlikelere dikkat çekmek ve gerekli tedbirleri önceden alabilmek için elinden geleni yapmaya gayret gösteren Recep Paşa, dikkat çekici bir tavır sergilemiştir. Bu meyanda Sadarete bir yazı yazan Recep Paşa, Trablusgarp'ın hinterland kılınması, çevresinde bulunan yerlerin Osmanlı nüfuzu altına sokulması, alınması gereken yerlere gerekli sevkıyatın yapılması vs. konularla ilgili olarak elde bulunan haritalar ve teferruatı hakkında merkezi bilgilendirmek üzere Erkanı Harbiye binbaşlarından Cemal Beyin İstanbul'a gönderilmesi ve kabulünü teklif etmiştir.⁸²¹ Beş bin kuruş harcırah verilerek İstanbul'a gönderilmesi talebi, Sadrazam tarafından 12 Aralık 1906'da Saraya sunulmuştur. Henüz bir haberin çıkmadığını gören Recep Paşa, ikinci kez teklifini yenilemiş ve durum bir kez daha saraya arz edilmiştir.⁸²² Diğer taraftan, Recep Paşa 13 Mart 1907 ve daha sonra gönderdiği bazı resmi evraklarla, Fransızların göz diktiği ve Tunus'a ait olduğunu iddia ettikleri Navarık bölgesi ile

⁸¹⁹ BOA., Y. MTV., nr.291/53, 18 Şevval 1324/21 Teşrinisani 1322.

⁸²⁰ BOA., Y. MTV., nr.291/53, 18 Şevval 1324/21 Teşrinisani 1322.

⁸²¹ BOA., Y. A. HUS., nr.508/36, 10 Zilkade 1324/13 Kanunuevvel 1322.

⁸²² BOA., Y. A. HUS., nr.508/36, 10 Zilkade 1324/13 Kanunuevvel 1322.

ilgili iddialarını çürütmüştür.⁸²³ Recep Paşa, gönderdiği telgrafında Navarık kabilelerinden Cizferir(?) havalisinde 1885 yılında Akno Han Bey adında birinin geçici olarak kaymakam olduğunu, böylece bir kaza teşkil edildiğini ortaya koymuştur. Tunus'un işgalinden sonra kurulmuş olan bu resmi teşkilat dolayısıyla, Fransızların kabile ve yerleşim yeri üzerinde hak iddia edemeyeceğini belirtmiştir.⁸²⁴ Evrakların Sadaret tarafından da incelenmesi neticesinde; Recep Paşa'nın tespitinin doğruluğu anlaşılmış, gereğini yapmak üzere belgeler Sadrazam tarafından Hariciye Nazırına gönderilmiştir.⁸²⁵

2 - Recep Paşa'nın İtalyan Faaliyetlerine Dikkat Çekmesi

a - İtalyanların Trablusgarp'ta Bir Bina Kiralamaları, Banco di Roma Şubesini Açma Girişimleri ve Bankanın Açılması

Bilindiği gibi, Osmanlı topraklarına emperyalizmin giriş vasıtalarından önemli bir tanesi mali sermaye ve borçlandırma olmuştur. Osmanlı Devleti bir taraftan borçlandırılırken diğer taraftan iflasa sürüklenmiş, sömürgeci devletler için borç veren şirket ve bankalar birer vasıta olmuştur. Bu yolla sadece devletin borçlandırılmasıyla yetinilmemiş, halkın da borçlandırılması neticesinde, istenilen bölgelerde önce ekonomik ve ardından siyasi üstünlük sağlanmıştır. İşte bu gerçeği görüp aynı vasıtayı kullanan ülkelerden bir tanesi de İtalya olmuştur.⁸²⁶ 1905 yılında banka açmak için girişimde bulunan İtalyanlar Banco di Roma'nın bir şubesini Mısır'da açmışlardı. Trablusgarp'ta da açma teşebbüsünde bulunmaları üzerine, Recep Paşa, durumu Sadarete bildirmiş, ortamı pek uygun görmeyen İtalyanlar bu niyetlerini geçici bir süre ertelemişlerdi.⁸²⁷ Sadrazam Avlonyalı Mehmet Ferit Paşa 21 Eylül 1905'te Hariciye Nazırı Ahmet Tevfik Paşa'ya, İtalyanların bilinen emellerini hatırlatmış ve banka açma teşebbüsünün engellenmesini istemiştir.⁸²⁸ Banka açma teşebbüsünde bulunup ilk etapta başarılı olamayan İtalyanlar, Trablusgarp'ta mali yönden üstünlüklerini sağlama fikrinden vazgeçmemiş, yine bu gaye için "Posta İhtiyat Sandığı" nı kurmuşlardır. İtalyanların faaliyetlerini yakından

⁸²³ BOA., Y. A. HUS., nr.510/10-1, 28 Şubat 1322.

⁸²⁴ BOA., Y. A. HUS., nr.510/10-1, 28 Şubat 1322.

⁸²⁵ BOA., Y. A. HUS., nr.510/10-2, 3 Safer 1325/4 Mart 1323.

⁸²⁶ Özcan Mert, "Osmanlı Belgelerine ...," s. 832.

⁸²⁷ Özcan Mert, a.m., s. 833; BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/11, 6 Cemaziyelahir 1324.

⁸²⁸ Özcan Mert, a.m., s. 833.

takip eden ve niyetlerine vakıf olan Recep Paşa, 6 Şubat 1907’te Sadarete yazarak, özellikle Bingazi’ye İtalyanların yoğun para akışına başladıklarını bildirdi.⁸²⁹ Recep Paşa; İtalya’dan Bingazi’ye her hafta para çıkarıldığını, ticaretle mütenasip olmayan bu paraların emlak ve bina ile arazi alımında harcadığını, bu işte de daha çok İtalya konsolosunun fahri tercümanının kullanıldığını, yazmıştır. Hatta, söz konusu şahsın adına geçen hafta 50.000 Frank gönderildiğinin belgelendiğini belirten Recep Paşa, gereğince itina edilmeyecek olursa, özellikle Bingazi’nin merkezine ileride tamiri müşkül bir çok fenalığa sahne olacağı uyarısında bulunmuştur.⁸³⁰

Trablusgarp’ta bir banka kurmakta kesin kararlı olan İtalyanlar, Şubat 1907’de şehir merkezinde büyük bir ev kiralamışlardır. Durumdan şüphelenen Recep Paşa’ya, önce, İtalyan konsolosundan söz konusu binada bir banka açmayacaklarına dair, teminat verilmiş,⁸³¹ ancak, kısa bir süre sonra Trablusgarp gümrüğüne, Banco di Roma yazılı bir levhanın gelmesi,⁸³² konsolosun verdiği teminatın gerçekçi olmadığını meydana çıkarmıştır. Recep Paşa tarafından söz konusu levhanın girişinin engellenmesi, konsolosla arasının açılmasına sebep olmuştur. Recep Paşa’nın, gümrükte beklettiği büyük levha ile ilgili tavrı, Banco di Roma’nın açılmasını isteyen konsolosun ısrarlı baskılarını içeren telgrafı⁸³³ ve Hariciye Nezareti’nin konuyla ilgili görüşleri Meclis-i Vükela’nın 17 Nisan 1907 tarihli oturumunda görüşülmüştür.⁸³⁴ Hariciye Nazırı; Trablusgarp’ta banka bulunmadığını bu yüzden, İtalya’nın kuracağı bankaya engel olunmamasını savunurken, buna karşılık, Osmanlı Bankası’nın burada bir şubesinin açılmasını, halka daha fazla kolaylık sağlanarak bir rekabet ortamının sağlanabileceğini ve Banco di Roma’nın girişimlerinin böylece akamete uğratılacağı görüşünü dile getirmiştir.⁸³⁵ Recep Paşa’nın tüm engelleme girişimlerine rağmen, Hariciye Nazırı’nın Banco di Roma’nın açılması yönünde fikir beyan etmesi, Nazır’ın Recep Paşa kadar, İtalyanların art niyet ve siyasi emelleri hakkında bilgi sahibi olmadığı,

⁸²⁹ BOA., **A. MTZ. TG.**, nr.1/17, 23 Zilhicce 1324.

⁸³⁰ BOA., **A. MTZ. TG.**, nr.1/17, 23 Zilhicce 1324.

⁸³¹ Özcan Mert., “**Osmanlı Belgelerine...**” s. 833-834.

⁸³² BOA., **MV.**, nr.115/74, 4 Rebiülevvel 1325/4 Nisan 1323; Özcan Mert, **a.g.m.**, s. 834.

⁸³³ BOA., **MV.**, nr.115/74, 4 Rebiülevvel 1325/4 Nisan 1323.

⁸³⁴ Özcan Mert, **a.g.m.**,s. 834; BOA., **MV.**, nr.115/74, 4 Rebiülevvel 1325.

⁸³⁵ Özcan Mert, **a.g.m.**,s. 834; BOA., **MV.**, nr.115/74, 4 Rebiülevvel 1325.

düşüncesini akla getirmiştir.⁸³⁶ Recep Paşa, yaklaşan tehlikeyi sezdiğinden gerekli tedbirlerin alınması için 18 Nisan 1907’te Sadaret’e başvurmuş, İtalyanların gizli maksatlarını gerçekleştirmek amacıyla, temettü ve ticarethaneler kurduklarını, halka %4'lere varan oranda faizle para verdiklerine dikkat çekmiştir. Diğer taraftan Trablusgarp’ta da bazı tedbirler alan Recep Paşa, halkın ileri gelenleriyle görüşerek, İtalyan kuruluşlarıyla işbirliği yapmamalarını tembihlemiştir.⁸³⁷ Recep Paşa, Ziraat Bankası’nın tarımla uğraşanların haricindeki emlak sahiplerine ipotek usulüyle borç para verilmesini teklif ederken, Bankaya merkezden para gönderilmesi halinde, muhtaç kimselerin, yabancıların müesseselerine başvurmaktan kurtarılabilceğini ifade etmiş ve bu görüşleri Sadaret tarafından da benimsenmiştir.⁸³⁸ Recep Paşa’nın gayretleriyle başlatılan Ziraat Bankası kredileri, kaynak zayıflığı yüzünden İtalyan bankası ile yarışmaya imkan vermemiştir.⁸³⁹

Hariciye Nezareti, İtalyan Elçiliği vasıtasıyla ulaştırılan ve Dışişleri Bakanları Tommaso Tittoni’nin, Banco di Roma’nın açılmasına yönelik engellemelere son verilmesini isteyen telgrafını, Sadaret’e göndermiştir. Bankanın açılması işine İtalyan Dışişlerinin karışması ve meselenin büyümeden çözülmesini isteyen Hariciye Nezareti’nin karşı konulmaması yönündeki tavrı, Meclis-i Vükela’nın 17 Nisan 1907 tarihindeki toplantısında, Hariciye Nezareti’nin tavrına benzer karar alması üzerine, durum Sadaret’e arz edilmiştir.⁸⁴⁰ Sadaret tarafından 22 Nisan 1907 tarihinde Trablusgarp valiliğine gönderilen şifreli yazıda, bankanın açılmasına mani olmanın adeta imkansız olduğu belirtilerek, gümrükte bekletilen Banco di Roma’ya ait levhanın çıkartılmasına izin verilmesi tebliğ edilmiştir. Bu gelişmelerden sonra banka, 44 milyon frank sermaye ile Trablusgarp şubasını 1907 baharında açmaya muvaffak olmuş,⁸⁴¹ 22 Nisan 1907’de Hariciye Nezareti tarafından Trablusgarp valiliğine çekilen telgrafta, Banco di Roma’nın kurulmasına izin verildiği tebliğ edilmiştir.⁸⁴²

⁸³⁶ Özcan Mert, “Osmanlı Belgelerine...,” s. 834.

⁸³⁷ Özcan Mert., **a.g.m.**,s. 834.

⁸³⁸ Özcan Mert., **a.g.m.**,s. 835.

⁸³⁹ Orhan Koloğlu, “Libya”, TDVİA., C: XXVII, Ankara, 2003, s. 181.

⁸⁴⁰ Özcan Mert., **a.g.m.**,s. 835.

⁸⁴¹ Özcan Mert., **a.g.m.**,s. 835.

⁸⁴² İsrail Kurtcephe, **Türk-İtalyan...**, s. 15.

Trablusgarp'ta Banco di Roma'nın bir şubelerini açmaya muvaffak olan İtalyanlar, hiç zaman kaybetmeden Bingazi'de de bir şube açmak için faaliyete geçmiş, bu maksadı gerçekleştirmek için Bingazi'ye bir banka direktörünü gönderdikleri, Bingazi mutasarrıfı Ömer Ali Bey tarafından 14 Mayıs 1907 tarihinde İstanbul'a bildirilmiş⁸⁴³ ve nasıl hareket edilmesi gerektiği sorulmuştur. Ardından aynı konuda, Mutasarrıf, ikinci bir yazıyı 27 Haziran 1907'de yollamıştır. Üç gün sonra, kendisine verilen cevapta; İtalyanların bu teşebbüsüne karşı konulamayacağı, burada açılacak Ziraat Bankası şubesi aracılığıyla halka borç para verileceği, tarım ve ticaret alanlarında kolaylıklar sağlanarak İtalyanların maksadının akim bırakılacağı ifade edilirken, ne gibi tedbirlerin alınması konusunda Sadarete yazma devam etmesi, tebliğ edilmiştir.⁸⁴⁴ İlerde değinileceği üzere, Derne'de bir İtalyan vatandaşının öldürülmesi hadisesinin milletler arası mesele halini almasını istemeyen Bâb-ı Âli, Banco di Roma'nın Bingazi'de açtığı şubelerini resmen tanımak zorunda kalacaktır.⁸⁴⁵

29 Nisan 1907 tarihinde Saray'a yazı yazan Sadrazam, İtalyanların Trablusgarp Vilayeti hakkındaki niyet ve emellerine dikkat çekmiştir.⁸⁴⁶ İtalyanların bilinen siyasi emellerinin şu günlerde bir kat daha artmış olduğunun dikkat çektiğini belirten Sadrazam, Trablusgarp'ta şimdiden bir gailenin çıkmasını engellemek için, kafi derecede ihtiyat kuvvetin biran evvel tedarik edilmesinin elzem olduğunu ifade etmiştir. Devletin menfaat ve hukukunu muhafaza için, lüzumu kadar silah ve cephanenin buradan Trablusgarp'a gönderilmesini, diğer vilayetlerde olduğu gibi orada da askeri kanun ve hükümlerine uygun asker alınması işlemlerinin icrası konusunda onayın daha evvel çıktığını hatırlatarak, ilgili dairelere o zaman için gerekli tebligat yapıldığı halde sözü edilen silah ve savaş mühimmatının henüz gönderilmediğinin anlaşıldığını belirtmiştir. Gerekli tedbirlerin alınması, asker alım işlemlerinin biran evvel tatbiki konulması ve tamamlanması için Seraskerlik ve

⁸⁴³ Özcan Mert, "Osmanlı Belgelerine...", s. 835-836.

⁸⁴⁴ Özcan Mert, a.g.m., s. 835-836.

⁸⁴⁵ Bir İtalyan vatandaşının öldürülmesi olayı hakkında, (Bkz: aş. Derne'de İtalyan Rahibin Öldürülmesi ve Meydana Gelen Gelişmeler).

⁸⁴⁶ BOA., Y. A. HUS., nr.511/32, 16 Rebiülevvel 1325/16 Nisan 1323.

Tophane Amirliğine tebligatın yapıldığını, söz konusu olan durumun ehemmiyetine binaen bir kez daha ilgililere tekiden tebligat yapıldığını sözlerine eklemiştir.⁸⁴⁷

b - İtalyan Postalarına Verilen Trablusgarp Mektupları

İtalya'nın denizyolu acentası aracılığıyla, Trablusgarp'ın dış ticaretinde birinci sırada geldiğini daha önce belirtmiştik. Bu üstünlüğe sahip olmalarına rağmen, Vilayetin karasularında gemi veya vapur işletme hakkına sahip değillerdi.⁸⁴⁸ Sadece deniz ticaretiyle yetinmeyen İtalyanlar; posta, nakliye ve seyahat işlerine de girerek Trablusgarp'taki iktisadi hayata egemen ve üstün duruma gelmeye çalışmışlardır.⁸⁴⁹ Posta taşıma işlemlerini yürüten İtalyanlara, İstanbul'dan gönderilen postaların iki şekilde kendilerine verildiği ve taşınmasını yaptıkları anlaşılmaktadır.⁸⁵⁰ Posta malzemeleri direk İtalya postalarına verildiği gibi, İtalyan vapurlarına nakletmek üzere teslim edildikleri de görülmüştür. Trablusgarp Valiliği tarafından gönderilen yazıda, İtalyan postalarına verilen mektupların Trablusgarp'a ulaşmalarına rağmen, İtalyan vapurlarına verilen postalarının ise, üç hafta geçmesine rağmen hala ellerine geçmediği ve tedbir alınması şeklindeki talepleri üzerine; çözüm bulmak üzere durum posta telgraf nezaretine havale edilmiştir. Recep Paşa'nın gönderdiği telgraf ve Posta Telgraf Nezareti'nden alınan cevap, Meclis-i Vükela'nın 17 Nisan 1907 tarihli toplantısında ele alınmış,⁸⁵¹ İtalya vapurlarının sefer esnasında birkaç mahalle uğradıktan sonra Trablusgarp'a gittikleri ve bu yüzden postaların geciktiği, bu arada vapurların gelmesi beklenirken posta çantalarının bekletilmesinin de sakınca teşkil ettiği ve zarar gördükleri sonucuna varılmıştır. Toplantıda; posta çantalarının kara ve demiryolu ile İtalya-Saragoza güzergahı üzerinden gönderilmesi, posta çantalarının da dikişsiz, sağlam bez çantalardan yapılması ve posta malzemelerinin bunlara mazbut bir şekilde yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Böylece postaların daha süratli yerine ulaşacağı fikr ön plana çıkmıştır.⁸⁵² Bu arada Viyana üzerinden Saragoza'ya sevk edilmek suretiyle tecrübe edilmiş bulunan posta gönderme işinin, Trablusgarp postaları için de örnek

⁸⁴⁷ BOA., Y. A. HUS., nr.511/32, 16 Rebiülevvel 1325/16 Nisan 1323.

⁸⁴⁸ Özcan Mert, "Osmanlı Belgelerine...", s. 842.

⁸⁴⁹ Özcan Mert, a.g.m.,s. 842; İsrail Kurtcephe, Türk-İtalyan..., s. 14.

⁸⁵⁰ BOA., MV., nr.115/73, 4 Rebiülevvel 1325.

⁸⁵¹ BOA., MV., nr.115/73, 4 Rebiülevvel 1325/4 Nisan 1323.

⁸⁵² BOA., MV., nr.115/73, 4 Rebiülevvel 1325/4 Nisan 1323.

teşkil ettiği, bundan böyle postaların bu yolla gönderilmesinin istenilen maksadı gerçekleştireceği kararına varılmıştır. Toplantıda alınan karar doğrultusunda işlemlerin gerçekleştirilmesi, Posta Telgraf Nezareti ve Trablusgarp Valiliğinin haberdar edilmesi için de, Dahiliye Nezareti'ne havale edilmesi karar altına alınmıştır.⁸⁵³ Ancak, söz konusu mesele çözülememiş ve konu bir kez daha gündeme gelmiştir. Posta taşıma işlemlerindeki sıkıntılar ve İtalyanlardan kaynaklanan gecikmeler, Posta ve Telgraf Nezareti tarafından 11 Mayıs 1908 (10 Rebiülahir 1326) tarihli bir yazı ile Dahiliye Nezareti'ne bildirilmiş,⁸⁵⁴ daha sonra konu Meclis-i Vükela'nın 24 Mayıs 1908 tarihli toplantısında daha ele alınmıştır. Önce, İstanbul ile Trablusgarp arasında on beş günde bir düzenli vapur işlettilmesi gündeme gelmiş ancak, hasılatının kıyafet etmeyeceği düşüncesiyle bundan vazgeçilmiştir. Hayfa ile Trablusgarp sahilleri arasında vapur işlettilererek postaların da bu yolla gönderilmesinin daha az masraflı olacağı fikri benimsenmiş, durumun seri bir şekilde Posta idaresine tebliğ edilerek fikirlerinin alınması kararlaştırılırken, diğer taraftan da bir İngiliz vapur şirketiyle muvakele yapılması çalışmalarına başlanması da kararlaştırılmıştır.⁸⁵⁵

c - Trablusgarp'ta Bulunan İtalyan Katolik Başrahibi'nin Zararlı Faaliyetleri ve Görevden Alınmasının İstenmesi

Trablusgarp'ın üzerindeki İtalyan emelleri ve bunun gerçekleştirilmesi için muhtelif yollara başvurulurken, din adamlarının da isminin karıştığı gelişmeler görülmüştür. Mesela; Trablusgarp'ta bulunan Katolik Başrahibi Padara Joraya Dapara(?)'nın faaliyetleri Trablusgarp'taki yöneticileri rahatsız etmiş ve görevden alınması için Bâb-ı Âli nezdinde girişimde bulunmuşlardır. Daha önce Bingazi'de de görev yapmış olan başrahip şikayet üzerine buradan kaldırılmıştır.⁸⁵⁶ Başrahibin Trablusgarp'taki faaliyetlerinden rahatsız olan Recep Paşa, 25 Mart 1905'te Sadaret'e müracaat ederek; başrahibin burada bulunmasının bir çok siyasi mahzuru bulunduğunu, buradaki görevinden alınması için Papalık nezdinde girişimde bulunulmasını istemiştir. 24 Ocak 1906'da bir kez daha Sadaret'e müracaat eden

⁸⁵³ BOA., MV., nr.115/73, 4 Rebiülevvel 1325/4 Nisan 1323.

⁸⁵⁴ BOA., MV., nr.119/33, 23 Rebiülahir 1326.

⁸⁵⁵ BOA., MV., nr.119/33, 23 Rebiülahir 1326.

⁸⁵⁶ BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/18-5, 12 Mayıs 1321.

Recep Paşa, söz konusu şahsın görevden alınması için ciddi teşebbüste bulunulmasını istediği halde hala bir netice alınmadığını hatırlatmıştır.⁸⁵⁷ Başrahibin Trablusgarpdaki memuriyetinin devam etmesinin vahim neticeler doğuracağını, gereğinin yapılması için süratle icraata geçilmesi gerektiğini sözlerine eklemiştir.⁸⁵⁸ Recep Paşa'nın yazıları üzerine, harekete geçen Bâb-ı Âli, Roma Sefareti aracılığıyla Papalık nezdinde girişimde bulunmuştur. 17 Şubat 1906 tarih ve 140 nolu Sadaret yazısını⁸⁵⁹ alan Roma elçiliği Papalık yetkilileriyle Başrahibin Trablusgarp'tan kaldırılması konusunu görüşmüş, Elçiye kaçamak cevap veren yetkililer; rahibin alınması veya azlinin bazı mahzurları olabileceğini, bu iş için fırsat beklendiğini, ancak, şimdilik bunu yapamadıklarını, Trablusgarp'taki memurların şikayetine sebep olan konuların daha açık ve delile dayandırılmasını istemişlerdir. Osmanlı elçisi, başrahibin görevden alınmasının iki tarafın da menfaatine uygun olacağını ısrarla belirtmiş, şikayet konusu olan fiillerinin de daha açık bir şekilde kendilerine iletileceğinin iletileceğini ifade etmiştir. Bu arada propaganda müdürü kardinal, Osmanlı Devleti'nin talebinin nazara alındığını, söz konusu şahsın ilk fırsatta görevden alınacağını, Osmanlı Elçisine aktarmıştır.⁸⁶⁰ Sadrazam Mehmet Ferit Paşa tarafından 27 Ocak 1906'da, Trablusgarp Valiliğine gönderilen cevabi telgrafta, Roma Elçiliği'nin görüşmeleri hakkında bilgi verilmiş, başrahibin şikayete konu olan fiilleriyle ilgili daha açıklayıcı bilgilerin istendiği belirtilmiş ve bunların bildirilmesi tebliğ edilmiştir.⁸⁶¹ Sadaret'in bu isteği üzerine başrahibin fiilleriyle ilgili olarak, 25 Mayıs 1906'ta Recep Paşa tarafından Sadaret'e şu izahat ve bilgiler arz edilmiştir:

Fizan'da kalebentlik cezasına çarptırılmış bulunan 56 kişi arasından en nüfuzlu olduğu bildirilen bir şahıs tarafından Başrahibe bir telgraf çekildiği haberinin alınması üzerine bir tahkikat başlatıldığı, Fizan Mutasarrıflığı tarafından yapılan araştırmada 50 liranın başrahibe gönderildiğinin tespit edildiği,⁸⁶² söz konusu paranın burada tutuklu Ermeniler tarafından Başrahibe verildiğinin ortaya çıkması üzerine, Fizan Mutasarrıfı'nın, İtalya konsolosuna giderek söz konusu paranın tutuklulara ait

⁸⁵⁷ BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/18-1, 11 Kanunusani 1321.

⁸⁵⁸ BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/18-1, 11 Kanunusani 1321.

⁸⁵⁹ BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/18-2, 12 Mayıs 1321.

⁸⁶⁰ BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/18-2, 12 Mayıs 1321.

⁸⁶¹ BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/18-3, 14 Kanunusani 1321.

⁸⁶² BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/18-4, 8 Mayıs 1322.

bulduğunu ve paranın kendisine iadesini istediği yazılmıştır. Konsolos ise, paranın devlet eliyle, sadaka ve yardım olarak tutuklulara verilmek üzere kendisine verildiğini iddia ettiği, bu iddia üzerine Fizan Mutasarrıfı'nın, söz konusu paranın devlet eliyle direk tutuklulara verilmesi gerekirken paranın neden rahibin elinde olduğunu sorduğu ve bu paranın kaçmayı kolaylaştırmada kullanılacağını söylediği, buna karşılık İtalyan konsolosunun sustuğu, belirtilmiştir.⁸⁶³ Bu bilgileri aktaran Recep Paşa, parayla adam kaçırma teşebbüsünün, bir ruhani memurun sıfatına yakışmayacağını, hükümet nazarında da böyle bir şahsiyetin tanınmayacağını belirtmiştir. Ayrıca, rahibin bir çok fesat işinin de bulunduğunu sözlerine ekleyerek; sade vatandaşları kandırarak emlak aldığını ve İtalyan konsolos tarafından korunduğunu, hakkındaki şikayetler söz konusu olduğu halde işlemlerde zorluk çıkarıldığını, burada bulunan yabancılar içinde en azınlıkta olan İtalyanlar olduğu halde, diğerlerine nazaran daha çok korunmakta olduklarını da yazmıştır.⁸⁶⁴ Hatta bu korumacılığın İngiliz ve Fransız konsolosların şikayetine sebep olmakta olduğunu, bütün bunlardan sonra, dini hizmetten ziyade siyasetle meşgul olan Başrahibin buradan alınması gerektiğini yazan Recep Paşa, başrahibin alınmasını ısrarla istemiştir.⁸⁶⁵ Recep Paşa, başrahibin faaliyetlerini bildirmeye devam ederek, ruhani işleri güzel bir şekilde ifa etmesi gereken başrahibin İtalyan menfaatleri için çalıştığını, bu arada, Devletin aleyhinde defalarca zararlı faaliyetlerde bulunmak suretiyle adeta meydan okuduğunu, sırf bu hareketlerinden dolayı Bingazi'den kaldırıldığını hatırlatan Recep Paşa, bu sıralarda başrahibin Roma'ya gideceğinin haber alındığını da belirtmiştir. Roma'ya her gidişini müteakip ve İtalya'dan dönüşünden sonra, başrahibin, iki ülke arasında çekişmelere sebep olduğuna işaret eden Recep Paşa; bu defaki gidişinde de İtalya'yı Trablusgarp aleyhine çevirmek için çalışmalara başladığını, uzun zamandan beri zenci esirler meselesiyle ilgilenerek, İtalya'yı müdahalede bulunmaya çalışacağını öğrenildiğini yazmıştır.⁸⁶⁶ Rahibin buradan kaldırılmasının devletin politikasına uygun olup, bir çok mahzurun da izalesine sebep olacağını, her yola başvurularak Papalık tarafından başka bir yere

⁸⁶³ BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/18-4, 8 Mayıs 1322.

⁸⁶⁴ BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/18-4, 8 Mayıs 1322.

⁸⁶⁵ BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/18-4, 8 Mayıs 1322.

⁸⁶⁶ BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/18-5, 12 Mayıs 1321.

nakli ve buraya bir daha dönmemesinin sağlanmasını isteyen Recep Paşa, söz konusu “*habis gailenin def’ini*” istirahat etmiştir.⁸⁶⁷

G – Bölgede Gelişen Olaylar ve Recep Paşa’nın Girişimleri

1 – İtalya, İngiltere Ve Fransa İşgaline Karşı Alınması İtenen Tedbirler

İktisadi yönden bölgede giderek güçlenen İtalya, Trablusgarp ve Bingazi’yi ele geçirmeye çalışırken,⁸⁶⁸ Fransızlar bölgeye gönderdikleri askeri birlikler vasıtasıyla halkı taciz edip topraklarını terk etmeye zorlamakta,⁸⁶⁹ İngilizler de Mısır’ı işgal ettikten sonra, stratejik açıdan büyük önem taşıyan Sellum limanı’nın Mısır’a ait olduğunu iddia etmeye ve bu yolla ele geçirmeye çalışıyorlardı.⁸⁷⁰ Trablusgarp ve Bingazi çevresinde cereyan eden bu işgal tehlikesinin giderek büyüdüğünün farkında olan bölgedeki Osmanlı idarecileri, daha önce ısrarla talep ettikleri askeri kuvvet ve silah takviyesi isteklerini sürdürmüşlerdir. Trablusgarp valiliği tarafından Mabeyn’e gönderilen 18 Mayıs 1907 ve 9 Haziran 1907 tarihli telgraflarla, Afrika’daki durum hakkında bilgi arz edilmiştir.⁸⁷¹ Bölgenin karşı karşıya bulunduğu tehlikenin halkı etkilediği belirtilen yazıda, bölgenin bu menfi durumdan kurtulmasının sağlanması ve halkın maddi-manevi yönden desteklemesi gereği üzerinde durulmuştur. Anadolu’da (Bursa’da) uygulanan askere alma usulünün Trablusgarp’ta da tatbik edilebileceği belirtildikten sonra, şu sıralarda başta İtalya olmak üzere İngiltere ve Fransa’nın zararlı teşebbüslerini etkisiz hale getirmek için yeni silahlara, denizden gelebilecek saldırılara karşı da seri ateşli toplara ihtiyaç duyulduğu, bunları ikmal etmeden asker almanın mahzurlu olacağına dikkat çekilmiştir. Umum ahali ve valiliğin istirahatının silah ile mühimmatın ilk vasıta ile gönderilmesi olduğu, ayrıca vurgulanmıştır.⁸⁷²

Mısır’a yerleşen İngilizler, zamanla sömürge alanlarını genişletmek ve bhusus Trablusgarp sınırlarına doğru yayılmak için, Mısırlıları kullanma yoluna gitmişler ve Mısır’a ait olmadığı halde, bazı yerleşim yerlerinin Mısır’a ait olduğu

⁸⁶⁷ BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/18-5, 12 Mayıs 1321.

⁸⁶⁸ İsrail Kurtcephe, *Türk-İtalyan ...*, s. 20.

⁸⁶⁹ a.e., s. 21.

⁸⁷⁰ a.e.,s. 22.

⁸⁷¹ BOA., A. MTZ. TG., nr.1/30, 27 Rebiülahir 1325/27 Mayıs 1323.

⁸⁷² BOA., A. MTZ. TG., nr.1/30, 27 Rebiülahir 1325/27 Mayıs 1323.

iddiasıyla ele geçirme yoluna gitmişlerdir. Bu yerleşim yerlerinden bir tanesi de Matruh olmuştur. İngilizlerin Matruh ile ilgili emelleri ve yaptıkları faaliyetler hakkında Sellum Müfreze Komutanlığı, Derne Kaymakamlığı tarafından elde edilen bilgilerle Bingazi Mutasarrıflığı tarafından, söz konusu gelişmeler hakkında İstanbul'a bilgi arz dilmıştır.⁸⁷³ Nisan 1907'de Bingazi Mutasarrıflığı'ndan Bâb-ı Âli'ye çekilen telgrafta; Mısır Hidivliği memurları tarafından, Müslim gayri Müslim kimselerin bulunduğu tüccar heyetinin Sive sokaklarını inceledikleri, su kaynaklarını tesis, ıslah ve arazi üzerinde çalışma bahanesiyle Sive'nin yakınında üç karakol tesis edildiği, bu arada İngilizlerle birlikte biri mühtedi binbaşı, biri yüzbaşı ve yirmi teğmen ile birlikte, Sive ve Matruh arasında bir yol açma işi üzerinde çalışıldığı bildirilmiştir.⁸⁷⁴ Bâb-ı Âli'nin; Matruh- Sellum arası kaç km? Matruh'un müdürü kim? Kendisi ve yardımcıları nereden gelip Bamba limanına geldiler ve şimdiye kadar orada kim bulunmaktaydı? Mısırlılar Matruh ile Bamba'da memur olarak kimi bulundurmaktadırlar? Sorularına, Bingazi Mutasarrıfı 22 Nisan 1907'de cevap yazmış;⁸⁷⁵ Bamba-Sellum seksen, Matruh-Sellum arası ise iki yüz kilometre olduğunu, Matruh'un müdürünün Mustafa Çelebi ve yanında İngiliz memur bulunduğu halde gezip dolaşmakta olduğunu, Mısırlıların İskenderiye'den Sellum'a kadar olan aşiret işlerini ona havale etmiş olduklarını ifade etmiştir. Mutasarrıf, Bamba'nın bizim tarafta kaldığı halde, Mısırlılar tarafından burada on asker ve bir subayın bulundurulduğunu, karakol ve sahil için de bir gemiyi hazır bulundurduklarını bildirmiştir.⁸⁷⁶ Bingazi Mutasarrıfı ayrıca, Mısırlıların asker barakası yapmak için kereste gönderdiklerini 24 Nisan 1907'de Seraskerliğe bildirirken,⁸⁷⁷ Bingazi Komutanı da 25 Nisan 1907'de Seraskerliğe çektiği şifreli telgrafta, Mısırlıların Matruh çevresinde yapmış oldukları seyahat ve çalışmalarını haber vermiş ve Bamba'da bina inşa işi için keşiflerde bulduklarını belirtmiştir.⁸⁷⁸ Bingazi Komutanlığı tarafından 27 Nisan 1907'de Seraskerliğe gönderilen yazıda; ellerinde bulunan haritalarda Bamba'nın gösterilmediğini, yaptıkları tahkikata göre sahil boyunca devam den bir mıntıka dahilinde olan araziye Bamba adının verildiğini

⁸⁷³ BOA., Y. MTV., nr.297/69-1, t.y.

⁸⁷⁴ BOA., Y. MTV., nr.297/69-1. t.y.

⁸⁷⁵ BOA., Y. MTV., nr.297/69-2, 9 Nisan 1323.

⁸⁷⁶ BOA., Y. MTV., nr.297/69-2, 9 Nisan 1323.

⁸⁷⁷ BOA., Y. MTV., nr.297/69-3, 11 Nisan 1323.

⁸⁷⁸ BOA., Y. MTV., nr.297/69-4, 12 Nisan 1323.

ve uzun zamandan beri Mısır askerlerinin burada çadırlar içinde bulunduğunu ifade etmiştir.⁸⁷⁹ Adı geçen bölgelerde, İngiliz ve Mısırlı memurların yaptığı faaliyetlerle ilgili kendilerine ulaşan bilgileri Sadarete aktaran Serasker Rıza Paşa, derhal haritalar üzerinde çalışma başlatıldığını belirttikten sonra, Matruh limanının Bingazi sahilinde ve haritada Bingazi hududu üzerinde bulunduğunun tespit edildiğini; bir yanlışlığa sebebiyet vermemek için kendilerine tebliğ edilen 10 Şubat 1902 tarihli emir doğrultusunda, Trablusgarp ve Bingazi komutanlıklarına tebligatta bulunulduğunu, Trablusgarp Komutanlığı'ndan gönderilen krokide Sellum ve Matruh limanları arasındaki sahil ve mevki hakkında tafsilatlı bilgi bulunduğunu ve bunların daha önce Bâb-ı Âli'ye ulaştırıldığını, dolayısıyla sözü edilen yerlerin Bingazi Sancağı dahilinde olduklarını arz etmiştir. Dolayısıyla Mısırlılar tarafından bölgede yapılmakta olan keşif ve teşebbüslerin caiz olmadığını, bu tür faaliyetlerin engellenmesi için gereğinin yapılması gerektiğini dile getirmiştir.⁸⁸⁰

Bu sıralarda, “müsta’celdir”⁸⁸¹ ibaresiyle Sadarete 1 Mayıs 1907’de telgraf çeken Recep Paşa; Bingazi Sancağı ahalisinin, daha evvelki idarecilerin gaflet ve idaresizlikleri yüzünden kadim bağlılıklarını terk ederek idareyi ihlal ve iktidara zarar verdiklerini, vergi vermekten imtina ettiklerini, bunu fırsat bilen bazı bozguncuların da çevirdikleri entrikalarla halkı ümitsizliğe sevk ettiklerini, bu müessif durumu yakından görerek ıslahına çalışmak, henüz gelmemiş olan mutasarrıf ve komutanın boşluğunu doldurmak ve karışıklıkları ortadan kaldırmak için, Bingazi’ye gitmesine izin verilmesini istemiştir.⁸⁸² Recep Paşa’nın isteğini Mabeyn’e arz eden Sadrazam; Matruh’a bir İngiliz subayının gelip aşiretler içinde dolaştığını, İngiliz ve İtalyanların bu tür durumlardan faydalanmak için fırsat kolladıklarını, Recep Paşa’nın böyle bir durumda Bingazi’ye gitmesinin sakıncalı olacağı fikrini beyan etmiştir. Ayrıca, Recep Paşa’nın Trablusgarp’ta kalıp askere alma işiyle ilgilenmesi, Bingazi’ye de mutemed bir memurun gönderilmesiyle işlerin rayına gireceğini ilave etmiştir.⁸⁸³ Sadrazam tarafından Mabeyn’e sunulan ikinci yazıda; Bingazi’ye gitmek için izin isteyen Recep Paşa’nın hem Mabeyn’e hem de Sadarete

⁸⁷⁹ BOA., Y. MTV., nr.297/69-5, 14 Nisan 1323.

⁸⁸⁰ BOA., Y. MTV., nr.297/69-6, 16 Rebiülevvel 1325/16 Nisan 1323.

⁸⁸¹ BOA., Y. A. HUS., nr.511/54-1, 18 Nisan 1323.

⁸⁸² BOA., Y. A. HUS., nr.511/54-1, 18 Nisan 1323.

⁸⁸³ BOA., Y. A. HUS., nr.511/54-2, 22 Rebiülevvel 1325/22 Nisan 1323.

telgrafının ulaştırıldığı, Sadrazamın konuyla ilgili görüşünü arz ettiği, şu aralık Trablusgarp vilayetince askere alım işinin ifasının daha önemli olduğu, istenilen silah ve cephanenin gönderilmek üzere bulunduğu, dolayısıyla Recep Paşa'nın bu işlerin başında ve takibinde bulunmasının daha uygun olacağı beyan edilmiştir.⁸⁸⁴ Bingazi'nin durumu hakkında da; gerek mutasarrıf ve gerekse komutanın oraya yeni gittikleri, işlerle yakından ilgilendikleri, Bâb-ı Âli ve Seraskerlik arasında yapılan muhaberelele işlerin yakından takip edildiği, Recep Paşa'nın gitmesini gerektirecek bir sebep görülmediği belirtilmiştir.⁸⁸⁵

2 – İngiltere'nin Mısır Hidivliği Üzerindeki Etkileri, Sellum Ve Bamba'daki Gelişmeler

Trablusgarp ve Bingazi sınırları dahilinde kalan topraklar üzerinde gözü olanlar, bilindiği gibi, İtalyanlardan ibaret değildi. Sellum, Sudan ve Mısır ticaretinin Akdeniz'e açılan ihraç kapısı durumundaydı. Ayrıca, Mısır savunması açısından da stratejik bir öneme sahipti. İngiltere, 1882'de Mısır'a yerleştikten sonra bu limanla ilgilenmeye başlamış, burayı ele geçirme bahanesi olarak, Sellum'un Mısır'a ait olduğu tezini ileri sürmüştür.⁸⁸⁶ Ancak, Trablusgarp valiliği tarafından gönderilen kroki ve haritalarda, İngilizlerin iddialarının aksine, söz konusu yerlerin Bingazi sınırları dahilinde kaldığı ispatlanmıştı.⁸⁸⁷ İngiltere'nin, Sellum'un Mısır'a ait olduğunu ileri sürerek kendilerine terkini istemeleri karşısında, fazla direnecek durumda olmayan Bâb-Âli'ye karşın, bölgenin fiili hakimi durumunda olan Şeyh Ahmet Sünusi'nin karşı tutumu, bu bölgenin İngilizler eline geçmesini bir süre daha geciktirmiştir.⁸⁸⁸

Sellum ve civarını ele geçirme hesapları yapan İngiltere, bu amaç için Mısır hidivliğini kullanmıştır. 16 Haziran 1907'de Seraskerliğe telgraf çeken Recep Paşa, Mısırlılar tarafından yürütülen faaliyetler hakkında bilgi vermiştir.⁸⁸⁹ Bingazi sınırları üzerinde cereyan eden hadiseler hakkında sürekli bilgiler aktarıldığını hatırlatan Recep Paşa, Sellum'a 12 saat mesafede bulunan Bamba noktasına

⁸⁸⁴ BOA., Y. A. HUS., nr.511/55, 22 Rebiülevvel 1325/22 Nisan 1323.

⁸⁸⁵ BOA., Y. A. HUS., nr.511/55, 22 Rebiülevvel 1325/22 Nisan 1323.

⁸⁸⁶ İsrail Kurtcephe, **Türk-İtalyan ...**, s. 22.

⁸⁸⁷ BOA., Y. MTV., nr.297/69-6, 16 Rebiülevvel 1325/16 Nisan 1323.

⁸⁸⁸ İsrail Kurtcephe, **a.e.**,s. 22.

⁸⁸⁹ BOA., Y. MTV., nr.299/86-1, 3 Haziran 1323.

Mısırlılar tarafından büyük ehemmiyet verildiğini belirtmiştir; Mısır sahillerinin muhafazasına mahsus vapurlar vasıtasıyla tel ve direk taşınmakta ve burada bina inşa edilmekte olduğunu, ayrıca, demiryolu döşeyeceklerinin de daha önce Bingazi Komutanlığı tarafından 7 Mayıs 1907’te bildirilmiş olduğunu arz etmiştir. Tenha ve fazla bilinmeyen mahallerde inşaata mahal bırakılmayacak ve müsaade edilmeyecekse, fiili harekete geçilmesini teklif eden Recep Paşa; hazır Mısırlılar orada bulunup bu kadar ileri gitmişken askeri bir birliğin gönderilmesini, Bamba’ya varılarak Mısırlıların faaliyetlerinin önüne geçilmesini istemiştir.⁸⁹⁰ Konuyla ilgili Bingazi Komutanlığı’nın üç telgrafı ve Recep Paşa’nın yazıları Mabeyn’e ulaştıktan sonra, 20 Haziran 1907’de gereğinin yapılması için Bâb-ı Âli’ye tebligat yapılmıştır. Recep Paşa’nın askeri kuvvet gönderilmesi teklifini de Saray’a bildiren seraskerlik, yapılması gerekenin Bâb-ı Âli’ye acilen bildirilmesini istemiştir.⁸⁹¹

Recep Paşa, 25 Haziran 1907 tarihinde Seraskerliğe çektiği diğer bir telgrafında, İngilizlerin yönlendirmeleriyle faaliyetlerini giderek arttıran Mısırlıların Sellum’a doğru ilerlediklerini haber vermiştir.⁸⁹² Bamba’ya telgraf merkezi ve bu amaç için bina inşasına başlandığını bildiren Recep Paşa, söz konusu işler için gereken kereste ve malzemenin özel vapurlarla nakledildiğini, Sellum’a deniz ve karayoluyla ulaşımı engellemek maksadı için buranın üç-dört saat doğusunda bulunan Sahrenc’e kuvvetli bir karakolun ikame edilerek, daha fazla tecavüzlere mahal bırakılmaması için Bingazi Komutanlığı’na tebligatta bulunduğunu yazan Recep Paşa, gönderdiği yazıların biran evvel cevaplandırılmasını ehemmiyetle istemiştir.⁸⁹³ Recep Paşa’nın önerileri ve talepleri üzerinde önemle duran Serasker Rıza Paşa, 3 Temmuz 1907’de Mabeyn’e yazdığı yazıda, Sellum’daki faaliyetlere karşı askeri güç kullanma ve işgal hazırlıklarını engelleme girişiminin Sadaret’e de bildirildiğini, Trablusgarp valiliğinden alınan son telgrafta görüleceği üzere, Mısırlıların Sellum’a doğru ilerlediklerini, buna karşı koymak ve söz konusu faaliyetlerini etkisiz hale getirmek için, Sellum civarında karakol kurulup askeri

⁸⁹⁰ BOA., Y. MTV., nr.299/86-1, 3 Haziran 1323.

⁸⁹¹ BOA., Y. MTV., nr.299/86-2, 11 Cemaziyelevvel 1325/9 Haziran 1323.

⁸⁹² BOA., Y. MTV., nr.299/171-1, 12 Haziran 1323.

⁸⁹³ BOA., Y. MTV., nr.299/171-1, 12 Haziran 1323.

kuvvet yerleştirilmesini ve bu işinin ehemmiyetine binaen gerekli emrin Bâb-ı Âli'ye bir an önce verilmesini arz etmiştir.⁸⁹⁴

3 - Recep Paşa'nın Trablusgarp Posta Telgraf Müdürünün Değiştirilmesi, Maaşının Arttırılması İstekleri

11 Şubat 1905 tarihinde Posta Telgraf Nezareti'ne çektiği telgrafında, Trablusgarp vilayetinin Bingazi ile birlikte geniş bir daireyi içine alıp otuz kadar telgraf merkezini havi olduğunu belirten Recep Paşa, mevcut baş müdürün yetersizliğini görmüş olacak ki, bölgenin ehemmiyetine ve genişliğine dikkat çekerek değiştirilmesini, Adana'ya *tahvilinin* lazım ve maslahata muvafık olduğunu *mahremane* beyan etmiştir.⁸⁹⁵ Recep Paşa, 25 Nisan 1905 tarihinde Posta Telgraf Nezareti'ne çektiği diğer telgrafında, posta ve telgraf işlerinin iyi ve yeterli bir şekilde idare edilemediğini belirterek, her vilayetten ziyade merkezleri ve galesi çok olan Trablusgarp'ın vilayet işlerinin ehemmiyetiyle mütenasip bir baş müdürün hemen yola çıkarılmasını, Abbas Efendinin de acilen başka bir mahalle naklini "*talep ve ihtara mecbur*" olduğunu belirtmiştir.⁸⁹⁶ Bu yazışmalardan sonra, Recep Paşa'nın talebi kabul edilerek baş müdür görevden alınmıştır. 9 Mayıs 1905'te Posta Telgraf Nazarı tarafından Trablusgarp Valiliğine çekilen şifreli telgrafta, Bâb-ı Âli'nin emri üzerine başmüdürün görevden alınarak başka birisiyle değiştirileceği, ancak, değişikliğin Padişahın onayından çıkmasının zaman alacağı, tayin işlemlerinin biteceği zamana kadar mevcut müdürün görevini devam ettirmesi *istirham* edilmiştir.⁸⁹⁷ 24 Mayıs 1905 tarihinde Posta Telgraf Nezareti'ne çektiği cevabi telgrafında, başmüdürün acizliğine ve bulunduğu makamı hak etmediğine değinen Recep Paşa, bu kifayetsizliği yüzünden amiriyet hakkını kaybettiğini belirtmiştir. Posta işlemlerinin aksadığını, kötü idare yüzünden bazı hat merkezlerinde çavuş mevcut olmadığını, merkezde bulunan heyetin de başmüdürün aleyhinde bulunduğunu, idari işlerde durgunluğun hakim olduğunu ve bu yüzden de kötülüğün giderek arttığını ifade eden Recep Paşa, söz konusu işlerin müdüre tahmil edilmesinin uygun olamayacağını belirterek yeni bir müdürün acilen gönderilmesini

⁸⁹⁴ BOA., Y. MTV., nr.299/171-2, 22 Cemaziyelevvel 1325/20 Haziran 1323.

⁸⁹⁵ BOA., A. MTZ. TG. PT., nr.20/1-1, 29 Kanunusani 1320.

⁸⁹⁶ BOA., A. MTZ. TG. PT., nr.20/1-2, 12 Nisan 1321.

⁸⁹⁷ BOA., A. MTZ. TG. PT., nr.20/1-3, 9 Mayıs 1905.

bir kez daha istemiştir. Seyyiatı ve kifayetsizliği sebebiyle tebdili uygun görüldükten sonra, işlemlerin ve haberleşmenin tamamen sekteye uğradığını, tayin edilecek müdürün ulaşması gecikecekse, buradaki işleri gözetecek bir müfettişin acilen gönderilmesini de kemali ehemmiyetle istemiştir.⁸⁹⁸ Diğer taraftan, Fizan Mutasarrıflığının şikayeti üzerine, Fizan Telgraf Müdürlüğünden azledilen Mehdi Efendi hakkında, 19 Temmuz 1907'de Trablusgarp Valiliğine şifreli telgraf çeken Posta Telgraf Nazırı, söz konusu şahsın görevden alındıktan sonra, görevine iade edilmesi için talepte bulunduğunu hatırlatmıştır.⁸⁹⁹ Mehdi'nin, hakkında vaki olan şikayetin esassız ve garazdan kaynaklandığını belirterek görevine dönmek istediğini belirten Nazır, Recep Paşa'nın da görüşünü sormuştur. Mehdi hakkında olumlu fikirlerin de bulunduğunu belirten Posta Telgraf Nazırı, Mehdi'nin memuriyetine iadesinde mahzur bulunup bulunmadığının bildirilmesini rica etmiştir.⁹⁰⁰ 21 Temmuz 1907'de Nezarete telgraf çeken Recep Paşa, vaktiyle Mehdi hakkında şuarsuzluk iddiasında bulunulduğunu, bu iddianın doğru olmadığını tamamen garaz ve iftira olduğunu, haberleşme işlerinde ve bütün görevlerinde intizamlı bir hal sergileyen duruşunun, iddiaların yalan olduğuna yeterli delil teşkil ettiğini ifade etmiştir. Ancak, yerine Fizan'a müdür tayin edilen Rüştü adlı şahsın kırk beş günlük erzak ve yolluğunu alarak hareket ettiğini, dolayısıyla Mehdi'nin eski memuriyetine dönmesinin mümkün olmadığını arz etmiştir.⁹⁰¹

Recep Paşa, Trablusgarp gibi önemli bir bölgede hem vali vekilliği hem de komutanlığı bir arada yürütürken, maddi sıkıntılarla da mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bölgedeki en üst mülki ve askeri amir olması sebebiyle, bölgedeki bazı şeyh ve ileri gelenlere bazı ikramlarda bulunması, dışardan gelen misafirleri ağırlaması vb. giderler için fazladan harcama yapmak zorunda kalmıştır.⁹⁰² 22 Ağustos 1906 tarihinde Sadaret'e çektiği telgrafında; Vilayetin örtülü ödeneğinin on yedi bin kuruş olduğunu,⁹⁰³ bu ödenekten sadece beşte birini aldığını, aldığı miktarın yaptığı harcamaları karşılamadığını ve bu yüzden beş yüz lira kadar borcunun

⁸⁹⁸ BOA., A. MTZ. TG. PT., nr.20/1-4, 11 Mayıs 1321.

⁸⁹⁹ BOA., A. MTZ. TG. PT., nr.20/1-5, 4 Temmuz 1323.

⁹⁰⁰ BOA., A. MTZ. TG. PT., nr.20/1-5, 4 Temmuz 1323.

⁹⁰¹ BOA., A. MTZ. TG. PT., nr.20/1-6, 8 Temmuz 1323.

⁹⁰² BOA., İ. DH., nr.16-1, 9 Ağustos 1322.

⁹⁰³ BOA., İ. DH., nr.16-1, 9 Ağustos 1322.

biriktiğini ifade ettikten sonra, örtülü ödeneğin arttırılmasının mümkün olmaması halinde Vilayetten aldığı maaşının arttırılmasını arz ve rica etmiştir.⁹⁰⁴ Bu telgraf üzerine Sadrazamlık tarafından hazırlanan telhiste; Recep Paşa'nın Vali vekilliğine atanmasından sonra, askeri maaşına ilave olarak valilik maaşından kendisine altı bin kuruş ödeme yapıldığı, arz edilen telgrafından da anlaşılacağı üzere, Paşa'nın bulunduğu mevkinin bazı olağanüstü durumundan ötürü maaşının arttırılmasını istirham ettiği, kendisine tevdi edilen görevleri en iyi şekilde yerine getirmeye gayret göstermesinden dolayı, yirmi beş bin lira olan valilik maaşının yarısının Recep Paşa'ya ödenmesi şeklindeki teklif ve ifadelere yer verilerek 24 Ağustos 1906 tarihinde Padişah'ın onayına sunulmuş ve üç gün sonra Padişah'ın onaylamasıyla, Recep Paşa'nın Vali vekili olarak aldığı maaşı, 27 Ağustos 1906 tarihi itibarıyla, altı bin kuruştan oniki bin beş yüz kuruşa yükseltilmiştir.⁹⁰⁵

Bu arada, Trablusgarp Valiliği, elindeki kıt imkanlar ve zamanın ihtiyaçlarına tam olarak cevap vermede yeterli olmayan askeri gücüne rağmen, mevcut olanakları azami şekilde seferber ederek güvenlik ve asayiş sağlanmaya çalışmıştır. Zabıta Nezareti'ne 14 Eylül 1907 tarihinde genel müdür tarafından gönderilen bir yazı bu durumu teyit etmiştir.⁹⁰⁶ Trablusgarp Valiliğinden Zabıta Nezareti'ne ve genel müdür tarafından da Nazır'a bildirilen yazıda; Trablusgarp deniz muhafaza kuvvetleri marifetiyle 7.000 kilo barut, 35 adet tüfek ve beş sandık fişekleriyle beraber silah ve cephaneyi taşıyan bir yelkenlinin ele geçirilerek mahalli hükümete teslim edildiği haber verilmiştir.⁹⁰⁷

H – İtalyanların Emlak, Arazi Alımları ve Banco di Roma

Bilindiği gibi, 9 Haziran 1867 tarihinden itibaren yabancıların emlak alımına izin verilmiş,⁹⁰⁸ 1868 yılında İtalya-Tunus arasında imzalanan antlaşmayla İtalyan vatandaşlarına Tunus'ta mülk edinme hakkı tanınmış, 23 Mart 1873 tarihinde İtalya-Osmanlı Devleti arasında imzalanan protokol ile İtalyanlar gayr-ı menkul edinme hakkı elde etmişlerdi. Özellikle 1890'lı yıllardan itibaren emlak alımına hız veren

⁹⁰⁴ BOA., **İ. DH.**, nr.16-1, 9 Ağustos 1322.

⁹⁰⁵ BOA., **İ. DH.**, nr.16-2, 7 Receb 1324.

⁹⁰⁶ BOA., **ZB.**, nr.43/58, 1 Eylül 1323.

⁹⁰⁷ BOA., **ZB.**, nr.43/58, 1 Eylül 1323.

⁹⁰⁸ Özcan Mert, "Osmanlı Belgelerine...", s. 836.

İtalyanlar, Trablusgarp ve Bingazi’de mülk alımı maksadıyla yoğun bir para akışına başlamış, siyasi emellerini gerçekleştirmeye yönelik olarak, buralarda iktisadi üstünlüğe büyük önem vermişlerdi.⁹⁰⁹

1 – İtalya Kralının Şikayeti, Banco di Roma Müdürünün Emlak ve Arazi Alma Girişimleri

Trablusgarp ile ilgili hususlarda müdahale ve isteklerden geri durmayan İtalyan devlet adamlarının yanı sıra, bizzat İtalya kralı da devreye girerek Trablusgarp’ta görev yapan yönetici ve memurlar hakkında şikayette bulunmuştur. İtalya kralı tarafından kabul edilen Selim Paşa, Başkitabet’e çektiği 27 Ekim 1907 tarihli telgrafında görüşme hakkında bilgi aktarmıştır.⁹¹⁰ Görüşmede, İtalya kralının; her açıdan Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünün sağlanmasının İtalya’nın menfaatine muvafık bulunduğunu, bundan birkaç yıl önce, Trablusgarp hakkında İtalya basınında yer alan aleyhte yayınların, Fransızların zararlı faaliyetleri ve muhtemel tecavüzatından kaynaklandığını, bu yolla bazı tedbirlerin alınmasının istendiğini belirtmiş, İtalya’nın garazkar ve haksız bir harekette bulunmayacağı konusunda teminat vererek yemin etmiştir. Akabinde, Trablusgarp ve Bingazi’de bulunan Osmanlı memurlarının diğer yabancılara güzel muamelede buldukları halde, İtalyanlara karşı kötü niyet beslediklerini, kendisine bu konuda resmi ve özel haberlerin ulaştırıldığını söylemiş ve bu durumun düzeltilmesini rica etmiştir. Söz konusu görevlilere gerekli tebligatın yapılarak, Osmanlı Devleti’nin her kese eşit davrandığının gösterilmesini talep etmiştir.⁹¹¹

Banco di Roma’nın Trablusgarp şubesini açan İtalyanlar, hemen arazi alımına başlamışlardır. Bankanın bu işe öncülük etmesi ve banka müdürünün bizzat arazi alımıyla ilgilendiğinin Bâb-ı Âli’ye bildirilmesi üzerine 11 Aralık 1907’de Defter-i Hakanî Nezareti’nden emlak alımı ile ilgili bilgi istenmiştir.⁹¹² Trablusgarp Defter-i Hakanî Müdürlüğü’nden edinilen bilgilere göre; altı mağaza, bir ev, bir han Haziran 1907’de İtalyanlar tarafından satın alınmıştı. Bankanın resmi ruhsatı olmadığı halde arazi alımıyla ilgilenmekte ve Trablusgarp’ta emlak alımında kullanılmak üzere,

⁹⁰⁹ Özcan Mert, “Osmanlı Belgelerine...”, s. 836-837.

⁹¹⁰ BOA., Y. PRK. HR., nr.35/64, 20 Ramazan 1325/27 Kanunuevvel 1907.

⁹¹¹ BOA., Y. PRK. HR., nr.35/64, 20 Ramazan 1325/27 Kanunuevvel 1907.

⁹¹² Özcan Mert, a.g.m.,s. 837.

İtalyanlar tarafından 10 milyon franklık bir kredi açılmış bulunmaktaydı. Emlak alımıyla ilgilenen banka müdürünün faaliyetleri İtalya konsolosu tarafından da takip ve desteklenmekteydi.⁹¹³ Banco di Roma'nın müdürü tarafından alınmak istenen emlak hakkında, Defter-i Hakanî Nezareti'nden gelen tezkere Meclis-i Vükelâ'nın 12 Ocak 1908 tarihli oturumunda ele alınmıştır.⁹¹⁴ Tezkere metninde banka tarafından Haziran ayı zarfında 341 bin kuruş mukabilinde altı mağaza, bir ev ve bir hanın satın alındığı, daha pek çok yer satın almak istenilip İtalyan konsolosu tarafından da takip edilen bu satın alma işinin tamamen İtalyanlar tarafından yürütüldüğü ifade edilmiştir. Ayrıca, Trablusgarp'ta emlak alımı için 10 milyon franklık bir kredinin açıldığı hakkındaki rivayetin, konsolosun takip ve müracaatıyla doğrulandığı belirtilmiştir.⁹¹⁵ Ayrıca, bankanın resmi ruhsatının olmaması, bundan sonra yapacağı işlemlerin yasaklanmasını gerektirdiği gibi, müdürü namına emlak alınmasının yasaklanabileceği ifadelerine yer verilmiştir.⁹¹⁶ Yapılan görüşmede; yabancılara Osmanlı Devleti'nin sınırları dahilinde, usul ve mevzuat kaideleri çerçevesinde emlak edinebilecekleri tabii olmakla birlikte, manevi şahıs hükmünde olan bankalara, bir fert nazarıyla bakılamayacağından, söz konusu bankanın sermaye vekili sıfatıyla emlak ve büyük miktardaki arazileri satın almaya devam etmesinin caiz olmadığı kayıt altına alınmıştır. Diğer vilayetlerde sair yabancılar hakkında uygulanmakta olan usul ve kaideler dairesinde olmak, Devlete ait ve askeri alanlara yakın olmamak, anormal derecede geniş alanı kapsamamak kaydıyla, İtalyanların Trablusgarp'ta emlak almalarının tabii olup buna engel olunmayacağı, bankanın kendi adına ve büyük miktarda mülk satın alamayacağıının Trablusgarp Valiliği ve mahalli Defter-i Hakanî İdaresi'ne, zikredilen çerçeve dahilinde muamele etmeleri, aynı şekilde Defter-i Hakanî Nezareti'ne tebliğ edilmesi ve Hariciye Nezareti'ne de bilgi verilmesi kararlaştırılmıştır.⁹¹⁷ Böylece, dört gün önce yani 8 Ocak 1908'de toplanan Meclis-i Mahsus tarafından alınan kararlar, Meclis-i Vükelâ tarafından da kabul edilmekteydi.⁹¹⁸

⁹¹³ Özcan Mert, **Osmanlı Belgelerine...**, s. 837.

⁹¹⁴ BOA., **MV.**, nr.117/122, 8 Zilhicce 1325; Özcan Mert, **a.g.m.**, s. 837-838.

⁹¹⁵ BOA., **MV.**, nr.117/122, 8 Zilhicce 1325; Özcan Mert, **a.g.m.**, s. 837-838.

⁹¹⁶ BOA., **MV.**, nr.117/122, 8 Zilhicce 1325; Özcan Mert, **a.g.m.**, s. 837-838.

⁹¹⁷ BOA., **MV.**, nr.177/122, 8 Zilhicce 1325.

⁹¹⁸ Özcan Mert, **a.g.m.**, s. 837.

İtalyanlar, Banco di Roma aracılığıyla daha çok borç para vererek rehin aldıkları emlakı ele geçirmekte ve halka bu maksatla kredi açmaktaydılar. Bâb-ı Âli de bu durumun farkında olup 1908 yılı başından itibaren dikkatle takibi sürdürmüştür. Ancak, İtalyanlar sık sık diğer yabancılar gibi mülk edinemedikleri iddiasıyla şikayette bulunmaya başlamışlardır.⁹¹⁹ İtalyanların faaliyetlerini ayrıntılı bir şekilde İstanbul'a bildiren Recep Paşa, aynı zamanda yapılması gerekenler için de önerilerde bulunmuştur.⁹²⁰ 2 Şubat 1908'de Mabeyn'e telgraf çeken Recep Paşa; İtalyanların müdahale ve müşkülât çıkararak nüfuzlarını ziyadeleştirmede, banka açarak emlak istimlakinde nasıl bir gayret ve kuvvetle çalışmakta olduklarının malumları olduğunu belirtmiş; saf vatandaşlardan, kıymetinin birkaç misli fazla vermek suretiyle emlakını satın aldıklarını yazmıştır. Ziraat Bankası aracılığıyla ihtiyaç sahiplerine, ihtiyaçları kadar kredi açılmak suretiyle, İtalyanların alımlarına engel olunmaya çalışıldığını, ancak, İtalyanların, şimdi de, daha önce yabancılar tarafından satın alınmış bulunan emlaka yönelmeye başladıklarını,⁹²¹ bu guruptan insanlara, her ne teklif edilse ve söylene, bankaya ve konsolosa ulaştırdıklarını, İtalyanların da bunları şahit gösterip şikayete zemin ittihaz edeceklerinin şüphesiz olduğunu ifade eden Recep Paşa, bu yolla alınmak istenen emlakın, merkez vilayetle bağlı yerlerde ve Bingazi Mutasarrıflığı sınırları dahilinde epeyce bir miktara ulaşacağı uyarısında bulunmuş, şimdiden tedbir alınması gerektiğini ifade etmiştir. Buna da mani olmak için; yabancılar satışın yapılmamasına, Roma Bankası ve temsilcilerine geçme ihtimali bulunacağından, öteden beri gayret gösterildiğini de belirten Recep Paşa, Trablusgarp'ta servet sahibi Müslümanların az olduğunu, arazilerin artık belediye adına alma imkanının da kalmadığını yazmıştır.⁹²² Recep Paşa, söz konusu olan arazilerin Banco di Roma'nın eline geçmemesi ve elde daimi bir şekilde tutulabilmesi için, ziraat ve ağaçlandırma yoluyla gelir getirici duruma getirilmesi, bina ve inşa ettikten sonra, kiraya verilerek hasılatının alınmasını önermiştir.⁹²³ Recep Paşa, 8 Mart 1908'de Sadarete gönderdiği telgrafında ise; İtalyanların Bingazi Sancağı dahilinde değerinden birkaç misli fazla vermek suretiyle

⁹¹⁹ Özcan Mert, **Osmanlı Belgelerine...**, s. 838.

⁹²⁰ BOA., **Y. PRK. UM.**, nr.80/118, 29 Zilhicce 1325.

⁹²¹ BOA., **Y. PRK. UM.**, nr.80/118, 29 Zilhicce 1325.

⁹²² BOA., **Y. PRK. UM.**, nr.80/118, 29 Zilhicce 1325.

⁹²³ BOA., **Y. PRK. UM.**, nr.80/118, 29 Zilhicce 1325.

arazi aldıklarını haber vermiştir. Diğer taraftan, Mısır Hidivliği de giderek sınırı ihlal etmiş ve rahatsızlıklara sebebiyet vermiştir. Bu iki tehlikeye işaret eden Recep Paşa; burada bulunacak mutasarrıfın yabancıların kendilerine mahsus tafralarla hareketlerine mukabele, siyasi mesele ile fitne çıkarma gibi hadiselerde müdafaa ve ikna etmeye muktedir, İngilizler namına hareket eden hidivlik cihetinden yapılacak muamelelerin zuhurunda anında teşebbüse geçerek etkisiz hale getirebilecek, vasıflara sahip kifayet ve cesaretle olması gerektiğini kaydetmiştir.⁹²⁴ Bingazi Mutasarrıfın istifa ettiğini ve istifasında ısrar edeceğinin anlaşıldığını ilave eden Recep Paşa, bölgede hizmet göreceği ve yukarıda sayılan özelliklere haiz olduğunu belirttiği Bekir Sami Beyin mutasarrıf olarak tayin edilmesi teklifinde bulunmuştur.⁹²⁵ Sadrazamlık tarafından ise Bingazi mutasarrıflığı için; Akka mutasarrıfı Ferit Paşa, Selanik naibi Abdurrahman Nasip Efendi ve Seniçe(?) mutasarrıfı Hüsnü Bey isimleri ileri sürülmüştür.⁹²⁶

23 Nisan 1908'de Yıldız Sarayı'ndan Trablusgarp Valiliğine çekilen telgrafta, satın alma işleminin mülk sahiplerinin rızasıyla yapılması gerektiği tebliğ edilmiştir.⁹²⁷ İtalyanların Trablusgarp'ta sahip buldukları arazilerin; belediye elinde olup müzayede usulüyle satışa çıkarılanlar mı, yada Müslüman ahali elinde olup borçlu olmalarından dolayı hükmen satılma yoluyla elde edilmek isten mi? Olduğu sorulmuştur. Valilik tarafından üç gün sonra verilen cevapta; en çok emlak ve bina satın alanların İtalyan olduğu, ticaret ve servet bakımından diğer yabancıardan daha üstün oldukları bildirilmiştir. Cevapta; Banco di Roma'nın İtalya'nın siyasi emellerine hizmet ederken, müstear isimlerle değer ve kıymetine bakmaksızın arazi ve emlak alımına fazla ilgi gösterdiği, kural tanımadıkları ve konsolosun nüfuzundan yararlandıkları vurgulanmıştır.⁹²⁸

2 - Recep Paşa ile İtalya Konsolosu Arasındaki Anlaşmazlık ve Etkileri

Recep Paşa'nın; İtalyanların her türlü faaliyetini takip edip merkeze bildirmesi ve mümkün mertebe zararlı faaliyetlerine mani olması, sık sık İtalya'nın

⁹²⁴ BOA., A. VRK. DH. TG., nr.2/110, 5 Safer 1326/24 Şubat 1323.

⁹²⁵ BOA., A. VRK. DH. TG., nr.2/110, 5 Safer 1326/24 Şubat 1323.

⁹²⁶ BOA., Y. A. HUS., nr.517/132, 6 Zilhicce 1325.

⁹²⁷ Özcan Mert, *Osmanlı Belgelerine...*, s. 838.

⁹²⁸ Özcan Mert, *Osmanlı Belgelerine...*, s. 838.

Trablusgarp konsolosu ile karşı karşıya gelmesine ve ileride görüleceği üzere⁹²⁹ aleyhinde yayınların yapılmasına sebep olmuştur. Konsolosun şikayetine konu olan, Recep Paşa'ya protesto tezkeresiyle başlayan ve daha sonra Sultan II. Abdülhamit'e kadar ulaştırılan şikayetlerden bir tanesi İtalyalı bir mühendisin Trablusgarp'ta yaptığı işlerle ilgili olanıdır.⁹³⁰ Trablusgarp konsolosu Recep Paşa'ya verdiği protesto tezkeresinde; İtalya tebasından olan Komandator Parsi(?) hakkında cereyan eden muameleden dolayı, protestosunu, buradaki en üst memur olarak kendilerine gönderme vazifesinde olduğunu belirtmiştir. Trablusgarp'ta, İtalyanlar tarafından girişilen her teşebbüste, her İtalya'nın işinde, şahsınız tarafından yapılan engellemeler, parolanın hükümetinizden gelmiş olduğuna ne inanabilirim ne de inanmayabilirim, diyen konsolos, bu konudaki mesuliyetin hükümetin vekiline kaldığını ileri sürmüştür. Devletinizle aramızdaki dostluktan dolayı bu halden müteessir olduğunu belirten konsolos, mühendis ile aramızda cereyan etmiş olan vakıaya zamanında yabancı kaldıysam, bunun sebebi mühendisin halis niyetidir, demiştir.⁹³¹ Recep Paşa'ya emniyeti olduğunu, mühendisin de hakkında hüsnü niyet beslediğini belirten konsolos, söz konusu meseleye tekrar eğilinmesi ümidinde olduğunu yazmıştır. Şimdiye kadar icra ettiği müzakere ve tebligatlardan sonra, mühendislerinin uğradığı haksızlığın ortadan kaldırılmasını isteyen konsolos, aksi takdirde, maddi manevi zararın tazmini için daha üst makamlara müracaatla görevli olduğunu bildirmiştir.⁹³² Konsolosun protesto tezkeresine cevap veren Recep Paşa, yaptığı araştırmalar neticesinde söz konusu mühendis ile vilayet arasında bir muamele ve kayda rastlamadığını belirtmiştir. “*Her emel ve arzu bi'l-fi'il vaki' ad olunamaz...*” diyen Recep Paşa, vilayet tarafından İtalya vatandaşlarına karşı herhangi bir ard niyetin olmadığını, tezkerede sarf edilen ifadelerle teessüf etmemek mümkün değildir, diyen Recep Paşa, “...vilâyetle mahâfil-i a'zam arasındaki emr-i ‘uzmânın parola tabiriyle ist'imâline cesaretinize ta'accüb ettim,”⁹³³ dedikten sonra, katiyen tarafınızdan bilinmelidir ki, İtalyanların burada nail olduğu nimet ve refah ve serbesti hiçbir yerde olmamışken, bunun hilafına iddianın ileri sürülmesi, devletler

⁹²⁹ Bkz.. aş. İtalya Basımında Trablusgarp Memurları Hakkındaki Menfi Neşriyata Duyulan Tepki ve Rahatsızlık.

⁹³⁰ BOA., Y. PRK. HR., nr.35/75, 30 Zilhicce 1325.

⁹³¹ BOA., Y. PRK. HR., nr.35/75-2, 18 Teşrinisani 1907.

⁹³² BOA., Y. PRK. HR., nr.35/75-2, 18 Teşrinisani 1907.

⁹³³ BOA., Y. PRK. HR., nr.35/75-1, 11 Teşrinisani 1323.

arasındaki münasebetlere yakışmaz. Şimdiye kadar önemle üzerinde durulması gerekip de üzerinde durulmamış hangi iş varsa gösteriniz, demiş ve bütün iddiaları şiddetle reddettiğini belirtmiştir.⁹³⁴

Recep Paşa, konsolos ile arasında protestolaşmalara sebep olan mühendis hakkında, Sadaret'in 30 Kasım ve 12 Aralık 1907 tarihli telgraflarına⁹³⁵ verdiği cevapte bilgi vermiştir; İtalyan mühendisin, Trablusgarp'a gelip iş aramış olduğunu, bir süre sonra Trablusgarp tüccarlarından Hacı Mustafa Efendi tarafından yapılmakta olan otelin inşaat işlerini üstlendiğini, tüccar ve mühendisin anlaşmasından sonra, 27.000 liraya mal olacak büyük yapı hakkında vilayete bilgi verdiklerini yazmıştır.⁹³⁶ Trablusgarp'ta gelişmeye vesile olacak böyle büyük bir inşaat işinin vücuda getirilmesinin Vilayet tarafından da olumlu karşılandığını, İtalyan mühendisin, Trablusgarp'ta yaptığı işlerin bundan ibaret bulunduğunu, Valilik tarafından herhangi bir proje veya bir işin kendisine tevdi edilmediğini belirten Recep Paşa, bunun dışında ayrıca, söz konusu mühendisin resmi makamlara bir müracaatının olmadığını ve kendisine her hangi bir proje hakkında bir işin verilmediğinin anlaşıldığını ifade etmiştir.⁹³⁷ İtalyan konsolos tarafından ileri sürülen ve Hariciye Nezareti tarafından Sadaret'e iletilen iddiaya göre; Trablusgarp vilayetince, İtalyanlara dost gözüyle bakılmayıp onlarla ilgili her işte ve özellikle emlak alımında daima müşkülât çıkarılmıştır. İtalyan mühendise vilayetçe iskele, bahçe ve fabrika gibi bazı binalar yapılmaması kararlaştırıldığı, Parsi'nin, bir süre çalışmasını gerektirecek bu plan ve tanzimler üzerinde çalıştığı, ancak, daha sonra kendisine ret cevabı verildiği ileri sürülmüştür. Bundan dolayı mühendisin 4.000.000 Frank tazminat istediği belirtilmiştir.⁹³⁸ Konsolosun bu iddialarına karşılık Recep Paşa; ileri sürüldüğü gibi, mülki veya şahsi olarak haksızlığa uğrayan mühendisin her şeyden evvel mahkemeye müracaat etmesi gerektiğini, iddia ve isnatlarını mahkemede ispatlamasını, böyle aslı ve esası olmayan davaların gizli maksatları çağrıştırdığını ve böyle düşünmeye ister istemez sevk ettiğini belirtmiştir. Konsolosun hareketlerini taaccüp ve teessüfle karşıladığını, konsolosun daha önce bu konuda vilayete yazdığı tezkereyi müteakip

⁹³⁴ BOA., Y. PRK. HR., nr.35/75-1, 11 Teşrinisani 1323.

⁹³⁵ BOA., Y. PRK. HR., nr.35/75, 30 Zilhicce 1325.

⁹³⁶ BOA., Y. PRK. HR., nr.35/75-3, 1 Kanunuevvel 1323.

⁹³⁷ BOA., Y. PRK. HR., nr.35/75-3, 1 Kanunuevvel 1323.

⁹³⁸ BOA., Y. PRK. HR., nr.35/75-9, 27 Zilkade 1325/19 Kanunuevvel 1323.

makamına geldiğini ve cevap isteme garabetinde bulunduğunu belirten Recep Paşa, olayın mahiyetinin delilleriyle birlikte etraflıca ortaya konduğunu, tezkereyi geri çekme işine cevap vermediğini yazmıştır. Recep Paşa, konsolosun faaliyetleriyle ilgili bilgilerin daha önceki telgraflarında teferruatlı bir şekilde kaydedilmiş bulunduğunu, bir çok gizli işlerin peşinde koştuğunun teyit edildiğini, konsolosun teati ettiği şifreli telgrafların yirmiye bulduğunu yazmıştır.⁹³⁹ Konsolosun bu teşebbüsünün, asılsız iddialarla olayı büyütüp büyük makamlara taşınmasında, büyük huzursuzlukları çıkarmaya basamak teşkil ettirmek ve beni valilikten azlettirmeye çalışacağı bilinen bir gerçektir, demiştir.⁹⁴⁰ Recep Paşa, çektiği söz konusu telgrafların dışında, 15 Aralık 1907 tarihli bir yazıyı Sadaret'e göndererek, 14 Aralık tarihli telgrafında arz etmiş olduğu mühendis hakkında bilgi ve konsolostan aldığı tezkere ile verdiği cevap, konsolosun yolsuz hal ve hareketleriyle hatıra getirdiği gizli maksatlara yönelik faaliyetlerinden söz edilen şifreli telgrafların birer suretlerinin gönderildiğini beyan etmiştir.⁹⁴¹

Trablusgarp'taki İtalyan konsolosu vasıtasıyla büyütülen ve üst makamlara taşınan mühendis olayı, bunlarla sınırlı kalmamış, Sultan II. Abdülhamit ile görüşen İtalyan elçisi, Trablusgarp'taki uygulamalardan İtalyan hükümetinin hoşnutsuzluğunu dile getirerek şikayette bulunmuştur.⁹⁴² Elçi; bir İtalya vatandaşının emlak satın almak istemesi halinde, her türlü engelin önüne çıkarıldığını, hatta emlakını satan kişilerin Fizan'a sürülmekle karşı karşıya kaldıklarını, bir mühendisin vali tarafından çağrılarak kendisine bazı projeler üzerinde çalışmasının istendiğini, dört ay boyunca çalışmalarını sürdüren mühendisin hazırladığı projelerini tertip ve takdim ettikten sonra, kendisine hiçbir taahhütte bulunulmadığını ve işlerin kendisine havale edilmediğini, mühendisin müracaatı üzerine konsolos tarafından valiliğe yazılan tezkereye çok şiddetli cevap yazıldığını ve bu yüzden aralarında şiddetli ihtilafın çıkmış olmasının hükümeti tarafından teessürle karşılandığını, bu konu ile ilgili olarak Bâb-ı Âli nezdinde girişimde bulunulduğunu, hükümetiniz tarafından meselenin dostane çözüleceğinden emin olduğunu söylemiştir.⁹⁴³ Devamında, Dört

⁹³⁹ BOA., **Y. PRK. HR.**, nr.35/75-3, 1 Kanunuevvel 1323.

⁹⁴⁰ BOA., **Y. PRK. HR.**, nr.35/75-3, 1 Kanunuevvel 1323.

⁹⁴¹ BOA., **Y. PRK. HR.**, nr.35/75-4, 2 Kanunuevvel 1323.

⁹⁴² BOA., **Y. PRK. HR.**, nr.35/75-5, 14 Kanunuevvel 1323.

⁹⁴³ BOA., **Y. PRK. HR.**, nr.35/75-5, 14 Kanunuevvel 1323.

ay süreyle çalışmış bulunan mühendisin emeğinin karşılığının verilerek memnun edilmesi ve bu şekilde olayın çözüme kavuşturulması istirhamında bulunmuştur. Ayrıca, İtalya kralının, ileride Trablusgarp'ta yapılacak faydalı işler için İtalyan sermayedarlarına müracaat edilmesinden memnun olacağını, söz konu vilayette vatandaşlarına dostane davranılması için gerekli emirlerin verilmesi temennisinde bulunduğunu da sözlerine eklemiştir.⁹⁴⁴ İtalyan elçinin baş tercümanı da Serasker Ali Saip Paşa'ya giderek, elçinin Padişah ile yaptığı görüşme, görüşme sonrasında kendisine verilen iradenin hükümetine arzı ve hükümetinin, meselenin çözümü için verilecek emirlerin katiyen uygulanacağı konusunda emin olduğunu söylemiştir.⁹⁴⁵ Baştercüman 18 Ocak 1908'de bir kez daha Serasker Ali Paşa ile görüşmüş bu sırada, Recep Paşa ve konsolos arasında meydana gelen mesele hakkında verilen talimatlara rağmen Paşa'nın tavrını değiştirmedeğini, güvenilir birisinin Trablusgarp'a gönderilerek iki devlet arasındaki dostluğun devam ettirilmesi ve meselin çözülmesi isteğini iletmiştir. Hükümetinin, Recep Paşa-konsolos arasında meydana gelen ihtilaf konusuna ehemmiyet verdiğini, çözümün üzerinde önemle durulduğundan söz ederek, taleplerinin karşılanması ve ileride ciddi müşkülata meydan verilmemesi için meselenin süratle halledilmesini beklediklerini beyan etmiştir.⁹⁴⁶ Sadaret tarafından Trablusgarp Vilayetine 19 Ocak 1908'de çekilen telgrafta; İtalyan elçisinin gelip, bir müddetten beri konsolos ile aralarında meydana gelen soğukluktan şikayet ettiği, güya İtalyanların Osmanlı menfaati doğrultusunda Trablusgarp'ta arazi aldıkları, ancak, bu konuda kendilerine zorluk çıkarıldığının konsolosları tarafından haber verildiği ve kendisinin de bu konuyu hükümetine yazdığını beyan etmiş olduğu belirtilmiştir.⁹⁴⁷ Elçinin, bu engellerin vilayet tarafından çıkarıldığına inanmadığının belirtildiği yazıda, bu şikayetlere meydan vermemek için konsolosla dostane ilişki kurması isteği iletilmiştir. Sadaret yazısında, diğer yabancı devlet vatandaşlarına sağlanan hakların İtalyanlara da sağlandığının, arasına konsolosla görüşülerek dile getirilmesi ve bu konuda ikna edilmesi istenmiş, şikayete sebep olan mühendisin Belediye bahçesinin

⁹⁴⁴ BOA., **Y. PRK. HR.**, nr.35/75-5, 14 Kanunuevvel 1323.

⁹⁴⁵ BOA., **Y. PRK. HR.**, nr.35/75-6, 17 Kanunuevvel 1323.

⁹⁴⁶ BOA., **Y. PRK. HR.**, nr.35/75-7, 5 Kanunusani 1323.

⁹⁴⁷ BOA., **Y. PRK. HR.**, nr.35/75-8, 6 Kanunuevvel 1323.

inşaatında çalıştırılması ve bu yolla yabancı kaynaklarda münasebetsiz yayınlara sebebiyet verebilecek şeylerden kaçınılması istenmiştir.⁹⁴⁸

3 - Trablusgarp Sahillerinin Korunması İçin Alınması Gereken Tedbirler

Trablusgarp hakkında aşıkâr olan yabancı emelleri bertaraf etmek için, askeri kuvvetlerin sayı ve silah bakımından takviyesi konusuna daha önce değinmiş ve eldeki silahların yenileriyle değiştirilmesi konusunda Valiliğin müteaddit taleplerine yukarıda değinmiştik. Trablusgarp'ın çok uzun sahillere sahip olması ve bu sahillerin yeterli muhafazadan mahrum bulunması, bölge için önemli bir tehdit oluşturmuştur. 21 Ocak 1908'de Sadaret'e telgraf çeken Recep Paşa, Bingazi sahillerinin toplam beş yüz saatlik bir uzunluğa sahip bulunduğunu yazmış,⁹⁴⁹ boş bulunan bu sahillerimiz, Yunan ve İtalyanların çeşitli gemilerine karşı muhafazasız ve korunmasız bulunmaktadır, demiştir. Kruvazör fabrikasında inşa edilmiş gambotlardan birinin buraya gönderileceğinin Dahiliye Nezareti tarafından kendilerine bildirildiğini yazan Recep Paşa, söz konusu gambotun hala gelmediğini, yanlarında bulunan Bandırma Vapurunun ise hiçbir yere hareket edemeyecek durumda olduğunu beyan etmiştir. Ayrıca, ahalinin de yeni silahlarla donatılmasının önem arz ettiğini belirten Recep Paşa, bölgede adi bir tüfeğin bile on liraya, bir kıyye barutun da 3 Mecidiyeden satıldığını, bu durumun da önemli bir mahzur teşkil ettiğini dile getirmiştir.⁹⁵⁰ Recep Paşa tarafından çekilen telgraf, 22 Ocak 1908 tarihli Sadaret yazısıyla Mabeyn'e sunulmuş ve bilgi takdim edilmiştir.⁹⁵¹ Bahriye Nezareti tarafından 8 Mayıs 1908'de Sadaret'e yazılan yazıda, Padişahın iradesiyle Trablusgarp vilayetleri sahillerinde tarassudat icra etmek üzere isimleri belli gemilerin, söz konusu bölgeye gönderilmeleri için, bunlardan bazılarında görülen ufak noksanların ikmal edilmekte bulunduğuna ve tamamlanmasının ardından hareket edileceği haber verilmiştir. Bu çerçevede Saragoza'da bulunan Ferik Halil Paşa'ya torpido ve kruvazörleriyle birlikte İstanbul'a hemen dönmesi için telgrafla emir verilmiştir.⁹⁵²

⁹⁴⁸ BOA., Y. PRK. HR., nr.35/75-8, 6 Kanunuevvel 1323.

⁹⁴⁹ BOA., Y. A. HUS., nr.517/169-2, 8 Kanunusani 1323.

⁹⁵⁰ BOA., Y. A. HUS., nr.517/169-2, 8 Kanunusani 1323.

⁹⁵¹ BOA., Y. A. HUS., nr.517/169-1, 18 Zilhicce 1325/9 Kanunusani 1323.

⁹⁵² BOA., Y. MTV., nr.309/39, 7 Rebiülahir 1326.

4 - Derne’de İtalyan Rahibin Öldürülmesi ve Meydana Gelen Gelişmeler

21 Mart 1908 gecesi (saat 8,5’ta) Derne’de bir İtalyan rahip (Custinyo) evinde öldürülmüş olarak bulunmuştur.⁹⁵³ Olay, 22 Mart 1908’de Bingazi Mutasarrıfı Ömer Ali tarafından çekilen şifreli telgrafla, Sadaret’e bildirilmiştir. Mutasarrıfın beyanına göre, rahip, gece saatlerinde kapısı kırılarak bıçak darbeleriyle öldürülmüştür. Ömer Ali, tahkikatın devam ettiğini belirterek neticesinin sonradan bildirileceğini, katilin bir an evvel ortaya çıkarılacağını arz ederek, bu olayın İtalya’nın bir tertibi olabileceğine işaret etmiştir.⁹⁵⁴ Ömer Ali, olayı tahkik etmek üzere Adliye Umum Müdür Muavini ve Jandarma komutanının iki gün sonra vapurla Derne’ye gideceklerini de yazmıştır.⁹⁵⁵ Sadaret’e bilgi vermeye devam eden Mutasarrıf Ömer Ali, yine aynı tarihte yani 22 Mart 1908’de Sadaret’e çektiği telgrafında; maktul papazın pederinden haber alınıncaya kadar naaşın bir çinko sandık içinde ve Derne’de yapılmakta olan Kilise’de muhafaza edileceğinin mahalli konsolosun beyanıyla öğrenildiğini belirtmiştir.⁹⁵⁶ Ömer Ali, yapılan tetkik ve araştırmalarda, papazın odasının yanındaki diğer bir odada kalan bir rahiple konsoloshane kavasından şüphe edildiğini, kavas ve rahibin konuşurularak cevaplarının alınmasının konsoloshane tarafından engellendiğini belirtmiştir.⁹⁵⁷ 13 Nisan 1908’de Trablusgarp Vali Vekilliği tarafından Sadaret’e çekilen telgrafta ise, İtalyanların maktul papazın katilinin hala bulunamadığı bahanesiyle iki savaş gemisini göndereceklerinin, İngiltere konsolosu aracılığıyla öğrenildiğini arz etmiştir.⁹⁵⁸ Daha sonra, 15 Mayıs 1908 tarihinde 35 toplu, 20 subay ve 600 mürettebatı bulunan İtalyan Savaş gemisi Bingazi üzerinden Trablusgarp’a gelmiş ve taraflar arasında resmi karşılama merasimi düzenlenmiş, akabinde durum, Recep Paşa tarafından sadarete bildirilmiştir.⁹⁵⁹

Yine Haziran ayının ilk haftasında, İtalya dışişleri bakanı, meclislerinde yaptığı konuşmasında, Trablusgarp’ta İtalyanlara karşı uygulanan muamele ve

⁹⁵³ BOA., A. MKT. DH. BZ., nr.1/20-1, 9 Mart 1324.

⁹⁵⁴ BOA., A. MKT. DH. BZ., nr.1/20-1, 9 Mart 1324.

⁹⁵⁵ BOA., A. MKT. DH. BZ., nr.1/20-2, 9 Mart 1324.

⁹⁵⁶ BOA., A. MKT. DH. BZ., nr.1/20-3, 9 Mart 1324.

⁹⁵⁷ BOA., A. MKT. DH. BZ., nr.1/20-4, 9 Mart 1324.

⁹⁵⁸ BOA., A. MTZ. TG., nr.1/39, 12 Rebiülevvel 1326.

⁹⁵⁹ BOA., Y. A. HUS., nr.521/72, 14 Rebiülahir 1326.

bununla bağlantılı olarak Osmanlı-İtalya ilişkileri ile öldürülen din adamı olayı üzerinde durmuştur.⁹⁶⁰ Bakanın, 5 Haziran 1908'deki konuşması ve üzerinde durduğu konular, Roma Elçisi tarafından 6 Haziran 1908'de İstanbul'a iletilmiştir.⁹⁶¹ Meclisteki uzun konuşmasında; Osmanlının Balkan toprakları konusunda İngiltere ve Rusya ile görüş birliği içinde olduklarını ifade eden İtalyan bakan, Bâb-ı Âli tarafından verilen muhtelif emirlere rağmen, Trablusgarp'ta İtalyanların emlak alım işinin hala tamamıyla düzene girmediğini belirtmiştir. Bakan, Osmanlı arazi kanunnamelerine uygun hareket etmeyen memurların, cehaletleriyle suiistimallerinden ileri geldiğini, memurların bu kötü niyet ve muamelelerinden vazgeçmeleri için Osmanlı Devleti nezdinde girişimde bulunma haklarının olduğunu, Mahalli memurların verilen emirlere uygun hareket etmelerinin sağlanması için girişimde bulunma emir ve talimatının İtalyan konsoloslarına verilmiş olduğunu söylemiştir. Osmanlı hükümetinden de aynı şeyi beklediğini belirten bakan, Derne kaymakamı hakkında da ağır ifadeler kullanmış, yalancı ve sahtekarlık yapmakla itham etmiştir. İtalya hükümet politikasının; Osmanlı toprak bütünlüğünün korunması amacına yönelik olduğunu, Devlet-i Âliye tarafından ihlal edilmedikçe bu kaidenin devam edeceğini, bizim iyi niyetimize ve ibraz ettiğimiz politikalara inanmaları gerektiğini, ileride de bu samimiyeti göstermeye hazır olduklarını, ama, buna karşılık Osmanlı topraklarında, iktisadi faaliyetlerde bulunan tebamızın faaliyetine Osmanlı memurlarının engel çıkarmamalarını talep ederiz, demiştir.⁹⁶² İtalya dışişleri bakanının mecliste yaptığı uzun konuşmada, Rumeli'nin üç vilayeti, Trablusgarp'ta İtalyanlar tarafından arazi alımı, ve Derne'de öldürülen rahip olayı ve bu çerçevede Osmanlı-İtalya ilişkileri üzerinde durduğu, şeklindeki bilgiler, Sadaretin 7 Haziran 1908 tarih ve 905 sayılı yazılılarıyla Mabeyn'e arz edilmiştir.⁹⁶³

Yukarıda sözünü ettiğimiz İtalyan rahip dışında, bir İtalyan mühendis de Trablusgarp ve Homs arasında bir bölgede ölü bulunmuştur. 23 Haziran 1908'de Sadaret'e şifreli telgraf çeken Recep Paşa, olay hakkında bilgi vermiştir;⁹⁶⁴ Ruhsatsız ve kimseye haber vermeden, Trablusgarp'tan Homs'a doğru yola çıkan kervana

⁹⁶⁰ BOA., Y. A. HUS., nr.522/37-1,8 Cemaziyelevvel 1326/25 Mayıs 1324.

⁹⁶¹ BOA., Y. A. HUS., nr.522/37-2, 7 Cemaziyelevvel 1326/24 Mayıs 1324.

⁹⁶² BOA., Y. A. HUS., nr.522/37-3, 7 Cemaziyelevvel 1326/24 Mayıs 1324

⁹⁶³ BOA., Y. A. HUS., nr.522/37-1,8 Cemaziyelevvel 1326/25 Mayıs 1324.

⁹⁶⁴ BOA., A. MTZ. TG., nr.1/53, 10 Haziran 1324.

katılan İtalyalı, başında fes olduğu halde yola çıkmış, yedi saat sonra kervandan ayrılarak Trablus'a geri dönmeye karar vermiştir. Ancak, gece saat 5 civarında yanında bulunan rovelveriyle intihar etmiştir. Meskun mahalle iki saat mesafede bulunan cenaze ve üzerindeki malzemelere kimsenin dokunmaması emredilmiş, gerekli soruşturma için Adliyeye ve polise haber verilmiştir. Bu arada İtalya konsolosuna da haber gönderilmiştir.⁹⁶⁵ Osmanlı ve konsoloshane tabipleri olayın bir intihar olduğunu tespit etmiş ve düzenlenen rapora konsolos hiç itiraz etmemiştir. Ancak, daha sonra İtalyan tabipler bir heyet huzurunda cenazeyi tekrar ameliyat edip rapor düzenlemişlerdir. Bu raporda ise, olayın bir intihar değil, başkaları tarafından mahirane işlenen bir cinayet olduğu iddia edilmiştir. Bütün bu gerçekler ortada iken, işi siyasete alet edecekleri şüphesizdir, diyen Recep Paşa, her işlemin açık bir şekilde yapıldığını, tahkikatın mükemmel olduğunu, ortada ileri-geri konuşulacak bir şey bulunmadığını, bugün cenazenin saat dokuzda yapılacak törenden sonra deniz yoluyla gönderilmek üzere teslim edileceğini arz etmiştir.⁹⁶⁶ Öldürülen rahip olayının milletlerarası ciddi bir mesele haline gelmesi ve muhtemel tepkilere yol açmak istemeyen ve böyle bir gelişmeyi önlemek isteyen Osmanlı Hükümeti, Banco di Roma'nın Trablusgarp ve Bingazi'deki şubelerinin açılışını tanımak zorunda kalmıştır.⁹⁶⁷

5 - Fransızların Sınır Tecavüzlerine Karşı Recep Paşa'nın Tedbir Ve Teklifleri

Bilindiği gibi, Tunus'u 1881 yılında işgal eden Fransızların bu eyleminden sonra, Trablusgarp-Tunus arasındaki sınırı Bahiratü'l-beyban gölü teşkil etmekteydi. Ancak, işgalden sonra Fransızlar sınırı daha ileriye , on kilometreden fazla içerde olan Reis Ecdir burnuna doğru ilerlettiler. Bundan sonra, Fransızlara ait haritalarda başlangıç noktasını burası teşkil etti. Orta Afrika'ya açılan ticaret yollarını kontrolü altına almak isteyen Fransızlar, bir taraftan bölgeye asker sevk ederek fiilen işgal ederken, diğer taraftan da halkı taciz edip topraklarını terk etmeye zorladılar.⁹⁶⁸ Fransızların; bölgede yaşayan halkın bahçelerini ateşe vermeleri, hayvanlarına el

⁹⁶⁵ BOA., A. MTZ. TG., nr.1/53, 10 Haziran 1324.

⁹⁶⁶ BOA., A. MTZ. TG., nr.1/53, 10 Haziran 1324.

⁹⁶⁷ Özcan Mert, "Osmanlı Belgelerine ...", s. 836.

⁹⁶⁸ İsrail Kurtcephe, *Türk-İtalyan ...*, s. 21.

koymaları ve Trablusgarp sınırları dahilinde karakollar vücuda getirmeleri üzerine, Hariciye Nezareti, 1906 Ağustos’unda Fransızların saldırı ve tecavüzlerini engellemek maksadıyla, Trablusgarp Valiliğine, askeri birlik gönderme ve bölgede karakollar inşa etme emrini verdi.⁹⁶⁹ Ancak, 25 Ağustos 1906’da çekilen yeni şifreli yazıda ise; Canet üzerine sevk edilmiş bulunan askeri birlik eğer henüz oraya ulaşmamışsa, gönderilmekten vazgeçilmesi, şayet ulaşılmışsa geri çağırılması talimatı verilmekteydi. Bu karar değişikliğinin en önemli sebebi, Osmanlı-Fransız çatışmasına yol açmamak, dolayısıyla Trablusgarp’ın Fransızlar tarafından işgal edilmesine gerekçe olacak bir duruma meydan vermemektir.⁹⁷⁰ Ancak, Osmanlı Hükümetinin meseleyi barış yoluyla çözüme kavuşturma siyaseti hiçbir müspet netice vermediği gibi, Fransızların daha fazla cesaretlenmesine ve sömürge alanlarını genişletmek için daha da cesaretlenmelerine yol açtı.⁹⁷¹ Recep Paşa, 7 Nisan 1908 tarihinde Serasker Rıza Paşa’ya çektiği telgrafında, Canet ve havalisinin bir karar verilinceye kadar tarafsızlığının korunması yönünde karar alındığı halde, Fransızların buna uymadığını bölgeye önemli sayıda müfreze birlikleri gönderdiklerini haber verdi. Recep Paşa, Eskiden beri toprağımız olan ve şu anda müdafaadan yoksun bırakılmış olan Canet’e yönelik Fransız tecavüzatına son vermek için, ilave bir kararın verilmesine gerek kalmamışsa; “*kadim kazamız ve öteden beri karyemiz olan Canet’e doğru hareketimizi ve mahal-ı mahsus ile etrafını bi’l-istila emr-i siyanete müsa’ade buyrulması ehemmiyetle istida ve arz olunur,*” şeklinde ifadelerle yer verdi.⁹⁷² Serasker Rıza Paşa, 15 Nisan 1908’de, Fransızların sınır ihlali ve tecavüzleri hakkında, Recep Paşa tarafından gönderilen bilgi ve talebi, Sadaret’e arz etti.⁹⁷³ Bâb-ı Âli, Recep Paşa’nın Canet’e asker sevk etme talebine onay ve izin vermemesine karşılık, 17 Temmuz 1909’da Canet’e bağlı olan Tabakat Vadisi Fransızlar tarafından işgal edilecektir.⁹⁷⁴

⁹⁶⁹ İsrail Kurtcephe, **Türk-İtalyan ...**, s. 21.

⁹⁷⁰ **a.e.**,s. 21.

⁹⁷¹ **a.e.**,s. 22.

⁹⁷² BOA., **Y. MTV.**, nr.308/84-1, 25 Mart 1324.

⁹⁷³ BOA., **Y. MTV.**, nr.308/84, 14 Rebiülevvel 1326/2 Nisan 1324.

⁹⁷⁴ İsrail Kurtcephe, **a.e.**,s. 22.

6 – Trablusgarp'ta Banco di Roma Tarafından Vapur İşletilmesine Karşı Tedbirler

Trablusgarp Vilayeti karasularında gemi ve vapur işletme hakkına sahip olmadıkları halde, İtalyanların 1883 yılından itibaren dış hatlarda çalışan bir denizyolu acentasına sahip olduklarını ve Trablusgarp'ın dış ticaretinde birinci sırada bulduklarını⁹⁷⁵ daha önce belirtmiştik. Bununla yetinmeyen İtalyanlar, iktisadi üstünlüklerini daha da güçlendirmek için posta, nakliye ve seyahat işlerine de el atmışlardı. İtalyanların niyetlerini iyi bilen Recep Paşa, 1906 yılı ortalarında Bâb-ı Âli'ye, vilayetin kalkındırılması ile ilgili gerekli tedbirleri arz etmiş, buna göre, belli mesafeler arasında işletilmek üzere tramvay ve sahillerde çalıştırılmak üzere de vapurların alınması gerektiğini bildirmişti.⁹⁷⁶ Ancak, henüz bu talepler karşılanmadan İtalyanlar harekete geçmiş, Mart 1908'de Trablusgarp Valiliği'ne bir dilekçe veren Banco di Roma Müdürü Bresciani, haberleşmeyi kolaylaştırmak için sadece Trablusgarp kıyılarındaki limanlar arasında bir vapur çalıştırılacağını belirterek, Osmanlı postalarının ücretsiz olarak taşınmasına izin, kendilerine kolaylık sağlanması için de ilgililere emirler verilmesini istemişti.⁹⁷⁷ 4 Nisan 1908'de durumu Bâb-ı Âli'ye bildiren Recep Paşa, bu talebin münasip bir lisanla şifahen red edildiğini, bu girişimin sadece ticari amaçla olmadığını, sırf siyasi maksatla açıldığını, daha önce arz edilen bankanın bu maksadının gerçekleşmesinin caiz olamayacağını belirtmişti. Şayet ruhsatsız olarak bu işi gerçekleştirecek olurlarsa, bu işin sırf dahile mahsus olması sebebiyle, halkımızın ilgi göstermesine ve gemilerine binmelerine izin verilmeyeceğini de ilave etmişti.⁹⁷⁸

Recep Paşa, 11 Nisan 1908'de Sadaret'e çektiği telgrafında, Banco di Roma'ya ait bir vapurun bugün limanımıza geldiğini haber vererek, nasıl muamele edileceğini sordu.⁹⁷⁹ Telgrafına hemen cevap alamayan Recep Paşa, İtalya konsolosuna; “*sahillerde işletilmek üzere vapur getirilmesinin hukuk dışı olduğunu*” bildirirken; halka ve memurlara da vapura binmemeleri, yük vermemelerin

⁹⁷⁵ Özcan Mert, “Osmanlı Belgelerine ...”, s. 842.

⁹⁷⁶ Özcan Mert, **a.g.m.**, s. 842-843; İsrail Kurtcephe, **Türk-İtalyan ...**, s. 14.

⁹⁷⁷ Özcan Mert, **a.g.m.**, s. 842-843; İsrail Kurtcephe, **a.e.**, s. 14.

⁹⁷⁸ BOA., **A. MTZ. TG. HR.**, nr.12/5-1, 22 Mart 1324; Özcan Mert, **a.g.m.**, s. 843.

⁹⁷⁹ BOA., **A. MTZ. TG. HR.**, nr.12/5-2, 29 Mart 1324; Özcan Mert, **a.g.m.**, s. 843.

tavsiyesinde bulundu. ”⁹⁸⁰ 15 Nisan 1908’de Sadaret’e telgraf çeken Recep Paşa; Banco di Roma vapurunun bugün çalışmaya başlayacağını ilan ettiğini, yarın hiç açık denize uğramadan sahillerimize seyr u harekete başlayacağını, daha önce de arz edildiği gibi, bütün halkımıza söz konusu vapurla iş yapmamaları ve binmemeleri konusunda, hükümet ve harita memurlarına emir verildiğini, bildirdi.⁹⁸¹ 17 Nisan 1908’de Hariciye Nezareti’ne Sadaret tarafından gönderilen yazıda, Recep Paşa’nın yazılarıyla beyan edilen söz konusu vapurun nerelere işleyeceği, merkezinin neresi olduğu, yabancı limanlara uğrayıp uğramayacağı soruldu.⁹⁸² Aynı gün yani 17 Nisan 1908’de Marco Aurelio adlı vapur ilk seferine çıktı. Recep Paşa’nın isteği doğrultusunda, yerli halk ilgi göstermediğinden bu ilk seferine yolcusuz olarak başladı.⁹⁸³ Bâb-ı Âli’nin 20 Nisan 1908 tarih ve 1405 nolu yazısında; Roma Bankası’nın getirdiği vapurun seyahat ve seferden çekilmesinin mümkün görüldüğü, Trablusgarp ve Bingazi sahillerinin kapalı denizler olmaları sebebiyle buralarda gemi işlettilirilm hakkının Osmanlılara ait olduğu, ancak, bölgede Osmanlı gemilerinin bulunmadığı, dolayısıyla İtalyanların belirli bir vergiyi ödemek kaydıyla vapur işletmelerine müsamaha gösterildiği belirtilirken, bu konuda Meclis-i Vükelâ kararıyla Padişah iradesinin mevcudiyetine işaret edilerek, Hariciye Nezareti’ne tebligatın yapıldığı ve Trablusgarp Valiliğinin de ona göre gereğini yapması istenmekteydi.⁹⁸⁴ Osmanlı Devleti’ne bir oldu-bittiyi kabul ettiren İtalyanlar bu gelişme ile Trablusgarp’ta bir deniz ve nakliye hattını kurmaya muvaffak olmaktaydı. Böylece, vilayetin iktisadi hayatında daha fazla nüfuz sahibi olunmakta ve üstünlüklerini pekiştirmekteydiler.⁹⁸⁵

7 - Trablusgarp Vali ve Kumandanlığının İsteddiği Silah, Mühimmat ve İhtiyaçların Sevkıyatının Gecikmesi

Trablusgarp’ın muhtemel bir saldırı karşısında güvenliğinin sağlanması ve korunması konusunda büyük çaba sarf eden Recep Paşa, ihtiyaç duyulan silah ve mühimmatın gönderilmesi için taleplerini ısrarla sürdürmüş, tamamı olmasa bile bu

⁹⁸⁰ Özcan Mert, **a.g.m.**, s. 843.

⁹⁸¹ BOA., **A. MTZ. TG. HR.**, nr.12/5-3, 2 Nisan 1324.

⁹⁸² BOA., **A. MTZ. TG. HR.**, nr.12/5-4, 4 Nisan 1324.

⁹⁸³ Özcan Mert, “**Osmanlı Belgelerine ...**”, s. 843.

⁹⁸⁴ BOA., **A. MTZ. TG. HR.**, nr.12/5-5, 7 Nisan 1324; Özcan Mert, **a.g.m.**, s. 843.

⁹⁸⁵ Özcan Mert, **a.g.m.**, s. 843.

taleplerin bir kısmı karşılanmıştır. Trablusgarp için düşünülen güvenlik tedbirlerinden bir tanesinin halkın silahlandırılması olduğunu daha önce belirtmiştik. Zaptiye Nezareti'nden Trablusgarp Vilayeti Polis Serkomiserliği'ne gönderilen 4 Mayıs 1908 tarihli yazıda; “*Trablusgarp vilayetinin ashab-ı ihtiyaca*”⁹⁸⁶ satılması kararlaştırılan ve Padişah'ın onaylamış bulunduğu, üç bin kıyye av ve beş bin kıyye taş barutun, mahalli barut memuriyetine teslim edilmek üzere mülazım Şefik Efendiye teslim edildiği ve Özel İdarenin Bahr-ı Cedid Vapuru'na yüklenip gönderildiğinin *Tophane-i Amire Müşirliği*'nden öğrenildiği haber verilerek, buna dikkat ve itina gösterilmesi istenmiştir.⁹⁸⁷ Recep Paşa tarafından Seraskerliğe çekilen telgrafla; Trablusgarp Fırkası'na asker alımında ihtiyaç duyacağı giyim-kuşam vs. eşyanın bir vapura yüklenerek gönderilmesi istenmiş, telgraf Sadaret tarafından Mabeyne, ve buradan da konuyla ilgili Padişah iradesi de eklenerek 1 Mayıs 1908'de askeri komisyona havale edilmiş, alınacak kararların bildirilmesi tebliğ edilmiştir.⁹⁸⁸ Trablusgarp'ta askere alım işlemlerinin mevcut kanun ve nizamnameler çerçevesinde gerçekleştirilmesi, oraya gönderilecek silah ve mühimmat için, icap edenlere gerekli emrin verilmesi, Mabeyn ve Sadrazamlık tarafından tebliğ edilmişti. Bu tebligattan sonra Trablusgarp Fırkasından alınan haberlerde, asker alımına esas teşkil edecek olan nüfus sayım işlerinin tamamlanmak üzere bulunduğu ve bunun uygulanması için de evvel emirde silah ve mühimmatın gönderilmesi gerektiği bildirilmişti.⁹⁸⁹ Bunun üzerine büyük çaplı mavzer tüfeklerinden on beş bin tüfek, yedi bin beşyüz sandık cephanesi ile birlikte vapura yüklenmiş ve doğruca Trablusgarp'a gönderilmiştir. Burada bulunan eski topların yenileriyle değiştirilip seri ateşli topların dağıtılmasına yönelik olarak; Manatelli sahra toplarından 7-8 cm.'lik 24 adet⁹⁹⁰ top İstanbul'a getirilmiştir. Askeri komisyon, bu toplarla ilgili olarak gerekli bakım ve onarımlarının yapılmasını, ayrıca, altı bin atımlık cephane de ilave edilerek, İstanbul'dan vapura yükletilmesini ve güvenli bir şekilde Trablusgarp'a ulaştırılmasının gerektiğini belirtmiştir. Bu arada bataryalardan alınacak eski topların da İstanbul'a getirilmesi kararlaştırılmıştır. Sözkonusu silahların Trablusgarp'a

⁹⁸⁶ BOA., **ZB.**, nr.384/37, 21 Nisan 1324.

⁹⁸⁷ BOA., **ZB.**, nr.384/37, 21 Nisan 1324.

⁹⁸⁸ BOA., **Y. MTV.**, nr.309/12, 3 Rebiülahir 1326/21 Nisan 1324.

⁹⁸⁹ BOA., **Y. MTV.**, nr.309/12, 3 Rebiülahir 1326/21 Nisan 1324.

⁹⁹⁰ BOA., **Y. MTV.**, nr.309/12, 3 Rebiülahir 1326/21 Nisan 1324.

ulaştırılmasından sonra, komutanlığa gönderilen emirde, kanun ve nizamnameler çerçevesinde hemen askere alma işlemlerinin başlatılması istenmiştir. Alınacak askerlerin giyim-kuşam ve diğer levazımata gelince; silah ve mühimmat tamamen gönderildikten ve yerine ulaştırıldıktan sonra, ortaya çıkacak miktara göre ne kadar elbise ve levazımata ihtiyaç duyulduğu yazışmalarla anlaşılacağından, o zamana bırakılması kararlaştırılmıştır. 4 Mayıs 1908 tarihli bu askeri komisyon kararlarının uygulanması için de gerekenlere emir verilmesi isteği de arz edilmiştir.⁹⁹¹ 30 Haziran 1908'de Tophane Müşirliği'nden Seraskerliğe gönderilen yazıda; Trablusgarp jandarma taburu için, Bahr-ı Cedid Vapuru'na yüklenen ve mülazım Şefik Efendi'ye teslimen gönderilen 597 adet Martini tüfeğiyle 5.950 deste fişeğin mahalline tamamen ulaştırıldığı haber verilmiştir.⁹⁹² Bütün bu faaliyet ve tebligatlardan sonra, gönderilen silah ve cephanenin ihtiyaca cevap verdiği söylenemezdi. Çünkü, alınan bütün bu kararlara rağmen, 4 Temmuz 1908 tarihli Sadrazamlık yazısından, söz konusu taleplerin hala tam olarak karşılanmadığı anlaşılmaktadır.⁹⁹³

Askere alma kanununun Trablusgarp Vilayetince uygulamaya konduğu, Meclis-i Vükelâ kararı ve Padişahın iradesine uygun şekilde Vilayete tebliğ edildiği, icap edenlere silah ve mühimmatın gönderilmesi işinin de Seraskerliğe havale edildiği, söz konusu işlemlere başlamadan evvel, Recep Paşa tarafından acilen gönderilmesi istenen ve ısrarla üzerinde durulmuş bulunan silah ve mühimmatın hala gönderilmemiş olduğu, dolayısıyla bu durumun, asker alım işlemlerinin aksamasına ve tehir edilmesine sebep olduğu, sözü edilen 4 Temmuz tarihli Sadaret yazısında, belirtilmiştir.⁹⁹⁴ Trablusgarp'ın müdafaa ve muhafazasına şayan-ı ehemmiyet ve itina gösterilmesi gereken bir husus olduğu belirtilerek, gereken birimlere emir verilmesibir kez daha vurgulanmıştır. Sadrazam tarafından yapılan bu tespit ve yazıları 4 Temmuz 1908'de Mabeyn'e sunulmuştur.⁹⁹⁵ Harbiye Nazırlığı tarafından 22 Temmuz 1908'de verilen cevapta ise şu bilgilere yer verilmiştir.

Trablusgarp Askeri Fırkasına gönderilmek üzere 5 Eylül 1907 tarihli Tophane-i Amire kararıyla, cephanesiyle birlikte 7-8 cm.'lik 18 adet Manatelli sahra

⁹⁹¹ BOA., Y. MTV., nr.309/12, 3 Rebiülahir 1326/21 Nisan 1324.

⁹⁹² BOA., Y. PRK. ASK., nr.258/51, 1 Cemaziyelahir 1326/17 Haziran 1324.

⁹⁹³ BOA., Y. A. HUS., nr.523/26, 5 Cemaziyelahir 1326/21 Haziran 1324.

⁹⁹⁴ BOA., Y. A. HUS., nr.523/26, 5 Cemaziyelahir 1326/21 Haziran 1324.

⁹⁹⁵ BOA., Y. A. HUS., nr.523/26, 5 Cemaziyelahir 1326/21 Haziran 1324.

topunun Trablusgarp'ta bulunan dağ toplarıyla değiştirilmesi, gerekli cephanenin özel memurlara teslim edilip bir vapura bindirilerek Trablusgarp'a gönderilmesi konusundaki Askeri Komisyon mazbatası üzerine, 21 Haziran 1908 tarihinde iradenin çıktığı hatırlatılmıştır.⁹⁹⁶ Sözü edilen tüfek, top ve cephanenin süratle nakli hakkında vaki olan hususlarla ilgili olarak, Bahriye Nezareti tarafından gönderilen tezkerede, söz konusu silah ve topların, İzmir'de bekleyen ve Trablusgarp mürettebatını nakle tahsis edilen Şark Vapuru'na aktarma yapılacağı, efrad ile birlikte Trablusgarp'a gönderileceği, tayin edilecek memurların nezaretine tevdi edilerek gönderileceği belirtilmiştir. İzmir'de bulun 875 yeni neferin de bindirilerek doğruca Trablusgarp'a gönderilip ulaştırılacağı haberi verilmiş ve bu konuda İzmir Komutanlığı'na tebligatın yapıldığı da ifade edilmiştir.⁹⁹⁷

8 - İtalya'nın Trablusgarp'ı İşgal Etmesine Büyük Devletlerin Karşı Çıkmayacağına Dair Haberler

Trablusgarp üzerine yapacağı girişim ve sömürge faaliyetine ortam hazırlamak ve büyük devletlerin onayını almak isteyen İtalya bilindiği gibi, çok daha önceden ikili anlaşmalar yoluyla bunu sağlamaya çalışmıştır. Cezayir'in sınır güvenliğini sağlamak maksadıyla Fas'ı işgal eden Fransa ile İtalya arasında 14 Aralık 1900'de bir anlaşma yapılmıştı. Bu anlaşmaya göre; İtalya, Fransa'nın Fas'ta girişeceği faaliyetlerini tanınmasına karşılık, Fransa da İtalya'nın Trablusgarp ve Bingazi üzerinde yapacağı nüfuz hareketlerini kabullenmekteydi.⁹⁹⁸ İtalya, Akdeniz ve Kuzey Afrika'da büyük güç sahibi olan İngiltere ile de anlaşma yollarını aramıştı. 12 Mart 1902'de İtalya-İngiltere arasında bir anlaşma imzalanmıştı. Bu anlaşma ile İngiltere, Trablusgarp'ın statükosunun değişmesi durumunda, değişikliğin İtalya'nın aleyhine olmaması yönünde çalışmayı taahhüt etmekteydi.⁹⁹⁹ İtalya, Fransa ile yaptığı anlaşmayı 1902'de genişleterek yenilemeyi sağladığı gibi; 1882'de imzalanan Üçlü İttifak'ın¹⁰⁰⁰ Haziran 1902'de yenilenmesi sırasında, Trablusgarp üzerindeki

⁹⁹⁶ BOA., Y. PRK. ASK., nr.259/13, 23 Cemaziyelahir 1326/9 Temmuz 1324.

⁹⁹⁷ BOA., Y. PRK. ASK., nr.259/13, 23 Cemaziyelahir 1326/9 Temmuz 1324.

⁹⁹⁸ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih ...**, s. 424; Ahmet Bedevi Kuran; **Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele**, İstanbul Baha Matbaası, 1956, s. 485; **Said Paşa'nın Hatıratı**, C: II, İstanbul Sabah Matbaası, 1328, s. 308.

⁹⁹⁹ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih...**, s. 424.

¹⁰⁰⁰ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi ...**, C: IX, s. 261.

emellerini Avusturya'ya da kabul ettirmişti.¹⁰⁰¹ Fransa'nın Tunus'u işgal etmesinden sonra, Trablusgarp'ı da işgal edeceğinden kaygı duyan ve böyle bir neticeyi menfaatlerine aykırı gören İngiltere de, İtalya'yı, Trablusgarp'ı işgal konusunda teşvik etmekteydi.¹⁰⁰² Rusya ile de anlaşan İtalya Trablusgarp'ında serbestiyetini kabul ettirirken, Rusya'nın da boğazlar konusundaki emellerine karşı çıkmayacaktı.¹⁰⁰³ Bu emellerini daha öncesinden Almanya'ya kabul ettirmiş bulunan İtalya böylece, büyük devletlerin destek ve onayını almış olmaktadır. Trablusgarp'a göz diken¹⁰⁰⁴ ve üzerindeki emellerini bu şekilde güçlendirmeye çalışan İtalya bu durumu 1908 yılına kadar sürdürmüştür.¹⁰⁰⁵ Bu tarihten itibaren, İtalyan basınında, Trablusgarp'ın İtalya tarafından işgal edilmesi halinde büyük devletlerin karşı çıkmayacağı mealinde yayınlar sıklaşmaya başlamıştır. Basında çıkan söz konusu haberler üzerine tahkikat yapması istenilen Roma Elçisi, 6 Mayıs 1908'de Hariciye Nezareti'ne bir telgraf çekmiştir. Elçi Berliner Tağbulat adlı gazetenin Roma kaynaklı haberiyle ilgili olarak İtalya Hariciye Nazırı ile konuştuğunu ve söz konusu haberin gerçek olmadığını kendisine ilettiğini haber vermiştir. Ancak, İtalyan bakanın, söz konusu haberi yalanlamasına karşılık, Trablusgarp'taki İtalyan menfaatlerinin üstünlük derecesinin tasdik edildiğini, bölgenin idaresinin değişmesi halinde bu hakkın İtalya'ya ait olması gerektiğini kabul ettiklerini de ifade etmiştir. Elçi, yaptığı tahkikattan elde ettiği bilgilerin, bakanın söylediklerini teyit ettiğini, şu sıralar Trablusgarp'ın işgal edilmesi meselesinin İtalya Hükümeti'nin gündeminde olmadığı beyan etmiştir.¹⁰⁰⁶ 7 Mayıs 1908'de Sadaret'e yazan Hariciye Nazırı, *"İtalya hükümetinin vakt-i münasibede Trablusgarp'ı işgal etmesine güya düveli muazzamaca muvafakat olunduğuna ve Almanya hükümetinin buna ittifak meselesinin tecdidini istihsal maksadıyla muvafakat eylediğine dair Roma'da intişar edip Berliner Tağbulat Gazetesi'nin neşrettiği havadis hakkında,"*¹⁰⁰⁷ Roma Elçiliği

¹⁰⁰¹ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih...**, s. 424-425; Mahmut Muhtar, **Maziye Bir Nazar**, Ankara Genelkurmay Basımevi, 1999, s. 63-64.

¹⁰⁰² Mahmut Muhtar, **Maziye Bir Nazar...**, s. 59-62.

¹⁰⁰³ M. Arslan Abisel, **Dünya Ticaret Yolları Etrafında Cereyan Eden İktisadi ve Siyasi Mücadeleler**, İstanbul, 1943, s. 78; Hans Rohde, **Asya İçin Mücadele Şark Meselesi**, Çev. Binbaşı Nihat, İstanbul Askeri Matbaası, 1932, s. 46; Mahmut Muhtar, **Maziye Bir Nazar...**, s. 64.

¹⁰⁰⁴ Zuhuri Danişman, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, İstanbul, 1966, s. 21.

¹⁰⁰⁵ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih...**, s. 425.

¹⁰⁰⁶ BOA., **Y. A. HUS.**, nr.521/35-1, 6 Mayıs 1908.

¹⁰⁰⁷ BOA., **Y. A. HUS.**, nr.521/35-2, 6 Rebiülahir 1326/24 Nisan 1324.

tarafından yapılan tahkikat sonucu verilen Nezarete gönderilen yazılarında; böyle bir muvafakatın vaki olmadığı, ancak, İtalya'nın menfaatlerinin üstünlüğünün tasdik edildiği ve durum değişikliği halinde, Trablusgarp idaresinin İtalya'ya ait olması gerektiğinin teslim edildiğini belirttiği, arz edilmiştir.¹⁰⁰⁸ Berliner Tağbulat Gazetesi'nin yayının doğru olmadığı, ancak, ileriye dönük bir gayeye işaret olabileceği şeklindeki bilgi ve haber Sadrazam tarafından 8 Mayıs 1908'de Mabeyn'e arz edilmiştir. İtalya Hariciye Nazırı'nın beyanat ve teminatı her ne mahiyette olursa olsun, Trablusgarp idaresinin değişikliği halinde idarenin İtalya'da olması gerektiği şeklindeki düşüncenin, iddia edilen amacı ortadan kaldıramayacağını belirten Sadrazam, *Hükümet-i Seniyece* ilerde olabilecek ihtimallere karşı basiretkarane hareket ve müdafaayı takviye etmenin ehemmiyetle göz önünde bulundurulması gerektiğine işaret etmiştir.¹⁰⁰⁹ Bu çerçevede, daha önce kararlaştırılan askere alma işinin biran evvel tatbika konması, vilayetçe talep edilen toplarla, silah ve askeri ihtiyaçların süratle yetiştirilmesi hususunun Seraskerliğe emredilmesinin iktiza ettiği arz edilmiştir.¹⁰¹⁰ Bu arada Hariciye Nezareti'ne ulaşmış bulunan, Amerikan basınında yayınlanmış, bir yazıda dikkat çekici tespitlere yer verilmiştir. Gazetenin söz konusu yayınında; Mısır ileri gelenlerinden birinin vefatının İskonçya'da büyük üzüntüye sebep olduğu, İngiltere ve Rusya'nın Rumeli ile ilgili siyasi meselelerde anlaşmaları ve ittifak ettikleri, İran ve İran'a komşu Osmanlı toprakları, Fransızların Fas'taki durumları, fikir ve niyetlerine dair bilgiler yer almıştır. İngiltere ve Rusya arasında yapılan ittifaka Fransızların da yardımcı olacağı belirtilirken, İtalya'nın Trablusgarp'ı zapt ve işgal için diğer devletlere itaatte kusur etmediğine dikkat çekilmiştir.¹⁰¹¹ 15 Mart 1908'de New York'taki bir gazetede ve 28 Mart 1908'de ise Mısır'da yayımlanan İstandard Gazetesi'nde yayınlanmış olan yazı¹⁰¹² Hariciye Nezareti'ne ulaşmış ve buradan 28 Haziran 1908'de¹⁰¹³ Sadaret'e ve 30 Haziran 1908'de¹⁰¹⁴ Mabeyn'e arz edilmiştir.

a - Trablusgarp Limanına Demir Atan İtalyan Gemileri ve Durumları

¹⁰⁰⁸ BOA., Y. A. HUS., nr.521/35-2, 6 Rebiülahir 1326/24 Nisan 1324.

¹⁰⁰⁹ BOA., Y. A. HUS., nr.521/35-3, 7 Rebiülahir 1326/25 Nisan 1324.

¹⁰¹⁰ BOA., Y. A. HUS., nr.521/35-3, 7 Rebiülahir 1326/25 Nisan 1324.

¹⁰¹¹ BOA., Y. A. HUS., nr.523/2-1, 15 Mart 1908.

¹⁰¹² BOA., Y. A. HUS., nr.523/2-1, 15 Mart 1908.

¹⁰¹³ BOA., Y. A. HUS., nr.523/2-2, 29 Cemaziyelevvel 1326/15 Haziran 1324.

¹⁰¹⁴ BOA., Y. A. HUS., nr.523/2-3, 1 Cemaziyelahir 1326/17 Haziran 1324.

İtalyanlar, oluşturdukları deniz ticaret filosuyla Trablusgarp ticaretinde birinci sırayı aldıkları ve iktisadi üstünlüklerini pekiştirdikleri gibi, Trablusgarp ve Bingazi limanlarına sık sık gönderdikleri savaş gemileriyle de bir bakıma, halka ve idarecilere karşı güç gösterisinde bulunmaya başlamışlardır. Bu faaliyetlerini yakından takip eden Recep Paşa, durumu sürekli bir şekilde İstanbul'a rapor etmiştir. 12-13 Mayıs 1908'de Seraskerliğe iki telgraf çeken Bingazi Komutanı Mirliya Münir Paşa da, bir müddetten beri Bingazi'de bulunan Varazu (?) adlı İtalyan gemisinin mürettebatından altmış kadar subay ve askerinin silahsız olarak karaya çıktıklarını, edep dairesinde dolaştıklarını ve daha sonra gemiye geri döndüklerini haber vermiştir. Geminin evvelki gün saat yarımında Trablusgarp sahillerine müteveccihen Bingazi'den hareket ettiğini bildirilmiştir.¹⁰¹⁵ Recep Paşa, 14 Mayıs 1908'de Yıldız'a telgraf çekerek; 35 toplu, 20 subay ve 600 mürettebatı taşıyan İtalyan savaş gemisi Varazu'nun, Bingazi yoluyla bugün Trablusgarp'a geldiğini, taraflar arasında merasim icra edildiğini arz etmiştir.¹⁰¹⁶ Serasker Rıza Paşa da, 16 Mayıs 1908'de Sadaret'e yazdığı yazısında, Varazu gemisiyle ilgili anlatılanları naklettiği gibi, yine İtalyanlara ait Kortatona adlı geminin de Derne'de olduğunu, herhangi bir vukuatın meydana gelmediğinin, Trablusgarp ve Bingazi komutanlıklarından öğrenildiğini belirtmiştir.¹⁰¹⁷ Derne'de bulunan İtalyan gemisi buradan ayrılarak Trablusgarp'a doğru hareket etmiş ve daha önce buraya gelmiş bulunan Varazu adlı gemiyle Trablusgarp açıklarında demir atmıştır.¹⁰¹⁸ Varazu gemisi bir ara Trablusgarp'tan ayrılmışsa da daha sonra yeniden Trablusgarp sahillerine geri dönmüştür.¹⁰¹⁹ Recep Paşa tarafından Mabeyn, Sadaret ve Dahiliye Nezareti'ne gönderilen muhtelif yazılarda, İtalyan gemilerinin faaliyetleri rapor edilmiştir.

İtalyanlara ait 7.600 tonluk 35 toplu, 20 subay ve 600 mürettebatı taşıyan Varazu adlı zırhlı savaş gemisinin, Bingazi yoluyla bugün (14 Mayıs 1908) buraya geldiği ve gereken resmi merasim icra edildiği yazılmıştır¹⁰²⁰ 14 Mayıs 1908 tarihli telgrafla Trablusgarp'a vardığı bildirilmiş olan savaş gemisinin hala Trablusgarp'ta

¹⁰¹⁵ BOA., Y. MTV., nr.309/108, 13 Rebiülahir 1326/1 Mayıs 1324.

¹⁰¹⁶ BOA., Y. PRK. ASK., nr.256/78, 13 Rebiülahir 1326.

¹⁰¹⁷ BOA., Y. MTV., nr.309/116, 15 Rebiülahir 1326/3 Mayıs 1324.

¹⁰¹⁸ BOA., Y. MTV., nr.310/150, 2 Cemaziyelevvel 1326/19 Mayıs 1324.

¹⁰¹⁹ BOA., Y. MTV., nr.311/22, 12 Cemaziyelevvel 1326/29 Mayıs 1324.

¹⁰²⁰ BOA., A. MTZ. TG. S., nr.21/30-1, 1 Mayıs 1324.

bulunduğu,¹⁰²¹ İtalyan savaş gemilerinden Artur Dimitri Yanci komutasındaki, 538 tonilatonluk Kortatona adlı kruvazörün 133 mürettebat, 8 topu hamil şekilde bugün (27 Mayıs 1908) Derne'den limanımıza geldiği, daha önce bildirilen Varazu zırhlısının hala ayrılmadığı,¹⁰²² İtalyanların burada bulunan Varazu adlı savaş gemilerinin bu gece Mesina'ya müteveccihen hareket ettiği, Konsolosla yapılan konuşmada, geminin bir hafta sonra döneceğinin ifade edildiği,¹⁰²³ 28 Mayıs 1908 tarihli telgrafla Mesina'ya gittiği arz edilen İtalyanların Varazu savaş gemisinin bugün (8 Haziran 1908) döndüğü, Kortatona kruvazörü ise hala orada olduğu,¹⁰²⁴ Limanımızda bulunan İtalyanların iki savaş gemisinden Varazunun bu gece (17 Haziran 1908) Homs ve Bingazi tarafına müteveccihen oradan hareket ettiği haber verilmiştir.¹⁰²⁵ Kortatona savaş gemisinin bugün (18 Haziran 1908) ayrıldığı,¹⁰²⁶ 17 Haziran 1908 tarihli telgrafla Homs'a gittiği arz edilen İtalyanların Varazu kruvazöründe bulunan İtalyanların Homs'ta bulunan konsolos vekiliyle beraber hükümet dairesine giderek resmi ziyarette buldukları, bu ziyaret sonrasında liva mutasarrıfı da iade-i ziyarette bulunmuş olduğu yazılmıştır. Gemide bulunan İtalyanların karaya çıkarak özel memur refakatiyle Belediye harabeleri ve bazı mevkileri dolaştıkları ve bugün sabah (20 Haziran 1324) demir alıp oradan hareket ettiklerinin mahallinden öğrenildiği bildirilmiştir.¹⁰²⁷ Daha önce burada bulunarak Bingazi'ye gitmiş olan İtalyanların savaş gemisi Kortatuna'nın, dün (3 Temmuz 1908) Homs'a uğradığı ve oradan buraya geleceğinin anlaşıldığı,¹⁰²⁸ Trablusgarp limanından ayrılan İtalyan Kortatona Gemisinin Bingazi'den Homs'a uğrayarak dün (6 Temmuz 1908) geri dönmüş olduğu haber vermiştir.¹⁰²⁹

b - İtalya Basınında Trablusgarp ve Recep Paşa Hakkında Neşriyat

Birliğini tamamlayan İtalya, bilindiği gibi ilk başlarda Tunus'la ilgilenmiş, ancak, Fransa tarafından burası 1881'de işgal edilince Trablusgarp'a yönelmişti.

¹⁰²¹ BOA., A. MTZ. TG. S., nr.21/30-2, 10 Mayıs 1324.

¹⁰²² BOA., A. MTZ. TG. S., nr.21/30-3, 14 Mayıs 1324.

¹⁰²³ BOA., A. MTZ. TG. S., nr.21/30-4, 15 Mayıs 1324.

¹⁰²⁴ BOA., A. MTZ. TG. S., nr.21/30-5, 26 Mayıs 1324.

¹⁰²⁵ BOA., A. MTZ. TG. S., nr.21/30-6, 4 Haziran 1324.

¹⁰²⁶ BOA., A. MTZ. TG. S., nr.21/30-7, 5 Haziran 1324.

¹⁰²⁷ BOA., A. MTZ. TG. S., nr.21/30-8, 7 Haziran 1324.

¹⁰²⁸ BOA., A. MTZ. TG. S., nr.21/30-9, 21 Haziran 1324.

¹⁰²⁹ BOA., A. MTZ. TG. S., nr.21/30-10, 24 Haziran 1324.

1883 yılından itibaren İtalya hükümet ve basınında Trablusgarp'ın işgal edilmesinin açıkça tartışılmaya başlandığını¹⁰³⁰ daha önce belirtmiştik. Özellikle 1900'lü yıllardan itibaren ise, Trablusgarp'ın işgalini sağlamak için İtalyanların her fırsatı değerlendirdikleri, burada görev yapan askeri ve mülki memurlar üzerinde büyük baskı oluşturmak için, sık sık Osmanlı merkezinde şikayette bulduklarından anlaşılmaktadır. 1908 yılında bu baskıların dozu artmış ve İtalyan basınında çok ağır yayınlar yapılmaya başlanmıştır. Roma Elçiliği tarafından Hariciye Nezareti'ne çekilen 10 Nisan 1908 tarihli telgrafta; Selanik'teki hukuk talebelerine mahalli memurlar tarafından şiddetli muamele yapıldığı, Trablusgarp ve Postahaneler meselesine dair garazkarane makalelerin neşredildiği haber verilmiştir.¹⁰³¹ Dahiliye Nezareti tarafından Sadaret'e gönderilen yazıda; Tribuna Gazetesi'nin 10 Nisan 1908 tarihli nüshasında, Viyana'dan gönderilen bir telgrafın neşredildiği, söz konusu telgrafta Selanik'te bulunan hukuk mektebine devam edenler ile dinleyici olarak gelenlerin mahalli memurların sert tutumuyla karşılaştıkları iddia edilmiştir. Yine aynı tarihli Deyl Journale adlı gazetede ise, daha önce öldürülmüş bulunan¹⁰³² rahiplerden Custinyo, Trablusgarp ve Postahaneler meselelerine dair garazkar bendlerin yer aldığı arz edilmiştir.¹⁰³³ Sadaret'e ulaşan bu haberler üzerine söz konusu gazete nüshalarının Osmanlı topraklarına sokulmaması hususunda gereğinin yapılması için Hariciye Nezareti'ne tebligat yapılmıştır.¹⁰³⁴ 27 Nisan 1908'de yine Roma Elçiliği'nden Hariciye Nezareti'ne çekilen şifreli telgrafta, aynı gün Journale Ditalya gazetesi ile Tribuna Gazetesi'nin Trablusgarp'tan alıp neşrettikleri mektup ve bunların muhteviyatı hakkında bilgi verilmiştir. Gazetelerin neşrettikleri mektuplarda ilgi çekici ifadeler yer verilmiştir. Journale Ditalya Gazetesinde neşredilen Mektupta şu ifadeler yer almıştır:¹⁰³⁵

Bu memlekette oturan İtalyanların, İtalya'da zannedildiğinden daha zor bir durumda buldukları, bir İtalyanın Trablusgarp'a ayak basar basmaz zabıta tarafından gözetim altına alındığının, her nereye gitse takip edileceğinden ve en ufak

¹⁰³⁰ Özcan Mert, "Osmanlı Belgelerine ...", s. 831.

¹⁰³¹ BOA., Y. A. HUS., nr. 520/46-1, 10 Nisan 1908.

¹⁰³² Bkz: aş. Derne'de İtalyan Rahibin Öldürülmesi...

¹⁰³³ BOA., Y. A. HUS., nr. 520/46-2, 10 Rebiülevvel 1326/29 Mart 1324.

¹⁰³⁴ BOA., Y. A. HUS., nr. 520/46-3, 11 Rebiülevvel 1326/30 Mart 1324.

¹⁰³⁵ BOA., Y. A. HUS., nr.521/158-1, 27 Nisan 1908.

hareketine kadar her türlü fiilin izleneceğinden emin olması gerektiği yazılmıştır. Eğer kendisi genç ise, İtalya erkan-ı harbiyesine mensup bir binbaşı veya bir miralay olduğuna hükmedildiği, bu biçare buraya ulaşmasından birkaç gün sonra bir ev aramaya kalksa, eğer şansı varsa, bir Avrupalı veya yabancı uyruklu bir hayırsever Musevi'ye rastlarsa işlerinde zorluklar olmayacağı, şayet bir Osmanlı ile muameleye girişecek olursa, işte o vakit felaketin yüzünü göstermeye başladığı,¹⁰³⁶ evini kiraya vermek ve güzel bir şekilde işini düzenlemek emelinde bulunan bir Osmanlının, kira bedelini aldıktan sonra günün birinde size gelerek evini kiraya veremeyeceğini beyan edebileceği, sebebinin evini bir İtalyana kiraya vermek olduğunu ima edeceği, hakkınızı korumak için İtalya konsolosuna beyanda bulunursanız, ve konsolos da ciddiyetle hareket ederse, birkaç gün sonra hakkınızı elde etmeye muvaffak olursunuz, denilmiştir. Bir sanat tesis etmek isteyip de valiye müracaat etmeksizin işi bitirmek emelinde bulunacak olursanız, vali bir çok zorluk çıkarmakla beraber, ruhsatı çıkarabilmek için İstanbul'a müracaat etmeniz gerektiğini beyan edeceği, eğer saf bir şekilde valinin tavsiyesine uyarsanız, ömrünüzün sonuna kadar İstanbul'da kalacağınıza emin olmalısınız,¹⁰³⁷ fakat, böyle bir aptallık ve safdillikte bulunmazsanız, tasavvur ettiğinizi neticelendirmeye muvaffak olabiliyorsanız, Vali, nihayet maksadınıza engel olamayacağına kanaat getirirse başka vasıtalara müracaat edeceği de ileri sürülmüştür. Her ne satın almak isterseniz Arapların engel olacağı, ve bu muhalefete galebe etmek için beyhude bir şekilde çalışırsınız, kaydı düşülmüştür. Sanatınızı tesis için bir ev veya arazi almak isterseniz Araplardan veya Osmanlı teb'asından hiçbirini emlakını satmaya ikna edemezsiniz. Bir Avrupalıya müracaat ettiğiniz takdirde durum tersi şekilde olur. Emlak senetleri sahih değildir. Hudut layıkıyla tayin edilmemiştir. Hatta önceki mutasarrıfın senetlerinin sıhhatinde dahi tereddüt vardır, iddialarına yer verilmiştir. Söz konusu senetlerin sıhhatini ıspata muvaffak olduğunuz halde bir kadı'nın ortaya çıkarak felan veya filan senedi imza ettiği sırada sarhoş bulunduğunu beyan edivermesi de imkan dahilindedir. Osmanlı Hükümeti işten haberdar olunca sorumluluğu memurlara yükler ve isnat eder. Recep Paşa hazretlerinin İtalyanları sevmediğini pekiyi biliriz, şeklindeki ifade ve iddialara

¹⁰³⁶ BOA., Y. A. HUS., nr.521/158-1, 27 Nisan 1908.

¹⁰³⁷ BOA., Y. A. HUS., nr.521/158-1, 27 Nisan 1908.

geniş bir şekilde yer verilmiştir.¹⁰³⁸ Fakat, Paşa'nın Trablusgarp'ta pek hükmünün geçmediği ve Bâb-ı Âli emirlerine uymamazlık edemeyeceği dahi malumumuzdur, denilmiştir. Bir olay çıktığında Bâb-Âli elçimize çok sayıda sebep ortaya koyup, İtalyanlar hakkında dostane muamele etmeleri hususunda kendi memurlarına çektikleri telgrafları ortaya koyarsa da bu bir hiledir. Çünkü, bunları müteakip, memurlar farklı bir takım eylemler ortaya koymakta, söz konusu emirlere zıt hareketler göstermektedirler. Bu durum elim bir faciayı doğuruncaya kadar devam edecektir, şeklindeki ithamlara yer verilmiştir.¹⁰³⁹

Trablusgarp'ta İtalyanlara karşı uygulandığı ileri sürülen bu iddialarda önemli ölçüde abartı ve karalama olmakla birlikte, başta Recep Paşa olmak üzere bölgede görev yapan idarecilerin, İtalyanların emellerine tamamen muttali oldukları ve sömürgeleştirmeye yönelik bu emellerle büyük bir mücadele yürüttükleri anlaşılmaktadır. Tribuna Gazetesi'nde ise şu ifadeler yer verilmiştir:¹⁰⁴⁰

İtalya hükümeti tarafından ciddi bir harekette bulunulmasına çoktan beri kesin bir his uyanmıştır. Osmanlı Hükümeti'nin bu defaki tavır ve hareketi burada oturan İtalyanları mutluluğa gark etmiştir. Türk memurlarının aleyhimize besledikleri kin ve adavet asla tahammül edilemeyecek bir dereceye ulaşmış olduğundan artık söz ile iktifa edilmeyip fiiliyata girişilmesi zamanı gelmiştir. Bu kin ve adavet mahalli memurların şahsi tasarrufu olmayıp, bunların İstanbul'dan aldıkları emirlere göre hareket ettikleri açıktır.¹⁰⁴¹ Mahalli memurların kötü niyetlerinin neticesi olarak ortaya çıkan zorlukların büyük kısmı arazi alımına yöneliktir. Kanunen İtalyanlar arazi alma hakkına haiz iseler de mukavele ve muahedeleri hükümsüz bırakmak için her türlü vasıtaya müracaat ediliyor. İtalya'nın yeni müesseseleri etrafında gelecekte bina yapılmak amacıyla arazi satın almak istendi. Fakat, satıcılar, her türlü eza ve cefalara uğratıldıkları gibi, satış senedinin sıhhati dahi mahalli memurlar tarafından tasdik edilmemiştir. Arazi sahipleri, hükümetimiz

¹⁰³⁸ BOA., Y. A. HUS., nr.521/158-1, 27 Nisan 1908.

¹⁰³⁹ BOA., Y. A. HUS., nr.521/158-1, 27 Nisan 1908.

¹⁰⁴⁰ BOA., Y. A. HUS., nr.521/158-1, 27 Nisan 1908.

¹⁰⁴¹ BOA., Y. A. HUS., nr.521/158-1, 27 Nisan 1908.

tarafından yasaklanmış olduğu halde nasıl olur da arazimizi satabiliriz? Diyorlar. Artık, bu tarz muamelelerin değişmesini ümit ederiz.¹⁰⁴²

Hariciye Nazırı, bakanlığına ulaşan elçilik yazısını 26 Mayıs 1908'de Sadaret'e bildirerek söz konusu yayınlar hakkında bilgi vermiş,¹⁰⁴³ Sadrazamlık tarafından elçiliğin telgrafı ve bakanlığın yazısıyla birlikte 28 Mayıs 1908'de durum Mabeyn'e arz edilmiştir.¹⁰⁴⁴

c - Recep Paşa'nın İtalya Gemilerinin Sahillerimizdeki Faaliyetlerine Dikkat Çekmesi

Recep Paşa, 17 Haziran 1908'de Sadaret'e çektiği telgrafında, İtalyanların Trablusgarp'ı işgale hazırladıklarını¹⁰⁴⁵ ve buna her an teşebbüste bulunabileceklerini yazdı. Bingazi sahillerini gezip dolaşmakta olan İtalya gemilerinin bu sıralarda, sahil dahilinde bulunan bütün köy ve havaliyi tetkik etmekte olup hiç boş durmadıklarını belirtti. Trablusgarp ve Bingazi istilası hakkında, İtalya'da iki tarafın var olduğuna değinerek, çoğunluğun işgalden yana olduklarını, karşı olanların ise azınlıklıkta kaldıklarını yazdı. İtalyan donanmasının sahilleri dolaşarak dahile ve harice karşı gösterişte bulunduğunu, uygun ortamı meydana getirerek işgale koyulmalarının hiç de uzak görülemeyeceğini dile getirdi. İtalya kralı, anarşist ve sosyalistlere karşı pederinin seyyiatı ve mağlubiyetlerini unutturmak ve Sicilya anarşistlerini barındırmak için Trablusgarp'ı işgale hazırlandığını,¹⁰⁴⁶ bu hazırlığın iki sebebinin bulunduğunu belirten Recep Paşa, şu ifadelerle yer vermiştir:

Birincisi, Harbe tutuşacak olunursa, Trablusgarp'taki durumdan ötürü yeterli savunma yapılamayacağı, çünkü, burada günlerce savaşmanın göze alınamayacağı tabii olduğu, İkincisi; burası şimdiki halde kalmaz da takviye edilecek olursa, işgalcilerin emellerine ulaşamayacakları ve politikalarını gerçekleştiremeyecekleri, hususu olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁴⁷

¹⁰⁴² BOA., Y. A. HUS., nr.521/158-1, 27 Nisan 1908.

¹⁰⁴³ BOA., Y. A. HUS., nr.521/158-2, 25 Rebiülahir 1326/13 Mayıs 1324.

¹⁰⁴⁴ BOA., Y. A. HUS., nr.521/158-3, 27 Rebiülahir 1326/15 Mayıs 1324.

¹⁰⁴⁵ BOA., A. MTZ. TG., 1/50, 18 Cemaziyelevvel 1326.

¹⁰⁴⁶ BOA., A. MTZ. TG., 1/50, 18 Cemaziyelevvel 1326.

¹⁰⁴⁷ BOA., A. MTZ. TG., 1/50, 18 Cemaziyelevvel 1326.

Recep Paşa, Bingazi'nin genel olarak eskiye oranla daha zayıf durumda bulunduğunu, askeri mevcudun yeterli olmadığını, mevcut topların eski ve bunları çeken hayvanın sadece yüz elli kadar olduğunu yazdı. Ahalinin, İtalyanların son yaptıklarından dolayı şiddetli infial halinde olup birbirlerine daha çok kenetlendiklerini göstermiş olmalarından ötürü, asker almanın tam zamanıdır, demiştir. Ancak, bu işe girişmeden evvel bir açıklamanın yapılmasının sakınca teşkil ettiği, her türlü ihtimale karşı tedbir olarak, asker alım işine her tarafta aynı anda başlanmasının daha uygun olacağını, çünkü, cüzi bir muhalefetin bile icabında istikrarsızlığa yol açabileceğini, aynı zamanda yabancı devletlerin müsamaha göstermeyeceklerini, başta İtalya olmak üzere, Afrika'da böyle bir orduyu karşılarında görmelerinin siyasi emellerine uygun olmayacağını ifade etmiş, altı seneden beri bunun gerçekleşmesi için arz etmediğim ve başvurmadığım hiçbir şey kalmadı, diyen Recep Paşa, top ve gerekli bütün malzemeyi taşıyan vapurun hala Trablusgarp'a varmadığını da ilave etmiştir.¹⁰⁴⁸

d - Recep Paşa'nın Homs'ta İtalyanlara Satılan Emlakın, “Yeraltında Harabeler Bulunabileceği” ni İleri Sürerek Karşı Çıkması

Trablusgarp ve Bingazi'de şube açmaya muvaffak olan Banco di Roma, kesintisiz bir şekilde faaliyetlerini sürdürerek şube açmaya devam etmiştir. Daha sonraki zamanlarda şube açtığı yerlerden bir tanesi de Homs'tur.¹⁰⁴⁹ Halka kredi verirken emlakını rehin alan ve bu yolla borç veren Banco di Roma'nın faaliyetleri dikkatle takip edilmiştir.¹⁰⁵⁰ Recep Paşa'nın yazı ve uyarılarıyla İtalyanların siyasi emelleri hakkında kesin bilgilere sahip olan Bâb-ı Âli; Trablusgarp ve Bingazi'yi askeri açıdan takviye için, top, tüfek ve cephaneye göndermek ve asker toplamak gibi tedbirlere başvurarak yabancıları kötü emellerinden caydırmaya çalışmıştır. Emlak alımları konusunda, satılmasında sakınca bulunmayan yerlerin yabancılar tarafından satın alınmaması, askeri alanlara yakın yerlerle büyük arazilerin satılmaması ve buna meydan verilmemesini Trablusgarp Valiliğine tavsiye etmiştir.¹⁰⁵¹ İtalyanların yüksek fiyat vermelerine rağmen halkın mülklerini

¹⁰⁴⁸ BOA., A. MTZ. TG., 1/50, 18 Cemaziyelevvel 1326/4 Haziran 1324.

¹⁰⁴⁹ Özcan Mert, “Osmanlı Belgelerine ...”, s. 836.

¹⁰⁵⁰ Aynı makale, s. 838.

¹⁰⁵¹ Aynı makale, s. 840.

satmamaları, mahalli idarecilerin ellerinden geldiği kadar engel olmaya çalışmaları, sadece yabancılardan paraya düşkün ve tamahkar olanların topraklarını satmaları,¹⁰⁵² işgal emellerinin gerçekleşmesini geciktirmiş buna karşılık İtalyanların baskılarını hükümet merkezinde sıklaştırmalarına sebep olmuştur. 6 Haziran 1908’de Hariciye Nezareti’ne bir muhtıra veren İtalya Sefareti,¹⁰⁵³ Trablusgarp’ta bütün talimat ve emirlere rağmen arazi satışında kendi vatandaşlarına zorluk çıkarıldığı ve engellendikleri şeklindeki şikayetlerini iletmiştir. Defalarca Trablusgarp Vilayetine tebliğ edilen emir ve İtalya Maslahatgüzarı’na verilen teminatlara rağmen birkaç hektarlık alanın satılmasına bile izin verilmediği ileri sürülmüştür.¹⁰⁵⁴ Trablusgarp Valisinin, Homs yakınlarında bulunan Lebde’de, sahibi tarafından, Banco di Roma mensuplarından, Baldari’ye satılan 3 hektarlık alanın satış işlemlerinin gerçekleşmesini, etrafta harabeler var bahanesiyle, engellemekte olduğu belirtilmiştir. Yine Homs yakınlarında bulunan bir bahçenin yarısının Baldari’ye satış işlemleri; “*tarik-i ‘am, şehre olan bu’ d-i mesafe ve denizin kurbiyeti*”¹⁰⁵⁵ ileri sürülerek mani olunduğu, konsoloslarının, kendilerine yapılan satışa itirazın hükümsüz olduğunu beyan etmesi üzerine, satışı yapan kişinin, vahaya sürülmekle tehdit edilmiş olduğunu iddia etmiştir. Sefaret tarafından ileri sürülen bu iddiaların devamında, bu gibi durumların devam etmemesi, verilen emir ve talimatlara uyulması, kendilerine verilen teminatların gerçekleşebilmesi için, Trablusgarp Vilayetine seri bir şekilde yeni emirlerin verilmesi, aksi takdirde sefaretin durumu hükümetlerine götürme mecburiyetinde kalacakları ilave edilmiştir.¹⁰⁵⁶ İtalya Sefareti tarafından verilen bu muhtıra üzerine 9 Haziran 1908’de¹⁰⁵⁷ Recep Paşa’ya yazan Hariciye Nazırı, İtalya Sefaretinin iddialarını iletip tahkikat yapılması ve durumun doğru olup olmadığının hemen bildirilmesini istemiştir.¹⁰⁵⁸ 27 Haziran 1908’de cevap yazan Recep Paşa, Homs’ta bulunan Lebde Harabesi’nin çok mühim olduğunu, “*mahal-ı ma’rûzun ma’ârife takdim olunmak üzere Müzehâne-i Âliye*

¹⁰⁵² Aynı makale, s. 840.

¹⁰⁵³ Aynı makale, s. 841; BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/26-1, 6 Haziran 1908.

¹⁰⁵⁴ Aynı makale, s. 841; BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/26-1, 6 Haziran 1908.

¹⁰⁵⁵ BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/26-1, 6 Haziran 1908.

¹⁰⁵⁶ BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/26-1, 6 Haziran 1908.

¹⁰⁵⁷ BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/26-2, 10 Cemaziyelevvel 1326/27 Mayıs 1324.

¹⁰⁵⁸ Özcan Mert, “Osmanlı Belgelerine ...”, s. 841; BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/26-2, 10 Cemaziyelevvel 1326/27 Mayıs 1324.

Müdür Müavinliğinden harita alınmış”¹⁰⁵⁹ olduğunu ilettiler. Bu yüzden alınmak istenen arazinin mîrî arazi olduğunu, Padişah’ın iradesi alınmadan hiç kimseye satılamayacağını hatırlatmıştır. “*Kat’iyyen arz ederim ki, bu mahalde tasarrufa elveriş bir ihtiyaçla ahaliye satılmış cüz’î olsun bir karış yer yoktur,*”¹⁰⁶⁰ diyen Recep Paşa, ahalden bazılarının geçici olarak mezra suretiyle burada ziraat yapmalarının, arazinin mülkiyet özelliğinde bir değişikliğe sebep olamayacağını izaha ihtiyacı olmadığını belirtmiştir. Ayrıca, araziye yakın emlakın dahi satılmaması ve tamamen muhafazası hususunda Padişah iradesi bulunduğunu yazmıştır.¹⁰⁶¹ Baldari’nin almaya çalıştığı bahçenin sahilde ve bütün etrafına hakim bir mevkiye bulunduğunu dolayısıyla satılamayacağını, bu bahçe birkaç hisseye bölünmüş olmasına rağmen hisse sahiplerinden sadece kahveci Salih ile, hisse alımına gitmeden, uyuşma yoluyla Baldari’ye satılmaya kalkışıldığını, durumun zabıta tarafından bildirilmesi üzerine satışa izin verilmediğini bildirmiştir. Ayrıca, söz konusu hisselerin diğer ortaklar tarafından hakk-ı şüf’a iddiasıyla alınacağından şüphe olmadığını da ilave etmiştir. Baldari’nin, hiçbir kaide ve usule uymayarak emlak ve arazi almaya kalkıştığını ve resmi işlemlere riayet etmediğini, hep bu şekilde münazaalı ve kimseye satışı caiz olmayan yerleri uyuşma yoluyla ve hükümetin bilgisi dışında ele geçirmeye çalıştığını, yaptığı bütün işlerin bundan ibaret olduğunu dile getirmiştir. Alım-satım kanunlarına riayet edenlerden hiçbir İtalyanın emlak tasarrufuna engel olunmadığını, bunun aksi yönündeki iddiaların da doğru olmadığını, diğer devlet vatandaşlarına uygulanan hükümlerin aynısının İtalyanlara da uygulandığını arz etmiştir.¹⁰⁶²

e – İtalyanların Yaptıkları Usulsüzlükler, Almaya Çalıştıkları Arazilerin Miktar ve Mevkileri

Banco di Roma’nın memurlarından biri olan Baldari’nin¹⁰⁶³ yukarıda izah edildiği gibi, yasadışı yollarla emlak ele geçirme işlemlerini yakından takip eden, özellikle sözkonusu banka mensuplarının kişilikleri ve faaliyetlerini titizlikle tahkik

¹⁰⁵⁹ BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/26-3, 14 Haziran 1324. Mondros Mütarekesi’nden sonra, işgalci devletlerden biri olan İtalya’nın yürüttüğü faaliyet ve yer altı zenginliklerine ilgi göstererek eski eserleri toplamaya girişmeleri Osmanlı Hükümetini rahatsız edecek ve kendilerine protesto notası verilmesine sebep olacaklardır.(Bkz. Mevlüt Çelebi, **Milli Mücadele...**, s. 160).

¹⁰⁶⁰ BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/26-3, 14 Haziran 1324.

¹⁰⁶¹ BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/26-3, 14 Haziran 1324.

¹⁰⁶² BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/26-2, 14 Haziran 1324; Mert, **Osmanlı Belgelerine...**, s. 841.

¹⁰⁶³ Özcan Mert, **a.g.m.**, s. 840.

eden Recep Paşa,¹⁰⁶⁴ bu tür faaliyetlerin önüne geçmeye çalışmıştır. Trablusgarp'ta en çok emlak ve bina satın alan İtalyanların ticaret ve servetleri, bu işlerle iştigal eden diğer yabancıların servet ve ticaretlerine oranla çok daha yüksek seviyede idi. İtalyanların siyasi emellerine hizmet maksadıyla kurulmuş bulunan Banco di Roma, müstear isimlerle, değerinin çok üzerinde arazi ve emlak satın almakta ve buna çok fazla ağırlık vermekteydi. Henüz söz konusu bankanın imza ve muamelesi Osmanlı Devleti tarafından onaylanmamış olmasına rağmen, İtalyanlar, emlak tasarruf protokolüne aykırı bir şekilde geniş arazi ve emlak edinmeye başlayarak, bu gayeyi gerçekleştirmek için halk arasında kargaşa çıkarmaktan çekinmiyorlardı.¹⁰⁶⁵ İşte bütün bu kanunsuz ve belli emellere yönelik faaliyetleri yakından ve titizlikle takip eden Recep Paşa, bir taraftan bunları engellemeye çalışırken diğer taraftan da, İstanbul'u durumdan haberdar ederek gerekli tedbirlerin acilen alınmasını sağlamaya çalışmıştır.

Recep Paşa'nın titiz takibi ve zamanında verdiği bilgiler vasıtasıyla Banco di Roma'nın faaliyetlerinden haberdar olan Bâb-ı Âli, söz konusu faaliyetleri dikkatle takip etti. Bu arada, İtalyanların şikayetleri de hiç eksik olmamaktaydı. Yıldız Sarayı'ndan, Trablusgarp Valiliği'ne 23 Nisan 1908'de çekilen telgrafta; yabancılara tanınan ve emlak edinme hakkında verilmiş olan müsaadeden başkaları gibi istifade edemediklerinden bahisle, öteden beri İtalyanların şikayet ve müracaatları sürmektedir, denilmekteydi.¹⁰⁶⁶ Her ne kadar Bingazi'de, dışardan gelmiş muhacir mevcut ise de Trablusgarp ahalisinin çoğunluğu yerli olup, ellerindeki arazileri yabancılara satmalarına salabeti diniyelerinin engel olup buna müsaade etmeyecekleri belirtilerek, İtalyanların orada evvelden beri elde ettiklerinin, Belediye tarafından müzayede yoluyla satılan arazi midir? Yoksa Müslüman halkın elinde bulunan arazinin borçlandırılmaları sonucu hükmen satılan mıdır? Diye sorulan telgrafta, işin mahiyetinin tafsilen ve biran önce bildirilmesi emredildi.¹⁰⁶⁷ Bunun üzerine, 26 Nisan 1908'de Valilik tarafından şu cevap yazıldı:

¹⁰⁶⁴ Aynı makale, s. 841.

¹⁰⁶⁵ Özcan Mert, "Osmanlı Belgelerine ...", s. 838.

¹⁰⁶⁶ BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/29-1, 10 Nisan 1324.

¹⁰⁶⁷ BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/29-1, 10 Nisan 1324.

“Vilayette İtalyanlar dışında emlak ve arazi alan yoktur, denilebilir. En çok İtalyanlar emlak ve bina alıyorlar. Buraya çok fazla servet yağmışlar. İtalyan tüccar ve tebası emlak alımının üstüne pek düşmüyor. Asıl bir seneden beri hükümetin siyasi emel için tesis ettiği 44.000.000 frank sermayeli banka ve bu banka adına müstear isimlerle ve kıymetine bakmadan arazi ve emlak almakta, usul ve kaidelere uymayarak, konsoloslarının nüfuzunu da bu işte kullanmak suretiyle emlak ve arazi almaktadırlar. Hatta bazı saf vatandaşları kandırmakta, sahiplerinin ellerinde bulunan tapu ve hüccetleri ortadan kaldırdıktan sonra makbuz karşılığında alım yapmaktadırlar. Bankanın imza ve muamelesi henüz hükümet tarafından tasdik edilmediği,¹⁰⁶⁸ zaten mevhum şahsiyet namına böyle işlemlerin geçersiz olduğu, bunlarla emlak tasarrufu işlemlerinin yapılamayacağı tabiidir. Belediyenin veya hükümetin emlak müzayedesine ise henüz yapılmamıştır,¹⁰⁶⁹ denilmekteydi. Ortada hiçbir sebep yokken İtalya Hariciye Nazırı’nın buradaki konsolosla on beşin üzerinde şifreli görüşme yaptığını belirten Recep Paşa, İtalyanların burayla ilgili niyetleri ve yapmak istediklerinin, hiçbir yabancı devletle kıyaslanmayacak derecede açıkça ortada olduğu, tespitinde bulunmuştur. Amaçları emlak satın alıp ileride bir gaile çıkarmaktır, diyen Recep Paşa, bu yüzden bunlarla mücadele ve Vilayetin muhafaza edilmesinin kendisi için bir sadakat vesilesi olduğunu arz etmiştir.¹⁰⁷⁰ Recep Paşa, Mabeyn’e yazmaya devam ederek özellikle Banco di Roma hakkında ayrıntılı bilgiler sunmuştur; İtalyanların 44.000.000 franklık ihtiyat akçesi ile kurdukları Roma Bankası’nın kuruluş amacının; Trablusgarp vilayetinde değerinden yüksek fiyata arazi ve emlak almak, buradaki ticareti kontrollerine geçirmek,¹⁰⁷¹ olduğunu bildirmiştir. Onların bu maksadını hükümsüz bırakmak için gerekli tedbirlerin alınmakta olduğunu yazan Recep Paşa, bu sıralarda Trablusgarp sahillerinde işletilmek üzere İtalyanların bir vapur getirttiğini, bunu kanun dışı kullanmamaları için konsolosu uyardığını, vapura ticari mal verilmemesi, bir münasebette bulunulmaması ve halka vapura binmemelerinin gizlice tembih edildiğini bildirmiştir. Bunun üzerine vapura kimsenin binmediğini, ticari muamelede

¹⁰⁶⁸ Dr. Reşid Bey’in Hatıraları, “Sürgünden İntihara”, Yayına Hazırlayan Ahmet Mehmetefendioğlu, İstanbul Arba Y., 1993, s. 29.

¹⁰⁶⁹ BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/29-2, 13 Nisan 1324; Özcan Mert, “Osmanlı Belgelerine ...”, s. 838.

¹⁰⁷⁰ BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/29-2, 13 Nisan 1324.

¹⁰⁷¹ BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/29-3; Mert, a.m., s. 838.

bulunmadığını ve limanımıza boş olarak geldiğini haber vermiştir. Usul ve nezaketten mahrum olan konsolosun¹⁰⁷² vapur ile ilgili olarak Roma ile haberleştiğini, halkın davranışının İtalyanları ümitsizliğe ittiğini dile getiren Recep Paşa, halkın ümitsizliğe düşmemesi ve İtalyanların da kötü emellerinde muvaffak olmamaları için gerekli yerlere emir verilmesi istirhamında bulunmuştur. Bir işgali geciktirmek ve ortadan kaldırmak, nizamname dairesinde asker toplama işinde kullanılmak üzere bir vapurun gönderilmesi ve dışa karşı caydırıcı olmak için, silah takviyesinin yapılmasını da istemiştir.¹⁰⁷³ Son gelişmeler karşısında devreye giren Dahiliye Nazırı Mehmet Memduh Paşa da Trablusgarp'a, 26 Nisan 1908 tarihli bir telgraf çekmiştir.¹⁰⁷⁴ Nazır, yabancı uyruklulara istimlak hakkı verilmiş ise de, banka gibi manevi şahsiyet adına emlak satın alamayacaklarını, bunun için Padişah iradesi gerektiğini, yabancı bankaların Osmanlı şirketlerinden daha fazla hakka sahip olamayacaklarını, hükümetin özel izni olmaksızın göçmenin gelemeyeceğini belirtmiştir. İtalyanların Trablusgarp ve Bingazi'de ve diğer kasabalarda emlak edinebileceklerini ancak, banka gibi manevi şahsiyeti haiz kurumlar adına devletçe müsaade olunmaksızın arazi alamayacaklarını hatırlatmıştır. İtalyanlar tarafından gönderilecek muhacir ve bunların iskan edilmesine yönelik; büyük çaplı ve askeri binalar civarında arazi alımları gibi, kanunlara aykırı şekilde gerçekleştirilecek faaliyetlere dikkat edilmesini istemiştir. İtalyanlar tarafından müstear isimle kimlerin adına ve nerelerde arazi satın aldıklarının tahkik edilerek bildirilmesini de istemiştir.¹⁰⁷⁵ 28 Nisan 1908'de Vilayete yeni bir telgraf çeken Dahiliye Nazırı Memduh Paşa; kanunnameler çerçevesinde arazilerin beş nev'e ayrıldığını, bunların ne şekilde tasarruf edildiğini, vakıf ve miri arazilerin durumu, bu tür arazilerin tasarruf izni, yabancıların daha çok ne tür araziler satın aldıkları, senetleriyle aldıkları arazinin hangileri olduğu, satışı men edilmiş ve münazaalı arazi ile vakıf arazilerinin bunların arasında olup olmadığı, şeklindeki soruların cevaplandırılmasını istemiştir.¹⁰⁷⁶ 30 Nisan 1908'de bir telgraf daha çeken Dahiliye Nazırı Memduh Paşa; İtalya Hariciye Nazırı'nın, arazi işiyle alakadar olan İtalyan vatandaşlarına,

¹⁰⁷² BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/29-3.

¹⁰⁷³ BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/29-3.

¹⁰⁷⁴ BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/29-4, 13 Nisan 1324.

¹⁰⁷⁵ BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/29-4, 13 Nisan 1324; Özcan Mert, "Osmanlı Belgelerine ...", s. 839.

¹⁰⁷⁶ BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/29-5, 15 Nisan 1324.

İstanbul'dan kesin emir ve müsaade almış olmalarına rağmen, mahalli memurların kendilerine müracaat edilmesini istemelerinin söz konusu nizamnamelere aykırı bulunduğunu, Banco di Roma işlemlerinin bütün İtalyan vatandaşlarının iktisadi faaliyetlerini temin etmeye yönelik bulunduğunu, mevcut uygulamaların düzeltilmiş olduğuna dair konsoloslardan kendilerine bir bilginin ulaşmaması halinde durumun İtalya hükümeti tarafından görüşüleceğini,¹⁰⁷⁷ ifade ettiğini aktarmıştır. Hariciye Nazırı; Banco di Roma, Trablusgarp sahilinde işletilecek vapur ve İtalyan uyrukluların emlak edinmeleri konusundaki şikayetlerine yer verilmiştir. İtalyanların, bir kez daha diğer yabancıların istifade ettikleri haklardan istifade ettirilmedikleri şeklindeki şikayetleri Vilayete bildiren Memduh Paşa, daha önce belirtildiği gibi, satışı sakıncalı bulunan yerler dışında, emlak alım işlerinde şikayete sebep olacak durumlara izin verilmemesini, İtalyanların müracaatlarının da anında bildirilmesini istemiştir.¹⁰⁷⁸

4 Mayıs 1908'de¹⁰⁷⁹ Dahiliye Nezareti'ne cevap yazan Recep Paşa, kendilerine yöneltilen soru ve istenilen bilgiler hakkında bilgi vermiştir. Vilayette üç nevi arazi bulunduğunu, halkın mülkiyetinde olan, vakıf ve miri arazi bulunduğunu, İtalyan uyrukluların daha çok devletin ve devlet idarecilerinin kullandıkları arazi ve emlakı satın aldıklarını belirttikten sonra, kendisinin ikamet etmekte olduğu hanenin bile bir İtalyana ait bulunduğunu, İtalyan uyruklu hiçbir ferdin arazi alım-satımı konusunda bugüne kadar bir zorlukla karşılaştıklarının vuku bulmadığını ve işitilmediğini bildirmiştir. İleri sürülen şikayetlerin genel olarak Roma Bankası'ndan kaynaklanmakta bulunduğunu, bu şikayetler de bankanın satın almak istediği emlak ve benzeri şeylerden dolayı vuku bulduğunu, buradaki bankanın müdürü Enrico Bresciani'nin,¹⁰⁸⁰ Roma'da oturan Ernesto Pacelli¹⁰⁸¹ adlı bir şahıs tarafından verilen vekaletle, Trablusgarp ve Bingazi'de sınırsız ölçüde emlak ve arazi almaya memur edilmiş bulunduğunu, Banka mensuplarından Baldari'nin de aynı maksatla çalışmakta, amaçlarını gerçekleştirirken konsolos da dahil nizam ve kurallara bakmadan

¹⁰⁷⁷ BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/29-6, 17 Nisan 1324.

¹⁰⁷⁸ BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/29-6, 17 Nisan 1324.

¹⁰⁷⁹ BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/29-7, 21 Nisan 1324; Özcan Mert, "Osmanlı Belgelerine ...", s. 839.

¹⁰⁸⁰ Özcan Mert, a.g.m., s. 840.

¹⁰⁸¹ Aynı makale, s. 840; BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/29-7, 21 Nisan 1324.

suiistimallerde bulunmakta olduklarını bildirmiştir. Recep Paşa, izaha muhtaç olmayacak şekilde banka heyeti ve konsolosun gayrı meşru amacının; edinecekleri emlak muhacir getirmek ve Sicilya anarşistlerini iskan ile kargaşa çıkarmaya ortam ve zemin hazırlamak, olduğunu ifade etmiştir. Homs'ta sahibi olmayan bir haneyi almak için hükümeti tacizden geri kalmadıkları gibi, Baldari vasıtasıyla hazineye geçmiş bulunan emlak ve arazi ile muvazaalı yerleri ele geçirmeye çalıştıklarını,¹⁰⁸² Müslüman olanlardan arazi alamayacaklarını anladıktan sonra, gayr-ı Müslimlerden emlak aldıklarını, sahte varaka ve belgelerle bazı arazileri zaptetmeye kalkıştıklarının meydana olduğunu, Baldari'nin, hiçbir kural ve kaideye uymadan konsolos vasıtasıyla Roma'ya müracaat ve şikayette bulunduğunu, Konsolos'un da Trablusgarp'a gaile çıkarmak için tayin edildiğini yazmıştır. Durumun her türlü nezaketine rağmen hadisenin ters yüz edilerek ileri sürüldüğünü, hiçbir İtalyana emlak işinde muhalefet edilmemiş ve işlemleri ertelenmemiştir, diyen Recep Paşa, bunların her türlü yola başvurmak suretiyle gaile çıkararak ticari nüfuzlarını göstermeye çalıştıklarını, ilave etmiştir.¹⁰⁸³

30 Nisan 1908'de Memduh Paşa tarafından Trablusgarp Valiliği'ne çekilen telgrafta;¹⁰⁸⁴ İtalyan uyruklu birinin Trablusgarp'ta kasaba dahilinde almak istediği mahal için satış işlemlerine müsaade edilmediği gibi, emlakını satmak isteyen de Fizan'a sürüldüğü, İtalya Sefareti tarafından kendilerine müracaatta bulunulduğu belirtilmiş ve cevap istenmişti.¹⁰⁸⁵ Bunun üzerine, 7 Mayıs 1908'de Dahiliye Nezareti'ne bir telgraf daha çeken Recep Paşa, hiçbir İtalyan'a zorluk çıkarılmadığı gibi, hiçbir sebeple kimsenin Fizan'a sürülmediğini belirterek bu konudaki İtalyan iddialarını yalanlamıştır. Sefaret tarafından yapılan şikayetin, buradaki konsolosun gerçeklere dayanmayan yönlendirmelerinden kaynaklandığını ve doğru olmadığını kesin bir ifadeyle arz etmiştir. Banco di Roma memurlarının emlak alımında kanun ve kaidelerin hilafına çalışmalarının sebebinin ortaya çıktığını yazan Recep Paşa, bu tür işlerin Roma bağlantılı olduğunu, Trablusgarp'taki bankanın bağlı olduğu *“İtalya'daki müessese-i maliye veya bankanın reis-i sanisi Roma'ca en büyük bir*

¹⁰⁸² BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/29-7, 21 Nisan 1324; Özcan Mert, “Osmanlı Belgelerine ...”, s. 840.

¹⁰⁸³ BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/29-7, 21 Nisan 1324.

¹⁰⁸⁴ BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/29-11, 17 Nisan 1324.

¹⁰⁸⁵ BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/29-11, 17 Nisan 1324.

makam-ı siyasi işgal etmekte olan zatın birâderidir”¹⁰⁸⁶ tespitini iletmiştir. Recep Paşa’nın, Banco di Roma’nın ikinci başkanı dediği Tittoni olup, bu şahıs aynı zamanda bankanın idari danışmanı ve Kraliyet Meclisi senatörlerindendi. Ayrıca, dışişleri bakanı Tommaso Tittoni’nin de kardeşiydi.¹⁰⁸⁷ Trablusgarp’taki faaliyetlerin Roma ile bağlantılarını ortaya koyan Recep Paşa, buna karşı gerekli tedbirin alınmasını da istemiştir.

Recep Paşa, İtalya konsolosu ile yaptığı görüşmede, İtalyan uyruklu olup da tehir edilmiş veya halledilmemiş hangi iş varsa, çözmek için emir almış olduğumdan, izah etmelerini konsolosa teklif ettiğini de, kaydetmiştir. Roma’daki Ernesto Pacelli’nin görevlendirdiği, Trablusgarp’taki banka müdürü tarafından alınan emlak işlerinin neticelendiğini, Homs’ta Baldari tarafından alınan sekiz kıta arazinin satış işlemlerinin henüz yapılmadığını, konsolosa ileten Recep Paşa; Pacelli’nin hırsı ve burada mahiyeti meçhul vermiş bulunduğu geniş vekaletle¹⁰⁸⁸ banka müdürü tarafından alınmak istenen emlakın tetkike muhtaç olduğunu, bu tür işlemlerin kanunlara aykırı bulunduğunu, Homs’ta yine banka mensubu Baldari tarafından satın alınmak istenen arazinin müstakil olmayıp ortaklarının olduğunu, konsolosa izah ettiğini, Dahiliye Nazırı Memduh Paşa’ya yazmıştır.¹⁰⁸⁹ Trablusgarp Valiliği tarafından verilen cevaplardan sonra, Dahiliye Nazırı Memduh Paşa tarafından 20 Mayıs 1908’de çekilen telgraflarda, sözü edilen yazışmalara atıfta bulunularak tebligat ve kanunnameler dairesinde şikayete mahal bırakmadan işlerin yürütülmesi istenmiştir.¹⁰⁹⁰ Banco di Roma’nın faaliyetlerini takip etmeye devam eden Hariciye Nazırlığı ile Trablusgarp Valiliği arasında yazışmalar devam etmiştir. Özellikle; büyük çaplı arazilerin ve askeri binalara yakın yerlerin yabancılara satılmaması, bhusus Banka’nın eline, geçmemesi için gerek satış gerekse rehin yoluyla emlak ve arazi alımlarına meydan verilmemesi hakkındaki kararın muhafaza edilmesi, devlet arazisinin yabancılara intikaline asla müsaade edilmemesi üzerinde durulmuştur.¹⁰⁹¹

¹⁰⁸⁶ BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/29-7, 21 Nisan 1324; Özcan Mert, a.g.m., s. 839.

¹⁰⁸⁷ Özcan Mert, “Osmanlı Belgelerine ...”, s. 839.

¹⁰⁸⁸ BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/29-10, 24 Nisan 1324.

¹⁰⁸⁹ BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/29-10, 24 Nisan 1324.

¹⁰⁹⁰ BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/29-12, 7 Mayıs 1324.

¹⁰⁹¹ BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/22, 7 Mayıs 1324.

23 Mayıs 1908’de Dahiliye Nezareti’ne telgraf çeken Recep Paşa, emlak ve arazi alımında değerinden fazla vererek satın almak isteyen¹⁰⁹² İtalyanlara, halkın rağbet etmeyerek mülklerini satmadıklarını bildirmiştir. Sadece bazı tamahkar kimselerin sattıklarını, buna karşılık İtalyanların münâzaalı arazileri satın almaya çalışarak sahte belge düzenlediklerini haber vermiştir. Bu kabilden, Homs’ta dokuz parça emlakın alımı için konsolos tarafından yapılan müracaat üzerine tetkikatın yapıldığını, beş parçanın satışına izin verildiğini, diğerlerinin ise münazaalı ve hazinenin mülkü olduğunun anlaşıldığını, bugün yine satışı mümkün olmayan arazi ile alakalı konsolosla görüşme yaptığını, konsolosun şayan-ı kabul bir mütalaayı ortaya koyamadığını, buna rağmen söz konusu araziyi almada ısrar edebileceklerini bildirmiştir. Esas meselenin, 44.000.000 Frank sermayeli bankanın, kanunlara aykırı bir şekilde emlak almak istemesinden kaynaklandığını bir kez daha yineleyen Recep Paşa, başlıca mübayaa işlerinde bulunan (Ugo)¹⁰⁹³ Baldari’nin Roma İşgal-i Umûmî Nezâreti mühendislerinden olduğunu özel telefonuyla belgedeki damgadan öğrendiğini, söz konusu gaye için Homs ve Bingazi’ye memur olduğunun da imzasından anlaşıldığını haber vermiştir.¹⁰⁹⁴ Bunların kabul veya reddedilen bütün müracaatlarında itiraza yol açacak hiçbir sebep bulunmadığını, buna rağmen kendilerince tespit ettikleri emlak ve araziye her ne suretle olursa olsun almaya kalkıştıklarını, dolayısıyla şikayetten geri durmadıklarını belirten Recep Paşa, siyasi emellerine karşı Vilayetin hat ve hareketinin da tayin edilmesi gerektiğini arz etmiştir.¹⁰⁹⁵

Dahiliye Nazırı Memduh Paşa, 14 Mayıs 1908’de Trablusgarp Vilayeti’ne çektiği telgrafında, İtalyanların tecavüzkar baskılarını ortadan kaldırmaya yönelik olarak, asker toplama vs. işlemlerinin yetiştirilmesi için kendilerine tebligatta bulunulduğunu, geçenlerde 10.000 mavzer tüfeğiyle 7.500 sandık cephane gönderildiğini,¹⁰⁹⁶ topların değişimi için de çalışmanın sürdüğünü bildirmiştir. Yabancıların eline geçmesinde sakınca görülmeyen yerlerin satışının ertelenmemesini isteyen Bakan, ancak, büyük arazi ve askeri bölgelere yakın yerlerin

¹⁰⁹² Özcan Mert, **a.g.m.**, s. 840.

¹⁰⁹³ Özcan Mert, “**Osmanlı Belgelerine ...**”, s. 840.

¹⁰⁹⁴ BOA., **A. MTZ. TG. DH.**, nr.6/29-13, 10 Mayıs 1324; Özcan Mert, **a.g.m.**, s. 840.

¹⁰⁹⁵ BOA., **A. MTZ. TG. DH.**, nr.6/29-13, 10 Mayıs 1324.

¹⁰⁹⁶ BOA., **A. MTZ. TG. DH.**, nr.6/29-14, 1 Mayıs 1324.

özellikle Banco di Roma'nın eline geçmesine fırsat verilmemesini istemiştir. Uzun zamandan beri asker toplatılmamasının göz önünde bulundurularak sayının sınırlı tutulmasını, teşkil edilecek birliğe yüzbaşılığa kadar olan rütbelerin tayin izninin kendilerine verildiğini bildirmiştir.¹⁰⁹⁷ 26 Mayıs 1908'de Dahiliye Nezareti'ne telgraf çeken Recep Paşa, İtalyanlar tarafından ileri sürülen bütün iddiaları bir kez daha yalanlamıştır. Burada, İtalyanlar tarafından yapılan ticaretin bütün devletlerinkinden fazla olduğunu, rahat ve ferah içinde yaşadıklarını, bunlarla ilgili olarak yapılacak müracaat ve şikayetlerin tamamının hakikat dışı olduğunu belirtmiştir. Buradaki Banco di Roma'nın direktörü hariciye nazırı Tittoni'nin İtalya'daki kardeşidir, hatırlatmasını yapan Recep Paşa, servet ve nüfuz yoluyla tedrici bir işgali temin için açtıkları banka namına, kanun dışı yollarla emlak alımını sürdürdüklerini ilave etmiştir.¹⁰⁹⁸

Sadaret tarafından 14 Temmuz 1908'de Trablusgarp'a çekilen telgrafta; İtalyanların orada almak istedikleri arazinin miktarı, mevkileri, hükümet tarafından işlemlerin tehir sebebi sorulmuştur.¹⁰⁹⁹ Sadaretin telgrafına, Recep Paşa 18 Temmuz 1908'de cevap vermiştir. Cevabında; İtalyanların kaide ve muahede dahilinde emlak ve arazi alma müracaatlarının olduğunu, vilayet ve bütün bağlı yerleşim yerlerinde, Banco di Roma direktörü Baldari'nin Homs'ta, yasal olmayan davranışlarıyla almaya çalıştığı emlaka izin verilmediğini, diğerlerinin ise normal şekilde işlediğini, bildirmiştir.¹¹⁰⁰ 20 Temmuz 1908 tarihli Sadaret telgrafında ise, İtalyanların almak istedikleri arazinin miktarı ve mevkisinin izahatı gibi konuları ihtiva eden defterin gönderilmesi, Trablusgarp Vilayetinden istenmiştir.¹¹⁰¹

f - İtalya Basınında Trablusgarp Memurları Hakkındaki Menfi Neşriyata Duyulan Tepki ve Rahatsızlık

İtalyan basınında Trablusgarp ve Bingazi'de görev yapan memurlar hakkındaki yalan ve uydurma haberlerin dozu giderek artmıştır. Roma Sefareti tarafından Hariciye Nezareti'ne gönderilen 11 Temmuz 1908 tarih ve 174 nolu

¹⁰⁹⁷ BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/29-14, 1 Mayıs 1324.

¹⁰⁹⁸ BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/29-15, 13 Mayıs 1324.

¹⁰⁹⁹ BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/29-16, 1 Temmuz 1324.

¹¹⁰⁰ BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/29-17, 5 Temmuz 1324.

¹¹⁰¹ BOA., A. MTZ. TG. DH., nr.6/29-18, 7 Mayıs 1324.

yazıda; bir süreden beri vuku bulan kötü niyet ve yalancı neşriyatın,¹¹⁰² Trablusgarp Vilayeti hakkındaki zararlı fikirleri daha da yaymak ve şiddetlendirmekte olduğuna işaret edilmiştir. Hatta bu sıralarda muhalif olan gazetelerin bile, genel havaya ters düşmemek ve tepki çekmemek için hükümet politikalarına uygun hareket ettikleri, matbuatı istedikleri gibi kullanan menfaatperest bir takım muameleciler aracılığıyla telkinde buldukları, bu kötü niyet ve belli maksatlara yönelik yayınlar karşısında kamuoyunu aydınlatmanın ehemmiyetine işaret edilen Sefaret yazısında, ancak, halı hazırdaki havaya ters düşmekte olan gerçekleri yayınlayacak gazetenin bulunamaması¹¹⁰³ ve bu konuda çekilen sıkıntılara yer verilmiştir. Fütür getirmeyerek çalışmalara devam edildiği belirtilen yazıda, gazeteciler nezdinde girişimde bulunularak, iki ülke arasındaki ilişki ve Osmanlı toprak bütünlüğünün İtalya'nın menfaatine uygunluğu ve söz konusu neşriyatın münasebetsizliği üzerinde durulduğu haber verilmiştir. Bu çalışmaların semere verdiğine işaret edilen yazıda, makale üzerinde bazı değişiklikleri yapmada serbest bırakılmak suretiyle gazetenin birinde, “Devlet-i Âliye-i Osmaniye ve İtalya” adı altında bir yazı neşrettirileceği belirtilerek, bir sureti Hariciye Nezareti'ne gönderilmiştir.¹¹⁰⁴ 10 Temmuz 1908 tarihli İtalya Gazetesinde neşredilen makalede iki ülke arasındaki ilişkiler üzerinde durulmuştur:

“İtalya cerâidinden bazılarının Trablusgarp hakkında devam ve ta'kibinden halî kalmadıkları neşriyâtın galat-ı gayesini izahtan mütevakkı' eyleriz. Bu gazeteler İtalyanlar hakkında me'murîn-i Osmaniye'ye 'atf ve isnâd etmekte oldukları sû-i niyete dair her sabah ve akşam en bed-bînâne mütâla'ât ilavesiyle bir takım rivâyât-ı münhaceyi(?) neşr ediyorlar. Mesela, meslektaşlarımızdan biri Trablusgarp'ta intihar edecek olsa derhal bu gazeteler bu intiharın kezb ve devriminden(?) ibaret olmadığını ve bu işin bir eser-i cinayet olduğunu (velev intihar-ı maruzanın hakikaten bir eseri cinayet olduğu tahakkuk etse bile işbu memalik-i gayr-i mütemeddineden memurin-i mahalliyenin fevkalade hüsn-ü niyet ashabından olalar dahi hissiyatı beşerin muhafazasında bizim memleketlerimizden daha ziyade duçar-ı su'ubat ve müşkülât olacaklarını bilmiyorlarmış gibi) telmih etmekten geri

¹¹⁰² BOA., Y. A. HUS., nr.524/23-1, 11 Temmuz 1324.

¹¹⁰³ BOA., Y. A. HUS., nr.524/23-1, 11 Temmuz 1324.

¹¹⁰⁴ BOA., Y. A. HUS., nr.524/23-1, 11 Temmuz 1324.

*durmuyorlar. Açık konuşalım. İtalya'nın maksadı Trablusgarp'ı zannımca memalik etmek ve bunun için Devlet-i Aliyeye ilanı harb eylemek midir? İtalya'nın böyle bir fikir ve emeli bulunmadığı hususunda hangi fırkaya mensup olurlarsa olsunlar bütün İtalyanlar müttefiktirler. Hariciye nazırı Mösyö "Tittoni" de bizim Devlet-i Aliye ile hoş geçinmek arzusunda bulunduğumuzu parlamentoda alenen beyan eylemiştir. Şu halde mesail-i mevcudeye ika'-ı tesirden hali kalmayacak bir takım tecavüzatı mütemadiye ve neşriyat-ı bed-hahane ile Devlet-i Aliye'nin husul-i icradan niçin çalışılıyor. Bu tavır ve hareket şayanı istihfaf olduktan başka menafimizi de ihlal edebilir.*¹¹⁰⁵

*Ezcümlle, İtalya'nın doğrudan doğruya alakadar bulunduğu Sırp ve Karadağ şimendiferi (Bu şimendifer imtiyazının itası hususunda Devlet-i Aliye bize karşı pek ziyade hissiyat-ı dostane ibraz eylemiştir) misillu Balkan işlerinin Devlet-i Aliye'nin hüsn-ü niyetinin ne derece kıymettar bulunduğu malumdur. Şayet bu hissiyatı dostane amal ve temayulât-ı makusane tahavvül edecek olursa bu şimendifer tasavvurunun hayr-ı fiile isalı daha bir zahmetli zamana tehir etmiş olur. Biz misal olarak yalnız bir maddeyi zıkr ettik. Biz Devlet-i Aliye'nin sadece bize karşı muamele-i dostane icrasından feragat etmesi menafîimizi külli surette ihlal edebileceğini müsbet bir çok misaller daha zıkr ve ispat edebiliriz.*¹¹⁰⁶

Acaba, devleti Aliye bize karşı bu yolda harekete sevk edilmek mi isteniliyor? Böyle olmadığı derkardır. Diğer taraftan evvelce de söylemiş olduğumuz vecihle Devlet-i Aliye ile muharebeyi hiç kimse arzu etmiyor. Binaenaleyh şu saçma neşriyattan sarfınazar olunması ve Devlet-i Aliye ile olan mevalat-ı siyasiyemizin akim kalmaması için devlet-i müşarünileyhaya bize karşı emniyet ve itimat ilka etmeye çalışılması evla değil midir? Bir meselenin ortaya konulması anın faslu hasun olunacağına delalet eder."¹¹⁰⁷

Roma Elçiliği'nin girişimiyle yazı yayımlanırken, Tribuna Gazetesi'nin de benzer yazı yayımlama sözü verdiğiine işaret edilmiştir. Söz konusu yazıyı tercümesiyle birlikte ve üst yazıyla 29 Temmuz 1908'de Sadaret'e gönderen

¹¹⁰⁵ BOA., Y. A. HUS., nr.524/23-1, 11 Temmuz 1324.

¹¹⁰⁶ BOA., Y. A. HUS., nr.524/23-1, 11 Temmuz 1324.

¹¹⁰⁷ BOA., Y. A. HUS., nr.524/23-1, 11 Temmuz 1324.

Hariciye Nezareti, Roma Elçiliğinin faaliyeti hakkında bilgi vermiştir.¹¹⁰⁸ Bu faaliyet ve Sadaret tarafından da yapılan çalışmalar 1 Ağustos 1908’de Mabeyn’e arz edilmiştir.¹¹⁰⁹ Bu sıralarda İnternal Politişe Korsiyondanis Gazetesi tarafından neşredilen bir habere göre, İtalya hükümetinin denizden bir nümayişi gerçekleştirecekleri belirtilmiş ise de, Roma Sefareti’nin Hariciye Nezareti’ne çekilen 4 Ağustos 1908 tarih ve 202 nolu telgrafında, söz konusu nümayişin yapılacağına dair haberin yalanlandığı ifade edilmiştir. Yazıda, söz konusu gazete haberinin, Deyl Journale Ditalya Gazetesi’nin 4 Ağustos 1908 tarihli nüshasında, hükümet tarafından olayın yalanlandığına dair habere yer verilmiştir.¹¹¹⁰ Hariciye Nezareti tarafından durum Sadaret’e bildirilirken; İtalya hükümetinin muallakta kalan Trablusgarp işleri münasebetiyle, bize karşı bir nümayiş icra etmek niyetinde bulunduğu dair haberin yalanlandığı, İtalya’nın şimdiki durumda herhangi bir harekete girişmeyeceği ifade edilmiştir.¹¹¹¹ Benzer ifadeler yer verilen Sadaret yazısında, durum Mabeyn’e arz edilmiştir.¹¹¹²

Bu arada, Recep Paşa, 18 Şubat 1908 tarihinde Serasker Rıza Paşa’ya çektiği telgrafında, oğlu Ekrem Beyin rütbesinin bir derece yükseltilmesi istirhamında bulunmuştur. Telgrafta, Ekrem Beyin hangi ordunun bünyesinde bulunduğu belirtilmemiştir. Recep Paşa, halı hazırda süvari kol ağası olan Ekrem Beyin rütbesinin bir derece yükseltilmesi ricasında bulunmuştur. Recep Paşa’nın bu isteği Serasker Rıza Paşa tarafından, Padişahın onay ve bilgisine sunulmuştur.¹¹¹³

I – Trablusgarp ve Çevresinde Gelişen Bazı Önemli Olaylar

1 - Fransızların Canet Bölgesindeki Saldırıları Karşısında Recep Paşa’nın Girişimleri

Afrika’da yayılmaya başlayan Fransa, Trablusgarp’a ait olan Canet vahası üzerinde hak iddia etmekteydi.¹¹¹⁴ Osmanlı Devleti, bir ara Canet üzerine askeri müfreze gönderme kararı almışsa da, Fransız-Türk çatışmasına meydan vermemek

¹¹⁰⁸ BOA., Y. A. HUS., nr.524/23-2, 1 Receb 1326/16 Temmuz 1324.

¹¹⁰⁹ BOA., Y. A. HUS., nr.524/23-3, 4 Receb 1326/19 Temmuz 1324.

¹¹¹⁰ BOA., Y. A. HUS., nr.524/48-1, 4 Ağustos 1908.

¹¹¹¹ BOA., Y. A. HUS., nr.524/48-2, 8 Receb 1326/23 Temmuz 1324.

¹¹¹² BOA., Y. A. HUS., nr.524/48-3, 9 Receb 1326/24 Temmuz 1324.

¹¹¹³ BOA., Y. MTV., nr.306/106, 15 Muharrem 1326/5 Şubat 1323.

¹¹¹⁴ İsrail Kurtcephe, **Türk-İtalyan ...**, s. 19.

için bu kararını geri çekmişti.¹¹¹⁵ 2 Haziran 1908’de Sadaret’e telgraf çeken Recep Paşa, Canet taraflarına kendilerince herhangi bir harekette bulunulmadığını kesin ifadelerle belirtirken, Fransızların ise tecavüzlerinin arttığına işaret etmiştir. Fransızlar, Bilma taraflarına doğru yolu açık tutmak için, Canet taraflarına tecavüz ve tacizden geri kalmadıklarını, Fransızların da bizim gibi hakka riayet etmeleri gerekirken, bu tür saldırılarla uygunsuz davranmaya devam ettiklerini bildirmiştir.¹¹¹⁶

Recep Paşa’nın, kendileri tarafından Canet’e yönelik her hangi bir teşebbüsleri olmadığını kesin ifadelerle kullanmasına karşılık, İstanbul’daki Fransız Sefareti tarafından; Fransız askerlerinin buldukları mevkiye ilerlememiş olmalarına rağmen, Osmanlı askerlerinin sınıra doğru ilerlemekte oldukları, bu durumun devam etmesi halinde engel olacaklarını bildirdiği ifade edilerek, şikayette bulunulmuştur. Fransız Hariciye Nezareti tarafından da benzer açıklama yapılmış ve bu açıklama Paris’teki Osmanlı sefiri tarafından Bâb-ı Âli’ye telgrafla bildirilmiştir. Bu gelişmeler üzerine, Trablusgarp Valiliği’ne “Müsta’celdir”¹¹¹⁷ notuyla İrade gönderilmiş ve söz konusu sefirin iddialarına yer verilmiştir. Fransa ile askeri bir çatışmanın mahzurlu olacağı belirtilen İrade’de, böyle bir çatışmaya katiyen meydan verilmemesi, durumun mahiyetinin ne olduğunun acilen bildirilmesi emri verilmiştir.¹¹¹⁸ Recep Paşa iradeye verdiği cevapta; Vilayetin bütün noktaları dahil olmak üzere hiçbir tecavüzde bulunulmadığını ve herhangi bir harekete girilmediğini bir kez daha beyan etmiştir. Ayrıca, Fransızların, kuvvet sevk edildiğini ileri sürdükleri halde hangi noktada haksızlığa uğradıklarını beyan etmediklerini ve göstermediklerini hatırlatmıştır. Recep Paşa, Tunusluların Trablusgarp’a doğru saldırıda bulduklarını ve bu saldırılara engel olunduğunu, Fransızların da bu durumu sınıra karşı harekete geçme olarak lanse etmiş olabileceğine işaret etmiştir.¹¹¹⁹ İki taraf arasında tarafsız köyler meselesine tamamen riayet ettiklerini yazan Recep Paşa, Fransızlara tanınan imtiyazlar sayesinde

¹¹¹⁵ Aynı eser, s. 21.

¹¹¹⁶ BOA., A. MTZ. TG., nr.1/46, 20 Mayıs 1324; Abdurrahman Çaycı, **Büyük Sahra’da Türk-Fransız Rekabeti (1858-1911)**, Ankara, TTK. Basımevi, 1995, s. 145.

¹¹¹⁷ BOA., A. MTZ. TG., nr.1/48-1, 22 Mayıs 1324.

¹¹¹⁸ BOA., A. MTZ. TG., nr.1/48-1, 22 Mayıs 1324.

¹¹¹⁹ BOA., A. MTZ. TG., nr.1/48-2, 27 Mayıs 1324.

rahatlıkla hareket edebildikleri gibi, Tunus idaresinin de her türlü harekatta bulduklarını ve sınırı ihlal ettiklerini, Fransızların eylemlerine karşı maddi olarak karşı çıkılmadıkça meselenin halledilemeyeceğini, sözlerine eklemiştir.¹¹²⁰

2 – Trablusgarp’a Gönderilen Osmanlı Gemilerine Büyük İlgî ve Halkın Refah Seviyesini Yükseltme Çabaları

İtalyan donanmasına ait gemilerle Banco di Roma’nın getirtmiş olduğu vapura, yerli halkın pek itibar etmediklerini ve ilgi göstermediklerini daha önce belirtmiştik. Bunda, Recep Paşa’nın telkinlerinin etkisi büyük olmuş, neticesinde Banco di Roma tarafından getirtilen vapur ilk seferine boş olarak başlamıştı. Trablusgarp sahilleri başta olmak üzere diğer vilayet ve yerleşim yerlerinden özellikle sahilde bulunanların muhafazası ve saldırılardan korunması için, ısrarla savaş gemisi talep edilmiştir. Bu arada, Seddülbahir Ganbotu’nun Preveze’de beklemekte olduğu¹¹²¹ haber alınınca, İstanbul’a gelmesi için, Bâb-ı Âli tarafından Yanya Vilayetine telgraf çekilmiştir. Önce İstanbul’a getirilen gemi daha sonra Trablusgarp’a doğru yola çıkarılmıştır. 6 Temmuz 1908’de Mabeyn Başkıtabeti ve Sadaret’e telgraf çeken Recep Paşa, ganbotun ulaşması ve halkın ilgisi hakkında bilgi aktarmıştır; “...*Seddülbahir nam ganbotun vürudunu müşahede eden bütün teb’a-i şahane akın akın seyre gidenler ziyaret ve lisan-ı şadumanıyla makam-ı hilafetpenahiye bi-ğâyet ciddi ve kalbi bir surette dua etmiş ve etmekte bulunmuş ve şu hal öyle bir meserret ve şedid bir inşırâhı hasıl etmiştir ki, ...*”¹¹²² kötü niyetlileri üzen bu durum, halkın İslam halifesine olan kalbi bağlılıklarını yükseltmiştir. Ganbot’a yoğun bir ilginin olduğunu belirten Recep Paşa, o kadar yoğun ilgi neticesi olarak, ziyaret için gidenlerin aşırı kalabalıktan dolayı, çoğu kişinin ziyaret etme imkanı bulamayarak geri döndüklerini haber vermiştir.¹¹²³

Trablusgarp Vilayeti’nden 8 Temmuz 1908’de Sadarete gönderilen yazıda, Serhad ve Seddülbahir gemilerine yoğun ilgi gösterildiği yazılmıştır. Valilik yazısında, her iki gemiye de yoğun ilgi gösterildiği, akın akın ziyaret edildikleri ve ziyaret sırasında Padişah lehinde tezahüratta buldukları, bu gelişmenin bütün

¹¹²⁰ BOA., A. MTZ. TG., nr.1/48-2, 27 Mayıs 1324.

¹¹²¹ BOA., A. MTZ. TG. S., nr.21/29-3, 25 Mayıs 1324.

¹¹²² BOA., A. MTZ. TG. S., nr.21/29-1, 23 Haziran 1324.

¹¹²³ BOA., A. MTZ. TG. S., nr.21/29-1, 9 Cemaziyelahir 1326/25 Haziran 1324

Müslümanların kalbinde İslam Halifesi'ne olan sevgiyi yeniden ziyadeleştirdiğine dikkat çekilmiştir.¹¹²⁴ Yine, halkın yoğun ilgisinden dolayı, gemiyi ziyaret edebilme fırsatını bulmak için birkaç kez üst üste gelmek zorunda kaldığına yer verilmiştir. Trablusgarp limanlarına tahsis edilen Seddülbahir'in 8 Temmuz 1908'de Trablusgarp limanına vardığı Mabeyn'e arz edilmiştir.¹¹²⁵

1883 yılından itibaren kurdukları denizyolu acentesi ile Trablusgarp ticaretinin önemli bir kısmını elinde bulunduran, iktisadi üstünlüklerini daha sağlam hale getirmek için posta, nakliye ve seyahat işlerine de el atan İtalyanların faaliyetlerini yakından takip eden, gizli emellerini yakından bilen Recep Paşa, bu arada halkın refah seviyesinin yükseltilmesi için girişimlerde bulunmuş, 1906 yılı ortalarında vilayetin kalkındırılabilmesi için yapılması gerekenler hakkında İstanbul'a bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Vilayetin kalkındırılmasına katkıda bulunacak, belli mesafeler arasında işletilmek üzere tramvay, sahillerde de çalıştırılmak üzere vapurlar satın alınmasını istemiştir.¹¹²⁶ 9 Temmuz 1908'de Sadaret'e bir telgraf çeken Recep Paşa; İtalyanların vilayette daha da güçlü duruma gelmek için imtiyaz koparmaya devam ettiklerini, faydalı işleri kontrolleri altına almak istediklerini, getirmiş buldukları gemilerle ticareti tamamen ele geçirmek ve Müslüman halkı bundan mahrum bırakmak istediklerini, para biriktirerek servet sahibi olmalarını ve saadet yolunun bu şekilde takip edildiğini telkin ettiklerini, insanların yavaş yavaş onlara meyletmeye başlamış olduklarını haber vermiştir. Sadık vatandaşların belediye ile birlikte hareket etmelerini sağlamak için, civar ve sınırlı mahallere otomobil işletildiğini ve sahillerimize vapur getirtildiğini, her alanda ilerlemekte olan inşaata tuğla sağlamak için ocakların vücuda getirildiğini, vb. küçük işleri gerçekleştirmeye çalıştıklarını bildiren Recep Paşa, bu alanlarda daha geniş yetkilerin verilmesi istirhamında bulunmuştur.¹¹²⁷

¹¹²⁴ BOA., A. MTZ. TG. S., nr.21/29-1, 9 Cemaziyelahir 1326/25 Haziran 1324.

¹¹²⁵ BOA., A. MTZ. TG. S., nr.21/29-1, 9 Cemaziyelahir 1326/25 Haziran 1324.

¹¹²⁶ Özcan Mert, "Osmanlı Belgelerine ...", s. 842.

¹¹²⁷ BOA., A. MTZ. TG., nr.1/54, 9 Cemaziyelahir 1326/25 Haziran 1324.

3 - İtalya Kortatona Gemisi'nin Trablusgarp Karasularından Ayrılmaması

İtalyan savaş gemilerinin sık sık Trablusgarp sahillerinde göründüklerini, uzun süre kaldıklarını, diğer sahil vilayetleri dolaştıktan sonra tekrar Trablusgarp'a döndüklerini ve uzun süre demirleyerek burada kaldıklarını daha önce belirtmiştik.¹¹²⁸ Trablusgarp ve diğer sahilleri dolaşarak buralarda uzun süre kalan gemilerden bir tanesi Kortatona (Korsasuna) idi. Uzun süre bölgede kalan gemi 6 Temmuz 1908'de Trablusgarp'tan ayrılmıştı. 15 Temmuz 1908'de Sadaret'e telgraf çeken Recep Paşa, Kortatona gemisinin kolaylıkla sularımızdan ayrılmayacağını anlaşıldığını haber vermiştir. Mevcut durumla ilgili şu bilgilere yer vermiştir.¹¹²⁹

Dün alınan yarı resmi bir gizli habere göre gemi idaresi Trablusgarp tüccarlarıyla altı aylık kontrato imzaladıkları, vilayet tercümanına buraya gidip-gelecekleri ve daha çok görüşecekleri ifadesinde buldukları, bu durumun vilayet açısından teşkil ettiği siyasi tehlikenin ortada olduğu, İtalyanların düşünceleri her ne ise bunun öğrenilmesine kadar, burada uygun bir ortamı sağlayıp şiddet yoluyla Trablusgarp ve Bingazi'yi istila ve işgale kalkışacakları haberinin dolaştığı, her türlü ihtimale karşı hazır bulunmak üzere top ve mühimmatın ve yeni askeri fırka için silah ve cephanenin, giyim ve diğer levazımın vapura yüklenip gönderilmesinin beklenilmekte olduğunu yazmıştır. Vilayet ahalisi özel kanun dairesinde asker vermeye ikna edilmiş olduğundan şu anda hazır bulduklarını da arz etmiştir. Padişahın da onayından geçen silah ve mühimmatın yetiştirilmesinde meydana gelebilecek gecikme, şu anda yapılabileceklerin de ileride yapılamayacağını bilmesini ifade etmiştir. Ayrıca, halkın fikri üzerinde olumsuz etki yapan ve buranın ticaretini tehdit eden İtalyan gemisinin burada bulunmasındaki amacın başka bir izahının da olmadığını yazmıştır.¹¹³⁰ Recep Paşa tarafından bildirilen bu gelişme 20 Temmuz 1908'de Mabeyn'e arz edilmiştir. Sadaret yazısında, İtalyan gemisinin oluşturduğu tehlike karşısında tedbir olarak istenilen silah ve mühimmatın biran

¹¹²⁸ Bkz: aş. Trablusgarp Limanına Demir Atan İtalyan Gemileri ve Durumları.

¹¹²⁹ BOA., Y. A. HUS., nr.523/149-1, 2 Temmuz 1324.

¹¹³⁰ BOA., Y. A. HUS., nr.523/149-1, 2 Temmuz 1324.

evvel gönderilmesinin beklendiği ifade edildikten sonra, gereğinin yapılması için Seraskerliğe tebligat icrası için müsaade istenmiştir.¹¹³¹

4 - Fransız Ordusunda Görev Yapan Tunuslu Abdülaziz Efendinin Osmanlı Ordusu'na Sığınması, Recep Paşa'ya İftihar Madalyası'nın Verilmesi

Tunus Ordusu'nda görevli olup, buranın Fransız işgali altında bulunmasından ötürü, Fransız Ordusu'nun emri altında olmayı ve kendilerine hizmet etmeyi, dini hissiyatına aykırı gördüğünden, Fransa Harbiye Nezareti'ne istifasını sunmuş ve istifası kabul edilmiştir. Bunun üzerine göndermiş bulunduğu istifa mektubu, aldığı cevap ve sair evraklarıyla birlikte Trablusgarp'a gelmiş, bundan sonra Osmanlı Ordusu'nda görev yapmaktan büyük bir şeref ve gurur duyacağını ifade ederek, kendisine böyle bir imkan sağlanması için Recep Paşa'ya müracaat etmiştir. Trablusgarp Komutanlığı'ndan Recep Paşa imzasıyla Seraskerliğe gönderilen 6 Temmuz 1908 tarihli yazıda, Tunuslu Abdülaziz hakkında bilgi verilmiştir.¹¹³² Evraklarını inceleyen Recep Paşa, isteğini yerinde gördüğü gibi, orduda büyük bir sadakat ve arzuyla görev yapacağına inandığını, hakkında iyi düşünce sahibi ve şahitlik edenlerin çok olduğunu, talim ve askeri işlerde maharet sahibi olduğunu ve kendisine bu fırsatın verilmesi gerektiği yönündeki düşüncelerini aktarmıştır.¹¹³³ Harbiye Nazırı tarafından 28 Temmuz 1908'de Sadaret'e sunulan yazıda, söz konusu şahsın Fransa Ordusu'nda teğmen olarak görev yaparken kendi taburunun Fas Hükümeti aleyhine sevk edilmesini, mezhepdaşlarına karşı silah kullanmayı dini hissiyatına uygun görmeyerek ayrıldığı ve Trablusgarp'a geldiği belirtilmiştir. Tunuslu Abdülaziz Efendinin hakikaten dindar ve hamiyetkar olduğu, makamı hilafete bağlılığı, askeri işlerdeki kabiliyetinin meşhur olduğu ve kendisinin Osmanlı Ordusu'nda görev yapmak istediğine yer verilmiştir.¹¹³⁴ Tunuslu Abdülaziz Efendi ise, üst makamlara iletilmek üzere Recep Paşa'ya sunduğu dilekçesinde şu ifadelere yer vermiştir:

“... Bendeleri Tunus'ta Sadıkiye Mektebi'nde tahsil-i ikmal ettikten sonra sin-i şebâbın ahvâl-i âlemi hakkiyle derk ve temyizden aciz bulunduğu bir devrinde

¹¹³¹ BOA., Y. A. HUS., nr.523/149-2, 21 Cemaziyelahir 1326/7 Temmuz 1324.

¹¹³² BOA., Y. MTV., nr.312/208-1, 7 Cemaziyelahir 1326/22 Haziran 1324.

¹¹³³ BOA., Y. MTV., nr.312/208-1, 7 Cemaziyelahir 1326/22 Haziran 1324.

¹¹³⁴ BOA., Y. MTV., nr.312/208-2, 29 Cemaziyelahir 1326/15 Temmuz 1324.

memleketim olan Tunus'ta askere duhûl ve hüsn ü hizmet ve dirâyet ve gayretim sayesinde lazım gelen merâtib-i müteselsileyi kat' ile bundan 10 sene evvel yedimde mevcut ferman mucibince Fransa Ordusu'nda mülâzım-ı sanîlik rütbesine terfi olunarak Cezayir nişancı taburlarında istihdam olunmuş ve vazifemdeki dikkat ve hüsnü hizmetime mebni bir kıt'a iftihâr madalyasıyla iştirak ettiğim Çin seferi madalyasına mazhar olmuş isem de hayat-ı askeriyem esnasında din ve milletim hakkında istimâ' ve tesâdüf eylediğim elfâz-ı muhakkarane ve cârih-i kalbi mezâhim ve ta'diyatı nâ-layika çeşm-i dikkat ve basiretimi küşad ederek kalbimde ahval-ı mevcudiyeye karşı bir hissi nefret uyanmış ve zaten kemâl-ı nefret ve mağduriyetle ifa etmekte olduğum şu husûmet esnasında bir de taburumuzun Fas'a tayin olunması üzerine orada dindaşlarımla edeceğim muharebe ve mukâtelenin dehşet, hıyânet ma'siyet-i nazar-ı ma'anımda bahisle artık hilâf-ı vicdan olarak tahammül etmekte olduğum şu hizmete bir nihâyet vermek için vicdanımda galeyân eden hissiyât-ı diniyenin sevkiyle serî'an istifamı bi't-tanzîm Fransa Harbiye Nezareti'ne takdim eylemiş ve hamd olsun taburumuzun hareketinden evvel cevabına da mazhar olarak kalb ve vicdanım üzerinde bir bâr-ı şâğil teşkil eden¹¹³⁵ ... menhûsluk tâhlis-i giribâne muvaffak olmuş olduğumdan dolayı Hak Teala Hazretlerine hamd ve şükran ve öteden beri ... âmâlüm olan emîrû'l-mü'minînin hizmetinde bulunmak ve rü'yet-i zafer-ayat-ı mülûk-âneleri tahtında dindaşlarım arasında mesleğim olan sülûk-ı celîl-i askeriyeye dahil olmak niyeti artık kalb-i çâker-ânemde kesb-i kuvvet etmekle herçi- bâd-âbâd velevki neferlikle olsun asker-i Müslimîn miyânında istihdâm olunmak 'âzim-i kat'îsiyle evrâkı müsbete-i lâzimeyi hâmilen terk-i vatan ve bilâd eylediğim cihetle şu emniye-i hayriyenin husûlüne vesâtet ve inâyet-i devletlerinin be-derliği(?) istirhâmiyle takdîm-i 'arz-ı hâle mücâseret eyledim."¹¹³⁶

Elindeki evrakı Erkan-ı Harbiye tarafından incelenen Abdülaziz Efendi hakkında karar verilmek üzere Seraskerliğe bildirilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca, vesikaya Recep Paşa tarafından, "Hakikaten dindar ve hamiyetkâr ve makam-ı hilâfet-penâhiye ' ubûdiyyet ve sadakati hâiz bir insan-ı kâmil olduğu görüldü. Hakkında

¹¹³⁵ BOA., Y. MTV., nr.312/208-3, 17 Haziran 1324.

¹¹³⁶ BOA., Y. MTV., nr.312/208-3, 17 Haziran 1324.

*hüsn-ü şahâdet edenler çoktur. Ta'lîm ve umûr-u askeriyye de bahâ-dârdır...
leffiyle takdîm...*" notu düşülmüştür.¹¹³⁷

Trablusgarp Vali vekili ve Kumandanı olarak hizmetini sürdüren Recep Paşa'ya; "... *Yâver-i Ekrem Hazreti Şehriyâri devletlu Recep Paşa Hazretlerinin hidemât-ı hasene-i sadâkatkârânesine mebni müşâriünileyhe murassa' İftihâr Nişân-ı 'Âli'si ihsan buyrulmuş olduğundan...*" ifadelerine yer verilen Padişah'ın emri ile, İftihar Madalyası verilmiş, başkatip Tahsin Paşa'nın imzasıyla gereken işlemlerin yapılması hususunda, ilgililere tebligat yapılmıştır.¹¹³⁸

K – Recep Paşa'nın Harbiye Nazırlığı'na Atanması Vefatı ve Kişiliği

Padişah II. Abdülhamit tarafından 14 Şubat 1878'de Mebusan Meclisi'nin, Osmanlı-Rus Savaşı bahane edilerek kapatılması üzerine I. Meşrutiyet dönemi sona ermişti.¹¹³⁹ Bu tarihten itibaren meşrutiyet idaresini savunacak güçlü bir partinin yani İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurulup güçlenmesine kadar devam etmişti.¹¹⁴⁰ 1878-1908 yılları arasını kapsayan bu dönemde; meşrutiyet savunucuları Avrupa'da faaliyet göstererek muhalefet görevi yapmış, neticesinde yurdun muhtelif yerlerinde çıkan ayaklanma, dış müdahale, memur ve subay maaşlarının düzenli ödenememesi vb. sebeplerin doğurduğu genel memnuniyetsizlik, İttihat ve Terakki'nin güçlenmesinde önemli faktörler olarak ortaya çıkmış, Makedonya'dan yoğun bir şekilde çekilen telgraflarda,¹¹⁴¹ meşrutiyetin ilan edilmemesi halinde tahtta değişiklik

¹¹³⁷ BOA., **Y. MTV.**, nr.312/208, 29 Cemaziyelahir 1326/15 Temmuz 1324.

¹¹³⁸ BOA., **İ. TAL.**, nr.396/30, 4 Rebiülahir 1324/15 Mayıs 1324(?). Dikkat edileceği üzere yukarıda madalyanın verildiği tarihi vermedik. Çünkü, İrade'ye düşülen iki tarih birbiriyle çelişkili olup ikisinden birisi sehven yazılmıştır. Hicri tarih esas alınırrsa, madalyanın veriliş tarihi 28 Mayıs 1906 olur. Rumi tarih esas alınırssa, madalyanın veriliş tarihi 28 Mayıs 1908 olur. Dolayısıyla ikisi arasında iki yıl gibi uzun bir zaman dilimi ortaya çıkmaktadır. Belgenin direk irade olarak çıkmış olması ve sadrazam telhisini ihtiva etmemesi, tarih tespitini zorlaştırmaktadır. Daha sonra, sözlü müracaat ve Başbakanlık Arşivi Görevlilerinin özel dosyalar üzerinde yaptıkları inceleme sonucu, bu çelişkinin bir sehivden dolayı meydana geldiği, Hicri tarihin doğru olduğu, Miladi tarihin yılının 1324 değil, aksine 1322 olması gerektiği, sehven 1324 yazıldığı anlaşılmıştır. Böylece Recep Paşa'ya İftihar Madalyası'nın veriliş tarihi 28 Mayıs 1906 olarak kesinlik kazanmıştır.

¹¹³⁹ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih ...**, s. 401.

¹¹⁴⁰ A. İhsan Gencer-Özel, **Türk İnkılâp Tarihi...**, s. 42.

¹¹⁴¹ **Son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi**, Haz. Bayram Kodaman-Mehmet Ali Ünal, Ankara TTK. Basımevi, 1996, s. 11; Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul Matbaası, 1967, s. 19.

yapılacağı belirtilmek suretiyle baskılar arttırılmış,¹¹⁴² nihayet Padişah da 23 Temmuz 1908’de meşrutiyeti ilan etmek zorunda kalmıştı.¹¹⁴³

II. Meşrutiyet ilan edildiği sırada Sait Paşa kabinesi görev yapmaktaydı. Sait Paşa, Sultan II. Abdülhamit ile yaptığı görüşmeden sonra 5 Ağustos 1908’de sadrazamlıktan çekilince, yeni kabineyi teşkil etme görevi 7 Ağustos 1908’de Kamil Paşa’ya verilmişti.¹¹⁴⁴ Kamil Paşa tarafından kurulan hükümette Şeyhülislam Cemalettin Efendi görevinde bırakılmak suretiyle değiştirilmemişti. Akif Paşa İçişleri, Tevfik Paşa Dışişleri, Recep Paşa Harbiye, Arif Hikmet Paşa Bahriye, Hasan Fehmi Paşa Adliye, Ziya Paşa Maliye, Gabriyel Noradonkyan Efendi Ticaret ve Nafia, Mahmut Ekrem Bey Maarif, Mavro Kordato Orman Maden ve Ziraat, Ekrem Bey Evkaf Nezareti’ne getirilmişti.¹¹⁴⁵ II. Meşrutiyet’in ilanından sonra Harbiye Nezareti’ne ilk layık görülen şahsiyet Recep Paşa olmuştu.¹¹⁴⁶ Kamil Paşa tarafından teşkil edilen hükümet listesinde, Harbiye Nezareti’ne Recep Paşa arz edilmişti. Padişah, şahsı hakkında iyi düşünmediği gerekçesiyle Recep Paşa’nın ismine defalarca itirazda bulundu.¹¹⁴⁷ Kamil Paşa, Recep Paşa’nın nazırlığa atanma önerisini kabul ettiği halde, Padişahın bu konudaki cevabı olumsuz oldu. Abdülhamit, Recep Paşa’yı aşırı hırslı ve bağımsız buluyor ve karşı çıkıyordu, Reiscumhur sıfatıyla kendisinin yerine geçmesinden endişe ettiği de ileri sürülmekteydi.¹¹⁴⁸ Ancak, İttihat ve Terakki Cemiyeti ileri gelenlerinden Talat ve Cavit Paşalar Recep Paşa ismi üzerinde ısrarla durmaktaydılar.¹¹⁴⁹ Diğer taraftan Şeyhülislam Cemaleddin Efendi’nin telkin ve ısrarları da Recep Paşa’nın atanmasından yana oldu.¹¹⁵⁰

Bu arada Harbiye ve Bahriye nazırlıklarının doğrudan doğruya taraf-ı şahanedan seçilip tayin edilmesinin Kanun-u Esâsî hükümlerinin gereği olduğu, buna

¹¹⁴² A. İhsan Gencer-Özel, **Türk İnkılabı Tarihi...**, s. 42; Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi ...**, C: IX, s. 39.

¹¹⁴³ A. İhsan Gencer-Özel, **aynı eser**, s. 42; Enver Ziya Karal, **aynı eser**, s. 39; Niyazi Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, İstanbul Doğu-Batı Y., 1978, s. 394-395.

¹¹⁴⁴ Atilla Çetin, “Kıbrıslı Kâmil Paşa”, TDVİA., C: XXV, Ankara, 2002, s. 393; Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi...**, s. 46.

¹¹⁴⁵ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi...**, s. 46; Ali Fuad Türkgeldi, **Görüp İştiklerim**, 3. bs., Ankara, TTK. Basımevi, 1984, s. 5.

¹¹⁴⁶ Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, **Ordu ve Politika**, İstanbul Bedir Yayınevi, 1967, s. 84.

¹¹⁴⁷ **Atatürk Ansiklopedisi**, Hazırlayan Ömer Sami Coşar, C: II, İstanbul, 1974, s. 40.

¹¹⁴⁸ Cemil Topuzlu, **80 Yıllık Hatıralarım**, İstanbul Güven Basım ve Y., 1951, s. 85.

¹¹⁴⁹ Şeyhülislam Cemaleddin Efendi, **Hatırat-ı Siyasi (1908-1913)**, Sadeleştiren Ziyaeddin Engin, İstanbul, Tercüman 1001 Eser, 1978, s. 42.

¹¹⁵⁰ Şeyhülislam Cemaleddin Efendi, **Hatırat-ı ...**, s. 43; **Feroz Ahmad**, **İttihat ve Terakki...**, s. 49.

sadrazamların müdahaleye hakları olmayacağı, daha önceki sadrazam Sait Paşa'nın da bunu kabul ettiği ileri sürüldü.¹¹⁵¹ Çünkü, 1 Ağustos 1908'de Bâb-ı Âli'de törenle okunan Hatt-ı Hümayûn'da Şeyhülislam, Harbiye ve Bahriye nazırlarının doğrudan doğruya Padişah tarafından atanacakları,¹¹⁵² diğer nazırların ise sadrazam tarafından seçilip atanacağı yazılmıştı.¹¹⁵³ Sultan Abdülhamit, buna dayanarak sadakatinden emin olmadığı Recep Paşa'nın yerine Müşir Şakir Paşa'nın tayin edilmesinin daha münasip olacağını ileri sürmekte ise de, Kamil Paşa, Kanun-u Esasi'nin bu maddesinin kesin ve açık olmayıp tetkik edilmesi gerektiğini belirtti. Durumun Meclis-i Ayan ve Mebusan'ca müzakere edilip bir karar verilmesinin lazım geleceğini, kendisinin söz konusu hükmü tefsir ve tevile salahi yetli olmadığını belirtmekle beraber, Recep Paşa ismi üzerinde ısrar etti. Akabinde Recep Paşa'nın tayini kabul edildi.¹¹⁵⁴ Basında Recep Paşa'nın nazırlığı memnuniyetle karşılanırken, Millet Gazetesi şu değerlendirmeyi yapmaktaydı:

O kadar sabırsızlıkla, hakiki, meşru bir heyecanla, nazar eylediğimiz yeni kabine teşkil eyledi... Yeni kabine üyeleriyle sevindik... Kabinenin en necib simalarından biri hiç şüphe yok ki, Harbiye Nazırı Recep Paşa'dır... Ordumuzun bu tayine çok sevindiği şüphesizdir. Recep Paşa askerlerin nazarında taşınması gereken bütün özellikleri taşıyan bir askerdir (paşadır)... Büyük komutanların eksikliğinin ve üzüntüsünün yaşandığı zamanda Recep Paşa gibi ender askerlerimizi hatıra getirirler... Ordunun yaralarını tedavi etmek, bozulan intizamını ve ihmal edilen talim ve terbiyeyi ıslah ve ikmal etmek, yapılan haksızlıkları, kötülükleri, suiistimalleri tamamen ortadan kaldırmak, neticede Osmanlı Ordusunun dünyanın en güçlü orduları arasında yer almasını temin etmek gibi büyük vazifeyi ifaya Recep Paşa'nın davet edileceği tabii idi... ”¹¹⁵⁵

¹¹⁵¹ Ali Cevat, **İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuz Bir Mart Hadisesi**, Haz. Faik Reşit Unat, Ankara, TTK. Basımevi, 1985, s. 8.

¹¹⁵² Sina Akşin, **Şeriatçı Bir...**, s. 20; Nazır atama tartışmaları için (Bkz.; Tefik Çavdar, **İttihat ve Terakki**, 2. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 1994, s. 38-39).

¹¹⁵³ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi...**, C: IX, s. 45; Kamil Paşa'nın Anıları, Haz. Gül Çağalı-Güven, 2. bs., İstanbul, Arba Yayınları, 1991, s. 334.

¹¹⁵⁴ Ali Cevat, **İkinci Meşrutiyetin ...**, s. 8-9; Ahmet Bedevi Kuran; **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**, İstanbul Tan Matbaası, 1945, s. 254; Feroz Ahmad, **İttihat ve Terakki 1908-1914**, İstanbul Kaynak Y., 3. bs., Çeviren, Nuran Yavuz, t.y., s. 48-49.

¹¹⁵⁵ **Millet**, S: 1, 8 Ağustos 1908 (11 Receb 1326/26 Temmuz 1324).

İttihat ve Terakki'ye yakınlığıyla bilinen¹¹⁵⁶ Recep Paşa'nın Harbiye Nazırlığı'na tayin edilmesinde; görev yaptığı Trablusgarp'a sürgün gönderilen İttihat ve Terakki mensuplarına iyi davranması hatta himaye etmesi,¹¹⁵⁷ *bir özgürlük kahramanı olarak herkesçe saygıyla anılması'nın*¹¹⁵⁸ etkisi büyük olmuştur. Paşa, sürgündekilere gösterdiği sevecenlik ve yaptığı yardımlarla büyük sevgilerini kazanmıştı. *Taşkıyla Divan-ı Harbi* sonrasında seksen sekiz kişi Trablusgarp'a sürülmüş, bunların büyük ekseriyeti Recep Paşa'nın yardımını ve göz yumması sayesinde etrafta serbest olarak dağıldıkları gibi bir kısmı da Avrupa'nın muhtelif yerlerine kaçmışlardı.¹¹⁵⁹ Recep Paşa, fikir suçlusu olarak gönderilen okumuş kimselerin Fizan'a gönderilmemesi için, Saray'a yazı yazdırarak, Trablusgarp'tan Fizan'a kırk kişinin nakli için 80 deveye ihtiyaç olduğunu, bunlara eşlik edecek güvenlik görevlileriyle sair ihtiyaçların karşılanabilmesi için binlerce altın liraya ihtiyaç olduğunu, şayet müsaade edilirse Trablusgarp'ta son derece muhkem bir hapisane bulunduğunu ve burada tutunabileceklerini yazarak, Fizan'a sürgün edilmelerini önlemişti. Recep Paşa, sürgün edilenlerin şehirde gezmelerine izin verirken, eğitim düzeyi yüksek olanları da devlet dairelerinde istihdam ettirmişti. Mesela; Ali Osman Bey'in Erkek Sanat Okulu'nda öğretmen ve yönetici olarak görev yapmasını sağlamıştı.¹¹⁶⁰ Recep Paşa'nın sağladığı bu kolaylık sayesinde ki, Trablusgarp'a sürgün olarak gönderilenler burada Cemiyetin devamlı bir şubesini kurmuşlar, kurucular dahil pek çok kimse, Recep Paşa'nın sağladığı olumlu hava

¹¹⁵⁶ A. L. Macfie, **Osmanlı'nın Son Yılları 1908-1923**, Terc. Damla Acar-Funda Soysal, İstanbul Kitap Y., 2003, s.51.

¹¹⁵⁷ Abdurrahman Çaycı, **Büyük Sahra'da...**, s. 137.

¹¹⁵⁸ Hüseyin Cahit Yalçın, **Siyasi Anılar**, İstanbul T. İş Bankası Y., 1976, s. 29-30; Nizamettin Nazif Tepedenlioğlu, **Ordu ve Politika**, İstanbul Bedir Yayınevi, 1967, s. 79; **Alaattin İ. Alaettin Gövsa, Meşhur ...**, C: IV, s. 1324; Hüsamettin Ertürk, **2 Devrin Perde Arkası**, Hatırat, Yazan Samih Nafiz Tansu, Hilmi Kitabevi, 1957, s. 54; Müfid Şemsi Paşa, **Arnavudluk ve İttihad-Terakki**, Haz. Ahmet Nezih Galiptekin, İstanbul Nehir Y., 1995, s. 209210.

¹¹⁵⁹ İbrahim Temo, **İttihad ve Terakki Anıları**, İstanbul Arba Yayınları, 1987, s. 102; M. Şükrü Hanioglu, **"Abdullah Cevdet"**, TDVİA., C: 1, İstanbul, 1988, s. 90; Halil Bal, **"Ethem Ruhi Balkan ve Filibe'de Yayınladığı Balkan Gazetesi"**, IRCICA Balkanlarda İslam Medeniyeti Milletlerarası Kongresi Tebliğleri 21-23 Nisan 2000, İstanbul, 2002, s. 364; Tahsin Uzer, **Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi**, Ankara TTK., 3. bs., 1999, s. 13; Celal Tevfik Karasapan, **LİBYA Trablusgarp, Bingazi ve Fizan**, Ankara Resimli Posta Matbaası, 1960, s. 165; Trablusgarp'a sürgün edilenlerden bir tanesi de Abdullah Cevdet'tir. Trablusgarp'a geldikten sonra, Recep Paşa'nın yaveri Şevket Bey tarafından kurulmuş bulunan, Cemiyetin Yedi Numaralı Gurubunda çalışmıştır. (Bkz. M. Şükrü Hanioglu, **Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi**, İstanbul Üçdal Neşriyat, 1981, s. 30).

¹¹⁶⁰ Celal Tevfik Karasapan, **LİBYA Trablusgarp...**, s. 180; Sultan V. Mehmet Reşat, <http://www.osmanli.org.tr/osmanlisultanlari2.php?bolum=5&id=244/24.01.2006>.

sayesinde faaliyette bulunmuşlarken¹¹⁶¹ buradaki İttihat ve Terakki şubesi, en hızlı gelişeni ve teşkilatlananı olmuştu.¹¹⁶²

1 - Trablusgarp'tan Ayrılışı ve İstanbul'a Gelişi

Harbiye Nazırlığı'na atanan Recep Paşa, 7 Ağustos 1908'de Sadrazam Kamil Paşa'ya telgraf çekerek teşekkürlerini, minnet ve şükranlarını dile getirdikten sonra, Padişah Hazretlerine arz-ı Sadakat ve ubudiyet'te bulundu. Pazar günü İstanbul'a doğru yola çıkacağını bildirdi.¹¹⁶³ Bir özgürlük kahramanı olarak görülen, adı herkes tarafından saygıyla anılan Harbiye Nazırı Recep Paşa'nın bir an evvel İstanbul'a gelip işbaşına geçmesi sabırsızlıkla beklenmekteydi.¹¹⁶⁴ Fakat, yol masrafını karşılayacak parası yoktu. Bu gaye için tüccarlardan borç aldı.¹¹⁶⁵ Recep Paşa'nın tayinini fırsat bilen bir takım memur ve subaylar Bekir Sami Bey'in vekil bırakılacağını anladıklarından, henüz meşrutiyetin ne olduğunu anlamayan halkın cehaletinden de istifade ederek kargaşa çıkarmak istediler. Bazı kimseler her vali değişikliğinde meydana gelen boşluktan istifade ile bazı işlerini görmeye çalışmaktaydılar.¹¹⁶⁶ Bekir Sami Beyin vali vekilliğine bırakılmasını istemeyen bazı subayların büyük ölçüde tezgahladığı ve önemli bir Arap kalabalığının toplandığı gösteride, Recep Paşa'dan, orada bulunan Genç Türklerin tamamını kendisiyle birlikte götürmesini, burada menfilerin kalmasını istemediklerini dile getirdiler. Recep Paşa da bu istekleri yerine getirdi. Kendisiyle götürdüğü bu insanların masraflarını da ödedi.¹¹⁶⁷ Recep Paşa, Selanik Vapuru ile İstanbul'a vardığında sürgün edilenlerden yirmi bir kişi yanında bulunmaktaydı.¹¹⁶⁸ Diğer taraftan söz konusu olay Belediye Meclisinin gündemine de geldi ve hararetli tartışmalar yaşandı. Bu tartışma sonucunda şu kararlar alındı:

¹¹⁶¹ M. Şükrü Hanioğlu, **Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük**, C: I, 2. bs., İstanbul İletişim Y., 1989, s. 200.

¹¹⁶² M. Şükrü Hanioğlu, Aynı eser, s. 292.

¹¹⁶³ BOA., **Y. A. HUS.**, nr.524/53, 10 Receb 1326/25 Temmuz 1324.

¹¹⁶⁴ Hüseyin Cahit Yalçın, **Siyasi Anılar...**, s. 29.

¹¹⁶⁵ Celal Tevfik Karasapan, **LİBYA Trablusgarp...**, s. 182.

¹¹⁶⁶ Dr. Reşit Bey'in Hatıraları, "**Sürgünden ...**", s. 38.

¹¹⁶⁷ Halil Ersin Avcı, **İngiliz Büyükelçisi Sır Gerard Lowther'in 1908 Yılı Türkiye Raporu** (Çeviri ve Değerlendirme), Çanakkale 2003, s. 88.

¹¹⁶⁸ **Tercüman-ı Hakikat**, Sayı: 9836, 15 Ağustos 1908 (18 Receb 1326/2 Ağustos 1324); Bu sayıyı 250 olarak verenler de mevcuttur. (Bkz. İsrail Kurtcephe, **Türk-İtalyan...**, s.23.)

Hükümet ne isterse yapar. Biz müdahale edemeyiz. Padişah vekili olan Vali her kimi vekil bırakırsa kabul ederiz. Fakat biz ona akıl öğretmeyiz. Hem de Bekir Sami Beyi, madem ki, Jön Türkler iltizam ve tavsiye ediyorlar. Biz de asla kabul etmeyeceğiz. Onlar hep dinsizdirler. Hürriyeti ilan ederek bizi gavur yapmak, bize gavur adatını kabul ettirmek, kadınlarımızı sokaklarda çıplak gezdirmek bizi gavurlarla, Yahudilerle kardeş yapmak istiyorlar. Biz yalnız Bekir Beyi değil bütün menfileri burada istemiyoruz. Şimdiye kadar onlar menfi ve misafirdiler. Şimdi hürriyet iade olundu. Bizim işlerimize karışmasınlar. Memleketlerine gitsinler. Memleket bizimdir, onların değil. Biz senelerden beri buradayız. Ecdadımız burada medfundur. Onlar yabancıldılar.¹¹⁶⁹

Recep Paşa'nın Harbiye Nazırlığı'na atanması ve hakkında yazılanların basında yer bulması daha çok İstanbul'a gelişi tarihine rastlamaktadır. Özellikle İstanbul'a gelişi ve coşkulu karşılanışı basında geniş bir şekilde yer bulacak ve hakkında övgü dolu ifadelerle yer verilecektir. Ancak, bazı gazetelerin bakanlığa atanmasıyla birlikte ilgi gösteremeye ve hakkında yazılar neşretmeye başladıkları da bilinmektedir. Millet Gazetesi, Recep Paşa'nın bakanlığının açıklanması ile birlikte, *sabırsızlıkla gelişinin beklendiğini* yazdı.¹¹⁷⁰ Saadet Gazetesi, 15 Ağustos'taki nüshasında, *“Ey ümmet-i necîbe-i Osmâniyye! Ey ketebe-i Nâciye-i ahrâr, müjde! Müjde!”* Puntolarını kullandı.¹¹⁷¹

Yeni kabine üyelerine sevinildiğini yazan gazete, *“kabinenin en necip simalarından birinin hiç şüphesiz Harbiye Nazırı Recep Paşa”* olduğu vurgusunu yaptı. Yazının devamında; Ordumuzun bu tayine çok sevindiğinin şüphesiz olduğuna, Recep Paşa'nın, askerlerin nazarında aranan bütün özellikleri taşıyan bir askerî paşa olduğuna yer verildi. *“Büyük komutanların eksikliğinin ve üzüntüsünün yaşandığı zamanda Recep paşa gibi ender askerlerimizin hatırlatıldığı...”* dile getirilerek büyük övgülere yer verildi; *“Ordunun yaralarını tedavi etmek, bozulan intizamını ve ihmal edilen talim ve terbiyeyi ıslah ve ikmal etmek, yapılan haksızlıkları, kötülükleri, suiistimalleri tamamen ortadan kaldırmak, neticede Osmanlı Ordusunu dünyanın en güçlü orduları arasında yer almasını temin etmek*

¹¹⁶⁹ Dr. Reşit Bey'in Hatıraları, *“Sürgünden ...”*, s. 39.

¹¹⁷⁰ *Millet*, Sayı: 4, 8 Ağustos 1908 (11 Receb 1326/26 Temmuz 1324).

¹¹⁷¹ *Saadet*, Sayı 19, 15 Ağustos 1908 (18 Receb 1326/2 Ağustos 1324).

gibi büyük vazifeyi ifaya Recep paşanın davet edileceği tabii idi,”¹¹⁷² denilmekteydi. “Üçüncü ve Altıncı Ordu Komutanlığı sırasında kendisinden çok büyük istifade edildi. Başarısıyla adeta ordunun ruh ve maneviyatını teshir eylemişti. Kendisine olan büyük teveccüh memuriyetinin devamı ve bütün ordunun kendisinden istifade etmesine mani oldu. Onun için Trablusgarp fırkasına tayin edildi. Hiçbir haksızlık bu büyük askeri meyus etmedi. Son vazifesinde o kadar büyük gayret gösterdi ki adeta İtalya’nın sömürgesi durumuna düşmek üzere olan Trablusgarp’ı kurtardı. Trablusgarp hem deniz hem de karadan müdafaası noksan ve mümkün değildi. Trablusgarp büyük bir tehlike karşısında bulunuyordu. Sadece Recep paşanın büyük gayret ve himmeti bu tehlikeyi tehir etti. Bir ara Trablusgarp işgal tehlikesi yaşadı ve İstanbul hükümeti telaşla ne yapacağını şaşırıldı. Recep Paşa kanımızın son damlasına kadar memleketi müdafaaya hazır olduğunu bildirmişti. Yillardır devam eden bu kötü durumu düzeltmek için Recep paşa gibi bir dehaya ihtiyacımız vardır. Recep paşa bundan önce gösterdiği gayret ve hamiyet gibi bu yeni vazifesinde de vazifesini ifa etmesini Cenabı Haktan temenni edelim, şeklinde duaya yer verildi.¹¹⁷³

Recep Paşa’nın İstanbul’a vardığı gün ile ilgili olarak nakillerde bir günlük bir farklılık göze çarpmaktadır. Kendisini karşılayanlardan biri olan ve karşılanma faaliyeti hakkında bilgi veren Hüseyin Cahit Yalçın, anılarında 15 Ağustos¹¹⁷⁴ tarihini vermektedir. Buna karşılık 15 Ağustos’ta neşredilen gazeteler, Recep Paşa’nın gelişi için, *dün şehrimize gelen*, ifadelerini kullandıkları gibi,¹¹⁷⁵ Ali Cevat tarafından da 14 Ağustos tarihi ifade edilmiştir.¹¹⁷⁶ Dolayısıyla, Recep Paşa’nın 14 Ağustos 1908 Cuma günü İstanbul’a vardığı söylenebilir.

Recep Paşa’nın, 14 Ağustos 1908 Cuma günü Selanik Vapuru ile İstanbul’a gelişi büyük bir coşkuyla karşılandı.¹¹⁷⁷ Bir taraftan sahilde toplanan askeri ve sivil görevliler, diğer taraftan kalabalık bir halk topluluğu. Denizde ise, Paşa’yı alacak

¹¹⁷² **Saadet**, Sayı 19, 15 Ağustos 1908 (18 Receb 1326/2 Ağustos 1324).

¹¹⁷³ **Millet**, Sayı: 4, 8 Ağustos 1908 (11 Receb 1326/26 Temmuz 1324).

¹¹⁷⁴ Hüseyin Cahit Yalçın, **Siyasi Anılar...**, s. 29-31.

¹¹⁷⁵ Recep Paşa’nın İstanbul’a varışı ve karşılanma merasimi hakkında (Bkz., **Saadet**, Sayı: 19, 15 Ağustos 1908/18 Receb 1326/2 Ağustos 1324; **Millet**, Sayı: 11, 15 Ağustos 1908/18 Receb 1326/2 Ağustos 1324; **Tercüman-ı Hakikat**, Sayı: 9836, 15 Ağustos 1908/18 Receb 1326/2 Ağustos 1324; **Sabah**, Sayı: 6785, 15 Ağustos 1908/18 Receb 1326/2 Ağustos 1324).

¹¹⁷⁶ Ali Cevat, **İkinci Meşrutiyetin ...**, s. 166.

¹¹⁷⁷ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi...**, C: IX, s. 47.

istimbotun dışında, motorlar, römorkörler, sandallar da boğaza açılmışlardı.¹¹⁷⁸

Recep Paşa'yı denizde karşılamak üzere İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri, Birinci Alayın Musikası ve Bahriye ile Tophane musikalarını taşıyan İstimbot, Yeşilköy açıklarında Selanik Vapuru'nu karşıladı. Recep Paşa, Selanik Vapuru'ndan inerek istimbota bindi. Yavaş yavaş istimbot denizde seyrederken, "Yaşasın Padişahımız, Yaşasın Adalet, Yaşasın Hürriyet, Yaşasın Recep Paşa" şeklinde tezahürat icra edilmekteydi. Recep Paşa'yı taşıyan istimbot Tophane Rıhtımına yanaştı. Recep Paşa, burada Tophane-i Amire Müşiri Rıza Paşa tarafından törenle karşılandı. Denizdeki karşılamaya katılan diğer istimbotlar ise Sirkeci İskelesi'ne yanaştılar. Bu esnada karşılamaya gelen musikalar da müziklerini icra etmekteydiler. Recep Paşa'nın bindiği istimbot bayraklarla donatılmıştı. Galata Rıhtımı da vapurlar, kayıklar tarafından doldurulmuşken, karada da büyük halk kalabalığı toplanmıştı. Recep Paşa bunlara yaklaşıncı büyük alkış koptu. Yaşasın bağırımları birbirini takip etti. Recep Paşa, kendisine gösterilen ilgiyi karşılıksız bırakmadı ve halkı selamladı. Daha sonra oğlu Ekrem Bey ile birlikte¹¹⁷⁹ arabaya bindi. Arabada da halkı selamlamaya devam etti. Millet Gazetesi yazarlarından Ahmet Refik; "*şimdiye kadar hiç kimse böyle karşılanmamış, bu derece milletin şükranına mazhar olmamış...*" notunu düşmekteydi.¹¹⁸⁰ Bu arada Recep Paşa'nın kendisiyle birlikte getirdiği sürgün şahıslar da İstanbul'a gelerek yakınlarına kavuştular.¹¹⁸¹ Hüseyin Cahit Yalçın, Recep Paşa'yı ilk gördüğü andaki izlenimlerini; "*Tam düşlediğim gibi sevimli, yiğit bir askerdi. Büyük bir incelikle el sıkıyordu, güzel söz söylüyordu. Ilımlılıktan,*

¹¹⁷⁸ **Saadet**, Sayı: 19, 15 Ağustos 1908 (18 Receb 1326/2 Ağustos 1324); **Millet**, Sayı: 11, 15 Ağustos 1908 (18 Receb 1326/2 Ağustos 1324); Osman Nuri, **Abdülhamid-i Sani ve Devr-i Saltanatı Hayat-ı Hususiye ve Siyaseti**, İstanbul, 1327, s. 1147.

¹¹⁷⁹ Hüseyin Cahit Yalçın, **Siyasi Anılar...**, s. 31; İncelediğimiz eser ve arşiv belgelerinden, Recep Paşa'nın Ekrem ve Nejat isimlerinde iki oğlunun varlığını biliyoruz. Soner Yalçın'ın **Efendi** (İstanbul, Doğan Yayınları, 2004) adlı kitabında Elife Kaçel'in Recep Paşa'nın torunu olduğu kaydına rastlayınca, aile ilgili bir çalışma yaptık. Bu arada Yıldız Teknik Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olan Ela Kaçel ismine ulaştık. Ela Kaçel'e e-mail yazarak Elife Kaçel ve dolayısıyla Recep Paşa ile akrabalıklarının olup olmadığını sorduk. 7 Ekim 2004 tarihinde bize yazdığı cevabında; Elife Kaçel'in büyük halası olduğunu, ancak görüşmediklerini, sokakta görse tanıyamayacağını, Yalçın'ın eserinde geçen Recep Paşa ile ilgili akrabalık bilgilerinin doğru olmadığını, Elife Kaçel dışında ailenin diğer fertlerinin böyle bir akrabalıktan söz etmediklerini, aksi takdirde diğer aile bireylerinin de böyle bir akrabalık hakkında bilgi sahibi olabileceklerini, şayet Elife Kaçel ile görüşmem söz konusu olursa, bize verecekleri bilgilerin çelişkili olacağını, dolayısıyla bilimsel bir çalışma için de sakınca teşkil edeceğini, ifade etti. Bu cevap üzerine, Elife Kaçel ile görüşme gereği duymadık. Ela Kaçel'e yazdığı cevaptan dolayı teşekkür ediyoruz.

¹¹⁸⁰ **Millet**, Sayı: 11, 15 Ağustos 1908 (18 Receb 1326/2 Ağustos 1324).

¹¹⁸¹ **Saadet**, Sayı: 19, 15 Ağustos 1908 (18 Receb 1326/2 Ağustos 1324).

görevimizin büyüklüğünden, uyanık bulunmak gereğinden söz etti. Limanda o zamanlar bizim hiç görmeğe alışkın olmadığımız parlak bir karşılama görünümü canlandı. Sarayburnu kıyısı halkla doluydu. Limanın her yanı bayrakla donanmıştı. Halk sandallarla karşıcı çıkmıştı. Bütün vapurlar selam düdüğü çaldılar. İstimbot tika basa dolu olan Tophane rıhtımına yanaştı. Recep Paşa, yanında oğlu Ekrem Bey, açık bir arabaya bindi; ayakta, halkı selamlayarak, büyük bir zafer alayı içinde geçer gibi Babıali'ye, sadrazama gitti."¹¹⁸² Şeklinde hatıralarına yansıttı. Recep Paşa, daha sonra Sultan II. Abdülhamit ile görüşmek üzere Yıldız'a gitti.

2 - Sultan II. Abdülhamit İle Görüşmesi ve Harbiye Nazırlığına Başlaması

Recep Paşa, İstanbul'a geldiği gün Sadrazam Kamil Paşa'yı Nişantaşı'nda bulunan konağında ziyaret etti. 15 Ağustos 1908 Cumartesi günü öğleden sonra Bakanlar Kurulu'nun çalışmalarına katıldı. Aynı gün, üst kademelerdeki askeri komutanlıklara önemli atamalar gerçekleştirildi.¹¹⁸³ Yine aynı gün Padişah tarafından kabul edildi. Sultan II. Abdülhamit ile yapılan görüşme beklenenden uzun sürdü. Recep Paşa'nın huzurdan ayrılmasından sonra, Padişah, Mabeyn Başkatibi Ali Cevat'ı çağırarak görüşmeden memnun kaldığını ilettili. Ali Cevat Bey'in ifadelerine göre, Padişah; "*Recep Paşa ile uzunca görüştüm. Kendisi Arnavut'tur. Ben de biraz Arnavutça bilirim. Bana sadık kalacağına Besa verdi. Kendisiyle müsafaha ettik. Saf yürekli bir adam. Allah hayra muvaffak etsin.*"¹¹⁸⁴ İfadelerini kullandı. Böylece, Sultan Abdülhamit'in Recep Paşa hakkındaki tereddütlerinin izale olduğu ve büyük ölçüde rahatladığı anlaşılmaktadır. Recep Paşa, Sadrazam Kamil Paşa ve Sultan Abdülhamit ile görüşmelerini tamamladıktan sonra Harbiye Nezareti'ne geçerek görevine başladı.

15 Ağustos 1908 Cumartesi gününü, Bakanlar Kurulu görüşmeleri ve Sultan II. Abdülhamit ile yapacağı görüşmeden önce, makamına gitmek üzere erkenden yola çıkmıştı. O günkü saat ile sabah dörtte arabası ile Harbiye Nezareti Mercan Kapısı'na vardığında, saf tutmuş bir bölük asker ve bando takımı tarafından resmi

¹¹⁸² Hüseyin Cahit Yalçın, *Siyasi Anılar...*, s. 29-31.

¹¹⁸³ Ali Cevat, *İkinci Meşrutiyetin...*, s. 166.

¹¹⁸⁴ a.e., s. 11.

törenle karşılandı. Akabinde arabası Yangın Kulesi önünde durdu. Burada arabasından inerek makamına yaya olarak yürümeye başladı. Bu sırada bakanlığın avlusunda büyük bir kalabalık toplanmıştı. Recep Paşa'nın kalabalığı selamlaması üzerine hepsi birden, “Yaşasın hürriyet! Yaşasın Adalet ve Müsavat! Yaşasın Recep Paşa!”¹¹⁸⁵ tezahüratı ile karşılık verdiler. Makam odasına geçen Recep Paşa, burada bulunan bütün askeri komutanların tebriklerini kabul etti. Birer birer hatırlarını sordu. Bakanlar Kurulu toplantısına katılmak üzere hareket etmeden evvel, bakanlık memur ve katiplerinin vazifelerini hakkıyla yerine getirebilmeleri için, sabah saat dörtte işlerinin başında bulunmalarını, on buçukta da mesailerinin biteceğini emretti. Buradan da alkışlarla uğurlandı.¹¹⁸⁶

Recep Paşa, çalışmalarını 16 Ağustos 1908 Pazar sabahı devam ettirdi. Odasında bulunan Harbiye Nezareti müsteşarı Ferik Pertev Paşa, Dördüncü Ordu Müşirliği'ne atanan¹¹⁸⁷ Abdullah Paşa, Birinci Ordu Komutanlığı'na atanan Ferik Mahmut Muhtar Paşa, merkez komutanı Ferit Paşa, ve Şükrü Paşa ile bir buçuk saati aşan ve önemli konuların ele alındığı bir görüşme yaptı.¹¹⁸⁸ Şükrü Paşa, eski dostu olup birçok cephede birlikte savaşmış, uzun süre görüşemediği silah arkadaşı idi.¹¹⁸⁹ Bir ara Ferik İsmail Paşa'yı yanına çağıran Recep Paşa, Kendisine “*arkadaş, seni merkez kumandanlığına intihab ediyorum. Kabul eder misin? Bir saat düşün. Gel bana haber ver*”¹¹⁹⁰ şeklinde düşüncelerini aktardı. Recep Paşa, odasında bulunan kişilerle sohbet edip iş görüşmelerini devam ettirirken, ani vefatına sebep olacak gelişme vuku bulmaya başladı.

3 - Aniden Fenalaşması ve Vefatı

Recep Paşa, gayet neşeli bir şekilde görevini sürdürüp Ferik İsmail Paşa ile görüşmesini devam ettirirken su istedi. Kendisine getirilen sudan biraz içtikten sonra sağ elini boynuna götürdü ve biraz durdu. “*Daha önce böyle olmamıştım,*” mealinde söylendi. Sonra suyu tekrar alıp biraz daha içti. Bardağı bıraktıktan sonra gözlerini kapadı, fesini çıkardı. Fenalaştığını gören odadakiler hemen yanına koşmaya

¹¹⁸⁵ **Sabah**, Sayı: 6786, 16 Ağustos 1908 (19 Receb 1326/3 Ağustos 1324).

¹¹⁸⁶ **Sabah**, Sayı: 6786, 16 Ağustos 1908 (19 Receb 1326/3 Ağustos 1324).

¹¹⁸⁷ Ali Cevat, **İkinci Meşrutiyetin...**, s. 166.

¹¹⁸⁸ **İttifak**, Sayı: 1, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324).

¹¹⁸⁹ **Metin**, Sayı: 9, 18 Ağustos 1908 (21 Receb 1326/5 Ağustos 1324).

¹¹⁹⁰ **Metin**, aynı sayı.

başladılar.¹¹⁹¹ Bu esnada yavaş yavaş gözüünü açtı. Nefes alış-verişlerinde güçlük çekmekte ve göğsünden hırıldama sesleri gelmekteydi. Rengi sarardı. Kendisine kolonya ve su getirildi. Hemen dairede bulunan doktorların gelmesi emredildi. Doktorlar hemen gelip müdahale etmeye başladılar.¹¹⁹² Durumu giderek ağırlaşan Recep Paşa'nın vücudunu titreme tuttu. Bu arada odaya girip-çıkanlar ve beklenmeyen durumun etkisiyle kargaşa yaşanmaya başlandı. Yakında bulunan doktorların gelmesinden sonra oda boşaltıldı ve doktorlar müdahaleyi sürdürdüler.¹¹⁹³ Kendinden geçmiş durumda olan Recep Paşa, pencerenin yanına getirilerek bir kanepeye uzatıldı. Bütün müdahalelere rağmen bir netice alınamadı ve Recep Paşa 16 Ağustos 1908 Pazar günü vefat etti. İlk anda nefes darlığından vefat ettiği açıklandı.¹¹⁹⁴ Vefat olayının gerçekleşmesinden sonra hazır bulunan doktorlar tarafından bir rapor düzenlendi. Raporda şu bilgi ve değerlendirmelerde bulunuldu:

“Şehr-i hâl-ı Rûmî'nin üçüncü Pazar günü saat beş buçuk raddelerinde Harbiye Nazırı Recep Paşa'nın rahatsız olduğu haber verilmesi üzerine ifâ-yı müdâvât için derhal Harbiye Nezareti otasına şitâb edilerek müşârünileyhin etraftı müteberrid vechi morlaşmış olduğu ve nabzanı mefkûd olub nefes dahi etmemekte müşâhede olunmuş ve rahatsızlığının bidâyetinde nâhiye-i kalbiyesine veca'-ı zucret his etdigini beyan eylediği nezdinde bulunanlar tarafından ifade edilmiş olmasına binaen mühlik bir hunnâk-ı sudûriyeye mübtelâ olarak vefat eylediği anlaşılmış ve teşhisin te'yid-i kat'iyesi yarınki Pazartesi sabahı feth-i meyt-i 'ameliyatının icrasına mütevakkıf bulunmuş olduğunu mübeyyin işbu raporumuz i'ta kılındı.”¹¹⁹⁵ Raporda şu imzalar¹¹⁹⁶ yer almıştır:

¹¹⁹¹ Recep Paşa'nın fenalaşması ve vefatı için, (Bkz.; **İttifak**, Sayı: 1, 17 Ağustos 1908/20 Receb 1326/4 Ağustos 1324; **Metin**, Sayı: 9, 18 Ağustos 1908/21 Receb 1326/5 Ağustos 1324; **Tercüman-ı Hakikat**, Sayı: 9838, 17 Ağustos 1908/20 Receb 1326/4 Ağustos 1324; **Hürriyet**, Sayı: 3, 17 Ağustos 1908/20 Receb 1326/4 Ağustos 1324; **Millet**, Sayı: 13, 17 Ağustos 1908/20 Receb 1326/4 Ağustos 1324; **Saadet**, Sayı: 21, 17 Ağustos 1908/20 Receb 1326/4 Ağustos 1324; **İkdam**, S: 5111, 17 Ağustos 1908/20 Receb 1326/4 Ağustos 1324).

¹¹⁹² **İttifak**, Sayı: 1, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324).

¹¹⁹³ **Metin**, Sayı: 9, 18 Ağustos 1908 (21 Receb 1326/5 Ağustos 1324).

¹¹⁹⁴ **İttifak**, Sayı: 1, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324).

¹¹⁹⁵ **İttifak**, aynı sayı; **İkdam**, Sayı: 5111, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324); **Millet**, Sayı: 14, 18 Ağustos 1908 (21 Receb 1326/5 Ağustos 1324); **Saadet**, Sayı: 21, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324); **Metin**, Sayı: 8, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324); **Tercüman-ı Hakikat**, Sayı: 9838, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324).

¹¹⁹⁶ **İttifak**, Sayı: 1, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324); **İkdam**, Sayı: 5111, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324); **Millet**, Sayı: 14, 18 Ağustos 1908 (21 Receb 1326/5

Müşir Operatör Cemil Paşa, Sıhhiye Dairesi Reîsi Ferik Ömer Hulusi Paşa, Sıhhiye Dairesi Reîs-i Sânîsi Mirliva Halim Paşa, Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne Nazırı Ferik Mazhar Paşa, Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne Emrâz-ı ‘Ayniyye Muallimi Mirliva Esat Paşa, Teftûş-i İnsaniye Komisyonu azasından Mirliva Lambeki Paşa, Teftûş-i İnsaniyye Komisyonu azasından Abbas Ruhi Paşa, Mâbeyn-i Hümâyûn Mirliva İzidor Paşa, Sıhhiye Dairesi Birinci Şube Müdürü Mirliva Fuat İsmail Bey, Sıhhiye Dairesi İkinci Şube Müdürü Mirliva İbrahim Abidin Bey, Teftûş-i İnsaniye Komisyonu erkânından Miralay Ahmet Ferhat, Sıhhiye Dairesi İkinci Şubesi Müdür Muavini Gabriyel, Yıldız Hastahanesi Tabîb-i Evveli Miralay Nazım Şerafeddin, İkinci Şube Müdür Muavini Kaymakam Ahmed Raşit, tercüme kısmına memur (Sıhhiye Dairesi İkinci Şube Müdür Muavini Tercüme-i Fenniye memuru)¹¹⁹⁷ Tabîb Binbaşı Kazım, Kolağası (Sıhhiye Dairesi İkinci Şube Tercüme-i Fenniye memuru)¹¹⁹⁸ Abdüşşükür, Tabîb İsmail Kemal beyler. Tarih 3 Ağustos (1)324.¹¹⁹⁹

Raporda her ne kadar “*mühlik bir hunnâk-ı sudûriyeye mübtelâ olarak vefat eylediği anlaşılmış*” şeklinde ibare konmuşsa da vefat sebebinin kesin olarak anlaşılabilmesi için otopsinin yapılması gereğine işaret edilmiştir.

4 - Cenazesine Otopsi Yapılması ve Otopsi Raporu

Recep Paşa'nın naaşı Nazırlık Odasından alınarak, Nezaret yaverlerinin odasına götürüldü. Hassa Ordusu Komutanı Mahmut Muhtar Paşa, odayı kilitleyerek anahtarını cebine koydu. Odanın önüne de süngünlü nöbetçiler dikti. Böylece bir sonraki gün yani 17 Ağustos 1908 Pazartesi sabahı yapılacak otopsi ameliyatı için beklemeye alındı.¹²⁰⁰ Otopsinin yapılabilmesi için; “*Hukûk-u umûmiye nâmına olarak müdde’î-i umûmilik ve hukuk-u şahsiye namına merhumun efradı ailesi ve hukuk-u askeriye namına olarak Harbiye Nezareti*”¹²⁰¹ tarafından davet edilen sağlık heyeti ile birlikte, Dersaadet Bidâyet Mahkemesi azasından Memduh, İstînâf Müdde’i-i Umûmisi Necmeddin, Bidâyet Müdde’i-i Umûmisi Sadreddin beyler de

Ağustos 1324); **Saadet**, Sayı: 21, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324); **Metin**, Sayı: 8, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324); **Tercüman-ı Hakikat**, Sayı: 9838, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324).

¹¹⁹⁷ **İkdam**, Sayı: 5111, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324).

¹¹⁹⁸ **İkdam**, aynı sayı.

¹¹⁹⁹ BOA., **Y. A. HUS.**, nr.524/93, 20 Receb 1326/4 Ağustos 1324.

¹²⁰⁰ **İttifak**, Sayı: 2, 18 Ağustos 1908 (21 Receb 1326/5 Ağustos 1324).

¹²⁰¹ **Saadet**, Sayı: 21, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324).

hazır bulundular. Resmi işlemler tamamlandıktan sonra otopsiye başlandı.¹²⁰² Müşir Cemil Paşa gözetiminde yapılan otopsi ameliyatı bir buçuk saat kadar sürdü. Otopsi ameliyatının tamamlanmasından sonra Harbiye Nezareti imamlarından Hafız Halim Efendi tarafından gasl-ı meyyit gerçekleştirildi.¹²⁰³ Yapılan otopsi ameliyatından sonra şu rapor düzenlendi:

“Dersaadet İstînâf Müdde’î-i Umûmiliginden vukû’ bulan iş’âr üzerine Harbiye Nazırı Recep Paşa’nın dâire-i askeriyede bugün saat iki raddelerinde tarafımızdan usûlen feth-i meyt bi’l-icra vücudunun hiçbir mahallinde ve a’zâ-yı ahşâsında mevti mucceb olacak surette dâ’i-i iştibâh bir gunâ afât-ı zâhire müşâhede olunmayup ancak öteden beri mübtela bulunduğu tasallub-u şerâyîn neticesi olarak şiryân-ı ebherin kat’-ı kavsiyesinde vukû’a gelen temezzukdan münba’is (mütebeyyin)¹²⁰⁴ nezefden müteessiren vefat ettiği fennen tahakkuk etmekle ale’l-usûl defni münâsib görülmüş ve ba’dehu bu babda mufassal raporun makamı ‘âidine ita olunmak üzere ve ta’mik-i tahkîkât-ı fenniye için iktiza eden ahşâs-ı münâsib kabilde vaz’ ve tahyîr olunarak Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne Nezâretine gönderildiğini mübeyyen (mutazammun) işbu keşf-i raporu bi’t-tanzîm takdim kılındı. 4 Ağustos 1324.¹²⁰⁵

Rapor, aynı gün Sadrazam Kamil Paşa tarafından; *“Harbiye Nazırı Recep Paşa merhumun feth-i meyt ameliyatı Harbiye Nazırı Vekili Paşa Hazretleriyle Dersaadet İstînâf ve Bidâyet mahkemeleri müdde’i-i Umûmileri ve rufekâsı ve şâhidi etbâ-yı ecnebiyeden birkaç zat dahi hazır buldukları halde heyet-i mahsûsa cânibinden bu güne bi’l-etba nefîce-i âhedatı tazammun tanzîm ve vekil-i müşarünileyh tarafından...”*¹²⁰⁶ yazısıyla Padişaha arz edildi. Otopsi raporuna imza koyanlar; Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne muallimlerinden Hamdi, Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne muallimlerinden Esat, Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne muallimlerinden Besim

¹²⁰² **Saadet**, Sayı: 21, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324).

¹²⁰³ **İttifak**, Sayı: 2, 18 Ağustos 1908 (21 Receb 1326/5 Ağustos 1324).

¹²⁰⁴ **İkdam**, Sayı: 5112, 18 Ağustos 1908 (21 Receb 1326/5 Ağustos 1324).

¹²⁰⁵ BOA., **Y. A. HUS.**, nr.524/93, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324). Otopsi Raporu 17 Ağustos 1908 tarihli gazetelerin çoğunda yayımlanmıştır. (Bkz. **İkdam**, Sayı: 5112, 18 Ağustos 1908/21 Receb 1326/5 Ağustos 1324; **İttifak**, Sayı: 2, 18 Ağustos 1908/21 Receb 1326/5 Ağustos 1324; **Saadet**, Sayı: 22, 18 Ağustos 1908/21 Receb 1326/5 Ağustos 1324; **Metin**, Sayı: 9, 18 Ağustos 1908/21 Receb 1326/5 Ağustos 1324).

¹²⁰⁶ BOA., **Y. A. HUS.**, nr.524/93, 20 Receb 1326/4 Ağustos 1324.

Ömer, Sıhhiye Reîsi Ömer Hulusi, Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne muallimlerinden Cemil, İngiltere Hastahanesi Sertabîbi (Mösyö Mak Klayn),¹²⁰⁷ İngiltere Sefârethânesi ser-tabîbi, Mabeyn-i Hümâyûn etbâsından İzidor Ğarpo(?), Sıhhiye Reîs-i Sânîsi Halim, Almanya Hastahanesi direktörü, Zaptiye etbâsından Celil, Fransa Hastahanesi Operatörü Dö la Kombi(?), tabib ...Reşat, Felemenk Sefâreti Karantina etbâsından Doktor Senekolis(?), Dersaadet Tabîb Medârisi Reşit, Gülhane Hastahanesi teşrîh-i marâzî muallimi (Raynhard),¹²⁰⁸ Mekteb-i Tıbbiye Teşrîh muallimi (miralay Yusuf Rami),¹²⁰⁹ tıb kanunu muallimi Ali Rüştü, İtalya Hastahanesi Sertabîbi (Mösyö Zeri),¹²¹⁰ Zaptiye etbâsından Cemil, Zaptiye etbâsından Nikola Paraskobidis(?), Kimyager Cevat Tahsin, Tabîb Doktor Adnan.¹²¹¹

Recep Paşa'nın vefatından evvel içtiği su da tahlil ve muayene edilmek üzere Sıhhiye Dairesine gönderildi.¹²¹² Otopsi Raporunun düzenlenmesi ve imzalanmasından sonra Adliye Heyeti tarafından da zabıt varakası tanzim edildi. Varakada; *“Dünkü Pazar günü saat beş raddelerinde makam-ı memuriyetinde ifa-yı vazife itmekde iken irtihâl iden Harbiye Nazırı Recep Paşa'nın vefatını müte'âkib etbâ-yı ma'lûme tarafından mu'âyenesi bil-icrâ merhûm müşârünileyhin sebab-i vefatının suret-i kat'iyede tayini hakkında feth-i meyt ameliyesinin icrasına lüzum gösterilmiş ve (Recep Paşa'nın ailesi) tarafından dahi bu suret-i taleb ve dermeyân idilmiş olmasıyla vukû' bulan davet-i resmîyeye binâen vürûd iden zirde vazî'ül-emfa(?) etba-yı Osmaniye ve ecnebiye hazır oldukları halde evvel emirde usûl-ı muhâkemât-ı cezâiyye kanununun madde-i mahsûsasına tevfikân mutâla'alarını vicdân-ı müheyec üzerine beyan edeceklerine dair tahlifleri icra kılındıktan sonra Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye ilm-i teşrîh mu'allimi Miralay Yusuf Rami Bey ve Gülhane Hastahanesi teşrîh-i marâzî mu'allimi Mösyö Raynhard taraflarından ameliye-i teşrîhiye bil-icra tafsilatı ol-babda ita kılınan raporda beyan edildiği gibi orada*

¹²⁰⁷ **İkdam**, S: 5112, 18 Ağustos 1908 (21 Receb 1326/5 Ağustos 1324).

¹²⁰⁸ **İkdam**, Sayı: 5112, 18 Ağustos 1908 (21 Receb 1326/5 Ağustos 1324).

¹²⁰⁹ **İkdam**, aynı sayı.

¹²¹⁰ **İkdam**, Sayı: 5112, 18 Ağustos 1908 (21 Receb 1326/5 Ağustos 1324).

¹²¹¹ BOA., **Y. A. HUS.**, nr.524/93; (Bu konuda Bkz. **İkdam**, aynı sayı; **Saadet**, Sayı: 21, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324).

¹²¹² **Saadet**, aynı sayı.

*merhûm müşârinileyh "tasallub-u şerâyîn" neticesi olarak temezzuk-u şiryân-ı ebherden vefat etdiği bi't-tahkik..."*¹²¹³ bilgilerine yer verildi.

5 - Vefatı Hakkında Düşünceler

Doktor Cemil Topuzlu, Recep Paşa'ya otopsi uygulayan heyetin içinde yer almıştı. Hatıralarında; Talat ve Cavit beylerin evine gelerek, Recep Paşa'nın çalıştığı esnada yaralandığını haber aldıklarını ve hemen gidip Paşa'yı tedavi etmesini kendisinden istediklerini belirtmiştir.¹²¹⁴ Hep beraber Harbiye Nezareti'ne gittiklerini, Recep Paşa'nın o sırada vefat etmiş olduğunu müşahade ettiğini, henüz vücudunun soğumamış olduğunu, hiçbir yerinde yara-bere izini görmediğini, aniden gerçekleşen vefat sebebinin anlaşılabilmesi için hemen oracıkta otopsi yapılmasında ısrar ettiğini nakletmiştir. Teklifinin kabul edildiğini, birçok doktorun hemen toplandığını, hocası Yusuf Rahmi Bey'in operasyonu gerçekleştirdiğini, Paşa'nın kalbinin çok büyümüş olduğunu gördüklerini, büyük damarda meydana gelen patlama sonucu göğsün içinde üç litre kadar kanın toplandığının görülmesinden sonra raporun kaleme alındığını yazmıştır. Cemil Bey, Recep Paşa'nın Padişah tarafından öldürtüldüğüne dair,¹²¹⁵ akşama doğru bir şayanın yayılmaya başladığını, her tarafta nümayişlerin başladığını, meydana gelen galeyanın etkisiyle büyük kalabalığın toplandığını, kalabalığın arasından güçlkle geçebildiğini de yazmıştır. Ertesi gün otopsi raporunun aynen gazetelerde neşredilmesi üzerine, İttihatçıların ileri gelenlerinin buna inandıklarını, nümayişlerin de böylece son bulduğunu ilave etmiştir.¹²¹⁶

Recep Paşa'nın vefat haberi Harbiye Müsteşarı Ferik Pertev Paşa tarafından Sadrazam ve Mabeyn'e bildirildi. Vefat haberi Bâb-ı Âlî'de büyük bir üzüntüyle karşılandı. Sadrazam Kamil Paşa'nın vefat haberine ilk tepkisi, "*Sübhanellehu! Recep Paşa'nın yerine konulacak hiç kimse yok.*"¹²¹⁷ sözleri oldu. Sadrazamlık tarafından, Sadaret Mektupçusu Asaf Bey, merhum Recep Paşa'nın ailesine gönderilerek, Kamil

¹²¹³ **İkdam**, aynı sayı.

¹²¹⁴ Dr. Cemil Topuzlu, **80 Yıllık...**, s. 86.

¹²¹⁵ Dr. Cemil Topuzlu, **80 Yıllık...**, s. 86.

¹²¹⁶ **a.e.**, s. 86.

¹²¹⁷ **İttifak**, Sayı: 1, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324).

Paşa adına aileye başsağlığında bulunuldu.¹²¹⁸ Recep Paşa'nın vefat haberi, Sadrazamlıktan sonra, Yıldız'da da büyük bir şaşkınlık ve üzüntüye sebep oldu. Mabeyn'den Sadrazamlığa gönderilen taziye telgrafında; *“Recep Paşa gibi gayyûr ve fa'âl ve din ve devletine sâdik bir müşirin irtihâlî nezd-i Hümâyûn Hazreti Hilâfetpenahî'de pek ziyâde teessüfü mûceb olmuş ve müşâriünileyhin ruhu rahmetle yâd buyûrulmuş olduğunun irâde-i seniye-i cenâb-ı hilâfetpenâhi mantûk-ı münîfîne tevfikân tebliğ'e ibtidâr kılınmağla olbabda...”*¹²¹⁹ ifadelerine yer verildi. Pertev Paşa'nın yanına gelerek büyük bir telaşla, Recep Paşa'nın ani ölümünü haber verdiğini aktaran Ali Cevat, durumu hemen Padişaha arz ettiğini belirtmektedir. Bunun üzerine Sultan II. Abdülhamit'in *“fevkalade müteaccib ve müteessir”* olduğunu ve bir süre şaşkınlığını devam ettirdikten sonra kendisine şöyle söylediğini yazmıştır:

*“Başkatip, Recep Paşa'yı benim düşmanlarım zehirlediler. Bunda hiç şüphe etme. Çünkü, bu adam şimdiye kadar benim aleyhimde idi. Ve buraya getirilişi de bir hüsnüniyete mübteni değildi. Ancak ben kendisiyle görüşüm. Biri birimize söz verdik. Bana sadık kalacağına yemin etti. Besa verdi. Binâenaleyh benim hakkımda tebdîl-i fikr ü niyet eyledi. Bu hal benim düşmanlarımın işine gelmedi. Biçare adamı ortadan kaldırdılar. Hakikaten çok teessüf ettim. Şimdi telgrafla teessüfümüzü sadrazama yaz.”*¹²²⁰ Bunun üzerine Cevat Bey, yukarıda ifade ettiğimiz telgrafi Sadrazamlığa çekmiştir.

Şeyhülislam Cemaleddin Efendi, Recep Paşa'nın vefatını öğrendikten sonra Hassa Ordusu Komutanlığı'na bir tezkere yazarak Orduya baş sağlığında bulundu. Bu arada, Recep Paşa'nın tabutuna örtülmek üzere, Kanuni Sultan Süleyman'ın sandukası üzerinde bulunan puşidenin alınmasını tembihledi.¹²²¹ İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İstanbul'daki merkezi tarafından yapılan tebligatta, tüm üyelerin

¹²¹⁸ **İttifak**, Sayı: 1, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324).

¹²¹⁹ **İttifak**, Sayı: 1, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324); **Metin**, Sayı: 9, 18 Ağustos 1908 (21 Receb 1326/5 Ağustos 1324); **Millet**, Sayı: 16, 20 Ağustos 1908 (23 Receb 1326/7 Ağustos 1324); **Saadet**, Sayı: 21, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324); **İkdam**, Sayı: 5111, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324); **Tercüman-ı Hakikat**, Sayı: 9838, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324).

¹²²⁰ Ali Cevat, **İkinci Meşrutiyetin...**, s. 10-11.

¹²²¹ **Tercüman-ı Hakikat**, Sayı: 9838, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324).

yapılacak cenaze merasiminde hazır bulunmaları istendi.¹²²² Recep Paşa'nın vefatı üzerine şahsına hürmeten bazı faaliyetler iptal edildi veya ileri bir tarihe ertelendi; Harbiye Nezareti'ne vekaleten atanan Osman Nizami Paşa, Recep Paşa'ya bir saygı ve hürmet göstergesi olarak, makam odasına oturmadı. Nezaretin kışlak odasını kullandı.¹²²³ Recep Paşa'nın vefatından önce, Mısır'dan bazı kimselerin geleceği ve bunların resmi törenle karşılanacağı duyurulmuştu. Söz konusu heyetin Romanya Vapuru ile İstanbul'a gelişi Recep Paşa'nın vefatından sonrasına rast gelmesi üzerine, karşılama töreni için daha önceden kararlaştırılan askeri bando gönderilmeyerek sade bir karşılama yapıldı.¹²²⁴ Recep Paşa'nın vefatı üzerine iptal edilip ileri bir tarihe ertelenen etkinliklerden bir tanesi de Ertuğrul Kuruveti Musikası tarafından önceden programlanan konserdir. Konser, 17 Ağustos akşamı Bahriye Zabitan Kulübü vasıtasıyla Tepebaşı Bahçesinde verileceği tasarlanmış ve konserden elde edilecek gelir de *i'âne-i milliyeye* bağışlanacaktı. Recep Paşa'nın vefatı sebebiyle "*hürmet-i mahsusa-i askeriye*" olmak üzere ileri bir tarihe ertelendi.¹²²⁵ Diğer taraftan, bu sıralarda İstanbul'da bulunan Kudüs Mason Mahfili Reisi Mısırlı Örfi Paşa, Mısır Mason Cemiyeti'ne bir telgraf çekerek, Recep Paşa'nın vefatını tebliğ ve adına cemiyetçe kırk gün matem tutulmasını tavsiye etti.¹²²⁶

Recep Paşa'nın nazırlığı ve İstanbul'a gelişini ilgiyle izleyen basın, beklenmeyen bir zamanda vuku bulan vefatı hakkındaki şaşkınlıkları dile getirdi. 15-16 Ağustos 1908 tarihli gazeteler, Recep Paşa'nın İstanbul'a gelişi ve karşılanması ile ilgili olarak; "*Harbiye Nezaretine! Paşa Hazretleri, ne kadar bahtiyarsınız; vücud-u muhtereminiz koca bir milletin istinatgah-ı mikneti oldu. Yirmi iki gündün beri adeta sahipsiz kalmış olan ordu, Osmanlı Ordusu evvelki gün İstanbul'a muvasalatınız müjdesinin aks-ı endâz-ı âfâk olması üzerine artık nasıl bir desti 'âdil ve fâzılın vedi'a-i zi-satveti olduğunu idrak ederek bir heyecan-ı mazhariyet ile titredi;*"¹²²⁷ "*Recep paşanın diin şehrimize muvasalatı pek şahane , pek parlak oldu.*"¹²²⁸ "*Ey*

¹²²² **Tercüman-ı Hakikat**, Sayı: 9838, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324).

¹²²³ **İttifak**, Sayı: 3, 19 Ağustos 1908 (22 Receb 1326/6 Ağustos 1324).

¹²²⁴ **Saadet**, Sayı: 21, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324).

¹²²⁵ **Saadet**, aynı sayı; **Millet**, Sayı: 13, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324).

¹²²⁶ **İttifak**, Sayı: 3, 19 Ağustos 1908 (22 Receb 1326/6 Ağustos 1324).

¹²²⁷ **Hürriyet**, Sayı: 2, 16 Ağustos 1908 (19 Receb 1326/3 Ağustos 1324).

¹²²⁸ **Millet**, Sayı: 11, 15 Ağustos 1908 (18 Receb 1326/2 Ağustos 1324).

ümme-i necibe-i Osmaniye! Ey ketebe-i Naciye-i ahrar, müjde! Müjde!"¹²²⁹ "Recep Paşa hazretleri dünki gün saat dörtte makam-ı nezarete gelerek ifa-yı umur-u mevkûleye besmele-keşi ibtida olmuşlardır."¹²³⁰ "Harbiye nazırı cedidi Recep Paşa hazretleri dün saat sekizi çeyrek geçe şehrimize gelmiştir."¹²³¹ Bu ve benzeri ifadelerle Recep Paşa'nın gelişini müjdeleyen ve karşılamaya ilgili ayrıntılı bilgilere yer verilen basında, sadece bir gün sonra aksi bir hava hakim oldu. Recep Paşa'nın vefatı büyük bir üzüntü ve teessürle okuyuculara aktarıldı; "Ziyâ'-ı 'Azîm. Gazetemiz ilk yevm-i intişarında en müellim bir haberle siyah reng-i matem bir hale geliyor. Lillahi'l-fatiha."¹²³² "Ziya'-ı Elîm! Recep Paşa irtihal eyledi. Bir dakikalık rahatsızlık milletin ümid-i necat addedilen bu lem'a-i dehayı ebediyen husuf ettirmek için kifayet etti."¹²³³ "Evet, askerlik aleminin kaffe-i ümidine nokta-i ictima' olan, füyûzât-ı maddiye-i askeriye için en şanlı muvaffakiyane, en müdebebe icraata açılmış bulunan nazarları işbâ' edeceğine samimi bir emniyet ile umum tarafından intizar edilen şerefli asker; ... sema-yı rahmete pervaz eyledi."¹²³⁴ "Dün millet Recep Paşa'yı muharrik hotin göz yaşlarıyla âğuş-ı ebediyete tevdi' etti."¹²³⁵ "Büyük Bir Ziya'-ı Nâgehânî. Dest-i cellad ecelden ne civan-ı kavî kurtulur ne pir zebun/ İna lillahi ve inna ileyhi râci'ün."¹²³⁶ "Ziyâ'-ı 'Azîm. Harbiye Nazırı Recep Paşa hazretleri dün saat beş raddelerinde Harbiye Nezareti'nde sekte-i kalbiyeden irtihâl-ı darü'n-na'îm eylemiştir."¹²³⁷ "Pek Müellem Bir Ziyâ' ve Recep Paşa. İnsanın öyle bir dakika-i acz ve ızdırabı vardır ki, o zaman musibet-i ezeliye-i Sübhaniye önünde boyun bükmeyi en büyük medar-ı teselliyet 'ad eder."¹²³⁸ Bu cümlelerle, Recep Paşa'nın vefatı neticesi oluşan teessürü paylaşan basında, İttifak Gazetesi'nin ayrı bir teessürü vardı. Çünkü, ilk sayısıyla birlikte Recep Paşa'nın vefatını haber vermenin üzüntüsünü yaşamaktaydı. İfadelerinden örnekler verdiğimiz gazeteler, vefat olayını ayrıntılı bir şekilde işledikleri gibi, Recep Paşa hakkında da geniş bilgilere yer

¹²²⁹ **Saadet**, Sayı: 19, 15 Ağustos 1908 (18 Receb 1326/2 Ağustos 1324).

¹²³⁰ **Sabah**, Sayı: 6786, 16 Ağustos 1908 (19 Receb 1326/3 Ağustos 1324).

¹²³¹ **Tercüman-ı Hakikat**, Sayı: 9836, 15 Ağustos 1908 (18 Receb 1326/2 Ağustos 1324).

¹²³² **İttifak**, Sayı: 1, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324).

¹²³³ **Millet**, Sayı: 13, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324).

¹²³⁴ **Saadet**, Sayı: 21, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324).

¹²³⁵ **Tanin**, Sayı: 18, 18 Ağustos 1908 (21 Receb 1326/5 Ağustos 1324).

¹²³⁶ **İkdam**, Sayı: 5111, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324).

¹²³⁷ **Metin**, Sayı: Sayı: 8, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324).

¹²³⁸ **Tercüman-ı Hakikat**, Sayı: 9838, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324).

vermekteydiler. Bu arada Recep Paşa'nın, Harbiye Nezareti meydanına defnolunmasını isteyenler olmuş, ancak, şehir içinde yeni bir mezarlığın ihdası için özel kanun çıkarılması gerektiği söylenerek, talep sahipleri ikna edilmişlerdir.¹²³⁹

6 - Büyük Bir Törenle Toprağa Verilmesi

Recep Paşa'nın askeri törenle toprağa verilmesi için 17 Ağustos 1908 Pazar gününden itibaren hazırlıklara başlandı. Hassa Kolordu Komutanlığı'ndan ilgili birimlere cenaze talimatı tebliğ edildi. Tören için, Süleymaniye Kışlası'nda bulunan bütün askerler iki sıra halinde, Seraskerliğin Bayezid tarafına bakan kapısı önünde saf tutacak, bunlara ayrıca iki süvari bölüğü de dahil edecekti.¹²⁴⁰ Birinci fırkanın komutanı merasimin ifasından ve alınması gereken bütün tertibattan sorumlu olacaktı. Cenaze askerler tarafından alındıktan sonra önce süvari bölükleri, onları takiben meşayih, ardından birinci piyade musikası, on iki kişiden mürekkep yol kol takımı dizileceklerdi. Cenaze top arabasına konduktan sonra, cenazenin etrafında ve gerisinde müşirler, ferikler ve bakanlar bulunacaktı. On iki kişiden mürekkep yol kol nizamında düzen alacak olan piyade, amirler, subaylar ve merhumun akraba ve ailesi bu kıtayı takip edecekti. Askeri kıtaların arasında on adımlık mesafe bulunmasına dikkat edilecekti. Askerlerin tüfeklerinin ağzı aşağı doğru olduğu halde sağ omuzlarına asmış ve ikişer adım mesafe ile teker teker cenazenin ve süvarilerin gittiği noktadan itibaren yürüyeceklerdi. Cenazenin defni sırasında hazır bulunan askerler selamda duracak, defin işlemi tamamlandıktan sonra tüfek ateşi icra edilecekti. Komutanlık tarafından ilgililere gönderilen ayrıntılı tören talimatına uygun olarak hareket edebilmeleri için hemen talime başlanması da emredildi. Recep Paşa'yı götürecek olan top arabası da kırmızı bayraklarla sarılacak ve tabut iki alay sancağı ile örtülecekti. Bütün hareketin düzenli bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için yeteri kadar subay ve zabıt görevde istihdam edilecekti. Cenazenin muhafazası için Harbiye Nezareti yaverlerinden iki yaver nöbet bekleyecek, kapının önünde bekleyen süngülü nöbetçiler de iki saate bir değiştirileceklerdi. Cenaze Harbiye Nezareti çavuşları vasıtasıyla indirilerek top arabasına yerleştirilecekti. Merasimde

¹²³⁹ Türkgeldi, **Görüp İşittiklerim ...**, s. 5-6.

¹²⁴⁰ **İttifak**, Sayı: 1, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324).

hazır bulunacak subay, erkan ve amirler, Cuma Selamlığı'na mahsus elbiselerini giymiş ve nişanlarını takmış olacaklardı.¹²⁴¹

Recep Paşa'nın naaşı Pazar günü Nezaret Odasından Yaverler odasına götürülmüş ve kapısı kilitlenmişti. Pazartesi sabahı, Müşir Cemil Paşa nezaretinde otopsi ameliyatı yapıldıktan sonra, Nezaretin alt katında bulunan kütüphaneye indirildi. Akabinde Hafız Halim Efendi tarafından gasil işlemi gerçekleştirildi. Şeyhülislam Cemaleddin Efendinin de hazır bulunduğu sıralarda kefenlendi. Şeyhülislam tarafından tezkiye edildi. Daha sonra imam Hafız Mustafa Efendi tarafından merhumun askeri meziyetleri hakkında bir konuşma yapıldı ve dua edildi.¹²⁴² Cenaze namazı da kılınarak devam edildi. Bu sırada; Sadrazam Kamil Paşa, Şeyhülislam Cemaleddin Efendi, İngiltere elçisi, Mabeyn-i Hümayun Teşrifat-ı Umumiye Nazırı Galip Paşa, eski sadrazam Ferit Paşa, Mısır Hidivi Abbas Paşa, İran elçisi, Almanya elçiliği ataşemiliteri, eski Harbiye Nazırı Ömer Rüştü Paşa, bütün askeri amirler ve komutanlar hazır bulundular.¹²⁴³ Cenazenin üzerine Kanuni Sultan Süleyman türbesinden alınan puşide(örtü) örtülmüştü. Harbiye Nezareti'nin iç kısmından Sultan Mahmut Türbesi'ne kadar olan alanın iki tarafına askerler yerleştirilmişti. Cenazenin önünde dervişler, "la ilahe illallah" tevhit kelimesini okumakta ve buhurdanlar yakmaktaydılar.¹²⁴⁴

Recep Paşa'nın cenaze merasimine katılmak üzere İstanbul'un her tarafından insanlar Bayezid Meydanı ile Sultan Mahmut Türbesi arasındaki alanda toplandılar. Bu sayının yüz binleri aştığı belirtilmekteydi.¹²⁴⁵ Her taraf kadın, erkek, çoluk ve çocuk yüz binlerce insanla doldu. Askeri ve mülki erkan resmi elbiselerini giymiş vaziyette törene katıldılar. Recep Paşa'nın cenazesi taşınmaya başlanınca feryatlar yükselmeye başladı. Ağlayanlara subay ve amirler de dahil oldu. Cenaze taşınırken meydana izdihamdan ötürü büyük bir zorluk ve son derece yavaş bir şekilde ilerlenebilmekteydi.¹²⁴⁶ Seraskerlikten Bayezid'e bakan kapıya kadar bahriye,

¹²⁴¹ Tören Merasimi için verilen talimat hakkında, (Bkz. **İttifak**, Sayı: 1, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324).

¹²⁴² **İttifak**, Sayı: 2, 18 Ağustos 1908 (21 Receb 1326/5 Ağustos 1324).

¹²⁴³ **İttifak**, Sayı: 2, 18 Ağustos 1908 (21 Receb 1326/5 Ağustos 1324).

¹²⁴⁴ **İttifak**, Sayı: 2, 18 Ağustos 1908 (21 Receb 1326/5 Ağustos 1324).

¹²⁴⁵ **Millet**, Sayı: 14, 18 Ağustos 1908 (21 Receb 1326/5 Ağustos 1324).

¹²⁴⁶ **Millet**, Sayı: 14, 18 Ağustos 1908 (21 Receb 1326/5 Ağustos 1324).

harbiye, tıbbiye, mühendishane ve hendesehane talebeleriyle nişancı taburu, nizamiye ve bahriye bölükleri saf tutmuş halde bulunmaktaydı. Cenaze ile birlikte bakanlar, Gazi Ahmet Muhtar Paşa, askeri ve mülki amirler yürümekteydi. Cenazenin en ön kısmında ise İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından gönderilen ay ve yıldızdan müteşekkil çelenk taşınmaktaydı. Bu arada Ermeni Patrik vekili, Hahambaşı ve Almanya Ataşemiliteri de cenazeye refakat ediyorlardı. Cenaze bütün bu kalabalık içinde ilerlerken yollara dizilmiş vaziyette bulunan halk ağlamaktaydı.¹²⁴⁷ Cenaze bu şekilde defnedileceği Sultan II. Mahmut Türbesi' bahçesine kadar eller üzerinde taşınmak suretiyle götürüldü¹²⁴⁸ ve burada defnedildi. Daha önceden, top arabası ile ve musıka eşliğinde götürülmesi programlanmış ise de, Şeyhülislam Cemaleddin Efendinin, bunun şer'an caiz olmadığını beyan etmesi üzerine vazgeçilmişti.¹²⁴⁹ Cenaze törenine katılma konusunda askeri kesim son derece titiz davranırken, diğer kesimler de gereken saygıyı ve önemi gösterdiler. İstanbul'da bulunan bütün elçiler katıldıkları gibi, maliye direktörleri, ticarethane direktörleri ve görevlileri, Ermeni Patrik vekili, Rum Patriği, Hahambaşı kaymakamı da hazır bulundu.¹²⁵⁰ Son yarım yüzyıl içinde misli görülmemiş bir kalabalık ve tezahüratla,¹²⁵¹ Recep Paşa için yapılan bu tören vefaaliyetler sırasında hazır bulunan, Katolik misyonerlerinden ihtiyar bir zat, Avrupa'da hiçbir hükümdar veya meşhur bir general hakkında bu kadar muhabbet ve ihtiram ifa edilmediğini söylemiştir.¹²⁵²

7 - Kişiliği

Recep Paşa, 16 Ağustos 1908 Pazar sabahı Harbiye Nezareti'ne geldiği vakit çantasında elli-altmış kuruş olduğu, bir Mecidiyesini dilsiz bir fakire verdiği, vefatından sonra çantası ailesine teslim edildiği zaman, içerisinde çok az bir paranın bulunduğu belirtilmiştir.¹²⁵³ Cenaze için sarf edilen masraflar da Harbiye Nezareti Daire Müdürü İsmail Paşa vasıtasıyla Harbiye veznelerinden karşılanmıştır.¹²⁵⁴

¹²⁴⁷ **Millet**, Sayı: 14, 18 Ağustos 1908 (21 Receb 1326/5 Ağustos 1324).

¹²⁴⁸ **Millet**, Sayı: 14, 18 Ağustos 1908 (21 Receb 1326/5 Ağustos 1324).

¹²⁴⁹ **İttifak**, Sayı: 2, 18 Ağustos 1908 (21 Receb 1326/5 Ağustos 1324).

¹²⁵⁰ **İttifak**, aynı sayı.

¹²⁵¹ Topuzlu, **80 Yıllık ...**, s. 86.

¹²⁵² **İttifak**, aynı sayı.

¹²⁵³ **İttifak**, aynı sayı.

¹²⁵⁴ **İttifak**, aynı sayı.

Recep Paşa'nın faziletli kişiliğine işaret eden Millet Gazetesi; Paşa'nın ne kadar kerim, ne kadar gerçekçi, vatan ve millet saadetine düşkün ve buna hasr-ı vücut eden bir komutan olduğunun herkesin malumu olduğunu yazdı; Bu hamiyetli komutan paraya katiyen ehemmiyet vermez, vatanın selameti için canını feda etmeyi ulvi bir nimet sayar. Hatta; *“Parayı seven, fedakar olamaz, sözü Recep Paşa'nın lisan-ı hamiyet-perveranesinden sadır olmuş bir hakikat-ı 'âliyedir. Recep Paşa hakikaten parayı sevmez, fedakarlığı da harikulade bir surette ibraz ederdi. Merhum Trablusgarp'a nefy olunanları daima himaye eder, onları münasip maaşlarla terfih eyler, evlad-ı vatani bütüin mezalimden vikaye ederdi. Recep Paşa vatanın bu şanlı zamanında şehrimize gelmek için 600 lira istikraz etmiş, 200'ünü yol mesarifi etmiş, 400'ünü de menfada bulunan bi-çarekan-ı millete taksim etmiştir. Hatta milleti bir elim matem içinde bırakan yevm-i vefatında, kisesinde yirmi sekiz kuruş kadar bir para zuhur etmiştir. Recep Paşa'nın 1800 lira¹²⁵⁵ kadar bir borcu vardır. Bu borcun tediyesi, milletin paşaya karşı ifa edeceği ihtiram ve tevkîrâne bir zamime olmalıdır. Hareminin henüz bir konağı yoktur. Kahraman bir kumandanın, vatanını seven bir fedakarın zevcesi böyle bir mahrumiyet içinde kalmamalıdır. Recep Paşa, milletin ilelebet lisan-ı tevkîr ve ihtiram ile yad edeceği bir kahraman-ı hürriyettir. Ailesinin refah ve saadet içinde yaşaması, milletin kaderdanlığını ispat edecek bir cümle-i ihtiram-perveranedir. Recep Paşa'nın haremine mahlulattan en mükemmel ve en güzel bir mahalde bir konak verilmeli, bedeli de münasip bir meblağ ile hazine-i maliyeden tesviye olunmalıdır. Recep Paşa'nın ruhu revan-ı kahramanisini şad etmek, ancak, cüzi bir meblağa baliğ olan duyunanını tesviye ve harem-i muhteremini terfih etmekle mümkün olabilir.”¹²⁵⁶*

Müşir, vali ve komutan olan Recep Paşa'nın arkasında ne bir servet ve ne de haksızlık bırakmadan göçüp gittiği¹²⁵⁷ ve benzeri yorumlar mesnetsiz veya vefat eden birinin arkasından hayırla yad etmekten ibaret bir durum değildi. Devletin bilgisi dahilinde olup resmi kayıtlarına da yansımıştı. Bu yüzdendir ki, hemen girişimde bulunan Harbiye Nazır Vekili Osman Nizami Paşa, Merhumun

¹²⁵⁵ Recep Paşa vefat ettiği zaman 1.184 lira borç bırakmıştır. Borç miktarı ve ayrıntıları için (Bkz. BOA., **İ. Askeri**, nr.29, 28 Receb 1326.)

¹²⁵⁶ **Millet**, Sayı: 15, 19 Ağustos 1908 (22 Receb 1326/6 Ağustos 1324).

¹²⁵⁷ Müfid Şemsi Paşa, **Arnavutluk ve İttihad-Terakki**, Haz. Ahmet Nezih Galiptekin, İstanbul Nehir Y., 1995, s. 210.

defnedildiği gün olan 17 Ağustos 1908’de Sadaret’e bir yazı yazmıştır;¹²⁵⁸ “*Vazife başında vefat eden Recep Paşa’nın şimdiye kadar; ordu komutanlıkları, müşiriyeti, fırka komutanlıklarında bulunan, kıdemli müşirlerden olduğu ve bunca hizmetlerine rağmen, kendisince takip etmiş olduğu mesleki istikameti gereği olarak, ailesine geçim kaynağı olacak bir servet bırakmak şöyle dursun, cenaze masraflarını karşılayacak kadar bir şey bırakmadığı, bilakis, borç bıraktığı anlaşılmıştır. Bu medarı iftihar olan şahsiyetine karşı, vefatıyla birlikte askerler üzerinde bıraktığı elim ve teessürün bir nişanesi olarak, cenaze ve defin masraflarının Nizamiye Hazinesinden temin ve tesviye edilmesi için, ilgililere emir verilmiştir. Bununla birlikte elli seneden beri devletine ve memleketine ulvi bir hüsiün ve sadakatle hizmet etmiş, özellikle askeri alemde büyük bir kıymet ve meziyet sahibi olduğunu hakıyla icra etmiş Paşa’nın, telafisi mümkün olmayan bir elem içinde bulunan ailesini, bir de geçim derdiyle baş başa bırakmak devletin şanına yakışmaz.*”¹²⁵⁹ Recep Paşa’nın bıraktığı borcun cüzi bir miktar teşkil ettiğini de belirten Nazır Vekili, borcunun Hazine tarafından ödenmesini, kederli ailesine kanunen tahsis edilecek maaştan daha fazla bir miktarın tahsis edilmesini, “*Ordu-yu Hümâyûn namına*” istirhamda bulunmuştur.¹²⁶⁰ Aynı gün 848 sayılı Sadaret Tezkeresi’ne cevap yazan Osman Nizami Paşa, Recep Paşa’nın mevcut borcunun 1184 lira bir çeyrek (25 Kuruş) olduğunu, Recep Paşa’nın hanımı ve oğlu Ekrem Beyin ifadelerine istinaden, beyan edip, bağlanacak maaşın da 4.000 kuruş olduğunun resmi kayıtların incelenmesinden anlaşıldığını arz etmiştir.¹²⁶¹ 24 Ağustos 1908’de toplanan Bakanlar Kurulu’nda, Recep Paşa’nın borcu ve ailesine bağlanacak maaş konusu ele alınmış, görüşmede; Harbiye Nezareti’nin teklifi, borcun miktarı, aileye bağlanacak maaş ve durumun Meclis-i Mebusan tarafından da tasdik edildiği dile getirilmiş, Recep Paşa’nın borcunun devlet hazinesinden ödenmesi, ailesine kanunen bağlanması gereken dört bin kuruş maaşa ilave olarak iki bin kuruş arttırılması uygun görülmüştür.¹²⁶² Sadrazam Kamil Paşa, en son alınan Bakanlar Kurulu kararı ile birlikte, 24 Ağustos

¹²⁵⁸ BOA., **İrade Askeri**, 29-1, 20 Receb 1326/4 Ağustos 1324.

¹²⁵⁹ BOA., **İrade Askeri**, 29-1, 20 Receb 1326/4 Ağustos 1324.

¹²⁶⁰ BOA., **İrade Askeri**, 29-1, 20 Receb 1326/4 Ağustos 1324.

¹²⁶¹ BOA., **İrade Askeri**, 29-2, 25 Receb 1326/9 Ağustos 1324.

¹²⁶² BOA., **İrade Askeri**, 29-3, 27 Receb 1326/11 Ağustos 1324.

1908’de durumu Padişahın onayına sunmuş, Bakanlar Kurulu’nun almış bulunduğu karar 25 Ağustos 1908 tarihinde onaylanarak yürürlüğe girmiştir.¹²⁶³

Recep Paşa’nın Harbiye Nazırlığı görevine başlaması üzerine, hem ziyaretine gitme hem de tebrik etmeyi tasarlayan, ancak, vefat hadisesine şahit olan silah arkadaşlarından Şükrü Paşa, merhum hakkındaki duygularını; “...*Hidemat-ı askeriyemde en ziyade tanımağla iftihar eylediğim bir adam var idi. O da Recep Paşa idi. Karadağ, Hersek ve Rus muharebelerinde hep beraber bulunduk, beraber livaya kumandan idik. O zaman Recep Paşa 12 taburla Karadağlıları, Herseklileri önüne düşürüp “Karaviçe”ye kadar getirdi bastırdı. Sonra Edirne’de, Şıpka’da bulunduk. Yine ikimiz birer livaya kumanda ediyorduk. Orada başımdan vuruldum. Recep Paşa yanımda idi. Tesadüf elime bakınız ki, bugün de ben şu vücud-u pak-ı muazzezın vefatında yanında bulundum...*”¹²⁶⁴ şeklinde dile getirmiştir. Recep Paşa’yı seven ve kendisinden övgüyle söz eden dostlarının ifadelerinin dışında, kendisini sevmeyen ve hatta Yıldız’a Jurnalleyenin bile; Recep Paşa ile bir iki defa görüştüğünü, ahvaline tam muttali olmadığını, kendisini tanıyanlardan işittiğine göre cesur ve gayretli, askeri işlerde muktedir bir adam, siyasi işlerde ise bilgisiz,¹²⁶⁵ şeklinde ifadelere yer vermeleri ve şahsını açıkça eleştirecek bir delil bulamayınca da, Recep Paşa’nın Mat’lı olduğu, o taraf halkının sebat ve metanet ehli iseler de çoğunlukla zarif ve ince fikirli olmadıklarını, onlar Toskaları sevmez, Toskalar da onları beğenmez. Bir düğünde oynamazlar ve bir kazanda kaynamazlar,¹²⁶⁶ gibi seviyesiz eleştirilere yönelmeleri; Recep Paşa’yı eleştirmekten aciz kaldıklarını göstermektedir. Recep Paşa’nın cesareti ve kadirşinaslığına işaret eden ünlü Mithat Paşa’nın oğlu Ali Haydar Mithat şu ifadeleri aktarmıştır:

“*Recep Paşa, Trablusgarp’a tayin olunduğu zaman, mahal-i memuriyetine gitmek üzere, benim menfi bulunduğum sırada, İzmir’den geçmişti. Haber göndererek beni yanına çağırttı. Pederin, Bağdat’ta Vali ve kumandan iken, erkan-ı harp binbaşı olarak maiyetinde bulunduğunu, Necit muharebesine beraber gittiklerini ve Mithat Paşaya nâ-mütenahi bir sevgi ve saygıyla bağlı olduğunu bizzat*

¹²⁶³ BOA., **İrade Askeri**, 29-4, 28 Receb 1326/12 Ağustos 1324.

¹²⁶⁴ **Metin**, Sayı: 9, 18 Ağustos 1908 (21 Receb 1326/5 Ağustos 1324). Gazete bu yazıyı, **Servet-i Fünun**’dan alıntı yapmıştır.

¹²⁶⁵ BOA., **Y. EE.**, nr.38/87.

¹²⁶⁶ BOA., **Y. EE.**, nr.38/87.

*bana anlattı. Öyle bir zamanda, benim gibi bir kimseyi yanına çağırarak, böyle kelimeler sarf edecek cesaret-i medeniye sahibi kimseler Türkiye’de pek azdı.”*¹²⁶⁷

Recep Paşa, özellikle son görev yeri olan Trablusgarp’ta büyük bir hizmet örneği göstermişti. Muktedir bir müşir olan Recep Paşa’nın komutası altında, güçlü bir askeri birlik bulunmasının yanında, yerli Araplardan teşkil edilen yardımcı kuvvetler, getirilen silah ve mühimmat,¹²⁶⁸ dış tehlikelere karşı önemli bir engel teşkil ediyordu. 1200 kişilik bir süvari alayı vücuda getirirken, piyadelerin sayısı ise 5000’i bulmaktaydı. Bununla birlikte ahalinin şuurlanması sağlayarak milli duyguları güçlendirdi ve bu yolla vatanın korunmasına destek sağlamıştı. Böylece, İtalyanların muhtemel bir saldırısına karşılık, güçlü bir savunma meydana getirmişti.¹²⁶⁹

Bahusus, aynı zamanda vali vekili ve komutanlık devresine rastlayan 1906-1908 yılları arasında fikri yönden bir aydınlanmaya vesile olduğu gibi kalkınma hareketlerinin hızlanmasına vesile olmuştu. Hizmetini takdir eden halk yığınlarının sevgisine mazhar oldu.¹²⁷⁰ Vefatına dair haberler alınınca Trablusgarp’ta büyük bir yas tutuldu.¹²⁷¹ Trablusgarp’tan ayrılmasından sonra, yerinin doldurulamadığını, Ahmet İzzet Paşa hatıralarında; “oraya gönderilenler yüksek düşünce ve zekaya sahip değillerdi” şeklinde ifade etmiştir.¹²⁷² Şeyhülislam Cemaleddin Efendi de; Trablusgarp’ta merhum Recep Paşa gibi muktedir bir mareşalin kumandası altında, mükemmel bir askeri kıtanın bulundurulduğunu hatıralarında kaydetmiştir.¹²⁷³

8 – Hakkında Yazılanlar

Recep Paşa’nın ani ölümü büyük bir üzüntüye sebep olmuştu. Gazeteler vefat haberini büyük bir üzüntü içinde verirken ayrıntılı bir şekilde yer ayırdılar. Bazı gazeteler haberi manşetten verdikleri gibi, bazıları sayfanın tamamını Recep Paşa ile ilgili haberlere ayırdılar.¹²⁷⁴ “Ziya’-ı Elîm Mâtem-i Milli” manşetini atan Millet

¹²⁶⁷ Ali Haydar Mithat, **Hatıralarım 1872-1946**, Akcıt Yayınları, t.y., s. 173.

¹²⁶⁸ İnal, **Son Sadrazamlar ...**, s. 1774.

¹²⁶⁹ Tahsin Paşa, **Abdülhamit Yıldız Hatıraları**, Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi, İstanbul, 1931, s. 277.

¹²⁷⁰ Karasapan, **Libya ...**, s. 165.

¹²⁷¹ Avcı, **TÜRKİYE 1908 ...**, s. 88.

¹²⁷² Ahmet İzzet Paşa, **Feryadım**, Cilt: I, İstanbul Nehir Yayınları, 1992, s. 102.

¹²⁷³ Şeyhülislam Cemaleddin Efendi, **Hatırat-ı ...**, s. 66.

¹²⁷⁴ Gaze habereri için, Bkz., **Tercüman-ı Hakikat**, Sayı: 9838-9839, 17-18 Ağustos 1908 (20-21 Receb 1326/4-5 Ağustos 1324); **İkdam**, Sayı: 5112, 18 Ağustos 1908 (21 Receb 1326/5 Ağustos 1324); **İttifak**, Sayı: 2, 18 Ağustos 1908 (21 Receb 1326/5 Ağustos 1324); **Metin**, Sayı: 22, 18

Gazetesi, bir gün önce hürriyetin neşesiyle atan kalplerin yeniden kararmaya başladığını ve afakı bir üzüntünün kapladığını yazdı; “*dün mecrûh ve vatani seyfi celadetiyle müdafaa edecek... şanlı bir orduya tarik-i feyz ve nüsreti gösterecek... hamiyetli, kahraman bir asker, bir necibe-i Güzin-i hamaset halinde piş-enzar millette arz-ı didar-ı besalet eder bir gün sonra topraklar altında gunûde-i sükun olması. Zaten mecruh, zaten muztarib, zaten müteheyyc bulunan vatanın sima-yı beşûş ve tâbnâkında elim bir dūd-ı matem peyda eylemiştir. Bir gün evvel bir şevk ve şatârat, rehğüzârını kaplayan seblâ’be-i milletin saf ve pak kalbi muhabbetli bakışlarıyla selamlayan bu kahramanın bir gün sonra koca bir milleti matemler içinde bırakarak, kalplerde teessürler peyda ederek yapraklara sarılmış bir tabut içinde bir reviş bir sükun-ı matem ile göçüp gitmesi. Tarih-i hürriyet-i Osmaniyeye hatt-ı matem ile yazılacak bir ziya’-ı elîm teşkil eylemektedir. Ah... dünkü matem-i millinin, şanlı bir tabut önünde için için ağlayan gözlerden dökülen ittikabe-i teessürün, dest-i niyaz ve tazarru’u âsumana ref’ ederek saf ve mecrûh bir kalple edilen duaların tesir-i hazini karşısında azîm bir matem-i milli his etmek ve bu matem-i hazinin nâ-kabil faramûş manâzır-ı hüzn-engizi karşısında gözlerden müdâmi’-ı teessür-rizân etmemek mümkün degildi.”¹²⁷⁵ Evet dün milli matemdi, denilen yazıda; “...vatanın sine-i mecrûhu önünde bütün orduları, bütün askerleri, bütün kahramanlarıyla seyfi-bedest-i şecaat olacak bir kahraman zayi edilmişti. Bu ziya’-ı elîm, baht-ı nâ-sâzdan zaten müteessir...”¹²⁷⁶ olduğuna işaret edilerek, kalpleri büyük bir üzüntünün sardığına yer verildi. Bu yazıyı kaleme alan Ahmet Refik, Recep Paşa’yı ilk defa görmek için müdürüyle beraber Paşa’nın konağına gittiğini de ifade ediyordu. Yanına vardıklarında Recep Paşa; “...milletini muhafaza edeceğini, milletine hürmet edeceğini anlatıyordu. Recep Paşa’nun o günkü beşâseti, o günkü süruru, o günkü iltifatı hemen harikulade idi. Huzuruna arz-ı ihtiram için gelen menfileri sevâbık-ı hatırat ile taltif ediyor... ötede lisan-ı Farisi ile mütekellim bir misafir, paşaya kemal-ı meserretle beyan-ı hal ediyor... beride menfadan gelmiş bir zat, Paşa’nın ellerine sarılarak öpüyor... ordumuza şu’le-i hamiyetle rah-ı müzafferiyeti irae edecek bu kahramana tebcilât-ı bî-nihâyede bulunuyordu. Recep*

Ağustos 1908 (21 Receb 1326/5 Ağustos 1324); **Millet**, Sayı: 14, 18 Ağustos 1908 (21 Receb 1326/5 Ağustos 1324); **Saadet**, Sayı: 21, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324).

¹²⁷⁵ **Millet**, Sayı: 14, 18 Ağustos 1908.

¹²⁷⁶ **Millet**, aynı sayı.

*Paşa herkese azim bir tevazuyla iltifat ettikten sonra basit bir arabanın tarakları içinde selamlar vererek uzaklaşıyordu. Bütün nazarlar, ümid-i âti ile bir şevk ve şatarat bu şanlı kahramanı azim bir ihtiram ile selamlıyorlardı. İki saat sonra ise, elim bir haber-i matemle dil-hûn olan gözler, neşve-i zak ve sürura bedel göz yaşları döküyor...*¹²⁷⁷ Recep Paşa'nın bütün savaşlara katıldığını hatırlatan Ahmet Refik; *"Bosna-Hersek'te kumandanlık etmiş, Şıpka dağlarında fedakarlıklar göstermiş, vatanın en büyük felaketlere duçar olduğu zamanlarda efaliyle hizmet eylemiştir. Sonra, bütün bu hizmetlere, bütün bu fedakarlıklara bir mükafat-ı istibdar olmak üzere menfalara gönderilmiş... devr-i meş'um-u istibdadın duçar-ı zülm olan kahramanları arasında bir mevkii temâyüz icra..."*¹²⁷⁸ ettiğini dile getirmekteydi. Recep Paşa'nın kişiliği için, *"gayet metin, ciddi, namuslu, hürriyetperver, mütevazı, kerim, alicenab, mert bir askerdi,"*¹²⁷⁹ dedikten sonra şu tespitlerde bulunmaktaydı:

*"Hangi orduya tayin olursa, hangi ordunun idare-i umur ve nizamatına memur olursa, hangi diyarın en hücre köşelerine nefy olursa, yine vazifesini bütün hamiyeti, bütün ciddiyeti ile icra eder.. vatanına hizmeti, vatana sadakati en büyük bir fazilet ad eylerdi. Nam-ı bülend-i kahramaniyesi, tarih-i askeriyemize bir sahife-i fazilet ihda edecek olan bu kahraman, Trablusgarp'a memur olduğu zaman, buraları ihya etmiş... senelerden beri mahal-ı menfa ad olunan bu havaliyi ihrâr etme bir tahassüngah-ı emin ittihaz ettirmiştir. Recep Paşa, bu havaliyi siyaseten gayet müdirane idare eylediği gibi kuvve-i siyasiyeyi mevki-i tatbiki koyduracak kuvay-ı askeriyeyi de ıslah ediyor.. ordunun tensikına, zabitanın tenvir-i efkar etmesine hizmet eyliyordu. Bazı ordularda azim bir atalet hüküm-ferma olduğu halde Recep Paşa'nın teşvikat-ı alimanesi orada bir faaliyet-i askeriyeye husule getiriyor... genç zabıtlar, anasından ayrılmış menfîler, vatanın hücre bir köşesine gönderilmiş mazlumlar... Paşa'nın muavenet-i nakdiyesi, teşvikat-ı fazılanesi; himmet-i hürriyetperveranesiyle yaşıyor... ve bu hayatı mütahassırane Paşa'nın feyz-i kerim-i iltifatıyla bütün merâretini kaybediyordu."*¹²⁸⁰

¹²⁷⁷ **Millet**, aynı sayı.

¹²⁷⁸ **Millet**, Sayı: 14, 18 Ağustos 1908.

¹²⁷⁹ **Millet**, aynı sayı.

¹²⁸⁰ **Millet**, Sayı: 14, 18 Ağustos 1908.

İttifak Gazetesi ilk sayısını 17 Ağustos 1908’de yani Recep Paşa’nın vefatından sonraki günde çıkarıyordu. Dolayısıyla ilk verdiği haberlerden bir tanesi bu vefat hadisesi idi. İşte bu yüzden; “Ziyâ’-ı ‘Azîm. *Gazetemiz ilk yevm-i intişarında en müellim bir haberle siyahreng-i matem bir hale geliyor. Lillahi’l-fâtiha*” ile makale başlamaktaydı. Devamında; “*Recep Paşa vefat etti. Hayat-ı askeriye nin elli sene karlı, yüksek şahikalar tehlikeli vadilerde gezdirdiği bu vücud-u muhteremi, yarın tabut iki gündün ziyade tenvire muvaffak olamadığı makam-ı teb cilden ayıracak, toprakların ağışında setr edecek. İşte devr-i istibdadın kemalat-ı irfanından tamamıyla istifade etmediği en muhterem en şanlı bir kumandan, işte bir çok senelerin bar-ı meşakkı altında yok yere zayi’ edilmiş bir hazine-i me’âli. İşte bulunduğu yerler mükafat-ı hamiyeti makamında menfaya tahvil edilmiş, ruhundaki azm-ı hamasetkaraneden lüzumu kadar faide görülmeden heder olmuş büyük bir asker. Recep Paşa’nın ziya’ı kadir-şinas bir millet için mükemmel bir ordunun birden bire mahv ve nâbûd olmasıyla müsavidir. Kendisinin haiz olduğu mezayat-ı askeriye yi, ihata-i ma’lumâtı hüsn ü takdir edebilenler bu sözün tasdikinde zerre kadar tereddüde lüzum görmez. Kılinc yedd-i celadette muhafaza-i vatana hizmet ettikçe muhterem askerlerimiz anın kabzası üstünde Recep Paşa’nın bıraktığı nakş-ı hafta-i besaleti hatırdan çıkarmayacaktır”¹²⁸¹ deniliyordu. Makalenin devamında, İkdâm Gazetesi’ne atıf yapılarak şöyle devam edilmekteydi:*

“Refkimize İkdâm gazetesi, müşarünileyhin İstanbul’a vürudundan bahs ettiği sırada, ‘Paşa gençlerden pek çoğuna nasib olmayan bir sürat-ı şebâb ile demirleri tutup vapurun üst gögertesine atlıyordu. Daha ilk hareketi böyle ‘azim-perverâne olan bu koca asker derhal kalplerde bir incizâb peyda etti,’ diyordu. Bakınız bu kuvvet-i şitab ile bir metv-i nâ-be-hengâm arasında nihayet bir gün geçiyor. Teessüfler edilmez mi?’¹²⁸² Recep Paşa, az bir zamanda askerin o derece muhabbetini kazanmış ki, gönüllere o kadar saygı hissi aşlamış ki, bu gün İstanbul içinde vefatına ağlamayan hiçbir kimsenin bulunmadığı, şeklindeki bir sözün kesinlikle mübalağalı olamayacağı belirtilmekteydi.

¹²⁸¹ İttifak, Sayı: 1, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324).

¹²⁸² İttifak, aynı sayı.

Saadet Gazetesi de Recep Paşa'nın gelişini müjdeleyerek vermişti; “*Ümmetin, askerin, bihakkın itimad ve emniyetini haiz olan sadakat, iffet-i cihetiyle devr-i sabık-ı istibdadın muhit-i muhrebесinden uzak bulundurulmuş en büyük bir asker, en ali bir kahraman zî-iktidar bir kumandan Harbiye Nezareti'ne getirildi. Umur-u askeriye'nin tanzimi, muamelat ve tensiki ahvalince layık olduğu tekemmülâtın, Osmanlı askerlik alemince ihtiyaç görülen tecdidinin ihzar ve icrası, iktidar-ı kifayetine ümmetin ale'l-ınfirâd pür-itimad-ı samimi ile merbut olduğu Recep Paşa hazretlerinin Harbiye Nezareti'ni kabullerine muallak idi.*”¹²⁸³ Recep Paşa'nın bakanlığa atanmış olmasını ve kişiliğini överek halka müjdeleyen Gazete, sadece iki gün sonra diğerleri gibi üzüntülü haberi vermekteydi; “*Hayat bir hakikat-i mahsusadır ki, bazen en elim, en muharrik, en hâil surette güzâr ederek şanlı, sürurlu bir nihayet ile tenevvür eder. Bazende o güzâr iş hayatı acılar, nâ-be-hengâm vakıalar, tahammülsüz teessürler takib eder ki, cümle-i asabiyeyi müdrikâtı tahrip teessürat-ı marufenin hiç birine müşâbih olamaz,*”¹²⁸⁴ denildikten sonra, devamında şu duygu ve düşüncelere yer verilmekteydi; “*Evet askerlik aleminin kaffe-i ümidine nokta-i ictima' olan, füyuzat-ı maddiye-i askeriye için en şanlı muvaffakiyane, en müdebdeb icraata açılmış bulunan nazarları işbâ' edeceğine samimi bir emniyet ile umum tarafından intizar edilen şerefli asker; mefâhiri sabıkamızın bir çok şanlı sahayifini seyf-i celadetiyle, şafak-reng bir hâme-i liyakatla, tahrir eden bu büyük kumandan, bir gün evvel gönüllerden kopup gelen sürur ve ibtihâc ile el çırparak, koşarak bir muhabbeti kamile, bir iştiyakı mahrûr ibraz ederek istikbaline şitâbân olduğumuz Recep Paşa, ebediyete inkılab eden nam-ı tahirini hafıza-i ihtiramatımıza tevdi' ile işte semayı rahmete pervaz eyledi.*

Ölmek bir hakikattir ki, her şahısta evvel ve ahir zahir olmak tabiidir. Hazreti Kumandanın irtihal-ı nâ-be-hengâmı bu hakikat-ı müellimeye vakıf olan hamiyetli gözleri müyülü(?) teessüre gark etmiştir. Sahne-i cihan-ı misafirhaneye kıyas edenlerin bile hatırı harâiş olan bu hakikat karşısında meyhût(?), müsûle, kalkmak milletimizin hutûvat-ı terakkiye ilk kademe-i ikbal vaz' eylediği şu zamanda layık olamaz,”¹²⁸⁵ Acı ve kederin yanında ümitsizliğe yer olmadığına işaret edilen

¹²⁸³ Saadet, Sayı: 19, 15 Ağustos 1908 (18 Receb 1326/2 Ağustos 1324).

¹²⁸⁴ Saadet, Sayı: 21, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324).

¹²⁸⁵ Saadet, Sayı: 21, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324).

makalede; “Devre-i zulmeti inhay-ı istibdatta bile Recep Paşa gibi nevâdir fitratı yaratan Hallak-ı Kerim hürriyetin zine-i tealisine tesadüf iden bu eyyamı feyza-feyzende Recep Paşa kaderinde, Recep Paşa meziyette ashabı kemal ihsanından aman buyurmaz. Emin olmalıyız ki Recep Paşa gibi büyük, ali, muktedir, mukaddem, şeci’, alim, selimü’l-ahlak ekabiri mazinin hala yadıyla müftehir olduğumuz şaşaa-i celaili meyanında görüp dururken o feyzi cevadane kaderine mazhariyetten nevmid olmağa salahiyetimiz yoktur. Memleket, bu hakipak-ı vatan bu irfan ve şecaatte daha bir çok ahrar yetiştirmekte olduğunu nazarı dikkate alarak teskin-i alâim eyleyebiliriz,”¹²⁸⁶ denilmekte ve “Mevla garik-i rahmet eyleye” duasıyla son bulmaktaydı.

Recep Paşa öldü. Ancak, toprak olmayan yalnız bu büyük insanların ebedi hatırasıdır, diye yazan Tanin Gazetesi ise, merhumun yıllarca sürdürdüğü hizmetine rağmen servet bırakmadan ayrılışına işaret etmekte ve buna olan vefa borcuna atıf yapmaktaydı; “Recep Paşa, bu kadar senedir mühim memuriyetlerde bulunduğu halde ailesine servet ve vesile-i ma’îşet olacak bir şey hatta mesârif-i techiziyesini (?) tesviyeye kafî olacak bir şey bırakmadıktan başka bir çok da borc terk etmiştir. Kendisine karşı umumda mevcut olan hiss-i hürmet ve teessüfün bir nişane-i ihtirâm-kârânesi olmak üzere mesârif-i techiziye ve tekfiniyesi nizamiye hazinesinden verilmiştir. Böyle bir müşir-i muhteremin ailesini bir de endişe-i deyn ve maişet ile dağdâr-ı hüzüin ve esef bırakmak devletin şanına layık olmayacaktır. Bunun hazine-i maliyece tesviye ve ifası ve haremine fevke’n-nizâm(?) maaş tahsisi Harbiye Nezareti vekaletinden ordu-yu hümâyûn temine makam-ı sadaretden istirham idilmiş olduğu kemal-i memnuniyetle işidilmiştir.”¹²⁸⁷

Yazısına, “Büyük Bir Ziya’-ı Nâgehânî” başlığını atan İkdâm Gazetesi’nden İsmail Hakkı ise duygularını yazısına işlemiştir;

“Dest-i cellad ecelden ne civan-ı kavî kurtulur ne pir zebun

İnna lillahi ve inna ileyhi raciun

¹²⁸⁶ Saadet, aynı sayı.

¹²⁸⁷ Tanin, Sayı: 18, 18 Ağustos 1908 (21 Receb 1326/5 Ağustos 1324).

Halkımızda diüne kadar devam eden neşe ve meserret, 'îd-i şatâret diün mateessüf birden bire hüzn ve mateme münkalib oldu. Recep Paşa, milletin bu günlerde kendisinden büyük hizmet beslediği o şanlı asker kaderin bir cilve-i bî-emaniyle birden bire vatanide ve vatandaşlarında dilsuz bir surette veda' eyledi gitdi. Bu rükn-i a'zam milletin şimdi böyle tam iş görmek, askeri tanzim ve tensîk itmek üzere bulunduğu bir sırada ecelin böyle zebun kahrı olmasına bütün efrad-ı millet için için ağlasa yeri vardır. Felek bize Recep Paşa'yı çok gördü. Fakat biz bu zat-ı muhteremî a'mâk-ı kalbimizde hıfz idecek, kalbimizde, onun için ebedi bir mezar ihzar eyleyeceğiz. Merhumun hasâil bir güzidesini, evsaf-ı mümeyyizesini daha evvelki günkü nüshamızda bir tafsil yazmış idik. Bu zat hakkındaki hüsn-ü zannımız 24 saat zarfındaki parlak ve musîb icraatıyla bir kat daha teyid eyledi. Daima muvaffak-ı bilhayr olan, dest-i ikdâr Memleketine hazmet için yaratılmış olan bu muşir-i zîşandan daha pek çok, pek nafi' hizmetler bekliyor idik. Fakat işte olmadı, kaza ve kaderin karşısına yine de çıkılamadı.¹²⁸⁸

Her şeye rağmen ümitsizliğe düşülmemesi gerektiğini savunan İsmail Hakkı, yazsını şöyle devam etmiştir: “*Mamafih bir millet hiçbir zaman -velevki en büyük kahramanı, büyük bir adamını gaib itsun- fütûr getirmez, meyus olmaz ve olmamalıdır. Zira bir millet-i muazzama için şahsın kader ve itibarı büyük olmağla beraber milletin itibar ve mevkii daha büyüktür. Millet bir şanlı evladını ğaib ider fakat çalışır, çabalar onun yerine bin dane evlad yedişdirmeye ğayret ider. Evet bizde ey Osmanlı vatandaşları! Recep Paşa gibi bir kahraman, timsal-i mücessem-i hamiyeti ecele kapdırdık. Bu kahraman için ağlayalım, fakat vazifemizi, o kahramanı yedişdiren vatani bir dakika gözden nihan tutmayalım. Evet Recep Paşa şüphe yok ki büyük adamdır. Fakat mevti de bir hakikat, bir hakikat-i elimedir. Bu, heman her gün gözümüzün önünde tekrar idub turduğunu gördüğümüz bu feci' sahneleri bir dürlü anlıyamıyoruz. Hele sevdiğimiz, tebci ve takdis itdigimiz zevatın mevtine bir dürlü inanmak istemeyiz. O derece inanmak istemeyiz ki derhal mevtanın yalın eleminde bir dürlü hayalata dalar, mâ-fevke't-tabî'e mu'cizelere (?) intizar ideriz. Fakat, hakikatde Recep Paşa öldü. Bununla beraber hayat-ı ebediyete, hayat ve şöhrete asıl şimdi kavuşdu. (Küllün men 'aleyha fânin velâ yebkâ illa veche*

¹²⁸⁸ **İkdam**, Sayı: 5111, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324).

Rebbike zül-celali vel-ikram) şimdi millet için iki vazife var: biri merhumun layık olduğu ihtiram ile tedfîn idilmesi, hakkında milletce merasim icra olunmasıdır,"¹²⁸⁹ diyen İsmail Hakkı "Memleketimiz şimdiye kadar cûş u hurûş-ı matem-engizini bile serbesti-i nâm ile izhar idememiş. İşte bir vesile vâkı'â-i elim, fecî', hüzn-âver bir vesile. Fakat, efrad-ı vatan işte hayatında da mematında da büyük olan bir adama karşı beslediği hissi, şimdi inkişaf itdirmeli ve bu vücud-u muazzezde tecelli ve tecessüm iden hamiyete, vatanperverlige bütûn kalbiyle işte bugün perestiş itmeli. Millet-i a'zamdan olan bu gibi evladiyla iftihar ve bu emelleri kendine hüsn-ü mesail ittihaz ider. Milletleri büyüten şan ve şereflerini i'lâ iden şey işte bu gibi a'zamin vücududur. Bir milletde ne kadar böyle çok a'zam bulunur ise o millet o kadar mu'azzam olur. Binaenaleyh ey efradı millet! Biz de işte önümüzdeki bu mesail-i 'âliyei görelim. Milletimizi büyütmek için onun eserine teba'iyet idelim. Ağlamayalım zira ağlamak 'acizlerin karıdır. Metanetimizi muhafaza idelim ve Recep Paşa öldü, fakat, yaşasun millet deyub bir çok Recep Paşaları yetiştirmege çalışalım,"¹²⁹⁰ demiştir.

"Millete terettüb iden ikinci vazife de merhuma hayrül-halef olacak bir zat ta'yinidir. Harbiye nezaretinin nezaket-i haliyesi ma'lum olub bu makamı Recep Paşa'dan sonra işgal idecek zat o 'ayarda olmasa bile hiç olmazsa ona yaklaşacak derecede bulunmalı ve ba-husus milletin ita'atini celbe muvaffak olmalıdır."¹²⁹¹ İsmil Hakkı, yazısının sonunda, Recep Paşa'nın yerinin doldurulamayacağını ima ederken, onun yerine geçecek kişinin en azından Recep Paşa'nın kişiliğine yakın özellikleri taşıması gerektiğini savunmuştur.

¹²⁸⁹ İkdâm, Sayı: 5111, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324).

¹²⁹⁰ İkdâm, Sayı: 5111, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324).

¹²⁹¹ İkdâm, Sayı: 5111, 17 Ağustos 1908 (20 Receb 1326/4 Ağustos 1324).

SONUÇ

Çalışmamızın muhtelif yerlerinde vurguladığımız gibi, biyografi çalışmaları aynı zamanda o devrin pek üzerinde durulmamış, fakat, önemli bazı olayları da ortaya çıkaran çalışmalardır. Müşir Recep Paşa'yı daha ziyade Trablusgarp'taki fırka komutanlığı, vali vekilliği sırasında yapmış olduğu faaliyetleriyle tanımaktayız. Paşa'nın bu husustaki faaliyetleri bazı eser ve makalelerde zikredilmiştir. Fakat, Balkanlar, Bağdat, Şam'da gelişen olaylar ve Recep Paşa'nın bu olaylar karşısındaki tutumu eserlerimizde pek yer almamıştır. Biz bu konuları mümkün olduğunca arşiv belgelerine dayanarak ortaya çıkarmaya çalıştık.

Bütün bu olaylar sırasında gördük ki, Recep Paşa'nın; sağlam, şahsiyetli, dürüst karakteri daima karşımıza çıkmıştır. Bu insani karakterleri şahsında birleştiren Recep Paşa ciddi bir devlet adamı olarak olayların üzerine gitmiş, hakkında yapılan bir çok şikayetleri ciddiye almayarak görevini tamamlamaya gayret sarf etmiştir. Bu da bize, devlet adamı olarak Recep Paşa tipini karşımıza çıkarmıştır. Özellikle, Trablusgarp'taki hizmetleri sırasında, İtalyanların bölge üzerindeki sisayi, ekonomik ve askeri girişimleri, banka açmaları, arazi satın almaları, ipotek karşılığı halka kredi vermeleri ve bunların altında yatan gerçekleri tek tek anlayan Recep Paşa, her defasında İstanbul'a rapor etmiş, ancak, bütün çabalarına rağmen İtalyanların girişimlerine mani olamamıştır. Trablusgarp ve Bingazi'de şube açan Banco di Roma'nın bölgedeki faaliyetlerini aktarmakla kalmamış, banka yönetiminde bulunanlarla İtalya hükümetinde görev almış bulunan kişiler arasındaki bağlantı ve ilişkileri de tespit ederek İstanbul'a bildirmiştir.

Aldığı tedbirlerle İtalya'nın Trablusgarp'ı işgalini geciktiren Recep Paşa, bu faaliyetlerinden dolayı İtalya ve İtalya ile dost görünen bazı devletlerin de dikkatlerini çekmiş, bu devletlerin Bâb-ı Âli'ye, vali ve komutanlıktan alınması için baskı yapmalarına sebep olmuştur. Trablusgarp'ta görev yaptığı sürece, güçlü iradesi ve yönetimi ile İtalyanlar üzerinde büyük tesir yapmış, İtalyanlar da, onun döneminde işgal girişiminde bulunmaya cesaret edememişlerdir.

Recep Paşa, kırk yılı aşkın askeri vazifesi boyunca, görüldüğü gibi, hep taşrada görev yapmış, gerek komutan gerekse idareci olarak önemli başarılar

sağladığı halde, merkezde görev yapma imkanı kendisine sağlanmamış ve hep uzakta tutulmuştur. Kendisine karşı sergilenmiş bulunan bu davranış, Sultan Abdülhamit'in kendisinden çekindiği ve sürgün hayatı yaşattığı, yorumlarına sebep olmuştur. II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi ve Harbiye Nazırlığı'na atanmasında; İttihat Terakki, Şeyhülislam Cemaleddin Efendi ve kamuoyunun büyük etkisi olmuş, Nazırlığının ilanından sonra da kendisine büyük umutlar bağlanmış, özellikle askeri alanda göstereceği başarı dört gözle beklenmiştir. Ancak, kendisi hakkında beslenen çok büyük umutlar sadece bir iki gün sürmüş, vefatı büyük bir şok meydana getirmiştir. Bütün bu beklenti ve umutlar, cenaze merasimine yansımış, merasime gösterilen ilgi ve katılım, o zamana kadar pek görülmeyen bir ihtişama sebep olmuştur.

Recep Paşa, 1865'te başlayan ve 1908 Ağustos'una kadar devam eden ordu komutanlıkları, vali vekilliği ve niyahetinde nazırlığa kadar süre gelen kırk yılı aşkın hizmeti boyunca, bir servet sahibi olamadığı gibi, Trablusgarp'tan İstanbul'a gelebilmek için borç para almış, vefat ettiği zaman ailesine servet yerine, 1.184 liralık bir borcu miras olarak bırakmıştır. Vefatından sonra da, görev yaptığı sürece para ve servete önem vermediği, sadece aldığı görevi en iyi şekilde yerine getirmekle iktifa ettiği, elindekilerini borç olarak almış olmasına rağmen, muhtaç durumda olanlar için harcamaktan imtina etmediği belgelenmiştir. Bütün bu davranış ve hizmetleriyle her zaman saygıyla anılmış ve anılmayı hak etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

I. Arşiv Malzemeleri

A. ATASE Arşivi

Osmanlı Rus Savaşı Fonu (ORH):

ORH.-I: 3/85; 3/168; 4/144; 6/170; 10/92.

ORH.-II: 18/58; 31/173; 31/177.

ORH.-III: 38/10; 49/124.

ORH.-IV: 2-9/119; 52/42; 53/10; 53/207; 54/41; 54/42; 54/45; 54/48; 56/36; 57/37; 60/59; 60/72; 62/165; 63/101; 63/24aajpg; 63/26; 63/67; 63/70; 63/71; 63/76; 63/93; 63/96; 63/97; 63/98; 65/154; 67/19; 67/29; 69/185; 69/196; 69/197; 70/3; 70/5; 70/34; 70/38; 70/47.

ORH.-V: 7/120; 72/100; 72/101; 79/68; 79/85; 82/13; 88/156; 90/104.

ORH.-VI: 4-21/288; 4-21/289; 99/133; 103/43; 106/156; 106/161; 107/114; 109/183.

ORH.-VII: 1-7/1135; 1-7/1206; 2-10/798; 2-10/800; 2-10/865; 2-10/905; 4-21/15; 4-21/21.

B. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Babiali Evrak Odası Sadaret Evrakı (A.MKT.MHM.):

495/45-1; 495/45-2; 495/45-2; 495/45-3; 495/45-4;
495/45-5; 495/45-6; 495/45-7; 495/45-8; 495/45-9; 532/47;
732/30-1; 732/30-2; 732/50.

İradeler (İ)

İrade Askeri (İ.AS.):

1; 2; 24; 29; 29-1; 29-2; 29-3; 29-4.

İrade Dahiliye (İ.DH.):

16-1; 16-2; 108; 45457; 49022; 60507/1; 60507/2; 61638;
61967; 64300; 69031; 69031/A; 73848; 74557; 78897-1;
78897-2; 78898; 78909; 84212; 85230; 96326; 96380-1;

96380-2; 96894-1; 96894-2; 96962; 97852; 98186; 98412;
100552-1; 100552-2; 101061; 102036.

İrade Hususi (İ.HUS.):

108.

İrade Taltif (İ.TAL.)

30.

Meclis-i Vükelâ Mazbataları (M.V.):

60/1; 90/12; 96/18; 96/78; 97/49; 97/53; 98/64; 99/2; 101/50;
101/60; 103/40; 103/52; 103/81; 104/9; 104/32; 104/36;
105/32; 105/86; 107/9; 111/60; 112/58; 112/69; 113/159;
115/12; 115/40; 115/ 73; 115/74; 117/26; 117/122; 118/21;
119/33; 119/87; 120/12; 120/30; 122/14; 124/34; 124/71;
128/67; 129/41; 129/42; 130/25; 134/8; 135/24; 140/55.
177/122.

Yıldız Evrakı (Y.)

Yıldız Esas Evrakı (Y.E.E.):

14/38; 14/103; 15/168; 15/169; 15/170; 38/87; 139/63;
149/115.

Yıldız Sadaret Hususi Maruzat (Y.A.HUS.):

172/131; 493/115; 503/51; 506/6; 506/30-1; 506/30-2; 508/36;
510/10-1; 510/10-2; 511/32; 511/54-1; 511/54-2; 511/55;
517/132; 517/169-1; 517/169-2; 520/46-1; 520/46-2; 520/46-3;
521/158-1; 521/158-2; 521/35-1; 521/35-2; 521/35-3; 521/72;
521/158-3; 522/37-1; 522/37-2; 522/37-3; 523/149-1;
523/149-2; 523/2-1; 523/2-2; 523/2-3; 523/26; 523/26;
524/23-1; 524/23-2; 524/23-3; 524/48-1; 524/48-2; 524/48-3;
524/53; 524/93; 524/93; 524/93.

**Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Askeri Maruzat
(Y.PRK.ASK.):**

15/14; 15/67; 15/67; 15/67; 15/67; 16/33; 16/48; 26/1-1;
26/1-3; 26/1-4; 26/1-5; 27/17-1; 27/17-2; 28/68; 34/31; 34/31;
35/16; 35/44; 35/80; 36/13-1; 36/13-2; 36/33-1; 36/33-2;

36/47; 36/57-1; 36/57-2; 36/57-3; 36/57-4; 37/34; 37/84-1; 37/84-11; 37/84-11; 37/84-12; 37/84-13; 37/84-14; 37/84-15; 37/84-16; 37/84-17; 37/84-18; 37/84-19; 37/84-2; 37/84-20; 37/84-4; 37/84-5; 37/84-6; 37/84-7; 37/84-8; 38/104; 38/2-1; 38/2-1; 38/2-2; 38/52; 38/53; 38/54; 39/14; 39/14; 39/14; 39/15; 39/26; 40/63; 40/92; 41/33-1; 41/33-2; 41/33-2; 43/24-1; 43/2; 43/24-3; 46/114; 47/42; 47/42-1; 47/42-2; 47/42-3; 47/42-4; 47/42-4; 47/42-5; 47/42-5; 47/42-6; 47/96; 47/96; 48/97; 49/21; 54/79; 54/79-1; 54/79-2; 54/79-3; 54/79-4; 60/81; 61/6-1; 61/6-2; 61/6-3; 61/6-4; 7/56; 7/56; 70/94-1; 70/94-2; 71/36; 71/48; 71/77; 73/2; 73/83; 73/83; 77/100; 78/45; 78/45; 85/39-2; 85/39-3; 86/53; 86/53; 89/75-1; 89/75-2; 89/75-3; 89/75-4; 90/119; 94/52; 95/13-1; 95/13-1; 95/13-2; 95/13-10; 95/13-11; 95/13-12; 95/13-3; 95/13-4; 95/13-5; 95/13-6; 95/13-7; 95/13-8; 95/13-9; 110/29; 139/37; 139/37; 14/1; 14/19; 14/24; 140/70-1; 140/70-2; 140/170-2; 140/64; 140/64; 140/64; 143/33; 150/55; 150/55; 150/90-1; 150/90-2; 151/96; 156/25; 156/25; 161/47; 162/14-1; 162/14-2; 162/14-3; 183/62-1; 183/62-2; 210/17; 216/63-1; 216/63-2; 217/77; 227/143; 233/54; 241/28; 25/49-1; 25/49-2; 25/49-3; 25/49-4; 256/78; 258/51; 259/13.

Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Mabeyn Başkitabeti

(Y.PRK.BŞK.):

3/73-1; 3/73-2; 3/73-3; 3/73-4; 9/29-1; 9/29-2; 9/29-3; 13/6; 23/108-1; 23/108-2; 24/31; 24/73-1; 24/73-2; 24/73-3; 24/73-4; 24/73-5; 24/73-6; 24/73-7; 30/31-1; 30/31-2; 30/31-3; 30/31-4; 30/31-5; 30/31-6; 30/31-7; 30/31-8; 30/31-9; 34/88; 37/51; 56/55; 59/6; 66/42; 67/15-1; 67/15-2;

Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Yâverân ve Maiyet-i

Seniyye Erkân-ı Harbiye Dairesi

(Y.PRK.MYD.):

3/22; 3/22; 6/33; 8/42; 8/42; 10/3; 10/26; 10/30-1; 10/30-2;

10/30-3; 10/30-4; 10/30-4; 10/30-5; 22/83-1; 22/83-2;

Yıldız Tasnifi Mütenevvi Maruzat Evrakı Bölümü

(Y.MTV.):

35/4; 37/97; 48/79-1; 48/79-1; 48/79-1; 48/79-2; 48/79-3;
48/79-4; 48/82; 48/82-2; 49/142; 49/47; 49/90; 56/44; 69/46-1;
69/46-2; 86/116-1; 86/116-2; 86/51-1; 86/51-1; 86/51-2;
104/1-1; 104/1-2; 180/84; 220/10; 229/71; 230/119; 230/119;
234/55; 234/55; 234/55; 247/82; 279/142; 284/60-1; 284/60-2;
287/55; 291/53; 297/69-1; 297/69-2; 297/69-3; 297/69-4;
297/69-5; 297/69-6; 297/69-6; 299/171-1; 299/171-2;
299/86-1; 299/86-2; 306/106; 308/84; 308/84-1; 309/108;
309/116; 309/12; 309/12; 309/12; 309/39; 310/150; 311/22;
312/208; 312/208-1; 312/208-2; 312/208-3.

Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Hariciye (Y.PRK.HR.):

19/54; 35/64; 35/75; 35/75-1; 35/75-2; 35/75-3; 35/75-4;
35/75-5; 35/75-6; 35/75-7; 35/75-8; 35/75-9.

Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Umûm Vilayetler

Tahriratı (Y.PRK.UM.):

10/46; 12/72; 13/39; 14/24; 22/94; 27/18; 27/64; 43/78;
57/116; 58/70; 59/59; 64/84; 65/43; 66/26; 66/114; 68/99;
68/121; 75/36; 76/63; 77/17; 77/57; 78/9; 78/45; 80/118.

Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Arzuhal ve

Jurnaller (Y.PRK.AZJ.):

4/112; 10/57; 13/99.

Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiye ve

Mabeyn Mütercimliği (Y.PRK.TKM.):

11/34; 41/35; 41/45; 11/34.

Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Sadaret Maruzatı

(Y.PRK.A.):

5/2; 9/8; 9/8-1; 9/8-2; 9/8-3.

Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Zabtiye

Nezareti Maruzatı (Y. PRK. ZB.)

23/59; 32/3; 32/30.

Zabtiye (ZB.)

43/58; 384/37.

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî

(DH.MKT.)

1388/41.

Sadaret Mektubi Kalemî, Dahiliye, Bingazi

(A.KMT.DH.BZ.):

1/20-1; 1/20-2; 1/20-3; 1/20-4.

Sadaret Mektubi Kalemî, Dahiliye, Trablusgarp

(A.MKT.DH.TG.):

2/64; 2/68.

Sadaret, Mümtaze Kalemî, Trablusgarp

(A.MTZ.TG.):

1/6; 1/8; 1/8-1; 1/8-2; 1/14; 1/15; 1/16; 1/17; 1/25; 1/26; 1/27;
1/30; 1/33; 1/39; 1/43; 1/44; 1/45; 1/46; 1/48; 1/48-1; 1/48-2;
1/50; 1/52; 1/53; 1/54; 21/12; 21/14; 21/17; 21/20; 21/21;
21/22; 21/24; 21/29.

Sadaret Mümtaze Kalemî, Trablusgarp, Adliye,

Mezahib (A.MTZ.TG.AM.):

3/15.

Sadaret Mümtaze Kalemî, Trablusgarp, Dahiliye

(A.MTZ.TG.DH.):

6/4; 6/11; 6/11-3; 6/11-5; 6/18-1; 6/18-2; 6/18-2; 6/18-3;
6/18-4; 6/18-4; 6/18-5; 6/18-5; 6/22; 6/26-1; 6/26-2; 6/26-3;
6/26-3; 6/29-1; 6/29-7; 6/29-10; 6/29-11; 6/29-12; 6/29-13;
6/29-13; 6/29-14; 6/29-15; 6/29-16; 6/29-17; 6/29-18; 6/29-2;
6/29-2; 6/29-3; 6/29-3; 6/29-4; 6/29-5; 6/29-6; 6/29-7; 6/29-7;
6/29-7; 6/29-7.

Sadaret Mümtaze Kalemî, Trablusgarp, Harbiye

(A.MTZ.TG.HB.):

9A/1; 9A/2; 9A/3; 9A/6; 9A/8; 9A/10.

Sadaret Mümtaze Kalemi, Trablusgarp, Hariciye

(A.MTZ.TG.HR.):

12/5-1; 12/5-2; 12/5-3; 12/5-4; 12/5-5;

Sadaret Mümtaze Kalemi, Trablusgarp,

Müteferrik (A.MTZ.TG.M.):

14/1.

Sadaret Mümtaze Kalemi, Trablusgarp, Posta

Telgraf (A.MTZ.TG.PT.):

20/1-1; 20/1-2; 20/1-3; 20/1-4; 20/1-5; 20/1-6.

Sadaret Mümtaze Kalemi, Trablusgarp, Sarayla

Yazışma (A.MTZ.TG.S.):

21/2; 21/29-1; 21/29-3; 21/30-1; 21/30-10; 21/30-2; 21/30-3;
21/30-4; 21/30-5; 21/30-6; 21/30-7; 21/30-8; 21/30-9; 21/6-1;
21/6-2.

Sadaret Evrak Kalemi, Dahiliye, Trablusgarp

(A.VRK.DH.TG.):

2/99; 2/105; 2/110.

Sadaret Evrak Kalemi, Dahiliye, Bingazi

(A.VRK.DH.BZ.):

1/12; 1/35.

Babıali Evrak Odası Divan Kalemi Evrakı

(BEO.A.DVN.)

807/16; 807/17; 807/28.

II. Eserler

(Basiretçi) Ali: **Yıldızın Hatası Devlet-i Aliyye ve Rusya Muharebesi 1293**,
Padişaha sunulan layihanın aynen sureti, Dersaadet, İkbâl-ı Millet
Matbaası, 1324.

50 Ünlü Vali Meşhur Valiler, İçişleri Bakanlığı Merkez Valileri Bürosu Yayınları,
1969.

- Abisel, M. Arslan: **Dünya Ticaret Yolları Etrafında Cereyan Eden İktisadi ve Siyasi Mücadeleler**, İstanbul, 1943.
- Ahmad, Feroz: **İttihat ve Terakki 1908-1914**, Çeviren, Nuran Yavuz, İstanbul, Kaynak Yayınları, 3. bs., t.y.
- Ahmad, Feroz: **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1995.
- Ahmed Cemal: **Plevne Müdafaası**, İstanbul, 1316.
- Ahmed Cevdet Paşa: **Maruzat**, Yayına Haz. Yusuf Halaçoğlu, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1980.
- Ahmed Saib: **Abdülhamid'in Evâil-i Saltanatı**, Mısır, 1326.
-: **Son Osmanlı Rus Muharebesi**, Mısır Hindiyne Matbaası, 1327.
- Ahmet Cevat Emre: **İki Neslin Tarihi**, İstanbul, Nurgök Matbaası, 1960.
- Ahmet Mithat: **Yunanistan**, İstanbul, 1298.
- Ahmet Muhtar Paşa: **Sergüzeşt-i Hayatımın Cild-i Sanisi**, İstanbul, Harb Akademileri Basımevi, 1970.
- Akad, M. Tanju: "Osmanlı-Rusya Savaşı'nda İstanbul", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayımları, İstanbul, 1993.
- Akşin, Sina: **Şeriatçı Bir Ayaklanma 31 Mart Olayı**, İstanbul, İmge Kitabevi, 1994.
-: **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, 3. bs., Ankara, İmge Yayınları, 2001.
- Aktepe, Münir: "Kosova", **TDVİA.**, C.XXVI, Ankara, 2002.
- Albatı, Eşref: **Eşref Albatı Hatıraları**, Canlı Tarihler XII, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1945.
- Ali Cevat: **İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuz Bir Mart Hadisesi**, Haz. Faik Reşit Unat, 2. bs., Ankara, TTK Basımevi, 1985.

- Ali Paşa: **Girid**, Neşreden Suphi Paşazâde Mehmet Hayrullah, İstanbul, Bekir Efendi Matbaası, 1327.
- Armaoğlu, Fahir: **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980**, Ankara, İş Bankası Kültür Yayınları, 1986.
- Atatürk Ansiklopedisi**: “II. Meşrutiyetin İlk 15 Günü,” Haz. Ömer Sami Coşar, 2 Cilt, İstanbul, 1974.
- Avcı, Halil Ersin: **İngiliz Büyükelçisi Sır Gerard Lowther’in 1908 Yılı Türkiye Raporu** (Çeviri ve Değerlendirme), Çanakkale, 2003.
- Aydın, M. Akif: “Kânûn-ı Esâsî”, İstanbul, **TDVİA.**, C:XXIV, 2001.
- Aydın, Mahir: “Doksanüç Harbi 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı,” **TDVİA.**, İstanbul, C:IX., 1994.
-: “XIX. Yüzyılda Bulgar Meselesi”, **V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi**, Ankara, TTK Basımevi, 1990.
- Bal, Halil: “Ethem Ruhi Balkan ve Filibe’de Yayınladığı Balkan Gazetesi”, **IRCICA Balkanlarda İslam Medeniyeti Milletlerarası Kongresi Tebliğleri 21-23 Nisan 2000**, İstanbul, 2002.
- Baysun, M. Cavit: “Ayastafanos”, **TDVİA.**, C:V, İstanbul, 1992.
- Bayur, Yusuf Hikmet: **Türk İnkılabı Tarihi**, Ankara TTK. Basımevi, 1991.
- Berkes, Niyazi: **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, İstanbul, Doğu-Batı Yayınları, 1978.
- Berlin Konferansı**: Fransızca’dan Tercüme Risale, İstanbul, Vakıf Matbaası, 1297.
- Bilge, Mustafa L.: “Arnavutluk”, **TDVİA.**, C:III, İstanbul, 1991.
- Bozboru, Nuray: “**Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğunun Gelişimi**,” İstanbul, Boyut Kitapları, 1997.
- Buzpınar, Şit Tufan: “Havran”, **TDVİA.**, C:XVI, İstanbul, 1997.
- Çavdar, Tefrik: **İttihat ve Terakki**, İstanbul İletişim Yayınları, 2. bs., 1994.
- Çaycı, Abdurrahman: **Büyük Sahra’da Türk-Fransız Rekabeti (1858-1911)**, Ankara, TTK Basımevi, 1995.

- Çelebi, Mevlüt: **Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2002.
- Çetin, Atilla: **“Kıbrıslı Kâmil Paşa”**, TDVİA., C. XXV, Ankara, 2002.
- Çolaku, Şaban: İstanbul’daki Bazı Arnavut Aydınların 19. Yüzyılın Son Çeğreğinde Arnavutluk Sorununa Katkısı Üzerine, **XI. Türk Tarih Kongresi’nden Ayırbasım**, Ankara, TTK Basımevi, 1994.
- Danişmend, İ. Hami: **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C. IV, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1972.
- Dr. Reşid Bey’in Hatıraları: **Sürgünden İntihara**, Yayına Hazırlayan Ahmet Mehmetefendioğlu, İstanbul, Arba Yayınları, 1993.
- Driault, Edouard: **Şark Meselesi**, Çev. Nafiz, İstanbul, Muhtar Halid Kütüphanesi, 1328.
- Eldem, Vedat: **Osmanlı İmparatorluğu’nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, Ankara TTK Basımevi, 1994.
- El-Kilani Tuati El-Kilani: “II. Abdülhamid Döneminde Trablusgarp Vilayeti ve Mehmed Kamil Paşa Layihası,” **XI. Türk Tarih Kongresi’nden Ayır Basım**, Ankara, TTK Basımevi, 1994, s. 1567-1577.
- Emre, Ahmet Cevat: **İki Neslin Tarihi**, İstanbul, Nurgök Matbaası, 1960.
- Erendil, Muzaffer: **Çağdaş Orta Doğu Olayları**, Ankara Genelkurmay Basım Evi, 1992.
- Er-Reşid, Medevi: “İBNÜ’r-REŞİD”, **TDVİA.**, C.XXI, İstanbul, 2000.
- Ertürk, Hüsamettin: **İki Devrin Perde Arkası**, Hatırat, Yazan Samih Nafiz Tansu, İstanbul, Hilmi Kitabevi, 1957.
- Gencer, Ali İhsan: “Ayastefanos Antlaşması”, **TDVİA.**, C.IV, İstanbul, 1991.
-: **“Berlin Antlaşması”**, TDVİA. C.V, İstanbul, 1992.
-: “Ermeni Sorununda Dış Etkenlerin Rolü,” **Uluslar arası Türk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu İstanbul 2001**, İstanbul Üniversitesi Yayını, s. 67-75.

Gencer, Ali İhsan-İpek, Nedim: “1877-1878 Osmanlı Rus Harbi Rumeli Cephesi Vesikaları (Temmuz 1877) Belgeler, **Türk Tarih Belgeleri Dergisi**, C.XV, Sayı 19’dan Ayrıbasım, Ankara, TTK Basımevi, 1993.

Girid Vekayı’ine Atf-ı Nazar: Hanya, Yusuf Kenan Matbaası, 1313.

Girid: İstanbul, Artin Asadoryan ve Mahdumları Matbaası, 1328.

Gövsä, İbrahim Alaettin: **Türk Meşhurları Ansiklopedisi**, Hayatları-Eserleri, İstanbul, Sedat Simavi Yayını, C.IV, 1933.

GUILLAUME, A.: “Şemmer, Şammad”, **İA.**, C.XI, İstanbul, MEB., 1970.

Halaçoğlu, Yusuf: “Bulgaristan”, **TDVİA.**, C.VI, İstanbul, 1992.

.....: “Cisr-i Mustafa Paşa”, **TDVİA.**, C:VIII, İstanbul, 1993.

.....: “Kuruluşundan Günümüze Bulgaristan’da Türk Nüfusu”, **V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi**, Ankara, TTK. Basımevi, 1990.

Hanioğlu, M. Şükrü: “Abdullah Cevdet”, **TDVİA.**, C:I, İstanbul, 1988.

.....: **Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi**, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1981.

.....: **Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük**, C:I, 2. bs., İstanbul, İletişim Y., 1989.

Herbert, F. W. Von: **Plevne Müdafaasında Bir İngiliz Zabitinin Hatıraları**, Çev. Nurettin Artam, Ankara, Ulus Basımevi, 1938.

Hotinli, Rauf Ahmed: “Bulgaristan”, **İA.**, C:II, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, 1979.

İbrahim Temo: **İttihad ve Terakki Anıları:** İstanbul Arba Y., 1987.

Kamil Paşa: **Kamil Paşa’nın Anıları**, Haz. Gül Çağalı-Güven, İstanbul, Arba Y. 2. bs., 1991.

Karadağ, Raif: **Petrol Fırtınası**, üçüncü bs., İstanbul, 1979.

Karal, Enver Ziya: **Osmanlı Tarihi**, Ankara, TTK. Basımevi, C:VI., 1983.

.....: **Osmanlı Tarihi**, C:IX, Ankara TTK., Basımevi, 1999.

- Karasapan, Celal Tevfik: **LİBYA Trablusgarp, Bingazi ve Fizan**, Ankara, Resimli Posta Matbaası, 1960.
- Karpat, Kemal H.: **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul, Matbaası, 1967.
- Kodaman, Bayram: “1876-1920 Arası Osmanlı Siyasi Tarihi,” **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, İstanbul, Çağ Yayınları, C:XII, 1989.
- Kolağası Mehmed Esad: **Mir’at-ı Mekteb-i Harbiye**, İstanbul, Artin Asodoryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1310.
- Koloğlu, Orhan: **İttihatçılar ve Masonlar**, 2. bs., İstanbul, Eylül Yayınları, 2002.
-: **“Libya”**, TDVİA., C. XXVII, Ankara, 2003, s. 179-184.
-: **Osmanlı Meclislerinde Libya ve Libyalılar**, İstanbul, Boyut Kitapları, 2003.
- Kuran, Ahmet Bedevi: **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**, İstanbul, Tan Matbaası, 1945.
-: **Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele**, İstanbul, Baha Matbaası, 1956.
- Kurat, Akdes Nimet: **Rusya Tarihi**, Ankara, TTK. Basımevi, 1948..
- Kurçeren, Seher Dilber: “**1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nın Türk Basımına Yansıması**,” İstanbul, Basılmamış YL. Tezi, 2001.
- Kurtcephe, İsrail: **Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)**, Ankara, TTK Basımevi, 1995.
- Kurumahmut, Ali: **Ege’de Temel Sorun Egemenliği Tartışmalı Adalar**, Ankara, TTK Basımevi, 1998.
- Külçe, Süleyman: **Osmanlı Tarihinde Arnavutluk**, İzmir, Ticaret Basımevi, 1944.
- Macfie, A. L.: **Osmanlının Son Yılları 1908-1923**, Çev. Damla Acar-Funda Soysal, İstanbul, Kitap Yayınları, 2003.
- Mahmut Celaleddin Paşa: **Mir’at-ı Hakikat**, Haz: İsmet Miroğlu, İstanbul, Berekât Yayınevi, 1983.

- Mahmut Muhtar: **Maziye Bir Nazar Berlin Mu'âhedesi'nden Harb-i Umûmi'ye Kadar Avrupa ve Türkiye Almanya Münâsebâtı**, İstanbul, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı,1341 ve İstanbul, Ötüken, 1999.
- Mehmed Salahi: **Girid Meselesi 1866-1889**, İstanbul, İÜ. Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1967.
- Mehmet Faik: **Trablusgarp, İtalyan Vahşeti, Sulh ve İntibah**, Diyarbakır, Diyarbakır Matbaası, 1327.
- Mert, Özcan: "Osmanlı Belgelerine Göre Banco di Roma'nın Trablusgarp'taki Faaliyetleri", **Belleten**, C.LI, S. 200'den Ayrıbasım, Ankara, TTK Basımevi, 1987.
- Meydan Larousse**: C.X, İstanbul, 1972.
- Mithat, Ali Haydar: **Hatıralarım 1872-1946**, Akcıt Yayınları, t.y.
- Musul-Kerkük İle İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919)**, Ankara, TC. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayın No. 11, 1993.
- Müfid Şemsi Paşa: **Arnavudluk ve İttihad-Terakki**, Haz. Ahmet Nezh Galiptekin, İstanbul, Nehir Yayınları, 1995.
- Nehiceddin: **Trablusgarp Tarihi**, İstanbul, 1271
- Osman Nuri: **Abdülhamid-i Sani ve Devr-i Saltanatı**, Hayat-ı Hususiye ve Siyasiyesi, İstanbul, 1327.
- Öke, Mim Kemal; "Şark Meselesi ve II. Abdülhamid'in Garp Politikaları (1876-1909)", **Osmanlı Araştırmaları**, İstanbul, 1982.
- Ölmez, Adem: "**Gazi Ethem Paşa'nın Askeri ve Siyasi Hayatı (1844-1919)**," İstanbul, Basılmamış Doktora Tezi, 2004.
- Öz, Mustafa: "Dürziler", **TDVİA.**, C.X, İstanbul, 1994.
- Özbilgen, A. Hüsnü Erol: "**Müşir Süleyman Hüsnî Paşa (1838-1892) Askeri ve Siyâsi Hayatı Kişiliği Eserleri**," İstanbul, Basılmamış Doktora Tezi, 1997.

- Parmaksızıoğlu, İsmet: “Dürziler”, **Türk Ansiklopedisi**, C:XIV, Ankara, MEB., 1996.
- Reşid: **1293 Seferi Avrupa’da**, İstanbul, Matbaa-i Hayriye ve Şürekası, 1326.
- Rohde, Hans: **Asya İçin Mücadele Şark Meselesi**, 1. Kitap, çev., Binbaşı Nihat, İstanbul, Askeri Matbaası, 1932.
- Said Paşa’nın **Hatıratı**: C.II, İstanbul, Sabah Matbaası, 1328.
- Sakaoğlu, Necdet: “Ayastefanos Antlaşması”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1993.
- Savelli, A: **İtalya Tarihi**, Çev. Galip Kemali Söylemezoğlu, II. Cilt, İstanbul, Kanaat Kitabevi, 1946.
- Sedes, İ.Halil: **1877-1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşları**, C.III, İstanbul, Askeri Matbaası, 1937.
- Shaw, Stanford J.-Shaw, Ezel Kural: **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, Çev., Mehmet Harman, C.II, 2. bs., İstanbul, E Yayınları, 1983.
- Son Vak’anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi**, Haz. Bayram Kodaman-Mehmet Ali Ünal, Ankara, TTK Basımevi, 1996.
- Sultan Abdülhamit: **Siyasi Hatıratım**, İstanbul, Dergah Yayınları, 1984.
- Sultan V. Mehmet Reşat: **Osmanlı.org.tr**.
(<http://www.osmanli.org.tr/osmanlisultanlari2.php?bolum=5&id=244.>)
- Süer, H. Hikmet: **1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Rumeli Cephesi**, Ankara, Genelkurmay Basım Evi, 1993.
- Süleyman Tevfik-Abdullah Zühdü: **Devlet-i Aliye-i Osmaniye ve Yunan Muharebesi**, İstanbul, Mihran Matbaası, 1315.
- Süleymanpaşazade Sami: **Süleyman Paşa Muhakemesi**, İstanbul, 1328.
- Süssheim, K.: “Arnavutluk”, **İA.**, C.I, İstanbul, MEB. Basımevi, 1978.

- Şeyhülislam Cemaleddin Efendi: **Hatırat-ı Siyasi (1908-1913)**, Sadeleştiren Ziyaeddin Engin, İstanbul, Tercüman 1001 Eser, 1978.
- Tahmisci-zade Mehmed Macid: **Girit Hatıraları**, Haz. İsmet Miroğlu-İlhan Şahin, İstanbul, 1001 Temel Eser, 1977.
- Tahsin Paşa: **Abdülhamit Yıldız Hatıraları**, Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi, İstanbul, 1931.
- Tepedelenlioğlu, Nizamettin Nazif: **Ordu ve Politika**, İstanbul, Bedir Yayınevi, 1967.
- Topuzlu, Dr. Cemil: **80 Yıllık Hatıralarım**, İstanbul, Güven Basım ve Yayınevi, 1951.
- Trablusgarp Bingazi ve Cezayir-i Esnaaşer Meseleleri**, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1334.
- Tugay, Asaf: **İbret Abdülhamid'e Verilen Jurnaller ve Jurnalciler**, İstanbul, Okat Yayınevi, t.y.
- Tukin, Cemal: "Girit", **TDVİA.**, C.XIV, İstanbul, 1996.
- Turan, Şerafettin: **Türk Devrim Tarihi I**, İkinci Bs., Ankara, Bilgi Yayınları, 2004.
- Türk Ansiklopedisi**: (İsmet Parmaksızoğlu, "Dürziler")Ankara, MEB. Basımevi, C.XIII, 1966.
- Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Sayı 158, Eylül-Ekim 2005.
- Türkgeldi, Ali Fuad: **Görüp İştiklerim**, 3. bs., Ankara, TTK Basımevi, 1984.
-: **Mesâil-i Mühime-i Siyâsiyye**, C.III, Ankara, TTK Basımevi, 1987.
- Uçarol, Rifat: **Gazi Ahmet Muhtar Paşa (1839-1919) Askeri ve Siyasi Hayatı**, II. bs., İstanbul, Filiz Kitabevi, 1989.
- Uçarol, Rifat: **Siyasi Tarih (1789-1999)**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2000.
- Uluğbay, Hikmet: **İmparatorluktan Cumhuriyete Petropolitik**, genişletilmiş 2. bs., Ankara, 2003,

Uzer, Tahsin: **Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi**, 3. bs.,
Ankara, TTK Basımevi, 1999.

Vecihi ve Rûfekası: **Musavver Tarih-i Harb**, Dersaadet, İkdam Matbaası, 1315.

Winstone, H. V. F.: **Ortadoğu Serüveni**, Çev. Fuad Davudoğlu, İstanbul, Risale
Yayınları, 1999.

Yalçın, Hüseyin Cahit: **Siyasi Amlar**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,
1976.

V.SürelıYayınlar

Gazeteler¹²⁹²

Hürriyet (İstanbul)

İkdam (İstanbul)

Ceride-i Askeriye (İstanbul)

İttifak (İstanbul)

Metin (İstanbul)

Millet (İstanbul)

Musavver Mevsim (İstanbul)

Saadet (İstanbul)

Sabah (İstanbul)

Tanin (İstanbul)

Tercüman-ı Hakikat (İstanbul)

Vakit (İstanbul)

Volkan (İstanbul)

¹²⁹² Gazetelerin sayı ve tarihleri dipnotlarda verilmiştir.

EKLER

مصدق هاکیمیه ایبریکه
اصابع نوب تنظیم اولدو ایشو تکراره سعیه خدیوانه ایله ملقبوت تکراره ووضیله منظور کیمفور حضرت یارته بیولسه
وید و جاستانیه میسول اولیک زکرا اولمانه میا الیغه اجلاسی ماکوریشی متعلقه و ترفیح بو بیله اب و زمانه کورونه
جناب شتاه قضا می جلیله اولدو ره مارالبانه تکراره ووضیله نه صوب عالی آصلیلانه اعاده قلمسه اولغه اولیایه
اب و زمانه حضرت فتح اولدو کیم ۱۲۹۲ هـ

عظمتو
الشی اوردی هکیمیه صف یاره لشی ایله فاکمه جب کت اوشی اوردی هکیمیه بنسب حدود یونیه ایله میرالایله اجلاسی ملکی حضرت یارته بیولسه
۱۲۹۲ هـ

۱۲۹۲ هـ

Ek 1: Altıncı Ordu Beşinci Alayı Kaymakamı Recep Bey'in Üçüncü Ordu'ya Bağlı Yunan Hududu Miralaylığı'na terfisi ve atanmasına dair İrade (BOA., İ. DH., nr.49022/19 Receb 1292)

دولتو اقدم حضرتي
 بالخاصه اردوي لهما يوتنه مآورد ميرلوا سار تلو رجب يانانك روم اي عموم فرماندانان دولتاو سليمان باش حضرتيك اشعاري مبرمج فرطلاك رتبتيه اورطايه فرقه
 مآوردتي خصصه دوز نذره قاصصاي نفا عصبه و تقديم قلمبه اولضله اولبايح لكره و رجب امرو فرمانه حضرت سربداري متعلقه و شرف و در بورد بورد رتبتيه مضموني
 انصار ايديرلجهكي بايضا نذره مآوردتي ترقم اولضه اقدم (١٦) ١٢٤٤ هـ

٢

مردوديه ها كركه سربدار
 رسته تنظيم اولوا
 و استاده اولباين و رجب مودنه صبه يانانك
 فرقه سربداري مضموني و شرف و در بورد رتبتيه مضموني
 مآوردتي خصصه دوز نذره قاصصاي نفا عصبه و تقديم قلمبه اولضله اولبايح لكره و رجب امرو فرمانه حضرت سربداري متعلقه و شرف و در بورد بورد رتبتيه مضموني
 انصار ايديرلجهكي بايضا نذره مآوردتي ترقم اولضه اقدم (١٦) ١٢٤٤ هـ

Ek 2: Mirliva Recep Paşa'nın, Rumeli Umum Kumandanı Süleyman Paşa'nın teklifi üzerine Ferik rütbesiyle Orhaniye Fırkası'na Atanmasına dair İrade (BOA., İ.DH., nr.61967/27 Zilkade 1294)

عظمتان، فتم، حفزی
انتهی اردوی هایبوره مجلسک محفل اولاده ریاسته فریقانده سعادتو جیب بایا حفزترین تعیین و اثر تکره برینه سیرالاری لغا عرض و تقدیم فتم اولعله اولدایر حفزه
وجرم، مرد فرمانه معایضوانه جناب یاده شاهی شرفنامه بیوردی ابر، جای حکم عالینه مبادرت اولدو حفی باینده تکره نادره ترقیم حفدی فتم
عارفی

2 لایه

معرضه چاکرینه ایسکه
رسیده کشته تنظیم اولدو ایسکه تکره سامیه وکالتیه هیلدی مفضو تکره
نظمه عاک حفزیه یار شاهی بولسج ویدومجیب استانه تا ایلیک تکره نایه
نظمه عاک حفزیه و ترقیمه بیوردیه امر و فرمانه قویونه خایه بیلیک اعاده
یایسته تعیین متعلقه و ترقیمه تکره صعب عاک اصفا لرینه اعاده
نظمه مفضو اولدو امره سالتیه ایسکه تکره صعب عاک اولدو
تخصیه اولعله اولدایره امر و فرمانه حفزیه قلاوکتیه اولدو

Ek 5: Ferik Recep Paşa'nın Altıncı Ordu Meclis Riyaseti'ne Atandığına Dair İrade (BOA., İ.DH., nr.64300/4 Şevval 1296).

BOA., 78898

395/17 300

معمودمه جا کر کینه لر بیدر که
مخیزا نه فریقاً که آمدنه عادت او عیب باشا حضرتلری عمره سه نته ایامه منبری نوجوبه ر و نلو وین باشا حضرتلریک برینه و سدیاقونه
در دست تشکیل اولدو دایم قول اردوی لهما بونکه قومانده ایضا نصیبه بوجولدیغه نه معامله لایم نکه ایضای شرفضاده اولدنه ااده نیه حضرتلری
اقتضای هیلینده در بونسه و طرف سانی برکری به رضی معلوماره اعصه قائمه اولغله اوچه امر و فرمانده حضرت و حه الامر که -
۱۹
کلیه صحتیه
ترکا

Ek 7: Ferik Recep Paşa'nın Müşirlik Rütbesi'ne Terfi Ettiğine Dair İrade (BOA., İ.DH., 78898/19 Zilkade 1303/7 Ağustos 1302).

بدرز اولیٰ

باش کتابت داره سی

مردود هر که کینه لیدر که
فوضوه وهو الیس عموم قوماندانی در تو جو هیب یا تا هفتاد بی برنجی رتبه و در تا علی عثمانی شاه بویسته منی معمله لازم
انفاسی فضا در راز لایه ادره سینه فضا ب فضا قضاها فی فضای عالی سینه اولغله اولدیجه اور و فله هفتاد اولی اولدی
کار همدار
برکات

Ek 9: Kosova ve Havalisi Umum Kumandanı Recep Paşa'ya "Birinci Rütbeden Nişan-ı 'Âli-i Osmanî" Verildiğine Dair İrade (BOA., İ.DH., nr.84212/8 Receb 1305/8Mart 1304).

BOA. Haziran 24 / 1314 S. 13.

یادداشت

باش کتات داره سی

۱۸۴۴

مردودیه جا کتیه لر بره که
موصول اهتت عسکری جند موصل ولایتی والبعکته طرابلس غرب فرقه عسکری قومانده ای سبزه دوله عارف باشا حضرتی و فرقه شکران قومانده ای قیصریه اردوی همایون سبزی دوله بر جیب باشا حضرتی
داره دولی همایون مذکور مشیر منته ده جمعه دلی و قومانده ای منصف سبزه دوله و قاضی باشا حضرتی نیسه بر لسه و سنای لرهک طوغر بجر موافق ماموریت جدیده لر به لرینه فرقه ای اردو زمان همایون
جناب یار ساهی ایجا شایسته ن بولسسه اولمقد اولجا به اردو فرمان حضرت ولایه که در ۱۳ صفر ۱۳۱۴ در ۱۱ جمادی الثانی

کتابخانه
سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

Ek 10: Altıncı Ordu Müşiri Recep Paşa'nın Trablusgarp Askeri Fırka Kumandanlığı'na Atandığına Dair İrade (BOA., İ.A.S., nr.24/13 Safer 1316/21 Haziran 1314).

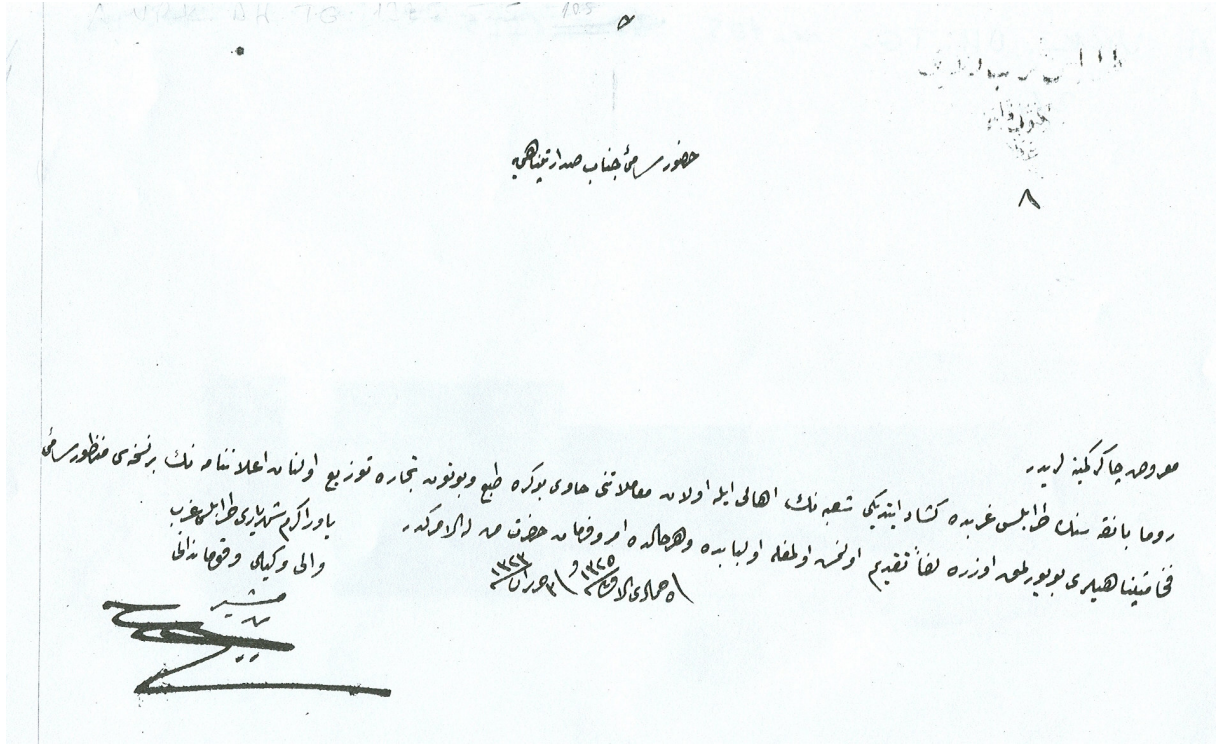
بلد کورال کورال

باش کتابت دارهسی

۵۷۶۶

طرابلس غوب واما دکالتک کل مذکور وقت عکریس قلع یانا سیر - جیتر هفتیرک عیبه سنه
اهالیس شرفصده یورینا اراره سنه جناب صدیقاهی ایجابا بینه هفت اولیا بده اروفیانه
هفتون اولرکدر ایه سانه ۱۱ سرده هفت
سرای
کند

Ek 11: Trablusgarp Fırka Kumandanı Recep Paşa'nın Vali vekilliğine Atandığına Dair İrade (BOA., İ.HUS., nr.108/15 Şaban 1322/11 Teşrinievvel 1320).

Ek 12: Recep Paşa'nın, Banco di Roma'nın Açılmasından Sonra Dağıttığı İlanı Haber Vermesi ve Paşa'nın imzasını taşıyan belge (BOA., A.VRK.DH.TG., nr.105/5 Cemaziyelevvel 1325/3 Haziran 1323).

(S)

BANCO DI ROMA

Società Anonima - Capitale L.t. 40.000.000 interamente versato
SEDE CENTRALE IN ROMA

SEDI:
GENOVA - TORINO - PARIGI - ALESSANDRIA D'EGITTO - MALTA

SUCCURSALI:
ALBANO LAZIALE - BAGNI DI MONTECATINI - BRACCIANO - CORNETTARQUINIA - FARA IN SABINA - FOSSANO - FRASCATI - FROSINONE
ORBETELLO - ORVIETO - PALESTRINA - SIENA - SUBIACO - TIVOLI - TRIPOLI DI BARBERIA - VELLETRI - VITERBO
AGENZIE: ABA e PINEROLO

SUCCURSALE DI TRIPOLI DI BARBERIA

Con annessa SEZIONE COMMERCIALE

OPERAZIONI DELLA SUCCURSALE DI TRIPOLI DI BARBERIA

Conti Correnti liberi al 2 % .	Lettere di Credito su qualunque piazza.
Libretti di Risparmio al 3 % con versamenti giornalieri da Piastre 25 a Piastre 2.550 sopra ciascun libretto.	Versamenti telegrafici per qualunque piazza.
Depositi Vincolati a 6 mesi al 3 % .	Anticipazioni, Sovvenzioni e Riporti contro valori o certificati di merci.
Id. id. ad un anno al 3,1/2 % .	Anticipazioni contro depositi di merci.
Tutti gli interessi sono netti e capitalizzabili ogni semestre.	Esecuzioni di Ordini di Borsa su qualunque piazza tanto per contanti che a termine.
Chèques ai migliori cambi del giorno su tutte le principali piazze del mondo.	Apertura di Crediti liberi e documentati per le importazioni ed esportazioni su qualunque piazza estera.
Conti Correnti di corrispondenza debitori e creditori a condizioni da convenirsi.	Compra e Vendita di cambi a consegna con facoltà di consegna o ritiro a piacere del contraente.
Sconto ed Incasso di effetti su piazza e sull'estero.	Conti Correnti in effettivo a condizioni da convenirsi.
Cambio di monete - Valute estere.	Fa in genere qualsiasi operazione di Banca.

OPERAZIONI DELLA SEZIONE COMMERCIALE

Pressatura ed esportazione dello sparto. - Mulini. - Importazioni, Esportazioni ed Operazioni Commerciali in genere.

Ek 13: Recep Paşa Tarafından Gönderilen, Banco di Roma Tarafından
Tüccarlara Dağıtılan Açılış İlanı (BOA., A.VRK.DH.TG., nr.105/5 Cemaziyelevvel
1325).

Ek 14: Trablusgarp Vali vekili ve Kumandanı Recep Paşa'ya Verilen "İftihar Madalyası"na Dair İrade (BOA., İ.TAL., nr.30/4 Rebiülahir 1324/15 Mayıs 1324).

۵

بدرستروالطاهرین

باش کتابت دارتوسی

۷۵۴۷

مصر و مصره چاکر کینه لریه کمر

ملا دینی عزیز و والی و کبلی و قیامندی یاد آرم حضرت شهر پاری و دولتوری و جیب پاشا مطهر شریف بیکه خدمت مکرر و قضا از نه سنه بی مشایر ابرار موصح
افتخار قشایه علیی اها نه بوجو طبره اولد یغنه مصامله اولد مریل ایفای شرف و خدمت بوجو بیوه اولده بیضا ب صمد قضا ایضا ایضا ایضا
اولطفر اولیا بیوه اتمه و فریضا نه مطهرت و اولد مریل - بی ایضا قضا ایضا ایضا ایضا
سهر پاشا
سرکاشه مطهره
کلمه

کلیه بدهی مدایع امین اوقاف	۱۵۰	
طریقہ تجارتی بدهی مدایع	۱۲۰	
سجائے داروں	۲۰	
لحم مقربینہ	۱۷	
صیغہ تقاضا رقبہ	۲۰۷	
اجرت کتب خانہ	۲	
سزای داروں نوکری مدایع	۵۰	
انجمن تربیت	۲۴	
خدمت دہانہ	۱۰	۱۰
	۲۰	
	۶۲۶	۱۰
مبادیہ استغاثہ	۵۰	
طریقہ تجارتی اساتذہ بدهی مدایع	۵۰۸	۱۰
	۱۱۰۵	۱۰
طریقہ تجارتی صیغہ تقاضا رقبہ	۱۷۹	۱۰
	۱۲۸۶	۲۰

(دو روزہ سابقہ دراصل داروں)

بجز بدهی استغاثہ و بدهی اساتذہ تجارتی
 باقی مدایع مدد و مہربان بودنت در پیہ جہاں غائبان تجارتی داروں جو بہ تالی
 وصول دہی دارین تصفیہ شدہ در پیہ ۱۱۰۵ لیرہ
 وصول ہو

Ek 17: Recep Paşa'nın Vefatından Sonra Bıraktığı 1.184 Lira 25 Kuruş'luk Borç Dökümü ve Alacakların Listesi. Belge Recep Paşa'nın Eşi ve Oğlu Ekrem Beyin imzalarını taşımaktadır (BOA., İ.A.S., nr.29/9 Ağustos 1324).

Ek 19: Müşir Recep Paşa

ÖZGEÇMİŞ

1964 yılında Diyarbakır İli Bismil İlçesi'ne bağlı Kopuzlu Köyü'nde doğdum. İlk ve orta okulu Batman'da okudum. 1981 yılında Batman Endüstri Meslek Lisesi'nden mezun oldum. Aynı yıl Dicle Üniversitesi Batman Meslek Yüksek Okulu'na girdim ve 1983 yılında mezun oldum. Mezun olduğum sene tekrar üniversite seçme sınavına girdim ve Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih bölümü kazandım. 1983 yılında başladığım tarih bölümünü 1987 yılında tamamlayarak mezun oldu. Kasım 1987 tarihinde İstanbul Beşiktaş-Ortaköy'de bulunan Gaziosmanpaşa Ortaokulu'nda tarih öğretmeni olarak göreve başladı. Dört yıl İstanbul'da öğretmenlik yaptıktan sonra, tayin isteyerek 1991 yılında Van'a gittim. Burada bulunan Mehmet Akif Ersoy Lisesi'nde tarih öğretmeni olarak hizmetime devam ettim. Bu arada Ağustos 1992'te Ankara'da, 227. Kısa Dönem adayı olarak askerlik vazifesine başlayarak 1993 Ocak ayı sonunda tamamladım. Aynı yılın sonunda Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'ne Araştırma Görevlisi olarak girdim. 1994-1996 yılları arasında, "Siverek Şer'iyye Sicili 1851-1853" adlı Yüksek Lisans çalışmamı yaparak Temmuz-1996'da mezun oldu. Yaptığımız müracaat ve YÖK kanununun 35. maddesi çerçevesinde İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde, 1998 yılından itibaren çalışmaya başladım. Aynı Enstitü'de, "Müşir Recep Paşa'nın Askeri ve Siyasi Hayatı 1842-1908" adlı doktora çalışmamı bugüne kadar devam ettirdim.